120. ÉVFOLYAM 2007. MÁRCIUS 1. SZÁM

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT
A MAGYAR HADI TÖRTÉNETÍRÁS
FEJLESZTÉSÉRE

Dombrády Lóránd
Vörös János a M. Kir. Honvéd Vezérkar élén Magyarország német megszállásának időszakában (1944. április 19 – 1944. október 16.)

Számvéber Norbert
A kontra kontrája. A komáromi páncélos ütközet, 1945. január 6 – 22.

Bonhardt Attila
Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok

Az alapítás éve 1888

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

* * * * * ARGUMENTUM KIADÓ NYOMDAÜZEME, BUDAPEST * * * * *

QUARTERLY OF MILITARY HISTORY

Journal of the Institute and Museum of Military History

Established 1888

Editor in Chief Ferenc Csákváry

Managing Editor Gábor Hausner

Review Editor Ferenc Pollmann

Editorial Board

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), József Holló, Miklós Horváth, Ferenc Lenkefi, József Lugosi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy, József Zachar

Published by the Institute and Museum of Military History of the Ministry of Defence
2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hungary
Postal address: PO Box 7, Budapest H-1250
Phone (36 1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-04

Editorial and Publishing Office

2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hungary
Postal address: PO Box 7, Budapest H-1250
Phone (36-1) -325-16-44, Fax (36-1)-325-16-46

E-mail: hkszerk@gmail.com
Electronic version: www.epa.oszk.hu/hk

Subscription fee
2000 HUF annually, 500 HUF quarterly

Distribution

Magyar Posta Rt.
Business and Logistics Centre

Subscription abroad

Központi Hírlap Centrum
1 Orczy tér Budapest 1089 Hungary
Postal address: Budapest H-1900
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

REVUE D'HISTOIRE MILITAIRE

Publication trimestrielle de l'Institut et du Musée d'Histoire Militaire

Fondée en 1888

Rédacteur en chef: Ferenc Csákváry

Responsable éditorial: Gábor Hausner

Chef de la rubrique Revue: Ferenc Pollmann

Comité éditorial:

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), József Holló, Miklós Horváth, Ferenc Lenkefi, József Lugosi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy, József Zachar

Éditée par l'Institut et le Musée d'Histoire Militaire
(Ministère de la Défense)
2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hongrie
Adresse postale: PO Box 7, Budapest H-1250
Tél.: (36-1)-325-16-00, Télécopie: (36-1)-325-16-04

Rédaction et Maison d'Édition

2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hongrie
Adresse postale: PO Box 7, Budapest H-1250
Tél.: (36-1)-325-16-44, Télécopie: (36-1) -325-16-46

E-mail: hkszerk@gmail.com
Version électronique: www.epa.oszk.hu/hk

Tarif d'abonnement:
2000 HUF (annuel), 500 HUF (trimestriel)

Diffusée par

Magyar Posta Rt.
Centre d'Affaires et Logistique

Abonnement à l'étranger:

Központi Hírlap Centrum
1 Orczy tér Budapest 1089 Hongrie
Adresse postale: Budapest H-1900
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK 2006. ÉVI 119. ÉVFOLYAMÁNAK TARTALOMJEGYZÉKE

TANULMÁNYOK

Gál Éva: A pécsi fegyverművesség történetéhez I/3
Okváth Imre: A magyar hadsereg háborús haditervei, 1948–1962 ..... I/34
Germuska Pál: Hadiipari együttműködés a KGST keretei között, 1956–1965 ..... I/54
Nagy Levente: Rebellis barbárok és nagylelkű hősök. Luigi Ferdinando Marsili nézetei a Habsburg és az Oszmán Birodalomról II/303
Bene Sándor: Acta Pacis – béke a muzulmánokkal. Luigi Ferdinando Marsili terve a karlócai béke iratainak kiadására II/329
F. Molnár Mónika: Buda 1684. évi ostromának „ismeretlen" török ábrázolása a bolognai Marsili-gyűjteményből II/373
Tóth Ferenc: Ex libris baron de Tott. Portyázás egy XVIII. századi magyar származású francia huszártiszt könyvtárában II/389
Lázár Balázs: Mantova visszafoglalása a második koalíciós háború idején, 1799. július 5 – július 30. ..... II/415
Horváth Miklós: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből III/603
Tulipán Éva: A Magyar Néphadsereg 1956-os vesztesége III/714
Szabó Miklós: A Magyar Néphadsereg és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia az 1956-os forradalom és szabadságharc időszakában III/767
Makai Ágnes: A „néppel tüzön-vizen át." 1956-os nemzetőr-dokumentumok III/819
Suba János: A Magyarország határán létesített műszaki zárak felszámolása 1956-ban III/831
Dávid Ferenc: Vágotpuszta, 1956. A „Mecseki Láthatatlanok" nyomában III/840
Kubinyi András: Nándorfehérvártól Mohácsig. Kérdések és következmények IV/923

KÖZLEMÉNYEK

Oláh András Pál: A szolnoki vasúti híd elleni 1944. szeptember 5-i amerikai légitámadás ... I/71
Szabó Miklós: Adalékok a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1955. évi történetéhez I/85
Tősér Márton: Bizánci terjeszkedés a X. században – ostromtechnikák elméletben és gyakorlatban II/459
Németh György: A tábornok aki ezredes volt. Gál Sándor (1817–1871) tábornoki kinevezése II/483
J. Újváry Zsuzsanna: „De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll." A vezekényi csata és Esterházy László halála IV/943
Mészáros Kálmán: Kuruc tábornokok és brigadérosok nyughelyei IV/973

MŰHELY

Miskolczy Ambrus: Elmaradt nyílt vita az utolsó magyar nemesi felkelésről. Kossuth Lajos ismeretlen levele Kisfaludy Sándor nyílt levelének ügyében I/109
Róna-Tas András: Észrevételek Ormos István „A magyar őstörténet arab forrásainak újabb irodalma" című írásához I/120
[Tóth Ferenc:] „A hadsereg szociális nézőpontú tanulmányozásától a hadművészet története felé." Bemutatjuk Jean-Pierre Bois hadtörténészt, a Nantes-i Egyetem professzorát IV/995
[Tóth Ferenc:] Jean-Pierre Bois műveinek bibliográfiája IV/1005
Bois, Jean-Pierre: A katonai kiképzés Franciaországban a XVII. és a XVIII. században IV/1012

VITA

Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások I/121
Ács Tibor: A hadtörténetírás és dilemmái I/134
Pollmann Ferenc: Háború és béke a történelemben I/153
Zachar József: Csakis csatatörténet? Hadtörténelemről, hadtörténetírásról I/157
Székely György: Honvédelem a gyepűtől a kővárig, a könnyűlovastól a páncélos vitézig II/509
Veszprémy László: A középkori hadtörténetírás és forrásai II/517
Ágoston Gábor: Történetírás és hadtörténetírás. Gondolatok a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírásról II/524
Pálffy Géza: A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyagáról. Az Udvari Haditanács XVI–XVII. századi iratai II/538

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Varga E. László: A Magyarországon internált lengyel katonák történetéhez. Vitéz Baló Zoltán ezredes visszaemlékezése, 1939–1945 ..... I/165
Bognár Zalán: Összefoglaló jelentés a Honvédelmi Minisztérium által a hadifogoly-ügyben tett intézkedésekről és eredményekről, 1944–1945 ..... I/203
Mészáros Kálmán: Az 1706. április 18-i vezsenyi ütközet kuruc áldozatai II/501
Sudár Balázs: Kanizsa 1601. évi ostroma török szemmel IV/1025
Domokos György: Hadmérnöki vita Szatmárról a XVII. század második felében IV/1059
Sípos Ferenc: Vizsgálat az Ungváron keménykedő nemesség ellen, 1704 ..... IV/1073

CSATA- ÉS HADSZÍNTÉRKUTATÁS

Pintér Tamás – Rózsafi János: Csatatérkutatás az Isonzónál. Szegedi 46-osok nyomában San Martino del Carsónál és a Fajti Hribnél I/215

SZEMLE

Bánkúti Imre (összeáll.) – *Dobrossy István* (szerk.): A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből *(Mészáros Kálmán)* I/243
Bencze László: Napóleon bécsi hadjárata, 1809 *(Kemény Krisztián)* I/246
Ács Tibor: A reformkor hadikultúrájáról *(Zachar József)* I/249
Ortner, Christian M.: Sturmtruppen. Österreichisch-ungarische Sturmformationen und Jagdkommandos im Ersten Weltkrieg. Kampverfahren, Organisation, Uniformierung und Ausrüstung *(Balla Tibor)* I/252
Száva Tibor Sándor: Erdélyi magyarörmények az első világháború frontjain *(Demény Lajos)* I/255
Csáth Géza: Emlékirataim a nagy évről. Háborús visszaemlékezések és levelek *(Pollmann Ferenc)* I/257
Pinter, Karl Zeno: Spada şi sabia medievală în Transilvania şi Banat, secolele IX–XIV – Mittelalterliche Schwerter und Säbel in Siebenbürgen und im Banat, 9–14. Jahrhundert *(Gáll Ervin)* II/561
Kovács Péter: Marcus Aurelius esőcsodája és a markomann háborúk *(Székely Melinda)* II/564
Gavrilović, Slavko: Grada za istoriju vojne granice u XVIII veku. Knjiga II. Banska krajina XVII–XVIII vek *(Babkovity Attila – Varga Szabolcs)* II/567
Bánkúti Imre (kiad.): II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma, 1707–1710 *(Seres István)* II/570
Balla Antal, Dávid Géza, Fodor Pál, Köpeczi Béla (et. al.): II. Ferenc Rákóczi'nin hayatı Ve Türkiye'deki sürgün günleri – II. Rákóczi Ferenc élete és törökországi emigrációja *(Seres István)* II/572

Adkins, Roy: Trafalgar. The Biography of a Battle *(Illés András)* II/574
Kazinczy István: Körösladány szülötte, Tüköry Lajos (1830–1860). A magyar szabadságharc főhadnagya, a törökországi emigráció őrnagya, az olasz egyesítés mártír ezredese *(Pete László)* II/580
Bowlus, Charles: The Battle of Lechfeld and its Aftermath, August 955. The End of the Age of Migrations in the Latin West *(Veszprémy László)* IV/1089
Vitlyanov, Stoyan: The Old-Bulgarian Armament According to Archaeological Data from Pliska, Preslav and Madara *(Gáll Ervin)* IV/1093
Bronstein, Judith: The Hospitallers and the Holy Land: Financing the Latin East, 1187–1274 *(Hunyadi Zsolt)* IV/1097
Hrusztaljov, Denisz Grigorjevics: Rusz: ot nasesztvija do „iga" 30–40 gg. XIII veka *(Pintér János Zsolt)* IV/1099
France, John: Medieval Warfare 1000–1300. The International Library of Essays on Military History *(Veszprémy László)* IV/1101
Imber, Colin: The Crusade of Varna, 1443–45. Crusade Texts in Translation *(Veszprémy László)* IV/1104
Black, Jeremy: Rethinking Military History *(Veszprémy László)* IV/1106
Elek György: „... tsak bujdosás volt életünk..." Karcag város és a Nagykunság a 17. században és a Rákóczi-szabadságharcban *(Seres István)* IV/1108
Szirácsik Éva: „Rákóczy Levelek." Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból *(Bánkúti Imre)* IV/1111
Pál-Antal Sándor: Marosszék és Marosvásárhely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok. *(Demény Lajos)* IV/1115
Pál-Antal Sándor – Zepeczaner Jenő: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok. *(Demény Lajos)* IV/1115
Oláh Lajos – Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele. Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918 *(Pollmann Ferenc)* IV/1119

KRÓNIKA

Tóth Ferenc: Fegyverek és hadikultúrák Közép-Európában a XV–XIX. században. Nemzetközi konferencia, Musée de l'Armée (Párizs), 2006. február 2–4. ..... I/259

BIBLIOGRÁFIA

Rákóczi Rozália: Militaria Hungarica. Magyar katonai nyomtatványok. Válogatott bibliográfia. III. rész I/263
Veszprémy László: Workshops of the Partnership for Peace Consortium's Military History Working Group II/583
Rákóczi Rozália: 1956-os röplapok annotált bibliográfiája III/857
Andaházi Szeghy Viktor – Landstoff Nándorné – Szabó Jánosné: 1956 hadtörténetének válogatott bibliográfiája, 1996–2006 ..... III/899
Bojtásné Damó Csilla – Bolyósné Ujfalusi Éva: A 2004. évi magyar hadtörténelmi irodalom válogatott bibliográfiája IV/1121

KÉPEK, VÁZLATOK

Fegyverművesek Pécsett a XVIII. században. Térképvázlat *(Gál Éva)* I/5
A pécsi lakatoscéh pecsétnyomója 1697-es évszámmal Pécs város ún. adóslevelén. Fotó *(Gál Éva)* I/6
Fegyverművesek Pécs belvárosában a XIX–XX. században. Térképvázlat *(Gál Éva)* I/11
Fegyverművesek Pécs külvárosaiban a XIX–XX. században. Térképvázlat *(Gál Éva)* I/12

A Pécsi Napló, 1905. január 1-jei számának hirdetései. Faximile *(Gál Éva)* ... I/14
A pécsi Király utca az 1880-as években. Fotó *(Gál Éva)* ... I/17
A Pécsi Országos Kiállítás, 1907. Fotó *(Gál Éva)* ... I/19
A „Szalay és Richter" cég (1927–1936) cégjelzéses borítékja 1930-ból. Faximile *(Gál Éva)* ... I/26
Célfotó a szolnoki vasúti híd elleni 1944. augusztus 28-i támadásról *(Oláh András Pál)* I/72
Felderítő fotó a támadás után *(Oláh András Pál)* ... I/76
Felderítő fotó a támadás után *(Oláh András Pál)* ... I/77
Célfotó a 456. BG-tól *(Oláh AndrásPál)* ... I/79
A Magyar Népköztársaság honvédelmi miniszterének 15. sz. parancsa, 1955. március 14. Faximile *(Szabó Miklós)* ... I/90–91
A hadifoglyok katonai leszerelési okmánya. Faximile *(Bognár Zalán)* ... I/213
A délnyugati front 1916–1917. Vázlat *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/218
Vázlatrajz a San Martino del Corso falutól nyugatra elhelyezkedő kavernákról, 1916. március 3. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/221
Az „A" jelű kaverna metszeti rajza. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/221
A szegedi 46. közös gyalogezred állásai, 1916. május 2. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/222
Az 1916. május 8-án felrobbantott olasz állások alá fúrt aknafolyosó vázrajza. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/225
Az 1916. május 8-án San Martino del Carsónál robbantott tölcsér vázrajza. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/227
Az 1916. május 8-án San Martino del Carsónál robbantott tölcsér GPS segítségével azonosított helye térképre vetítve. Vázlat *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/230
Állások a Fajti Hribnél 1917-ben. Vázlat *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/233
A 378-as magaslat elleni 1917. augusztus 22-i ellentámadás vázlata. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/236
A 20-as védelmi szekció egy szakaszának rajza 1917 májusában. Faximile *(Pintér Tamás – Rózsafi János Márton)* ... I/239
A 20-as védelmi szekció maradványainak GPS segítségével készített rajza *(Pintér Tamás – Rózsafi János)* ... I/240
Luigi Ferdinando Marsili gróf lovasképe *(Nagy Levente)* ... II/305
A bolognai San Domenico templom falán lévő Marsili emléktábla. Fotó *(Bene Sándor)* II/330
Marsili: Stato Militare, címlap. Faximile *(Bene Sándor)* ... II/337
A Monarchia Hungarica címlapja a bolognai Marsili-gyűjteményben. Faximile *(Bene Sándor)* ... II/340–341
A Bolognai Tudományos Akadémia emlékérme Luigi Ferdinando Marsili gróf, a kiváló tudóstárs és mecénás emlékére, 1731. Fotó *(Bene Sándor)* ... II/361
A Bolognai Egyetemi Könyvtár Marsili-gyűjteményében lévő Buda-ostromrajz. Faximile *(F. Molnár Mónika)* ... II/374
A Bolognai Egyetemi Könyvtár Marsili-gyűjteményében lévő Buda-ostromrajz 1.1 szelvénye. Faximile *(F. Molnár Mónika)* ... II/381
A Bolognai Egyetemi Könyvtár Marsili-gyűjteményében lévő Buda-ostromrajz 1.2 szelvénye. Faximile *(F. Molnár Mónika)* ... II/382
A Bolognai Egyetemi Könyvtár Marsili-gyűjteményében lévő Buda-ostromrajz 1.3 szelvénye. Faximile *(F. Molnár Mónika)* ... II/383
A Bolognai Egyetemi Könyvtár Marsili-gyűjteményében lévő Buda-ostromrajz 1.4 szelvénye. Faximile *(F. Molnár Mónika)* ... II/384
A Bolognai Egyetemi Könyvtár Marsili-gyűjteményében lévő Buda-ostromrajz 1.5 szelvénye. Faximile *(F. Molnár Mónika)* ... II/385
Kray Pál báró, táborszernagy. Festmény *(Lázár Balázs)* ... II/420
Az észak-itáliai hadszíntér. Vázlat *(Lázár Balázs)* ... II/423

Áttekintő térképlap Mantova második ostromáról *(Lázár Balázs)* II/431
Párhuzamok a Pradella kapu előtt. Térképvázlat *(Lázár Balázs)* II/433
Korabeli térkép a Pradella kapu előtti párhuzamokról és az ostromütegekről *(Lázár Balázs)*. II/435
Mantova városa és erődítései 1799 nyarán. Vázlat *(Lázár Balázs)* II/440
Kray Pál síremléke a Belvárosi Plébániatemplomban. Fotó *(Lázár Balázs)* II/448
Kray Pál táborszernagy szobra a bécsi Heeresgeschichtliches Museum előcsarnokában. Fotó *(Lázár Balázs)* II/449
Theodosiopolis és környéke. Vázlat *(Tősér Márton)* II/465
Melitené és a bizánci határvidék. Vázlat *(Tősér Márton)* II/465
A korai bizánci terjeszkedés. Vázlat *(Tősér Márton)* II/468
Bizánci terjeszkedés Észak-Szíriában. Vázlat *(Tősér Márton)* II/477
Gál Sándor Itáliában készült fényképe *(Németh György)* II/485
Gál Sándor emigrációban használt névjegye *(Németh György)* II/487
Gál Sándor tábornoki kinevezési oklevele. Faximile *(Németh György)* II/493
A Magyar Néphadsereg 1956 nyarán jóváhagyott hadrendje *(Horváth Miklós)* III/605
Feljegyzés Rákosi elvtárs számára, 1956. február 27. Faximile *(Szabó Miklós)* III/775
A Magyar Népköztársaság honvédelmi miniszterének 460. sz. parancsa, 1956 október. Faximile *(Szabó Miklós)* III/803
A Hadtörténelmi Múzeum parancsnokának levele az Állami Pénzverde Vállalat Igazgatóságának a nemzetőr jelvény tárgyában, 1956. december 21. Faximile *(Makai Ágnes)* III/822
Az Állami Pénzverő válaszlevele. Faximile *(Makai Ágnes)* III/823
A nemzetőr jelvény korabeli verőtöve *(Makai Ágnes)* III/824
A nemzetőr jelvény *(Makai Ágnes)* III/825
A Budai Egyetemi Albizottság Igazolványa *(Makai Ágnes)* III/826
Nemzetőrségi Igazolvány *(Makai Ágnes)* III/827
Vágotpuszta. Lelőhelytérkép *(Dávid Ferenc)* III/849
Nándorfehérvár a középkorban. Vázlat *(Kubinyi András)* IV/926
Belgrád az egykori nándorfehérvári vár maradványaival. Fotó *(Kubinyi András)* IV/927
A nagyvezekényi csata *(J. Újváry Zsuzsanna)* IV/952
Jean-Pierre Bois. Fotó *(Tóth Ferenc)* IV/995
A diván efendiszi története Gázi haszan pasáról. A kézirat első oldala. Faximile *(Sudár Balázs)* IV/1032
Holst hadmérnök rajza a szatmári vár lábazatáról *(Domokos György)* IV/1062
Holst hadmérnök rajza a szatmári vár lábazatáról *(Domokos György)* IV/1065
Ssicha hadmérnök rajza a szatmári vár lábazatáról *(Domokos György)* IV/1068

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK 2006. ÉVI 119. ÉVFOLYAMÁNAK SZERZŐI

Ács Tibor: A hadtörténetírás és dilemmái ... I/134
Ágoston Gábor: Történetírás és hadtörténetírás. Gondolatok a professzionális és népszerű angolszász hadtörténetírásról ... II/524
Andaházi Szeghy Viktor – Landstoff Nándorné – Szabó Jánosné: 1956 hadtörténetének válogatott bibliográfiája, 1996–2006 ... III/899
Babkovity Attila – Varga Szabolcs: Gavrilović, Slavko: Grada za istoriju vojne granice u XVIII veku. Knjiga II. Banska krajina XVII–XVIII vek ... II/567
Balla Tibor: Ortner, Christian M.: Sturmtruppen. Österreichisch-ungarische Sturmformationen und Jagdkommandos im Ersten Weltkrieg. Kampverfahren, Organisation, Uniformierung und Ausrüstung ... I/252
Bánkúti Imre: Szirácsik Éva: „Rákóczy Levelek." Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból ... IV/1111
Bene Sándor: Acta Pacis – béke a muzulmánokkal. Luigi Ferdinando Marsili terve a karlócai béke iratainak kiadására ... II/329
Bognár Zalán: Összefoglaló jelentés a Honvédelmi Minisztérium által a hadifogolyügyben tett intézkedésekről és eredményekről, 1944–1945 ... I/203
Bois, Jean-Pierre: A katonai kiképzés Franciaországban a XVII. és a XVIII. században IV/1012
Bojtásné Damó Csilla – Bolyósné Ujfalusi Éva: A 2004. évi magyar hadtörténelmi irodalom válogatott bibliográfiája ... IV/1121
Dávid Ferenc: Vágotpuszta, 1956. A „Mecseki Láthatatlanok" nyomában ... III/840
Demény Lajos: Száva Tibor Sándor: Erdélyi magyarörmények az első világháború frontjain ... I/255
Demény Lajos: Pál-Antal Sándor – Zepeczaner Jenő: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok ... IV/1115
Demény Lajos: Pál-Antal Sándor: Marosszék és Marosvásárhely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok IV/1115
Domokos György: Hadmérnöki vita Szatmárról a XVII. század második felében ... IV/1059
Gál Éva: A pécsi fegyverművesség történetéhez ... I/3
Gáll Ervin: Pinter, Karl Zeno: Spada şi sabia medievală în Transilvania şi Banat, secolele IX–XIV – Mittelalterliche Schwerter und Säbel in Siebenbürgen und im Banat, 9–14. Jährhundert ... II/561
Gáll Ervin: Vitlyanov, Stoyan: The Old-Bulgarian Armament According to Archaeological Data from Pliska, Preslav and Madara ... IV/1093
Germuska Pál: Hadiipari együttműködés a KGST keretei között, 1956–1965 ... I/54
Gyáni Gábor: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások I/121
Horváth Miklós: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből ... III/603
Hunyadi Zsolt: Bronstein, Judith: The Hospitallers and the Holy Land: Financing the Latin East, 1187–1274 ... IV/1097
Illés András: Adkins, Roy: Trafalgar. The Biography of a Battle ... II/574
Kemény Krisztián: Bencze László: Napóleon bécsi hadjárata, 1809 ... I/246
Kubinyi András: Nándorfehérvártól Mohácsig. Kérdések és következmények ... IV/923
Lázár Balázs: Mantova visszafoglalása a második koalíciós háború idején, 1799. július 5 – július 30. ... II/415
Makai Ágnes: A „néppel tüzön-vizen át." 1956-os nemzetőr-dokumentumok ... III/819

Mészáros Kálmán: Az 1706. április 18-i vezsenyi ütközet kuruc áldozatai II/501
Mészáros Kálmán: Kuruc tábornokok és brigadérosok nyughelyei IV/973
*Mészáros Kálmán:*Bánkúti Imre (összeáll.) – Dobrossy István (szerk.): A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből I/243
Miskolczy Ambrus: Elmaradt nyílt vita az utolsó magyar nemesi felkelésről. Kossuth Lajos ismeretlen levele Kisfaludy Sándor nyílt levelének ügyében I/109
F. Molnár Mónika: Buda 1684. évi ostromának „ismeretlen" török ábrázolása a bolognai Marsili-gyűjteményből II/373
Nagy Levente: Rebellis barbárok és nagylelkű hősök. Luigi Ferdinando Marsili nézetei a Habsburg és az Oszmán Birodalomról II/303
Németh György: A tábornok aki ezredes volt. Gál Sándor (1817–1871) tábornoki kinevezése II/483
Okváth Imre: A magyar hadsereg háborús haditervei, 1948–1962 ..... I/34
Oláh András Pál: A szolnoki vasúti híd elleni 1944. szeptember 5-i amerikai légitámadás I/71
Pálffy Géza: A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyagáról. Az Udvari Haditanács XVI–XVII. századi iratai II/538
Pete László: Kazinczy István: Körösladány szülötte, Tüköry Lajos (1830–1860). A magyar szabadságharc főhadnagya, a törökországi emigráció őrnagya, az olasz egyesítés mártír ezredese II/580
Pintér János Zsolt: Hrusztaljov, Denisz Grigorjevics: Rusz: ot nasesztvija do „iga" 30–40 gg. XIII veka IV/1099
Pintér Tamás – Rózsafi János: Csatatérkutatás az Isonzónál. Szegedi 46-osok nyomában San martino del Carsónál és a Fajti Hribnél I/215
Pollmann Ferenc: Csáth Géza: Emlékirataim a nagy évről. Háborús visszaemlékezések és levelek I/257
Pollmann Ferenc: Háború és béke a történelemben I/153
Pollmann Ferenc: Oláh Lajos – Szabó József János: Fényes szurony, rózsafa a nyele. Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918 ..... IV/1119
Rákóczi Rozália: Militaria Hungarica. Magyar katonai nyomtatványok. Válogatott bibliográfia. III. rész I/263
Rákóczi Rozália: 1956-os röplapok annotált bibliográfiája III/857
Róna-Tas András: Észrevételek Ormos István „A magyar őstörténet arab forrásainak újabb irodalma" című írásához I/120
Seres István: Bánkúti Imre (kiad.): II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma, 1707–1710 ..... II/570
Seres István: Balla Antal, Dávid Géza, Fodor Pál, Köpeczi Béla (et. al.): II. Ferenc Rákóczi'nin hayatı Ve Türkiye'deki sürgün günleri – II. Rákóczi Ferenc élete és törökországi emigrációja II/572
Seres István: Elek György: „... tsak bujdosás volt életünk..." Karcag város és a Nagykunság a 17. században és a Rákóczi-szabadságharcban IV/1108
Sípos Ferenc: Vizsgálat az Ungváron keménykedő nemesség ellen, 1704 ..... IV/1073
Suba János: A Magyarország határán létesített műszaki zárak felszámolása 1956-ban III/831
Sudár Balázs: Kanizsa 1601. évi ostroma török szemmel IV/1025
Szabó Miklós: A Magyar Néphadsereg és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia az 1956-os forradalom és szabadságharc időszakában III/767
Szabó Miklós: Adalékok a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1955. évi történetéhez I/85
Székely György: Honvédelem a gyepűtől a kővárig, a könnyűlovastól a páncélos vitézig II/509
Székely Melinda: Kovács Péter: Marcus Aurelius esőcsodája és a markomann háborúk II/564
Tóth Ferenc: Fegyverek és hadikultúrák Közép-Európában a XV–XIX. században. Nemzetközi konferencia, Musée de l'Armée (Párizs), 2006. február 2–4. ..... I/259

Tóth Ferenc: Ex libris baron de Tott. Portyázás egy XVIII. századi magyar származású francia huszártiszt könyvtárában II/389
Tóth Ferenc: „A hadsereg szociális nézőpontú tanulmányozásától a hadművészet története felé." Bemutatjuk Jean-Pierre Bois hadtörténészt, a Nantes-i Egyetem professzorát IV/995
Tősér Márton: Bizánci terjeszkedés a X. században – ostromtechnikák elméletben és gyakorlatban II/459
Tulipán Éva: A Magyar Néphadsereg 1956-os vesztesége III/714
J. Újváry Zsuzsanna: „De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll." A vezekényi csata és Esterházy László halála IV/943
Varga E. László: A Magyarországon internált lengyel katonák történetéhez. Vitéz Baló Zoltán ezredes visszaemlékezése, 1939–1945 ..... I/165
Veszprémy László: A középkori hadtörténetírás és forrásai II/517
Veszprémy László: Workshops of the Partnership for Peace Consortium's Military History Working Group II/583
Veszprémy László: Bowlus, Charles: The Battle of Lechfeld and its Aftermath, August 955. The End of the Age of Migrationsin the Latin West IV/1089
Veszprémy László: France, John: Medieval Warfare 1000–1300. The International Library of Essays on Military History IV/1101
Veszprémy László: Imber, Colin: The Crusade of Varna, 1443–45. Crusade Texts in Translation IV/1104
Veszprémy László: Black, Jeremy: Rethinking Military History IV/1106
Zachar József: Csakis csatatörténet? Hadtörténelemről, hadtörténetírásról I/157
Zachar József: Ács Tibor: A reformkor hadikultúrájáról I/249

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

E számunk a
Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

120. ÉVFOLYAM • BUDAPEST • 2007. 1. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balla Tibor őrnagy, PhD, a Bécsi Kriegsarchiv mellett Működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség munkatársa; *Bonhardt Attila* alezredes, a történelemtudomány kandidátusa, levéltárigazgató, Hadtörténelmi Levéltár; *Csicsely János* grafikus, Hadtörténeti Múzeum; *Dombrády Lóránd,* a hadtudomány doktora; *Germuska Pál,* PhD, intézeti titkár, 1956-os Intézet Közalapítvány; *Illésfalvi Péter* főmuzeológus, a Fotóarchívum vezetője, Hadtörténeti Múzeum; *Kovács Zsolt* PhD hallgató; *Martin Kornél*; *Négyesi Lajos* őrnagy, PhD, egyetemi docens, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem; *Ravasz István* alezredes, PhD, hadtörténész-muzeológus, Hadtörténeti Múzeum; *Sallay Gergely Pál* muzeológus, a Numizmatikai Gyűjtemény vezetője, Hadtörténeti Múzeum; *Suba János* alezredes, PhD, térképtárvezető, Hadtörténelmi Térképtár; *Szabó Mária*, PhD, tudományos főmunkatárs, Hadtörténeti Intézet; *Szabó Péter,* a hadtudomány doktora, tudományos főmunkatárs, Hadtörténeti Intézet; *Szakály Sándor,* az MTA doktora, tudományos tanácsadó, Semmelweis Egyetem, Testnevelés- és Sporttudományi Kar; *Számvéber Norbert* százados, PhD, levéltárvezető, Hadtörténelmi Levéltár; *Tulipán Éva* tudományos munkatárs, Hadtörténeti Intézet; *Zachar Péter Krisztián*, PhD, főiskolai adjunktus, Kodolányi János Főiskola (Budapest)

A rezüméket és a tartalomjegyzékeket *Sallay Gergely Pál* (angol), *Márkus Andrea* (francia), *Zachar Viktor Kristóf* (német) és *Cinkóczki Botondné* (orosz) fordította.

A Szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza!

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK
A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata

Főszerkesztő: Csákváry Ferenc
Felelős szerkesztő: Hausner Gábor
A szemlerovat vezetője: Pollmann Ferenc

Szerkesztő bizottság:

Ágoston Gábor, Balla Tibor, Bona Gábor, Bonhardt Attila, Czigány István, Csikány Tamás, Dombrády Lóránd, Hajdu Tibor, Hermann Róbert (a szerkesztő bizottság elnöke), Holló József Ferenc, Horváth Miklós, Lenkefi Ferenc, Lugosi József, Markó György, Ökváth Imre, Pálffy Géza, Pollmann Ferenc, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Szakály Sándor, Székely György, Tóth Ferenc, Urbán Aladár, Varga J. János, Veszprémy László, Zachar József

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4. Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250
Telefon: 325-16-44, Fax: 325-16-46, E-mail:hkszerk@gmail.com
Elektronikus változat: www.epa.oszk.hu/hk

Kiadja:

a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.
Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250. Telefon: 325-16-00, Fax: 325-16-04
A kiadásért felel a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója

Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 2000,– Ft, negyedévre 500,– Ft

Előfizetésben terjeszti:

a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (1089 Budapest VIII., Orczy tér 1., postacím: 1900 Budapest, tel.: 06-1-477-63-00).
További információ: 06-80-44-44-44; hirlapelofizetes@posta.hu

Egyes példányok megvásárolhatók a nagyobb budapesti és vidéki hírlapüzletekben, valamint a Hadtörténeti Múzeum könyv- és ajándékboltjában.

Index: 25 371 HU ISSN 0017–6540

Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme, Budapest.

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND

VÖRÖS JÁNOS A M. KIR. HONVÉD VEZÉRKAR ÉLÉN MAGYARORSZÁG NÉMET MEGSZÁLLÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN (1944. ÁPRILIS 19 – 1944. OKTÓBER 16.)

Vörös Jánosnak, a M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnökének 1941–1944 közötti katonai és politikai szereplését korabeli naplójából, valamint 1945 utáni, jelentős részben vizsgálati fogságban szóban és írásban tett vallomásaiból követhetjük nyomon. Sajnálatos, hogy naplóbeli bejegyzései többnyire rövid tényközlésekre korlátozódnak. Elhallgat vagy igen szűkre szab fontos, de számára kényelmetlen eseményeket. A történtekről alkotott véleményét, előremutató elképzeléseit, azok által kiváltott emócióit általában nem jegyezte be naplójába. Mintha félt volna, hogy az olyanok kezébe juthat, akikkel nem szívesen osztaná meg gondolatait. Az 1945 utáni, zömében vizsgálati fogságban készített terjedelmes visszaemlékezésében tudatosan elferdíti múltban játszott szerepét, arra törekszik, hogy kihallgatói számára a legjobb képet alakítsa ki magáról. Ezek értékelése ezért csak gondos forráskritikával lehetséges. Sajnálatos, hogy szerepléséről egyéb levéltári és könyvészeti anyag alig található. A kortársak – katonák, politikusok – egyidejű vagy későbbi pro és kontra szóbeli és írásos emlékezéseinek mennyisége 1945 előtti szerepéről csekély, többnyire elfogultnak is nevezhető. Amikor a rendszerváltás előtt egyértelműen elmarasztalt Vörös János szerepét objektíven vizsgálni lehetett, őt ismerő kortársai már kivétel nélkül elhaltak. A történészek Kádár Gyula és Kéri Kálmán róla alkotott elnagyolt véleményét fogadták el meghatározónak. Velük való találkozásaim beszélgetéseim során magam is elmulasztottam, hogy Vörös személyiségéről, az eseményekben játszott árnyaltabb szerepéről faggassam őket.

Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek a katonapolitika osztályon 1945 novemberében tett vallomásában kifejtett véleménye Vörös János vezérezredesnek, akkori honvédelmi miniszternek a háború alatti szerepéről lesújtó volt. Kihallgatói örömmel hallgatták az elmarasztaló szavakat, hiszen Vörös tudtán kívül már maga is megfigyelésük alatt állt. „Vörös Jánosról személyesen is tudtam, hogy erősen jobboldali beállítottságú volt, és úgy ő, mint öccse, Vörös Géza, amíg közvetlen alárendeltségi viszonyban velem együtt szolgáltak, igyekeztek úgy szóbeli, mint írásbeli munkában is engemet a jobboldali irányzatnak megfelelő tevékenységre átvinni és befolyásolni. Igyekeztek tőlem olyan híreket és benyomásokat távol tartani és jelentéseket visszatartani, amelyek a németekre vonatkozólag hátrányos adatokat tartalmaznak, hogy azokat a főnöknek nem kell bemutatni, mondván, hogy ő úgyis eléggé angolszász beállítottságú. Feltűnő volt nekem, hogy a legbizalmasabb ügyek hamar a jobboldali beállítottságú volt vezetők tudomására jutottak, amiről arra következtethettem, hogy ezeket környezetemből tájékoztathatják és pedig azok, akik mindenről tudtak. Ezek a Vörös fivérek voltak. Valószínűnek tartom, hogy ők rendszeresen tájékoztatták szóban és írásban a történtekről a volt

jobboldali vezető férfiakat. Egy esetben V. Géza egy ügydarabot vétetett másolatba, nyilván azzal a céllal, hogy ezt a fenti módon felhasználja. Kádár ezds. erre közelebbi felvilágosítást tudna adni. Vörös János tudtommal a németekkel a legintimebb kapcsolatot tartotta fenn, Veesenmayerrel szinte baráti viszonyban volt, a Standard Rt-nál üzletileg is együttműködtek, ezen szoros összeköttetésnek tulajdonítható, hogy Vörös János a magyar vezérkar főnöke lett, a németek által történt megszállás alkalmából, holott előtte sokkal érdemesebb és megfelelőbb tábornokok voltak." „A Vörös fivéreket is, miután kiismertem őket, felváltottam és a közelemből elhelyeztem és tapasztalnom kellett ezután, hogy mind a ketten erősen szembefordultak velem, felfogásomat és nézeteimet mindenütt, ahol lehetett, kritizálták."[1]

Szombathelyinek ez a személyes ellenszenven alapuló megnyilvánulása egyik döntő meghatározója volt a Vörös háború alatti szerepéről kialakult képnek. Egy merőben más Vörös Jánost ismerünk meg belőle, mint amilyennek ő magát 1945 előtt és után tudta és láttatni akarta. Hivatalos és magán megnyilvánulásaiban szolgálata során a németekkel közös háborút ellenző és ellene hadakozó katonai vezetőként mutatkozik be. Ezt, a helyzetének alakulását tekintve megérthető törekvését szembesítve az őt németbarátsággal, szélsőjobboldali szimpátiával és az ezekre épített céltudatos karrierista törekvésekkel vádoló, elfogult véleményekkel, valamint a rendelkezésre álló dokumentumokkal, megkíséreljük objektíven bemutatni a kétségkívül karriervágy orientálta, a kudarcot nehezen viselő Vörös János 1944. évi tevékenységét a m. kir. Honvéd Vezérkar élén.

*

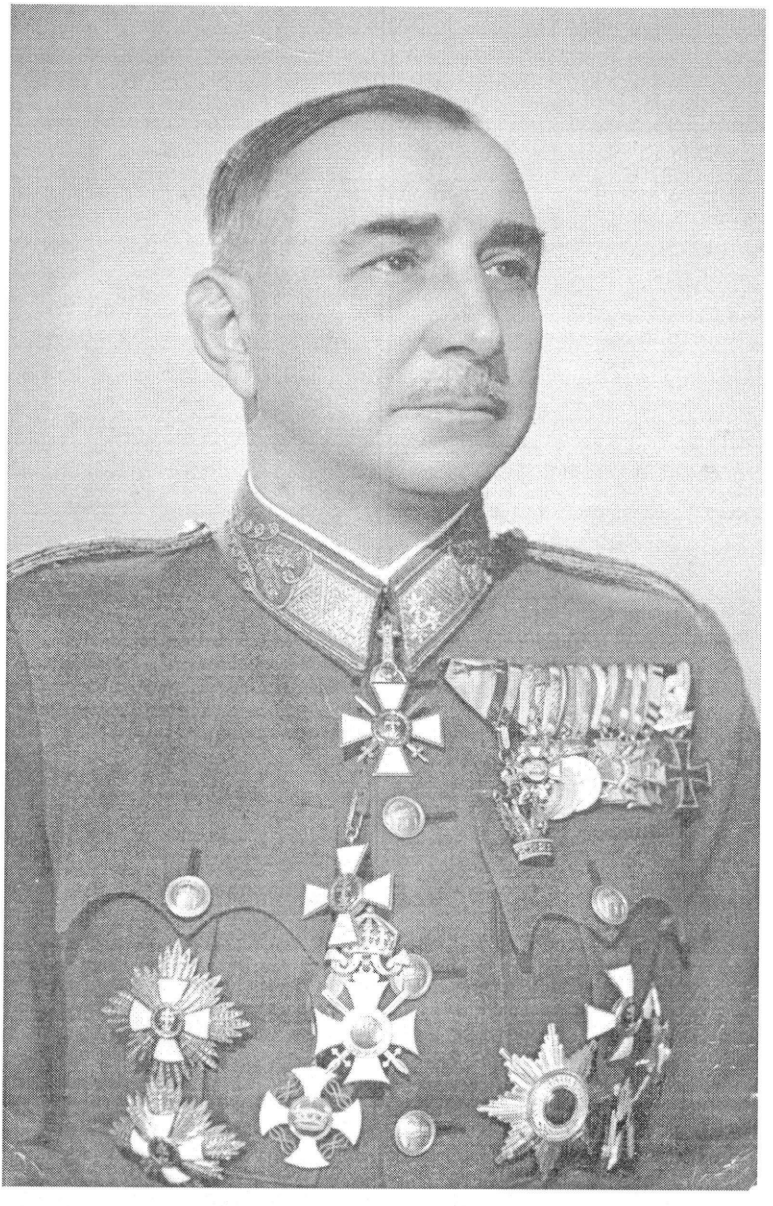
Vörös János tábornok[2] 1941 augusztus 1-jéig a 2. gépkocsizódandár parancsnoka volt a keleti fronton. Szereplését felettesei, de ő maga is igen eredményesnek értékelték. Haza is rendelték a magyar 1. hadsereg vezérkari főnöke beosztásba, ahol nem sokáig maradt. Szombathelyi Ferenc a vezérkar főnökévé történő kinevezését követően megbízható emberekkel akarta lecserélni a vezérkar közismert németbarátait. Vörös Jánost 1941. november 1-jétől hadműveleti csoportfőnökévé nevezte ki. László Dezső vezérőrnagyot váltotta fel.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy Szombathelyit rosszul tájékoztatták Vöröst illetően, vagy ekkor még csak annyira volt németbarát, mint a német sikerek hatása alá kerülő tábornoki és tisztikar nagy része. Lehetséges, hogy csak ezt követően, előmeneteléhez tőlük remélve támogatást, alakította meggyőződését és vállalta a közeledést ez az egyre becsvágyóbb katona. Részünkről ebben találjuk meg a megoldást, amit az elkövetkezőkben igyekszünk igazolni.

Alig melegedett meg beosztásában az új hadműveleti csoportfőnök, amikor 1942 januárjában máris megjelent Budapesten Ribbentrop német külügyminiszter, s benyújtotta a tavaszi német offenzívához való magyar hozzájárulás iránti igényét. Őt Keitel vezértábornagy követte. A Szombathelyivel és Bartha Károly honvédelmi miniszterrel folytatott

[1] Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁSzTL) V-32000/23. Szombathelyi Ferenc tanúvallomása, 1945. dec. 20.

[2] Vörös János (Csabrendek, 1891. III. 23. – Balatonfüred, 1968. VII. 23.)

Vörös János vezérezredes, 1944.

(Fotó: Inkey Tibor. -- Hadtörténeti Múzeum, Fotóarchívum. Lt. sz.: 103233.)

alkudozás után megegyeztek a magyar 2. hadsereg frontra küldésében. A részletekkel, melyek több történeti munkából ismertek, nem foglalkozunk. Annál inkább Vörösnek a tárgyalások során tanúsított, későbbi vallomásában előadott, állítólagos magatartásával. Vörös hadműveleti csoportfőnöki tevékenységének nincsenek írásos nyomai. Letartóztatásban készült önigazolására vagyunk utalva. Az ebben foglaltak szerint Vörös javasolta a vezérkar főnökének, hogy lehetőleg csak megszálló erőt adjunk, abból is csak egy hadtestet. „Látva a háború céltalanságát, arra törekedtem, hogy minél kevesebb magyar erő vegyen részt a harcban. Azonkívül a magyar hadsereg nem is volt úgy felszerelve, hogy egy korszerű harcban felesleges vérontás nélkül részt vehetett volna."[3] Véleményét különösen Náday István altábornagy (HM I. csoportfőnök) és Németh József vezérőrnagy (kiképzési csoportfőnök) támogatták. Vörös vallomásbeli – utólagos – kiállását nem fogadhatjuk el tényként. Előtte is ismert volt, hogy a német kérést elutasítani nem, legfeljebb mérsékelni lehetett. Javaslatának előadása is értelmetlen lett volna. Azt sem tartjuk valószerűnek, hogy a tárgyalások két napja alatt a megállapodás részleteinek kimunkálásában szerephez jutó két tábornokot megnyerte volna véleménye támogatásához.

Szombathelyi saját eredményének tartotta, hogy csak egy hadseregre sikerült csökkenteni Keitel kívánságát. Aligha fogadta volna el hadműveleti csoportfőnökének érthetetlen okvetetlenkedéseit, melybe a két tábornokot is bevonta. Különben is, a három hónappal korábban még dandárparancsnokként a szovjet ellen harcoló Vörös miért látta volna már ekkor olyan céltalannak a háborút?

Vallomásában – mintegy önmaga igazolásaként is – részletesen végigvezeti a magyar 2. hadsereg egyre kritikusabb helyzetét és bekövetkező vereségét. Hadműveleti irányításába nem volt beleszólása, tanácsait pedig az illetékesek nem fogadták el.

Jól felfogott érdeke viszont, hogy ugyanezen vallomásában ne emlékezzen az 1942 nyarán kibontakozó magyar kormánytörekvéseknek megfelelő katonapolitikáról s ebből a vezérkar hadműveleti csoportfőnökére háruló követelményekről. A honvédség erőinek megőrzése, a veszteségek pótlása és egy, a háború alakulásától függően kötött fegyverszünet során a szomszédos államok – Románia – elleni offenzív védelemre képes ütőerő kialakítása és esetleges hadműveleteinek kidolgozása, minden bizonnyal foglalkoztatta a hadműveleti csoportfőnökséget.

A magyar 2. hadsereg helyzete decemberben kritikussá vált. Vörös későbbi állítása szerint 1942. december 22-én Vásáry József vezérőrnagy (helyesen Vasváry József vk. ezredes a 2. vkf. osztály vezetője) társaságában jelentette Szombathelyinek, hogy a 2. hadsereg helyzete tarthatatlan lesz, mihelyt a vörös hadsereg támadást indít. A déli szárnyon a románok és olaszok visszavonultak, a hadsereg bekerítésnek van kitéve. Védelmének mélysége nincs, így a várható szovjet támadás át fogja törni a vonalat. Javasolta, hogy a hadsereget egy döntő támadás elől ki kell vonni, és az Oskol-ig visszavezetni. Szombathelyi írjon levelet Jány vezérezredesnek, amiben „a fentiekre hívja fel a figyelmét és, hogy ne tartsa magát mindenben a német intézkedésekhez". A helyzettel tisztában lévő Szombathelyi, aki fölösleges kioktatásnak is vehette volna Vörös Vasváry jelenlétében kifejtett buzgólkodását, állítólag azt válaszolta: „hát akkor jön a magyar tragédia." Még megkérdezte, hogy az „Oskolról hová akarok visszafutni a 2. hadsereg-

[3] ÁSzTL V-32000/24. Vörös János vizsgálati fogságban írt visszaemlékezése – 1949. március (a továbbiakban: Vörös vallomása.)

gel. Én erre azt válaszoltam, hogy a Kárpátokra".[4] Ez utóbbi választ aligha lehet minősíteni, nem is fogadhatjuk el megtörténtnek. Vásáry (Vasváry), aki Vörös véleményét volt hivatva jelenlétével alátámasztani, meg sem szólalt?

Nagyot nézhetett Kovács Gyula vezérőrnagy a magyar 2. hadsereg vezérkari főnöke, mikor decemberben kézhez vette Vörös levelét. Ő ugyanis, amikor azt kellett tapasztalnia, hogy a vezérkar főnöke előterjesztését teljesen figyelmen kívül hagyja, levélírásra szánta el magát. Ebben felszólította Kovács vezérőrnagyot, hogy „ne törődjön a németek azon parancsával, hogy a csapatok még akkor is harcoljanak, ha be vannak kerítve, hanem a csapatokat minden bekerítésből vonja ki, mert a magyar csapatok nem alkalmasak arra, hogy bekerített helyzetben is folytassák a harcot."[5] Miért veszélyeztette volna Vörös a maga és a címzett egzisztenciáját azzal, hogy Jányt megkerülve hivatalos levélben parancsának megtagadásra buzdítja Kovácsot. Miért feltételezte, hogy Kovács a hivatalos levél tartalmát elhallgatja parancsnoka elől és vállalja az ebből származó súlyos fegyelemsértést? Mindketten jól tudták, hogy a parancs megtagadása és az arra történő buzdítás milyen következményekkel járhat. Meglepő, hogy Vörös mindezt vizsgálóival egy utólag készült fiktív levéllel el akarta hitetni.

Vörös fenti „hivatalos" levelének még másolata sem található, azonban ugyanekkor egy december 23-án keltezett nem hivatalos levél is készült, melynek másolata viszont 1949-es vallomásához van mellékelve. „Az ide csatolt másik levelem inkább hivatalos jellegű, míg ezen levelem kimondottan magán jellegű, tehát aszerint kezeld azokat" – írta az alig hihetően „kedves kollégám" megszólítású levélben.[6] Miért írt két levelet, ha az utóbbiban is ugyanazt írta? Ezzel a hangvételében visszafogottabb bizalmas magánlevéllel is veszélyeztette Kovács és a saját helyzetét. Egy ilyen magán változat is olyan nézetazonosságon alapuló mély baráti kapcsolatot tételez fel Vörös és Kovács között, aminek létezéséről nem tudunk. Feltételeznünk kell, hogy eleve csak ez az elküldetlen levélmásolat készült. Vörös tisztában volt vele, hogy a már emigrációban élő Kovács Gyulát a Katonapolitikai Osztály kihallgatói nem fogják tanúként beidézni.

A levélben a frontszemléről visszatérő Hennyey Gusztáv altábornagy gyalogsági felügyelőre hivatkozva tájékoztatta a magyar 2. hadsereg vezérkari főnökét. Tekintettel arra, hogy szemléje során Hennyey többször megvitatta a hadsereg súlyos helyzetét Jányval, amiből annak vezérkari főnökét sem zárták ki, ez a tájékoztató felesleges volt. Azzal is tisztában voltak Jányék, mint Hennyeynek elpanaszolták, hogy a hadseregcsoport parancsnoka, Weichs nem tud javítani az általa is ismert nehéz helyzetükön, csak azt ismételgeti, hogy az utolsó emberig tartani kell a frontot, még bekerítés esetén is.[7] (Ekkor még a Hitler kérésére kiadott kormányzói parancs nem ment ki.) Vörös a sorsuk iránt közömbös Szombathelyit is bepanaszolta Kovácsnak „Nagyon jól tudom, hogy Ti a helyzet mérlegelésnél mindent megfontoltok, és a lehető legjobban fogtok cselekedni, de a hds-ért való aggályaimat nem tudom eltitkolni. Ugyanis egy hiányosan felszerelt és ellátott, minden mélység nélküli védelem már magában rejti egy erőteljes orosz hadműveleti támadásnál a kudarc csiráját, azért nekem az az érzésem, hogy esetleges bekerítés-

[4] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[5] Uo.

[6] ÁSzTL V-32000/22.

[7] *Hennyey Gusztáv:* Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Európa – História. Budapest, 1992. 63. o.

ből, ha csak a helyzet megengedi, ki kellene – annak idején vonni a csapatokat. Ez azonban csak az én egyéni véleményem, a Vkf. Úr más véleményen van."[8]

Levelében közölte még Kovácscsal, hogy a jelenlegi döntés szerint május 1-jétől a Hadiakadémia parancsnoka lesz. (1943. június 1-jétől 1944 augusztusáig töltötte be a posztot.) Ez attól függ, László Dezső részére mikor ürül meg a kassai hadtest. Saját magáról közli, hogy új beosztásba kerül. Utódja Vörös Géza lesz.

Kellemes karácsonyi ünnepeket és győzelmes magyar boldog új esztendőt kívánva, őszinte baráti szeretettel zárta levelét, a köztük lévő viszonnyal magyarázva a szolgálatba ütköző őszinteségét.

A Kormányzó teljesítette Hitlernek az utolsó emberig történő ellenállással kapcsolatos kérését. Utasítást adott egy ilyen értelmű parancs kiadására. Erre Vörös – a kormányzói utasítás ellenére – felszólalt, és figyelmeztette Szombathelyit, hogy ez a 2. hadsereg megsemmisülését jelenti. Ismét nem talált meghallgatásra. „Ennek dacára, körülbelül újévkor, tudomásom szerint Szombathelyi vezérezredes, Bajnóczy vezérezredes és Miklós Béla vezérezredesek [altábornagy] fogalmaztak egy hadparancsot, amelyről csak jóval kiadása után értesültem, amelyikben a kormányzó Hitler kérésének megfelelően intézkedett. Ezt a parancsot már azért nem közölték velem, mert tudták, hogy a december 22-i előadásom után milyen nézeteket vallok a végsőkig való kitartás tekintetében. Még több ízben tettem javaslatot a visszavételre, de mikor pletykákból arról értesültem, hogy az én javaslataimnak nagy jelentőséget nem tulajdonítanak, mert én nem a hadműveleti helyzetet és a 2. hadsereg sorsát nézem, hanem a fiam sorára vagyok tekintettel, aki Korotojaknál ütegparancsnok volt, ezért a további harcot feladtam, és biztosra vettem a második hadsereg tragédiáját."[9] Ezek szerint a vezérkar főnöke nem, hogy nem vonta be hadműveleti csoportfőnökét az ominózus parancs megfogalmazásába, hanem a nevezett tábornokokkal együtt azt el is titkolta előle, mivel állítólagos előadásában már a tisztikarnak kifejtette a végsőkig való ellenállásról Horthyval és a katonai vezetőkkel szembeni véleményét. Ez akkora ferdítés, amit még Vörös kihallgatói sem hihettek el. Ilyen, a kormányzóval és a vezérkar főnökével élesen polemizáló előadást is aligha tarthatott. Sértésnek, a bizalmatlanság megnyilvánulásának tartotta volna, ha őt nem vonják be a parancs megfogalmazásába és kiadásába. Ezzel szemben lehetséges, hogy éppen ő volt annak megfogalmazója!?

Vörös vallomásában folytatja időközben már kivégzett főnökének eláztatását: „A vezérkar főnöke a németek parancsa ellenére nem mert tenni semmit, és tétlenül nézte a 2. hadsereg bomlását és pusztulását." Javaslatai továbbra sem találtak meghallgatásra. „A vezérkar főnöke január 17-én délelőtt 11 órakor tartott megbeszélést, amikor is ismét kitértem a javaslataimra, és jelentettem azt is, hogy tanár koromban mindig azt tanítottam, hogy sose nyúljon a vezéri pálca után az a katona, aki nem látja már előzetesen a lelki szemei előtt az események lényegét is lejátszódni. – Szombathelyi, a vezérkar főnöke még mindig bízott abban, hogy a német tartalékok ezt a támadást felfogják. Természetesen erre már kilátás nem is lehetett, mert részint nem állottak tartalékok rendelkezésre, másrészt pedig az eltolási nehézségek és a zord időjárás (–42 fok hideg és nagy hó) a tartalékok tervszerű bevetését nem tették lehetővé. Végeredményben a 2. hadseregnek meg

[8] ÁSzTL V- 32000/22.

[9] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

kellett semmisülnie, hogy a német erőket a Kaukázusból a németek kivonhassák, tehát kimondottan német célért." „Jány vezérezredesnek nem volt elég lelki- és akaratereje ahhoz, hogy a németek parancsa ellenére a csapatokat egy lendülettel visszavette volna. Ezután a hadsereg állandóan érintkezésben az ellenséggel fokozatosan a Kárpátokra vonult vissza."[10] Ha eltekintünk is az utolsó botor megállapítástól, óhatatlanul felmerül a kérdés, Vörösnek a 2. hadsereggel történtekről az 1949-ig kialakított hivatalos értékelés ismeretében írott véleménye mennyiben egyezhetett meg az általa január 17-én előadottakkal és ebből akkor levont javaslataival. Nem akadtunk nyomára. Mindenesetre a Vörös–Szombathelyi vitát és a Kovácsnak küldött leveleket, mint a 2. hadsereggel kapcsolatos 1942–1943-ban hangoztatott véleményét hamisnak tartjuk, azt akkori csoportfőnöki magatartása bizonyítékaként nem tudjuk elfogadni.

Amint ezt a Kovácsnak küldött állítólagos levelében jelezte, 1943. február 1-jétől új beosztásba került. Kinevezése erre a fontos posztra (altábornagyi kinevezésével egyidőben) nem arra vall, hogy Szombathelyi a köztük keletkezett súrlódások miatt szabadulni akart tőle. Inkább a saját értékeinek túlbecsülésére hajlamos Vörös érezhette úgy, hogy Szombathelyi árnyékában nem tud kibontakozni.

Szombathelyi elmarasztalását főként Vörös új beosztásában tapasztalt magatartása válthatta ki, amikor már a honvédelmi miniszter alárendeltségébe került. Nem egyeztethető össze Szombathelyi Vörös iránt táplált ellenszenvével az sem, hogy utódjául fivérét nevezte ki. Az áthelyezések pedig a honvédségben sem meghívásos alapon történtek, mint Vörös beállítani igyekezett: „Nagy Vilmos honvédelmi miniszter meghívott a honvédelmi minisztérium anyagi főcsoportfőnökévé." Beosztásbeli elődje Ruszkiczay-Rüdiger Imre altábornagy a miniszter általános helyettese lett.

Az anyagi főcsoportfőnökség a honvédség felszerelésének beszerzésével, gyártásával foglalkozó csoportfőnökségeknek és azok alosztályainak összefogásával, irányításával és ellenőrzésével foglalkozott. Vezetője képviselte a honvédség érdekeit a szövetségesekkel folyó együttműködési, valamint a magyar és érintett külhoni hadiipari és külkereskedelmi cégekkel folytatott tárgyalásokon. Vörös beosztása bizalmi helynek számított. Önállósága, mozgása nagyobb volt előző beosztásánál. Közvetlen kapcsolatot tartott fenn állami és magán szervekkel, tárgyalt gazdasági és ipari vezetőkkel, köztük természetesen németekkel is. Rálátással bírt nemcsak a magyar, de a szövetségesek hadiipari termelésének helyzetére, annak várható alakulására is. Beosztását indokolta, hogy 1936-tól 1940 novemberéig a HM VI (1938-tól Vkf.) 7/ö., a honvédség hírösszeköttetéséért felelős, a híradótechnika rendszeresítésével foglalkozó osztályának vezetője volt.[11]

A háború menetében 1942/43 telétől bekövetkezett változás, továbbá a német ipari létesítmények fokozódó bombázása, kétségessé tették a szövetségesek győzelmét. Vörös azonban – visszaemlékezésével ellentétben – bízott az összeomlás elkerülésében. Hitt a német erőfeszítésekben, a háború menetét meghatározó új fegyverekben. Azokhoz csatlakozott, akik még illúziókat tápláltak a háború végső kimeneteléről. Úgy ítélte meg,

[10] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[11] 1943-ban a magyar hadiipar termelése csúcsot ért el. A kormány hitelekkel ösztönözte a termelési kapacitás növelését. Bővítették és irreális célokat tűztek a közös német–magyar repülőgépgyártás elé, növelték a harc- és gépjárműgyártást, erőfeszítések történtek az acél- és aluminiumgyártás fokozása, olaj és egyéb nyersanyagok kitermelése stb. terén.

hogy egyelőre nincs más lehetőség mint kitartani, fokozni erőfeszítéseinket saját érdekünkben is. Az ország sorsa a tengelytől függ. Vörösst nem foglalkoztatta a háborúból való kiválás gondolata. Vélekedése egyezett a tábornoki és tisztikar zömének véleményével, és ennek hangot is adott. A szövetséges háborúban való kitartást egyértelműen és leghangosabban hirdető tábornokok, tisztek között találta magát, tekintélye volt előttük. Habár véleménye nem állt távol Szombathelyiétől, elhatárolódott tőle, versenytársának tekintette.

Úgy ítélte meg, hogy jó pontokra számíthat minisztériumi hivatalszervező tevékenységével, ami rendcsinálással kezdődött, és túlnőtt a saját főcsoportfőnökségének keretein. „Bevonulásom után láttam, hogy a minisztérium a produktív munka helyett elvész a bürokrácia aktatengerében. Ennek csökkentésére javaslatot dolgoztam ki, s azt Ruszkiczay-Rüdiger Imre vezérezredesen keresztül a honvédelmi miniszternek elő akartam terjeszteni, azonban Ruszkiczay ebben hatáskörének csorbítását látta, miért is a javaslat az ő íróasztala fiókjában elakadt. Ennek volt a következménye, hogy a honv. minisztérium létszáma feleslegesen fel lett duzzasztva, Budapest nagy része honvédelmi iroda volt, az ügyek intézése pedig a bürokrácia tengerében hónapokig tartott."[12]

Vörös tehát saját szakállára azonnal intézkedett. Ruszkiczay-Rüdiger szerepében képzelte magát, aki ebben – nem alap nélkül – hatáskörének csorbítását látta. Aktivitásával, a minisztériumi munkamorálra utaló megállapításokkal azonnal magára irányította a Nagy Vilmossal elégedetlen, annak menesztését kívánó szélsőjobb politikusokkal és pártokkal szimpatizáló minisztériumbeli tisztek érdeklődését. Politizálására azonban az elhárítás is felfigyelt. Szombathelyi 1943 nyarán a kormányzótól egy névjegyzéket kapott a nyilas párthoz tartozó vezérkari tisztekről, amelyet Sombor-Schweinitzer József, a budapesti rendőrfőkapitányság rendészeti osztályának vezetője készített. Szombathelyi maga is meg volt győződve, hogy a felsoroltak – köztük Vörös János és Géza – többsége szélsőjobb szimpatizáns, azonban kételkedett abban, hogy valamelyik párthoz tartoznának, illetve beléptek volna. Mindenesetre szükségesnek tartotta, hogy a kormányzó elé vezesse a felsorolt tiszteket, „hogy módjában legyen egy katonai kihallgatás keretén belül őket személy szerint is látni és kötelmeik hű teljesítésére, valamint a politikától való tartózkodásra figyelmeztetni".[13] Vörös tévedésektől hemzsegő vallomása szerint az érintettek: Deák Ferenc vezérőrnagy, Vörös János és Géza (vezérőrnagy) altábornagyok, Henkey János vk. ezredes, Bardóczy Ferenc altábornagy (vezérőrnagy), Szlávik József ezredes (Szávay Sándor vk. ezredes), Bán Mihály vk. ezredes, Nádas Lajos vk. ezredes és mások természetesen mindent tagadtak. (Zárójelben az eredeti szövegben szereplő tévedések helyesbítése.) A Szombathelyi elrendelte kutatás nem vezetett eredményre, nem bizonyosodott be, hogy a nyilas vagy más pártnak tagjai lettek volna. Ezt Sombor-Schweinitzer sem tudta bizonyítani. Inkább az érintettek megnyilvánulásai, folyosói vagy kávéházi beszélgetéseik tették gyanússá őket. Szombathelyi kérte Sombor-Schweinitzert, hogy a jövőben ne a kormányzón keresztül, hanem közvetlenül hozza a tudomására a vezérkari tisztekkel kapcsolatos konkrét értesüléseit, hogy politizálás miatt eljárhasson velük szemben. Egy következménye bizonyosan lett az ügynek, az érdekeltek Szombathelyit elsőszámú ellenségüknek tekintették. Nem kétséges milyen irányban keresték a törlesztés lehetőségét.

[12] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[13] Uo.

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter figyelmeztette Szombathelyit, hogy a német követségen gyakran jelennek meg magas rangú és beosztású magyar tisztek. A Standard gyár egyik tisztviselője – Edmund Veesenmayer – politikai vacsorákat rendez, ahol az Imrédy-klikk emberei, valamint gyakran Vörös János, Rátz Jenő és más tábornokok is megjelennek. Rátz nyugállományú tábornokként vesz részt a találkozókon.[14]

Vörös vallomásában ismeretségüket Veesenmayerrel nem cáfolta, de tagadta, hogy 1944 előtt kapcsolatban állt volna vele. Amikor az a Wirtschsftsministerium közegeként a magyar ipar helyzetéről tájékozódott Budapesten, ő hadműveleti vagy HM anyagi főcsoportfőnök volt. Veesenmayer felkereste hivatalában udvariassági látogatásra. Beszélgetésük elsősorban egymás és családjuk hogyléte és az időjárás körül forgott. Ezt követően 1944 tavaszáig, vezérkar főnöki kinevezéséig, nem látta. Ekkor természetesen szorosabb hivatali kapcsolat alakult ki köztük.[15]

Veesenmayer azt vallotta, hogy 1940-ben ismerte meg Vöröst, amikor a Standard gyár felügyelő bizottságának tanácsosaként a gyár itteni leányvállalatait – Standard és Telefongyár – látogatta meg. Ekkor ugyanis mint a 7/ö. vkf. osztály vezetője, Vörös ellenjegyezte a Kereskedelem- és Közlekedési Minisztériummal történt megállapodás alapján telefonra és rádióalkatrészekre Berlinből érkező megrendeléseket. Látogatása Vörösnél elsősorban udvariassági volt, minden politikai jelleg nélkül. Kizárólag gazdasági kérdésekről tárgyaltak. Megérdeklődte tőle, hogy a rendelésekkel meg van-e elégedve.[16]

Ezt követően 1943 nyarán találkozott Vörössel. Ekkor a külügyi hivatal megbízását teljesítette: tanulmányozta a politikai, gazdasági és katonai helyzetet. Vörössel is ezekről a kérdésekről beszélgetett. Kíváncsi volt, mit tart a helyzetről. Vörös véleményére pontosan már nem emlékszik. Mindig tartózkodó volt. Kritikát gyakorolt mind a magyar, mind a német helyzetről, és kritika tárgyává tette Horthyt is. Néhány hibára rámutatott, és megjegyezte, hogy a hadseregparancsnokok a fronton nagyon önállótlanok. Jó katonának látszott. Fenntartásokkal amellett volt, hogy Magyarország még fokozottabban vegyen részt a háborúban.[17]

Vörös főcsoportfőnöki minisztériumi működése a dolgok rendbetételére, a hadiipari termelésnek a szövetségesektől támogatott erőfeszítései fokozására irányult. Úgy látta, hogy a háborúban álló ország politikai és katonai vezetése nem ebben az irányban munkálkodik. A háború elvesztésének félelme kétes kimenetelű megoldások felé viszi a politikát. Ezért a hasonlóképpen gondolkodók élén színvallásra kell bírnia és felrázni a Szombathelyi irányításával elbizonytalanodó katonai vezetést.

Alig féléves munkálkodása eredményeként kötelességének érezte, hogy kifejtse a helyzetről alkotott véleményét és javaslatait. „Azután egy memorandumot dolgoztam ki, amelynek az iparnak a német ipartól való függetlenítése és a magyar hadsereg mielőbbi felszerelése és kiképzése volt a célja, hogy a háború végére vagy legalább a békekötésre egy megfelelően kiképzett, felszerelt és erkölcsileg jól megalapozott hadsereg álljon a külügyminiszter, illetve a magyar kormány rendelkezésére. Ezzel a külügyminiszter szavának szándékosan súlyt adni vagy pedig a hadsereget a háború végén odaállítani, ahol az ország jövőjét meg tudtuk volna alapozni.

[14] *Kádár Gyula:* A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. 628. o.

[15] ÁSzTL 645/1.

[16] ÁSzTL V-32000/23. Veesenmayer vallomása.

[17] Uo.

A memorandumból teljes mérvben kivehető volt a tengelyhatalmak sorsa, amit főként azzal vázoltam, hogy a szövetséges hatalmak ipara sokkal fejlettebb, az egész világ nyersanyaga rendelkezésre áll, bombázásnak kitéve csak csekély mértékben van Angliában, míg az amerikai ipar és a szovjet Ural-környéki ipara teljes biztonságban folytathatta a termelést, főként a harckocsi- és repülőgépgyártást, mert hiszen kétségtelen volt, hogy ez a két fegyver fogja a háború sorsát eldönteni. Ugyanakkor a német ipar naponként bombázásnak volt kitéve, a magyar ipar pedig fejletlenségénél, valamint nyersanyaghiányánál fogva számottevő tényezőt nem jelentett.

A memorandumban kifejezésre juttattam azt is, hogy vajon mit jelenthetett Magyarország számára Kassa bombázása, azt-e, hogy céltalanul ugorjunk a háborúba vagy pedig végre felszereljük a hadseregünket. Természetesen én az utóbbit vallottam."[18]

Semmilyen támpontunk nincs arra nézve, hogy az anyagi főcsoportfőnök, mint a fegyverkezés felelőse, a referátumban foglaltakról annak elküldése előtt tájékoztatta-e Csatay Lajos honvédelmi minisztert vagy általános helyettesét, Ruszkiczay-Rüdiger Imre altábornagyot. (Elképzelhető, hogy Vörös memoranduma elküldésére kihasználta a június 12-én bekövetkező miniszterváltás körüli napok lazaságát, bár Ruszkiczay-Rüdiger zavartalanul betöltötte feladatát.) Ha ezt nem tette, súlyos fegyelemsértést követett el. Nem járt jobban akkor sem, ha magánlevélként küldte el Szombathelyinek irományát. Jól tudta, memorandumokat még a hadseregen kívül sem szoktak postán küldözgetni. Szombathelyi ugyanis hivatalos iratként fogta fel, és küldte meg válaszát a HM anyagi főcsoportfőnökének. Minden bizonnyal Csatayval is közölte a történteket, hiszen Vörös hivatalosan csak miniszterével egyeztetett véleményt képviselhetett a vezérkar főnökénél.

Szombathelyi mindenesetre felháborodva mutatta meg a Vöröstől kapott memorandumot Kádár Gyula vk. ezredesnek, aki szerint ebben Vörös – vallomásával éles ellentétben – azt fejtette ki, hogy „semmi kétség nem lehet, a németek a háborút megnyerik, az átmeneti nehézségeket le fogják küzdeni, az új fegyverek bevetése rövid idő kérdése. Ezzel szemben mély sajnálattal állapította meg, hogy a magyar kormány mind jobban és jobban eltávolodik a németbarátságtól, és nem vesz részt olyan erővel a háborúban, amilyenre képes. Bár tudatában van annak, írta, hogy a vezérkar főnöke a politika irányváltozásáért nem felelős, mégis kötelességszerűen figyelmezteti, hogy a balratolódásért a végén ő is felelni fog. Felkérte a vezérkar főnökét: vesse latba befolyását, hogy a magyar politika ne térjen le a nemzet jövője szempontjából helyes útról."[19]

Szombathelyi dühöngött. „E mögött az emlékirat mögött Rátz Jenő és a németek állnak. Akármit válaszolok, az huszonnégy órán belül a németek kezében van." Megmutatta Kádárnak válasza fogalmazványát is: „Örömmel vettem volna, ha Nagyméltóságod szolgálati állásának ügykörére vonatkozólag adott volna nekem tanácsokat, politikai vonatkozású megállapításai azonban túlesnek hatáskörén." „Ezzel elmehet a németekhez" – füstölgött Kádárnak.[20]

Vörös memoranduma is – más irataival együtt – „szerencsésen" elkallódott. Így a több mint húsz oldalnyi emlékiratának vallomásában olvasható néhány soros, kihallgató-

[18] ÁSzTL V-32000/24. Vörös memorandumának általa készített kihagyásos, rövid, tendenciózus kivonata. Eredetije nincs meg.

[19] *Kádár:* i. m. 630. o.

[20] Uo.

inak szánt összefoglalása nem visz előre bennünket. A Vörös-memorandum elhallgatott tartalmára és hangvételére elsősorban Szombathelyi 1943. június 25-én kelt hétoldalas válaszából következtethetünk vissza. Épp ezért szükségesnek tartjuk részletes ismertetését.[21]

Szombathelyi fontosnak tartotta, hogy válaszában Vöröst beosztásával össze nem egyeztethető politizálásának visszafogására kérje: „A magyar kormányzat vagy államvezetés problémája ma nem az, hogy eltalálja azt, hogy ki győz, hanem az, hogy mi győzzünk. Ahhoz pedig, *hogy mi győzzünk*, erős magyar hadsereg kell. Az államvezetés szempontjából az elhatározás tehát rendkívül egyszerű, ma nem a tengelyhatalmak győzelmére, hanem a magyar győzelemre spekulálunk. Ebből a szempontból, de az előbbi két szempontból is, a magyar államvezetés elhatározása csak egy lehet, hogy *minél erősebb hadsereget teremtsen.* Azt hiszem, hogy ebben *minden magyar egyetért.* Azok is, akik a tengely győzelemben, azok is, akik az angolszász győzelemben hisznek. Ebből a szempontból, de a hadfelszerelés szempontjából is lelkes hitvallása a tengelyhatalmak győzelmét illetőleg teljesen felesleges volt.

Hogy tanulmányának ezen részével mégis foglalkozom, azt azért teszem, mert hitének reális alátámasztása [már mint a tengely győzelmének – D. L.] nem meggyőző, sőt a *reális adottságai,* [kiemelések az eredetiben – D. L.], amelyeket felsorol, azt a hitet kelthetik az olvasóban, hogy a tengelyhatalmak győzelme nagyon is kétséges."[22]

Szombathelyi szükségesnek tartotta, hogy kitérjen Vörösnek a szövetségesek és a tengely küzdelmét befolyásoló tényezőket elemző soraira, mert a Vörös által előadottak kicsengése a tengely győzelme volt. Vörös megállapítsa, miszerint a búvárhajók sikerei növekedőben vannak, nem állja meg a helyét, mert „mindenki által tudott dolog – replikázott Szombathelyi –, hogy a búvárhajóharc sikerei éppen az utóbbi időben rendkívül csökkentek. Ezzel szemben a búvárhajóveszteségek nagyon megnövekedtek. Ebből tehát nem következtethetünk a tengelyhatalmak győzelmére, de elismerem, hogy ez a mély hullám átmeneti lehet."[23]

„Az ellenséges *hadiipar erősebb,* mint a tengelyé... Hogy a meglévő diszparitás nem növekszik-e végzetesen, *az a repülőfölénytől függ* [kiemelések az eredetiben – D. L.]." Ha Vörösnek voltak ezzel kapcsolatos illúziói Szombathelyi igyekezett szétoszlatni azokat: a repülőfölény az ipar erősségétől függ. Attól, hogy „ki mennyi repülőgépet tud gyártani és zavartalanul tudja-e gyártani és gyártását tudja-e még fokozni? Ezen szempontból az angolszász ipar, különösen az amerikai van fölényben, mely látszólag még nem futotta ki formáját, és ezt anélkül teheti, hogy ebben német vagy olasz beavatkozás lényegesen megzavarná, viszont ő a német és olasz gyárakat máris alaposan bombázza. Így az ellenséges ipar pozicionális fölényben lehet vagy ahhoz juthat. Nézetem szerint a repülőfölény szempontjából ez a reális adottság. A továbbiakban azt mondja, hogy a tengely repülőgép gyártását a végletekig kell fokozni, mert a hadiipar szempontjából ez a döntő fegyvernem. Ezt megtoldanám a magam részéről azzal, hogy nemcsak a hadiipar, hanem a háború szempontjából is *döntő fegyvernem* [kiemelések az eredetiben – D. L.]

[21] ÁSzTL V-32000/22. Szombathelyi válaszának másolata mellékelve Vörös memorandumához. Vkf. eln. szsgd. 3674/1943.

[22] Uo.

[23] Uo.

lehet és éppen itt van a baj, ami az előbb mondottakból következik. Tehát a reális adottságok, ha dolgot helyesen nézzük, a tengely győzelmét nem támasztják alá."[24]

Szombathelyi az anyaggazdálkodás terén is keményen bírálta a főcsoportfőnököt. Meglátásai nem vezethetnek megoldáshoz. Tanulmányának 15-ik oldalán azt mondja, hogy „nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a ma világháborújában a technika az, amely dönt a győzelem vagy vereség felett". Ez esetben győzelmünk, de a tengelyhatalmak győzelme nagyon gyenge lábakon állanak, mert a technika terén az angolszász hatalmak látszólag fölényben vannak. Hiába tennének meg technikusaink mindent, hogy „országunk számára kellő időponttól kezdve, az anyagok termelési vonalán, mennyiségi és *minőségi előnyt* biztosítsanak, ez nem lesz lehetséges, mert nagyméltóságod szerint is a külföldtől függünk. Tanulmányának 17-ik oldalán a következőket mondja: »külföldtől való függésünk csak akkor fog megszűnni, ha mindent megteszünk az ország fel nem tárt anyagainak felkutatására és kiaknázására«, ami feltétlenül helyes és szükséges, de a fölényt nem fogja meghozni, mert hogy ismét saját szavaival éljek, a tanulmány 20-ik oldalán azt mondja, *hogy* »hazánk a *nehézipar* fejlesztése tekintetében *igen kedvezőtlen helyzetben van,* mert vasérce kevés és szene nagy olvasztó céljaira nem alkalmas« – már pedig – »a korszerű hadviselés gerincét képező páncélos, repülőanyagát a fejlett *gépjármű, motor és repülőipar szolgáltatja.*« Ez tökéletesen így van, de e tekintetben is a reális adottságok nézetem szerint inkább az angolszász hatalmaknak kedveznek, mint a tengelyhatalmaknak, mert az angol amerikai nehéziparnak úgyszólván csak a német iparral kell megküzdeni, mert az olasz és a többi európai, a tengely szolgálatába beállított iparok, itt azt hiszem nem sokat számítanak. Így tehát , ha reális adottságok szempontjából nézzük Nagyméltóságod tanulmányát, úgy ezek, mint a fenti szemelvények azt mutatják, hitével ellentmondásban vannak, mert nem alkalmasak arra, hogy a tengelyhatalmak győzelmét valószínűsítsék. Így tanulmányának *reális adottsága egyedül a hite marad* [kiemelések az eredetiben – D. L.], mert a győzelem nagyrészt a hit dolga és nem csak a reális adottságoké; mely minden realitással dacolni tud és győzni képes."[25] A kioktatás és hitére, mint megoldásra történő hivatkozás gúnyos felhangja, elég volt, hogy Vörösben elmélyítse Szombathelyi iránti ellenszenvét.

Ezzel pedig a vezérkar főnöke még nem fejezte be. Visszatért a katonapolitikai helyzet Vörös általi megítélésének bírálatához. A tanulmánynak ez a része – írja válaszában – nem meggyőző, el is maradhatott volna, mert a hadfelszereléshez vajmi kevés köze van. Ebben a beállításban a tanulmány ipari része is felesleges, mivel „nem támasztja alá a győzelembe vetett hitét és inkább gazdaságpolitikai és múltat rekriminálo jellege van". Inkább konkrét adatokat és javaslatokat várt volna a haderő felszerelését és az anyagi gazdálkodásunkat illetően, mert itt sok javítani való lenne, amit „nekünk magyar katonáknak kell megoldani". Ellenben a politikai vezetést és a gyáripart „mások hivatottak kötelességszerűen elintézni". Ha megőrizte volna tárgyilagosságát, Szombathelyi aligha írta volna le a következő bántó mondatát: „Sajnos katonai vonatkozásban tanulmánya nagyon keveset nyújt. Nagyvonalú politikai ízű tanulmány, amely a katonai problémák elől kitér, és inkább azok mellé beszél."[26]

---

[24] ÁSzTL V-32000/22.

[25] Uo.

[26] Uo.

Vörös eredeti memoranduma hiányában nem tisztázhatjuk egyértelműen, csak következtethetünk, miért tartotta szükségesnek Szombathelyi, hogy indulattól vezérelt levélben kifejtse véleményét a köztünk és diktatórikus vezetésű szövetséges hatalmak közötti különbözőségről. Lehetséges, hogy Vörös valamiféle katonai kemény kezet ajánlott megoldásként háborús erőfeszítéseink fokozására.

A politika felelős kormány dolga, amihez a honvédelmi miniszter is tartozik. Meg van győződve arról, hogy tagjai okos emberek, legalábbis olyan okosak, mint a katonák. Jó magyar emberek és jóhiszeműek is. „Épp ezért nem vagyok diktatórikus megoldások mellett sem. Különben is anyagi korlátainkat és képességeinket egy diktátor sem tudná áttörni. Reális adottságaink szorító kereteit – melyet Nagyméltóságot is felismert abban, hogy sem megfelelő vasércünk, sem szenünk nincs, ami pedig a nehézipar alapja – nem képes senki áttörni. Minden diktátor légüres térben zakatol, ha a diktatúra előfeltételei nincsenek meg. Elemi és alap előfeltételek nélkül az eredmények biztosan elmaradnak, de zavar és felfordulás az annál biztosabban meglesz.

A külföldi diktatúráknál mindig elfelejtjük azt, hogy a diktatórikus rendszerek eredményének alapja nem a szervezés volt, amit a diktátor csinált, hanem az ipari kapacitás, amelyet nem diktatúra teremtett meg, hanem jóval előtte a Kruppék, a Thiessen-ék és Siemens-ék stb-ik. Azután elfelejtkezünk arról is, hogy a diktatúra nem általános orvosság. Ezt látjuk Olaszország és Németország példáján. Bizonyos belső adottságok a diktatúrát is determinálják. A felelősség kérdése a történelemé, s ennek tisztázása nem a mi dogunk."[27]

Vörös memoranduma Szombathelyit katonai vonatkozásban nem elégítette ki, de a hit szempontjából sem nyugtatta meg, „ezért kénytelen volt a maga hitével előállni". „Magam is *a tengely győzelmében* hiszek. Dacára annak, hogy a tengeralattjáró háború közel sem áll olyan jól, mint Nagyméltóságod írja, de ezt a mélypontot egy átmeneti jelenségnek tekinthetjük, mely a fegyverek versenyében hol az egyik, hol a másik fél hátrányára alakul. Hiszek a tengelyhatalmak győzelmében, dacára annak, hogy a technikai fölény és gépi fölény, valamint éppen a nehézipar feltételei, Nagyméltóságod tanulmánya szerint, nálunk kevésbé vannak meg, illetve korlátozottabbak. *Hiszek a győzelemben azért, mert hiszek az erkölcsi erőkben.* Jól tudom, hogy a háborút nemcsak az anyagi erők döntik el, melyre merkantil hadvezetőség oly sokat épít, hanem az ember, aki a küzdelem előterében áll, és hősiesen vállalja a *nagyobb áldozatot,* melyet *kisebb anyagi készültsége* miatt fizetnie kell. Ez a hősies áldozat kontinentális hadászatunk, illetve a győzelemnek alapja, ma és az volt mindig. Éppen ezért nevezem ezt a hadászatot a hasznos *merkantil* hadászattal szemben *heroikus* hadászatnak. Hitemet úgy formulázhatnám, miután hiszek a heroizmusban, tehát hiszek a tengelyhatalmak győzelmében. A morális világ magasabb törvényei szerint, ahol áldozat és érték egyensúlyban vannak, a tengelyhatalmaknak kell győznie, és kétségtelen, hogy *legyőzhetetlenek* [kiemelések az eredetiben – D. L.]."[28]

Szombathelyi nézete a heroikus hadászaton alapuló győzelemről meglepő lehet azok után, hogy a magyar érdekek realitásokon nyugvó képviseletére figyelmeztette az ettől a politikától távolodó Vöröst. Úgy látszik azonban, hogy a szövetséges partner érzékeny-

[27] ÁSzTL V-32000/22.

[28] Uo.

ségével számolva tanácsosnak vélte, hogy sajátos módon tegyen hitet a közös győzelem mellett. Szinte parodisztikus az eszmefuttatása a heroikus hadászatról, mely a maga morális értékeivel legyőzhetetlenné válhat a lélektelen merkantil hadászattal szemben. Írta ezt annak a Vörös Jánosnak, aki maga is tudta, hogy Szombathelyi felfogása a háború kilátásairól éles ellentétben áll itteni megnyilvánulásával, lehetetlennek tartja a szövetségesek győzelmét, és többedmagával a háborúból való kiválás hogyanján gondolkodik.

Szombathelyi még kifejtette Vörösnek, hogy a maga részérről fölöslegesnek tart és elutasít minden memorandumot. „Én magam részéről az államvezetési tanulmányok írását befejeztem, sőt el sem kezdtem, mert a memorandumszerkesztést túlélt formának, egy régi vezérkari metódus rozsdás rekvizitumának tartom. Ez a dolgokat nem viszi előre, legfeljebb arra való, hogy a szerkesztő a felelősség kérdésében a maga előnyös pozícióját előre kijelölje egy későbbi történelmi bírálat előtt. Már pedig a történelem nem abból fog megbírálni bennünket, hogy mit írtunk, *hanem, hogy mit tettünk* [kiemelések az eredetiben – D. L.]."[29]

Legvégül pedig figyelmeztette Vörös János altábornagyot, legyen tisztában a katona feladataival, melyek változatlanul távol esnek a politizálástól: „Mi katonák maradjunk a magunk mesterségénél. Seperjünk saját portánk előtt. Van itt munka elég. Ezért hagyjuk már abba azt a törekvést, hogy mindig a kormány vagy a kormányelnök dolgát akarjuk elvégezni, mert ez politizálás látszatát kelti. Miután én régen abbahagytam, ezt alantosaimtól is elvárom."[30]

Vörös megsértődött, amikor megkapta Szombathelyi szerinte goromba stílusban írott elutasító válaszát. Elmondása szerint elhatározta, hogy 1944 júliusában nyugdíjba vonul. Addig is három hónap betegszabadságot kért és kapott Csatay honvédelmi minisztertől, akinek a vezérkar főnökéhez benyújtott memorandumról alkotott véleményéről, a kettőjük viszonyára gyakorolt hatásáról mélyen hallgatott. Betegszabadsága ügyében Szombathelyinél is jelentkezett, aki Vörös nagy csalódására szóba sem hozta a memorandumot, mindennemű megjegyzéstől is tartózkodott.[31] Vörös itt szintén elferdíti az igazságot. Valójában felmentették beosztásából, és a nyugállományba helyezés előtt kötelező háromhónapos egészségügyi szabadságra küldték. Helyére anyagi főcsoportfőnökké 1943. augusztus 1-jétől Gyimesy Frigyes altábornagyot nevezték ki.

*

Betegszabadsága leteltével Vörös szerint a kormányzó nem engedte nyugállományba vonulni, hanem arra kérte, hogy vegye át a budapesti I. honvéd hadtest parancsnokságát. Ezek szerint mégsem betegsége okozta szabadságról volt szó. A kormányzó lépésének indítékát nem ismerjük, de német politikai nyomást is feltételezhetünk mögötte. Ő azonban tekintettel a közte és Szombathelyi közötti feszült viszonyra, nem kívánt Budapesten maradni. Egy dunántúli, lehetőleg a székesfehérvári hadtestet kérte. Ez meg is történt. November 1-jétől átvette a székesfehérvári II. honvéd hadtest parancsnokságát Aggteleky Béla altábornagytól, akit Fehérvárról Budapestre helyeztek.

[29] ÁSzTL V-32000/22.

[30] Uo.

[31] *Kádár:* i. m. 630. o. ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

Vörös az 1944 márciusi német megszállásig végezte a hadtestparancsnok mindennapi feladatait. Március közepén hallott ugyan a Wiener-Neustadt területén ismeretlen célból gyülekező német csapatokról, a híradást azonban ő sem vette komolyan. Március 18–19-i szerepe tisztázatlan. Március 18-án szombaton feljött Budapestre. Miért jött? Hivatalos ügyeit intézte, vagy magán programját bonyolította? Állítása szerint a kormányzó útjáról semmit sem tudott, arról csak szombaton az esti órákban értesült. Ezt aligha hihetjük el. Mindenesetre éjjel egy órakor még Budapesten volt, és csak vasárnap akart visszatérni szolgálati helyére. Bajnóczy József vezérezredes, a vezérkar főnökének helyettese, akit névnapját ünneplő társaságból kerítettek elő, ennek tudatában volt. Telefonon utasította, hogy menjen a miniszterelnökségre. Miért a székesfehérvári hadtest parancsnokát és nem Aggteleky Béla altábornagyot, a budapesti I. honvéd hadtest Budapest területén intézkedni képes parancsnokát? Őt könnyű volt előkeríteni. Ha mégsem Bajnóczy hívására érkezett volna, akkor hogyan került a megbeszélésre? A miniszterelnöknél éjszaka nem szokás hívatlanul megjelenni. Jelenléte senkinek sem tűnt fel? Kádár Gyulának sem, aki még epés megjegyzést is tett vele kapcsolatban?

Vörös emlékezete szerint Kállay őt magához hívta. Miért nem a jelenlévő másik két tábornokkal, Beregfy Károly és Naday István vezérezredesekkel együtt? Ismerve fontoskodását, nem csodálkozunk, ha a tényeket elferdítve, ily módon kívánta érzékeltetni saját fontosságát. Vörös szerint a miniszterelnök Bajnóczy jelenlétében közölte vele, hogy a kormányzó német őrizet alatt már Budapest felé tart. Bajnóczy tudtára adta Szombathelyi Linzben feladott táviratát, mely szerint német csapatok vonulnak át Magyarországon, akiket minden ellenállás nélkül kell fogadni. Miért mondott volna Vörösnek átvonulást, mikor a táviratban bevonulásról volt szó? Lehet, hogy ő így akarta hallani? Vörös ekkor megkérdezte, hogy mi az ő teendője. Bajnóczy erre meglepő és alig hihető módon azt válaszolta, a parancs a hadtestnek már ki van adva. Ha visszautazik Fehérvárra ott várja. Abból mindent megtud. Bajnóczy a miniszterelnöki értekezletről intézkedett a parancs továbbításáról? Vörös később megállapította: „A vezetésnek semmi határozott állásfoglalása nem volt. Parancsot kapni nem tudtam."[32] Ezek után azonnal gépkocsiba ült, és a hajnali órákban megérkezett Székesfehérvárra. A parancs már valóban megérkezett, és azt az ügyeletes vezérkari tiszt már továbbította is a helyőrségeknek.

Kállay Miklós nem egészen így emlékezett a nála történtekre. Ő nem Vörösnek, hanem a jelenlévő tábornokoknak tette fel a kérdést, a vezérkar főnökének távollétében az ő utasítására hajlandók-e kiadni parancsot az ellenállásra. Egyöntetűen kinyilvánították, hogy az lehetetlen, mivel Budapest és a nyugati határ között semmilyen jelentős katonai erővel nem rendelkeznek. „Határozott és megismételt kijelentésemre azonban, hogy itt most nem az erőviszonyok mérlegeléséről, hanem az ellenállásról magáról, mint nemzeti függetlenségünk önvédelmi gesztusáról van szó, és eszerint válaszoljanak a kérdésemre, Beregfytől és Vöröstől azt a határozott választ kaptam, hogy ők a kormányzó távollétében és intencióit nem ismerve, a vezérkar főnökének sürgönyéből éppen az ellenkező intenciót olvasva ki, semmi körülmények között nem hajlandók ilyen értelmű parancs kiadására, sőt az alájuk rendelt parancsnokságokat minden ilyesminek a kivitelezésében megakadályozzák, mert esküjük erre kötelezi őket."[33] Náday nem volt ilyen mereven el-

[32] ASzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[33] *Kállay Miklós:* Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. I–II. k. Budapest, 1991. II. k. 179. o.

utasító. Hajlandó a miniszterelnök elhatározását magáévá tenni, de csak ha az egész haderő vállalja, mert veszélyesnek tartaná, ha annak egysége megbomlana. Felhívta a figyelmet, hogy egy esetleges ellenállás kudarca lehetetlenné tenne egy későbbit, amit a Kárpátalján és Erdélyben lévő hadosztályokkal sikeresebben indíthatnánk el.[34]

Vörös visszaérkezve állomáshelyére azt tette, ami tőle elvárható volt/vagy lett volna. Vallomásában szinte dicsekszik, hogy ő határozott fellépéssel hatni tudott a hadtest területére érkező német alakulatokra. Cáfolja, hogy a honvédség mindenütt ellenállás nélkül átadta laktanyáit. Ehhez azonban olyan parancsnokok kellettek, mint ő és beosztottjai.

A német csapatok – egy páncéloshadosztály részei – vasárnap délután érkeztek Székesfehérvárra. Kérésükre egy laktanyát és egy szállodát utalt ki részükre. Másnap folytatták útjukat Budapestre. Az volt a benyomása, hogy ténylegesen átvonulásról van szó, mert ezek a katonák fegyelmezetten és rendesen viselkedtek.

„A tüzérségi laktanyát meg akarták szállni a németek, azonban Gulácsy alezredes a laktanyában elhelyezett legénységet és lövegeket felvonultatta, és közölte a laktanya előtt felvonuló német csapatok parancsnokával, hogy a laktanyát nem adja át. Erőszakos fellépés esetén felveszi a harcot. Ezen elhatározását nekem távbeszélőn jelentette, amihez hozzájárultam." „Pl. Magyaróváron az ott állomásozó zlj-at a németek le akarták szerelni, de én az ellenállást rendeltem el, mire a németek a leszereléstől eltekintettek."[35] Több esetet Vörös nem említ, azonban érzékelteti, hogy a német megszállás a hadtest egész területén az alakulatok integritásának megőrzésével történt meg.

Április 21-én azonban SS csapatok érkeztek a városba. Az ezred parancsnoka egy SS alezredes, amikor Vörösnél jelentkezett, már olyan prepotens magatartást tanúsított, hogy ki kellett utasítania. „Az SS csapatok megjelenésével megkezdődött a hadtest területén a rablás, fosztogatás, kilakoltatás. Nyilvánvalóvá vált, hogy itt nem átvonulásról, hanem kimondottan megszállásról van szó. Az incidensek napirenden voltak. A Gestapo is mindenütt elhelyezkedett, miáltal Magyarország szuverenitása teljes mérvben megszűnt."[36]

Vörös szerint a hadtest területén a megszállás tehát gyakorlatilag nagyobb incidens nélkül megtörtént. Április elején a helyzet valamit enyhült. Megszállásról a 19-ét követő napokban aligha beszélt. Csak az SS és Gestapo viselkedése jelentett számára disszonanciát.

Vörös a vezérkar főnöki jelölését megelőző hónapban nem szemlélte tétlenül az eseményeket. Feleleventette kapcsolatát a hadseregvezetésben gyors változtatásokat, mindenekelőtt Szombathelyi menesztését követelő Veesenmayerrel, valamint Hans von Greiffenberg és Kuno Heribert Fütterer tábornokokkal.

Veesenmayer bízott az általa korábbról ismert Vörösben. A vezérkar felváltandó főnöke helyére számukra megbízható ember kellett, akit Vörös személyében találtak meg. Mindenki úgy nyilatkozott, hogy „ő nagyon jó képességű. Ez a főhadiszálláson is ismert volt. A megbízás Berlinből jött von Greinffenberg, Fütterer és az én ajánlatomra."[37] Kritikát szokott gyakorolni, de csak baráti keretek között és katonai vonatkozásban „azok az átkozott politikusok miatt – szokta mondani – mindig a rövidebbet húzzuk". Imrédyvel

[34] *Kállay Miklós:* Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. I–II. k. Budapest, 1991. II. k. 179. o.

[35] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[36] Uo.

[37] ÁSzTL V-32000/23. Veesenmayer kihallgatása 1945. november 14-én.

együtt nyíltak voltak, ha kritizálni kellett. „Mindketten olyan emberek, akikhez nekem személyesen bizalmam volt. Én akartam, hogy Imrédy miniszterelnök legyen, de nem sikerült. Vörös és Imrédy remekül harmonizáltak, sohasem észleltem semmi disszonanciát azokon a megbeszéléseken, amin együtt vettek részt."[38] Voltak ellenségei, elsősorban azok, akiket átugrott. „Annak ellenére, hogy exponáltam magam érte, és ezért a felelősséget is vállaltam, nagyon vigyáztam, hogy óvatos legyek, és ma is az a véleményem, hogy nem játszott szerepet."[39] Vörös megértő és cselekedni kész partnernek mutatkozott. „Fel volt villanyozva, és azt mondta: mindent meg kell tennünk, hogy a háborúban nagyobb tömegekkel vehessünk részt"– emlékezett Veesenmayer.[40]

Otto Winkelmann SS Obergruppenführer, a magyarországi SS és rendőri erők főparancsnoka kihallgatása során elmondta, hogy Vörös János mellett még Vörös Géza és Magyarossy Sándor tábornokok jöttek számításba. Ő az utóbbi (Veesenmayer szerint Ruszkay) mellett lett volna, azonban Veesenmayer Vörös János mellett döntött. Winkelmann Sztójaynál ismerkedett meg személyesen Vörössel, aki jelezte, meg akarja látogatni. Ő erre megjegyezte, hogy a vezérkar főnökét neki illő felkeresnie. Vörös kifejtette neki, hogy rendet akar teremteni. Minden nem megfelelő embert ki fog dobni. „Nem tudtam világosan kiismerni, mert sokat és pathetikusan beszélt. Az volt a nézetem, hogy nem egészen őszinte. Bár természetesen németbarátnak mutatta magát, de azt beszélték róla, hogy régi csapattesténél Székesfehérváron vagy Pécsett úgy nyilatkozott, hogy a magyar vérrel lehető legjobban takarékoskodni kell, mert a Magyarország által megoldandó feladat még ezután következik."[41]Ezt követően Sztójaynál még többször is találkozott Vörössel, mindig hivatalos keretek között. Hosszabb tárgyalásaik nem voltak.

Vörös természetesen alakoskodott, mikor szabadkozott vezérkarfőnöki kinevezése előtt. A kormányzóra erőltetett döntést megelőzően Veesenmayer, majd Greinffenberg már beszéltek vele. Minden további feltétel nélkül elfogadta az általuk felajánlott lehetőséget, bár örömét palástolta előttük. Nem tudott ellenállni a lehetőségnek, holott tisztában volt vele, hogy a német vezetés kiszolgáltatottjává válik. Ennek ellenére meggyőződésévé lett, hogy nemcsak az adott kényszerítő körülmények között lenne alkalmas a vezérkarfőnöki teendők ellátására. Nem akadályozta döntésében, hogy számos rangidős bajtársát megelőzi és ellenükre kell intézkednie. Népszerűtlenné fog válni a hadseregben. Felmérte a rá váró feladatokat. A csapatok zöme már a fronton van. Elkerülhetetlen további csapatok kiküldése. Különben is a Kárpátoknak a szovjet elleni védelméről van szó, aminek megszervezése, irányítása és a közös hadviselésben a magyar érdekek érvényre juttatása a vezérkar főnökének legfőbb feladata. Meg volt győződve, az adott viszonyok között más sem csinálná nála eredményesebben. Ami pedig a háború végkimenetelét illeti, nem ő volt az egyetlen a katonai vezetők között, akik bár látták az elkerülhetetlent, még bíztak a csodában, a végső összeomlás elkerülhetőségében. Ha mégis bekövetkezne, ő képes a nyitásra az angolszászok felé is.

Vörös vezérkarfőnöki kinevezése történetének vizsgálatához két saját forrása is rendelkezésünkre áll. Emlékezete szerint Csatay Lajos április 19-én (sic!) a minisztertanács

[38] ÁSzTL V-32000/23. Veesenmayer kihallgatása 1945. november 14-én.

[39] Uo.

[40] Uo.

[41] Uo.

ülését követően (legelőbb a déli órákban) Székesfehérváron hívta fel telefonon és tájékoztatta, hogy a vezérkar főnökéül van kiszemelve. A németek László Dezsőt javasolták – mondta Csatay –, azonban ehhez a kormányzó nem akart hozzájárulni, így az ő kinevezését fogadták el. Vörös játszotta a meglepettet, és szabadkozott. „Csataynak jelentettem, hogy lehetőleg mást szemeljenek ki a vezérkar főnökévé, mert előttem még több [összesen tíz – D. L.] rangidős tábornok van, és náluk kinevezésem rossz vért fog szülni, Csatay erre azt válaszolta, ő azt elintézi, hogy semmi neheztelés nem lesz."[42]

Csatay váratlan székesfehérvári telefonhívását kétségbe kell vonnunk, mert Vörös ugyanezen idézett visszaemlékezésének következő mondata szerint nem kellett hívni, hiszem már a minisztertanács döntésére várva Budapesten tartózkodott. „A délelőtt folyamán még úgy állt a helyzet, hogy sikerül visszautaznom Székesfehérvárra, és a vezérkar főnökséget nem kell átvennem. Azonban délután 2 óra körül ismét változott a helyzet, és 6 órára a kormányzóhoz voltam rendelve. A kormányzónak ugyancsak jelentettem az aggályaimat, és kértem, hogy lehetőleg tekintsen el a kinevezésemtől. Erre a kormányzó azt mondta, hogy mit csináljon ő ebben a nehéz helyzetben egy megbízhatatlan kormánnyal, ha még a magyar tábornokai is elhagyják. Két és fél órás tárgyalás után végre is nem tudtam kitérni a kormányzó kérése elől, és a vezérkar főnökséget elvállaltam."[43]

Vörös több évvel később érthetően úgy tűntette fel magát, mint akit váratlanul ért a megkeresés, és átgondolva a dolgot, a felmerült aggályoktól terhelten kérte a főméltóságú urat, tekintsen el személyétől. Végül mégis hagyta magát meggyőzni és kisegíteni a szorult helyzetével előhozakodó kormányzót.

A fentiekkel szemben fogadjuk el hitelesnek, amit kinevezésének körülményeiről 1944. április 7-től vezetett naplójában, az eseménnyel egyidőben vetett papírra.[44] A napló szerint Csatay Lajos április 17-én 17^{20} kor hívta fel Székesfehérváron, hogy mielőbb jöjjön Budapestre, mert személyével kapcsolatban tervek merültek fel. Ő ugyan szabadkozott, mert hadtestét nem szeretné elhagyni, de mivel legfelsőbb óhajról volt szó, megállapodtak, hogy másnap – április 18-án – reggel 9^{15}-kor jelentkezik a miniszternél a további részletek megbeszélésére.[45] (Fentebbi idézet vallomása szerint csak 19-én érte a váratlan hívás.)

Másnap, 19-én Csatay kertelés nélkül közölte Vörössel, amit ő amúgy is tudott. A németek óhaja, hogy vállalja el a vezérkar főnökének állását. Azzal az indokolással sikerült rábeszélniük az ellenkező kormányzót, hogy Vöröst múltja úgyis erre az állásra jelöli ki, csak rangviszonyainál fogva később kerülhetett volna rá a sor.[46]

Vörös zavartalanul játszotta szerepét egy olyan játszmában, melyről mindketten tudták, hogy már eldöntetett. Kérte Csatayt, tekintsen el kinevezésétől, mert idegen hatalom nyomására sem a vezérkarfőnöki, sem más állást nem fogad el. Kinevezése a nála idő-

[42] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[43] Uo.

[44] Vörös János m. kir. vezérezredes vezérkari főnök naplója 1944. ápr. 7-től – 1944. okt. 15-ig. Magyar Történelmi Kutató Társaság kiadványa, 1979. (A továbbiakban: Napló.) Tekintettel arra, hogy a napló oldalai nincsenek beszámozva, az egyes bejegyzések keltezését fogjuk megadni.

[45] Napló, 1944. ápr. 17.

[46] Napló, 1944. ápr. 18.

sebb bajtársak elégedetlenségét és tiltakozását váltaná ki, amit szeretne elkerülni. Különben is ragaszkodik a hadtestéhez, ha egy mód van rá, hagyják ott.

Az előzmények ismeretében Csataynak vissza kellett fognia magát, hogy higgadtan közölje Vörössel, hogy a felsorolt indokok egyike sem olyan akadály, mely miatt a vezérkar főnöke állását visszautasíthatja.

A délutáni órákban, miközben már a 18 órakkor kezdődő kormányzói kihallgatásra várt, Vörös tudomásra jutott, hogy tulajdonképpen a kormányzó nem akarja kinevezni, hanem csak időlegesen megbízni. Azonnal kereste a minisztert, azonban csak szárnysegédét, Kéri Kálmán vk. ezredest találta, akivel közölte: „amennyiben kinevezésem ideiglenes megbízatás formájában történik, a Vezérkar Főnöki beosztást semmilyen körülmények között nem fogadom el."[47] Kérte Kérit, hogy ezt a bejelentését azonnal hozza a miniszter tudomására, hogy ő jelenthesse a kormányzónak.

A kormányzói kihallgatáson Vörös korántsem volt olyan szerény és visszafogott, mint ezt később el akarta hitetni, hiszen Veesenmayer támogatásával nyerő helyzetben érezte magát. Mindenesetre a már Csataynak is előadott indokai alapján kérte a kormányzót, hogy tekintsen el kinevezésétől. Nem szeretné, ha úgy tűnne, hogy személye német támogatással került előtérbe. A kormányzó, presztízsét megőrzendő megnyugtatta, hogy Csatay tájékoztatása téves, kinevezése az ő saját óhaja, nem német presszióra történik. A tiszti névsor tanulmányozása során kialakult benyomása és elhatározása eredményeképpen szemelte ki őt. Megismétli tehát legfelsőbb óhaját, illetve parancsát, a beosztást vállalnia kell. Ő először valóban Lakatos Géza vezérezredesre gondolt, de a németek kérték, hogy ő a magyar 1. hadsereg nemrég (IV. 6-án) átvett parancsnokságát tartsa meg, mert a váltás az általa tervezett és folyamatban lévő támadás vezetésében nem kívánt súrlódást okozhatna.

A Horthy valóban Lakatos Géza kinevezését óhajtotta. Április 15-én Lakatos telefon értesítést kapott Budapestről, melynek értelmében a kormányzó még aznap aláírja a legfelsőbb kéziratot a vezérkar főnökévé való kinevezéséről. Lakatosra ez nyomasztólag hatott. Máskor örült volna a kinevezésnek, az adott pillanatban azonban gúzsba kötött katonai helyzetünk miatt nem tartotta időszerűnek. Ezért kérte Csatayt, hogy legalább ő vezethesse a küszöbönálló offenzívát. Kérése nem talált meghallgatásra. Kinevezésének kihirdetését április 17-re tűzték ki. Erre Sztójay mozgósította Veesenmayert. Lakatos csodálkozott, hogy Horthy engedett a német követ kívánságának és nem érvényesítette hadúri jogait. Kinevezte Vörös t, akiről Lakatosnak megjegyezte: „Én ezt az embert nem is ismerem."[48]

Vörös mi mást tehetett a legfelsőbb óhajjal és paranccsal szemben, elfogadta a megbízást. Azonnal tisztázni akart azonban egy feltehető félreértést. Eddig úgy tudta, megbízatása végleges, nem időleges. A beosztással járó felelősséget nem lehet időlegesen vállalni. A kormányzó válasz helyett azonnal utasította a főhadsegédet a legfelsőbb kézirat ilyen irányú megszerkesztésére.

Vörös t meglepte a Honvédség Főparancsnoka szolgálati állás esetleges visszaállításának szándéka. A kormányzó ellensúlynak szánja vele szemben. Ő ebből nem kér. Különösen nem Lakatosból, akit német támogatói takarítottak el az útjából. Nem vitatkozott a

[47] Napló, 1944. ápr. 18.

[48] *Lakatos Géza:* Ahogyan én láttam. Budapest, 1992. 97–99. o.

kormányzóval szándékáról, majd megteszi azt helyette más. Veesenmayernél bizonyosan nem lesz sikere. Mindenesetre szükségesnek találta felvetni minden körülmények között is „azon hatáskör feltétlen biztosítását, amely a jelenlegi viszonyok között felelősségemmel arányban áll".[49] Horthy ezt tudomásul vette.

Vörös szabad kezet kért és kapott az általa szükségesnek tartott változtatások végrehajtásához a tábornoki és a vezérkarban. A kormányzó engedett, holott jól tudta, hogy a tábornoki és tisztikar soraiban Veesenmayer kívánalmainak megfelelő változtatások végrehajtásához nyújt szabad kezet. Ezt követően még hosszan sorolta a kormányzónak követelményeit, melyeket elengedhetetlenül szükségeseknek tartott beosztása ellátásához.

Vörös János kinevezése a vezérkar főnökévé 1944. április 19-vel történt meg. Meglepte, hogy ugyanekkor nem lépett elő vezérezredessé. Kinevezését különösebb ünneplés nélküli baráti ebéd követte a Vadászkürtben, melyen Veesenmayer is részt vett. Később is többször ebédeltek itt közös dolgaikról beszélgetve. Gyakran a katonai attasé is csatlakozott. A téma rendszerint ugyanazon körben forgott közöttük. Ha az OKW sürgetésre hadosztályokat kellett felállítani és mozgósítani, Greiffenberget számottevő fegyverért és felszerelésért ostromolta. A magyar katona nincs modern fegyverekkel felszerelve és kiképezve. Túl jó ahhoz, hogy ágyútölteléknek küldjék ki a frontra. Hírneve a tét. Ugyanazokkal a feltételekkel és fegyverekkel kell harcolnia, mint a németek. Veesenmayer szerint Vörös a német győzelemben már nem bízott, de valamilyen kibontakozásban még reménykedett. Lakatosnak és Csataynak kijelentette, hogy ha a németek segítenek, úgy az északi határt tartani tudjuk, míg délről a nyugati megszállás eljön. Megbízói mindenesetre hatásos lépéseket vártak tőle a front érdekében, aminek ő meg is próbált eleget tenni. Az sem tartotta vissza, ha ennek során szembe került a magyar érdekekért szót emelő kormányzóval, valamint a tábornoki és tisztikar tagjaival. Fungálása során pedig naponta került ilyen helyzetbe.

Amint várható volt, a tábornoki kar jelezte a kinevezés miatti nemtetszését. Ő volt a németek számára a megfelelő ember, a kormányzó nyomásukra cselekedett. Hivatalba lépését követően Csatay szükségesnek tartotta, hogy oldja a Vörös személye körüli feszültséget. Az idősebb tábornokoknak gyűlést tartott, ahol kijelentette, hogy kényszerhelyzet volt, a németek csak Vörös kinevezéséhez járultak hozzá. Azonban védelmében szükségesnek tartotta hangsúlyozni, törököt fogtak benne. Vörös sérelmezte a gyűlésen elhangzottakat, és azonnal tiltakozott Csataynál.

Még kinevezésének napján önmaga igazolására írta naplójába: „Mint az előrelátható volt, a *rangban idősebb tábornokok* [kiemelés az eredetiben – D. L.] közül néhányan megütközéssel vették tudomásul kinevezésemet, azonban nagyobb része megértve a helyzetet, a haza szolgálatát tartotta elsősorban szem előtt és nem a személyemnek való szolgálatot, és ebből kifolyólag Ő Főméltósága döntése ellen nem emelt szót."[50] Évekkel később, vallomásában is visszatért kinevezésének körülményeihez és fogadtatásához. Remélte, el tudja hitetni, hogy kinevezése nem volt német indíttatású. „Ezt a tábornokok egy része úgy értelmezte, hogy én német nyomásra lettem a vezérkar főnökévé kinevezve. Erre én elmentem a Kormányzóhoz, ezt neki jelentettem, és a Kormányzó azt mond-

[49] Napló, 1944. ápr. 18.

[50] Napló, 1944. ápr. 19.

ta, hogy erről szó sincs, mert Lászlót ajánlották Lakatos helyett, akit ő ki akart nevezni, és akire azt mondták, hogy szellemileg nem alkalmas a vezérkar főnökéül."[51]

Hivatalba lépését követően – már április 20-án – első dolga volt munkatársaival áttekinteni a honvédség helyzetét a fronton és hátországban egyaránt. A magyar 1. hadsereg a fronton, további négy gyalog- és a lovashadosztály a mozgósítás állapotában volt. A honvédség általános helyzetében konszolidálódást tapasztalt. „A honvédség erkölcsi állapota a fordulat (megszállás) folytán a hadműveleti területen emelkedett, az 1. hadsereg harcba vetett seregtestei nagyon jól megállják a helyüket. A német haderőhöz való viszony a fronton barátságosabbá vált, ami elsősorban a megszálló csapatoknál érezteti hatását. Az anyaországban a hangulat kissé a változások benyomása alatt áll, így különösen a tisztikarnál még nem kiforrott, azonban a helyzet megszilárdulásának reménye erősen érezteti már kedvező hatását, a hangulat feltétlenül javulóban van."[52]

Ennek ellentmondtak a német rendőri szervek közbelépései, illetve Veesenmayer követelései nyomán a honvédség vezetésében bekövetkezett nyugtalanság. Vörösst kellemetlenül érintette, hogy a németek már hivatalba lépése előtt letartóztatták Ujszászy István vezérőrnagyot (március 28.), Kádár Gyula vk. ezredest (április 7.) és Kern Károly vk. őrnagyot. Óvatos volt, nem kívánta exponálni magát. A történtek miatti intézkedést a kormány ügyének tekintette. „A kormány szabadon bocsátásuk érdekében a szükséges lépéseket megtette. Eddigi tájékozottságom szerint – április 21- én – ellenük kémgyanú és az ellenséggel való szövetkezés vádja merült fel. Állásfoglalásom: amíg a helyzetet nem látom tisztán, nem teszek lépéseket, mert amennyiben nevezettek a magyar tiszti becsülettel és a szövetségi hűséggel ellentétbe kerültek, akkor érdekükben lépéseket eleve nem tehetek. A magyar törvények tekintélyének megóvása érdekében (kiadatás) pedig a szükséges lépéseket a kormánynak kell megtenni, mert ez őt illeti meg."[53]

Sztójay el is érte, hogy az érintetteket kiadják a magyar hadbíróságnak, mely szabadlábra helyezte őket. Veesenmayer azonban újbóli letartóztatásukat követelte. Ez elől Kádár Vörös irodájába menekült, aki tudtára adta, hogy bár a németek nem egyeznek bele szabadlábra helyezésébe, de megelőzi őket, és ő fogja letartóztatni. Ezt megelőzendő Kádár az ifjabb Horthy közbelépésére a várbeli testőrlaktanyába, Lázár tábornok védelme alá menekült. Újszászynak is sikerült csatlakoznia. Kernt azonban letartóztatták a németek.

Vörös tudomásul vette a történteket, és jelentette Horthynak. Egyúttal igyekezett megnyugtatni Greiffenberg tábornokot: „megígértem, hogy a magyar törvények teljes szigorával fogok eljárni. Ezt be is tartom. A per még folyik, a kiszabható büntetés mértéke a főtárgyaláson fog eldőlni."[54] Nem talált kivetnivalót abban, hogy a németek fogságából szabaduló, a magyar érdekeket szem előtt tartó és azok érdekében tevékenykedő magyar hírszerzés és elhárítás vezetőit magyar hadbíróság elé állíttassa. Nem meditált azon, hogy ily módon a szövetségesi együttműködés ellen vétőket milyen paragrafus alapján ítélhetik meg és el.

---

[51] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[52] Napló, 1944. ápr. 21.

[53] Uo.

[54] *Kádár:* i. m. 710. o.

Horthy elképzelése a Hadsereg Főparancsnoka szolgálati állás visszaállításáról rövid életűnek bizonyult. Vörös anélkül szabadult meg egy kellemetlen társparancsnoktól, hogy neki kellett volna személyesen konfrontálódnia a kormányzóval. A biztos célravezető utat választotta. Elég volt bizalmasan tájékoztatnia Veesenmayert, aki nem késlekedett. A „főparancsnoki tisztség és annak Lakatos tábornokkal történő betöltése ellen azonnal közvetett befolyást gyakoroltam, amelynek eredményeként a tervezet megvalósítása elmarad" – jelentette Ribbentropnak április 19-én.[55] Veesenmayer április 21-én szóvá is tette az ügyet Sztójaynak. Ilyen tisztség kreálását és Lakatossal történő betöltését elvi és gyakorlati okokból is el kell utasítania. Sztójay megnyugtatta, hogy ismeri az ügyet, az már nem képezi vita tárgyát.[56]

Április 28-án Vörös kihallgatáson jelent meg Sztójay Döme miniszterelnöknél, akinek előhozta a kérdést. Habár első kormányzói kihallgatásán egy szűkített hatáskörű főparancsnok kinevezéssel még egyetértett – mondta –, azóta azonban az események alakulása folytán (10 nap alatt) az a benyomása alakult ki, hogy ellene „idősebb tábornokok körül csoportosuló ellentábor van kialakulóban, és ez a tábor a Hfp. külön referáda vonalán át, szabad utat akar találni a Főméltóságú Úrhoz. Szilárd meggyőződésem, hogy ez a körülmény pedig nem szolgálná a honvédség érdekeit, különösen a mai nehéz viszonyok közepette, amihez az egységes vezetés elsőrendű kívánalom." Ezért a maga részéről úgy döntött, hogy „a honvédség további bomlasztásának elejét veendő a Hfp. ügykörét is magamnak tartom fenn, ellenkező esetben felajánlom az állásomat".[57] Vörös tehát a legfelső döntésre jogosult kormányzó háta mögött, a miniszterelnöktől kért támogatást. Sztójay egyetértett. Vörös lemondását nem akarja. Sőt, azonnal intézkedett, hogy a vezérkar főnökséggel járó ügykör „zökkenőmentes ellátása céljából" tegye meg a HM a vezérezredesi kinevezésére az előterjesztést. „Ez még 28-án a déli órákban megtörtént." Ez is rövidebb útnak látszott, mint Horthyra várni.

Vörös útja innen legfőbb kihallgatásra a kormányzóhoz vezetett. Előadta neki Keitel vezértábornagynak a lovashadosztály mozgósítása tárgyában hozzá írott levelét. Horthy a levél tartalmával egyetértett, de kiegészítette azzal, hogy a hadosztály kizárólag a magyar 1. hadsereg alárendeltségében alkalmazandó.

Ezt követően a miniszterelnök nevében is jelentette, hogy a „német vezetés a Hfp-i állás felállítását a mai körülmények között feleslegesnek tatja és Lakatos vezérezredest semminemű magasabb beosztásba nem óhajtja".[58] A kormányzó hallgatott, nem volt ellenvetése. Vörös végül arra kérte, hogy többször jelenjen meg a csapatok körében, mert ez erkölcsi erejüket növelné, és egyben cáfolná a híresztelést, hogy a kormányzó fogoly.

Vörös nem pazarolta az idejét. Még a délelőtt folyamán Csatayt is tájékoztatta a hadseregfőparancsnoksággal, valamint kinevezésével kapcsolatos tárgyalásairól. Csatay teljes egyetértéséről biztosította.

Két nappal később (április 30-án) Vörös ismét legfelső kihallgatáson jelent meg, melynek tárgya vezérezredesi kinevezésének megbeszélése és a Hfp. kérdés végleges le-

[55] A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. (Összeáll. *Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula.*) Budapest, 1968. 828. o. (639. sz.)

[56] Uo. 835. o. (644. sz.)

[57] Napló, 1944. ápr. 28.

[58] Uo.

zárása volt. A kormányzó „a főparancsnoki állás újbóli visszaállításától végleg elállt, és ez irányú előterjesztésemmel teljes mértékben egyetértett." Vörös kinevezésével kapcsolatosan azonban közölte, hogy azt egészen rövid időn belül végre akarja hajtani, azonban előzetesen „néhány rangban idősebb úrral" meg kívánja beszélni.[59]

Vörös a kinevezése körüli huzavona miatt sértetten távozott a kormányzótól. Úgy vélte, hogy a kormányzó így vág vissza hadseregfőparancsnoki elképzelésének megbuktatásáért. Felgyorsítandó az eseményeket, másnap délelőtt személyesen adta át a miniszterelnöknek és a honvédelmi miniszternek lemondólevelét. Elhatározásához azért jutott, mint írja, mert „kinevezésem elhúzódásának okát nem tudtam magamnak megmagyarázni, másrészt a Főméltóságú Úr azon szándéka, hogy kinevezésemet a nálamnál idősebbek közül egynéhánnyal megbeszélni óhajtja, ama helyzet elé állított volna engem, mintha eme idősebb urak járultak volna hozzá kinevezésemhez".[60]

A lemondólevél címzettjei arra kérték, hogy a kormányzó által megjelölt időpontig legyen türelemmel és tekintsen el lemondásától. Mindketten megígérték, hogy eljárnak az ügyben. Csatay már az esti órákban jelentkezett. Elmondta, hogy bár előterjesztésükkel a kormányzó egyetért, a kinevezést azonban csak öt nap múlva óhajtja kiadni. Vörös tehát túllőtt a célon. Mindenesetre nagylelkűen jegyezte be naplójába, „a HM úr kérésére ezen idő alatt az ügyeket tovább viszem". A kormányzó végül 1944. május 10-ével nevezte ki vezérezredessé.

*

A honvédség vezetésében a Veesenmayer által egyre nyomatékosabban követelt változtatásokat, Szombathelyi vélt vagy valós hívei és mások eltávolítását, nem lehetett tovább halogatni. Vörös készen állt a tisztogatás végrehajtására. Itt volt az alkalom, hogy a kormányzóra gyakorolt nyomással neki nem tetsző döntéseket erőszakoljon ki. Megtorolhatja a kinevezésével kapcsolatos kellemetlenkedéseit. Félreállíthat régi és új kellemetlenkedőket, vele szembe helyezkedőket. Kialakíthatja a munkájához szükséges kedvező légkört.

Május 1-jén levélben fordult Csatayhoz, és elpanaszolta neki az őt körülvevő tarthatatlan állapotokat. Megértésére és támogatására számított. „Tudjuk, hogy a nemzet belső életében bizonyos bomlási folyamat van. Ez sajnos a honvédségnél is érezteti hatását... A bomlási folyamat részben a vezérkarban, főleg pedig a tábornoki karban indult meg." A tábornoki kar egyes tagjai, mint például a IX. hadtest parancsnoka (Veress Lajos altábornagy) „a Vkf., HM és Főhadsegéd megkerülésével külön összeköttetések felhasználásával, a neki legmegfelelőbb módon tájékoztatja a Legfelsőbb Hadurat". Az ilyen „gáncsoló körülmények felelősségteljes munkámban teljesen megbénítanak, kezeim bilincsbe vannak verve, az intrika hatalmas hullámokat ver. A passzív rezisztencia kezd lábra kapni, a nemzet érdekeit háttérbe szorító elemek saját önző céljaiknak elérése végett minden eszközt felhasználnak, a nemzet pedig teljes biztonsággal sodródik a megsemmisülés örvénye felé. Amíg az említett elemek a honvédség kötelékéből el nem lesznek bocsátva, a fe-

[59] Napló, 1944. ápr. 30.

[60] Uo. 1944. május 1.

gyelmet és rendet fenntartani nem lehet, s a nemzetnek a jelen viszonyok között még egyedüli erős oszlopa, a honvédség is ki fog dőlni, és ezzel a történelmünket be is fejezzük."[61]

Feszült lehetett a légkör, amikor Vörös május 2-án ismét legfelső kihallgatásra jelentkezett. A tisztogatás nyitányaként javaslatot tett a kormányzónak, hogy Lakatos Géza vezérezredest a magyar 1. hadsereg parancsnokát Beregfy Károly vezérezredessel váltsa fel, és László Dezső altábornagyot nevezze ki a vkf. helyettesévé. A magát kényszerhelyzetben érző kormányzó engedett a német nyomásnak, és a javaslatokhoz hozzájárult. Néhány nappal azelőtt, amikor főparancsnoki kinevezését a kormányzó szóba hozta, a németek még ragaszkodtak a folyamatban lévő hadműveleteket tervező és vezető Lakatoshoz hadserege élén.[62]

Csatay rossz szemmel nézte a tőle támogatást váró Vörösnek a kormányzóval, illetve a tábornoki kar tagjaival romló viszonyát, sértett vádaskodásait. A német vezetés növekvő befolyását a honvédség parancsnoklási viszonyaiba vészesnek tartotta, amiért a túlontúl befolyásolható Vöröst hibáztatta. Május 7-i megbeszélésükön közölte vele, hogy a kormányzónak a túlzottan németbarát László Dezső altábornaggyal kapcsolatban aggályai vannak. Vörös igyekezett megnyugtatni. A hadműveleti ügyek, így a németekkel való tárgyalások is teljes egészében az ő kezében vannak, a helyettes hatásköre lényegében Hfp. ügykörét öleli fel. Kellemetlenebb volt, a bizalmas közlés, hogy a kormányzó Lakatost sem kívánja ejteni. Magasabb beosztást, pl. miniszterhelyettesit, szán neki. A magánügyei miatt szolgálatát elhanyagoló Miklós Béla felváltását is tervezi.[63]

Vörös ennél több támogatást remélt, és felmentésével fenyegetőzve a tervezett személyi változásokról tájékozódni kívánó miniszterelnökhöz fordult. „A fenti tárgyaláson [Csataynál] kialakult benyomásom alapján elhatároztam, hogy a mai napon a Miniszterelnök Úrnál újból felvetem, illetve kérem a felmentésem elintézését. A felmentésem elintézését azért sürgetem, mert a háttérben működő felelőtlen erőkkel szemben a harcot felvenni nem tudom, viszont Ő Főméltóságánál eme erők a személyi kibontakozást nem engedik érvényre juttatni, amíg pedig ezek a kérdések elintézve nincsenek, lényegi munkámat nem tudom megkezdeni."[64]

Amikor Vörös a Csatayval való tárgyalás másnapján Horthynál megjelent, nem említette lemondási szándékát, ellenben figyelmeztette a kormányzót László tábornokkal kapcsolatos korábbi ígéretére. A szaván fogott Horthy hozzájárult László kinevezéséhez a vkf. helyettesévé, s hozzájárult Lakatos leváltásához is.

Vörös szerint a kormányzó kívánsága Ruszkiczay vezérezredes és Magyarossy Sándor altábornagy elmozdítása, illetve Miklós Béla vezérezredes főhadsegéd helyére Vattay Antal altábornagy beosztása.[65]

A kormányzó elnökletével május 10-én tartott titkos koronatanácsnak Vörös volt az előadója. Reá várt, hogy elfogadtassa a német nyomásra történő félreállításokat és áthelyezéseket. Nem mutogathatott Veesenmayerre és Greiffenbergre, hanem saját, a hon-

[61] Napló, 2. sz. melléklet, 1944. máj. 1.

[62] Napló, 1944. máj. 2.

[63] Napló, 1944. máj. 7.

[64] Uo.

[65] Napló, 1944. máj. 8.

védség vezetésének eredményesebbé tétele érdekében szükséges halaszthatatlan követeléseivel kellett előállnia, még ha a német urak sugallta változtatások nem mindegyike találkozott is egyetértésével. Eddig sem volt senki előtt kétséges, hogy Veesenmayer eszköze, megítélése tovább romlott. Számíthatott rá, hogy az eddigi közömbösökből sokan válnak ellenségévé. Az immár többszörösen is kényszerhelyzetbe hozott kormányzó sem fogja keblére ölelni.

A Veesemayer által jelentősnek és sikeresnek tartott koronatanács a következő intézkedéseket hozta: Bajnóczy József vezérezredes nyugállományba került, helyette László Dezső lett Vörös helyettese. Beregfy Károly vezérezredes lett a fronton lévő magyar 1. hadsereg parancsnoka, Lakatos Géza rendelkezési állományba került. Makray Sándor vk. ezredes, a hadsereg vezérkari főnökének helyére pedig a politikailag jobb beállítottságú Bán Mihály vk. ezredes került.

Az V. hadtest parancsnokát Platthy Pál altábornagyot, Szombathelyi hívét, Veesenmayer követelésére leváltották és nyugállományba helyezték. Ugyanezen okból jutott hasonló sorsra Németh József altábornagy, gyalogsági felügyelő is. Alacsonyabb beosztásba került Istóka Dezső vezérőrnagy a HM II. csoportfőnöke. Helyét a megbízható Szávay Sándor vk. ezredes vette át.

Vörös ezt megelőzően május 4-én Kuthy László vk. ezredessel már betöltötte Kádár Gyula helyét. Veesenmayer Vasváry József vezérőrnagyot, Szombathelyi ellenfelét, szerette volna, azonban ő nem vállalta a megbízatást.

Sztójay kérte Vöröstől, hogy Homlok Sándor altábornagy berlini katonai attasé is kerüljön leváltásra, mert benyomása szerint többet árt a magyar ügynek, mint használ. Homlok ennek ellenére 1944. november elejéig volt Berlinben attasé, amikor a német hatóságok internálták.

A honvédség vezetésében német sugallatra végrehajtott változtatásokat követően Vörös megítélése tovább romlott. Eddig sem volt senki előtt kétséges, hogy Veesenmayer eszköze. Tevékenységét, törekvéseit azonban immár a többszörösen is kényszerhelyzetbe hozott kormányzó sem nézte jó szemmel.

Május 23-án Vörös kiadta az átszervezés után kialakult új helyzetnek megfelelő irányelveket tartalmazó vezérkarfőnöki parancsát. A parancsnak csak lelkesítő befejező mondatai álnak rendelkezésünkre, melyben minden parancsnoktól elvárja, hogy „izzó hazaszeretettől áthatott igaz magyar honvédeket neveljenek és ebben *az igazi magyar szellemben töltsék be hivatásukat.* [Kiemelés az eredetiben – D. L.] Biztos vagyok benne, hogy a honvédségünk eme nehéz küzdelemből győztesen fog kikerülni, biztosítva magyar jövőnket az új Európában és biztosítva apáink által az első világháborúban oly tündöklő magasságba emelt magyar fegyverek örök dicsőségét!"[66]

*

A vezérkar főnök előtt hivatalba lépésétől megoldandó feladatként tornyosult a kormányzó kedvenc lovashadosztálya bevetésének az ügye. Greiffenberg április 24-én továbbította az OKW kérését a lovashadosztály mozgósításáról. Vörös készen állt a kérés

[66] Napló, 3. sz. melléklet.

teljesítésére. Neki nem volt kedvence a lovashadosztály, mint Horthynak. Gyanútlanul jelentkezett a kormányzónál a német kéréssel. Ez elől kitérni már csak azért is nehéz – jelentette –, mert a hadosztály alakulatainak nagy része a Tiszától keletre állomásozik, s ez a terület német parancsnokság alatt áll.

Horthy igyekezett kitérni a kérés teljesítése elől, mondván, hogy a hadosztály mozgósításának káros gazdasági következményei lesznek.[67] Vörös ekkor Csatayt és Miklós Béla főhadsegédet hívta segítségül, hogy a német hadvezetés diktálta kényszerhelyzetre tekintettel közösen bírják jobb belátásra a kormányzót. Az eredmény nem is maradt el. Horthy elvben azzal a kikötéssel járult hozzá a hadosztály mozgósításához, hogy a lovakat minél később vonják ki a mezőgazdaságból.

Május 15-én Vörös legfelső kihallgatáson jelentette a lovashadosztály mozgósításának előrehaladását. Beszámolt a 6. és 7. gyaloghadosztály mozgósításával kapcsolatos terveiről is.[68]

Május 21-én Vörös magához kérte Greiffenberget. Kérte tőle a mozgósított lovashadosztály részére szükséges fegyverek és két gépkocsioszlop mielőbbi leszállítását. A kormányzó a hadosztály kiküldését nem ellenzi, de feltétlen ellene van a nagy fogatolt vonatnak, egyrészt mert az sok lovat von ki a termelésből, másrészt nem tudja követni a nagy távolságban szétszórt hadosztályt, aminek a lótáp utánszállítása nagy probléma. Kérte továbbá a német tábornokot, hogy lehetőleg csak egy hadosztály (a 7.) kerüljön mozgósításra. Hangsúlyozta neki, hogy ellenkező esetben a déli veszély elhárítása és a karhatalmi készség is gyengülni fog.[69]

Vörös megunta a HM-nek az OKW-val folytatott, időhúzásra törekvő játékát, holott jól ismerte a mozgósított alakulatok felszerelésének nehézségeit. A miniszterelnökhöz fordult, arra kérve, hasson oda, hogy honvédelmi miniszter a német igényeket úgy intézze, hogy amit a németek követelnek, és meg tudunk adni, azt vonakodás nélkül teljesítsük. Ez magyar érdek is. Minden kérést, ami ezzel ellentétben van, és így nem teljesíthető, azt utasítsunk el.

Május 25-én Greiffenberg átiratban indokolta Vörösnek a lovashadosztál Pripjet-nél való alkalmazását, továbbá javasolta az OKW-nak, hogy csak egy hadosztály kerüljön mozgósításra. Greiffenberg tábornok felkereste Horthyt a kéréssel, de nem járt eredménnyel. Horthy kikötötte, hogy az a Kárpátok előterében, a többi magyar hadosztállyal együtt kerüljön bevetésre és ne a keleti arcvonal északi részén.

Az OKW megunta a lovashadosztály körüli hercehurcát. A frontban keletkezett hiányok betöméséhez csapatokra volt szükség. Május 27-én megérkezett átiratuk, melyben kérték, a lovashadosztály berakását május 28-án 12 óráig kezdjék meg. Rendeljék el továbbá a 7. gyaloghadosztály mozgósítását, hogy szállítása június 10-én megkezdődhessen. Vizsgálják meg egy újabb hadosztály mozgósításának technikai lehetőségét, amennyiben nem lehetséges, legalább a 27. hadosztályt egészítsék ki.[70]

---

[67] Napló, 1944. ápr. 24.

[68] Napló, 1944. máj. 15.

[69] Napló, 1944. máj. 21.

[70] Napló, 1944. máj. 27.

Vörös az üzenet vétele után azonnal a kormányzóhoz sietett. Ő makacsul ragaszkodott korábbi döntéséhez, a kiszállításhoz csak abban az esetben járul hozzá, ha az 1. hadsereg körletébe kerül. További hadosztály kiszállításához határon túlra egyelőre nem járul hozzá. „Egyben kifogásolta a német hadvezetőség parancsoló stílusát, és ama óhajának adott kifejezést, hogy a magyar honvédség igénybevételével kapcsolatos kéréseket nekik más formában kellene megtenni."[71]

A kormányzótól Vörös hivatalos ebédre ment Veesenmayerhez, ahol Greiffenberggel is találkozott. Közölte a német tábornokkal a kormányzó elhatározását. Kérte továbbítsa azt az OKW-hoz.

Május 30-án 10 órakor Vörös Csatayval a 7. gyaloghadosztály mozgósításáról tárgyalt s egyben a sajnálatos tényről, hogy az OKW semmiképpen nem tud lemondani a lovashadosztálynak a tervezett helyen való alkalmazásáról.[72]

Hivatalába érve, 11-kor Greiffenberg tábornok jelent meg Vörösnél az OKW változatlan álláspontjával. Vörös igyekezett befolyásolni a tábornokot, arra kérve, próbáljon hatni az OKW-ra, hogy a kormányzó kívánságát lehetőleg teljesítsék.

Greiffenberg a kormányzóval sem járt jobban, aki felhozta neki mindazon érveket, ami miatt kitart eredeti álláspontja mellett.[73]

Végül Vörös Greiffenberg tudtával kérte Veesenmayert, hogy tekintettel az ügy politikai oldalára, kapcsolódjon be az ügy megoldásába. A helyzetet áttekintő Veesenmayer arra a megállapításra jutott és arra tett javaslatot Ribbentropnak, hogy két újabb magyar hadosztály bevetésének megkönnyítésére való tekintettel, az ügyet méltányosan kell kezelni és egyelőre engedni a kormányzó kívánságának, hogy lovashadosztály a Kárpát-térségben és ne a keleti front északi részén legyen bevetve, mint az OKW kívánta. Greiffenberg járt a kormányzónál, de nem sikerült meggyőznie. Időleges megoldásról van szó, mert „Vörös utalt rá, hogy egyelőre nem lát lehetőséget a kormányzó befolyásolására, de készül arra, hogy néhány hét múlva a lovashadosztályt a Kárpát-térségből egyre inkább észak felé irányítsa át. Sztójay, akivel ismételten beszéltem erről, igen tartózkodóan viselkedett, és kijelentette, pillanatnyilag ő sem tudja a kormányzót véleménye megváltoztatására bírni, pedig ő, Vörös és minden irányadó katonai személyiség elismeri az OKW részéről kívánt bevetés célszerűségét."[74]

Június 6-án sor került Vörös János bemutatkozó látogatására Hitlernél. A látogatást megelőző kihallgatáson a kormányzó lelkére kötötte, hogy Keitelnek adja elő, ragaszkodik a lovashadosztály alkalmazásával kapcsolatos kéréséhez. A hadosztályt a Kárpátokban alkalmazzák, de a 7. gyaloghadosztály se kerüljön messze a határtól.

Vörös Sztójay miniszterelnök és Nádas Lajos vk. ezredes, az 1. vkf. osztály vezetőjének kíséretében különvonaton érkezett június 6-án 10^{30}-kor a főhadiszállásra, ami ez esetben a Klessheim-i kastély volt. Az állomáson Ribbentrop külügyminiszter és Keitel vezértábornagy fogadta őket.

---

[71] Napló, 1944. máj. 27.

[72] Napló, 1944. máj. 30.

[73] Uo.

[74] A Wilhelmstrasse. I. m. 658. o. (676. sz.)

Tizenkettőkor találkoztak Hitlerrel, ahol sor került Vörös bemutatására. A Führer ezután ebédet adott számukra, melyen a magyar urak meglepetésére Göring, Göbbels és Himler is megjelent. Vörösék úgy érezhették, hogy a náci vezetők felvonulása nyomatékot ad látogatásuk fontosságának.

Az ebédet követően Hitler a katonai helyzetről tájékoztatta vendégeit. A középpontban az aznap bekövetkezett invázió volt. Ez nagy feszültség felszabadulását eredményezi – mondta Hitler –, melynek elhárítása után a háború győzelmes befejezése nem késlekedhetik. A keleti arcvonalon megtett minden intézkedést, hogy nagyobb meglepetésnek ne legyen kitéve. A közös ellenség ellen a szövetségeseknek is megfelelő áldozatot kell hozni. Vörös ezt a lovashadosztályra való célzásnak érezte.

Ezt követően kétórás megbeszélésre került sor Keitellel a soron lévő katonai kérdésekről. Ezen megfogalmazódtak a német vezetésnek a közös hadviseléssel kapcsolatos követelései. Közülük csak az általunk fontosabbaknak tartottakat emeljük ki.

A lovashadosztály sorsa eldőlt. Hitler sem értett egyet annak a Kárpátokban történő alkalmazásával. A Pripjetben a német lovassággal együtt a közös szövetségesi célt szolgálná. A 7. gyalogadosztályt pedig kérik mielőbb Stanislau területére kiszállítani. A két hadosztállyal kapcsolatosan „meggyőző" levél készült Horthy részére.

Keitel nem szűkölködött ígéretekben sem, amikor felállítandó magyar seregtestek felszerelési hiányainak kiegészítéséről volt szó. A II. tartalék hadtestet arcvonalban történő alkalmazása esetén épp úgy ellátják nehézfegyverekkel, mint saját csapataikat. Hitelét rontotta, hogy a vezetésnek kedvezőtlen tapasztalatai voltak frontra kiérkező és harcba vetett csapatok fegyverzetének kiegészítéséről.

Keitel ígérte, hogy a rohamtüzérség részére anyagot fognak adni, mivel náluk már minden hadosztály el lesz látva rohamtüzér alakulatokkal. Ezeket a fegyvereket a magyar 1. hadsereg mögé fogják kiszállítani. Érdeklődött a még be nem vetett 1. páncéloshadosztály felszereltségi színtjéről. Kérte ennek felülvizsgálatát és belőle egy gyorscsoport alakítását a 2. páncéloshadosztály veszteségeinek pótlására.

A Dráva-vonal őrizetére elegendőnek tartja a 10. és 13. gyaloghadosztály békealakulatait, amennyiben az utóbbi napokban Tito főhadiszállásának kiemelésével a partizánhelyzet ott lényegesen enyhülni fog.

A hadigazdasági kérdésére térve, Keitel felvetette a közös gyártás bevezetését, amit majd Budapesten kell megtárgyalni. Ameddig ebből kifolyólag bizonyos átmeneti kiesésekkel kell számolni, azt pótolják a saját anyagukból. Külön hangsúlyozta a közös repülőprogram végrehajtásának fontosságát.

A közeljövőben különben sor fog kerülni a honvédség teljes anyagi támogatásra. „Ez az anyagi támogatás lehetővé fogja tenni a tartalék hadosztályok feltöltését, így azokat nem kell utánpótlás céljából felosztani. Ez a támogatás lehetővé fogja tenni a kint küzdő hadsereg anyagi veszteségeinek folyamatos pótlását és ezáltal a magyar gyártásból kikerülő anyaggal az itthoni kiképző hadsereg felállítását."[75]

Vörös és Sztójay megegyeztek hogy, a kormányzótól kérni fogják a lovas- és a 7. gyaloghadosztály alkalmazásáról a Führer kívánságával megegyező döntését. Amikor június

[75] Napló, 1944. jún. 6.

8-án Vörös beszámolt látogatásukról, a kormányzó a vártnál megértőbbnek bizonyult. Magáévá tette Vörösnek a Hitlerrel megegyező javaslatát, és elrendelte a végrehajtást.

Vörös fellélegzett, a közel másfél hónapos ügy végére pontot tehet. Megkönnyebbülése azonban nem tartott sokáig. Másnap egy hajmáskéri fegyverbemutatóról visszatérve Magyarország Kormányzójának Katonai Irodájában azzal a hírrel fogadták, hogy a kormányzó a lovashadosztály kiküldésére vonatkozó elhatározását visszavonta, és a Kárpátokban való alkalmazásához ragaszkodik. Azonnal a kormányzóhoz sietett és elébe tárta döntésének káros politikai következményeit, ő azonban nem engedett.

A vezérkar főnöke tehetetlennek érezte magát kormányzóval szemben. Azonnal felhívta Sztójayt. Tárja ő is a kormányzó elé a helyzetet, ami már nem katonai, hanem politikai kérdés. Nem tudni, sürgős délutáni látogatása során a fenyegetés és zsarolás milyen elegyével sikerült rávennie a kormányzót a hadosztálynak a Führer kívánságának megfelelő alkalmazására. Közölte Vörössel, kiadhatja a szállítási parancsot, ami június 12-én meg is kezdődött.

A kormányzói döntést és a már kiadott intézkedését Vörös sietett Greiffenberg útján Keitel tudtára adni.

*

Vörös meghívást kapott a június 26-i Horthy elnökölte rendkívüli minisztertanácsra. A számára indifferens napirend különösebben nem lephette meg: 1. A nemzet politikai széttagoltságának kérdése. Egy erős párt a kormány mögött. 2. a zsidókérdés megoldása körüli visszásságok. A minisztertanácson történtekre nem találunk utalást a naplóban. Mindenesetre levonhatta a következtetést, hogy a kormányzó és köre arra törekszik, hogy kihasználva a német politikai s főként katonai nyomás lazulását, megkíséreljék egy új kormány létrehozását s ezzel a nemzet saját érdekeink érvényre juttatását. A háború menetének alakulása, a saját erőfeszítések ellenére is szovjet térnyerés a Kárpátok előterében, növekvő háborús részvételünk és veszteségeink, a bombázásokkal a magyar iparnak okozta károk és a lakosság súlyos áldozatai, ezek eredményeként a belső politikai, gazdasági és társadalmi helyzet növekvő zűrzavara, a zsidók deportálása, a német megszálló hatóságok önkényeskedése és beleavatkozása az ország belső ügyeibe, nem volt elválasztható a németeket gátlástalanul kiszolgáló tehetetlen Sztójay-kormánytól. A kormányzó, mint az ország elsőszámú katonai és közjogi vezetője június végén lehetőnek látta, hogy a kormány leváltásával és egy új, lehetőleg katona kormány megbízásával új menetet adjon a magyar politikának, stabilizálja az ország helyzetét, s lépéseket tegyen a háborúból való kihátrálásra. A honvédség meglévő erőit ehhez megfelelő háttért képeznek. Erre biztatták Bethlen István és a németekkel szembefordulást szintén elérkezettnek látó ellenzéki tényezők. Úgy vélte, a háborút elvesztett németek helyzetének alakulása, folytonos vereségeik s ennek nyomán megszálló csapataik zömének kényszerű kivonása az országból erre megteremtették a lehetőséget.

*

Folyamatosan érkeztek a vezérkarhoz a panaszok, hogy egyre nagyobb gondot okoznak a fronton harcoló csapatoknál, de még inkább az ország légterét biztosító magyar légvédelmi és légierőknél a tisztázatlan alárendeltségi viszonyok, melyek akadályozzák

egységeik harctevékenységének irányítását. Különösen Fütterer tábornok önkényes beavatkozásai keltenek zavart. Vörös szükségesnek tartotta leszögezni a hadműveleti csoportfőnök, valamint a légi- és légvédelmi erők parancsnoka előtt, hogy ezen erők parancsnoklás szempontjából minden tekintetben hozzá tartoznak. Megnyugtatta őket, hogy a parancsnoklási viszonyok szabályozására mind földi, mind légvédelmi vonatkozásban, megbeszélést fog tartani az illetékes német szervekkel.[76]

Vörös június 21-én közölte Veesenmayerrel, hogy Fütterrer altábornagy légügyi attasé, a magyarországi német légierők parancsnoka a magyar magasabb vezetés megkerülésével intézkedik a légvédelemmel kapcsolatos ügyekben. Az ide vonatkozó megállapodásokat nem veszi figyelembe. Arra kérte a követet, hasson oda, hogy a magyar vezetés tekintélye mielőbb helyreálljon. Az önkényes német intézkedések, eltekintve attól, hogy a magyar vezetésre sértőek, nem kívánatos hangulatot keltenek a hadsereg s a nép széles rétegeiben is, ami a közös hadviselés kárára van.[77]

Veesenmayer három nappal később megnyugtatta Vöröst, hogy sikerült teljes megegyezést létrehoznia Fütterer és a magyar légvédelmi erők között. Minden igyekezetével odahatott, hogy az együttműködés súrlódásmentes legyen.[78]

Ezt követően Fütterer is megjelent, és félreértésekre hivatkozott, amelyek ritkulni fognak. Veesenmayer támogatását maga mögött tudva, Vörös a korábbiakban szokatlan kemény hangon tudtára adta a német tábornoknak, hogy a magyar szuveneritás megőrzésére mindenképpen súlyt helyez, ehhez állását köti. Fütterer erre megjegyezte, hogy Vörös helyben maradása annyira fontos, hogy más személlyel pótlása szóba se jöhet. Felhívta figyelmét a magyar–német alárendeltségi viszonyok rendezése ügyében június 28-án tartandó értekezletre.[79]

A megszállás szigorúságának lazulása is közrejátszott a két haderő közti parancsnoklási viszonyok tárgyában tartandó értekezlet összehívásában. Az érkező Greiffenberg és Fütterer tábornokokat Vörös azzal fogadta, hogy „minden tekintetben szükség van arra, hogy a magyar katonai vezetés a parancsnoklás terén a teljhatalmat visszakapja. E nélkül a szövetségesek érdekében kifejtendő közös erőfeszítés nem fogja meghozni a kívánt eredményt." Ez megszüntetne minden félreértést, kihangsúlyozná az ország szuverenitását és egyenrangúságát. Fokozná a széles néprétegek bizalmát. „Lényegesen megkönnyítené a Kormányzó Úr, a kormány és nép közötti együttműködést, és eloszlatná a Kormányzó Úr néha felbukkanó aggodalmait."[80]

A vezérkar a parancsnoklási viszonyok javasolt rendezését kifejtő emlékeztetőt bocsátott a két német tábornok és az értekezletnek a kérdésben érintett magyar résztvevői rendelkezésére. Az anyag hangsúlyozta, hogy az országnak az Észak- és Dél-Ukrajna Hadseregcsoport hadműveleti területét képező, a VIII. és IX. hadtest területével megegyező részén a hadseregcsoportoknak alárendelt magyar hadtestparancsnokok intézkednek minden tekintetben. A Magyarország többi részén állomásozó magyar csapatok

[76] Napló, 1944. jún. 20.

[77] Napló, 1944. jún. 21.

[78] Napló, 1944. jún. 24.

[79] Napló, 1944. jún. 26.

[80] Napló, 1944. jún. 27.

minden tekintetben, míg az itt tartózkodó szövetséges csapatok „Einsatzmassig" lennének alárendelve a magyar vezérkar főnökének, míg „Truppendienstlich" a magyarországi német parancsnokságnak. A német csapatok kéréseikkel a magyar vezérkar főnökéhez fordulhatnak.

A nagyobb problémát a légvédelmi erők parancsnoklása képezte. A vadászerők bevetése körül alakult ki vita. A Bécsből irányított vadászirányítás következtében a magyar térség megfelelő védelmet nem kap. A vadászok vagy elkésnek, vagy nem találkoznak az ellenséggel. Javasolták, hogy a német bázisokról bevetett német vadászok a magyar területek légvédelméért felelős magyar vezérkar főnökének legyenek alárendelve, mely ezt a magyar légierők parancsnoka útján gyakorolja.

Fütterer ezúttal is megértőnek mutatkozott. Sajnos azonban elöljáró parancsnokaival szemben nehéz helyzetben van. Mindent el fog követni, hogy az elhárítás a jövőben tökéletesebb legyen és az irányítás Budapestről történjék. Megemlítette, jó lenne ha a magyar vadászgépek száma saját erőből az év végéig duplájára emelkedne. Greiffenberg azzal a feltétellel fogadta el a magyar álláspontot, hogy az természetesen az OKW válaszától függ. Ezt a választ hiába kerestük...

Június 28-án délután Vörös már Horthynál volt, hogy beszámoljon az értekezleten történtekről, valamint arról, hogy a Kárpátokban kialakult fronthelyzetre tekintettel leállíttatta a kormányzóval közös frontlátogatásukat.

A kormányzó szórakozottan hallgatta Vörös beszámolóját, őt jobban izgatták a szélsőjobb mozgolódásáról érkező hírek. Elmondta, hogy az egyik szélsőjobboldali párt – valószínüleg Bakyék – az elmúlt éjjelek egyikén a Gestapo-vezetők részvételével értekezletet tartott. Tárgya, hogy miként lehetne a kormányt a Gestapo vagy az SS segítségével eltávolítani. Az új kormány természetesen a párt tagjaiból alakulna meg. Vörös gondoskodjon a szükséges rendszabályokról, és a felelős karhatalmi parancsnokokat utasítsa a szükséges lépések megtételére.[81]

Vörös igyekezett megnyugtatni. Nem tartja valószínűnek, hogy német szervek Hitler hozzájárulása nélkül ilyen kalandokba bocsátkoznának, de a szükséges intézkedéseket meg fogja tenni. A legerélyesebben fog eljárni, és a lövetésre sem fog külön parancsot kérni. Ettől a felelősségtől megkíméli.

A parancs értelmében még aznap magához rendelte Aggteleky Béla altábornagyot a budapesti I. hadtest parancsnokát és Csipkés Ernő ezredest, a központi karhatalom parancsnokának helyettesét. Tájékoztatta őket a kormányzótól hallottakról. Kifejtette előttük felfogását a belpolitikai helyzetről. A szélsőjobboldali pártok közül a Szálasi vezetése alatt álló pártot „sokkal magasabb erkölcsi alapon állónak" tartja, hogy hasonló módon járjon el. „Sokkal inkább magyar nacionalista alapon áll, sem hogy német rendőri szervekkel együtt gondolna hatalomra jutni. Arra inkább vannak adatok és van valószínűsége, hogy a Baky, Ruszkay stb. vezetése alatt álló párt ilyesmire vetemedhet. A többi kis frakció alig jön tekintetbe."[82]

Elmondta véleményét a német belső helyzetről is: Németországban három jelentős tényező van. „Egyik a hadsereg, mely hozzánk a legközelebb áll, és amellyel csekély ki-

[81] Napló, 1944. jún. 29.

[82] Uo.

vételtől eltekintve együtt tudunk működni. A másik a párt, melynek működése a magyar katonai vezetést közelebbről nem érinti, és mindezektől függetlenül működik a Gestapo, mely legkevésbé áll tiszta erkölcsi alapon. Utóbbi ui. a magyarországi nagy zsidó vagyonok megkaparintása érdekében a vagyonos nagyzsidókat szökni engedte. Természetesen ily módon a nagy részvények zöme német kézre jutott.

Jó véleménye volt a német követről. „Veesenmayer követet jóindulatú, barátságos érzelmű embernek tartom. Németországi látogatásom alkalmával Ribbentrop külügyminiszternek megmondtam, hogy Veesenmayer működése határozottan üdvös a német–magyar együttműködésre. Ezzel egyszersmind azt akartam elérni, hogy a német küm. vegye védelmébe Veesenmayert Himlerrel – a német rendőrség főnökével szemben, mert előbbi a részvényügyben is határozottan a magyar ügy mellett szállott síkra."[83]

Miután a tisztánlátás okán a két urat eligazította, utasította, hogy a legkisebb megmozdulásnál is legkíméletlenebbül járjanak el. Csak így lehet nagyobb bajoknak elejét venni. Bár konkrétumokról egyelőre nincs szó, de szellemileg készüljenek fel, legyenek éberek és a szükséges előgondoskodásokat (csapatok összevonása) tegyék meg.

Szálasi és pártjának kedvező megítélésével kapcsolatban az a kérdés merülhet fel bennünk, csak a pártvezető személye iránti szimpátia vezette, vagy ismerte és megfontolandónak tartotta az általa képviselt nézeteket is. Inkább az előzőt valószínűsítjük. Ő is azok közé tartozhatott, akik régi bajtársukat jó képességű vezérkari tisztnek tartották, aki sajnálatos módon szélsőséges politizálásra adta a fejét. Véleményén akkor sem változtatott, mikor Imrédy és Kunder felkeresték és figyelmeztették, hogy Baky a Nyilaskeresztes Párt részére rendvédő osztagot szervez, melyeket fegyverrel is el akar látni.

Figyelemre méltó Veesenmayer iránt megnyilvánuló szimpátiája. Úgy látszik, a zsidó vagyon ügyében Ribbentropot képviselő német követ barátilag bizalmasan is tájékoztatta őt konfliktusáról Himlerrel.

A vezérkar főnöke kormányzói kihallgatáson értesült Horthynak a kormány menesztésével és az irányítás saját kézbevételével kapcsolatos terveiről. Kellemetlenül érintette az e körül kibontakozó válság. Aligha kerülheti el az ezzel járó beláthatatlan következményeket, hiszen a kormányzó számít az ő közreműködésére.

A kormányzó július 5-én is magához rendelte és újabb puccskísérletről tájékoztatta. Elmondta Vörösnek, hogy szándékában áll a zsidók további kiszállítását megakadályozni, hogy legalább a Budapesten élő zsidók maradjanak vissza. A belügyi szerveket ilyen irányban akarja utasítani.

Vörös igyekezett megnyugtatni. Ő ezúttal sem hallott semmit. Nem is feltételezi, hogy akad magyar ember, aki ilyesmire vetemedik. De ha mégis előfordulna bármilyen megmozdulás, kíméletlenül fog eljárni, s ehhez meg is vannak az eszközei.

Vörös a problémát kínosnak tartotta. „Ebben a kérdésben nagyon óvatosan kell eljárni. Méltányos, hogy régen kikeresztelkedettek, valamint érdemeket szerzettek ne kerüljenek külföldre. Azt azonban elkerülendőnek tartja, hogy a zsidókérdés megoldásának elodázása miatt politikai súrlódások keletkezzenek. Ennek az lehet a következménye, hogy a végrehajtást a németek veszik kézbe, és így a zsidóknak még kegyetlenebb elbánásban lesz részük, még a magyarországi zsidó vagyon is német kézbe jut."[84]

[83] Napló, 1944. júl. 5.

[84] Uo.

A kormányzó azonban közölte: a lemondás és a teljes visszavonulás gondolatával foglalkozik. „Arra is gondolt – mondotta –, hogy összes kormányzati jogait a hadsereg és az azzal összefüggő hadúri jogok kivételével az országgyűlésnek visszaadja."[85]

Vörös igyekezett jobb belátásra bírni. „Az ilyen elhatározást a legerélyesebben elleneztem. Rámutattam arra, hogy az ilyen lépés következménye anarchia lenne, ami előreláthatólag az ország összeomlásához vezetne." „...az államfői hatalmat hadsereg nélkül különösen totális háborúban nem lehet elképzelni. Ez mindenképpen félmegoldás lenne, aminek az ország látná kárát."[86]

A kormányzó végül hagyta magát meggyőzni. Érveimet belátta – jegyezte fel Vörös.

Beszélgetésük befejezéseként a kormányzó a legteljesebb diszkrécióját kérve elmondta Vörösnek, hogy a Sztójay-kormányt tehetetlennek tartja. Politikamentes katona kormány gondolatával foglalkozik, melyben csak a legnélkülözhetetlenebb szakemberek lennének polgáriak.

Másnap (július 6-án) délben Vörösst ismét legfelsőbb kihallgatásra rendelte Őfőméltósága. Időközben olyan értesüléseket kapott, hogy puccsra utaló jeleket lehet tapasztalni. Ezért célszerűnek tartaná, ha Vörös „vidékről megfelelő mennyiségű csapatot" vonna össze Budapest környékén, hogy adott esetben rendelkezésre álljanak.

Vörös nem értett egyet. Jelentette, hogy „az ilyen intézkedés aligha volna eredményes. A legénység nagyrésze aratási szabadságon van, azonkívül az elhelyezés is körülményes. Egyebekben, ha szükség van ilyen lépésre, a csapatokat idejében össze tudom vonni."[87]

A nyugtalanság okait – miként a kormányzónak előadta – a pártoskodásban, az arcvonalak helyzetében, a bombázásokban, továbbá egyes német alakulatok, főleg SS kötelékek helytelen magatartásában látta. Különösen a keleti arcvonal helyzete látszik aggasztónak. A szovjetek a frontot 400 km szélességben és 250 km mélységben áttörték. A hézag elreteszeléséhez aligha áll megfelelő erő rendelkezésre. A közvélemény a visszavonulás miatt aggódik. Hogy az tervszerűen történik, kevesen hiszik el. A nyugati arcvonalról csak az ismert, hogy a hídfő megalkotása sikerült. Mindez sötét színekben tűnteti fel a közvélemény előtt egy esetleges német győzelem esélyeit. A bombázások közül különösen a június 2-i, tetemes épületkárt és áldozatot követelő tett mély hatást mindenkire.

Vörös naplójában, illetve visszaemlékezéseiben is elhallgatja, hogy amikor a kormányzó puccskísérletről beszélt, az a budapesti zsidók deportálásának akarata ellenére történő erőszakos végrehajtására vonatkozott, amihez Bakyék vidékről csendőröket vontak össze. Eltávolításukhoz kérte a honvéd karhatalmi erők – az esztergomi páncélosok – fellépését.

A délelőtt folyamán érdeklődött a karhatalom parancsnokánál, Aggteleky altábornagynál és a csendőrség felügyelőjénél, Faraghó altábornagynál a belső helyzetről. Mindketten nemleges jelentést adtak, tehát nem kell számolni semmiféle megmozdulással. „Természetesen az esztergomi karhatalmi erőket nem rendeltem fel Budapestre."[88]

---

[85] Napló, 1944. júl. 5.

[86] Uo.

[87] Napló, 1944. júl. 6.

[88] Uo.

Vörös megnyugodva távozhatott a kormányzótól. Ezúttal azonban tapasztalnia kellett, hogy legfelsőbb hadurát nem sikerült megnyugtatnia. Megkerülésével intézkedett. Utasította Lázár Károly altábornagyot, a testőrség parancsnokát, aki július 6-án 23-kor riadóztatta a karhatalmat. Az esztergomi részek Budapest É-ot szállták meg. „Mindezeket Lázár altábornagy 7-én reggel lakásomon jelentette azzal, hogy nem akarta éjjeli nyugalmamat zavarni."[89] Az akció, bár Vörös szerint felesleges, de kétségkívül eredményes volt. Veesenmayer július 7-én jelentette Ribbentropnak a zsidók deportálásának budapesti leállítását. „Az erre a célra összevont csendőrség visszatért állomáshelyére."[90]

A történtek felett Vörös nehezen tért napirendre. A kormányzó az ő tudta és akarata ellenére intézkedett. Vannak, akik nagyobb befolyással vannak rá, mint ő. Beigazolva látta a személye körül erősödő bizalmatlanságot. Lemondjon? A legkevésbé a kormányzó bánná, örülne, hogy megszabadul tőle. Nehéz helyzetbe hozná a kormányt és a hadsereget. Nem is gondolkodott rajta, ki lehetne az utóda. Nem mond le.

Különösen nem kívánatos vendég a minisztériumban. Elpanaszolta Csataynak, hogy egyes minisztériumi osztályok olyan késedelmesen és helytelenül intézkednek, amiből arra következtethet, hogy egyenesen szabotálni akarják intézkedéseit. Figyelmeztette Csatayt, hogy az ügyek leggyakrabban helyettesénél Ruszkiczay-Rüdiger Imre vezérezredesnél akadnak el. (Kettőjük ellentéte közismert volt.) Kérte, hogy mielőbb távolítsa el helyettesét, különben a kormányzó segítségét fogja kérni. Csatay megígérte.

Július 7-én 12 órakor a miniszterelnök kibővített értekezletet tartott, melyen a megszokottakon kívül a vezérkar főnöke, a csendőrség felügyelője és az összes pártvezér is részt vett. Sztójay a belső és külső helyzet megvilágítása után a reggeli karhatalmi eseményekre reagálva kifejtette, hogy szilárd meggyőződése szerint nincs az országban egyetlen párt, de talán személy sem, aki ebben a nehéz időkben bármilyen erőszakos cselekedetre ragadtatná magát. Ha a legcsekélyebb megmozdulás is lenne, azt kegyetlenül vérbe fojtja.

Este 19 ókor Vörös ismét Horthynál járt kihallgatáson. Megszólalását megelőzve, szemrehányással a hangjában jelenthette, hogy puccskísérlettől változatlanul nem kell tartani. Horthy az 5-i beszélgetésükre hivatkozva megismételte, hogy katona kormány megalakításán gondolkodik. Levelet szándékozik írni Hitlernek, melyben a Gestapo Magyarországról való eltávolítását fogja kérni. Feltette a kérdést, hogy fegyveresen fel tudnánk-e lépni a Gestapo és a magyarországi SS alakulatok ellen.

Vörös, aki abban a hitben leledzett, hogy a kormányzót el tudta téríteni a németekkel szembeni bármilyen konfliktus gondolatától, jelentette, hogy erőnk kevés a németekkel való szembeszálláshoz. „Az arcvonalak nehéz helyzete mellett a németeknek még mindig van annyi erejük, hogy főleg nehézpáncélosokkal itt az ellenállást letörjék. Ebben az esetben az ország olyan képet mutatna, mint a tatárjárás után. Az ilyen fellépés katonapolitikailag a Kárpát-arcvonal megingását jelentené, így szabaddá válik az út a Dunamedence felé a Szovjet számára. Ez biztos megsemmisülésünket jelentené. Nyomatékosan felhívtam Őfőméltósága figyelmét arra, hogy ilyen fegyveres megoldás gondolatával a mai helyzetben ne foglalkozzék. A Gestapo eltávolítását megfelelő diplomatikus hangnemben, de a magyar álláspont erélyes érvényre juttatásával intézze."[91]

---

[89] Napló, 1944. júl. 6.

[90] A Wilhelmstrasse. I. m. 877. o. (693. sz.)

[91] Napló, 1944. júl. 7.

Az elmondottakat támasztotta alá, hogy a csendőrség budapesti összpontosításának hírére egy Bácskában lévő SS hadosztály további elszállítását beszüntették. Értesülése szerint a német szándékában áll a zsidókérdés radikális megoldására Budapestre egy SS ezredet küldeni. A kormányzó közbevetette, hogy ő 3 SS hadosztály ideszállításáról hallott, amit Vörös a nehéz fronthelyzetben nem talált valószínűnek.

Végül jelentette a Gestapo által elfogott és Vörös által szabadlábra helyezett Ujszászy, Kádár, Kern ügyében elfoglalt álláspontját. „Szabadlábra helyezésük javaslata alapján magyar hadbírák és a kiküldött német közeg teljes egyetértésével történt."[92] Utána Winkelmann szemrehányást tett szabadlábra helyezésük miatt. Erre Poór hadbíró őrnagyot tanukkal Winkelmannhoz küldte, akik bizonyították neki, hogy a szabadlábra helyezés az ő megbízottjának egyetértésével történt. Winkelmann engedni kényszerült ugyan, azonban kijelentette, hogy be kellett volna várni felsőbb német hely döntését.

Emlékeztette Horthyt, hogy mikor a vádlottakat átvette, megígérte, hogy velük szemben a magyar törvények teljes szigorával fog eljárni. Ezt be is tartotta. A per még folyik, a kiszabandó büntetés a főtárgyaláson fog eldőlni. Nem ért egyet Winkelmannal. „Én csakis a magyar törvények szerint járhatok el, ezeket a jövőben sem küldhetem jóváhagyásra Berlinbe."[93]

Az audiencia befejeződött, mikor Horthy közölte, hogy 21 órakor a német követtel maga fog tárgyalni. Vörös beszéljen Greiffenberggel, és magyarázza meg neki, hogy a legutóbbi riadót kizárólag belpolitikai okokból rendelte el, ennek semminemű éle sincs a németek felé.

Másnap (8-án) a kapott utasításnak megfelelően Vörös fogadta Greiffenberget, és közölte vele a kormányzó által elrendelt riadó körülményeit. Megemlítette Winkelmann megjegyzését. Ő katona, aki sem a német párt, sem a német belügyi hatóságok véleményét nem mérlegelheti a három magyar tiszt ügyében. A magyar törvények szerint a legszigorúbban fog eljárni. Az igazságszolgáltatásba sem bel- sem külpolitikai szempontokat nem visz be. Greiffenberg jó katonaként egyetértett álláspontjával. Vörös felvetette neki a szétszórt magyar csapatok egyesítésének kérdését. Greiffenberg a közbejárását helyeztea kilátásba, ha a nagy orosz támadás lezajlik és a helyzet nyugodtabb lesz.

Vörös már napi vendég lett a palotában. Ebből levonta a következtetést, hogy a kormányzó folyamatosan rajta akarja tartani a szemét. Július 11-én azzal fogadta, hogy végleg egy katona kormány kinevezés mellett döntött. Tagjai: Lakatos Géza miniszterelnök, Csatay Lajos honvédelem, Bakay Silárd belügy, Farkas Ferenc vagy Bor Jenő iparügy. A többi tárcát az adminisztratív államtitkárok vennék át.

Levelet írt Hitlernek, amit repülőgépen mielőbb ki akar juttatni. A válasz beérkezte után a jelenlegi kormányt lemondatja, és az új kormányt azonnal hivatalba helyezi. Azzal nem foglalkozik, mi történik, ha Hitler nem járul hozzá az új kormány kinevezéséhez. Az időpontot Vörössel időben közölni fogja, hogy a szükséges karhatalmi intézkedést megtehesse.

Július 14-én Kern Károly vk. őrnagyot a Gestapo ismét letartóztatta. Erre Ujszászyt és Kádárt saját védelmükben Vörös helyeztette letartóztatásba. A németekhez fordult, hogy Kernt is adják ki.

---

[92] Napló, 1944. júl. 7.

[93] Uo.

A kormányzó változatlanul azzal a kérdéssel ostromolta Vöröst, hogy számol-e nagyobb belpolitikai megmozdulással. A kormányzó különben szükségesnek tartotta, hogy ha erre szükség lesz, a csapatokkal ő közvetlenül intézkedhessék. Immár sokadszor bizonygatta, hogy azt kizártnak tartja. Igyekezett megnyugtatni, hogy mindig rendelkezésre áll és intézkedik, ha kell. Ezen kívül itt van az I. hadtest parancsnoka, aki a budapesti karhatalmat közvetlenül irányítja. Mindez Horthy nem győzte meg, mert kifejezetten elrendelte, hogy a megbízható Lázár Károly vezérőrnagy, a testőrség parancsnoka is rendelkezhessen a budapesti karhatalommal.

Vörös hivatalba lépése óta először július 15-én tartott magasabb parancsnoki értekezletet a háború menetéről és várható alakulásáról, ebben a honvédségre háruló feladatokról. A nehezedő háborús helyzetben és frontviszonyok között is törekedni kell a makulátlan tiszti magatartásra és szolgálat példamutató ellátására.[94]

*

Habár megígérte, a kormányzó nem tartotta szükségesnek tájékoztatni Vöröst a kormány lemondatásáról. Sztójaytól július 17-én értesült, hogy már 15-én, amikor ő a parancsnoki értekezletet tartotta, a kormányzó a kormányt már lemondatta. Az új kormány megalakulása várható. Kormányfőnek Lakatos Géza van kiszemelve.

A német vezetést megdöbbentette a kormányzó merészsége. A kormány megbízása előtt, július 17-én Veesenmayer jelentkezett a kormányzónál. Hangsúlyozta, hogy a Führert mennyire meglepte a lépés, mely nem tekinthető csupán belpolitikainak, aminek a kormányzó igyekszik beállítani, hanem súlyos bel- és külpolitikai következményeket von maga után. Nem osztotta véleményét, hogy a hadsereggel betilthatja a pártokat és ezáltal feltétlenül rendet tud teremteni a belpolitikában. Ezzel a lépéssel polgárháborút idézhet fel, mely Magyarországra nézve igen keserűen végződne, a politikai eszmékkel átitatott hadsereg, csendőrség és rendőrség nem fog fegyvert fogni testvéreire. Hogyan viselné a felelősséget a Führer és szövetségesei előtt. Veesenmayer szerint fejtegetései mély hatással voltak a kormányzóra., aki lelkileg összeomlott. Elpanaszolta, hogy Hitler nem fogadta Miklós Bélát, akivel levelet akart küldeni. Így kénytelen volt anélkül dönteni. Mindenesetre intézkedéseit egyelőre visszavonja, és megvárja, míg Hitlerrel egybehangolhatja a dolgokat. Horthy tehát visszakozott, és a kormányt hivatalában való megmaradásra kérte.

---

[94] Részletesebben lásd a Napló 12. sz. mellékletét.

A terjdelmes beszámoló fő témakörei: Fontosnak tartotta a vezérkar főnöke, hogy kinyílvánítsa az egybegyült parancsnokok előtt a magyar vezetés szuverenitásának helyreállását. A helyzet sokkal jobb, mint volt. A továbbiakban a tisztikar uri magatartással, korrekt, gerinces magatartással hasson oda, hogy ez folytatódjék.

A bizalom a vezetésben elsőrendű követelmény. Mindenkinek a maga helyén tiszta és féreérthetetlen, végrehajtható feladatokat kell adni és azok végrehajtását számonkérni.

A belpolitikai helyzet bonyolult. Lehetséges, hogy a belső rend fenntartásához a honvédség itthon lévő erőire szükség lesz. Rémhíreknek senki se üljön fel és főként ne terjesszen.

Nagy terjedelmet szánt a beszámoló a kiképzési feladatokra. A súly a harckiképzésen és a harcos fegyelem megteremtésén kell legyen. Nemkülönben fontos a harceszközök kezelésének súlykolása. Az alakiságot csak a feltétlenül szükséges mértékben és fegyelmezésre kell alkalmazni.

Tisztek ne járjanak politikusokhoz szolgálati vagy magánügyeik kedvező elintézése érdekében. Mindenki becsületes szolgálatteljesítéssel alapozza meg jövőjét.

Szükségesnek tartotta Vörös, hogy magyarázatot fűzzön az Ujszászy-, Kádár- és Kern-ügyhöz.

Veesenmayer javasolta Ribbentropnak, hasson oda, hogy a Führer mielőbb személyes találkozóra hívja meg a kormányzót. „Ezzel időt nyernénk, és lehetőség nyílna, hogy a katonai kormányzat önmagában nem elvetendő gondolatát személyi vonatkozásban céljainknak megfelelően valósítsuk meg."[95]

Ezt követően Vörös Csatayval, aki tudott a történtekről, kihallgatáson jelent meg a kormányzónál. Annak érdeklődésére, hogy mi lenne, ha az itt lévő németek ellen esetleg fegyveresen lépnénk fel, tehát szükség szerint fegyverhasználatra kerülne sor, Vörös – immár Csatay előtt is – megismételte a Horthynak négyszemközt már előadott véleményét: „egy ilyen összeütközés az ország végét jelentené, mert a németeknek még van annyi erejük, hogy itt újból tatárjárást csináljanak a mi gyenge pótalakulatainkkal szemben. Ettől eltekintve összeomlana a keleti arcvonal, beözönlenének a Szovjet haderő, délről a partizánok, tehát csatatérré válna az egész ország területe."[96]

Vörös egy újabb szempont felvonultatásával is igyekezett hatni: „A művelt nyugati államoknak a legjobb szolgálatot tesszük azzal, ha vérrel is, de feltartóztatjuk a bolsevizmust. Ezt még jelenlegi európai ellenfeleink, pl. az angolok is megbecsülik. Arra ne számítsunk, hogy közelebbi ellenfeleink, mint Benes és társai egy esetleges fegyveres beavatkozást jópontként könyvelnének el. Győzelem esetén háborús és politikai céljainkat maradéktalanul érvényesítenénk."[97]

A kormányzó elpanaszolta, hogy a Hitlernek küldött levelének átvételét a németek késleltetik, kiküldeni szándékozott főhadsegédét nem fogadják. Arra, gondol, hogy az új kormányt kinevezi és felesketi minden kérés nélkül. Vörös erre megismételte, ez politikai botrányhoz, majd pedig fegyveres összeütközéshez vezetne.

Csatay nyilvánvalóan nem ülte végig megjegyzés nélkül az elhangzottakat, azonban erről Vörös nem tesz említést naplójában. A kihallgatást követően Vörös a kormányzóval szembeni sikertelenségétől és az esetleges következményektől feldúltan hivatalába sietett, ahol a beszélgetés lényegét rövid értekezleten ismertette helyettesével, László Dezső altábornaggyal, Hankovszky Gyula vezérőrnaggyal, a hadműveleti csoportfőnökkel és Nádas Lajossal vk.ezredessel, az 1.vkf. osztály vezetőjével. Benyomása szerint – mondta nekik – a háttérben egy régi politikai klikk (Bethlen, Rakovszky stb.) működik, mely őfőméltóságának ilyen tanácsokkal szolgál. Csak ez a német vereséggel számoló csoport befolyása teszi érthetővé, hogy őfőméltósága „korábbi javaslataimmal szemben, melyekkel akkor egyetértett, most ilyen ellenkező álláspontot képvisel".[98] A jelenlévő, német szimpátiájukról ismert urak egyetértettek főnökükkel. Elítélték a kiugráson gondolkodó klikk tevékenységét, és „egyértelműleg minden fegyveres összetűzés elkerülése és a németekkel való szövetséges jó viszony mielőbbi helyreállítása mellett voltak".[99]

Július 18-án reggel jelentés érkezett a nyugati határról. Egy határőrizeti szerv szerint ugyanazon körzetben, mint tavasszal, csapatösszevonások történtek, hír szerint a teljes megszállás céljából.

---

[95] A Wilhelmstrasse. I. m. 852–858. o. (699–701. sz.)

[96] Napló, 1944. júl. 17.

[97] Uo.

[98] Uo.

[99] Uo.

Az előző napi események miatt a csapatösszevonásról érkezett jelentésnek hitelt adó Vörös azonnal felhívta a főhadsegédet, majd személyesen tárgyalt a miniszterrel és a miniszterelnökkel. Azt a számára megnyugtató választ kapta, hogy a kormány a helyén van. Őfőméltósága minden olyan intézkedést mellőz, ami a helyzet kiéleződéséhez vezethet.

Vörös egy rozsnyói szemléről tért vissza július 22-én, mikor a miniszterelnök tájékoztatta, hogy a kormányzó levelével Miklós Béla főhadsegéd végre elutazott Hitlerhez. Visszatérése 23-án várható. Miklós Béla Vöröst is tájékoztatta útjáról. Először Ribbentroppal beszélt, aki meglehetősen merev volt. Határozottan a katonai kormány megalakítása ellen foglalt állást. Hitler általánosságokat mondott, s a választ levélben ígérte.

A front helyzete egyre romlott. A német hadvezetés július közepére egy hadosztályt kivont a magyar hadsereg arcvonaláról. Így ellenálló ereje jelentősen meggyengült. Július 19-én Vörös értekezletet tartott közvetlen beosztottjaival. Egyetértésükkel átiratot küldött a honvédelmi miniszterhez is az összes még meglévő erő mozgósításának szükségességéről. Jó lenne, ha ezt július 25-ig végrehajtanák, hogy augusztus 1-jén felvonulásuk megkezdődhessen. Parancsoló szükség mutatkozik, hogy a keleti arcvonalon szétszórt magyar erőket a Kárpátok védelmére összevonjuk. Abból a felelősségből kiindulva, ami a magyar határok védelméből a vezérkar főnökére háramlik, Vörös elrendelte: az 1. vkf. osztály intézzen átiratot Greiffenberg attaséhoz, melyben rámutat, hogy immár két éve halogatják a magyar csapatok egységes magyar parancsnoklás alatti összevonását. Ennek végrehajtását most az események sürgetik. Amennyiben megfelelő intézkedések nem történnek, szükség esetén parancsot fog adni arra, hogy az északon lévő seregtestek minden más német intézkedés ellenére vonuljanak be az 1. hadsereghez. Utasította Berlinben Homlok altábornagyot is, hogy hasonló szellemben lépjen fel a német hadvezetésnél.

Greiffenberg tábornokot rosszul érintették Vörös szándékai. „Elszánta magát és a lemondás gondolatával foglalkozik a magyar csapatok számára a keleti fronton kijelölt állomáshelyek miatt. Erről le akarták beszélni, de eddig eredménytelenül" – jelentette július 21-én Berlinbe.[100] Eljárásával a kormányzó kezére játszott.

Július 23-án Beregfy távbeszélőn jelentette, hogy benyomása szerint az arcvonal északi szárnyán lévő erőket a német hadvezetés nyugati irányba akarja visszavenni. Vörös fentiekben kinyilvánított szándékának megfelelően utasította Beregfyt, hogy ezt minden eszközzel akadályozza meg. Ha kell, parancs ellenére is úgy járjon el, hogy a magyar erők a Kárpát-átjáró védelmét láthassák el. Tájékoztatta Beregfyt, hogy további mozgósítás van folyamatban, a csapatok a Kárpát-arcvonalra kerülnek. Számolhat azzal, hogy még egy hadtestparancsnokságot kap.

A vezérkar főnöke utasításának végrehajtására készülő Beregfy azonnal kiváltotta a német hadvezetés ellenkezését. Greiffenberg nyomban jelentkezett, s Beregfy leváltását kérte. Vörös nem állt ki a parancsát teljesítő hadseregparancsnok mellett. Nem akarta tovább rontani a németekkel amúgy is feszült viszonyt. Hasonló álláspontra helyezkedett a kormányzó is, mert amikor július 26-án jelentette neki Greiffenberg kérését, azt megfontolandónak tartotta. Közölte, hogy Miklós Béla vezérezredes vagy Veress Lajos altábornagy közül fog választani. Üdvözletét küldte Beregfynek, és megnyugtatta, hogy felváltásából semmiféle kára nem fog származni. Azt nem tisztázták, hogy Beregfy utódja

[100] A Wilhelmstrasse. I. m. 888. o. (707. sz.)

milyen álláspontot fog majd képviselni a német vezetésnél a csapatok délre vonását illetően. A németek az intézkedéseikkel szembeni önállóskodó döntéseket aligha fogják tűrni.

A kormányzó megnyugtatására is szolgálhatott Vörös beszámolója, hogy a partizánveszélynek kitett déli határról keletre vont alakulatokat az ország több pontjáról odavezényelt csendőrzászlóaljakkal fogják pótolni.

A parancsnoklás kérdésének rendezését sürgette Heinz Guderian vezérezredes, az OKH vezérkarának főnöke. Ő július 28-án már tényként kezelte Beregfy leváltását és kérte Vöröst, hogy Farkas Ferenc altábornagyot, az ideiglenesen megbízott parancsnokot neveztesse ki a hadsereg parancsnokául. Guderian biztosítani akarta a német vezetést egy új parancsnoknak az egyre súlyosabb fronthelyzetben megnyilvánuló váratlan önálló ötletei ellen. Bonin vk. ezredes irányítása alatt egy német törzset akart az 1. hadseregparancsnokság rendelkezésére bocsátani.[101]

Vörös jelentkezett Horthynál Guderian üzenetével. Guderian már elkésett javaslatával, mert Horthy főhadsegédét, Miklós Béla vezérezredest jelölte ki az 1. hadsereg parancsnokául. Vezérkari főnökéül a VI. hadtest eddigi vezérkari főnökét, Kéri Kálmán vk. ezredest osztotta be.

Vörös jelentette Guderiannak, hogy egyetértésével találkozott a rangidős, tapasztalatokban gazdag főhadsegéd, Miklós Béla vezérezredes kinevezése, aki 1941-ben a gyorshadtestet vezette, és ezért a vaskereszt lovagkeresztjét érdemelte ki. Ami pedig Bonin vk. ezredesnek a beosztását illeti a hadseregparancsnokság mellé, „eltekintve attól, hogy a mai háború vezetői követelményeinek mindenben megfelelő, kiválóan képzett vk. törzstisztekkel és tábornokokkal rendelkezem", kérte ezt megfontolás tárgyává tenni. Eltekintve a vezetés nyelvi nehézségekből származó félreértésektől és súrlódásoktól, nem csekély mértékben esik latba, hogy „az alárendelt csapat Nagyméltóságodnak ezt a szívességét nem nézné abból a magasabb szempontból, melyből ezt mi ítéljük meg s nem a szövetségesek közötti megsegítés egyik megnyilvánulását, hanem azt látná, hogy a magyar parancsnokok nem alkalmasak egységeik vezetésére, az eljárásban az ellenőrzés megnyilvánulását látná, ami az új vezetés teljes kiiktatásához vezetne". Guderian bizonyára belátja, hogy ez „mennyire ártana a vezetés tekintélyének és mily nagy fokban ásná alá a csapat bizalmát a vezetéssel szemben".[102] Egy magyar vkf. minden tekintetben meg fog felelni a bolsevizmus elleni közös háború kívánalmainak. Guderian sietett a válasszal. Tudomásul vette a magyar 1. hadsereg vezetésében bekövetkezett személyi változást. Azonban újból felvetette, hogy vezérkari főnököt akar küldeni a hadseregheZ.

Július 29-én váratlanul megjelent Vörösnél Szálasi Ferenc a Nyilaskeresztes Párt vezetője. Biztosította a vezérkar főnökét, hogy a párt mindenben azon lesz, hogy az ország békéje a mostani nehéz napokban ne boruljon fel. Vörös személyével kapcsolatban – talán éppen a korábbi megnyilvánulásától indíttatva – megjegyezte, hogy talán az egyedüli, akinek „hivatalban maradásához pártkülönbség nélkül mindenki ragaszkodik".[103] Úgy látszik, Szálasi fülébe jutott, és nem felejtette el, hogy Vörös védelmébe vette pártját, mikor június végén a zavartkeltő politikai erők kerültek szóba a kormányzónál.

---

[101] Napló, 1944. júl. 28.

[102] Napló, 19. sz. melléklet.

[103] Napló, 1944. júl. 29.

Augusztus 2-án Vörös a Legfelső Honvédelmi Tanács ülésén ismertette a katonai helyzetet. A háború valamennyi frontjára kiterjedő beszámolóból csak a háború és saját helyzetünk szempontjából döntő fontosságú keleti hadszínteret emeljük ki. Az őszinte és a németekkel szemben bírálattól sem visszariadó elemzés megállapítása szerint az arcvonal egész hosszában hátrafelé lassú mozgásban van. Ez német ellenlökések következtében jelenleg lelassult. Német vélemény szerint a szovjet térnyerést rövidesen megállítják.

A magyar arcvonalra nehezedő nyomás, mióta csapataink a Kárpátok lejtőire vonultak vissza, némileg enyhült. A vezetés benyomása, hogy a három oda felvonulásban lévő seregtesttel előre nyomulásuk megállítható lesz. A Kárpátok átjáróinak biztosítása Vereckétől dél és keleti irányban magyar, míg északi és nyugati irányban német kötelékek kezében van. A magyar vezetés minden erőfeszítése arra irányul, hogy a déli határ biztosítása mellett minden rendelkezésre álló erőt a Kárpátok megerősítésére és megvédésére vessen be. A Főméltóságú Úrnak olyan előterjesztést fog tenni, hogy a Kárpátok védelme teljes egészében magyar védelem alá kerüljön.

Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy Beregfy vezérezredes a magyar 1. hadsereg parancsnoka német kívánságra felváltásra került. Ennek háttere, hogy a hadseregparancsnok intézkedéseinél az itthonról kapott parancsot tartotta szem előtt. Így elérhető volt, hogy IX. német és VII. magyar hadtest a Kárpátok vonalára került vissza és nem német szándékok szerint északra Lemberg felé. További magyar erőknek a Kárpát-vonalra történő, jelenleg is folyamatban lévő átcsoportosítására irányuló törekvéseinket a német vezetés akadályozza. Ebben kizárólag politikai hátteret kell keresnünk, mert az eltelt két év alatt katonailag számos alkalom adódott volna a magyar seregtestek egyesítésére.

Hasonló a helyezet lovashadosztállyal, melynek a Pripjet-mocsaraktól északra egy német lovashadtest keretében történő bevetéséhez a magyar vezetés hozzájárult. A németek azonban ígéretük ellenére, az orosz támadás által előállott kényszerhelyzetben más, nem lovas alakulatokkal együtt dobták harcba, ahol páncélosokkal került szembe. Ennek hatására páncéltörő fegyverekkel való tökéletes felszereltsége ellenére is jórészt felmorzsolódott.

A német vezetéssel történő együttműködés tekintetében le kell szögezni, hogy a honvédség a bolsevizmus elleni közös küzdelemben minden erejével a német haderő mellett áll, és azt őszintén, minden hátsó gondolat nélkül támogatja. Sajnos, német részről gyakran nincs meg a kellő megértés, melyre szükség volna. Sőt bizalmatlanságot tapasztalunk. Így szándékukban van az 1. hadseregheż egy német vezérkari főnököt küldeni, ami ellen minden más októl eltekintve, már csak vezetési szempontból is tiltakoznunk kell. Hasonló a helyzet a seregtestek mellé beosztott magas állományú nemet összekötő törzsek tekintetében is, melyek ellenérzést keltenek.

A kialakult helyzet figyelembe vételével a vezérkar főnöke szükségesnek és indokoltnak látta, hogy „a politikai vezetés a haderőt a Kárpátok megvédésére irányuló erőfeszítéseiben a legvégsőkig támogassa, továbbá, hogy a németekkel előálló súrlódásokat a politikai vonal támogatásával is kiegyenlítsük".[104]

Vörös távoltartotta magát, hogy a háború kimeneteléről jóslásokba bocsátkozzék. Arra azonban rámutatott, hogy „a Vörös Hadsereg még nagy erőfeszítésekre képes, bár embertartalékai kimerülőben vannak. A Szovjetunió belső nehézségei számottevőek, de azok kihatásával a hadműveletek továbbvitele szempontjából csak akkor kell számol-

[104] Napló, 21. sz. melléklet. Helyzetkép 1944. aug. 1.

nunk, ha a nyár folyamán a Vörös Hadsereg támadása elakad." Azt a jelenlévők fantáziájára bízta, hogy mi lesz akkor, ha nem akad el. Reménykeltőnek szánta azt a megállapítását, hogy „a Szovjetunió és az angolszászok közötti kölcsönös bizalmatlanság továbbra is fennáll. Az angolszász részről felvetett Európa ujjá rendezésére vonatkozó terveket a szovjet elgáncsolja és azokat külön akciókkal igyekszik keresztezni."[105]

Az LHT ülés után Vörös a kormányzóhoz sietett, akit részletesen tájékoztatott. Az általános helyzettel kapcsolatban a kormányzó megjegyezte, az a benyomása, hogy a németek nem tudnak ellenállni a szovjet nyomásnak. A Kárpátok védelmével kapcsolatos intézkedéseket Vörösre bízta. De szükség esetén hajlandó a fővezérséget a magyar csapatok felett átvenni.

Vörös nem tesz említést, hogyan reagált Horthynak a német vereségre utaló megjegyzésére. Arról sem, hogy a szövetségeseknek Rakolczai László vk. ezredes berni katonai és légügyi attasé által egy nappal korábban közvetített figyelmeztetéséről szólott-e? Rakolczai szerint igen.

Nem volt kétséges már Vörös előtt sem, hogy a háború elveszett, ha nyílt kimondásától tartózkodott is. A sorozatos német vereségek és visszavonulás, a front helyzetében gyökeres változást ígérő üres ígéretek, a szövetségesek növekvő fölénye élőerőkben és technikában egyaránt, ezen belül a saját pótolhatatlan veszteségeink nyomán egyre kilátástalanabbá váló helyzetünk, véget vetett a németek és számunkra egyaránt kedvező végkifejletben való reménykedésének. Jónak látta, hogy saját nyugati kapcsolatai kiépítésével lépéseket tegyen a várható helyzet kezelésére és önmaga mentésére. A háborúból való kiugráson munkálkodók tevékenységéről, elképzeléseiről tudomása volt. Ők azonban vele szemben bizalmatlanok, nem avatják be terveikbe. Későbbi, vizsgálói számára készített vallomásában természetesen mellőzi a védelmi hadműveletek irányítására irányuló erőfeszítéseit, helyette a háborúból történő kiválás útjának, módjának előkészítőjeként mutatkozik. Már hivatalának átvételét követő tájékozódása során világossá vált számára, hogy német győzelemre semmi esetre sincs kilátás. A kormányzónak jelentette, hogy minden eszközzel keresni fogja a békéhez vezető utat. Elsősorban a szövetséges hatalmak külképviseleteivel szándékozik felvenni az összeköttetést. Horthy ezt megértéssel fogadta. Mindenesetre sem politikusokkal, sem katonákkal nem osztotta meg ezen véleményét, szándékait. Helyette, mint a németek kegyence elszigetelődött. Hivatalának átvétele előtt miért nem látta kilátástalannak a helyzetet? Mikor vallotta ezt be a kormányzónak? Mit szólt ehhez Veesenmayer és stábja, akik előtt ez a véleménye és lépései aligha maradhattak volna titokban?[106]

Vörös kísérlete a nyugati kapcsolatok kiépítésére igencsak óvatos volt, nem haladta meg a tájékozódás szintjét. Magához rendelte Rakolczai László vk. ezredest, a svájci katonai és légügyi attasét, és megbízta a Sztójay-kormány által leépített diplomáciai összeköttetés óvatos felvételével, valamint a fegyverszüneti feltételek iránti tapogatózással. Rakolczai a nyár folyamán jelentette, hogy az angol és amerikai követséggel részint személyesen, részint Bakách-Bessenyei György disszidens követünk útján az érintkezést felvette. A Szovjetunió felé nem terjeszthette ki érdeklődését, mert a Szovjetuniónak Bernben nincs külképviselete.

---

[105] Napló, 21. sz. melléklet. Helyzetkép 1944. aug. 1.

[106] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

Vörösnek a nyugati kapcsolataival és elképzeléseivel kapcsolatos késői vallomása a politikai illúziók világába ragad bennünket. Kerek mesévé forrasztotta össze az 1943–44-ben csodát váró politikusok és katonák által elképzelt kibontakozás légből kapott mozaikdarabjait, melyben magának is szerepet tulajdonított. Feltételezte, hogy vallatói évekkel az eseményeket követően elhiszik az előadottakat s szerepvállalását jó pontként tudják be. „Akkor Rakolczainak utasítást adtam, hogy az amerikai követség útján törekedjék a Szovjetunióval is haladéktalanul felvenni az összeköttetést. A későbbiek során azt jelentette, hogy bár az amerikai katonai attasé egy tábornok útján próbálta a szovjettel is felvenni az összeköttetést, de a tábornok azt válaszolta, hogy célszerűbb lenne a Földközi-tengeri haderők főparancsnoksága útján fegyverszünetet kérni, illetve a fegyverszüneti feltételek után érdeklődni, mert ott mind a három nagyhatalom képviselve van. Ezen idő tájt szó volt arról , hogy 2 angolszász hadosztály a Dunántúlra érkezik, és ők küldenek szemrevételező tisztet. Több hadosztályról nem volt szó. Ezt a tervet nem tartottam helyesnek, mert Budapest környékén és a Dunántúlon több mint 4 hadosztálynyi SS erő volt, így a két légi angolszász hadosztály megsemmisült volna, részemről pedig a tőrbecsalás gyanúja forgott volna fenn. A kormányzónál folyó tárgyalások alkalmával a megbeszélés tárgyát képezte, hogy a keleti arcvonalat nem kellene-e a végsőkig tartani azon célból, hogy közben az angolszászoknak időt engedjünk arra, hogy két légi szállítású hadosztályt Budapestre és környékére szállítsanak, további hadosztályok pedig Triesztben behajóznának [helyesen: kihajóznának – D. L.] és Trieszt területéről nyomulnának elő a Dunántúlra. A Dráva vonala ebből a célból teljesen szabaddá lett téve; eleinte összesen három, később öt zászlóalj védte az egész Dráva-vonalat. A további terv az volt, hogy Lengyelországból hazaszállítandó magyar csapatok ugyancsak a Dunántúlra kerüljenek az angolszász erőkkel való egyesülés céljából. Ez által lehetővé lett volna téve, hogy Magyarország területét a fegyverszünet tartama alatt nyugati civilizációjú angolszász csapatok szállják meg. A felderítés eredménye szerint Afrika északi részein, továbbá Dél-Olaszországban 8-10 angolszász hadosztály volt tartalékban. Ezeknek a beérkezésével számoltam, illetve Rakolczai vk. ezredes svájci katonai attasénk útján kértem az amerikaiakat és az angolokat, hogy ezt a hadműveletet hajtsák végre. A repülőterek helyzetéről Rakolczai tájékozva volt. Később a dalmát szigeteken 1-2 ezrednyi erő partraszállt. Ezt a hadművelet megindulásának tartottam, ami azonban nem történt meg, mert a további folytatása az erők beérkezése elmaradt. Egyben azt a hírt kaptam, hogy az angolszászok máshol vannak elfoglalva fontos feladattal és azoknak magyar területen való megjelenésére számítani nem lehet."[107]

Nemcsak a kormányzó, de a háborúból való kiváláson munkálkodók előtt ismertek voltak a fegyverszünet alapvető feltételei, miként az is, kihez kell fordulni ez ügyben. Ők azonban illúziókban ringatva magukat, ebbe nem akartak belenyugodni. Az sem volt ismeretlen, hogy a nyugati partraszállást követően végleg lekerült a szövetségesek napirendjéről a remélt balkáni hadművelet.

Szólaltassuk meg ezek után a Vörös-féle tájékozódás főszereplőjét, Rakolczai László vk. ezredest, aki 1946 augusztusáig látta el beosztását Bernben. Ezt követően Argentínába emigrált. Rakolczai 1946. január 14-én Vörös Jánosnak a vezérkar főnökének (1946. febr. 21-ig) Bernből küldött összefoglaló jelentést az 1944. évben Svájcban folytatott

[107] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

fegyverszüneti tárgyalásokról. Az őszintének látszó beszámoló olvasásakor nem tekinthetünk el, hogy Rakolczai régi és egyben jelenlegi főnökének az időközben bekövetkezett gyökeres fordulat figyelembevételével és a kapott intuicióknak megfelelően készítette el jelentését.

Rakolczai 1944 áprilisában kapott utasítást, hogy utazzon Budapestre, mert ki van szemelve a 2. vkf. osztály vezetőjéül. Május 1-jén jelentkezett Vörösnél. Jelentette, hogy nem tartja magát alkalmasnak a beosztásra, mert annak idején Kádár Gyula vk. ezredestől kapott utasítás alapján 1944. március 24-én maga is kapcsolatba lépett berni angolszász körökkel. Vörös tudomásul vette bejelentését, és utasította, hogy a kapcsolatot továbbra is tartsa fenn és várja rendelkezéseit. Közölte Rakolczaival, hogy „a háborús helyzetet tekintve nincsenek illúziói, és hogy kinevezését csak azért fogadta el, mert meggyőződése szerint a magyar helyzetet dűlőre kell vinni."[108]

Július 15-én Vörös Rakolczait ismét Budapestre rendelte. Utasította, hogy Bessenyei követtel együttműködve azonnal forduljanak a szövetségesek svájci képviselőihez és tudják meg, hogy Magyarország milyen feltételek mellett kaphatna fegyverszünetet. „Hangsúlyozta [Vörös], hogy eme lépésről Magyarország kormányzója tájékoztatva van, azaz a dolog az ő legteljesebb tudtával és belegyezésével történik. Tájékoztatásul közölte, hogy a legfontosabb szempont az ország pusztulásának megakadályozása. Ebből a célból az egész akciót célszerű lenne egybekötni az angolszász előretöréssel az Adria felől és ejtőernyős seregtestek Magyarországra való lehelyezésével. Közölte, hogy magyar részről tisztán látják bizonyos fokú belpolitikai átalakulások szükségességét. Másrészt alapfeltétel lenne, hogy az ország függetlensége garantáltassék és hogy az ország területén lévő német csapatok azonnali leküzdéséhez, illetve az ország területéről való kiszorításához megfelelő segítséget kapjunk."[109]

Augusztus 1-jén Rakolczai ismét jelentett az amerikai katonai attasétól és Bessenyeitől kapott információk alapján. Nem hatott az újdonság erejével. A szövetségesek tapogatózásunkat bár örömmel fogadták, a leghatározottabban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Magyarországnak fegyverszüneti szándékát egy minden kételyt kizáró fegyverszüneti kérelemmel kellene a szövetségesek tudomására hozni. Közlik azonban, hogy nem lesznek abban a helyzetben, hogy feltételeket fogadjanak el. Nem vállalnak kötelezettségeket sem politikai, sem katonai vonatkozásban. Javasolják a magyar csapatok idegen területről történő azonnali visszavonását. Minél később vonják ki magukat a németekkel közös harcból, annál szörnyűbbek lesznek ennek következményei és annál szigorúbb feltételeket szabnak ki rájuk. Utaltak arra a nyilatkozatra, melyet a szövetséges kormányok május 10-én tettek közé. „Éppen ezért a nemzeteknek most kell eldönteni, hogy ki akarnak-e tartani reménytelen és szerencsétlen politikájuk mellett, amely szembe helyezkedik az elkerülhetetlen szövetséges győzelemmel, míg most még lenne idő ahhoz, hogy ehhez ők is hozzájáruljanak."[110]

Rakolczai szerint az általa közvetítetteket Vörös azonnal jelentette a kormányzónak. Ezután azzal indította útnak augusztus 5-én, hogy szolgálati helyén várja az utasításait,

[108] ÁSzTL V-32000/28.

[109] Uo.

[110] Uo.

amelyek a katonai helyzet, illetőleg a hátországban tartózkodó magyar és német csapatok arányszámának kedvező alakulásától függnek. Rakolczai 1946-os jelentésében megjegyezte, hogy mind a júliusi, mind az augusztusi utazása alatt a németek állandóan figyelték, illetve kísérték. Tájékoztatta-e erről akkor Vöröst? És ő mit szólt hozzá?

E kitérő után térjünk vissza a kárpáti fronthoz. Vörös augusztus 4-én az elmúlt napok eseményeire tekintettel az 1. hadsereg parancsnoka számára – augusztus 1-jétől Miklós Béla vezérezredes – jövőbeni magatartására vonatkozó irányelvet adott ki . Hangsúlyozta, hogy innen már nincs visszavonulás. Minden parancsnok tartson lelkiismeretvizsgálatot, és akik úgy érzik, hogy feladatuknak nem tudnak megfelelni, kérjék leváltásukat. Teremtsék meg a lelki kapcsolatot alárendeltjeikkel, és irtsanak ki minden kishitűséget. A visszafutókkal a legerélyesebb megtorlást kell alkalmazni még utólag is. A védelmet támadó szellemben kell megszervezni. Intézkedett a hadsereg seregtestei eredeti harcerejének visszaállításáról és az ezzel kapcsolatos alakulatösszevonásokról. Ehhez kilátásba helyezte a szükséges személyeket és eszközöket. Szándékáról Greiffenberg tábornokot is tájékoztatta, kérve az egyezményekben meghatározott anyagszállítmányok teljesítését.

A német hadvezetés augusztus első napjaiban megkezdte ukrán–lengyel menekülteknek a Dunántúlra szállítását, akik Sárvár környékén garázdálkodni kezdtek. Vörös tiltakozott a németeknél. Utasítást adott, hogy a menekülteket rakják vissza a vonatba, és több szállítmányt ne engedjenek be. A Dunántúlt a kelet-magyarországi területekről áttelepítendő katonai alakulatoknak, illetve személyeknek kell fenntartani.

A kormányzónak elpanaszolta, hogy intézkedései a menekültügyben éles ellentétbe kerültek a német politikai vezetéssel, de a német katonai körök sem nézik jó szemmel törekvéseit. Úgy látja, a további háborús együttműködés érdekében meg kell válnia állásától.

Meglebegtetett távozásának valódi oka a napirenden lévő kormányváltás volt. A dezignált miniszterelnök Lakatos Géza. Kettejük viszonya feszült. Mielőtt Lakatos ellenségeitől is feltüzelve menesztését kérné, meg akarta szilárdítani pozícióját. Jelenleg szinte nullával egyenlő az esélye, hogy a kormányzó beleegyezik távozásába. Jól számított. Horthy kijelentette, hogy ragaszkodik személyéhez, intézkedéseivel teljesen egyetért. Kívánsága, hogy továbbra is ilyen mederben vezesse az ügyeket. A veszélyektől terhes kormányváltás közben itthon akarta tudni a vezérkar főnökét. Ragaszkodása odáig terjedt, hogy augusztus 11-én nem engedte ki Németországba Guderian vezérezredeshez, akitől a vezérkar főnöke meghívást kapott a függőben lévő kérdések megbeszélése végett. Vörös ezért egészségi állapotára való tekintettel kérte a látogatás augusztus 20. utánra történő elhalasztását. Hogy az állapotára való hivatkozás hitelesebb legyen, lakásán fogadta a legfontosabb ügyek előadóit.

Vörös, miután helyzetét a kormányzóval megerősíttette, a tőle megszokott fellengzősséggel hangoztatta, hogy nem az ő személye, hanem a háború győzelmes befejezése a fontos. Ha a németek részéről nincs meg a bizalom, mást kell helyette állítani. Közben jól tudta, hogy nemcsak a kormányzónak, de a német vezetésnek is gondot jelentene az ő leváltása, ezért eszükbe sem jut.

Vörös azonban további megerősítést is akart. Augusztus 5-én levele írt Sztójay miniszterelnöknek. Neki is elpanaszolta, hogy a németek folyamatosan telepítik a Dunántúlra az ukrán–lengyel menekülteket. A helyre szüksége van honvédségi alakulatok és

magyar személyek szükségessé váló áttelepítésének esetére. A nagyszámú szláv betelepített rontja a közbiztonságot és a rendet, sőt járványok előidézője is lehet. A dél felől jelentkező nyomás hatása alatt aligha marad megfelelő erő ezek megfékezésére és a rend fenntartására.

Kérte, hogy amennyiben a magyar kormányt a németek ilyen irányú parancsa (sic!) köti, akkor az elhelyezés semmi esetre se a Dunántúlon és Budapest 100 km-es körzetében történjék. Az is kívánatos, hogy a befogadás minél rövidebb és előre meghatározott legyen, tehát a német hatóságoknál egy Magyarországon kívül fekvő terület kijelölését kellene szorgalmazni.[111]

Augusztus 14-én válasz érkezett Guderiantól. Eltekintenek attól, hogy a magyar 1. hadsereg német vezérkarfőnököt kapjon. Mindössze egy 10 főből álló összekötő törzset rendszeresítenek a hadsereg-parancsnokságnál, ugyanakkor az összes többi parancsnokságnál az összekötő törzseket leépítik. A lovashadosztályt és a II. tartalék hadtestet hajlandóak visszaszállítani, ha a Visztula védelem megszilárdult. Ha Vöröst egészségi állapota továbbra is akadályozza a kiutazásban, hajlandó helyettesével is tárgyalni.

A kormányzó tudomásul vette Guderian levelét, habár Vattay altábornagy jelentette a Lengyelországban harcoló két seregtesttel kapcsolatban, hogy értesülései szerint azokat a lengyel partizánok ellen akarják bevetni. Ezt a magyar csapatok, tekintettel a két ország háború előtti szoros baráti kapcsolatára, nem szívesen teszik. A lengyelek elleni fellépésnek hiányoznak a lelki alapfeltételei. Vörös utasította Vattayt, hogy ezt közölje a német parancsnokokkal.

A kormányzó utasította Vöröst, hogy Miklós Béla főhadsegéd utódjául Vattay Antal altábornagyot hozza javaslatba, akit közben már személyesen utasított is, hogy új beosztását a jövő héten foglalja el.

Vattay augusztus 23-án érkezett meg, és foglalta el hivatalát. Jelentkezett a vezérkar főnökénél. Nem ismerte Vöröst, személyiségét nem sikerült tisztán látnia, s ez közös munkálkodásuk rövid ideje alatt sem igen változott. Úgy ítélte meg, hogy az nem állott a nyilasok oldalán, inkább a vezérkarral szemben tanúsított gyenge magatartása bizonyult ártalmasnak. Mikor figyelmeztette a vk. osztályok tisztjeinek kétes szerepére, Vörös azt válaszolta, hogy a tisztogatást már megkezdte. Sokat panaszkodott a németekre, akikkel szemben a kormányzó egyetlen támaszának tartotta magát. Nem sok tábornoka volt a honvédségnek, aki Vöröst fenntartások nélkül elfogadta a vezérkar főnökének. Ez alól Vattay sem volt kivétel: „Saját tudására büszke, de állásának nem elég felkészültséggel rendelkező ember volt. Jó szándék megvolt, de hiányzott az igazi akarás, kapkodás – ígéret jellemezte munkáját."[112] Bizonyos fokig megbízott benne. Csatay érdeklődésére, hogy megbízhatónak tartja-e, azt válaszolta „hűségében nincs okom kételkedni, és oly erősen bele van már kapcsolva az ügyekbe, hogy nem lehet már – ha akarna is – kiugrani."[113] Ugyanakkor a legfontosabb ügyekbe nem kapcsolták be. A fegyverszünet előkészületeiről sem Horthy, sem ő nem tájékoztatta. „A kormányzó ellenőrzését azzal igyekezett gyakorolni felette, hogy szinte mindennap referálnia kellett, mert Vörös sok tekintetben a kormányzó feje felett intézkedett."[114]

[111] Napló, 23. sz. melléklet.

[112] Vattay Antal naplója, 1944–1945. Budapest, 1990. 42. o.

[113] Uo.

[114] Uo. 43. o.

Augusztus 22-én végre Vörös elutazott Guderianhoz a főhadiszállásra. Horthy Hitler megnyugtatására üzenetet küldött: „a német legfelső vezetés meg lehet győződve afelől, hogy Magyarország ebben a háborúban semmiféle hátsó gondolattal nem foglalkozik, hűen és becsülettel kitartva harcol szövetségese oldalán. A magyar felelős vezetés semmiféle becstelenséget nem fog elkövetni." [115]

Guderiannal és munkatársaival az augusztus 23-i megbeszélés kizárólag a front helyzetével és a szükséges intézkedésekkel, valamint az ígért német fegyverutánpótlással foglalkozott. Eredménynek számított, hogy Guderian végre hozzájárult a lovashadosztály és a II. tartalék hadtest kivonásához és a Kárpátokba irányításához. Ez lehetővé fogja tenni onnan egy német hadosztály kivonását. Vörös szerint, mindent elértek, amire súlyt helyeztek

Vörös útban hazafelé értesült a román kiugrás híréről. Erdély közvetlen veszélybe került. Szükségessé vált a Kárpátok védelmének dél felé való kiterjesztése s a Székelyföldön a várható eseményekkel kapcsolatos katonai és közigazgatási rendszabályok megtétele. Azonnal intézkedett a póthadsereg további mozgósításáról és részeinek felvonulásáról. Az augusztus 26-i minisztertanácson ismertette a helyzetet és megtett intézkedéseket. Megítélése szerint egyelőre csak román betöréssel kell számolni. Valószínű, hogy az orosz zöm Bulgária felé fordul, hogy a Balkán – kérdést megoldja. Egyes kormánytagok javasolták az azonnali bevonulást Dél-Erdélybe. Vörös ezt elutasította, mivel jelenleg nem állnak rendelkezésre a megfelelő erők.

A kormányzó a feszült helyzetben döntő fontosságúnak tartotta folyamatban lévő kormányváltást. Lakatos - kormány 1944.VIII.29 - én letette az esküt. A német vezetés a 23-át követő kritikus katonai helyzetben nem tudott oly határozottan fellépni, mint a kormányzó júliusi kísérletének meghiusításánál. Jelentkezett Vörösnél Greiffenberger is és tájékoztatta őt a Budapest körül elhelyezett csapatokról. Ez azonban láthatóan nem nyugtatta meg. Tisztában volt vele , miként Vörös is, hogy a kritikus harctéri helyzetben a német hadvezetésnek nem áll módjában, hogy erélyes katonai lépéseket tegyen a kormányváltás megakadályozására. Veesenmayer is hatástalan lépésekkel próbált zavart kelteni. Jobb ötlet nem jutott eszébe, mint a múltja miatt marasztalni el a kormányfő jelöltet. Lakatos Géza, a kommün idején Bőhm népbiztos parancsőrtisztje (helyesen katonai tanácsadója) volt, sőt Gödöllőn Erzébet lakosztályában is lakott. A figyelmes Veesenmayer féltette a jelöltet a nemzeti vonal részéről várható támadásoktól is. Vörös megnyugtatta, hogy annak idején sok tiszt – köztük ő maga is - politikai iskolázottság híján nem volt tisztában a helyzettel. Ellenben kérte Veesenmayert, a kormányzóval szemben ne legyen merev és hasson oda Berlinben is, hogy a nehéz időkben minden súrlódás kikapcsolható legyen.

A frontnak a román kiugrást követően katasztrófális helyzetéről és a szükséges lépésekről a német seregtest parancsnokokkal a helyszínen tárgyaló Guderian vezérezredes az OKH vezérkarának főnöke augusztus 30-án este Budapestre érkezett. A tiszteletére rendezett vacsorán Vörös köszöntötte. Biztosította őt, hogy részünkről nem éri a románhoz hasonló meglepetés.

A másnapi tárgyaláson Vörös magyar szempontból ismertette a helyzetet. A Dunamedence tartása a háború továbbvitelének alapja. Elsőrendű fontosságú a Kárpátok déli

[115] Vattay Antal naplója, 1944–1945. Budapest, 1990. 8. o.

átjáróinak kézbevétele. A románok elleni védelmi tervünk megvan, de megvalósításához segítséget kérünk. Erőink csak egy Torda irányában indított támadást tesznek lehetővé. Guderian helyeselt, de a támadáshoz egyelőre csak 2 SS hadosztályt tud rendelkezése bocsátani.

Guderian látogatást tett Lakatos miniszterelnöknél, aki szintén a Déli-Kárpátok hágóinak megszállását, illetve a már elvesztett átkelési pontok visszafoglalását kérte tőle. Elengedhetetlennek tartotta új német hadosztályoknak a harcokba való bekapcsolódását. Guderian nem szépítgette a helyzetet. Egyelőre vannak problémáik, de megoldják. A Balkánon lévő erők tervszerű átcsoportosítása folyamatban van. Az 1. hadsereg , mind a tábori póthadosztályok részére megígért minden lehető anyagi támogatást. Tárgyaló partnerei még reménykedtek, ő azonban már tudta, hogy a Kárpátok átjáróit nem tudják lezárni az előrenyomuló szovjet csapatok elől.

Guderiant Vattay és Vörös jelenlétében Horthy is fogadta. Mindenekelőtt Hitler üdvözletét tolmácsolta. Rátérve a hadműveleti helyzetre minden igyekezete arra irányult, hogy meggyőzze a kormányzót a tőlük rövidesen várható segítségről. A szemrehányásokkal előálló Horthy megnyugtatására közölte, hogy Varsó környékéről a magyar csapatok (lovashadosztály) hazaszállítása megkezdődött, azonban az a vonatközlekedés körülményessége miatt késik. A Balkánon a helyzetet megszilárdítják. Az „áruló bolgár bandának" majd alapos leckét adnak. A különleges fegyverek 1945 januárban készen lesznek. Ezek nem lesznek a háborút eldöntőek, csak arra alkalmasak, hogy a helyzeten könnyítsenek.

Az ezt követő napokban a vezérkart és főnökét a Dél-Erdély elleni hadművelet előkészítése kötötte le. A LHT szeptember 1-jén határozott a támadás megindításáról. Megállapítás nyert, hogy határsértést nem követünk le. Az a románok már megtették. Ennek ellenére Hennyey külügyminiszternek voltak aggályai. Végül a miniszterelnök döntött. A támadást 5-én meg kell indítani, amit elhalasztottak. Ekkor a német légi felderítés jelentette Kárpátok hágóit már maguk mögött hagyva, Lugos, Temesvár irányában szovjet páncélos alakulatok nyomulnak előre. A hír nyomán szeptember 6-án ismét megbeszélés volt a kormányzónál a miniszterelnök, a külügy - és honvédelmi miniszter és a vezérkar főnöke részvételével. Mi történjen, ha a szovjet csapatok megszállják Dél-Erdélyt és Magyarország ellen vonulnak? Nem nagy meggyőződéssel, de az egyetlen reális megoldásként kimondatott, haladéktalanul a németek segítségét kell kérni. Amennyiben a német segítség elmarad, úgy a Keleti-Kárpátok védelme illuzórikussá válik. Saját erőnkre vagyunk utalva. Ebben az esetben előfordulhat, hogy kedvező feltételek esetén fegyverszünetet kell kérni. A kedvező feltételek mibenlétéről nem esett szó.

Másnap (szept. 7.) az előző megbeszélés folyamányaként a kormányzó nagy koronatanácsot hívott össze a miniszterek részvételével. Célja az erdélyi katonai helyzet megvitatása és ebből kifolyólag a szükséges döntések meghozatala, melyekért a felelősséget maga a kormányzó vállalja. A döntéseket a német követtel még a nap folyamán közölni kell.

Vörös tájékoztatta a jelenlévőket a harcokról és a helyzet várhatóan kedvezőtlen alakulásáról. Ezt követően a kormányzó közölte tekintettel az egyre kilátástalanabb helyzetre fegyverszünetet szándékozik kérni. Lakatos kérte, hogy a kérdést vigye a parlament elé. A kormányzó ezt elutasította. Az 1920. évi I. tc. értelmében jogában áll fegyverszünetet kérni. A csökkent létszámú és németektől megfélemlített képviselők különben sem autentikusak ebben. A felelősséget ő maga vállalja.

A rövid vitát követően Csatay javaslatára megszületett határozat állítsuk ultimátumszerű alternatíva elé a németeket. Bocsássanak 24 órán belül hathatós segítséget a Dél-Alföldet veszélyeztető oroszok elleni harchoz, ami kb. 5 hadosztály (zömében páncélos) azonnali bevetését jelenti, valamint segítsék az itt harcoló magyar hadosztályokat hadianyaggal. Ellenkező esetben Magyarország kénytelen fegyverszünetet kérni a Szovjetuniótól. A döntést a német követtel még a nap folyamán közölni kell.

Vörös is egyetértett a határozattal, azonban annak lebonyolítása 24 óra alatt technikailag lehetetlen. Legfeljebb arról lehet szó, hogy 24 órán belül adjanak választ.

A kormányzó direktívájának megfelelően Lakatos Vörös és Hennyey jelenlétében még aznap este közölte Veesenmayerrel és Greiffenberggel a döntést. Magyarország ereje kevés ahhoz, hogy az orosz támadásnak ellenálljon. „Ha a kért segítséget nem kapjuk meg, akkor az országra a teljes megsemmisülés vár és a felesleges vérontás elkerülésére a harcot be kell szüntetni."[116] A meglepett Veesenmayer másnap estére ígérte a választ. Természetesen, ha erre felsőbb helyről felhatalmazást kap. Meggyőződése, hogy Németország mindent el fog követni a magyar területek megtartása érdekében. A feltett kérdést azonban kicsit ultimátumszerűnek tartja. Nem mulasztotta el, hogy ecsetelje a szovjet megszállás szörnyűségeit. De kétségbe vonta a légi felderítés hitelességét. Greiffenberg a főhadiszállás üzeneteként 3 később 5 seregtest ide irányítását említette.

Az OKW megerősítette. A pontos időpontok és az erők összetételének megjelölése nélkül a kért 5 hadosztályt – egyelőre hármat – napokon belül megadják. Illetékes német helyről azonban azt is tudtára adták a kormánynak, hogy Magyarország bármiféle kiugrási kísérletét az összes rendelkezésre álló erővel meg fogják akadályozni, illetve torolni.

A magyar vezetés áltatta magát. El akarta hinni a német ígéretet, holott jól tudta nincsenek abban a helyzetben, hogy páncélos hadosztályokat vonultassanak fel a magyar alföld védelmére. Hamar bebizonyosodott, a harcoló német csapatok feltöltésére érkező páncélos erősítéseket az ország belsejében állomásoztatják a kiugrási fenyegetés semlegesítésére.

A szeptember 8-án összeült minisztertanács a német segítség, illetve a fegyverszünet kérdésével foglalkozott. A helyzetet értékelő lévő Vörös őrizkedett a fegyverszünet kérdésében való állásfoglalástól, az országnak a bolsevizmus elleni megmentését csak az esetben látta biztosítottnak, ha a háborút a rendelkezésre álló német és magyar erőkkel, még nagyobb terület feladása árán is folytatjuk. A harc közben kiürített területekről a nemzet fenntartása érdekében szükséges elemeket, akikre a bolsevizmus révén feltétlen megsemmisülés várna, mentsük át. „A külkormányzat vegye fel az érintkezést az angolszász hatalmakkal, hogy egy esetleges magyar vagy német összeomlás esetén a Duna-medence területét ne az orosz, hanem angolszász erők szállják meg." A kormány egyetértett.[117]

Felvetette Vörös az Arad térségéből tervezett támadást, amivel a miniszterelnök politikai okokból nem értett egyet, aminek indokait Vörös nem tudta megtalálni. Nem említi naplójában Lakatos másik érvét, amit mind vele, mind pedig az emiatt érdeklődő Heszlényi József altábornaggyal, a támadásra felvonult csapatok parancsnokával közölt. A támadás eredménytelenségre van ítélve, az felesleges veszteségekkel fog járni.

[116] Napló, 1944. szept. 7.

[117] Napló, 1944. szept. 8.; *Lakatos:* i. m. 135. o.

A fegyverszünetről hosszas vita folyt. A sok felszólalás – köztük a koronatanácson még egyetértésüket kifejezőké is - „arra végkövetkeztetésre vezetett: ne hamarkodjuk el a fegyverszünet megindítását. Várjuk meg előbb, beváltják-e ígéretüket a németek, s megérkeznek-e hamarosan a kilátásba helyezett egységek."[118]

Alig fejeződött be a minisztertanács, mikor Horthy Lakatost telefonhoz kérte. Veesenmayer járt nála. Szükségesnek tartotta tudtára adni, hogy Ribbentrop szerint „Németország Magyarországot érdekszférájába tartozónak tekinti, ennélfogva a németek nem adhatják fel Magyarországot".[119]Megemlítette még, mekkora katasztrófa érné az országot, ha kiugranék a háborúból.

Másnap (9-én) Vörös a kormányzónál sürgette az immár többször is elhalasztott támadás megindítását. Hadműveleti szempontból sürgősnek tartotta a Sziget-hegység folyóvölgyeinek és átjáróinak kézbevételét, ahol fel lehet venni a harcot a túlerőben lévő oroszokkal is. Ha harc nélkül jutnak a Temevár–Arad körüli síkságra, páncélos erőikkel a magyar alföldet könnyen lerohanhatják. A támadást még abban az esetben is végre kell hajtani, ha nem sikerül, mert ez azzal az előnnyel jár, hogy a csapatok eredményes felderítést hajtanak végre. Csak ez esetben tud megfelelően intézkedni a Kárpátalján és Erdélyben lévő magyar erők átcsoportosítására, illetve alkalmazására.

A saját óvatosságától béna miniszterelnök változatlanul a támadás elhalasztását kérte. Hogy a felelősséget megossza, nyugállományú magas rangú katonák és külügyi vonatkozásban tájékozott polgári személyek bevonásával megbeszélés összehívását kérte.

Vörös tiltakozott. Akik a mai helyzetben vezetésre hivatottak, egyedül kötelesek vállalni a felelősséget intézkedéseikért. A ő intézkedéseinek alapja a kormányhatározat, mely szerint a bolsevizmus ellen harcot folytatni kell. „Ebben a tekintetben sem tanácsokra, sem javaslatokra szükségem nincs. Mindettől eltekintve az ily értekezlet a felelősség megosztását jelenti, ami a mai nehéz időben időfecsérlést jelent, a határozott vezetés és egyenes akarat kinyilvánítása szempontjából pedig rendkívül káros."[120]

A kormányzó bizalmasaiból álló tíz tagú tanács szeptember 10-én ült össze a várban.[121] Választ várt az egybegyűltektől, hogy a mai konkrét helyzetben folytassuk-e a harcot vagy kérjünk-e fegyverszünetet? Mi a célszerű elhatározás a jövő érdekében? Lakatos ismertette a bel- és külpolitikai helyzetet, valamint egy fegyverszünet feltételezhető kihatásait. Vörös katonai helyzetképet adott. Nem szívesen jelent meg kormányzó őt németek kreálta vezérkarfőnöknek tartó, vele szemben bizalmatlan tanácsadói előtt. Több felszólaló után – köztük Bethlen István – a jelenlévők úgy döntöttek, hogy a fegyverszünetre irányuló lépéseket sürgősen meg kell tenni, „nehogy a kilátástalan harcok során a nemzet elvérezzék, majd pedig a békekötésnél az országot legyőzöttként kezelve feldarabolják".[122]

---

[118] *Lakatos:* i. m. 135. o.

[119] Uo.

[120] Napló, 1944. szept.

[121] A jelen lévők: Röder Vilmos, Sónyi Hugó, Náday István nyugállományú, Csatay Lajos szolgálaton kívüli vezérezredesek, Bethlen István, Károlyi Gyula, Esterházy Móric, Kánya Kálmán, Perényi Zsigmond és Hennyey Gusztáv szolgálaton kívüli vezérezredes, küm.

[122] Napló, 1944. szept. 10.

A történtek után a szeptember 11-i minisztertanács egyetlen témája a fegyverszünet kérdése volt. A vezérkar főnökének tájékoztatása és egyes miniszterek hozzászólását követően a háború folytatása mellett döntöttek. Az előző napi értekezlet ellenkező ajánlatára való tekintettel viszont a kormány elhatározta, hogy lemondását. A kormányzó megrendülten hallgatta és elfogadta Lakatos előterjesztését.

A minisztertanács után Vörös Horthyhoz ment. A fegyverszünet kérdésében a minisztertanácsban előadott véleménye igazolásaként kifejtette a kormányzónak, hogy „az ország egyetlen kézben tartott és irányítható erőtényezője a honvédség, mely tulajdonképpen az ország egységét is jelenti. Fegyverszünet esetén a haderő egy része a további harcot választaná a biztos halál vagy száműzetés helyet. Itt tehát szakadás áll be a honvédségben magában, ami kétségtelenül az egész országot is magával ragadná. Ezen kívül még más olyan indokokat is felsoroltam, melyekről már több ízben szó esett."[123]

Vörös szerint az ő határozott állásfoglalásának hatására döntött úgy Horthy, hogy a kormány lemondását mégsem fogadja el. A nemzetnek a bolsevizmus elleni harcot folytatni kell. Ez a döntés szolgált alapul a német főhadiszálláson megtartandó tárgyalásokhoz.

Hitlerhez a főhadiszállásra teljesen tisztázott politikai állásfoglalással, az állam és a kormányfőnek a nemzet további magatartását illető határozott döntéseivel akart kiutazni. Vörös későbbi kihallgatása során látogatását úgy állította be, hogy a kormányzó döntött, hogy ő menjen ki Hitlerhez. Indoka: ő jobban meg meri mondani a véleményét. Szerinte eredetileg Hitler a miniszterelnököt és a külügyminisztert kérte. Vörös beállítása nem fogadható el. Egyrészt sem a miniszterelnök, sem pedig érintett kormánytagok nem merték volna visszautasítani a meghívást, másrészt Hitler az adott körülmények között nem a bizalmát aligha megnyerő urakkal, hanem a hadi helyzetről vezérkar főnökével akart tárgyalni. A meghívás fontosságára utalt, hogy Hitler repülőgépet küldött Vörösért, aki az ígért hadosztályokat, de legalábbis jelentős erősítést remélt a látogatástól, ami a harc további vállalását segíti.

Hitler a szeptember 12-i találkozón két órát szánt Vörösre. Feltűnőnek találta, hogy Hitler nem a biztos győzelemről, hanem a végsőkig folytatott harcról beszélt. Úgy érezte ki hangvételéből, hogy inkább bízik egy a németek részére elfogadható kompromisszumban, hiszen az angolszászoknak nem lehet érdeke, hogy Európa bolsevizálódjon. Ez utóbbit többször is említette. Feltűnő volt továbbá, hogy eltérően az eddigi magyar tárgyaló felek tapasztalatától az időt nem a magyar viszonyokról részletesen és pontosan tájékozott Hitler egyoldalú előadása töltötte ki, hanem ezúttal Vörösöt is meghallgatta. Kérte, hogy mindenről a legteljesebb őszinteséggel beszéljen.

Hitler első kérdése az volt, hogy a nemzet öngyilkos akar-e lenni, vagy továbbra is védekezni akar. Mert ettől függ további tárgyalásuk, illetve az általuk adandó segítség mértéke. Egyáltalában Magyarország hogyan gondolhat fegyverszünetre? Többször említette kedvenc mondását, hogy egy csónakban ülünk a viharzó tengeren és aki a csónakból kiugrik az menthetetlenül elveszik, míg aki a csónakban marad, még partra juthat. Vörös igyekezett megnyugtatni Hitlert. Erről nem tud semmit, ő katona és politikai ügyekkel nem foglalkozik. Szerinte a nemzet eltökélt szándéka, a bolsevizmus előtt nem teszi le a fegyvert. Különben azon sem csodálkozna, ha ilyesmi lenne folyamatban, mert

[123] Napló, 1944. szept. 11.

„a magyar ember abban a mentalitásban él, hogy inkább eltűr két pofont az ellenségtől, mint egyet a baráttól".[124]

Hitler megnyugtatta, hogy Magyarországot, mint német életteret, minden eszközzel meg fogja védeni. Vörösnek a kijelentés feletti csodálkozására helyesbített. Természetesen az országot, mint független magyar államot tartja a német élettérhez tartozónak. Ha azonban a magyar kormány nem a harc folytatása mellett határozott volna, akkor esetleg ő a Duna vonalát választotta volna ki az ellenállásra, ami azt jelenti, hogy az egész ország hadszíntérré válásával lett volna egyenlő.

Ha harcolni akarnak – folytatta Hitler –, akkor mindazt, amit hadianyagban és csapatban előkészített azonnal rendelkezésre bocsátja. Még aznap hajlandó kiadni a parancsot, hogy a szállítmányok útnak induljanak. Már könnyebben rendelkezésünkre tud állni, mert másoknak már nem kell szállítania. Jóindulata nem is lehet kétséges, mert míg nyugaton 5 zászlóalj is jelentős erőt jelentene, Magyarország számára 5 hadosztályt készítettek elő. A kormányzó régi kérésre reagálva Hitler megígérte a lovashadosztály és a még Lengyelországban lévő tartalék hadosztályok haladéktalan Magyarországra szállítását. A kialakult helyzetben most a balkáni erők zömét is a Vaskapu, Déva, Maros vonal védelmére akarja bevetni. Sőt a helyzet alakulása szerint a Déli-Kárpátok gerincéig tervezi előre fektetni a védelmet. Bár szerette volna a magyaroknak oly kedves Székelyföldet is megvédeni az ideiglenes megszállástól, de nem tehette, mert túl sok erőt emésztett volna fel, amivel most takarékoskodni kell. Ezután fejtegetésekbe kezdett arról, mit jelent a magyar terület megvédése általános hadászati és speciális magyar szempontból.

Politikai szempontból a súlyt a keleti arcvonalra helyezi, változatlanul ez van döntő kihatással a háború kimenetelére. Célzott rá, hogy Magyarország kitartása révén a háború után területileg sem fog rosszul járni.

Anyagi szempontokra térve, rámutatott, hogy a nagy területek feladása révén távolról sem veszített annyit, amennyit híresztelnek, hiszen az ipar túlnyomó zöme német területen van és megfeszített erővel dolgozik.

Vörös ezt követően a kormányzó utasítására megemlítette, hogy időszerű volna az ország megszállott jellegét megszüntetni, a politikai foglyokat visszaadni, a Gestapót és egyéb rendőri szerveket visszavonni, a tapasztalható sok visszaélést megszüntetni. A maga részéről hozzátette, hogy „a mai állapot mennyit árt a közös erőkifejtés szempontjából, mert tápot ad a németellenes izgatásra. A jelenlegi viszonyok megszüntetése azonnal megsemmisítené a németellenes elemek összes érveit."[125]

Hitler türelmesen végighallgatta Vörös, majd kifejtette, hogy erre akkor kerülhet sor, ha meggyőződik arról, hogy a magyar kormány őszintén együttműködik. Ha érvényesül a becsületes és erős akarat az ország vezetésében, ami a háború folytatásához szükséges. Bizalma addig nem lehet teljes, míg politikai vonalon nem találkozik ugyanazzal a megértéssel, mint katonai vonalon. Hadosztályait nem teheti ki a romániaihoz hasonló meglepetéseknek. A mostani kormány működését még nem ismeri. De, ha a németek iránti jóhiszeműségét bebizonyítja, akkor hajlandó az ország szuverenitását helyreállítani.

[124] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[125] Uo.

Vörös nyugtatni igyekezett. Ettől nem kell tartania, mert a magyar kormány nem pártkormány, hanem pártoktól függetlenül éppen azért alakult, hogy a bolsevizmus elleni harcot tovább folytassa.

Vörös még Guderiannal és Himlerrel, majd Keitellel is tárgyalt. Utóbbi üdvözlését is alig fogadta. Ő azonban – mint megtudta – már félre van állítva, mindent Guderian végez. Magyar gyülölete így nem tud érvényesülni. Vöröst Himler megbízhatónak tartotta. Az után érdeklődött, hogy Veesenmayer és Winkelmann milyen viszonyban vannak a magyar hatóságokkal. Vörös szerint Veesenmayer igyekszik mindent békés úton elintézni, míg Winkelmannt a sok politikai fogoly letartóztatása miatt a magyar szuverenitás eltiprójának tartják. Himler Veesenmayert erélytelennek tartotta, és inkább Winkelmann mellett tette le a voksot. Érdeklődött, hogy Vörös véleménye szerint kiket kellene egy tényleg megbízható kormányba behozni. A válasz elől Vörös azzal tért ki, hogy nem ismeri a politikai életet annyira, hogy bárkit is javasolhatna. Ezen nem gondolkozott, s különben sincs megbízása a kormányzó részéről.

Vörös – Vattay szerint – kitűnő hangulatban tért vissza. Az a benyomása, hogy „Németország jelenlegi védelmi harcában nem akarja Magyarországot elejteni és a bolsevizmusnak odadobni, ha becsülettel harcol. Ez esetben minden személyi és anyagi támogatással számolhatunk."[126] A nyilvánosságnak szánt protokoll nyilatkozatokkal szemben Vörös tisztában volt vele Hitler meghívása gesztusnak is értékelhető, ami Hitler szorult helyzetére utalt. Ígérgetéssel és fenyegetéssel akarja megtartani a honvédség még meglévő erőit a magyar területen kialakuló front védelmére. Egy a románhoz hasonló kiugrás kétségbeejtő helyzetbe hozná a német védelmet. Ennek érdekében nem fukarkodott ígéretekben. Azonban, hogy szorult helyzetükben mikor állnak majd rendelkezésre az ígért hadosztályok és hadianyag arról nem szólt. Nem feledkezett meg a fenyegetésről, amennyiben a magyar kormány a harc abbahagyásáról gondolkodna. Egyelőre bizalmatlan a kormánnyal és a magyar háborús hozzáállással szemben, amit csak az őszinte együttműködéssel lehet majd eloszlatni. Addig szó sem lehet a német rendőri szervek visszavonásáról és a magyar szuverenitás visszaállításáról.

A hazaérkező Vörös azonnal tájékoztatta a kormányzót, majd szeptember 14-én a LHT-t is. Előadta Hitlerrel és a többi német vezetővel folytatott tárgyalása lényegét. A tárgyalás eredményétől látszólag feldobva rámutatott, hogy amennyiben becsülettel folytatjuk a harcot, akkor minden támogatással számolhatunk. Helytállásunk attól függ, hogy az orosz milyen erőkkel tör ellenünk. Lelkesedése odáig terjedt, hogy nem átalotta kijelenteni: „Parancsnokaim jelentései szerint a magyar csapatok lelkesedése és harci szelleme még sohasem volt ilyen magas fokon, mint éppen most a legnagyobb veszélyben. Minden törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy magatartásunkkal szövetségesünk bizalmát megnyerjük, így újabb csapatokkal és anyaggal megerősödve honvédségünk ellenálló erejét növeljük."[127] Szükségesnek tartotta rámutatni arra a hadműveleti hátrányra, ami az Arad elleni támadás elhalasztásából származott és amely végeredményben a kormányzat habozó politikája rovására írható. A támadás különben előző nap, szeptember 13-án megindult.

[126] Napló, 1944. szept. 12.

[127] Napló, 1944. szept. 14.

A tanács üléséről Vörös naplójában nem jegyezte fel, hogy a jelenlévő és a támadás elhalasztását kezdeményező miniszterelnök miként reagált az őt és kormányát érintő kritikára. Lakatos megállapítása szerint ugyanis Vörös üres katonai ígéretekkel tért haza. Valamint Hitler üzenetével „a Lakatos-kormány iránt a legteljesebb bizalmatlansággal viseltetik."[128] Helyette azt olvashatjuk, hogy Lakatos miniszterelnök amiatt fejezte ki aggodalmát, hogy ha az oroszok a Duklai-horpadásnál betörnek, akkor az egész Kárpát védelem felborul. Vörös megnyugtatta, hogy az átjáró védelmét a németek vállalták. Ennek ellenére a balszárny védelmére a megfelelő intézkedést megtette. Hogy a leírtakon túl a miniszterelnök részéről más kritikai hangok is elhangozhattak akár a látogatás eredményével kapcsolatosan is, arról Vörös indulatos bejegyzéséből is következtethetünk: „Kénytelen voltam rámutatni arra, hogy mint a hadműveletekért felelős vezető mindent megteszek az ország katonai biztonsága érdekében, amit a rendelkezésre álló erők megengednek. Tett intézkedéseimért a felelősséget vállalom az országgal és a saját lelkiismeretemmel szemben is."[129]

A szeptember közepén a vezérkar főnökét a különböző seregtestek és alárendelt csapatok átvezénylése és összpontosítása, a magyar és német parancsnoklási viszonyok rendezése kötötte le. A front helyzete mind a Kárpátokban, de főképpen a déli határok mentén romlott. A megfelelő erők hiánya egyre feszítőbb szükségként jelentkezett.

Szeptember 22-én a magyar 3. hadsereg helyzete a szovjet hadseregnek a Maros és Temes - völgyéből történő előretörése következtében kritikussá vált. Folytatódott a szovjet támadás a Duklai – horpadás ellen is. Egy kétoldalú átkarolás szándéka bontakozott ki, ami a Kárpátokban és Erdélyben harcoló csapatok alkalmazását kétségessé teheti. A beígért német erősítések késtek, ami aligha hatott a meglepetés erejével. Ez arra kényszerítette Vöröst, hogy biztonsági lépéseket tegyen. A magyar 1. hadsereget az Árpád, illetve a Szent László állásba vonta vissza, s az így megtakarított erőket a hadsereg balszárnyára a duklai irány fedezésére tartalékba helyezte. Kérte a magyarországi német hadvezetést, hogy intézkedéseit a vegye tudomásul, hogy a harccsoport parancsnokok között a súrlódások elkerülhetőek legyenek.

Nem kellett sokáig várni Guderian táviratára, melyben arra kérte, hogy a harccsoportok parancsnokai hatáskörébe ne avatkozzon bele. Intézkedéseit vonja vissza.

Vörös szeptember 24-én szokatlanul éles hangú levélben utasította el Guderian kérését. Bosszantotta, hogy miközben a Hitler és Guderian által megígért német hadosztályoknak nyoma sem volt, egyes német parancsnokok panaszt tettek az ország védelmének felelőseként tett kényszerű intézkedéseiért. „Mint Nagyméltóságod előtt is ismeretes. Románia árulása után az ország rendelkezésre álló összes erőt – bár ezek az erők még nem voltak teljesen felszerelve és megszervezve és így nem is voltak teljesen ütőképes állapotban, - azonnal felvonultattam a román határra, sőt ezekkel tád-ra is indultam. Tettem ezt azért, hogy egyrészt a magyar határok védelmét – melyért a Legfelsőbb Hadurral és nemzetemmel szemben én vagyok felelős – biztosítsam, másrészt, hogy a közös hadviselés további tervei számára, mint hű fegyvertárs minél kedvezőbb előfeltételeket teremtsek.

Ezek a műveletek sikerre is vezettek, és amikor Nagyméltóságod, illetve a Führer által beígért segítség alapján német vezetés alatt is megbízható kezekben láttam az ország

[128] *Lakatos:* i. m. 140. o.

[129] Napló, 1944. szept. 14.

megvédésének jövendő sorsát, minden vonakodás nélkül a legnagyobb bizalommal és készséggel rendeltem alá az összes magyar erőket a német vezetésnek. Természetesen nem szűnt meg Legfelsőbb Hadurammal és magyar nemzettel szembeni felelősségem. Mégis biztosíthatom Nagyméltóságodat, hogy sohasem fordultam volna ahhoz a megoldáshoz, hogy a magyarországi hdm-eket vezető német Heeresgruppe-k vezetési tevékenységébe beavatkozzam, ha nem kellett volna látnom, hogy a magyar sorsérdekeket egyre súlyosabban fenyegető hadműveleti helyzet alakulása dacára , a beígért német segítség elmaradt. Nyilvánvaló előttem, hogy ez nem katonai okokból következettbe, hisz a magyar hadseregek zöme is nem teljesen kész állapotban került bevetésre és küzd még ma is. Nem tételezhetem fel tehát, hogy a német segítség elmaradásának az lenne az oka, hogy ide szánt egységek szervezésileg és felszerelésileg még nincsenek egészen készen. Nem gondolhatok mást, mint hogy a német segítség elmaradása bizonnyal német politikai tervek miatt történt. Erre vonatkozó véleményemet német meghatalmazott tbk-al személyesen szóban közöltem.

Legyen meggyőződve Nagyméltóságod, hogy indok nélkül a jövőben sem fogom a német katonai vezetés ügyeibe vagy tevékenységébe beavatkozni, de meg kell értenie Nagyméltóságodnak, hogy ha a koalíciós háborúból kifolyólag a magyar csapatok német vezetés alatt is harcolnak, az ország területének és népének megvédéséért mégiscsak elsősorban én maradok felelős. Éppen ezért a jövőben is előfordulhatnak hasonló jelenségek akkor, ha a német politika a német katonai vezetést megakadályozza abban, hogy a magyar határok megvédésében teljes akarattal és erővel részt vegyen. Mindaddig, amíg a Magyarországon elhelyezett összes német fegyveres erők, elsősorban a két pc.dd. bevetésre nem kerülnek, nem áll módomban sem a vezetésbe való beavatkozástól távol tartani magam, sem pedig a parancsaimat visszavonni."[130]

Guderian válaszában megértéssel kezelte vezetéssel kapcsolatos magyar aggodalmakat, azonban azokat éppen a folyó hadműveletek érdekében teljesíthetetleneknek tartotta. Ígéretet tett a Magyarországon lévő, illetve beérkező alakulatoknak a legveszélyeztetebb arcvonalszakaszokon való bevetésére.

Vörös elsősorban az Örkénytáborban, illetve Esztergomban feltöltésüket befejező, immár harcképes 109. és 110. páncélos dandárok tétlenségét vetette Guderian szemére. Nem volt megalapozatlan az a megállapítása sem, hogy ezt elsősorban politikai okokból teszi a magyar kiugrási kísérlettől tartó bizalmatlan német vezetés. Ők bizonyosan tudták, hogy Náday Isván nyá. vezérezredes szeptember 22-én Olaszországba a casertai amerikai főhadiszállásra repült, hogy ott a fegyverszünetről tárgyaljon. Készülőben volt a Faragho Gábor altábornagy vezetésével hasonló célból szeptember 28-án Moszkvába induló delegáció is. Bizonytalan, hogy minderről mennyit tudott Vörös, aki előtt a kiugrási irodában tevékenykedők titkolóztak. Az utak megszervezésébe nem vonták be.

A szeptember 25-i kihallgatáson tájékoztatta a kormányzót, hogy az ígért német segítség elmaradása miatt az előretörő szovjet erők már az Alföldet veszélyeztetik. A Dunántúlon visszatartott rejtett német csapatok célja nem lehet más, mint a kormány politikai sakkban tartása, a továbbiakban pedig Németország közvetlen védelme, ami természetesen az ország hadszíntérré válását fogja eredményezni. Ajánlotta ennek figye-

[130] Napló, 28. melléklet.

lembe vételét, amennyiben a magyar kormány esetleg az ország sorsát döntően befolyásoló elhatározás előtt áll. A máig előállott politikai helyzetet okvetetlenül tisztázni kell.

A szeptember 27-i LHT ülésen a vezérkar főnöke ismertette a lehangoló katonai helyzetet. Hangsúlyozta, hogy a magyar csapatok azért nem tudtak helytállni, mert leharcoltak, felszerelésük gyenge, a beígért német páncélos erők hiányoztak. Ha nem így lenne még most is az Arad, Belényes területén állnánk.

Ismertette a Guderiannal folytatott üzenetváltását Megismételte a kormányzónak már előadott benyomását, a beérkező német segítség elmaradását, miközben jelentős erők vannak az ország területén, politikai fogásnak minősítheti. „Nincs kizárva, hogy a német vezetésnek esze ágában sincs a magyar területet megvédeni, csak halogatásra akarja felhasználni, ezzel teljes felmorzsolódásnak teszi ki a magyar erőket a Kárpátok és a magyar határ mentén mindaddig, amíg saját országának védelmét a Duna, esetleg a Vértes, Balaton, sőt az osztrák határ mentén megszervezi. A politikai vonal feladata annak tisztázása, hogy nem időszerű- e a német vezetés akarata ellenére a magyar erőket már most a fenyegető átkarolás alól kivonni, még mielőtt nem késő. Így is kérdéses, hogy a németek a Dunántúl területén tartott nagy erőikkel ezt megengedik-e."[131]

Lakatos miniszterelnök helyeselt, szerinte is politikai huzavonáról van szó, aminek hátterét nem képes megérteni. A legnagyobb nyíltsággal beszélt Veesenmayer követtel, akinek a helyzetet és a hangulatot feltárta. Egyben javaslatot tett a kormányzónak, hogy intézzen táviratot Hitlerhez a politikai helyzet és a katonai megítélés tisztázása érdekében.

Több miniszter hozzászólása egyértelművé tette a vélekedést, hogy itt az idő, hogy az ország önállóan cselekedjék. Lakatos miniszterelnök úgy döntött, hogy a kormányzó táviratára Hitler válaszát, továbbá Veesenmayer németországi útjának eredményét megvárják és azután döntenek.

Sem Lakatos, sem pedig a jelenlévők nem mérlegelték, milyen konkrét eredményeket hozhat a Hitlernek küldött kormányzói levél, illetve Veesenmayer berlini útja. Milyen önálló intézkedésekre készül a kormány, amennyiben a remélt válasz nem felel meg a várakozásnak. Önálló védelemről nem lehet szó. Amennyiben a németek legalább 8-10 hadosztállyal legalább időlegesen nem stabilizálják a frontot a további folyamatos visszavonulás elkerülhetetlen. Politikai megoldás csak egy lehetséges: fegyverszünetet kérni a szövetségesektől és szembefordulni a németekkel. Ez utóbbi megoldás távol állt a miniszterelnöktől és kormányától, mely minden fegyverszüneti próbálkozásról előzetesen tárgyalni akart Veesenmayerrel. Náday és Faragho küldetése nem kormánydöntés volt.

A feszült légkört némileg enyhítette a hír, hogy a németek két páncélosdandárukat Szeged, Nagyvárad területére vezényelték.

Vörös a délután folyamán a kormányzóval beszélte meg a helyzetet. A hangulat feszült volt, amin a német páncélos dandároknak a Guderiannal bonyolított üzenetváltás eredményének tulajdonított bevetése sem enyhített. A kormányzó közölte Vörössel, hogy Lakatos sértve érzi magát hozzá intézet egyik katonai vonatkozású átirata miatt és panaszt emelt nála. (Nem tudni milyen átiratról volt szó.) Mivel a délelőtti miniszertanács során a miniszterelnök erről neki nem szólt, méltán ment fejébe a vér. Célszerűnk látná – mondta a kormányzónak –, ha a katonai vezetés is a miniszterelnök kezébe ke-

[131] Napló, 1944. szept. 27.

rülne, ami ez esetben könnyen keresztül vihető. Különben is „a miniszterelnök és közöttem, előttem ismeretlen okból olyan feszült a légkör, hogy további együttműködésünk aligha szolgálja kedvezően a nemzet érekeit. Ezért minden törekvésem arra irányul, hogy helyemet mielőbb átadhassam."[132] A kormányzó ehhez nem járult hozzá, arra kérte, hogy a nehéz helyzetben maradjon a helyén. Tekintsen el attól, mai a szabályzatokban van és a történtekért fejezze ki sajnálkozását a miniszterelnöknek.

Lakatos indulatosan reagált. „Számos lényegbe vágó katonai kérdésnek a vezérkar főnökével való közvetlen lebonyolítását rendkívül megnehezítette kényes viszonyom Vörössel és egy általa provokált személyes ügyem, mely a kormányzó elé került. Az ügy Vörös csúfos vereségével végződött, ünnepélyes formában bocsánatot kellett kérnie. Mégsem javasoltam leváltását. Rövid volt az idő küszöbön álló fegyverszüneti lépésünkig, nem lett volna érdemes egy tájékozatlan utódot beavatnunk. Nem kell bővebben magyaráznom, mennyire megnehezítette egész működésemet Vörös iránt érzett nagyfokú bizalmatlanságom."[133]

Mi volt a kettőjük közötti személyes ügy, Lakatostól sem tudjuk meg. Szolgálaton kívüli státuszát figyelmen kívül hagyva, miniszterelnökként is igyekezett a katonai vezetés dolgába beleszólni. Ez természetesen bosszantotta a vezérkar főnökét és nézeteltérésekhez vezetett. A kormányfő a fegyverszünet előkészítéséből igyekezett kikapcsolni. Németbarátként azonosította a László altábornaggyal és a kiugrás ellen szervezkedőkkel. Vörös, bár saját elhatározásból nem tette volna meg, de a legfelsőbb hadúr kívánságára levelet ír a miniszterelnöknek. Ez azonban nem merítette ki a bocsánatkérésnek Lakatos által ünnepélyesnek nevezett formáját.

Vörös légüres térben érezhette magát. Rá kellett jönnie, hogy senki sem bízik benne. Még a kormányzó sem, akit Vörös október 3-án, mikor a remélt német hadianyag szállítmányokról tájékoztatta, különösen harcias kedvében találta. Nem tisztázható, saját magát biztatta és megerősítést kért, hogy oka van fegyverszünetet kérni, vagy ki akarta kipuhatolni, hogyan reagál Vörös és a vezérkar a kiugrásról terjengő hírekre? „Magyarország hajlandó a harcra, ha a németek is betartják ígéretüket – mondotta. Azt azonban semmi szín alatt nem fogja tűrni, hogy az ország területét és lakosságát falvanként morzsolják fel a támogatás elmaradása miatt. Ha a harcban egyedül maradunk és ők megfelelő katonai segítség helyett belügyi kérdésekkel foglalkoznak, akkor az ország kénytelen további sorsát a saját kezébe venni. Magyarországnak épp úgy joga van külföldön tapogatózni, mint ahogy ők is folytatnak tárgyalásokat Lisszabonban és más helyeken. A kiugrási rémhíreknek nem kell felülni, mert ebben a kérdésben kizárólag a parlament dönt. Ez pedig olyan nyilvánosságot jelent, ami egy puccs lehetőségét teljesen kizárja."[134] Azt, hogy a fegyverszünetről már egy szűk körben döntés született és a kiküldöttek révén a kivitelezése már folyamatban van, nem említette legfőbb katonájának. Az ő és megbízhatatlan vezérkara közreműködésére nem tartott igényt.

Arra kell következtetnünk, hogy Vörösnek csak rész információi lehettek a titokban bonyolított előzetes fegyverszüneti delegáció útjáról. Elképzelhető, hogy beosztottjainak

[132] Napló, 1944. szept. 27.

[133] *Lakatos:* i. m. 155. o.

[134] Napló, 1944. okt. 3.

viszont feltehetően több. El kell utasítanunk későbbi vallomásában mondottakat, miszerint „közben állandóan folyt a munka a fegyverszünet érdekében, a Moszkvában lévő delegációt az itthon hadi helyzetről állandóan tájékoztattam".[135] Hogyan folyt bele a kiugrás irányításába, mikor titkolták előtte? Ez irányú tevékenységéhez a vezérkaron belül ki nyújtott segítséget, hiszen ugyanott arról is tájékoztat, hogy „az átálláshoz való előkészületeknél nagy nehézséget okozott a tisztikar zömének megbízhatatlansága és még a megbízhatókat sem ismertem, mert nem tudtam kivel tudok beszélni a készülő dologról. A tábornoki kar nagy része, a vezérkarnak [közvetlen munkatársai – D. L.] 60-70%-a német beállítottságú volt. A parancsnokok közül csak Veress Lajos és Dálnoki Miklós Béla vezérezredesekkel, tovább Vörös Géza altábornaggyal tudtam a dolog lényegéről tárgyalni. Helyettesem László altábornagy, továbbá szárnysegédem Kapitánffy vezérkari őrnagy, mint később kiderült teljesen a németek bérencei voltak."[136]

Vörös tehát a tábornokok közül csak a hadseregparancsnokokkal tudott a fegyverszünetről beszélni. Velük is csak az október közepi napokban, amikor már késő volt. Addig a kormányzó személyesen, illetve Vattay altábornagy útján az ő és a vezérkar megkerülésével tájékoztatta őket a várható eseményekről.

Vezérkari beosztottjai meg lehettek győződve, hogy Vörös mindenről tájékozott, csak a mindennapi helyzetelemzések és beszélgetések során, mikor a kormánynak a fegyverszünettel kapcsolatos fordulatai napirendre kerülnek, a bizalmas információkat elhallgatja előlük. Nyilván ő is be van avatva a külföldön tárgyaló delegációk tárgyalásaiba is, csak őket nem tájékoztatja. Ezért ők sem világosították fel értesüléseikről és lépéseikről. Vörös csak későn ismerte fel, hogy László Dezső altábornagy, Makkay-Hollóssy vezérkari ezredes, Porzezinszky György vezérkari alezredes, Szávay és Bán vezérkari ezredesek, valamint a hadműveleti osztály vezérkari tisztjeinek bevonásával kiugrás esetére ellenakciót szervez. Kapcsolatban állnak a németekkel és a nyilasokkal. „A megbízható vezérkari tisztek és tábornokok névsorát, amit bizalmi embereim Lajtos Árpád vezérkari őrnagy és András Sándor vezérkari ezredes állítottak össze, csak október 10-e táján kaptam meg, amikor a helyzeten segíteni már nem lehetett."[137]

Vörös a szeptember-október eleji sűrűsödő napokban sem veszítette el hitelét a jól értesült német vezetés előtt. Veesenmayer a német katonai vezetőkkel támadt nézeteltéréseit a közös harc irányításában elkerülhetetlen vitáknak tudta be, melyből úgyis a hadműveletekből döntő részt vállaló német parancsnokok kerülnek ki győztesen. Azonban elbizonytalanodott, ha a kiugrásban játszott szerepére gondolt. Olyan érzése volt, hogy Horthy és környezetének ezzel kapcsolatos tevékenységéről titkolózik. Nem feltételezte, hogy kívül maradt a kormányzó legbelső körén. Találkozásaik alkalmával talányos beszélgetésekre került sor. Vörös kérdéseire kitérő vagy semmitmondó válaszokat adott, melyek nem vitték közelebb szándékainak megismeréséhez.

Vörös önérzetét bántotta ugyan és leplezni igyekezett Veesenmayer előtt a kormányzó és köre bizalmatlanságát, hogy nem avatják be belső titkos ügyeikbe, azonban az általa is egyre inkább elkerülhetetlen fegyverszünet előkészületeiről meglévő hiányos isme-

[135] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[136] Uo.

[137] Uo. Vörös információjának forrása ismeretlen.

retei nem kívánta megosztani vele. Ezért többértelmű válaszokkal igyekezett kitérni a szíves érdeklődés elől. Bizonyos volt, hogy Veesenmayert a magyar források révén a német hírszerző és rendőri szervek kitűnően tájékoztatják. Ezek hírforrásai a nála jól értesültebb magyar besúgók, köztük a kormány egyes tagjai, a nyilasok és más szélsőjobb politikai pártok vezetői, sőt saját vezérkarának vele szemben is bizalmatlan tagjai. Veesenmayer a birtokába jutott értesüléseit az ő révén is be akarta mérni, és egyben felmérni kapcsolatuk esetleges változásait.

A beszélgetéseik során általa elejtett információk inkább társasági pletykák értékével bírtak Veesenmayer számára. Mikor október elején az ifjú Horthy személyéről érdeklődött Vörös óvatosságra intette. Külön úton járó furcsa figura. Katonai körök nem szeretik, nem bíznak benne. Már a kormányzót is figyelmeztette, aki megnyugtatta, de nem eléggé meggyőzően. Amikor Veesenmayer rákérdezett, hogy tárgyal-e az ifjú Horthy nyugati hatalmakkal, Vörös nem tudott választ adni, hanem „furfangosan mosolygott".[138]

Veesenmayert meglepte és elgondolkoztatta Vörösnek egy a magyar vezérkar főnökétől nem várt megnyilvánulása. Szintén az októberi napokban találkoztak, amikor Vörös „tüntető barátsággal" így szólt: „Akkor segítenie kell nekem, hogy Tirolban menedéket találjak, amikor minden összeomlik." Veesenmayer eltöprengett ezen pacifista megjegyzésen. Vajon az eddigieket tényleg belső meggyőződésből csinálta-e. „Én komolyan vettem és sok energiát pazaroltam rá, de még mindig nem vagyok tisztában vele mindig. Az volt a benyomásom, hogy jó magyar és becsületes ember."[139]

Amíg a kormányzó és köre a fegyverszünet előkészítésével, László és a vezérkar pedig annak elhárításával foglalkozott, a mindkét részről megbízhatatlannak tartott, alulinformált Vörös Hans Friessner vezérezredessel a Dél- Hadseregcsoport parancsnokával a front kényszerű megrövidítéséről tárgyalt. Október 9-én azt ígérte, hogy a részben beérkezett, illetve beérkezőben lévő erőkkel, mintegy 5 páncéloshadosztály, a Békéscsaba, Gyula térségéből északi irányban előretörő orosz erőket felszámolják. Az Arad, Temesvár területére történő előretörés már túlhaladott. Az adott viszonyok között azonban a kialakult helyzet a Tisza, Sebes körös vonalában állandósítható annyira, hogy az ettől keletre lévő erők még tervszerűen kivonhatók. Este Friessner már ahhoz kérte Vörös beleegyezését, hogy a magyar és német csapatokat a Kassa–Miskolc–Budapest–Balaton általános vonalba vegyék vissza. Felvetése megtárgyalására Vörös másnap Friessner főhadiszállására, Mátrafüredre utazott. Friessner előző napi ígérete már aktualitását vesztette. Tájékozódott a helyzetről, melyen legfeljebb csak friss német erők bevetésével lehetne változtatni. Vörös erre közbenjárását kérte, hogy a Dunántúlon lévő három SS hadosztályt vessék be, amivel a helyzet lényegesen javítható lenne. „A szükség is azt diktálja, hogy az SS ne a magyar belpolitikai viszonyokkal foglalkozzék, hanem vegyen részt abban a totális erőkifejtésben, melyet a magunk részéről is kifejtünk."[140]

Vörös nem tartotta eredményesnek a Friessnerrel folytatott megbeszélését. A front helyzetének alakulása sürgős intézkedéseket követelt. Táviratot küldött Guderiannak. A Debrecen körül kialakult helyzet már semmiféle hadászati eredményt nem ígér. A még

[138] ÁSzTL V-32000/23.

[139] Uo.

[140] Napló, 1944. okt. 10.

Kelet-Magyarországon lévő magyar és német erőket bekerítés fenyegeti. Kéri azok visszavonását a Tisza–Bodrog vonalra. A visszavétel és a déli határok biztosítására minden rendelkezésére álló erőt Nagyvárad, Szeged és Budapest térségében vessen be. Mivel a helyzet kritikus és elérkezett a huszonnegyedik óra azt kérte, hogy „ a fentiekre vonatkozó intézkedést feltétlenül még ma (X. 12-én) kiadni szíveskedjék."[141] A távirat másolatát Vörös a kormányzónak és a honvédelmi miniszternek is megküldte.

Abban a reményben, hogy a fentiekre vonatkozó német parancsot még aznap kiadják, Vörös intézkedett, hogy a magyar 1. és 2. hadseregek parancsnokai kezdjék meg a csapatok visszavételét. Úgy vezessék csapataikat, mintha már az ez irányú intézkedést az OKH részéről is kiadták volna.

A vezérkar főnökének utasítása a fegyverszünet proklamálása előtt két nappal a frontnak a német csapatokkal összehangolt visszavételre vonatkozott. A fegyverszünet végrehajtásával kapcsolatos intézkedésnek legfeljebb a 10. gyaloghadosztálynak Budapest térségébe történő szállításának elrendelését foghatjuk fel. Vörös ezt Budapest védelmével indokolta.

Alig feltételezhető, hogy őt a front visszavételével kapcsolatos intézkedéseiről tájékoztató Vöröst meglepetésként érte a kormányzó bizalmas közlése: Utassy Lóránd ezredest Horthy parlamenterként Szegedre, az ott parancsnokló orosz tábornokhoz küldte. Útjának indoklása azonban annál meglepőbb volt. Horthy szerint ugyanis Utassy csupán az orosz csapatoknak a magyar lakossággal szembeni atrocitásokra volt hivatva rámutatni. „Kérje az orosz parancsnok közbelépését, s egyben az orosz foglyokkal szemben megfelelő megtorlást helyezzen kilátásba, amennyiben a kérésnek nem tesznek eleget. Ez a beállítás nevetséges és mindkettőjükre nézve méltatlan volt."[142] Vörös rezzenéstelen arccal és szó nélkül fogadta. a bejelentést. Legalább is naplója szerint. (A küldetés célja és eredménye ismert. Csak annyiban foglalkoztunk vele, amennyiben ez Vöröst érintette.)

Vörös levelére Guderian azonnal (X. 12.) válaszolt. Elsősorban a 10. hadosztálynak már folyamatban lévő Budapestre szállítása ellen tiltakozott, azonnali leállítást követelte. Túlzónak tartotta Vörösnek a német hadvezetéssel előzetesen nem egyeztetett utasításait, ily mérvű beavatkozását a hadműveletek irányításába.

Vörös viszontválasza nem késett. A 10. gyaloghadosztály kivonásának és Budapestre szállításának elrendelését Budapest védelmével igazolta. A magyar 3. hadsereget Arad körüli harcokban a szovjet hadsereg szinte legázolta. Páncélos ékeik előtt szabaddá vált az út a védtelen Budapest felé. Csak a Szolnokon hevenyészetten összeállított kisebb egységeknek, leventéknek, nemzetőröknek és főként a térségbe érkező és azonnal feltöltés nélkül harcba lépő és ellentámadó lovashadosztálynak volt köszönhető, hogy nem érték el Budapestet.

Ez arra indította, hogy megerősítse a főváros védelmét. Mivel tartalék erőkkel nem rendelkezett határozott úgy, hogy a magyar 1. hadsereg tartalékát képező 1. hgy.dd-t minimális erőként Budapest védelmére kivonja. Ehhez kikérte a német hadvezetés véleményét, melyre vonatkozólag Greiffenberg útján kapott válaszban nem találkozott ellenvetéssel. Ekkor az 1. magyar hadsereg parancsnoka – Miklós Béla – javaslatot tett, hogy

[141] Napló, 1944. okt. 12., 31. melléklet.

[142] Napló, 1944. okt. 12.

inkább a 10. gyaloghadosztály kerüljön hazaszállításra, mivel a hegyi csapatokat a harc területének terepviszonyai közt jobban tudja használni. Ezek után „nem tudom tehát megérteni, mi lehet Nagyméltóságod indoka, hogy mikor a 10. gyaloghadosztály részei már beraktak, sőt vasúti szállításukat is megkezdték, a szállítás folytatása ellen Nagyméltóságod ismételten tiltakozását jelentette ki."[143]

„Miután sem a Tisza mentén, sem Debrecen térségében korántsem látom a katonai helyzetet annyira megnyugtatónak, hogy ne kelljen bármikor Budapest elleni elg. előretöréssel számolni, – feltétlenül ki kell tartanom amellett, hogy a Budapest védelmére első ütemben a 10.ho. azonnal visszaszállításra kerüljön. Nem vállalhatom ugyanis sem Legfelsőbb Hadurammal, sem a nemzettel szemben a történelmi felelősséget, hogy egy esetleges meglepetésszerű orosz fellépés a fővárost az elg. kezére juttassa, csupán azért, mert a magyar vezérkar főnöke Budapestnek még a legminimálisabb erővel / egy seregtesttel / való biztosítását is elmulasztotta."[144]

Válaszának további részében Vörös megoldást ajánlott Guderiannak. A hadosztály kivonásával a magyar 1. hadsereg kétségkívül meggyengülő arcvonalának pótlására számos olyan német fegyveres alakulat van Budapest környékén és a Dunántúlon, melyek a hadsereg arcvonalának alátámasztására bőven elegendők lennének.

A javaslat hazafias kötelességre hivatkozó indoklása természetesen nem győzte meg, legfeljebb felbosszantotta Guderiant. „Egy esetleges olyan megoldás ellen pedig, hogy inkább a magyar csapatok maradjanak az arcvonalban és német csapatok vegyék át Budapest védelmét, mint történelmi felelősségű magyar vezető férfiúnak azért kell tiltakoznom, mert ha Budapest közvetlen védelmére kerülne sor, akkor mégis csak a magyar haderő becsületbeli kötelessége, hogy hazája fővárosát védelmezze. Kérem Nagyméltóságodat gondolja meg, hogy vajon Berlin hasonló fenyegetett helyzete esetén Nagyméltóságod nem hasonlóképpen cselekednék-e? Méltóztassék tehát megérteni a felelős magyar vezérkar főnökének álláspontját és így a 10.ho. visszaszállítása elé a továbbiakban akadályok gördítésétől eltekinteni szíveskedjék."[145]

Vörös ezután a front megrövidítésre, a magyar 1. és 2. hadseregnek a Tisza–Bodrog vonalra való azonnali visszavételére kérte Guderiant. E nélkül a leharcolt 2. és 3. hadsereg teljes megsemmisülésnek van kitéve. Csak az arcvonal rövidítése ad módot ezek kivonására és ütőképessé tételére. A 10. hadosztály önmagában kevés Budapest védelmére, legfeljebb kisebb orosz ékek ellen lehet eredményes. A debreceni helyzet az 1. és 2. hadsereget teljes bekerítéssel fenyegeti, amit nem vállalhat. Lehet, hogy a német hadvezetés az európai általános hadászati helyzetet jobban áttekinti és ez vezeti lépéseinek megtételében, azonban a magyar vezérkar főnökének elsősorban a magyar érdekeket kell szem előtt tartani, ami megköveteli, hogy a magyar erőket a Tisza vonalon, illetve Duna–Tisza között Budapest védelmére alkalmazza. Ha a még meglévő erőket visszavonni nem tudja, az lehetetlenné teszi nemcsak a Tisza, de a Duna vonalának védelmét is. Ezért a csapatok visszavonásától eltekinteni nem tud, amihez kéri Guderian megértő hozzájárulását.

---

[143] HL Vkf. 1532. Főv. hdm.-44.X.13.

[144] Uo.

[145] Uo.

Vörös egy várható fegyverszünet megkövetelte csapat mozgatásoktól függetlenül, a kényszerítő hadműveleti helyzettől indíttatva javasolta a honvédség meglévő erőinek visszavonását, Budapest védelmének megerősítését. Guderian a fenyegető magyar kiugrás elleni védelmi előkészületektől vezetve természetesen megakadályozta Budapest védelmének megerősítését a 10. gyaloghadosztálytól.

Október 14-én a kormányzó magához kérte Vörös t. Szerinte a debreceni csata már nem alakulhat kedvezően. Ennek következtében a magyar 1. és 2. hadsereg már nem vonható ki tervszerűen. Helyzete már csak fegyverszünettel oldható meg.

A kormányzó tehát még a fegyverszüneti proklamáció előtt egy nappal is csak feltételesen közölte szándékát a vezérkar főnökével. Vörös naplóbeli reagálása nem kevésbé talányos, tájékozatlansága – ha őszinte – szinte hihetetlen: „Ő Főméltósága megjegyzéseiből arra kellett következtetnem, hogy az ellenséggel folytatott tárgyalások nyomán a hadseregparancsnokok olyan utasításokat kaptak közvetlenül Ő Főméltóságától vagy annak környezetétől, melyek egy esetleges fegyverszünet megkötése esetére érvényesek."[146] Nem tudta, hogy nem kaptak használható utasításokat? Személyére nézve lesújtó lehetett.

Vörös mindenesetre felhívta a kormányzó figyelmét két nappal előtti jelentésére. Már kiadta az utasítást a csapatok visszavonására olyan területre, ahol egységes és tervszerű alkalmazásukra még mód van. Ebből nézeteltérései támadtak Guderiannal.

A Vörös naplójában lejegyzett kormányzói kihallgatás csak a kora reggeli vagy a késői éjszakai órákban jöhetett létre, ugyanis a délelőtt folyamán a feszült helyzettől és várható eseményektől magát nem zavartatva, programjának megfelelően, Balatonfüredre ment az oda telepített Hadiakadémiát megszemlélni. A tiszteknek a magyar–német koalíciós háborúról adott helyzetképet, rámutatva a német partner velük szembeni bűneire. Felhívta a figyelmet, hogy a nehéz történelmi időszakban elvárja a tisztikartól, hogy esküjéhez hűen maradéktalanul teljesítse a legfelsőbb hadúr parancsait.

Az ezt követően történteknek, Vörösnek az eseményekben való részvételének leírásában elsősorban a vallomásában előadottakra vagyunk utalva. Ha a 14-i éjszakai kormányzói kihallgatást tényként fogadjuk is el, az ott történteket semmiképp. El kell utasítanunk szerepének utólagosan számára kedvező, de valótlan beállítását. A feltételezés, hogy Horthy bizalmasaként fogadta volna a fegyverszüneti proklamációt megelőző éjszakai órákban hamis.

Vörös szerint ugyanis Balatonfüreden késő délután érte utol a futár, hogy azonnal jelentkezzen a kormányzónál. Vattay visszaemlékezésében ugyan nem említi, hogy Vöröst a kormányzó hivatta volna, ez azonban nem teszi kizárttá. Csak 23 órára érkezett a várba. Vattay főhadsegédnél Ibrányi Mihály altábornagyot, a lovashadosztály parancsnokát találta. Vattay közben tájékoztatta Ibrányit és mint köztudott a Cegléd térségében szétte-lepült hadosztályának másnapi Budapestre vezénylését kérte tőle. Figyelmeztette, hogy a hadosztály mindig hű volt a kormányzóhoz. A további utasításokat a megérkező Vörösre bízta, aki az ő tudomása szerint már beszélt erről Ibrányival.[147]

Vörös emlékezése nem egyezett a Vattayéval. Ő meglepődött, hogy itt találja Ibrányit, aki szerinte „hadosztályának anyagi és személyi kiegészítését" intézte Hor-

[146] Napló, 1944. okt. 14.

[147] *Vattay:* i. m. 86. o.

thynál ebben a késői időpontban. Mindenesetre előzetes tájékoztatás nélkül is kihasználta az alkalmat, hogy a Vattay által előadott feladatról és az átállásról beszéljen vele. Ibrányi közölte vele is, hogy csapatainak Budapestre vonulása egyik napról a másikra nem megy. Ehhez a tisztikar szellemét kellene átállítani Ez még a várható német ellenlépésektől eltekintve is lehetetlen. Vörös elmondása szerint a véletlenen múlt, hogy találkoztak, hiszen programja szerint ekkor az igazak álmát aludta volna Balatonfüreden.

Az ezt követő állítólagos kormányzói kihallgatáson történtekről Vörös vallomásából értesülünk. Itt merőben mást ír, mint az általunk már ismert nalójában.

A kormányzó szerinte ezen a késői éjszakai órán közölte vele, a vezérkar főnökével „hogy megtörtént az előzetes fegyverszünet aláírása. Ezt másnap közölni fogja Veesenmayer követtel, akit amúgy is kénytelen lesz fogadni. Minden Szállasi- féle kinevezésnek ellenáll. Ez utóbbit aligha mondhatta a kormányzó Vörösnek, hiszen még bízott a fegyverszünet sikerében.

A kormányzó ezt megelőzően nem tájékoztatta Vöröst a fegyverszünettel kapcsolatos előkészületekről. Meglepő hogy ezt hirtelen az éjszaka óráiban találta szükségesnek. Csupán utólagos kitalációnak tekinthetjük beszélgetésük következő részét: „Már előzetesen a kormányzónak több ízben javasoltam, hogy hagyjuk el Budapestet, menjünk ki az 1. hadsereghez és a további vezetés onnan történjék. Ez esetben ismét felhívtam erre a kormányzó figyelmét és kértem, hogy 15-én reggel korán induljunk útba, már csak azért is, hogy Veesenmayert ne kelljen fogadni, főként pedig azért, hogy helyszínen a részleteket megbeszélhessük és a tisztikart pedig a jövendő feladatára előkészítsük." Horthy visszautasította vezérkari főnökének állítólagos megkésett ajánlatát: „...ő tengerésztiszt, a süllyedő hajót nem hagyja el és most a legnehezebb órában a nemzetét sem hagyja el. Utólagos kérésemre azt válaszolta, hogy megfontolás tárgyává fogja tenni. Így abban a reményben jöttem el a kormányzótól [kb. 1 órakor – D. L.], hogy talán mégis sikerül elvinni Budapestről és így kitérhet a német követ fogadása elől, egyben mód adódik arra, hogy a döntő pillanatban a magyar csapatok feletti parancsnokságot átvegye."[148]

Amikor évekkel később Vörös ezt a történetet leírta, sem tartotta szükségesnek, hogy számot vessen mindazon nehézségekkel, melyek az általa előadottak teljesítését kizárták volna. Eltekintve attól, hogy már csak az eseményekben való beavatatlansága is lehetetlenné tette, hogy a kormányzónak már korábban ilyen ötletekkel álljon elő, amit most megismételt, jól tudhatta, hogy az adott helyzetben ez már kivihetetlen volt. Arról sem ejt szót Vörös, hogy a front általa elrendelt általános visszavonulása közben hová képzelte el kormányzó főhadiszállását, ahol a csapatok parancsnokságát átvette volna, és a 77 éves öregemberrel milyen úton-módon jutottak volna oda. Hogyan szervezték volna eg az utazást reggelig? Kik lettek volna még kíséretükben, kik biztosították volna őket stb.? Mindez nem zavarta, nem intézkedett, hanem leírása szerint hazasietett és bízva az elutazásban, feleségével azonnal hozzáfogott a csomagoláshoz. Reggel érdeklődésére azt a választ kapta Vattaytól, hogy a kormányzó nem utazik, de 9 órakor jelenjen meg a koronatanácson.

---

[148] ÁSzLT V-32000/24. Vörös vallomása.

Valóban felmerült a gondolat, hogy Horthy szükség esetén hagyja el Budapestet. Vattayék több helységet is szemrevételeztek. Lillafüredre esett a választás és bizonyos előkészületek történtek. A biztosításra a 10. hadosztály került volna visszavonásra. A kormányzó az előkészületekhez hozzájárult. Végül azonban a kormányzó nem volt hajlandó elhagyni Budapestet. Vörös nyilvánvalóan tudott az előkészületekről. Az 1. hadsereg parancsnoksága, mint menedék szóba sem jött. *Vattay:* i. m. 64. o.

Naplójában szó sem esik arról az utólagosan tudomásunkra hozott szándékáról, hogy előzetesen ő is el akart menni Beregszászra, hogy Miklós Bélával és öccsével Vörös Gézával találkozzon és az átállás részleteit megbeszéljék. Vattay azonban leintette, mert a kormányzó a hadseregparancsnokokat már tájékoztatta. Egy nappal előbb még azt jegyezte be naplójába, hogy a kormányzó megjegyzéseiből arra következtetett, hogy a parancsnokok egy fegyverszünet megkötése esetére érvényes utasításokat kaptak.

Október 15-én reggel 9 órakor Vörös is jelen volt a koronatanácson, ahol bemutatta Guderian újabb ultimátumát, melyben 24 órás határidővel követelte, hogy a magyar csapatok visszavételére az OKW tudomása nélkül kiadott parancsot vonják vissza, mert különben retorzióval fog élni. A kialakult vitát a kormány lemondása, majd újbóli megalakulása követte. Ezután a koronatanács újból összeült és hozzájárult a fegyverszünet proklamálásához. Vörös véleményét ezúttal sem kérték ki, ellenben a kormányzó parancsára egy intézkedést kellett kiadjon. (Az intézkedés nincs meg.) Naplója szerint ez arra vonatkozott, hogy a hadseregparancsnokok parlamenterek útján vegyék fel az érintkezést az ellenséggel, hogy a hadseregek tervszerű visszavonulása végrehajtható legyen.

A kormányzó proklamációját 13 óra után csak a rádióból hallotta. A napló ezt követően meglehetősen zavarosan egy Vörös által kiadott parancsról/okról tudósít, amiből végső következtetést levonni nem lehet. „A magyar haderő a ütőkészségének fenntartása érdekében 14,30-kor egy hadparancsot kellett kiadnom, melyben a rádióban elhangzott proklamációt megmagyaráztam. Annak nem teljesen világos szövegéből arra lehetett következtetni, hogy fegyverletételről van szó, ezt pedig minden eszközzel meg kell akadályozni. Ebből kifolyólag úgy intézkedtem a parancs [mellékelve nincs] csak módosítva, tehát a magatartás részletes magyarázatával együtt kerülhet kiadásra. Ez az intézkedés végeredményben nem is került a csapatokhoz. Ehelyett a ....sz. melléklet szerinti parancsot továbbítottam."[149]A parancs mellékelve nincs.

A napló nem vitt bennünket közelebb az események megismerésében. Ismét Vörös vallomásához fordulunk. A koronatanácson a kormányzó bejelentette, hogy fegyverszünetet kért a szövetségesektől, elsősorban a Szovjetuniótól. A kormány ezt tudomásul vette, majd lemondott. Ekkor a kormányzó újból kinevezte a kormányt. Amikor a koronatanácsnak vége lett, a kormányzó előszobájában már hallották a rádióból a proklamációt. „Itt meg kell jegyeznem, hogy bár a proklamáció szerint a kormányzó fegyverszünetet kért, ezt nekem mint vezérkar főnökének ellen kellett volna jegyeznem. Ha a proklamáció idejében a kezembe került volna, akkor abba két súlyosabb hiba nem került volna be. Az egyik, hogy a proklamáció nem közölte a nemzettel, hogy már egy előzetes fegyverszüneti szerződés alá van írva, amelyik szerint biztosítva volt Magyarország függetlensége, a hadseregnek az 1937-es határok mögé kellett visszavonulni és a szövetségesek vonalára átállni, a harcot pedig a németek ellen folytatni. A másik hiányossága a proklamáción az volt, hogy fegyverletételről beszélt, holott az előzetes fegyverszüneti szerződés szerint a csapatoknak a szövetségesek oldalára át kellett volna állni és a harcot együtt a németek ellen azonnal folytatni."[150] Vöröst tehát nem vonták be a proklamáció megszövegezésébe, véleményét nem kérték ki, vele ellen nem ellenjegyeztették. Kritiká-

[149] Napló, 1944. okt. 15.

[150] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

ja teljesen helytálló, azonban jó lenne azonban tudni, hogy a proklamáció elhangzását követően is ilyen letísztult volt már a véleménye, mint évekkel később ?

A proklamációt meghallgatva Vörös megkérdezte Vattaytól, nem tévedésről van-e szó, mikor az fegyverszünetről és nem átállásról szól. Ő nemmel válaszolt és Vörös elé tett egy az 1920.III.l. jelszót tartalmazó fedőparancsot, melynek rejtett tartalma a csapatok átállása volt. Különben a hadsereg-parancsnokok mindent tudnak. Vörösnek kellett intézkednie, hogy kimenjen a hadsereg-parancsnokokhoz. Talán erről a parancsról tett említést naplójában ? Ezt Vörös kiadványozta és Vattay átküldte a hírközpontba. Leadását azonban a hadműveleti osztály tisztjei megakadályozták. Pogány Imre vk. ezredes, akinek Vattay utasítást adott, hogy ellenőrizze a parancs kiadását, rövidesen jelentette, hogy a Vk. 7.ö. vonalai megszakadtak, nem tudták azokat továbbbitani.. Vattay Miklós Bélát telefonon tájékoztatta, de Veress Lajost és Ibrányit nem tudta elérni.[151]

A kormányzó 12 órakor hivatta Veesenmayert és közölte vele elhatározását. A front felbomlása reménytelen helyzetet jelentett a német csapatok számára. A magyar csapatok kiválásával betömhetetlen hézagok keletkezhettek volna. Veesenmayer arra kérte Greiffenberget, hogy azonnal tárgyaljon Vörössel és találjanak egy olyan megoldást, amely nem veszélyezteti a német frontcsapatok helyzetét. Ez meg is történt és 13 – 15 óra között Vörös kiadta az új utasítását, ami feltehetőleg a Lászlóék szerkesztette parancs volt.[152]

Máig nyitott kérdés, kinek az utasítására és milyen parancsot/parancsokat adott ki a vezérkar főnöke? Feltehetően a kormányzói proklamációt annulláló megoldásról/parancsról beszélt Veesenmayer.

Vörös egy következő, értelmezhetetlen parancsának kiadásra már a saját irodájában került sor, helyettesének László altábornagynak és a hadműveleti osztály vezetőjének, Nádas ezredesnek a jelenlétében. Hogy a fegyverszüneti feltételeknek megfelelhessünk a hadsereg-parancsno-koknak utasítást adott: „Az alárendelt csapatok a hadsereg-parancsnokok intézkedései szerint bármely oldalról jövő támadással szemben a harcot folytatják."[153] Ezt annak a tudatában adta ki, hogy a korábbi fedőparancs, valamint a korábbi Vattay említette eligazításuk következtében a hadsereg-parancsnokoknak tisztában kellett lenniük, a harc folytatására milyen parancsot adnak ki.

Ehelyett a parancs helyett azonban a hadműveleti osztály tisztjei, Szörényi-Reisch Emil és Bagaméry vk. századosok László Dezső vezérezredes és Nádas Lajos vk. ezredes utasítására egy egészen más parancsot szerkesztettek. Ezt a proklamációt tévedésnek minősítő és szovjet hadsereg elleni harc folytatására utasító parancsot Vörös tudta és aláírása nélkül nevében továbbították a csapatokhoz. A tiltakozó Csontos Balázs főhadnagyot, a hírközpont vezetőjét kényszerítették. Délután a rádióban is elhangzott a parancs. Vörös is csak rádióból hallotta a nevében kiadott parancsot. Az eredeti szövegezést sürgetésére is csak este 20-21 óra között mutatta meg neki László altábornagy. Vörös idegösszeomlás szélén állva vonta felelősségre. László kérte, hogy írja alá, mert ha ma nem, megteszi holnap. Az ügydarab különben is az irattárba megy, intézkedést nem igényel. A

---

[151] *Vattay:* i. m. 93. o.

[152] ÁSzTL V-32000/23.

[153] Uo.

hadsereg vezérkari főnökök már jelentették a csapatok nem teszik le a fegyvert, hanem tovább harcolnak. Vörös később már nem emlékezett, hogy László erőszakoskodására aláírta-e az ügydarabot vagy sem.

A Vörös nevében kiadott, hevenyészetten fogalmazott aláírás nélküli ominózus parancs, bár évtizedek óta hivatkoznak rá a történészek, nem maradt meg az iratok között, valószínűleg iktatásra sem került. Senki sem látta. Tartalmának lényege hallomásból terjedt el. Elhangzása után valakinek a zsebében maradhatott, majd később a szemétkosárban végezhette. De lehet, hogy tudatosan megsemmisítették.

Amikor a délutáni órákban Vörös fel akarta venni a kapcsolatot Aggteleky altábornaggyal, tudomására hozták, hogy a tábornokot letartóztatták és Hindy vette át az I. hadtest, egyben a karhatalom parancsnoklását. Rádöbbent beosztottjainak és a németeknek rabja lett saját hivatalában

Vörös 17,30-kor még Nádas Lajos vk. ezredessel kihallgatáson jelent meg a kormányzónál. Az ott történtekről Vattaytól értesülünk. A hétfőn reggel Szegedre küldendő parlamenter személyéről volt szó, akit az oroszok vártak a közös hadműveletek ügyében. Nádas tájékoztatta a kormányzót az egyre nehezebben áttekinthető helyzetről. A kormányzó tájékozottságára való tekintettel Nádast jelölte ki: „Te vagy teljesen tájékozva a helyzetről, Te fogsz átmenni az oroszokhoz."[154] Vörös javasolta, hogy ne ő menjen, mert neki szüksége van egy tájékozott emberre. Ő majd gondoskodni fog egy másik vk. tisztről. A kormányzó ebbe beleegyezett. Hamarosan Szent-Miklósy István vk. őrnagy jelentkezett. Az ő útjára már nem került sor.

Ezt követően Vörös nem hagyta el a Színház utcai épületet. Ott töltötte az éjszakát, amikor megjegyezni való esemény nem történt. Nem tudni, hogy ez összefüggésben volt-e a kormányzói kihallgatással. Hasonlóképpen vele maradtak néhányan az eseményektől felizgatott közvetlen beosztottjai közül is.

A hajnali órákban egy SS ezredes jelent meg nála, aki felszólította, hogy további intézkedésig ne hagyja el irodáját. Nagy súlyt fektetnek kihallgatására, amire rövid időn belül sor kerül.

Kívülről harci zaj hallatszott. Megkezdődött a vár „ostroma". Szárnysegédje, Kapitányffy vk. őrnagy ennek rendkívül örült. A helyzet tisztázódni fog. Addig is Vörös parancsait nem volt hajlandó teljesíteni. Vele ellentétben segédtisztjei, Sárközy István és Róna Miklós alezredesek géppisztollyal szerelték fel magukat és jelentették, hogy elhurcolását fegyverrel is meg fogják akadályozni.

Reggel 8 órakor megjelent Vörösnél a helyzetről teljesen tájékozatlan Csatay. Nem a minisztérium épületéből jött, így nem tudta, ott mi történt. Mindenesetre eddig szabadon mozoghatott. Vajon hol tartózkodott ez ideig? Érdeklődött, Vörös mit szándékozik csinálni és mit ajánl neki?

Vörös vallomása szerint – amitől itt sem tekinthetünk el – Csatay feltette a kérdést, nem lenne-e jó valamilyen úton-módon megszökni? Vörös felhívta figyelmét, hogy egyelőre géppisztolyos német katonák őrzik és nem hagyhatja el a helyiséget. Csatay bejöhetett ? Minden esetre sikeres szökés esetén a maga részéről az oroszokhoz szándékozik átmenni. Csatay célszerűbbnek tartotta inkább ha a Svájcba repülnek. Az adott körülmé-

[154] *Vattay:* i. m. 95. o.

nyek között repülőgéphez jútniok szinte a lehetetlenséggel lett volna határos. Vörös azonban ezt utólag másként látta. „Én azt válaszoltam, hogy repülőgépet akár Svájcba, akár Ankarába, akár Londonba [a fronton keresztül?], akár Rómába lehetne valahogyan szerezni és repülhetünk, azonban a reánk háruló feladatot csak az oroszoknál tudjuk megoldani. Tehát, ha nekem alkalmam nyílik a szökésre, feltétlenül az oroszokhoz megyek át."[155]

Ezt követően még a kormány helyzetéről beszélgettek. Csatay elsősorban a kormány tehetetlenségére panaszkodott. Ekkor elbúcsúztak és Csatay minisztériumába ment. Többé nem találkoztak.

Csatay látogatása előtt vagy után, de a reggeli órákban, Vörös telefonált Veesenmayernek, hogy letartóztatták. Ő megnyugtatta, hogy ez csak tévedés lehet. Beszélni fog Greiffenberggel, aki meg fogja tenni a szükséges lépéseket. Ennek eredményeként, bár Beregfy még megfontolás tárgyává tette volna a dolgot, amivel Greiffen-berg nem értett egyet, Vöröst, aki nem is volt letartóztatva, csak házi őrizetben, szabadon engedték.[156] Greiffenberg később jelentette, hogy Vörös Balatonfürede utazott, majd azt, hogy nyomtalanul eltűnt. Veesenmayer erről a későbbiekben: „Vörös számomra több volt, mint csalódás, blamázs volt."[157]

Vörös felesége, aki vele tartózkodott, 16-án délután Bergfytől kérte férje szabadon bocsátását, illetve kihallgatását. Miért nem ő maga ? Beregfy ígéretet tett, hogy ez sürgősen meg fog történni. A fogoly Vörös ekkor magabiztosságát visszanyerve kivette felesége kezéből kagylót és közölte Beregfyvel, hogy súlyos idegállapota miatt erre egyelőre nem alkalmas. „Engedjék először, hogy kipihenjem magam, de nem szuronyok és géppisztolyok között, hanem a Balaton parton, egyébként is 14-én, amikor Balatonfüreden jártam, a Hadiakadémia megszemlélése alkalmával az összes jegyzeteimet ott magam gondosan elrejtettem és azt senki sem találja meg." Beregfy méltánylandónak találta a kérést és azt ígérte, megbeszéli a németekkel. „Célszerűnek találná, hogy jegyzeteim alapján az utolsó 2 hónap történelmét megírjam. Én erre vállalkoztam is és csak azt kértem, hogy addig mehessek a Balaton mellé, míg kipihenhetem maga és a jegyzeteimet összeszedem. Meg kell jegyeznem, hogy Balatonfüreden semminemű előjegyzésem nem volt, a többit pedig 16-án délelőtt, amikor a szobát nem hagyhattam el, elégettem. Így a legfontosabb titkos naplórészleteket is, amelyeket a szárnysegédemmel sem közölhettem."[158] Az eddig leírtak hihetőknek tűnnek, azonban az ezután következőket már valótlannak kell minősítenünk. „Sejtettem azt is, hogy azon saját kezűleg írt, részletes helyzetjelentésem, amelyet a Moszkvában tárgyaló delegációnak küldtünk és amelyik a Magyarországon harcoló összes katonai erők helyzetét tartalmazta, a várban lévő iratokkal együtt a németek kezébe került, ami egyedül is elegendő lett volna ahhoz, hogy a németek kivégezhessenek."[159] Sajnálatos, de kétségbe kell vonnunk, hogy a honvéd vezérkar az ő utasítására helyzetelemzéseket küldött a Moszkvába küldött delegáció tájékoztatására. A vezérkar útjukról és annak céljáról tájékoztatva sem volt.

---

[155] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[156] ÁSzTL V-32000/23.

[157] Uo.

[158] ÁSzTL V-32000/24. Vörös vallomása.

[159] Uo.

Beregfy és a németek közötti tárgyalások eredményeként a késői éjszakai órákban megjelentek Szávay Sándor és Bán Mihály vk. ezredesek és jelentették, hogy a magukkal hozott kötelezvény aláírása után néhány napra lemehet a Balatonra. Habár becsületszóra vállalta, hogy nem szökik meg, a kötelezvényt abban a tudatban írta alá, hogy leendő alkalommal átmegy az oroszokhoz.

Vörös János vezérezredes megszűnt a m.kir.honvéd vezérkar főnöke lenni. Útja Balatonfüreden és Kecskeméten át a szovjet hadsereghez vezetett. Életének és tevékenységének nem kevésbé érdekes szakasza már az új világhoz kapcsolódott. Ennek megírását nem tartottuk feladatunknak, mert erről Ötvös István kitűnő, meggyőző erejű tanulmányából értesülhet az érdeklődő.[160]

Lóránd Dombrády

JÁNOS VÖRÖS, CHIEF OF STAFF OF THE ROYAL HUNGARIAN ARMED FORCES IN THE PERIOD OF HUNGARY'S GERMAN OCCUPATION, 19 APRIL TO 16 OCTOBER 1944

Summary

János Vörös, Chief of Staff of the Royal Hungarian Armed Forces during Hungary's German occupation in 1944, was appointed to this position by Regent Miklós Horthy, at the request of Ambassador Veesenmayer, the plenipotentiary representative of the Third Reich. Treating the available sources critically, the author of the study follows Vörös's career from 1941 to October 1944, when he went over to the Soviet troops.

Vörös, the commander of the 2nd Motorised Brigade deployed at the Soviet Front, was appointed the head of the Operational Group of the General Staff by Chief of Staff Ferenc Szombathelyi in 1941. In 1943, he became the head of the Department of Supplies in the Ministry of Defence. In the abovementioned positions, he became known for his pro-German feelings and orientation, and at the same time he made approach to a group of Hungarian military leaders related to the extreme right. Concerning his views on himself and the role that Hungary played in the war, he came into conflict with Szombathelyi and retired from his position. Subsequent to his return from his sick-leave in November 1943, he commanded the II Corps and turned out to be an advocate of fighting along with the allies.

After the German occupation of the country, German Ambassador Veesenmayer and German Military Attaché Greiffenberg forced Regent Miklós Horthy to appoint János Vörös, rather than his own nominee Géza Lakatos, the Chief of Staff, which he did on 19 April 1944. Later Vörös was also promoted to the rank of General. His appointment resulted in the aversion of the General Staff, but he was ambitious enough to disregard it and to take the opportunity, despite the expected heavy losses and the danger of utter defeat, i.e. the prospects of fighting on alongside the Germans. As the Chief of Staff, he tried to protect Hungarian interests in the course of the military operations in the foreground of the Carpathians and in Transylvania, striving to retain Hungarian command in spite of German opposition. Afraid of the consequences of Soviet occupation, he rejected a ceasefire and supported the continuation of fighting. He soon realised, however, that the regent

[160] A Vörös János elleni vizsgálatok, 1945–1950 Katonai perek 1945–1958. Történeti Hivatal, Budapest, 2001. 37–69. o.

and his narrow circle turned to the Allies for an armistice, and that he had been left out of the plan, owing to his reputation for having a pro-German attitude. At the same time, his subordinates in the General Staff established relations with the Hungarian Nazis behind his back, and made preparations for resistance in case an armistice was proclaimed. Regent Horthy's declaration on 15 October took him by surprise. He neither had taken part in its wording, nor had he prepared frontline troops for it. His subordinates, on the other hand, ordered the troops in his name, but without his knowledge, to continue fighting. With the permission of the Germans and Minister of Defence Beregfy he travelled to Balatonfüred. Having been afraid of getting arrested, he went over to the Soviets from there.

Lóránd Dombrády

JÁNOS VÖRÖS, CHEF D'ÉTAT-MAJOR DE L'ARMÉE ROYALE HONGROISE
LORS DE L'OCCUPATION ALLEMANDE DE LA HONGRIE
(19 AVRIL 1944 – 16 OCTOBRE 1944)

Résumé

A la demande de Veesenmayer, plénipotentiaire du Reich en Hongrie, János Vörös fut nommé, par le gouverneur Miklós Horthy, chef d'état-major de l'Armée royale hongroise. Par un traitement critique des sources disponibles, l'auteur de l'étude suit le parcours de Vörös de 1941 à octobre 1944, date où Vörös passe aux troupes soviétiques.

En 1941, le général de la 2e brigade motorisée combattant au front soviétique fut nommé, par le chef d'état-major Ferenc Szombathelyi, chef du groupe des opérations militaires de l'état-major. En 1943, il devint le chef du groupe principal des moyens du Ministère de la Défense. Il fut alors connu pour sa germanophilie et ses relations avec des Allemands et devint proche du groupe du commandement militaire qui entretenait des relations avec l'extrême droite. En opposition avec Szombathelyi au sujet de l'appréciation de son propre rôle et de l'engagement de la Hongrie dans la guerre, Vörös quitta son poste. De retour d'un congé de maladie, il devint le commandant du deuxième corps d'armée dès novembre 1944 où il se montra favorable à la lutte armée auprès des Allemands.

Après le début de l'occupation allemande, sous la pression de l'attaché militaire allemand Greiffenberg et de l'ambassadeur Veesenmayer, qui connaissait Vörös et le jugeait crédible, le gouverneur finit par nommer Vörös – à la place de son propre candidat Géza Lakatos – chef d'état major, le 19 avril 1944, puis colonel général. Cette nomination ne plut pas aux officiers généraux. Ambitieux, Vörös passa outre et accepta le poste malgré les lourdes pertes prévisibles dans la lutte aux côtés des Allemands et la défaite finale inévitable. Dans les combats au pied des Carpates et en Transylvanie, il tenta, en sa qualité de chef d'état-major, de faire prévaloir les intérêts hongrois dans les opérations militaires et d'assurer le commandement par les Hongrois et ce, en dépit de l'opposition allemande. Craignant les conséquences de l'occupation soviétique, il préféra poursuivre les combats au lieu de conclure un armistice. Il dut toutefois constater que le gouverneur et son cercle restreint s'adressèrent aux alliés en vue d'un armistice sans associer à la démarche Vörös, le germanophile peu crédible. En même temps, ses subordonnés d'état-major entrèrent en contact avec les croix fléchées à son insu et préparèrent la résistance en cas de proclamation de l'armistice. Vörös fut surpris par la proclamation de Horthy le 15 octobre : il ne participa ni à sa rédaction, ni à la préparation des troupes au front. A son insu, ses subordonnés ordonnèrent aux troupes, en son nom, de poursuivre les combats. Avec l'autorisation des Allemands et de Beregffy, il se rendit à Balatonfüred avant de passer aux Soviétiques par peur d'être arrêté.

Lóránd Dombrády

JÁNOS VÖRÖS AN DER SPITZE DES KÖNIGL. UNGARISCHEN HONVED-GENERALSTABS ZUR ZEIT DER BESETZUNG UNGARNS DURCH DIE DEUTSCHEN (19. APRIL 1944 – 16. OKTOBER 1944)

Resümee

János Vörös war zur Zeit der Besetzung Ungarns durch die Deutschen im Jahre 1944 Chef des königlich ungarischen Honved-Generalstabs, der von Reichsverweser Miklós Horthy auf den Wunsch des Reichsbevollmächtigten und Gesandten Veesenmayer hin ernannt wurde. Der Verfasser der Studie verfolgt den Weg von Vörös unter kritischer Handhabung der zur Verfügung stehenden Dokumente von 1941 bis Oktober 1944, als er zu den sowjetischen Truppen hinüberging.

Der Kommandant der an der sowjetischen Front kämpfenden 2. Kraftfahrzeug-Brigade wurde 1941 vom Chef des Generalstabs, Ferenc Szombathelyi, zum Chef der Operationsabteilung des Generalstabes ernannt. 1943 wurde er Leiter der Abteilung der materiellen Versorgung im Ministerium für Landesverteidigung. In diesen Positionen wurde er für seine Freundschaft und Beziehung zu den Deutschen bekannt; gleichzeitig kam er der Gruppe der Armeeführung nahe, die eine Beziehung zur Extremen Rechten pflegte. Vörös kam bei der Beurteilung und Bewertung seiner eigenen und der Kriegsrolle Ungarns in Widerspruch mit Szombathelyi und verließ daraufhin seinen Posten. Aus seinem Krankenurlaub zurückkehrend wurde er ab November 1944 zum Kommandanten des II. Korps, wo er sich als Anhänger des gemeinsamen Kampfes mit den Alliierten erwies.

Der Reichsverweser ernannte nach der deutschen Besetzung am 19. April 1944 János Vörös – auf Druck des deutschen Gesandten Veesenmayer und des Militärattachés Greiffenberg, die ihn aus früherer Zeit kannten und für verlässlich hielten – anstelle seines eigenen Kandidaten, Géza Lakatos zum Chef des Generalstabs, später dann zum Generaloberst. Die Ernennung von Vörös rief beim Generalstab Missgunst hervor. Der ehrgeizige Vörös setzte sich darüber hinweg und übernahm die ihm zugefallene Möglichkeit trotz der zu erwartenden schweren Verluste des gemeinsamen Kampfes mit dem deutschen Verbündeten und des unabwendbaren endgültigen Zusammenbruchs. Als Chef des Generalstabs versuchte er im Laufe der Kämpfe im Karpatenvorland, später in Siebenbürgen – trotz des deutschen Widerstandes – in den Operationen die ungarischen Interessen geltend zu machen und die ungarische Führung zu gewährleisten. Er selbst sprach sich – aus Angst vor den Folgen der sowjetischen Besetzung – anstelle des unabwendbaren Waffenstillstandes für die Fortsetzung des Kampfes aus. Er musste jedoch rasch erfahren, dass sich der Reichsverweser und sein enger Kreis im Interesse des Waffenstillstandes an die Alliierten wandten, und ihn, den unzuverlässigen Freund der Deutschen nicht darüber informiert hatten. Gleichzeitig knüpften seine Eingeteilten im Generalstab Kontakte zu den Pfeilkreuzlern und bereiteten für den Fall der Proklamierung des Waffenstillstandes einen Widerstand vor. Die Proklamation von Horthy vom 15. Oktober kam für ihn schließlich unerwartet. Vörös nahm an der Formulierung dieser und an der Vorbereitung der Fronttruppen nicht teil. Seine zugeteilten Subalternoffiziere befahlen den Truppen in seinem Namen und ohne sein Wissen die Fortsetzung des Kampfes. Vörös reiste schließlich mit der Erlaubnis der Deutschen und von Beregffy nach Balatonfüred, von wo er – aus Angst vor der Festnahme – zu den Sowjettruppen hinüberging.

Лоранд Домбради

ЯНОШ ВЕРЕШ ВО ГЛАВЕ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБА ВЕНГЕРСКОЙ КОРОЛЕВСКОЙ ХОНВЕДСКОЙ АРМИИ В ПЕРИОД НЕМЕЦКОЙ ОККУПАЦИИ ВЕНГРИИ С 19 АПРЕЛЯ ПО 16 ОКТЯБРЯ 1944 ГОДА

Резюме

Во время немецкой оккупации 1944 года Вереш Янош был назначен регентом Венгрии Хорти Миклошем – по желанию полномочного имперского посла Германии в Венгрии Веезенмайера – начальником Генерального Штаба венгерской королевской хонведской армии. Автор исследования, сохраняя критический подход к имеюбщимся в распоряжении источникам, анализирует военный путь генерала Вереш с 1941 до октября 1944 года, когда Вереш перешел на сторону советских войск. Командуцющего 2-ой мотострелковой бригады, воюющецй на советском фронте, начальник генерального штаба венгерской армии Сомбатхейи Ференц в 1941 году назначает начальником Оперативного Управления Генерального Штаба, затем в 1943 году он становится начальником Главного Управления иптериального обеспечения Министерства Обороны. На этих должностях он стал известным благодаря своим дружественным отношениям и связям с немцами т одновремкенно сближается с группой крайних правых гиаьных рфицепрв армии. Генерал Вереш в оценке своей собственной роли и роли венгерских хонведов занял противоположную Сомбатхейи плозицию и оставляет свой пост. Возвратившись после болезни из отпуска он с ноября 1944 года становится командующим II корпуса, где он проявлят себя сторонником совместных военных действий на стороне союзщников.

После оккупации немцами Венгрии под давлением немецкого военного атташе Грейффенберга т немецкого посла Веезенмайера, который считал надежным венгерского генерала Вереша, регент в конце концов 19 апреля 1944 года вместо генерала Лакатош Геза назначает начальником генерального штаба Вереша Яноша присваивает му воинское звание генерал-полковника. Это назначение вызвало недовольство всего венгерского генералитета. Честолюбивый Вереш сумел преодолеть собственный страх и несмотря на вероятные тяжелые потерит и низбезжный разгром, ожидавшие его в перспективе, принимает это назначение. Будучи начальником Генерального Штаба он в ходе боев, которые велись у подножя Карпат, а затем и в Трансильвании, а также в дальнейших военных операциях, он вопреки сопротивлению немцев пытается осуществлять интересы венгров и обеспечить венгерское управление действиями. Он сам, боясь последствий советской оккупации, вместо заключения неизбежного перемирия стоит за продолжение боев. Вскоре емуц придется понять, что регент Хорти и его узкое окружение в интересах заключения перемирия обращаются к западным союзникам, однако к этим переговорам его – как неблагонадежного друга немцев – уже не привлекают. В то же время его подчиненные в генеральном штабе за его спиной устанавливают связи с фашистами и готовятся к сопротивлению в случае провозглашения перемирия. Провозглашение перемирия Хорти 15 октября 1944 года его заставляют врасплох. Он не участвует в формулировке договора о перемирии, в подготовке войск фронта. Его подчиненные от его имени и без того, чтобы он имел сведения об этом, приказывают войскам продолжать бои. С разрешения немцев и Берегффи он выезжает в Балатонфюред и, опасаясь ареста, переходит на сторону советских войск.

SZÁMVÉBER NORBERT

A KONTRA KONTRÁJA

A komáromi páncélosütközet, 1945. január 6–22.

Szerencsére számos hazai és nemzetközi publikáció foglalkozott már a német csapatok Budapest irányában megindított 1945. januári felmentési kísérleteivel. Ám egyik sem tárgyalja kellő részletességgel[1] a 2. Ukrán Front balszárny-csapatainak azon támadását, amellyel a szovjet hadvezetés a megrekedő „Konrad" hadművelet folytatásának lehetőségétől kívánta megfosztani a németeket a Dunától északra.

E szovjet kísérletből alakult ki ugyanis az a heves páncélosütközet, amely 1945. január 6–22. között közvetett módon, de kihatott a Budapestet védő német–magyar, valamint a fővárost támadó szovjet csapatok helyzetére is. Emiatt az ütközet meggyőződésünk szerint a budapesti csata szerves része.

Hadműveleti helyzet a „Balck" seregcsoport északi szárnyán 1945. január elején

1944. december 20-án a 2. és 3. Ukrán Front csapatai megindították közös, Budapest bekerítésére irányuló hadműveletüket. Ennek keretében a 6. gárda-harckocsihadseregnek a 7. gárdahadsereg jobbszárnyával együttműködve Ipolyság körzetéből kiindulva – biztosítandó a Budapestet bekerítő csapatok jobbszárnyát – támadást kellett indítania Nyitra irányában, és a Garamon átkelve december 25–28. között elfoglalnia a Kostol'any pod Tribečom (Gímeskosztolány)–Nitra (Nyitra)–Verebély vonalat, valamint elérnie a Nyitra folyót. Mindezt annak érdekében, hogy a csapatok a későbbiekben csapást mérhessenek Pozsony felé.[2]

Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front főparancsnokának elgondolása az volt, hogy a front csapásmérő csoportosítása a Duna-kanyartól északra és északnyugatra áttöri a német–magyar védelmet, és siker esetén a támadást északnyugati, nyugati és délnyugati irányban is tovább folytatja. Ez lett volna a „siker kifejlesztése". A 7. gárdahadseregnek – a magyar főváros északkelet-kelet felőli bekerítése mellett – csapatai egy részével el kellett érnie a Zseliz–Magyarszőgyén–Dunamocs terepszakaszt és ezzel a Duna bal partját.

A 6. gárda-harckocsihadsereg azonban kénytelen volt Lévától déli irányba kanyarodni, mivel a német „Balck" seregcsoport[3] LVII. páncéloshadteste (Friedrich Kirchner páncélos tábornok) december 22-én reggel Ipolyszakállas körzetéből Ipolyság általános irányban ellentámadást indított, veszélyeztetve a harckocsihadsereg utánpótlási vonalait.

---

[1] Ennek egyik oka az lehetett, hogy a Felvidék ezen része a második világháború után ismét Csehszlovákiához került, s emiatt a magyar hadtörténészek az itteni harcokat nem tekintették a magyarországi hadműveletek feltétlenül feldolgozandó, szerves részének.

[2] A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. Budapest, 1966. IV. k. 323. o.

[3] A hadműveleti csoportosítást 1944. december 24-én hozták létre a német 6. hadsereg élén lezajlott parancsnokváltás után, Maximilian Fretter-Pico tüzérségi tábornok seregcsoportjának átnevezésével. A német 6. hadsereg és a harcvezetésből kikapcsolt magyar 3. hadsereg csapatai felett Hermann Balck, a páncéloscsapat tábornoka aznap 13 óra 30 perckor vette át a parancsnokságot.

A 7. gárdahadsereg a támadó német 3., 6. és 8. páncéloshadosztályokat[4] önerőből nem tudta visszavetni. Miként M. V. Zaharov vezérezredes, a 2. Ukrán Front törzsfőnöke fogalmazott: „az Ipoly és a Garam közötti viszonylag nem nagy szakaszon nyolc napon át dúlt a német és a szovjet harckocsik közötti párviadal."[5]

A német páncélosok támadásához december 22-től a magyar „Szent László" hadosztály (Szügyi Zoltán ezredes[6]) egységei is csatlakoztak. A szovjetekkel szemben hamarosan elakadó német erők, amelyek előbb az Ipoly, majd a Garam folyó nyugati partjára vonultak vissza, főleg a letkési hídfőt védő magyar csapatok önfeláldozó harcának köszönhetően kerülhették el a súlyosabb veszteségeket.[7]

A „Balck" seregcsoport és a német 8. hadsereg szárnyai között az arcvonalban Lévánál széles rés tátongott. Ha a szovjet csapatok e hézagon keresztül jelentősebb erőkkel támadtak volna, a Dél Hadseregcsoport teljes balszárnyának védelme veszélybe kerül. Ezért hamarosan döntés született arról, hogy a németek Lévánál egy újonnan odavezényelt hadosztállyal próbálják betömni a hézagot. Az erre kiszemelt seregtest a 20. páncéloshadosztály volt, de mire magyar területre ért, a helyzet alapvetően megváltozott.

December 28-án a 7. gárdahadsereg 27. gárda- és 25. gárda-lövészhadteste elérte a Garam folyó vonalát annak torkolatvidékén és Garamszentgyörgynél. A 409. és 53. lövészhadosztály részei át is keltek a folyón Kicsind és Garamkövesd körzetében, birtokba vették Párkányt és Nánát, illetve Kőhídgyarmat elfoglalásáért harcoltak.[8] További előretörésüket a német 6. páncéloshadosztály és a „Szent László" hadosztály egy-egy zászlóalja, valamint a magyar „Bernolák" rohamtüzérosztály[9] Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosai állították meg.

Eközben a német 3. és 8. páncéloshadosztály erői Bénynél nagy nehézségek közepette, de jelentősebb élőerő- vagy anyagi veszteség nélkül,[10] átkeltek a Garamon. Páncélosfelderítőosztályaik[11] még egy rövid ideig tartottak egy kisebb hídfőt a keleti parton, hogy a lemaradt csapattöredékek is partot válthassanak.

---

[4] E három német páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjai (egyenként egy Panther harckocsikkal felszerelt páncélososztály, egy lövészpáncélosokkal ellátott páncélgránátos-zászlóalj és egy önjáró lövegekkel rendelkező páncélos-tüzérosztály) 1944. december végén Székesfehérvár–Mór–Tata körzetében harcoltak, de a Dunától északra küzdő csapatoknak is voltak páncélosaik (elsősorban vadászpáncélosok, rohamlövegek és Panzer IV harckocsik).

[5] *Zaharov, M. V.* (szerk.): A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944–1945. Budapest, 1973. 227. o.

[6] Szügyit 1945. január 1-jével vezérőrnaggyá léptették elő.

[7] A hadosztály 1944. december 19–27. közötti harcairól lásd *Martin Kornél–Ugron István:* Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. I. rész. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1995/3. sz. 78–149. o.

[8] Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (a továbbiakban: HL) Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1944/439.

[9] E rögtönzött rohamtüzér-alakulatot a magyar 16. és 24. rohamtüzérosztály összesen 21 Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélossal felszerelt részeiből állították össze. Az alakulat, amelynek parancsnoka Bernolák Pál őrnagy volt, 1944. december 23-án került a „Szent László" hadosztály alárendeltségébe. Ehhez lásd: HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 62. sz. melléklet. December 30-ára a rohamtüzérosztálynak 14 páncélosa maradt, de ezekből is csak kettő volt bevethető állapotban. Erre lásd Bundesarchiv–Militärarchiv, Freiburg im Breisgau (a továbbiakban: BA–MA) RH 2 Ost Karte 5255 (Panzer-Lage am 30. Dez. 1944).

[10] Ez nem jelenti azt, hogy a német csapatok a korábbi támadó harccselekmények során ne veszítettek volna harcértékükből. A három páncéloshadosztály összesen hat páncélgránátos-ezredének harcos létszáma egyenként alig több mint 250 fő volt.

[11] E zászlóalj méretű kötelékek alapfeladata nem elsősorban a harc volt, hanem az ellenség elhelyezkedésének, erejének és szándékainak felfedése. Az osztály páncélgépkocsikkal is rendelkezett, amelyek általában két-két

A Párkány és Nána között kialakított szovjet hídfőt a „Balck" seregcsoport fel akarta számolni, mert a németek – jogosan – arra számítottak, hogy onnan kiindulva a 2. Ukrán Front csapatai a jó állapotú utakon gyorsan elérhetik Komáromot és Érsekújvárt.

A Komárom környéki dunai átkelők, a város jól felszerelt folyami kikötője, a forgalmas vasúti és közúti közlekedési csomópont, de mindenek előtt a város körüli kőolajfinomítókból származó üzemanyag-szállítmányok[12] elengedhetetlen feltételei voltak bármiféle német hadműveletnek a Kárpát-medence keleti felében. Ezért utasították a LVII. páncéloshadtestet, amelynek harcálláspontja ekkor Udvardon volt, hogy a 3. páncéloshadosztály zömének, valamint a 8. páncéloshadosztály részeinek ellenlökésével vesse vissza a szovjeteket a Garam keleti partjára.[13]

Hamarosan kiderült, hogy a rendelkezésre álló gyenge erőkkel ez nappal csaknem lehetetlen, mert a szovjet csapatok az Esztergomtól északra és keletre húzódó magaslatok birtokában kiválóan belőhetik a terepet.

Így maradt az éjszakai támadás, amelyet a 3. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja[14] december 29-én 21 órakor indított meg északnyugati irányból Nána felé. A németek elérték a községtől északkeletre lévő Garam-hidat, de a másnap reggelig elhúzódó harcokban – két T–34 harckocsi kilövése ellenére – a helységet nem sikerült visszafoglalni.[15] A német felderítés időközben azonosította a hídfőben harcoló két szovjet lövészhadosztályt, amelyeket már páncélosok is támogattak. A „Kirchner" hadtestcsoport[16] LVII. páncéloshadtestének leharcolt erői 30-án feladták a további hiábavaló próbálkozásokat, és védelemre rendezkedtek be a kialakult arcvonalon.

---

járműből álló páncélos-felderítőosztagokat alkottak, és a terepen nagy sebességgel mozogva, felkutatták az ellenséget. Ezen kívül egy század féllánctalpas páncélgépkocsi (Sd.Kfz. 250/9), két (Sd.Kfz. 250 könnyű lövészpáncélosokkal felszerelt) páncélos-felderítőszázad, egy páncélozott nehézfegyver-század (8 cm-es aknavetők, 7,5 m-es rövid csövű harckocsiágyúk és egy utászszakasz Sd.Kfz. 251 közepes lövészpáncéloson), valamint egy ellátó század tartozott hadrendjükbe. A páncélos-felderítőosztályok főleg mozgóharcban, halogató feladat végrehajtásakor voltak igazán elemükben. Mivel rendszeresített gyalogsági harcoslétszámuk alacsonyabb volt, mint a páncélozott páncélgránátos-zászlóaljaknak, védelemben semmiképpen sem helyettesíthették azokat teljesértékűen.

[12] Ebben az időszakban a magyarországi kőolajfinomítók üzemanyag-termelésének 80 százalékát a német Wehrmacht, 12 százalékát a Magyar Királyi Honvédség, nyolc százalékát pedig a magyar ipar és közlekedés kapta. Lásd ehhez HL Fővezérség meghatalmazott tábornoka hadinaplója, 1944. december 27-én kelt bejegyzés (33. o.). A komáromi olajfinomítók védelmét kezdetben, 1944. december 29-től a frissen beérkező 3. „Totenkopf" SS-páncéloshadosztály 6. SS-páncélgránátos-ezrede biztosította a várostól 10 km-re keletre. 1945. január 1-jén az SS-páncélgránátosokat felváltotta a XVIII/2. és a XVII/16. „Gneisenau" zászlóalj. Az előbbi alakulat öt századdal, egy 2 cm-es légvédelmi gépágyúkkal felszerelt századdal, egy hegyiüteggel és két nehéz tábori tarackkal (összesen 650 katonával) rendelkezett. Az utóbbi zászlóalj létszáma 441 fő volt. Mindkét alakulatnak jelentős szerep jutott a későbbiek során. A XVIII/7. „Gneisenau" zászlóaljat ugyanakkor Érsekújvárra, a 456 fős XVII/14. „Gneisenau" zászlóaljat pedig Nagysurányra vezényelték. A „Gneisenau" alakulatok idősebb katonákból felállított, külön terv alapján, karhatalmi célból szervezett riadócsapatok voltak, amelyek a felállító hadkerület (Wehrkreis) hadrendi számát kapták.

[13] HL Mikrofilmtár Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd (a továbbiakban: KTB/HGr. Süd) Kriegstagebuch vom 28. 12. 1944 (627. tekercs 7211306. felvétel).

[14] A harccsoport a hadosztály 543. páncélvadászosztályának Jagdpanzer IV vadászpáncélosaiból és 3. páncélos-felderítőosztályának lövészpáncélosiból állt a páncélvadászosztály parancsnokának, Medicus őrnagynak a vezetése alatt. A szovjet források 29-én 10 páncélost, 30-án 50 páncélozott harcjárművet említenek. Erről lásd: HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1944/443 és 446-447.

[15] HL KTB/HGr. Süd Morgenmeldung vom 30. 12. 1944 (627. tekercs 7211912. felvétel).

[16] A hadtestcsoportot december 29-én hozták létre Kirchner páncélos tábornok vezetésével, alárendeltségében az LVII. páncéloshadtesttel, a LXXII. hadtesttel, a 357. gyaloghadosztály roncsaiból szervezett

A német LXXII. hadtest (Anton Dostler gyalogsági tábornok) alárendeltségébe tartozó „Szent László" hadosztály leharcolt maradványa – alárendeltségében a 2. honvéd páncéloshadosztály egy Panzer IV harckocsikkal megerősített harccsoportjával – december 31-től még két napon át a Duna és Párkány–Nána vasútállomás között volt védelemben. 1945. január 2-án e magyar erőket felváltotta az északi szomszéd német 3. páncéloshadosztály.

Amint az hamarosan kiderült, ez csak átmeneti állapot volt. A „Balck" seregcsoport ugyanis január 1-jén este a Dunától délre megindította Budapest irányában a „Konrad" fedőnevű ellentámadást. Ennek lendületben tartására újra a Kelet-Dunántúlon akarták összpontosítani a két megosztott páncéloshadosztály erőit, míg a harmadikat a LVII. páncéloshadtest északi szárnya mögött akarták készenlétben tartani.

Így a továbbra is rendkívül gyenge „Szent László" hadosztály, amely ekkor saját tüzérsége és a magyar vadászpáncélosok nélkül Bátorkeszi, Köbölkút és részben Ógyalla körzetében pihent, január 4-én dél körül parancsot kapott, miszerint 5-ére virradó éjjel vegye át a 3. páncéloshadosztály arcvonalát a szovjet 7. gárdahadsereg párkányi hídfőjével szemben.

A magyar seregtest sávhatára délen a Duna, északon pedig Köbölkút dél–Libád dél–Kőhídgyarmat dél–Bajta dél vonalon húzódott. A főellenállási vonal részben ugyanaz volt, amit a csapatok napokkal korábban is védtek (a Duna–Párkány–Nána vasútállomás terepszakasz), de ezt most meghosszabbították Kőhídgyarmatig a település felé vezető vasútvonal mentén, belefoglalva a 119-es, 120-as és 124-es magassági pontokat is.[17]

A magyar védősávot egy déli és egy északi védőkörletre osztották. Délen a „Szent László" hadosztálynak alárendelt két német zászlóalj, a leharcolt 93/II. páncélgránátos-zászlóalj[18] és a „Sachsen" géppuskás zászlóalj[19] foglalt állást, megerősítve négy magyar 7,5 cm-es páncéltörő ágyúval. Északon Tassonyi Edömér százados parancsnoksága alatt az 1. ejtőernyősezred 368 fős I. zászlóalja és az 1/II. ejtőernyős-zászlóalj maradványai[20] három körvédelmi támpontot alakítottak ki Káptalanpusztán, Párkány–Nána vasútállomásnál és Ebedipusztán, egyenként félszázadnyi erővel és támpontonként három-négy 7,5 cm-es páncéltörő ágyúval.[21] Az összevont zászlóaljak közös parancsnoka két századdal és az ezredközvetlen alosztályokkal Káptalanpusztától északra, az úgynevezett „Hegyfarok" keleti lejtőin helyezkedett el. E hézagos védelmi vonal jobbszárnyán egy ejtőernyőszázad biztosított (Godó Ferenc főhadnagy).

„Rintelen" csoporttal, a 6. páncélos-felderítőosztállyal és légvédelmi tüzéralakulatokkal. December 31-én az LVII. páncéloshadtest átvette a harcvezetést a LXXII. hadtest korábbi arcvonalszakasza felett is.

[17] HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 95. sz. melléklet.

[18] A csupán mintegy 50 fős harcoslétszámmal rendelkező zászlóalj eredetileg a Budapesten bekerített 13. páncéloshadosztály egyik olyan alakulata volt, amely a gyűrűn kívül rekedt.

[19] Az 1944 őszétől szervezett német hadtestközvetlen géppuskás zászlóaljaknak egyenként három géppuskás századuk (összesen 36 géppuskával) és egy aknavetőszázaduk volt (12 db 8 cm-es aknavetővel). A géppuskás századok 4. szakasza egy 18 db Raketenpanzerbüchse 54 (közkeletű nevén Panzerschreck, azaz páncélrém) kézi páncéltörő rakétavetővel felszerelt páncélromboló szakasz volt.

[20] A Garam és az Ipoly folyók közötti harcok után a zászlóalj mindössze 113 főnyi harcoslétszámmal rendelkezett. Tassonyi százados átvette a parancsnokságot e zászlóalj felett is, a korábbi parancsnokot, Kiss Zoltán századost pedig Pápára küldte.

[21] E páncéltörő ágyúk többségének német kezelőszemélyzete volt, feltételezhetően a 721. önálló páncélvadászosztály állományából.

Az északi védőkörlet tüzérségi támogatását Bobiss-Selmeczy László alezredes parancsnoksága alatt a VIII. gépvontatású közepes tüzérosztály 15 cm-es tábori tarackokkal felszerelt 1. és 2. ütege végezte Káptalanpusztától nyugtra elfoglalt tüzelőállásaiból. Ebbe a csoportosításba várták az 1. közepes aknavetőosztály 1. ütegének 120 mm-es tűzeszközeit is. A déli védőkörletet a német 52/1. és 52/2. könnyű tarackos tüzérüteg, valamint a magyar 76/3. fogatolt közepes tarackos üteg 10,5 cm-es könnyű tábori tarackjai támogatták.

A hadosztály tartaléka Bélán az újoncokkal feltöltött repülőlövész-zászlóalj[22] volt, továbbá az 53. utászzászlóaljból szervezett egyesített század (91 fő), valamint a felderítőzászlóalj egy kerékpáros-szakasza és egy páncélromboló szakasz Muzslán. A magyar 20. rohamtüzérosztály részei[23] (Koltay György főhadnagy) szintén Muzslán álltak készenlétben, akárcsak a hadtesttartalékot képező magyar páncéloscsoport[24] harcjárművei. Január 5-én a „Szent László" hadosztály alárendeltségébe került a német 13. páncélvadászosztály is.[25]

Muzslától északkeletre az LVII. páncéloshadtest egy páncélostámadás feltartóztatására szolgáló zárat létesített a „Hegyfarok" keleti csücskétől délnyugatra, Ebed felé vezető út mentén, nagyjából a 125-ös és 135-ös magassági pontok vonalában. A zárat összesen 20 db 8,8 cm-es légvédelmi löveg, illetve 8,8 cm-es páncéltörő ágyú[26] alkotta.

A „Szent László" hadosztály január 5-én reggelre végrehajtotta a 3. páncéloshadosztály felváltását. A csapatok mozgását meggyorsította, hogy részben német tehergépkocsik szállították őket. A magyar seregtest vezetési törzse a bélai kastélyban alakította ki harcállás pontját, a tágabb törzs pedig Bátorkeszin tartózkodott.

A magyar seregtest bal szomszédja az 1945. január első napjaiban beérkezett német 211. népi-gránátoshadosztály (Johann Heinrich Eckhardt altábornagy) lett, amely a 6. és 8. páncéloshadosztály erőit váltotta a Garam menti arcvonalon. A frissen feltöltött, de

---

[22] A 630 fős zászlóalj zöme mindössze kétheti kiképzést kapott. Parancsnoka Pálfi Sándor százados volt, aki korábban a hadosztály szétvert gránátosezredének I. zászlóalját irányította. A korábbi gránátosezredből és a repülőlövész-ezredből együttesen 24 tiszt és 172 katona jelentette a megmaradt harcoslétszámot.

[23] A rohamtüzérosztály 2. ütege és 1. ütegének részei 1944. december végén kerültek a hadosztály alárendeltségébe. 1945. január 1-jén összesen 11 Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosukból hét volt bevethető. Ehhez lásd BA–MA RH 2 Ost Karte 5263 (Panzer-Lage am 1. Jan. 1945).

[24] A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója szerint a páncéloscsoport 1945. január 4-én a 2. honvéd páncéloshadosztály 3/I. harckocsizászlóaljának négy bevethető Panzer IV harckocsijából és a „Bernolák" rohamtüzérosztály részét képező 16. rohamtüzérosztály-részek négy harcképes Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosából állt. Más források szerint a 3/I. harckocsizászlóalj január 5-én valójában 10 hadra fogható Panzer IV harckocsival rendelkezett Korponay Dezső páncélos főhadnagy parancsnoksága alatt. A páncélosokat a kezelők Muzslán a téli álcázás miatt fehérre meszelték. Lásd *Bese Ödön:* Ahogy történt. HL tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye, röviden Tgy., 3799. sz. (a továbbiakban: *Bese*) 87. o. A „Bernolák" rohamtüzérosztálynak 1945. január 1-jén 14 páncélosából összesen hat volt bevethető. Ehhez lásd: BA–MA RH 2 Ost Karte 5263 (Panzer-Lage am 1. Jan. 1945). A magyar vadászpáncélosok harcértékét azonban jelentősen csökkentette, hogy sem a „Bernolák", sem pedig a 20. rohamtüzérosztály nem rendelkezett saját javító-karbantartó szolgálattal.

[25] Az alakulat a 13. páncéloshadosztály köteléke volt, de honi újjászervezése miatt elkerülte a budapesti katlant. Az osztálynak 1945. január 1-jén 12 darab (ebből 10 bevethető) 7,5 cm-es gépvontatású páncéltörő lövege mellett 21 (ebből 20 bevethető) Panzer IV L/70 (V) vadászpáncélosa volt.

[26] Ezek valószínűleg a hadseregközvetlen 662. nehéz-páncélvadászosztály eszközei voltak. Az alakulat 14 ilyen lövegéből 1945. január 1-jén hét volt bevethető. E páncélvadászosztály január 4-én került az LVII. páncéloshadtest alárendeltségébe a hadseregközvetlen 721. páncélvadászosztállyal együtt. Utóbbi január 1-jén meglévő 19 darab 7,5 cm-es gépvontatású páncéltörő ágyúja közül 11 volt harcképes.

még nem teljesen kiképzett[27] hadosztály katonáinak és tisztjeinek zöme rendkívül fiatal volt. A hadosztályparancsnok viszont, aki korábban a Vaskereszt lovagkeresztje mellé a tölgyfalomb-ékítményt is kiérdemelte, elöljárói véleménye szerint a legjobb német tábornokok közé tartozott. A seregtest hét zászlójának január 6-án körülbelül 2400 fős harcoslétszáma és nyolc 7,5 cm-es páncéltörő ágyúja volt. A seregtest páncélvadászosztálya egyelőre csak légvédelmi gépágyúkkal rendelkezett.[28]

A LVII. páncéloshadtest északi szárnyán a 357. gyaloghadosztály (Josef Rintelen vezérőrnagy) gyenge harccsoportja helyezkedett el. A csoportosítás két riadózászlóaljból, a 482. pót- és kiképzőzászlóalj 2. századából, valamint a 6. páncéloshadosztály páncélos-felderítőosztályából állt, megerősítve 13 bevethető 7,5 cm-es páncéltörő ágyúval és négy (ebből kettő harcképes) rohamlöveggel.[29]

A 6. páncéloshadosztály részben már végrehajtott, illetve a 3. páncéloshadosztály január 5-ére tervezett átcsoportosítása után a LVII. páncéloshadtest védelmének valódi kulcsa a „Szent László" hadosztály mögött elhelyezkedő német 8. páncéloshadosztály (Gottfried Fröhlich vezérőrnagy) volt. Szovjet támadás esetén e seregtestnek kellett ellenlökéseivel feltartóztatni a támadó csapatokat.

A hadosztály páncélozott harccsoportját[30] január 4-én este átvezényelték a Duna északi partjára, ám forgalomszabályozási gondok miatt nem érkezett meg időben, ahogy a 13. páncélvadászosztály sem. Január 1-jei adatok szerint a seregtest 42 (ebből bevethető kettő!) Panther és 18 (0) Panzer IV harckocsival, 12 (nyolc) Jagdpanzer IV vadászpáncélossal, kilenc (három) Marder páncélvadásszal és 10 (négy) 7,5 cm-es páncéltörő ágyúval rendelkezett. Január 5-e körül a vadászpáncélosokon kívül már hat Panther és négy Panzer IV harckocsi, valamint négy Marder páncélvadász volt bevethető állapotban.[31] A három páncélgránátos-zászlóalj, valamint a 8. páncélos-felderítőosztály együttes harcoslétszáma december 30-i adatok szerint – a 98/I. páncélgránátos-zászlóalj nélkül – csupán mintegy 900 fő volt.[32]

Az LVII. páncéloshadtest, amelynek harcálláspontja január 5-én Barsbaracskán volt, a fenti erőkön kívül még néhány hadtestközvetlen alakulattal is rendelkezett. A hadosztályok és az önálló tüzérosztályok tevékenységét a 121. tüzérparancsnokság (Arko 121) irányította. A 662. és 721. önálló páncélvadászosztályon kívül a hadtestet támogatta még a 736. hadseregközvetlen tüzérosztály egy ütege (két 21 cm-es gépvontatású mozsárral)

---

[27] A csapatok kötelékkiképzést még nem hajtottak végre.

[28] Az alakulat vadászpáncélos százada és gépvontatású páncéltörőágyús százada még felállítás alatt állt birodalmi területen.

[29] HL KTB/HGr. Süd Wochenmeldung vom 6. 1. 1945 (628. tekercs 7212271. felvétel).

[30] Ez a Panther harckocsikkal felszerelt 10/I. páncélososztályt, a lövészpáncélosokkal ellátott 98/I. páncélgránátos-zászlóaljat és a 80. páncélos tüzérezred önjáró tarackokkal rendelkező I. osztályát egyesítette. A Panzer IV harckocsikkal felszerelt 10/II. páncélososztály, valamint a Jagdpanzer IV vadászpáncélosokkal és Marder páncélvadászokkal harcoló 43. páncélvadászosztály már korábban is a hadosztály alárendeltségében, a Dunától északra tevékenykedett.

[31] BA–MA RH 2 Ost Karte 5263 (Panzer-Lage am 1. Jan. 1945), valamint *Haupt, Werner:* Die 8. Panzer-Division im Zweiten Weltkrieg. Friedberg, 1987. (a továbbiakban: *Haupt*) 382. o.

[32] A 13 774 német katonát és 668 keleti segédszolgálatost számláló 8. páncéloshadosztály 1945. január 1-jén a fentieken kívül 139 bevethető lövészpáncélossal és páncélgépkocsival, 32 tüzérségi löveggel, 513 géppuskával és négy 8,8 cm-es légvédelmi löveggel rendelkezett.

és a 239. hadseregközvetlen rohamtüzérdandár 3. ütege (öt bevethető rohamlöveggel). A műszaki munkákat a 678. utászezredtörzs, illetve a 36. különleges feladatú utászezredtörzs szervezte a 144. építő utászzászlóalj és az 552. gépkocsizó hidászzászlóalj számára.[33]

A szovjetek Garam-parti hídfőjével szemben elhelyezkedő német–magyar csapatok január 6-án összesen 20 bevethető harckocsival, 48 rohamlöveggel és vadászpáncélossal, illetve 52 (ebből négy önjáró) 7,5 cm-es és 11 darab 8,8 cm-es gépvontatású páncéltörő löveggel rendelkeztek.[34]

Kirchner páncélos tábornok – az LVII. páncéloshadtest parancsnoka – a legtapasztaltabb páncélos katonák egyike volt a német szárazföldi haderőben. Altábornagyként, mint az 1. páncéloshadosztály parancsnoka, már az 1940. évi nyugati hadjáratban kiérdemelte a Vaskereszt lovagkeresztjét. Erőteljes vezetésének köszönhetően csapatai gyorsan átkeltek a Meuse folyón, és áttörték a francia védelmet. Kirchner 1941. november 15-től az LVII. páncéloshadtest élén állt. 1942. február 1-jén a páncéloscsapat tábornokává nevezték ki. Ő irányította 1942 decemberében a „Wintergewitter" (Téli vihar) fedőnevű hadműveletet végrehajtó páncéloshadosztályokat is, amelyek a Sztálingrádban bekerített német 6. hadsereg felmentését kísérelték meg (sikertelenül). Lovagkeresztjéhez a tölgyfalomb-ékítményt 1944 februárjában kapta, mivel 1943. október közepétől hatásosan lassította a szovjet előrenyomulást, s így a német 1. páncéloshadsereg rendezetten vonulhatott vissza Krivoj Rog körzetébe.

1945. január elején a német 6. hadsereg Dunától északra harcoló balszárnyát ismét jelentős veszély fenyegette. Kirchner hamarosan ismét igazolhatta a páncéloshadviselésben való jártasságát.

Szovjet tervek, német sejtések

1945. január 4-én a 2. Ukrán Front balszárnya parancsot kapott a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától[35] a Komárom–Érsekújvár általános irányban mérendő újabb csapásra. A feladatot a Dunától délre, meglehetősen nehéz helyzetben harcoló 3. Ukrán Fronttal együttműködésben kellett volna végrehajtani. A legfelsőbb szovjet hadvezetés a két frontot arra utasította, hogy semmisítsék meg a Budapest felé törő német csapatokat. Az elképzelések szerint nem csak a 2. Ukrán Front balszárnya, hanem a 3. Ukrán Front erősen támadott jobbszárnya is haladéktalanul ellentámadásba ment volna át, és felszámolta volna az ellenséges csoportosítást. Erre természetesen az adott körülmények között a 3. Ukrán Front erői nem voltak képesek.

A 2. Ukrán Front 6. gárda-harckocsihadserege és 7. gárdahadseregének részei kapták a feladatot, hogy a komáromi folyamátkelőket birtokba véve, azokon keresztül a német „Balck" seregcsoport hátába kerüljenek. A támadást rendkívül rövid, mindössze kétnapos felkészülési idő után, január 6-án kellett megindítani.[36]

---

[33] HL KTB/HGr. Süd Heerestruppenübersicht (Stand vom 6. 1. 1945) (628. tekercs 7212245. felvétel).

[34] A muzslai páncélos zárat alkotó 8,8 cm-es légvédelmi lövegek nélkül. A 8. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja és a 13. páncélvadászosztály még menetben voltak új készenléti állásaik felé.

[35] Oroszul a legfelső szovjet hadvezetési szervet a Sztavka névvel illették.

[36] A hadművelet tervét lásd részletesen: *Малахов, М. М.:* Освобождение Венрии и восточной Австрии. Октябрь 1944 г. – Апрель 1945 г. Москва, 1965. 104–106. o. Magyarul *Malahov, M. M.:* A Balatontól Bécsig (részlet). In: Fejezetek hazánk felszabadításának történetéből. Budapest, 1960. (a továbbiakban: *Malahov*) 76–80. o.

A kijelölt erők támadási sávjában Komáromon kívül nagyobb település nem volt. A terep elvileg az összes szárazföldi fegyvernem egyidejű alkalmazását lehetővé tette, és alkalmas volt a harckocsi- és gépesített csapatok gyors manővereire is.

Malinovszkij marsall két hadseregének külön szabott feladatot. A 7. gárdahadsereg (Mihajil Sztyepanovics Sumilov vezérezredes) két hadtestének Madaron keresztül Komárom és Érsekújvár felé kellett támadnia. A lövészerőknek birtokba kellett vennie a komáromi Duna-hidakat, majd január 8-án estig ki kellett jutniuk a Nagysalló–Ógyalla–Komárom terepszakaszra, majd a továbbiakban el kellett foglalniuk Verebélyt, s kijutni a Nyitra folyó vonalára.

Mivel ez a terepszakasz csaknem megegyezett az 1944. december 20-án megindult szovjet támadás számára kijelölt, de el nem ért arcvonallal, megítélésünk szerint a szovjetek „két legyet" szerettek volna „ütni" egy csapással: megvalósítani a decemberi „siker kifejlesztését" és hátba támadni a IV. SS-páncéloshadtestet.

A hadsereg főcsapásának irányában, Kéménd–Nána arcvonalról a 25. gárda-lövészhadtest (Gannij Bekinovics Szafiulin vezérőrnagy) támadott, állományában négy lövészhadosztállyal[37] és a 27. önálló gárda-harckocsidandárral.[38] A csapatoknak január 6-án estig el kellett érniük a Kürt–Bátorkeszi–Dunamocs terepszakaszt, majd a sikert kifejlesztve, Madaron keresztül előretörve el kellett foglalniuk a komáromi átkelőket, és elérni a Nyitra folyót Érsekújvár és Komárom között. Mindehhez a hadtestet a 16. áttörő tüzérhadosztály 49. könnyű tüzérdandárával, a 263. aknavetőezreddel, a 306. gárdaaknavető-(sorozatvető-) tüzérezreddel és egy műszaki zászlóaljjal erősítették meg.

A 25. gárda-lövészhadtest jobbszárnyán, Kozmalovce (Nagykoszmály)–Kéménd arcvonalon a 27. gárda-lövészhadtest (Jevgenyij Sztyepanovics Alehin vezérőrnagy) három lövészhadosztálya[39] készült fel a támadásra, megerősítve a 493. és 290. aknavetőezreddel, valamint a 309. gárdaaknavető- (sorozatvető-) tüzérezreddel. A csapatoknak a német védelmet Farnad–Érsekújvár irányában áttörve, január 6-án estig el kellett érniük a Garamlök–Fakóvezekény–Magyarszőgyén vonalat, majd kijutniuk a Nyitra folyóhoz, és birtokba venni a Kozmalovce–Érsekújvár terepszakaszt.

A 6. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka Andrej Grigorjevics Kravcsenko vezérezredes volt. A második világháború kitörésekor Kravcsenko ezredesi rendfokozatban a 61. lövészhadosztály törzsfőnökeként szolgált. Az 1939–1940. évi finn–szovjet „téli" háborúban a 173. gépkocsizó lövészhadosztály állományában gyűjtött közvetlen harci tapasztalatot. Ezután a 16. harckocsihadosztály, majd a 18. gépesített hadtest törzsfőnöke lett. Miután hadteste gyakorlatilag megsemmisült a németekkel vívott harcokban, 1941 szeptemberében a 31. harckocsidandár parancsnokává nevezték ki. 1942 márciusában rövid ideig a 61. hadsereg harckocsi- és gépesített csapatainak parancsnokhelyettese volt,

---

[37] A 25. gárda-lövészhadtest négy hadosztálya (északról dél felé): 6. gárda-légideszanthadosztály, 409., 375. és 53. lövészhadosztály. A szovjetek a háború ezen szakaszában a gárda-légideszanthadosztályokat is hagyományos gyalogságként alkalmazták.

[38] A 27. önálló gárda-harckocsidandár 1945. január 5-én este – állományában 16 bevethető T–34 harckocsival és nyolc SzU–85 önjáró löveggel – a Garam nyugati partján, Köhídgyarmattól 2 km-re délre összpontosult. Lásd: a 7. gárdahadsereg harckocsi- és gépesített csapatai parancsnokának 1945. januári jelentései (másolatuk a szerző birtokában, a továbbiakban: A 7. gd. hds. hk. g. cs. pk.) 005. sz. jelentés, 1945. január 5.

[39] A 27. gárda-lövészhadtest három hadosztálya (északról dél felé): 141., 303., és 243. lövészhadosztály.

majd az 1. harckocsihadtest törzsfőnökeként harcolt tovább. 1942. július 21-én Kravcsenkót vezérőrnaggyá léptették elő. 1942 augusztusában ő lett a 2. harckocsihadtest parancsnoka, de egy hónap múlva már a 4. harckocsihadtest élén kapcsolódott be a sztálingrádi csatába. Miután részt vett a német 6. hadsereg bekerítésében, 1943 januárjában Kravcsenko hadtestének harckocsijai a Voronyezsi Front állományában a magyar 2. hadsereget támadták. A 4. harckocsihadtestet 1943. február 13-án 5. gárda-harckocsihadtestnek nevezték át. A magasabbegység részt vett a harkovi, majd a kurszki csatában is. Kravcsenkót időközben (1943 júniusában) altábornaggyá léptették elő, majd 1944. január 21-én megkapta a 6. harckocsihadsereg parancsnoki beosztását. Kravcsenko hadserege a romániai harcokban tanúsított teljesítménye alapján 1944. szeptember közepén megkapta a „gárda" megkülönböztető elnevezést, parancsnokát pedig vezérezredessé léptették elő.

1945. január 4-én a 6. gárda-harckocsihadtest azt a feladatot kapta, hogy január 5-én estig csapatait összpontosítsa Ipolyszalka–Letkés körzetébe, majd 6-án hajnalban menjen át támadásba a 7. gárdahadsereg főcsapásának irányában. A harckocsihadseregnek január 7-én estig el kellett foglalnia a komáromi dunai átkelőket, majd ki kellett jutnia a IV. SS-páncéloshadtest hátába. Ugyanakkor az erők egy részével birtokba kellett vennie Érsekújvárt, és bevárni a 7. gárdahadsereg lövészcsapatait.

Ezzel összhangban a 9. gárda-gépesítetthadtest (Mihajil Vasziljevics Volkov altábornagy) számára azt a feladatot szabták, hogy a 25. gárda-lövészhadtest 53. lövészhadosztályával együttműködésben éjszakai támadással törje át a német–magyar védelmet Nánától északra, majd Muzslán, Bátorkeszin és Madaron keresztül előretörve vegye birtokba a komáromi vasúti hidat. A harckocsihadsereg támadásának északról való biztosítása érdekében a hadtestnek Bátorkeszi elérése után 46. gárda-harckocsidandárját Érsekújvár felé kellett fordítania. A 9. gárda-gépesítetthadtest saját erői 1945. január 5-én az alábbiak voltak:[40]

Alakulat	*Páncélosok*	*Gyalogság harcos létszáma*	*Tüzérség*
18. gárda-gépesítettdandár (benne a 83. gárda-harckocsiezred)	3 db M4A2 harckocsi 6 db Valentine IX harckocsi 3 db SzU–76 önjáró löveg	620 fő[41]	Nincs adat
30. gárda-gépesítettdandár (benne a 84. gárda-harckocsiezred)	2 db M4A2 harckocsi 2 db Valentine IX harckocsi	45(!) fő[42]	Nincs adat
31. gárda-gépesítettdandár (benne a 85. gárda-harckocsiezred)	14 db M4A2 harckocsi 4 db Valentine IX harckocsi 2 db SzU–76 önjáró löveg	420 fő	Nincs adat

[40] A 9. gárda-gépesítetthadtest hadműveleti naplója az 1945. januári Komárom–Érsekújvár irányú támadásról. (Másolata a szerző birtokában; a továbbiakban: A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója) 3–4. o.

[41] Összehasonlításul: egy teljesen feltöltött, 3781 fős gépesített dandár állományába saját harckocsiezrede mellett három gépkocsizó lövészszázlóalj (egyenként 649 fő), egy aknavetőosztály, egy tüzérosztály, egy légvédelmigéppuskás-század, egy géppisztolyos-század (94 fő), egy felderítőszázad, egy páncéltörőpuskás-század, egy műszaki század és saját hadtáp-csapatok tartoztak. Felszerelését és fegyverzetét 177 golyószóró, 45 géppuska, kilenc légvédelmi nehézgéppuska, 30 darab 82 mm-es és hat 120 mm-es aknavető, 12 darab 76,2 mm-es löveg, 12 darab 45 mm-es páncéltörő ágyú, 99 darab 14,5 mm-es páncéltörő puska, 41 harckocsi, 10 páncélozott szállító jármű, 10 páncélgépkocsi, 360 tehergépkocsi és 94 rádió adó-vevő alkotta.

[42] A harckocsi- és a személyi állományt január 5-ig betagolták a 18. gárda-gépesítettdandárba.

Alakulat	*Páncélosok*	*Gyalogság harcos létszáma*	*Tüzérség*
46. gárda-harckocsidandár	29 db M4A2 harckocsi	91 fő[43]	Nincs adat
14. gárda motorkerékpáros-zászlóalj	3 db M4A2 harckocsi 1 db SzU–76 önjáró löveg	118 fő	–
31. gárda műszaki zászlóalj	–	260 fő	–
15. gárda híradózászlóalj	2 db M4A2 harckocsi	–	–
Hadtest-tüzérség	–	–	Nincs adat
Összesen:	*71 páncélos*	*1554 fő*	–

A hadtestet Kravcsenko vezérezredes egy páncéltörő tüzérdandárral, egy könnyű tüzérezreddel, egy légvédelmi tüzérezreddel és egy műszaki zászlóaljjal erősítette meg.

Az 5. gárda-harckocsihadtest (Mihajil Ivanovics Szaveljev vezérőrnagy) csapatainak Nánától délre éjszakai rohammal át kellett törniük a német–magyar védelmet, majd Búcs, Marcelkeszi[44] és Hetény elfoglalása után birtokba kellett venniük a komáromi közúti hidat. A hadtest 1945. január 5-én az alábbi saját erővel rendelkezett:[45]

Alakulat	*Páncélosok*	*Gyalogság harcos létszáma*	*Tüzérség*[46]
20. gárda-harckocsidandár[47]	–	Nincs adat	Nincs adat
21. gárda-harckocsidandár	43 db T–34/85 harckocsi	146 fő	Nincs adat
22. gárda-harckocsidandár	42 db T–34 harckocsi	86 fő	Nincs adat
6. gárda-gépkocsizó-lövészdandár	–	500 fő 5 db nehézgéppuska 13 db géppuska 35 db golyószóró 26 db pct. puska	7 db 76 mm-es löveg 6 db 45 mm-es pct. ágyú 4 db 120 mm-es aknavető 25 db 82 mm-es aknavető
15. gárda-motorkerékpáros-zászlóalj	4 db harckocsi	Nincs adat	Nincs adat
4. gárda-híradózászlóalj	2 db harckocsi	–	–
391. gárda-páncéltörő-tüzérezred	–	–	12 db 76 mm-es löveg
454. gárda-aknavetőezred	–	–	17 db 120 mm-es aknavető
127. gárda-aknavető-tüzérosztály	–	–	4 db M–13 rakéta-sorozatvető
392. gárda-légvédelmi-tüzérezred	–	–	6 db 37 mm-es gépágyú 10 db 12,7 mm-es géppuska
Összesen:	*91 páncélos*	*732 fő*	–

[43] Minden szovjet harckocsidandár hadrendjében volt egy saját gépkocsizó lövészzászlóalj, elvi állománytáblájában 507 katonával.

[44] Marcelháza és Kurtakeszi 1942-ben Marcelkeszi néven egyesült.

[45] Az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti naplója, 1945. január 1–31. (Másolata a szerző birtokában; a továbbiakban: Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója) 3. o.

[46] 1945. január 1-jei adatok.

[47] A dandár 1945. január 1-jén meglévő harckocsi-állományát (21 T–34) január 5-ig elosztották a másik két harckocsidandár között.

A hadtestet a 6. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka egy könnyű tüzérdandárral, egy tüzérezreddel és egy műszaki zászlóaljjal erősítette meg.

A hadseregközvetlen 4. önálló gárda-motorkerékpárosezred feladata az volt, hogy 10 harckocsijával a Duna északi partja mentén támadjon Komárom irányában, és ezzel fedezze a 6. gárda-harckocsihadsereg balszárnyát déli irányból. A hadseregközvetlen 202. könnyű tüzérdandár és a 34. páncéltörő tüzérdandár (összesen 107 löveggel), valamint a 22. gépkocsizó műszaki dandár és az 57. gárdaaknavető- (sorozatvető-) tüzérezred – mint arról fentebb már szó esett – a két gyorsan mozgó hadtestet támogatta.

A 2. Ukrán Front kijelölt csapatai összesen 202 páncélossal,[48] valamint 719 löveggel és aknavetővel rendelkeztek. A szárazföldi csapatokkal való együttműködésre a 2. és 3. Ukrán Front két légi hadseregének kötelékei is felkészültek.

A szovjet csapatok egyáltalán nem voltak erejük teljében. Az 5. gárda-harckocsihadtest feltöltöttsége például alig haladta meg a 33%-ot, a 9. gárda-gépesítetthadtest pedig előírt harcjárműveinek egyharmadával sem rendelkezett.[49] A két hadtest aktuális harcértékét tekintve január 5-én este inkább egy-egy átlagos német páncéloshadosztálynak felelt meg, mintsem valódi hadtestnek.[50]

Ilyen körülmények között a hadműveleti terv sikere alapvetően a hadműveleti és harcászati meglepetésen, a szünet nélküli harcon (beleértve az éjszakai harccselekmények megvívását is), és főként a gyorsaságon múlott.

A páncélosokkal felszerelt szovjet erők – az ellenséges felderítés megtévesztése céljából – főként éjszaka mozogtak új összpontosítási körleteik felé. Az 5. gárda-harckocsihadtest január 5-ére virradó éjszaka 45 km-es menettel érte el Nána és Párkány körzetét. A 9. gárda-gépesítetthadtest 46. gárda-harckocsidandárja ugyanakkor ezen az éjszakán 80 km-t tett meg új bevetésének helyszínére, de az álcázás érdekében egyelőre a német–magyar peremvonaltól 20 km-re várakozott.[51]

A sötétben való hatékony harckocsitámadásnak az egyik legalapvetőbb feltétele az eredményes tájékozódás volt. A szovjet csapatok megkapták a támadási irány pontos

---

[48] A 6. gárda-harckocsihadsereg két hadtestében összesen 162 harckocsi és hat önjáró löveg volt. A hadseregközvetlen alakulatoknál (51. gárda önjáró tüzérdandár, 49. gárda nehézharckocsi-ezred, 364. gárda nehéz önjáró tüzérezred, 697. és 1458. önjáró tüzérezred, valamint a 4. gárda motorkerékpáros-ezred) összesen (!) további 16 harckocsi és két önjáró löveg állt rendelkezésre, vagyis ezek a kötelékek a támadást még a hadtesteknél is alacsonyabb feltöltöttséggel várták. A harckocsihadsereg 178 páncélosán és 113 motorkerékpárján kívül a hadműveleti csoportosításba tartozott még a 27. önálló gárda-harckocsidandár 16 üzemképes harckocsija és nyolc önjáró lövege is.

[49] Az 1945. január 1-jén érvényes állománytáblák alapján egy teljesen feltöltött harckocsihadtest 207 közepes (T–34 vagy T–34/85) harckocsival, 21 könnyű (SZU–76), 21 közepes (SZU–85/100) és 21 nehéz (ISZU–122/152) önjáró löveggel (összesen 270 páncélossal) rendelkezett. A gépesített hadtest állományába ugyanakkor 183 közepes harckocsi, 21 könnyű (SZU–76), 21 közepes (SZU–85/100) és 21 nehéz (ISZU–122/152) önjáró löveg (összesen 246 páncélos) tartozott. Lásd bővebben: *Zaloga, Steven J. – Ness, Leland S.:* Red Army Handbook 1939–45. Sutton Publishing, 1998. 61–99. o.

[50] Michael Reynolds, a neves brit hadtörténész előszeretettel hasonlítja az 1943–1945 között szervezett szovjet harckocsi- és gépesített hadtesteket egy-egy német páncéloshadosztályhoz, a szovjet harckocsihadseregeket pedig egy német páncéloshadtesthez. Noha ezzel általában – egy teljesen feltöltött szovjet harckocsihadsereg, illetve harckocsi- vagy gépesített hadtest esetében – nem érthetünk egyet, a 6. gárda-harckocsihadsereg 1945. január eleji harcértéke valóban megfelel ennek az összehasonlításnak.

[51] Commanding the Red Army's Sherman Tanks. Lincoln–London, 1996. (a továbbiakban: *Loza*) 66. o. A könyv szerzője a 46. gárda-harckocsidandár egyik zászlóaljparancsnokaként a második világháborúban kiérdemelte a „Szovjetunió Hőse" címet, és három M4A2 harckocsit lőttek ki „alóla".

irányszögét, s ezt követniük kellett bármi áron: „a harckocsizóknak ezt az irányszöget a harckocsitornyok belső falára, a tüzéreknek a tábori és légvédelmi lövegek lövegpajzsára, a deszant-lövészeknek géppisztolyuk fegyvertusára kellett írni."[52]

A 9. gárda-gépesítetthadtest angolszász gyártmányú páncélosai rendelkeztek beépített iránytűvel, ám az 5. gárda-harckocsihadtest T–34 és T–34/85 harckocsijai nem. Ezért az előbbi hadtest parancsot kapott, hogy – a zászlóalj- és a századparancsnoki harckocsikat leszámítva – minden páncélosból szereljék ki az iránytűket, és adják át azokat a harckocsihadtestnek.[53] Más szempontból is volt különbség a két hadtest között: amíg a 9. gárda-gépesítetthadtest fehérre festette[54] harcjárműveit, addig az 5. gárda-harckocsihadtest ezt nem tette meg. Ennek később meglehetősen hátrányos következményei lettek.

A nagyobb lélektani hatás kedvéért a szovjet hadvezetés még a támadást bevezető tüzérségi tűzelőkészítésről is lemondott. Ebben a helyzetben alapvető fontossággal bírt: mégis mire számítanak a német–magyar csapatok?

A „Balck" seregcsoport január 1-jén még úgy vélekedett, hogy a 6. gárda-harckocsihadsereget feltöltés céljából vélhetőleg kivonják az arcvonalból. Három nappal később, 4-én azonban a német felderítő repülőgépek a Garam keleti partján 300, déli irányban mozgó gépjárművet észleltek. Hamarosan be is azonosították őket, mint a 6. gárda-harckocsihadsereg két menetoszlopban haladó eszközeit.[55]

A németek ekkor még azt gondolták, hogy ezek az erők talán Szobnál átkelnek a Dunán, és a 3. Ukrán Front jobbszárnyának megerősítésére sietnek. Balck páncélos tábornokban azonban kétség ébredt e változat megvalósulását illetően, s aznap két önálló páncélvadászosztályt rendelt alá az LVII. páncéloshadtestnek, hogy az megerősíthesse velük jobbszárnyát. Egyúttal kérvényezte, hogy a német 4. légiflotta összes bevethető repülőgépe másnap az átcsoportosuló 6. gárda-harckocsihadsereget támadja.[56]

Január 5-én az összesített felderítő jelentésekből kirajzolódó német végkövetkeztetés már az volt, hogy egy újabb támadás áll küszöbön, amely a Párkánynál kialakított szovjet hídfőből indul nyugat felé, Komárom irányában, a Dunától délre védekező szovjet csapatok tehermentesítése érdekében. Erről a Dél Hadseregcsoport vezérkari főnöke, Helmuth von Grolman altábornagy, valamint a „Balck" seregcsoport vezérkari főnöke, Heinz Gaedcke vezérőrnagy január 5-én 16 óra 50 perckor beszélt először nyíltan.[57] Tehát – ha az utolsó pillanatban is – a németek mégis felfedezték a szovjetek támadási szándékát, s ez a hadműveleti meglepetést jelentősen csökkentette.

Az LVII. páncéloshadtest arcvonalán a „Szent László" hadosztály erői január 5-én végrehajtották a német csapatok leváltását. Erre az I/I. ejtőernyős-zászlóalj védőszakaszának középen elhelyezkedő 2. század egyik szakaszparancsnoka, Marosújvári Géza tartalékos zászlós így emlékezett:

---

[52] *Loza* 66. o.

[53] Uo. 65. o.

[54] Uo. 67. o.

[55] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 4. 1. 1945 (627. tekercs 7211980. felvétel).

[56] A német légierő másnap a rossz időjárás ellenére összesen 140 bevetésben támadta a Garam folyótól keletre zajló gépjárműforgalmat és a szovjetek által megszállt településeket, de a támadások eredményét a Dél Hadseregcsoport hadinaplója sajnos nem rögzítette.

[57] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 5. 1. 1945 (627. tekercs 7211993. felvétel).

„A német egység, melyet leváltottunk századommal, az Érsekújvár–Párkány vasútvonal mellett, illetve közvetlenül a vasúti töltésre volt beásva. Nagyon szerencsétlenül megválasztott védővonal volt. Századparancsnokomtól, Szakács [József – Sz. N.] főhadnagytól megkaptam szakaszom védősávját, és előrementem az állásokban lévő német egységhez. Késő délután volt már, és alig lehetett látni az esztergomi bazilika kupoláját. Az ég egyébként derült volt és mínusz 7-8 fok hideg. Feltűnően nagy volt a csend, és valami érződött a levegőben. A távolból mély, harckocsimorgásra emlékeztető hangot hallottam.

Megkerestem a sávomban védő német egység parancsnokát, és közöltem vele, hogy mi fogjuk őket leváltani. Kisült, hogy egy német század védi ezt a sávot, és nekem ugyanezt egy szakasszal kell megszállnom. A német századparancsnok harcálláspontja egy vasúti átereszben volt berendezve.

Előttünk hóval borított sík területet láttam, trágyakupacokkal tarkítva. Mögöttünk ugyanez kukoricatáblákkal, majd távolabb a Köbölkút–Muzslai szőlődombok húzódtak, apró présházakkal. A német főhadnagy szerint nyugalom van és nincs semmi komolyabb harctevékenység. Ennek nagyon megörültünk, mert valamennyien nagyon fáradtak voltunk, és alig vártuk már, hogy valahova ledőlhessünk.

Mivel létszámunkhoz viszonyítva széles védősávot kaptunk, a védelmet támpontszerűen szerveztem meg. A leváltás végrehajtása alatt észrevettem, hogy a németek nagyon gyanúsan viselkednek, és lázas gyorsasággal ürítik ki állásaikat. A német főhadnagytól beszélgetés közben megkérdeztem, hogy ő hallja-e Párkány irányából a harckocsik hangjához hasonló hangokat. Megnyugtatott, hogy ez a hang német harckocsiktól ered. Én jóhiszeműen elhittem neki ezt, mert gondoltam, hogy magasabb parancsnokaink megfelelően tájékozódtak, mielőtt kihoztak ide bennünket. Rajparancsnokaimmal pontosan meghatároztuk a „villámgéppuskák" [MG 42 géppuskák – Sz. N.] helyét és a rajok sávjait."[58]

Tassonyi Edömér százados visszaemlékezései szerint a szovjet harckocsi és önjáró lövegek január 5-én este 22 óra körül kezdtek gyülekezni, közvetlenül a német–magyar arcvonal előtt. Az összevont ejtőernyős-zászlóalj parancsnoka haladéktalanul jelentette is a „Szent László" hadosztály vezérkari főnökének – Lajtos Árpád vezérkari őrnagynak –, hogy 60-80 páncélos már beérkezett, s a gyülekezés folytatódik.

Lajtos – aki saját bevallása szerint az este folyamán a készülő harckocsitámadásról több figyelmeztetést is kapott az arcvonalból – enyhén kételkedett Tassonyi jelentésének valóságtartalmában, de ugyanakkor visszaemlékezése szerint elrendelte, hogy erősebb szovjet nyomás esetén minden magyar védőkörlet és támpont visszavonulhat. Nem határozta meg számukra, hogy ezt pontosan milyen irányban tegyék. Egyetlen pontot jelölt csupán meg: minden visszavonuló kötelék Köbölkútra igyekezzék.[59]

Tassonyi ezután még utasította Godó főhadnagyot, a jobbszárnyon elhelyezkedő század parancsnokát, hogy ha megindul a szovjet támadás, gyújtsák fel a közeli szalmakazlakat, majd éjfél körül lefeküdt aludni.[60] Akkor még nem tudta, hogy álma nagyon rövid lesz.

---

[58] Marosújvári Géza: Ejtőernyős katonai szolgálatom emlékei, 1941–1945. HL Tgy. 2904. sz. 6–7. o.

[59] *Lajtos Árpád:* Szent László hadosztály (visszaemlékezés). HL Tgy. 2598. sz. (a továbbiakban: *Lajtos*) 69. o.

[60] Tassonyi Edömér 1982. január 12-én kelt levele Pályi Györgyhöz. In: *Pályi György:* A Szent László hadosztály repülő-lövészezredének története 1944. okt.–1945. dec. (kézirat) HL Tgy.3063. sz. (a továbbiakban: Tassonyi-levél) 1–2. o.

Nem sokkal éjfél után, január 6-án[61] hajnali 3 órakor „ГРОЗА" (Zivatar) jelszóra kezdetét vette a szovjet csapatok támadása, a korábbi terveknek megfelelően tüzérségi tűzelőkészítés nélkül.

Az 5. gárda-harckocsihadtest 21. gárda-harckocsidandárja – megerősítve a 391. gárda páncéltörő tüzérezreddel és a 22. gépkocsizó műszaki dandár egy zászlóaljával – Nána felől Párkány–Nána vasútállomás irányában indított támadást. Hajnali 5 óra körül, a vasútállomástól 200 méterre keletre a páncélosok aknamezőbe ütköztek. Alig keltek át ezen, további 300 méter után a műszaki katonáknak újabb robbanó műszaki záron kellett átjárót nyitni.

A 22. gárda-harckocsidandár (alárendeltségében a 22/3. gépkocsizó műszaki zászlóaljjal) ezzel egy időben Párkány előteréből Ebed felé támadott, amelyet 10 óra tájban foglalt el.[62]

A szovjet támadás megindulása előtt nem sokkal, hajnali 1 óra tájban Korponay főhadnagy Muzslán állomásozó – Panzer IV harckocsikból álló – páncéloscsoportját is riadóztatták, amely hamarosan meg is indult Párkány–Nána vasútállomás felé. A magyar harcjárművek nem az úton, hanem mellette kétoldalt, a terepen szétbontakozva, harcalakzatban haladtak. Parancsnokuk keresztneve után rádió hívójelük „Dezső" volt. Bese Ödön szakaszvezető, a századparancsnoki harckocsi vezetője így emlékezett:

„Tíz harckocsival indultunk, de az egyik kocsink a község [Muzsla – Sz. N.] kijáratánál motorhiba miatt leállt. A rádiója pedig össze volt hangolva a századdal. Amint megyünk a sötétben, mert a hold a hófelhők közé elbújva nem világított, csak annyit láttunk, amikor a szemünk megszokta a sötétséget, amit a hó egy kis világosságot nyújtott. A félhomályban én észrevettem, hogy itt is, ott is kisebb csoportokban vagy egyedül a gyalogság vonul hátra. Nem szóltam, csak figyeltem. Egyszer csak a jobb szélső kocsink jelenti: 'Dezső figyelem! Dezső figyelem! Nána felől egy sötét tömeg közeledik felém. Valószínű harckocsi. Ezért kérdezem: saját ez?' Mert német is lehetett, ezért kérdezte. A főhadnagy úr azt válaszolta, hogy 'nem tudom'. Azután pár perc múlva egy robbanás, és a szembejövő kocsi égett, mint a fáklya. Ekkor látjuk, hogy ez T–34-es. A szélső kocsink pedig jelenti: 'Majdnem nekem jött, kénytelen voltam belelőni'.

A T–34-es minket nehezebben láthatott, mivel a mi kocsijaink a meszeléstől fehérek voltak és beleolvadtak a havas környezetbe. Ellenben az orosz tankok a havon sötét pontokként kivehetően látszottak.

Nos, amint a T–34-es égett és világított, látjuk itt is, ott is T–34-ek és T–43-ak,[63] de nagyon sokan. Nem volt mit tenni, a szokásos módon elkezdtünk lőni, ahogy csak bírtunk. Közben ide-oda helyet változtattunk. Egy T–34-es megfordult és ész nélkül rohant hátra. A kipufogója pedig egyméteres szikracsóvát lövelt ki hátra. Az égő kocsi fényénél távolabb egy fa villogott a fénytől. Mi pedig ismertük az utat, tudtuk, hogy ott balra ka-

[61] Az időjárás reggel párás, ködös volt, rossz látási viszonyokkal. Gyenge hóesés mellett –2 Celsius-fokot mértek. Napközben is tovább hullott a hó, a látási viszonyok nem javultak, a hőmérséklet pedig egy Celsius-fokkal csökkent.

[62] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 5. o.

[63] A németek nyomán a magyar páncélosok is így hívták a T–34 parancsnoki kupolával szerelt változatát és a T–34/85 harckocsit. Ez esetben utóbbiakról van szó.

nyarodik az út. A Marci [a századparancsnoki harckocsi irányzólövésze – Sz. N.] pedig becélozta a villogó fát, és amikor a szikracsóva odaért, kilőtte a menekülő harckocsit.

A következő pillanatban megszólalt a rádió: 'Dezsők! Dezsők! Vigyázzatok, a hátatok mögött T–34-es!' Erre a tornyot gyorsan hátra fordítottuk, és bumm, a hátunk mögött 60 méterre kilőttük az oldalát mutató T–34-et. Akik kiugrottak, szaggatták le magukról a ruhát és hemperegtek a hóban, mert égett rajtuk minden.

Itt a csetepaté tizenöt-húsz percig tartott. Az oroszok meghátráltak. Nem tudták, hogy kik vagyunk, és milyen erőkkel rendelkezünk, hányan vagyunk. Mi kilőttünk úgy tizenöt orosz harckocsit, hármat járó motorral, üzemképes állapotban otthagytak üresen."[64]

A 3/I. harckocsizászlóalj itt bevetett százada az összecsapásban két kilőtt Panzer IV harckocsit veszített. Mivel a szovjetek jelentős túlerőben voltak, a lőszerkészlet viszont csaknem elfogyott, a magyar páncélosok kihasználva a szovjet megingást, visszavonultak. Közvetlenül a Duna északi partja mentén haladtak, hogy elkerüljék az 5. gárda-harckocsihadtest erőit.

Időközben megvirradt. A Muzsla keleti kijáratánál korábban elakadt magyar páncélos rádión figyelmeztette a páncéloscsoportot, hogy a szovjet harckocsik időközben a hátukba kerültek és elvágták a községbe vezető utat. Miután a magyar harckocsi két közeledő T–34-et kilőtt, a szovjet páncélosok vele is végeztek.

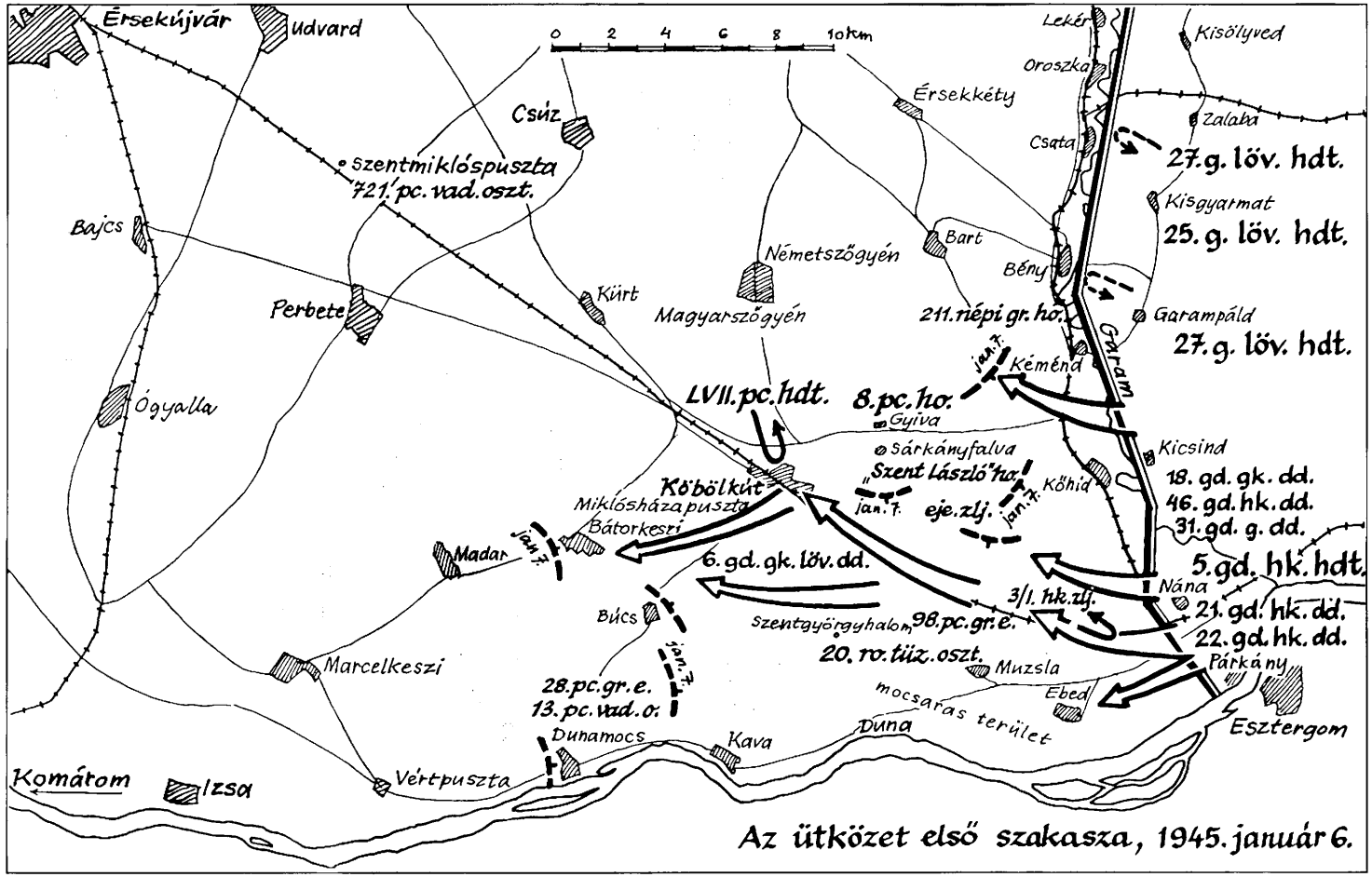
Korponay főhadnagy ezután parancsot adott, hogy a páncélosok Muzslát elkerülve, egyenként mozogva érjék el Búcs községet. Két páncélos – egymást nem látva – Karva felé vette az irányt, nyomukban egy őket üldöző T–34 harckocsival. A község házai között – egymásról továbbra sem tudva – mindkét magyar harckocsi lesállást foglalt. A gyanútlanul behatoló szovjet páncélost a közelebbi magyar Panzer IV négy-öt méterről szétlőtte. Ezután a magyar harckocsik a terepen keresztül Búcs felé igyekeztek. Bese Ödön mindezt így látta:

„Már délutánra járt az idő, amikor valahonnan ismét előkerült egy orosz tank. Észrevett, és mivel nem lőttünk rá, üldözni kezdett, de még elég távolról. Én pedig utolértem egy kis cseh kocsiból átalakított tankot, a németek a tornyát lecserélték, erősebb ágyúval szerelték fel. Így lett belőle 11 tonnás kis harckocsi. [65] [...] Valahonnan idekeveredett. Elértünk egy tónak is beillő nagy vízterülethez. Ami a sok őszi esőtől és december eleji hóolvadásból az itt lévő elég nagy mélyedésben összegyűlt. Persze be volt fagyva. Ez a kis harckocsi rászaladt, és vígan átment rajta. Gondoltam, én is megpróbálom [a Panzer IV harckocsival – Sz. N.], hátha elbír a jég, most elég hideg van. Rámentem, egy darabig ment is a dolog, aztán a parttól úgy 20-25 méterre beszakadt alattam a jég. A víz mélysége nem volt nagy, úgy 70-80 cm lehetett, de az alja iszapos volt. Egy darabig, úgy 3-4 métert mentem előre, a kocsi törte maga előtt a jeget, közben éreztem, hogy a lánc mindig nehezebben tud kapaszkodni. [...] Megálltam és lassan megindultam hátra, vigyázva, nehogy a lánc megpörögjön, mert akkor itt rekedünk. A kocsiban lévők kiabáltak: 'ne menj hátra, gyerünk tovább előre!' – nem hallgattam rájuk, lassan sikerült kimásznom. [...]

---

[64] *Bese* 88–89. o.

[65] A magyar századparancsnoki harckocsi feltételezhetően a német 43. páncélvadászosztály egyik Marder páncélvadászát érte utol.

Az ütközet első szakasza, 1945. január 6.

A tó után 300-400 méterre széles vízelvezető árok keresztezte utunkat. A mélysége 3-3,5 m, a szélessége 4 m körül lehetett. A kis harckocsi elakadt, nem tudott tovább menni. Oldalirányban kereste, hol tudna átmenni, mert az árok oldala nagyon meredek volt. A T–34-es beérte, és még arra sem méltatta, hogy kilője, hanem egyenesen nekiment és belelökte az árokba. Utána ő is kereste, hol tudna átmenni. A kis kocsiból pedig kimásztak [a németek – Sz. N.], tüzér szakaszvezető volt a parancsnokuk. Ő meg hátulról a fauszt patronnal (magyarul páncélököl) belelőtt a T–34-esbe. Az pedig szinte szétrobbant. Úgy szétnyílt, mint egy ló vontatta hótúró, mert a fausztól a kocsiban lévő lőszer és üzemanyag azonnal felrobbant, ami szétvetette a tankot. Ezután már zavartalanul folytattuk utunkat."[66]

Hajnali 1 óra 30 perckor a magyar 20. rohamtüzérosztály részeit is riadóztatták. Két Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélos már előző nap 16 órakor elhagyta Muzslát, hogy állást foglaljon az Ebed felé vezető úton. Így most csak Óvári Győző zászlós további három vadászpáncélosa indult el a községből, hogy csatlakozzék hozzájuk. Útközben az egyik harcjármű Muzsla közepén műszaki okok miatt elakadt.[67] A másik két vadászpáncélos Ebed északi előterében elérte társait. A páncélosok lövegei dél felé néztek. Óvári zászlós nem várt harckocsitámadást, így repeszgránátot töltetett be. Az egyik magyar Jagdpanzer 38(t) parancsnoka hamarosan jelentette, hogy járművét kilőtték, és kezelőszemélyzete elhagyta azt. A zászlós vadászpáncélosával kelet felé fordult, és két-három közeledő szovjet harckocsit vett észre. Ekkor a magyar páncélost homlokpáncélzatán áthatoló találat érte, s egy másik lövedék az egyik lánctalpát is letépte. A szovjet páncélosok ezután visszahúzódtak. A magyar kezelők gyalog gyorsan visszavonultak Muzslára. A megmaradt másik két magyar vadászpáncélos saját lábán húzódott vissza a községbe, ahonnan hamarosan Koltay főhadnagy parancsára folytatták a visszavonulást Ógyalla felé.[68]

A szovjet 22. gárda-harckocsidandár 10 óra körül birtokba vette Ebedet, majd részeivel a Muzsláért harcoló 21. gárda-harckocsidandárt támogatta.

Muzslán a magyar 53. utászzászlóaljból szervezett egyesített utászszázad két szakasza a település keleti, egy félszakasz pedig annak északi szélén foglalt védőállást. Reggel 6 órakor a szovjet harckocsik lőni kezdték a községet, mire az utászszakaszok tüzelve visszahúzódtak.

Eközben két T–34 páncélos kelet felől betört a faluba. Az egyik kilőtte a magyar 16. rohamtüzérosztály egy Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosát, ami a falu közepén tüzelőállásba vonulás közben belehátrált egy mély vízelvezető árokba, és emiatt mozgásképtelenné vált. Ezt a szovjet harckocsit azután az utászszázad I. szakaszának parancsnoka, Székely György hadnagy egyetlen páncélöklével kilőtte, a páncélosból kiugráló legénységgel pedig közvetlen közelről, géppisztollyal végzett.

A muzslai harcokban nagy valószínűséggel a „Bernolák" rohamtüzérosztály legalább egy Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosát is kilőtték a szovjetek.[69]

---

[66] *Bese* 90–91. o.

[67] Később nagy valószínűséggel sikerült megjavítani, mert a 20. rohamtüzérosztály egyetlen vadászpáncélost sem hagyott Muzslán.

[68] Palásthy András interjúja Óvári Győzővel 2005. június 28-án. A szerző ezúton is köszöni Palásthy úr szíves segítségét.

[69] Legalábbis erről tanúskodik az a veszteségi jelentés, amelyet a 24. rohamtüzérosztály 1. ütege adott le. Lásd HL HM 22. veszteségi osztály anyaga, 14912/8. ny. v. – 1945. Eszerint az üteg három katonája Muzslán feltehetően kilőtt páncélosában halt hősi halált, másik három pedig eltűnt.

A Muzsla nyugati kijáratához telepített páncéltörő ágyú újabb két T–34-et semmisített meg. A községben előrenyomuló szovjet gyalogságnak nagy veszteségeket okozott a magyar utászszázad géppuskája.[70]

A felzárkózó 6. gárda gépkocsizó lövészdandár 1. zászlóalja északról megkerülte Muzslát, a 2. zászlóalj pedig dél felől támadta a települést. Muzsla 10 óra 30 perc körül szovjet kézbe került, de csak dél körül számolták fel teljesen a védők ellenállását.[71] Szovjet adatok szerint a községért folytatott harcokban a német–magyar csapatok három harckocsit, kilenc „önjáró löveget" (valószínűleg vadászpáncélost), valamint 100 halottat és sebesültet veszítettek.

A visszavonuló német 8. páncéloshadosztály vadászpáncélosokból, páncélvadászokból, lövészpáncélosokból és önjáró tarackokból álló harccsoportjával halogató harcot vívott. Emiatt a 21. gárda-harckocsidandár csak 18 óra körül tudott betörni Bátorkeszire[72] – amely eredetileg a 9. gárda-gépesítetthadtest sávjában feküdt –, majd ötórás harc után elfoglalta a községet.

A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár, mivel nem ütközött szervezett ellenállásba, 17 óra 30 perc körül 1. és 2. zászlóaljával elérte a Búcstól 2 km-re északkeletre lévő 127-es magaslatot, majd maga is előretört a harckocsidandár által támadott Bátorkeszi felé.[73]

A szovjet 22. gárda-harckocsidandár eközben folytatta támadását, de Madartól 1 km-re keletre erős német ágyútűzbe ütközött. Így a dandár megállt, és a 21. gárda-harckocsidandárral közösen felkészült Madar birtokbavételére.[74]

Korponay Dezső főhadnagy Panzer IV harckocsija időközben megérkezett Búcsra, ahol a gyorsan közeledő szovjet csapatok hírére a németek pánikszerű visszavonulásba kezdtek. A Komárom felé vezető kijárat biztosításával a magyar harckocsit bízták meg, ám az meghibásodott lövegtávcsöve és kevés lőszere miatt a harcot nem tudta felvenni a községet megkerülő, és nyugat felől támadó T–34 páncélosokkal. A magyar Panzer IV harckocsit rövid tűzváltás után kilőtték. Kapusi János őrvezető, a töltőlövész elesett és bennégett a harckocsiban, de a többiek ki tudtak menekülni. Ahogy Bese szakaszvezető visszaemlékezett:

„Ezután udvarról udvarra, kerítéseken át kellett végigmenni az egész községen. Mert már az utcákon orosz tankok dübörögtek. Mikor úgy feleúton jártunk, az egyik udvarból 3 német katona, oldalkocsis motorkerékpáron, kirohant és nagy sebességgel igyekezett kijutni a községből. Abban az irányban, amerre mi is tartottunk. Odaértek egy kis patakon átívelő hídhoz, ekkor elkapta őket egy repeszgránát. A motor darabokban repült széjjel velük együtt. [...] Amint kiértünk Búcsról, már várt ránk egy terepjáró tehergépkocsi, amellyel Érsekújvárra mentünk, onnan tovább, Komáromot elkerülve, a medvei hídon átjöttünk a Dunán."[75]

---

[70] HL A m. kir. 53. utászzászlóalj naplója, 1945. január 6.

[71] A magyar 53. utászzászlóalj naplója szerint az egyesített utászszázad katonái csak a „Dunán áthangzó déli harangszókor" vonultak vissza a község körzetéből.

[72] A település 752 házból állt.

[73] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 5. o.

[74] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 5. o.

[75] *Bese* 92–93. o.

A magyar 3/I. harckocsizászlóalj „Korponay" százada tehát a komáromi páncélosütközet első – s egyben számára utolsó – napján legalább 18 szovjet páncélost lőtt ki, és öt saját Panzer IV harckocsit veszített. A megmaradt öt magyar páncélos átkelt a Dunán és csatlakozott a 2. honvéd páncéloshadosztályhoz.[76]

A 9. gárda-gépesítetthadtest erői csupán egy órával az általános támadás megkezdése előtt foglalták el megindulási állásaikat.

A 18. gárda-gépesítettdandár a hadtest jobbszárnyán, a 31. gárda-gépesítettdandár középen, Nána és a Garam folyó közötti észak-déli arcvonalon várta a parancsot. A 46. gárda-harckocsidandár – a 301. önálló páncéltörő tüzérezreddel együttműködésben – Nána északi részén kezdte meg a támadást, és Muzsla vasútállomása felé nyomult előre.

Az élen haladó M4A2 harckocsik Káptalanpusztánál aknamezőbe ütköztek, majd tüzérségi tűzcsapás érte őket. Két páncélos találatot kapott.[77] A dandár előrevetett osztagának[78] parancsnoka, Dimitrij Loza gárdaszázados az éjszakai harc kezdetére így emlékezett:

„Három órakor Nyikolaj Mihno [gárdaalezredes, a 46. gárda-harckocsidandár parancsnoka – Sz. N.] kiadta a parancsot az osztagnak: '200' (vagyis 'támadást megkezdeni'). A harckocsik letompított motorokkal megindultak a peremvonal felé. Az árkászok átvezettek minket saját aknamezőink átjáróin. Pontosan keresztül irányítottak az ellenség robbanó műszak zárján készített keskeny sávon is. Tüzérségünk hallgatott, de készen állt, hogy (adott jelre) tüzet nyisson. Közvetlen légi támogatás alkalmazása a rossz időjárás miatt szóba sem jöhetett. A meglepetésre építettünk.

Az előrevetett osztag oszlopa keskeny arcvonalon morzsolta fel az ellenséget annak első állásában. Mögöttünk a dandár zöme – még mindig menetalakzatban – szétzúzta az ellenséges állást. A harckocsik közötti távköz 20-25 méter volt. Ilyen oszlopalakzatban minden Sherman [M4A2 harckocsi – Sz. N.] csupán egy irányba tüzelhetett, csekély kitéréssel jobbra vagy balra. Előrefelé csak az élen haladó harckocsi rendelkezett teljes irányzási lehetőséggel. Az 'emcsák'[79] géppuskatüzét a harckocsideszant-lövészek géppisztolysorozatai egészítették ki. Ha szükséges volt, a gépkocsizó lövészek gránátokat is dobáltak."[80]

A muzslai vasútállomás felé vezető út mentén felállított hat gépvontatású páncéltörő ágyút a szovjetek tűzzel lefogták. A 46. gárda-harckocsidandár ezután különösebb ellenállás nélkül elfoglalta az állomást, s eközben páncélosai legázoltak egy gépkocsioszlopot.

A Káptalanpuszta és Ebed között, valamint a Bélát és Muzslát összekötő út mentén létesített kétvonalas német páncéltörő retesz Lajtos vezérkari őrnagy visszaemlékezése szerint ellenállás nélkül vonult vissza.[81] Ennek oka a Dél Hadseregcsoport későbbi vizsgálata szerint az volt, hogy amíg a szovjetek páncélosaik számára foszforgránátok al-

[76] Uo. 93. o.

[77] *Loza* 69–70. o. Véleményünk szerint a német páncélelhárító retesz 8,8 cm-es légvédelmi és/vagy páncéltörő ágyúi nyitottak tüzet a szovjet harckocsikra.

[78] Az előrevetett osztag a 46/1. gárda-harckocsizászlóalj (Ivan Ignatyevics Jakuskin gárda-százados) egy harckocsiszázadából, két harckocsideszant-lövészszakaszból és néhány M–17 önjáró légvédelmi nehézgéppuskából (amerikai gyártmányú M5 féllánctalpas szállító járművekre szerelt 12,7 mm-es négycsövű nehézgéppuskából) állt. Lásd *Loza* 67. o.

[79] Az M4A2 harckocsik orosz beceneve az „m" betű és az orosz „négy" szó rövidített összevonásából.

[80] *Loza* 67–68. o.

[81] *Lajtos* 70. o.

kalmazásával jól megvilágították a terepet, addig a német páncéltörő ágyúk és légvédelmi lövegek kezelői semmiféle világítóeszközzel sem rendelkeztek.[82]

A sötétben, kedvezőtlen időjárási körülmények közepette meginduló szovjet páncélosok tehát harcászati szinten meglepték a védőket, s emiatt kezdetben gyakorlatilag semmiféle ellenállásba sem ütköztek.

A harckocsi- és gépesített csapatok ezt kihasználva, a minél gyorsabb előretörés érdekében sok helyen szétbontakozás nélkül, menetből próbálták áttörni a német–magyar csapatok védelmét. A támadás elsősorban a „Szent László" hadosztály arcvonalát, valamint e seregtest és a 211. népi-gránátoshadosztály csatlakozását érte. Hajnalig a szovjet csapatok mély betörést értek el, Muzsla, valamint Ebed keleti széléig nyomultak előre, és birtokba vették a Bélától keletre húzódó „Hegyfarok" déli részét. A „Szent László" hadosztályt szétszórták, csupán az ejtőernyős-zászlóalj harcolt tovább zárt kötelékben.

Tassonyi százados ejtőernyős-zászlóalja reggel 6 óráig kitartott eredeti támpontjaiban, annak ellenére, hogy például Godó főhadnagy jobbszárnyon lerohant századából mindössze 48 fő maradt (a többiek elestek, megsebesültek, szétfutottak vagy fogságba estek). Az ejtőernyős-zászlóalj ekkor körülbelül 1 km-t visszavonult a közeli völgyig, és azt dél felől lezárta. Pálfi százados újoncokból álló repülőlövész-zászlóalja 7 óra után csatlakozott a Bélától keletre lévő szőlődombokon körülbelül 400 x 400 méteres zsákban harcoló ejtőernyősökhöz, akikhez időközben odakeveredett egy aknavető kezelőszemélyzete is 42 aknagránáttal.[83]

Szepesvári Béla főhadnagy, a repülőlövész-zászlóalj 2. századának parancsnoka így ír naplójára alapozott visszaemlékezésében:

„Fél 5-kor megkezdődik életem legcsúnyább napja. Rossz hangulatban, vaksötétben viszem a századot a gyülekezőhelyre. A front dübörög, harckocsik nyikorognak, ágyúk dörögnek, nyomjelző lövedékek cikáznak a fejünk felett. Az ejtősök [értsd: ejtőernyősök – Sz. N.] a Béla község előtti dombokat védik, azokat kell megsegíteni. Pálfi százados úr engem, illetve a 2. századot bízza meg az elővéd feladattal. Kapok egy páncélromboló rajt is.

A vaksötétben a térképet nem tudom használni, csak érzés szerint megyek. Alig indulok meg, bevág egy harckocsiágyú-lövedék. A század elfekszik. Alig tudom felrugdalni őket. Első jele ez a kiképzetlen, harcedzetlen [sic!] csapatnak. De valahogy csak megindulunk. Felérünk a dombra, ott félelmetes látvány tárul elénk.

Jobbra a műúton – ameddig a szem ellát – harckocsik özönlenek. Időnként megvilágítja őket a kilőtt, égő saját és orosz harckocsik fénye. Magyar tüzérek menetelnek hátra. Borzalmas a bizonytalanság. Az orosz harckocsik már a hátunk mögött dübörögnek, de menni kell előre. Megfeszített figyelemmel megyünk tovább. Már világosodik, mikor az ejtőernyős parancsnokot [Tassonyi századost – Sz. N.] elérem. Közben kisül, hogy két szakaszom elmaradt. Jelentkezem egy századosnál, az ejtősök parancsnokánál. Szörnyű nagyok a veszteségeik. Kilőttek páncélököllel nyolc harckocsit,[84] de hiába, ez csepp a tengerben. Visszavonulóban vannak.

---

[82] HL KTB/HGr. Süd Fernschreiben an Armeegruppe Balck Ia Nr. 660/45 geh. (628. tekercs 7212356. felvétel).

[83] Tassonyi-levél, 2–3. o.

[84] A nyolcból három páncélos megsemmisítőjét név szerint is ismerjük. Domonkos József tizedes, az 1. honvéd ejtőernyősezred törzsszázadának katonája hajnali 4 órakor a párkány–nánai útelágazásnál a támadó

Végre megérkezik a zászlóalj is. Röviden tanakodik a két zászlóaljparancsnok, és az ejtősök visszavonulnak, mi pedig ellentámadásba megyünk. Szerencsére megvan a két elmaradt szakaszom. Nekem a hegygerincen kell előremennem.

Alig rendezem a századot, őrült géppisztolytüzet kapunk közvetlen közelről. A századom kezd futni. Itt csak a személyes példa segít. A golyózáporban le sem fekszem, hanem teljes nyugalmat színlelve fedezékbe küldöm az embereket.

Az 1. század támad és elzavarja a muszkákat. Én is felsziváróglatom a népet a hegyre.[85] [...] De az 1. század támadása tovább halad, és szalad a muszka. Én is egyszerre hét golyószóróval nyitom meg a tüzet. Na, de ennek is megjön a böjtje. Rögtön a nyakunkon az akna és a csin-bum.[86] Négyen lapulunk egy gödörben, bevág egy akna a közepébe, egy meghal, egy megsebesül. Nekem csodával határos módon semmi bajom, még légnyomást sem kapok (ekkor kezd elterjedni a században, hogy nem fog a golyó). A sebesültet könyörgésére magam kötözöm be. A legényem is légnyomást kap, hátraküldöm. A hátam mögött katonák szivárognak. Hiába távcsövezem, nem tudom felismerni, kik lehetnek. Nem merek tüzeltetni. Egyszerre a zászlóalj-segédtiszt rohan hozzám: 'Azonnal visszavonulni, be vagyunk kerítve!' Nyugalmat színlelve elrendelem a visszavonulást. Utolsónak maradok, de egy szakaszom már nem tud kijönni a bekerítésből. Majdnem az egész 1. század is ott marad. Hátrébb menve várok még, de senki sem jön már. Libád község felé vezetem a maradék századot.

Libád előtt egy erdőben már vár Pálfi százados. Ott van a zászlóalj maradéka, vagy 500 ember. A százados úr parancsot ad, hogy itt ki kell tartani. Hallom, hogy akik mögöttem maradtak, azokat mind elfogták. Egy zászlós, mikor elfogták, fejbe lőtte magát (talán én is ezt tettem volna)."[87]

A „Szent László" hadosztály szükebb törzse reggel, már világosban, szovjet harckocsik kereszttüzében, a terepen keresztül, gépkocsin hagyta el a bélai kastélyban kialakított harcállláspontját, s előbb Köbölkútra, majd Magyarszőgyénre mozgott hátra.

A 8. páncéloshadosztály törzse Sárkányfalváról ugyancsak Magyarszőgyénre települt át. Déltájban a magyar hadosztály törzse itt kapott parancsot az LVII. páncéloshadtesttől, hogy vonuljon vissza Ógyallára. Egyúttal Tassonyi századost és katonáit a 8. páncéloshadosztály alárendeltségébe utalták.[88]

A 8. páncéloshadosztály 98. páncélgránátos-ezredének egy zászlóalját, amelyet Muzslán az 5. gárda-harckocsihadtest erői korábban bekerítettek, a délelőtt folyamán a páncélgránátos-ezred (von Knoop alezredes) katonái Köbölkút felől indított ellenlökésükkel felmentették, de Muzsla – mint fentebb említettük – szovjet kézbe került.

---

szovjet harckocsikat bevárta, és egyet közülük 30 méterről páncélöklöllel kilőtt. Kocsis Imre őrmester, az ezred törzsszázadának másik katonája ugyanott a támadó szovjet harckocsikat bevárva, azok közül kettőt 80 méterről páncélrémmel lőtt ki.

[85] Minden valószínűség szerint ez a 250-es magassági pont (Bélai-hegy) volt.

[86] A szovjet gyalogságot támogató páncéltörő ágyúk közkeletű ragadványneve a német–magyar csapatok körében, mivel a lövedék nagy kezdősebessége miatt a lövés dörejét később hallották, mint a becsapódást.

[87] A Hazáért mindhalálig. Vitéz Szepesvári Béla ny. őrnagy háborús naplója. A szerző saját kiadása, é. n. (a továbbiakban: *Szepesvári*) 86–90. o.

[88] *Lajtos* 70–71. o.

Bélát egy ideig még tartotta a „Szent László" hadosztály újoncokkal feltöltött repülőlövész-zászlóalja, de a szovjet rohamok hamarosan szétverték a védelmét. Szepesvári Béla főhadnagy szavaival:

„A fejünk felett állandóan orosz gépek repkednek. Alig vagyunk páran a horhosban Karácsony hadnaggyal együtt. Gyalogsági ásó hiányában az emberek nem tudják beásni magukat. Szerencsére és csodálatosképpen az oroszok nem aknáznak. Lassan leszáll az este. A balszárny, úgy látom, visszavonul. Németek jönnek a balszárnyat előbbre vinni, de azokat is visszaverik. Jelentem Pálfi százados úrnak, hogy nincs balszárny. Azt mondja, ha nem tudom tartani magam, vonuljak vissza.

Azért is kitartok! És ezzel megkezdődik életem legnehezebb éjszakája. Az aknászaink mögöttem vagy 10 m-ről folyamatosan lövik az oroszokat. Az oroszok beszéde, kiabálása behallatszik hozzám az útról. A horhos körül fehér, havas perem fut végig. Váltással géppisztolyos figyelőket állítok, hogy a peremet figyeljék. Én kezdem. Meresztem a szemem a peremre. Amint egy muszka fej a fehér hóperem felett megjelenik, tüzelek; a fej eltűnik. Ez így megy egész éjjel."[89]

Tassonyi Edömér százados ejtőernyősei ellentámadással Bélát visszafoglalták ugyan, de a déli és délnyugati irányból megindított támadások ellenében megtartani már nem tudták. Ezután az ejtőernyős-zászlóaljat észak felé szorították vissza, amely hátramozgása közben – utcai harcok árán – ismét birtokba vette Libádot, ahová időközben betörtek a szovjetek.

Délelőtt 11 óra tájban a szovjetek újabb rohamot indítottak az ejtőernyősök állásai ellen, de miután ez is összeomlott, aznap már nem próbálkoztak újra. Libád előterében az ejtőernyős-zászlóalj parancsnokánál jelentkezett a német 211. népi-gránátoshadosztály lövészzászlóaljának egy kerékpáros-szakasza, amelyet Tassonyi százados Libádtól 400 métere nyugatra, az erdőszegély lezárására rendelt.[90]

A szovjet tüzérség rakétasorozatvető-tűzzel már korábban felgyújtotta Libád házait, hogy a támadó lövészgyalogság a beálló esti sötétségben is lásson valamit. A magyar ejtőernyősök megpróbálták oltani az égő épületeket.[91]

A szovjet felderítés még 6-án reggel megállapította, hogy a németek Köbölkúton gyalogságot, harckocsikat, vadászpáncélosokat és páncéltörő ágyúkat vontak össze.

A 46. gárda-harckocsidandár parancsnokának utasítására az előrevetett osztag a Köbölkút felé vezető úton nyomult tovább, hogy lekösse a németeket a dandár zömének beérkezéséig. Mihno gárdaalezredes a következő jelentést küldte a hadtest törzsének: „Köbölkútra megyek. A 31. gárda-gépesítettdandár gyalogsága siessen."[92]

A 46. gárda-harckocsidandár Köbölkútra igyekvő páncélosait Balnay Zoltán hadnagy, a 1. honvéd közepes aknavető tüzérosztály 2. ütegének parancsnoka igen közelről látta, s erről egykorú jelentésében így számolt be:

„Az orosz harckocsik észrevették az ezalatt már pánikszerűen visszavonuló német–magyar alakulatokat, s a műutat világító-robbanó lövedékekkel lőtték. Az országos jár-

[89] *Szepesvári* 91. o.

[90] Tassonyi-levél, 3. o.

[91] *Szepesvári* 91. o.

[92] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 7. o.

művek [szekerek – Sz. N.] négyes oszlopban, még az árok területén is, vágtában akarták egymást megelőzni, s így a forgalmat csak meggátolták. Köbölkútra beérve, a házakból kijövő német gépkocsik teljesen eltorlaszolták az utat, s egy országos járművet az árokba szorítottak, összetörve."[93]

A szovjet harckocsik reggel 8 óra tájban érték el a települést, amelyet a német 8. páncéloshadosztály részei védték, egyebek mellett tüzérségi eszközökkel és négy harckocsival (feltehetően a 10/II. páncélososztály Panzer IV harcjárműveivel).

Magyar források szerint 8 óra előtt nem sokkal Köbölkúttól északkeletre, az útkanyarnál lévő erdőnél német páncélosok indultak támadásra. A németek a 46. gárda-harckocsidandár előrevetett osztagának három páncélosát kilőtték (ebből egy meg is semmisült), s ezzel a szovjetek előretörését átmenetileg feltartóztatták. Egy másik magyar tiszt is szemtanúja volt az eseményeknek:

„A Köbölkút–Bátorkeszi–Kisújfalu útelágazáshoz érve az ellenséges tűz erősödött, erre gépkocsiról szálltam és a teljesen eltorlódott utat akartam rendezni, miután a gépkocsikat fedezésbe [sic!] állítottam. Az élkocsi már a Bátorkeszire vezető útszakaszon állott. Kb. egy negyedórai időzés után 8 h körül orosz T–34-esek[94] rohantak be a községbe, hevesen tüzelve. Én ezalatt az utcán voltam, és láttam, hogy az első páncélos átrohanva a vasút mellett kilövődött [sic!], a második átgázolt a tüzérparancsnok[95] Steyer kocsiján, és azt teljesen összelapította. A mellettem álló sebesültszállító kocsit a T–34 teljesen szétlőtte, de pár másodpercen belül a harckocsit egy német katona páncélrémmel kilőtte. Magam részéről egy sebesült egészségügyi katonát vittem le a mellettünk álló ház pincéjébe, ugyanezen idő alatt Karácsony őrvezető egy német tisztet vitt a segélyhelyre. A községen hat orosz harckocsi ment át. Ezek eltűnte után összeszedtem az embereket és a gépkocsikat."[96]

Amikor a szovjet előrevetett osztagot követve a harckocsidandár zöme 20 M4A2 páncélossal a Párkány felé vezető út mentén betört Köbölkút déli és keleti felébe, majd a 301. önálló páncéltörő tüzérezred is beérkezett és tüzelőállást foglalt, a Köbölkutat védő németek soraiban ismét kitört a pánik. A védők Bátorkeszi és Kisújfalu felé menekültek. A szovjetek délelőtt 10 óra körül birtokba vették a települést.[97]

A 46. gárda-harckocsidandár és a páncéltörő tüzérezred Köbölkút délnyugati részén, a vasútállomás körzetében megállt és várta a 31. gárda-gépesítettdandár beérkezését, hogy annak átadva az elfoglalt terepszakaszt, folytathassa a támadást nyugat felé.

A gárda-gépesítettdandár azonban egyelőre nem nyomult előre Köbölkútig az elrendelt menetalakzatban. Ugyanis a 9. gárda-gépesítetthadtest (s egyben a 6. gárda-harckocsihadsereg) jobbszárnya fedezetlen volt. A visszavonuló német–magyar csapatok helyenként elvágták a Nána–Köbölkút utat, amely a hadtest fő utánpótlási útvonalát jelentette. A dandár gyalogsága a hadtesttől azt a parancsot kapta, hogy tisztítsa meg az út környékét.

---

[93] Lásd HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 99. sz. melléklet.

[94] A jelentést író tüzértiszt tévedésből a 46. gárda-harckocsidandár M4A2 harckocsijait nézte T–34-eknek.

[95] A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnoka, Dárday Vilmos tüzér ezredes személygépkocsijáról van szó.

[96] HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 100. sz. melléklet.

[97] Сборник материалов по изучению опыта войны № 21. Москва, 1946. (A továbbiakban: Сборник) 122. o.

A 8. páncéloshadosztály részei időközben úrrá lettek pánikszerű menekülésükön, és ellenlökéseket indítottak a Köbölkút északi és északnyugati felé védő 46. gárda-harckocsidandár és a 301. önálló páncéltörő tüzérezred állásai ellen. A német páncélosok betörtek a településre, és az utcákon folyt a küzdelem. 16 óra tájban végre beérkeztek a 31. gárda-gépesítettdandár páncélosai és gépkocsizó lövészei. Velük együtt a szovjetek kiszorították a németeket Köbölkútról.

Estefelé a 18. gárda-gépesítettdandár is beérkezett, amely átvette a község védelmét. A 46. gárda-harckocsidandár és a 31. gárda-gépesítettdandár így sötétedés után is folytathatta nyugati irányú támadását.[98]

A 46. gárda-harckocsidandár 1. harckocsizászlóaljának két M4A2 páncélosa 7-én hajnalban visszatért Ipolyszalkára, hogy az üzemanyag- és lőszerutánpótlást szállító tehergépkocsikat a dandár után kísérje.[99]

A harckocsihadsereg balszárnyán a 4. gárda motorkerékpáros-ezred időközben elfoglalta Karvát, és támadását Dunamocs[100] felé folytatta, ahová az ezred katonái 6-án 23 óra körül törtek be.[101]

A 6. gárda-harckocsihadsereg január 6-án 23 km mélyen hatolt be a „Balck" seregcsoport LVII. páncéloshadtestének védelmébe. A szovjetek a harcok során 29 ellenséges páncélos kilövését jelentették, további 54-et pedig zsákmányoltak (utóbbiak zömét a Párkány–Nána vasútállomáson álló szerelvényen).[102]

A szovjetek ugyanakkor a „Szent László" hadosztály sávjában mintegy 60 harckocsit veszítettek.[103] Mint a fentiekből kiderül, ezekből legalább 27-et magyar katonák lőttek ki.[104]

A harckocsihadsereg mögött, illetve annak jobbszárnyán hajnalban a 7. gárdahadsereg két lövészhadteste is megkezdte támadását. A 25. gárda-lövészhadtest csapatai a 27. gárda-harckocsidandár támogatásával áttörték a német–magyar csapatok védelmét a Garam folyó nyugati partján Kéménd és a Duna közötti 15 km széles frontszakaszon, és a nap végén egyes irányokban 18 km-t nyomultak előre.

A szovjet lövészgyalogság a harckocsidandárok mögött haladt. A 6. gárda-légideszanthadosztály elfoglalta Kéméndipusztát, a 409. lövészhadosztály pedig Kőhídgyarmatot s a Libádtól keletre lévő erdőt. A 375. lövészhadosztály Béla elfoglalásáért harcolt, az 53. lövészhadosztály megszállta Káptalanpusztát, Párkány–Nána vasútállomást, Ebedet, Muzslát, Kismuzslát, Kengyelesmajort, Csenkét és Szentgyörgyhalmot.

---

[98] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 9–10. o.

[99] *Loza* 70. o.

[100] Karva 220, Dunamocs 392 házból állt.

[101] Сборник, 123. o.

[102] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/24. A zömmel magyar felségjelet viselő páncélosok harcképtelen állapotban elszállításukra vártak, amikor a szovjet csapatok elfoglalták a vasútállomás területét. Azonban a 2. Ukrán Front sem szállította el őket, s emiatt 1945. február 19-én a „Südwind" hadművelet keretében támadó német csapatok hiánytalanul visszaszerezték őket, miután a vasútállomást újra birtokba vették. Ehhez lásd a KTB/HGr. Süd 630. tekercs 7 213813. felvételét.

[103] Lásd HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 101. sz. melléklet.

[104] A szovjet 7. gárdahadsereg jelentései a 2. Ukrán Frontnak, 1945. január 1–31. (Másolata a szerző birtokában.) Az 1945. január 6-án 19 óra 50 perckor leadott jelentés.

A 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadteste tehát a nap végén a Libád–Béla–Sárkányfalva vasútállomás–Karva arcvonalon, a 27. gárda-harckocsidandár Kéménd déli szélén harcolt. Aznap a lövészcsapatokat támogató dandár két T–34 harckocsiját és egy SzU–85 önjáró lövegét kilőtték a német lövegek (a harckocsik kiégtek), két további T–34 felrobbant egy aknamezőn, egy harckocsi és két önjáró löveg pedig műszaki okok miatt vált harcképtelenné.[105]

A 27. gárda-lövészhadtest arcvonalán azonban nem sikerült végrehajtani a kapott feladatot. A 243. lövészhadosztály egyik lövészezrede átkelt a Garam folyón, elfoglalta Garamvezekényt, és harcot folytatott Garamdamásd elfoglalásáért. Ugyanakkor a 303. lövészhadosztály Tőre környékén elfoglalt hídfőállását feladta, mivel azt – szovjet források szerint – két gyalogzászlóalj és 22 páncélos támadta.[106]

A 2. Ukrán Front 5. légi hadserege a komáromi páncélosütközet első napján összesen 221 bevetésben támogatta a támadó szárazföldi csapatokat.[107] A nap első felében a sűrű köd akadályozta a repülőgépek alkalmazását. Délután a bombázó- és csatarepülőgépek főleg Bátorkeszit, Magyarszőgyént és Kisújfalut támadták. A szovjet vadászrepülőgépek kilenc légi harcban 10 lelőtt ellenséges repülőgépet jelentettek.[108]

A német Dél Hadseregcsoport törzse csupán 6 óra 20 perckor kapta kézhez az első híreket a szovjetek megindított támadásról. Tíz perccel később a hadseregcsoport utasította a „Balck" seregcsoportot, hogy a 3. páncéloshadosztály minden olyan alakulatát, amely még a Dunától északra állomásozik, haladéktalanul fordítsa meg és vesse be a szovjet betörés elszigetelésére.

A 211. népi-gránátoshadosztály 211. lövészzászlóalja és a 8. páncélos-felderítőosztály (Sell százados) Sárkányfalváról déli irányban indított ellenlökést. Ezek az erők birtokba vették a Köbölkúttól keletre elterülő 217-es magaslatot, és megtartották annak ellenére, hogy a szovjetek dél és délnyugat felől többször is megrohamozták.

A „Balck" seregcsoport időközben utasította a „Szent László" hadosztály sávjában harcoló magyar páncéloscsoportot, hogy még bevethető 11 Panzer IV és Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosával Ebedről észak felé támadjon. Ugyanekkor a magyar ejtőernyős-zászlóaljnak Béláról keleti irányban kellett volna ellenlökést indítania. Ezekre azonban a szovjet csapatok megkerülő manőverei miatt már nem kerülhetett sor.

Délelőtt 10 óra előtt néhány perccel a „Balck" seregcsoport kérvényezte, hogy a komáromi kőolajfinomítók biztosítására rendelt „Gneisenau" zászlóaljakat Komárom Dunától északra fekvő előterébe vezényelhesse. A hadseregcsoport ezt engedélyezte.

Nem sokkal ezután Heinz Guderian vezérezredes, a német szárazföldi haderő vezérkarának megbízott főnöke, aki éppen a IV. SS-páncéloshadtest harcálláspontján tájékozódott a Dunától északra kialakult helyzetről, rendkívül jelentős, a további hadműveleteket alapvetően befolyásoló döntést hozott. Úgy határozott ugyanis, hogy a már vasúti szállítás alatt lévő 20. páncéloshadosztálynak[109] a korábbi tervektől eltérően nem Léva-

[105] A dandár aznapi személyi vesztesége egy halott és 17 sebesült volt. Lásd A 7. gd. hds. hk. g. cs. pk., 006. sz. jelentés, 1945. január 6.

[106] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/22-23.

[107] Uo. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/24.

[108] *Malahov* 82. o.

[109] A 20. páncéloshadosztály január 5-én indult Kelet-Poroszországból. A Dél Hadseregcsoport a hadosztályt január 6-án 17 órakor arról értesítette, hogy az újabb parancs szerint Bajcs–Udvard–Komját–Tardoskedd–

nál, hanem Érsekújvárnál kell kirakodnia, majd az LVII. páncéloshadtest alárendeltségébe lépnie. Ezzel párhuzamosan Guderian vezérezredes arról is intézkedett, hogy a 3. páncéloshadosztály folytassa tovább átcsoportosulását a Dunától délre.

Von Grolman altábornagy 12 óra 25 perckor kifejtette Gaedcke vezérőrnagynak, hogy véleménye szerint csupán egy korlátozott célú szovjet támadásról van szó, amellyel tűz alatt akarják tartani a Duna déli partján vezető utakat, hogy zavarják a „Konrad" hadműveletben bevetett csapatok utánpótlását. A hadseregcsoport vezérkari főnöke szerint a szovjetek még be sem vetették a 6. gárda-harckocsihadsereg teljes erejét, mivel a 4. gárda-gépesítetthadtestet északabbra még visszatartották. A németek nem tudták, hogy Malinovszkij marsall ez utóbbi hadtestet már front-tartalékba vonta.

Délután a szovjet erők áttörték az a rögtönzött védelmi vonalat, amelyet a németek a Nyergesújfalutól északra lévő erdő keleti szegélyétől észak felé építettek ki. A támadó ék (a német légi felderítés szerint 40 páncélos) már Búcstól 4 km-re keletre járt és Bátorkeszi felé igyekezett.

Az ellentámadásra képtelen 8. páncéloshadosztály nyugat felé visszaszorított 28. páncélgránátos-ezredének részei von Hochberg őrnagy parancsnoksága alatt a „Sachsen" géppuskás zászlóaljjal és a frissen beérkezett 13. páncélvadászosztállyal[110] közösen Süttő észak–Búcs keleti széle vonalon létesítettek újabb védelmi állásokat.

A német–magyar arcvonalon, a Búcs és Köbölkút között tátongó rés mélységében a németek nehéz páncéltörő ágyúkból és légvédelmi lövegekből újabb reteszállást rögtönöztek. Ez azonban nem sokat segített, mert 17 óra körül a szovjet 5. gárda-harckocsihadtest – különösebb gond nélkül – 10 páncélossal betört Búcsra, 14 harckocsival pedig Bátorkeszire.[111]

A 211. népi-gránátoshadosztály jobbszárnyán a szovjet 409. lövészhadosztály hajnalban meginduló 684. lövészezrede kelet felől, 675. lövészezrede délkeleti irányból támadva napközben elfoglalta Kőhídgyarmatot. Az innen északnyugatra lévő útkereszteződésért súlyos harcok folytak.

A 6. gárda-légideszanthadosztály rést talált a népi-gránátosok arcvonalán, és a 27. gárda-harckocsidandár kilenc páncélosával, valamint mintegy 500 katonával északnyugati irányban támadva elfoglalta Kéméndipusztát. A német hadosztály erői azonban a Bénynél és Csatától északra század és zászlóalj erővel[112] átkelő szovjeteket visszavetették a keleti partra.[113]

Érsekújvár körzetében kell gyülekeznie, és egyelőre a „Balck" seregcsoport közvetlen alárendeltségében marad. A 20. páncéloshadosztály megbízott parancsnoka Hermann von Oppeln-Bronikowski ezredes volt, aki 1936-ban a német díjlovagló csapat tagjaként olimpiai bajnok lett, és részt vett egyebek mellett a normandiai harcokban is.

A hadosztály 1945. január 1-jén 48 (ebből 45 bevethető) Panzer IV, 31 (29) Panther és négy (három) Panzer III és két T–34 harckocsival, 19 (16) Jagdpanzer IV vadászpáncélossal, valamint 16 (16) páncélgépkocsival (ebből 13 Pumával) és 278 (255) lövészpáncélossal rendelkezett. Utóbbiak közül 16 darab Sd. Kfz. 251/16 lángszórós változat, 19 pedig Sd. Kfz. 251/17 változat volt 2 cm-es gépágyúval felszerelve. Lásd ehhez BA–MA RH 10/157.

[110] A páncélvadászosztály és a 8. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja nem érkezett meg időben Köbölkúthoz, ahonnan ellenlökést kellett volna indítaniuk, mivel a komáromi közúti hídon harcjárműveik elakadtak.

[111] Vö. Сборник, 123. o.

[112] A később ismertetett harccselekmények könnyebb megértése érdekében itt kívánjuk megjegyezni, hogy a német szárazföldi haderő főparancsnoksága (OKH) még 1942 végén utasított minden alakulatot, törzset és parancsnokságot, hogy az ellenséges támadás létszámát jelentéseikben az alábbiak szerint közölje: 1–50 fő

A 8. páncéloshadosztály aznapi kudarcaiért, az elrendelt ellentámadás elmaradásáért Balck páncélos tábornok a hadosztály parancsnokát, Fröhlich vezérőrnagyot tette felelőssé, s Gaedcke vezérőrnagy útján a hadseregcsoportnál kezdeményezte leváltását. Balck szerint a páncéloshadosztály parancsnoka túl kényelmes volt, és csapatait az elrendelt készenléti állások vonalától a kelleténél nyugatabbra állomásoztatta.[114]

A Dél Hadseregcsoport főparancsnoka, Otto Wöhler gyalogsági tábornok a késő esti órákban úgy döntött, hogy a komáromi hídfőt megerősíti az önálló 208. páncélososztállyal.[115] Ugyanakkor von Grolman altábornagy javaslatára a „Balck" seregcsoport a 8. páncéloshadosztály maradványainak vezetésével, illetve a komáromi hídfő védelmével Emmo von Roden vezérőrnagyot bízta meg, aki egyébként a hadseregcsoport különleges feladatú tábornoka volt.[116]

Az ütközet második szakasza: a szovjet siker kifejlesztése (1945. január 7.)

A 6. gárda-harckocsihadsereg és a 7. gárdahadsereg csapatai január 7-ére[117] virradó éjszaka is folytatták a támadást.

Az 5. gárda-harckocsihadtest 21. gárda- és 22. gárda-harckocsidandárja hajnali 2 órakor elfoglalta Madart, majd folytatva az előrenyomulást, lényeges ellenállás nélkül birtokba vette Szilasházát, s megközelítette Marcelkeszit is.

A hadtest erői hajnali fél hat körül betörtek Heténye, majd 10 óra körül el is foglalták a községet, ahol jelentéseik szerint a harckocsik három vadászpáncélost, két közvetlen irányzásra beállított löveget és egy utánfutós terepjáró gépkocsit semmisítettek meg. A tovább nyomuló 21. gárda-harckocsidandár 10 óra 40 perc táján elérte Gyulamajort.[118]

Gereben Ferenc százados, a 76/3. fogatolt közepes tarackos üteg parancsnoka alosztályával Heténye éjjelezett. Az üteg hajnali 5 óra 30 perckor lett menetkész. A százados a hajnali szovjet betörésről így írt harcjelentésében:

„Közvetlen megindulás után harckocsi kezdte lőni az üteget, majd ellenséges gyalogsági tűzbe is került a keskeny község mindkét oldaláról (jobbról és balról). Ekkor jött

---

támadó → pontos létszám (például „34 fő"), 51–100 fő támadó → „századnyi erő", 101–200 fő támadó → „egy-két századnyi erő", 201–300 fő támadó → „zászlóaljnyi erő", 301–500 fő támadó → „körülbelül két zászlóaljnyi erő", 501–1000 fő támadó → „ezrednyi erő".

[113] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 6. 1. 1945 (627. tekercs 7211999–7212000. felvétel).

[114] Hermann Balck német tábornok visszaemlékezése és naplója a magyarországi harcokról és a fegyverszünetről. HL Tgy. 3085. sz. (a továbbiakban: Balck-napló) 4. o.

[115] A 208. páncélososztály (parancsnoka Bohn százados) 1945. január 1-jén 25 (ebből 21 bevethető) Panzer IV harckocsival és 10 (hét) Panzer IV L/70 (A) vadászpáncélossal rendelkezett. Ez volt az egyetlen olyan jelentősebb alakulat, amelyet a németek a komáromi páncélosütközet alatt a Dunától délre harcoló csoportosításuktól biztosan elvontak.

[116] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 6. 1. 1945 (627. tekercs 7212013. felvétel). Von Roden vezérőrnagy 1943 júliusa óta töltötte be ezt a beosztást, s részt vett egyebek mellett az erdélyi harcokban is. A komáromi páncélosütközet után, 1945 februárjában a Dunántúlon vezetett egy német–magyar harccsoportot. 1945. május 3-án Berlin közelében nyoma veszett (feltehetően elesett).

[117] Reggel erősen havazott és 0 Celsius-fokot mértek. Napközben a hőmérséklet –2 Celsius-fok volt, alacsony felhőalap mellett továbbra is havazott. Az utak a hó és a jég miatt nehezen voltak járhatók.

[118] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 6. o.

előre a tűzlépcsőnél menetelő ütegparancsnokhoz dr. Pőcze Gyula hadapród, hogy az üteg végére a sötétben teljesen felzárkóztak az orosz harckocsik, számos ló ki van lőve [sic!] és a minden oldalról jövő tűzben a legénység szétszaladt a házak közé és az árkokba. Ugyanekkor az üteg éle a község nyugati szélén, az útkanyarnál néhány német harckocsiban[119] megakadt, majd azok egyike a második löveget az út árkába nyomta. Időközben két országos járműnek és az élfélszakasznak sikerült a német harckocsik között átjutni [...]. Mivel az üteg ekkor már német és orosz harckocsik kereszttüzében is állott, a sötétben 4-5 fő került csak elő, ezzel az erővel azonban az árokban lévő löveg kiemelése nem sikerült hosszabb kísérletezés után sem. Ekkor egy német harckocsi kilőve lángba borult az árokban lévő löveg mellett, a német harckocsik megkezdték a visszavonulást, az ott lévő néhány német gyalogos is nyugat felé kezdett szivárogni a községből, amelyben a helyzet már teljesen áttekinthetetlen volt [...]."[120]

A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár, miután rendezte kötelékeit, hajnali 2 órakor elhagyta Bátorkeszit, 4 órakor áthaladt Madar északkeleti részén, 5 órakor elérte Szilasházát, ahol kisebb ellenséges gyalogos erőket szórt szét, majd 7 óra 30 perckor megkezdte a harcot Marcelkeszi északkeleti részén. A dandár 10 óra 40 percig a település teljes területét elfoglalta, majd 14 órakor északkeleti irányból 400 méterre megközelítette a Komáromtól északkeletre lévő vasúti-közúti kereszteződést, ahol német vadászpáncélosok és lövészpáncélosok ellenállásába ütközött. A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár egy zászlóalja 16 óra körül délnyugati felől 300 méterre megközelítette Gyulamajort.

A két harckocsidandár ezzel egy időben támadást indított Komárom felé, ám a hídfő ellen – német adatok szerint 20 harckocsival – megindított támadás végül kudarcba fulladt. A 21. gárda-harckocsidandárt 12 német vadászpáncélos és egy zászlóaljnyi gyalogság ellenlökése érte. Emiatt kénytelen volt visszavonulni a Gyulamajortól 1,5 km-re keletre fekvő 108-as magassági pont körzetébe.

Az ellenlökést végrehajtó német páncélosalakulat nagy valószínűséggel a 208. páncélososztály volt, amely frissen beérkezve a IV. SS-páncéloshadtest alárendeltségéből az LVII. páncéloshadtest 8. páncéloshadosztályának megerősítésére, 12 páncélosával el is érte a Komáromtól északkeletre lévő vasúti-közúti kereszteződést.

A 22. gárda-harckocsidandár négyórás harcot vívott egy másik német páncélozott harccsoporttal, amely 10 vadászpáncélosból, hét harckocsiból, négy lövészpáncélosból és egy gyalogzászlóaljból állt. Ennek során a dandár két harckocsija elérte a Vág-Duna partját is Komáromtól közvetlenül keletre. Ám 15 órakor a német páncélozott harccsoport újabb ellenlökése a szovjet harckocsikat visszavonulásra kényszerítette a Téglagyártól 200 méterre északra fekvő területre.[121]

A 6. gárda-harckocsihadsereg ennek ellenére aznap újabb 25 km-t nyomult előre. Komárom városát meglepetésszerűen érte a szovjet előretörés. Ahogy erről Szénássy Zoltán könyvében beszámol:

„Január 7-én, a kora reggeli órákban, fülsüketítő robbanássorozat lepte meg a város lakosságát. Repülő sehol, de az ég zengett, mintha a pokol kapui nyíltak volna meg. A

[119] Noha a magyar tüzértiszt német harckocsikat említ, a szovjet hadtest egykorú dokumentumában „önjárókról" olvashatunk. A harcjárműfajtára nézve a magunk részéről a szovjet forrást fogadjuk el hitelesebbnek.

[120] HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 98. sz. melléklet.

[121] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 6. o.

komáromiakat még többségében ágyban találta az aknatűz, amely a Vág-Duna irányából csapott a városra. Ekkor kapott találatot többek között a református kollégium is. Általában a városnak a folyó felé néző oldala, utcái szenvedték el a becsapódásokat. Így pl. a Tó utca is, ahol a város egyik illusztris polgára, Banai Tóth Pál polgári iskolai igazgató kapott halálos sebesülést, a házukat ért találat során."[122]

A komáromi hídfő védelmének kulcsa egy kelet felől érkező támadás esetén a Vág-Duna közúti és vasúti hídjának ellenőrzése volt. Ugyanis a folyó a várostól keletre gyakorlatilag egy 90-200 m széles, vízzel feltöltött, jellemzően szabályozatlan medrű „harckocsiárkot" képezett a támadó erők útjában. Áthidalásához körülbelül három-hét hadihídoszlop kellett.[123]

Szükség esetén a védők megszállhatták a város körül a XIX. században befejezett erődrendszert, illetve a Vág-Duna torkolatának keleti partján még fellelhető sáncokat is. A vasúti híd keleti előterét az árvízvédelmi töltés is oltalmazta. Ha a szovjet csapatoknak sikerül is elfoglalni a két hidat, a támadás valódi céljáig, a komáromi Duna-hidakig még át kellett törniük a több mint 4200 épületből álló városon. A dunai vasúti híd Komáromtól kb. 2 km-re délnyugatra, a közúti átkelő pedig a várostól délre volt.

A hídfő védői a német harckocsikon és vadászpáncélosokon kívül 10 páncéltörő ágyút, valamint egy német légvédelmi tüzérosztály 8,8 cm-es lövegeit is alkalmazhatták a támadó szovjet páncélosok feltartóztatására. A támogató gyalogságot a 8. páncéloshadosztály 98/II. páncélgránátos-zászlóalja, a „Sachsen" géppuskás zászlóalj és a 93/II. páncélgránátos-zászlóalj maradéka (összesen mintegy 200-300 harcképes katona) alkotta. Balck tábornok szerint aznap a hídfőben bevetették az egyik német „Gneisenau" zászlóaljat is, amelynek katonái jól teljesítettek.

A védelem parancsnoka von Roden vezérőrnagy volt. A németek a hídfő előtt aznap összesen kilenc szovjet páncélos kilövését jelentették.

A várost azonban nem csak német erők védték. A Komáromban és környékén lábadozó, sebesülésükből már felépült[124] magyar katonákból, illetve még be nem hívott pótartalékosokból riadózászlóaljat szerveztek, amelynek egyik százada 250 fős volt. A zászlóalj vélhetően legalább két századból állt. Egyes adatok szerint az újjászervezett 1. huszárhadosztály egy osztályát is bevetették a hídfőben.[125]

A magyar gyalogság főként a közúti és a vasúti híd keleti előterét védte, először a Téglagyárnál, majd a Vág-Duna árvédelmi gátján beásva magát. A magyar védők parancsnoka – természetesen von Roden vezérőrnagynak alárendelve – a 45 esztendős Ujváry-Menyhárt Antal alezredes volt.[126]

Ez idő tájt Komáromban állomásozott a magyar 7. rohamtüzérosztály[127] egyik ütege is Szőke Endre tartalékos főhadnagy parancsnoksága alatt. A főhadnagy két napra Duna-

---

[122] *Szénássy Zoltán:* Komáromi m. kir. 22. gyalogezred. Komárom, 2000. (a továbbiakban: *Szénássy*) 166. o.

[123] Egy rendszeresített magyar hadihídoszlop 53 m széles víziakadály áthidalására volt alkalmas. Lásd Hazánk katonai földrajza. Összeállította: dr. vitéz *Bokori Ignác* szaksz. alezredes. Budapest, 1943. 39–40. o.

[124] Az állományból sokakat a városban működő m. kir. 520. hadikórházban ápoltak korábban.

[125] *Szénássy* 170. o. A szovjet 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti naplója január 11-én „a magyar 1. huszár lovashadosztály 3. huszárezredének" részeit is említi a hídfőben.

[126] *Szénássy* 170. o.

[127] A 7. rohamtüzérosztály zöme (két üteg) a bekerített Budapesten harcolt.

szerdahely körzetébe távozott, hogy új szálláskörletet szemrevételezzen az üteg számára. A parancsnokságot ez alatt Végh László tartalékos zászlós vette át. A magyar rohamtüzérüteg ekkor hét-nyolc bevethető StuG. III rohamlöveggel rendelkezett. Német kérésre aznap ez az üteg is bevetésre indult a komáromi hídfő védelmében, s saját veszteség nélkül több szovjet harckocsit is kilőtt. Később a németek e tettükért kitüntettek néhány magyar rohamtüzért.[128] A védelem tüzérségi támogatását elsősorban a német 80. páncélos-tüzérezred II. tüzérosztálya végezte kettő, egyenként négy-négy 10,5 cm-es gépvontatású könnyű tábori tarackkal felszerelt üteggel. Az egyik üteg a Széna téren, a másik a Kis-Ér táján, a Vargha-kertben foglalt tüzelőállást.[129]

Komáromot este is szovjet aknavető- és rakétasorozatvető-tűzcsapások érték.

A 9. gárda-gépesítetthadtest 46. gárda-harckocsidandárjának erői – a német felderítés adatai szerint 15-20 páncélossal, valamint páncélozott szállító járművekkel – még sötétben elérték Perbete délkeleti előterét. Útközben – szovjet források szerint – német lövészpáncélosokba és páncélvadászokba ütköztek, amelyeknek súlyos vesztséget okoztak.[130] A hadtest erői 13 óra tájban foglalták el Perbetét.[131]

A szovjet 31. gárda-gépesítettdandár 85. gárda-harckocsiezrede és két gépkocsizó lövészzászlóalja 11 óra 45 perc körül betört Bajcsra, majd a birtokba vett község[132] körzetéből támadást indított Érsekújvár irányában. Ám rohamukat az ottani hídfő védelme – lényegében két német „Gneisenau" zászlóalj – két harckocsi kilövése mellett visszaverte.

A 8. páncéloshadosztály 8. páncélos-felderítőosztálya – szovjet adatok szerint mintegy 200, lövészpáncélosokon szállított katonával és négy „önjáró löveggel" – támadást indított, visszafoglalta Bátorkeszit, és meg is tartotta a szovjet 18. gárda-gépesítettdandár 83. gárda-harckocsiezredének páncélosai, valamint a deszantlövészek ismételt rohamaival szemben. A szovjet dandár gépkocsizó lövészzászlóaljai ezzel egy időben a 98. páncélgránátos-ezred részei[133] által védett Kisújfalut támadták, de nem jártak sikerrel. A 25. gárda-lövészhadtest 375. lövészhadosztálya azonban hamarosan beérkezett, s jelentősen megnövelte a szovjet rohamok erejét.

A 9. gárda-gépesítettdandár 14. gárda motorkerékpáros zászlóalja a nap végére elérte a Perbetétől keletre fekvő Szentistvánpusztát.[134]

A „Szent László" hadosztály ejtőernyős- és repülőlövész-zászlóaljának Libád és Béla keleti előterében, a 250-es magassági pont (Bélai-hegy) körzetében egész éjszaka kitartó, még harcképes csoportjai ellen a szovjet 25. gárda-lövészhadtest 6. gárda-légideszanthadosztálya (Mihajil Nyikolajevics Szmirnov vezérőrnagy) 7-én reggel 7 óra 30 perc körül újabb támadást indított.

---

[128] Szőke Endre 1981. április 12-én kelt levele a rohamtüzérosztály korábbi parancsnokához, vitéz harasztosi Török Pál századoshoz. (Másolata a szerző birtokában.) 2–3. o.

[129] HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 98. sz. melléklet, valamint *Szénássy* 166. o. A magyar 76/3. fogatolt közepes tarackos üteg megmaradt lövegét január 8-án beállították a német 80/5. ütegbe, de egy nappal később kivonták onnan.

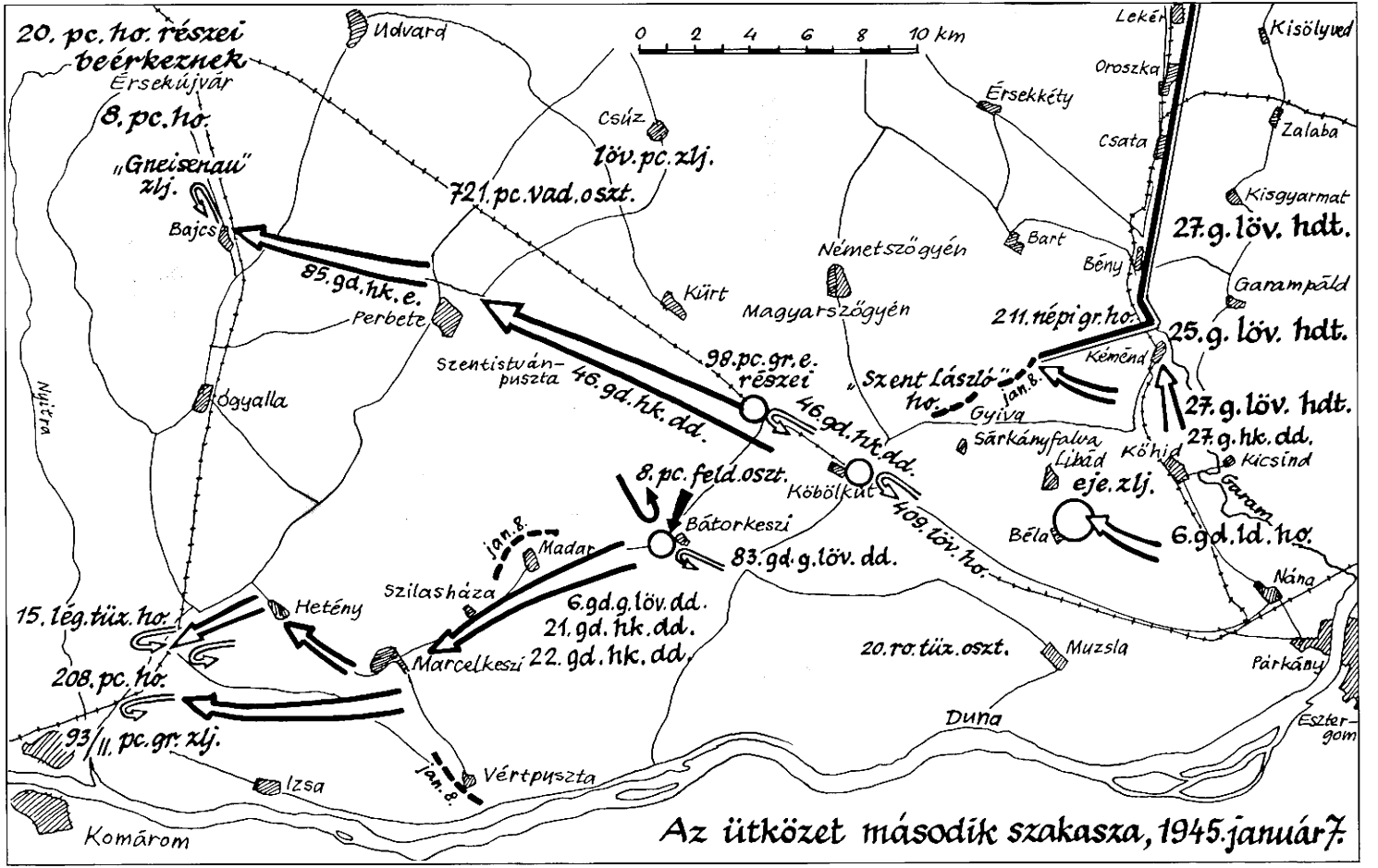
[130] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 10–11. o.

[131] Сборник, 123. o.

[132] A 31. gárda-gépesítettdandár Bajcson jelentős zsákmányolt hadianyag mellett 200 hadifoglyot is ejtett.

[133] A lövészpáncélosokkal felszerelt 98/I. páncélgránátos-zászlóalj parancsnoka, Paul százados az aznapi harcokban elesett.

[134] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 13. o.

20. pc. ho. részei beérkeznek
Érsekújvár
8. pc. ho.
„Gneisenau" zlj.
Udvard
Csúz
löv. pc. zlj.
721. pc. vad. oszt.
Bajcs
85. gd. hk. e.
Perbete
Kürt
Magyarszőgyén
Németszőgyén
Bart
Bény
Érsekkéty
Oroszka
Csata
Lekér
Kisölyved
Zalaba
Kisgyarmat
27. g. löv. hdt.
Garampáld
211. népi gr. ho.
25. g. löv. hdt.
Kéménd
Gyiva
„Szent László" ho.
jan. 8.
27. g. löv. hdt.
27. g. hk. dd.
Köhid
Kicsind
Sárkányfalva
Libád
eje. zlj.
Béla
6. gd. ld. ho.
Garam
Nána
Párkány
Esztergom
Muzsla
20. ro. tüz. oszt.
Duna
Szentistván-puszta
46. gd. hk. dd.
98. pc. gr. e. részei
46. gd. hk. dd.
Köbölkút
409. löv. ho.
8. pc. feld. oszt.
Bátorkeszi
83. gd. g. löv. dd.
jan. 8.
Madar
Szilasháza
6. gd. g. löv. dd.
21. gd. hk. dd.
22. gd. hk. dd.
Marcelkeszi
Hetény
15. lég. tüz. ho.
208. pc. ho.
93
II. pc. gr. zlj.
Izsa
jan. 8.
Vértpuszta
Komárom
Ógyalla
Nyitra
0 2 4 6 8 10 km
Az ütközet második szakasza, 1945. január 7.

Tassonyi százados Libádon egy maroknyi ejtőernyőssel fedezte a visszavonulást. Amikor a rohamozó szovjet lövészgyalogság 400 méterre megközelítette állásaikat, a hátvédet adó magyar ejtőernyősök meglepetésszerűen tüzet nyitottak, majd kisebb csoportokban – elkerülve a páncélosok járta utakat – maguk is hátraszivárogtak. A német 211. lövészzászlóalj kerékpáros szakasza ezt már 7 óra körül megtette.[135]

A visszavonuló magyar katonák a német 8. páncélos-felderítőosztály két arra járőröző nehéz felderítő páncélgépkocsijának fedezetében Libádról északnyugat felé indultak, de hamarosan szovjet tűzbe kerültek:

„Amikor mi – az első hullámban – kiértünk a faluból, pokoli aknatűzbe kerültünk. Leborultunk a kövesútra, szorosan tapadva a habarcsos, híg sárba, mivel sűrűn becsapódó repesz- és gyújtógránátok még annyi időt se engedtek nekünk, hogy az út árkába vessük magunkat. Itt esett el Sipos szakaszvezető a géppuskásoktól. Hasra vetette magát ő is, amikor hallottuk a lövedékek suhogását. Egy foszforos így találta telibe, combtőből leszakítva mindkét lábát."[136]

A repülőlövész-zászlóalj megmaradt katonái zömmel Magyarszőgyén felé, északnyugati kerülővel igyekeztek hátrafelé. A „Szent László" hadosztály e két zászlóaljának maradványai napokkal később Komárom és Guta körzetében csatlakoztak seregtestükhöz, amelyet ezután a Dunántúlra irányítottak feltöltésre.[137]

Köbölkút német védői a szovjet 409. lövészhadosztály több támadását verték vissza. Úgy tűnt, a németek rögtönzött reteszállásai, ha közöttük résekkel is, de Bátorkeszi, Köbölkút és Kéménd vonalában egyelőre ellenállnak a szovjet rohamoknak.

Késő délután azonban tovább romlott a helyzet. A 211. népi-gránátoshadosztály jobbszárnyát a szovjet 6. gárda légideszant-hadosztály erői visszaszorították a Kéméndi-pusztától 2 km-re nyugatra lévő tanyacsoport és Kéménd északi előtere vonalára. Kéménd a 27. gárda-harckocsidandár által támogatott 14. gárda-lövészezred támadása következtében szovjet kézbe került. A harckocsidandár este kilenc bevethető T–34 harckocsival és kettő SzU–85 önjáró löveggel Libádtól 2 km-re északra harcolt, ahol német páncélosok és gyalogság ellenlökését verte vissza. Aznap a magasabbegység egy harckocsija és egy önjáró lövege került végleg veszteséglistára.[138]

A szovjet csapatok Köbölkúttól északkeletre is betörtek a reteszállásba. Az Érsekújvár és a még kitartó, Bátorkeszin kialakított támpont közötti rést egyrészt a 211. népi-gránátoshadosztály egy rögtönzött lövészpáncélos-zászlóalja ellenőrizte Csúz támaszponttal, másrészt Perbetétől északra, Szentmiklóspuszta és a perbetei vasútállomás közelében lévő kereszteződésnél a 721. önálló páncélvadászosztály gépvontatású 7,5 cm-es páncéltörő ágyúi biztosítottak.

Balck tábornok naplójában megemlíti, hogy a Nyitra mentén a 15. légvédelmi tüzérhadosztály alakulataiból létrehozott újabb páncéltörő reteszállást a német V. légvédelmi tüzérhadtest parancsnoka, Otto-Wilhelm von Renz tábornok – csapatait visszavonva – fel akarta számolni. A tábornok arra hivatkozott, hogy légvédelmi lövegeket a harcászati

---

[135] Tassonyi-levél, 3. o.

[136] *Bárczy János:* Zuhanóugrás. Budapest, 1981. 534–535. o.

[137] *Szepesvári* 91–94. o.

[138] Lásd: 7. gd. hds. hk. g. cs. pk., 007. sz. jelentés, 1945. január 7.

szabályzat szerint tilos a főharcvonalban alkalmazni. Balck tábornok az utolsó pillanatban közbelépett, így a légvédelmi ágyúk tűzereje közrejátszott a szovjet páncélosok előretörésének lefékezésében.[139] A lövegek visszavonásának vádját azonban a légvédelmi tüzérhadosztály első hadműveleti vezérkari tisztje, dr. Schaeben Luftwaffe-százados a háború után határozottan visszautasította.[140]

A 7. gárdahadsereg jobbszárnyán a 25. gárda-lövészhadtest folytatta a támadást, s egységeivel 10-15 km-t nyomult előre. A 6. gárda-légideszanthadosztály elfoglalta Kéméndet, a 409. lövészhadosztály pedig Sárkányfalvát és Köbölkutat. A 375. lövészhadosztály birtokba vette Bátorkeszit és Madart, balszárnya pedig már attól 3 km-re délre járt. Az 53. lövészhadosztály Virth-pusztát szállta meg.[141] A hadtest mindeközben visszaverte a Kéménd északi előterében, valamint a Bátorkeszitől északnyugatra fekvő Antalháza felől – összesen két gyalogzászlóaljnyi erővel és 30 páncélos támogatásával – megindított német ellenlökéseket. A 27. gárda-lövészhadtest a 303. lövészhadosztály egységeivel átkelt a Garamon, Tőrétől 1,5 km-re keletre hídfőállást foglalt és annak kiszélesítéséért harcolt.[142]

Érsekújvár és Komárom között a németek – egyelőre mindössze egy „Gneisenau" zászlóalj erejével – biztosító vonalat létesítettek a Nyitra folyótól 2 km-re keletre. A két város védelmébe bevonták a 8. páncéloshadosztály szétszórt alakulatait is, mivel a seregtestek összekeveredett részeit még mindig nem sikerült rendezni.

A Tőrétől északkeletre átkelt szovjetek ellen a németek ellenlökést indítottak. Nagykálnától délre a szovjetek két zászlóaljnyi erővel átkeltek a Garamon. Betörésüket a németek elszigetelték.

A 2. Ukrán Front parancsnoka, Malinovszkij marsall tisztában volt vele, hogy megerősítés nélkül a Komáromot rohamozó csapatai a kelleténél korábban kifulladnak. Ezért saját tartalékából a 7. gárdahadseregnek átadta a 24. gárda-lövészhadtest törzsét és a 72. gárda-lövészhadosztályt, a 6. gárda-harckocsihadsereg pedig megkapta a 4. gárda-gépesítetthadtest erősen lecsökkent harcértékű egységeit, amelyek 7-én 20 óra 30 perckor Deménd körzetéből már Nána felé meneteltek.[143]

A gárda-gépesítetthadtest azt a feladatot kapta, hogy 14. gárda-gépesítettdandárját Köbölkút már szovjet kézben lévő felében, 36. gárda-harckocsidandárját pedig Muzslától északnyugatra gyülekeztesse, majd január 8-án hajnali 2 órakor indítson támadást Magyarszőgyén és Farnad irányában, számolja fel a 211. népi-gránátoshadosztály védelmét a Garam mentén és a nap végére foglalja el a Kolta–Málas terepszakaszt.[144]

---

[139] Balck-napló, 5. o.

[140] Lásd *Maier, Georg:* Drama zwischen Budapest und Wien. Osnabrück, 1985. 430. o. 126. jegyzetét.

[141] A szovjet 7. gárdahadsereg jelentései a 2. Ukrán Frontnak. 1945. január 1–31. (Másolata a szerző birtokában.) Az 1945. január 7-én 19 óra 50 perckor leadott jelentés.

[142] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/26-27.

[143] Uo. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/27. A hadtest mindössze kettő harcképes dandárral (egy gépesített- és egy harckocsidandárral) rendelkezett, amelyekben 1944. december 30-i adatok szerint csupán 28 üzemképes harckocsi volt. Más források (*Erickson, John:* The Road to Berlin. London, 1983. 743. o.) szerint a hadtest 5600 katonával, 96 löveggel és aknavetővel, ám mindössze 14 páncélossal rendelkezett.

[144] *Malahov* 84. o.

Mint látható, a szovjetek a 4. gárda-gépesítetthadtestet nem nyugati irányban – Komárom vagy Érsekújvár felé – akarták alkalmazni, hanem ezzel kívánták áttörni a németek reteszállását Köbölkút és a Garam között.

A 6. gárda-harckocsihadtest tehát kapott is megerősítő erőket, meg nem is. Pedig ráfért volna az erősítés: német adatok szerint január 6-án és 7-én Kravcsenko vezérezredes hadserege 101 páncélosát veszítette el, nagyrészt páncélököl- és páncélrém-találatok miatt. Német adatok szerint a 8. páncéloshadosztály páncélgránátos gyalogsága egyetlen nap 58 harckocsit és önjáró löveget semmisített meg közelharcban.[145]

Ez főként azért volt lehetséges, mert a gyorsan előretörő szovjet páncélosok csupán kis létszámú biztosító deszantgyalogsággal rendelkeztek, de ennek ellenére erőltették az éjszakai harcot. A ködös időjárás miatt nappal is alacsony volt a látótávolság, ráadásul jellemzően a településen keresztül támadtak, ahol a harcjárműveket könnyebb volt rejtetten megközelíteni, s közelharceszközökkel megsemmisíteni. A 7. gárdahadsereg lövészgyalogsága még a második napon sem érte utol a harckocsi- és gépesített csapatokat.

Aznap befutott a 20. páncéloshadosztály első három vasúti szerelvénye, rajta a hadosztálytörzzsel, a 92. páncélos-híradóosztály és a 20. páncélos-felderítőosztály, valamint az 59. páncélgránátos-ezred részeivel. A hadosztály új gyülekezési körletét az Érsekújvár előterében zajló harcok miatt Bánkeszi–Nagysurány–Nyitra–Mocsonok–Tornócz körzetében jelölték ki. A seregtest vasúti szállítását lengyel területen a partizánok kézifegyvertüze, szlovák területen Žilina (Zsolna, Sillein) körzetében pedig sínrobbantás késleltette.

A 20. páncélos-felderítőosztály már megérkezett kötelékeit a magyar 20. rohamtüzérosztály három bevethető Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosával[146] együtt este már az érsekújvári hídfő s ezzel a 20. páncéloshadosztály kirakodási körzetének biztosítására vetették be.

A harcvezetésben is változások történetek. A LXXII. hadtest törzse ismét az LVII. páncéloshadtest (harcálláspontja Nagysurányon) alárendeltségébe került, amellyel együtt alkották a „Kirchner" hadtestcsoportot. A LXXII. hadtest (harcálláspontja Gután) a 153. tábori kiképzőhadosztályt, az 593. mögöttes seregterület-parancsnokság biztosító erőit, valamint a XVIII/2., XVII/16., XVII/14. és XVIII/7. „Gneisenau" zászlóaljakat vezette. Utóbbiakat a Nyitra menti „Susanne" (Zsuzsanna) állás védelmére utasították.

A Dunától északra megindult szovjet támadás miatt a Dél Hadseregcsoport aznap megvizsgálta annak lehetőségét is, hogy a Budapest felmentésére indított „Konrad" hadműveletet esetleg leállítja, vagy legalábbis kisebb erőkkel folytatja tovább. Végül is erre nem került sor. Wöhler tábornok és vezérkari főnöke, von Grolman altábornagy úgy döntött, hogy a Dunától északra kialakult súlyos helyzetet a Budapest felé támadó erők meggyengítése nélkül, pusztán a már ott harcoló erőkkel kell megszilárdítani addig, amíg a 20. páncéloshadosztály beérkezik, és ellentámadásával felszámolja a szovjetek támadó ékeit.

---

[145] *Wegmann, Günter* (Mitarb.): "Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt..." Osnabrück, 1982. (a továbbiakban: *Wegmann*) 394. o.

[146] E magyar vadászpáncélosok Koltay György főhadnagy parancsnoksága alatt január 7-én napközben Bajcs déli körzetében, Pálpusztánál harcoltak. Ott fedezték a németek visszavonulását Udvardra. Január 9-ig mindhárom harcjármű üzemképtelenné vált, egy Pálpusztán, kettő pedig Udvardon maradt. Lásd erre: HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnoka naplójának 1945. január 9-én kelt bejegyzését és a napló 101. sz. mellékletét.

Délelőtt 10 óra 30 perckor Balck páncélos tábornok tájékoztatta a hadseregcsoportot, hogy a Komárom és Érsekújvár körzetében kialakult súlyos helyzetben seregcsoportja a 208. páncélososztályból, légvédelmi lövegekből, valamint egyéb páncéltörő fegyverekből támadó csoportosítást képez, amellyel a hídfőt támadó szovjeteket támadó harcban kívánja megsemmisíteni. Ez az elképzelés azt is tartalmazta, hogy beérkezése után a 20. páncéloshadosztályt az érsekújvári vasútvonal mentén, Esztergom irányában vetnék be. Balck tábornok egy Esztergomtól nyugatra, a Dunán keresztül északi irányban végrehajtott támadást is felvetett, amellyel elvághatnák a Komáromig jutott szovjetek utánpótlási vonalát.

Erre Wöhler tábornok megerősítette döntését, hogy a Dunától északra kialakult helyzetet a déli támadó csoportosítás meggyengítése nélkül kell stabilizálni. Javasolta, hogy a szovjet utánpótlást a 711. gyaloghadosztály által január 6-án visszafoglalt Esztergom körül települt német tüzérség tüzével zavarják, amely akár a Nánánál létesített Garam-átkelőket is lőhette.

15 óra 20 perckor Guderian vezérezredes a német szárazföldi haderő főparancsnoksága (Oberkommando des Heeres, OKH) képviseletében felvetette, hogy miért nem csoportosítják át Komáromhoz a 6. páncéloshadosztályt. A hadseregcsoport ezt azért nem látta kivitelezhetőnek, mert a hadosztályra a Felsőgalla környéki iparterület biztosításához volt szüksége. Von Grolman altábornagy 19 óra 20 perckor hasonló értelemben válaszolt a vezérezredes ismételten feltett kérdésére. 23 óra 25 perckor Walther Wenck altábornagy, az OKH hadműveleti osztályának vezetője is felhívta von Grolmant. Szerinte az egész „Breith" hadtestcsoportot késedelem nélkül át kellett volna csoportosítani Komáromhoz, mert úgy vélte, a 20. páncéloshadosztály egyedül nem fog eredményt elérni, és félő, hogy a szovjetek Komáromtól északra továbbnyomulnak nyugat felé. Arra, hogy a Zámolynál éppen heves páncélosütközetet vívó hadtestcsoportot milyen erőkkel váltanák fel, Wencknek nem volt javaslata. A Dél Hadseregcsoport vezérkari főnöke megnyugtatta, hogy a komáromi hídfő állásrendszere jól kiépített, és egyelőre semmi sem mutatja a szovjetek azon szándékát, hogy Komáromon túlra törjenek előre.

Este 19 óra előtt néhány perccel Balck tábornok megosztotta a Dél Hadseregcsoport főparancsnokával azon szándékát, hogy a 20. páncéloshadosztállyal Bátorkeszi felől déli irányban, a Dunáig támadva elvágja az áttört szovjet csapatok visszavonulási útját. Ezt a támadást ekkor január 9-ére időzítette. Wöhler tábornoknak csak éjfél előtt sikerült meggyőznie Guderiant a „Breith" hadtestcsoport átcsoportosításának szükségtelenségéről.

Január 8-án hajnali 1 órakor Wöhler tábornok ismét megvitatta a helyzetet Gaedcke vezérőrnaggyal. Utóbbi úgy vélte, hogy Komáromot és Érsekújvárt egyelőre tartani tudják. A „Balck" seregcsoport vezérkari főnöke ugyanakkor megjósolta, hogy a szovjetek hamarosan bevetik a 4. gárda-gépesítetthadtestet is, ám nem nyugati irányban, hanem észak felé, a német reteszállás áttörésére. Ha az ingatag védelem mégis kitart, azzal megőrizhetik az esélyét a 20. páncéloshadosztály későbbi sikeres támadásának. Ekkor már Gaedcke is osztotta az OKH véleményét, miszerint ha a „Breith" hadtestcsoport Zámolynál nem tör át, akkor Komáromhoz kellene átcsoportosítani 100 bevethető páncélosával együtt. Egyúttal viszont azt javasolta, hogy e döntéssel 8-án délig várni kellene.

Január 7-én este a szovjet csapatok számára parancsba adott határidő lejárt. A komáromi közúti és vasúti átkelőt az 5. gárda-harckocsihadtest erői ugyan rendkívül megközelítették, de elfoglalni nem tudták. Északabbra, Érsekújvárnál a 9. gárda-gépesítetthadtest mind-

össze egyetlen gépesített dandárral rohamozta a németek ottani hídfőjét, különösebb eredmény nélkül. A 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadteste jócskán a harckocsi- és gépesített csapatok mögött menetelt, másik hadteste pedig alig 5 km mély hídfője körül vívott súlyos harcokat Tőre körzetében. Ám a németek csupán lélegzetvételnyi időt nyertek, mert a 2. Ukrán Front parancsnoka által átadott tartalékok még csak ezután kerültek bevetésre.

Az ütközet harmadik szakasza:
a szovjet támadás megreked (1945. január 8–9.)

Január 8-án[147] reggel 8 órakor az 5. gárda-harckocsihadtest felújította támadását a komáromi hídfő ellen. A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár – együttműködésben a 21. gárda-harckocsidandárral – délnyugati irányban nyomult előre azzal a feladattal, hogy birtokba vegye a Vág-Dunán átívelő közúti hidat, megszállja Komárom keleti részét és biztosítsa a harckocsik átkelését. A dandár 1. gárda gépkocsizó lövészzászlóalja a műúton haladva elérte a vasúti kereszteződést, amely 1,5 km-re fekszik a Vág-Duna vasúti hídjától. Ott azonban a szovjet lövészek német vadászpáncélosok és lövészpáncélosok ellenállásába ütköztek. A zászlóalj jelentős veszteségeket szenvedett, és előrenyomulása elakadt.

A 6/2. gárda gépkocsizó lövészzászlóalj az 1. zászlóaljtól balra támadott, elérte a vasúti-közúti útkereszteződéstől délkeletre lévő töltést, de a német ellenlökések miatt tovább már nem jutott. A 6/3. gárda gépkocsizó lövészzászlóalj a másik két zászlóalj csatlakozásán támadott, készen arra, hogy kifejlessze a sikert. Aznap azonban nem sok dolga akadt.

A 22. gárda-harckocsidandár Izsa irányában támadott azzal a feladattal, hogy egyesüljön az 53. lövészhadosztály (David Venjaminovics Vasziljevszkij ezredes) erőivel, majd továbbnyomulva nyugat felé, 19 óra körül elérte a 109-es magassági pontot, előrevetett osztaga pedig a komáromi lőtér területét.

A szovjet felderítés szerint az 5. gárda-harckocsihadtesttel szemben a német 13. páncéloshadosztály egy „páncélososztálya" (valójában a 208. páncélososztály), egy „magyar dandár" (valójában a „Szent László" hadosztály) részei, 15 „önjáró löveg" (valójában a 13. páncélvadászosztály vadászpáncélosai), hat lövészpáncélos, három tüzérüteg és két aknavetőüteg tevékenykedett. A szovjet csapatok a komáromi hídfő körül 25-30 német páncélos,[148] valamint ezred erejű gyalogság ellenlökéseit tapasztalták.

---

[147] Reggel felhős volt az idő, a hőmérséklet fagypont körül mozgott. Napközben helyenként esett a hó, alacsony felhőalap mellett enyhén fagyott.

[148] Szovjet források szerint (egyebek mellett *Malahov* 85. o. és Сборник, 63. o.) ezek egyharmada (nyolc harcjármű) Tiger nehézharckocsi volt. Német források ezt közvetlenül nem támasztják alá. Ám *Szénássy* 171. oldalán a következőt olvashatjuk: „Ez azonban az ellentámadásnak csak az első fázisa volt. A második ezután következett, a Tigrisek részéről, melyek a [komáromi – Sz. N.] déli pályaudvaron rakodtak ki. Ez volt a 'Totenkopf', az egyik hírhedt SS elit hadosztály. A Rákóczi utcán dübörögtek végig a hatalmas acélszörnyetegek. Fehérre meszelt testük alig fért el a keskeny utcában."

Tény, hogy a 3. „Totenkopf" SS-páncéloshadosztály Tiger E nehézharckocsijainak harctevékenységéről 1945. január 7–17. között nem maradt fenn olyan adat, ami a komáromi hídfőben való bevetésüket egyértelműen kizárná. (Lásd ehhez *Schneider, Wolfgang:* Tiger im Kampf. Band II. Uelzen, 2001. 227. o., valamint *Vopersal, Wolfgang:* Soldaten, Kämpfer, Kameraden. Marsch und Kämpfe der SS-Totenkopfdivision. Band Vb. Bielefeld, 1991. 547–568. o.) Ugyanakkor az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti naplója január 12-én is

Kravcsenko vezérezredes a Komárom elleni támadások erejének fokozása érdekében a nap folyamán az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti alárendeltségébe utalta a 9. gárda-gépesítetthadtest 46. gárda-harckocsidandárját (állományában 17 M4A2 harckocsival[149]) és az 57. gárdaaknavető- (sorozatvető-) tüzérezredet. A harckocsidandár Várföldpuszta körzetében, a Vág-Dunától közvetlenül keletre összpontosult.[150] Ám aznap a 46. gárda-harckocsidandár támadása sem járt sikerrel a Komáromtól keletre, a Téglagyár vasúti megálló közelében lévő útkereszteződés ellen. A dandár öt harckocsiját kilőtték (ebből három ki is égett). A 46. gárda-harckocsidandár a németek veszteségét hét harckocsiban és vadászpáncélosban adta meg.[151]

Az 5. gárda-harckocsihadtest két harckocsidandárja egész nap heves harckocsirohamokat indított a komáromi hídfő ellen. A keleti és északkeleti irányból támadó 60-80 páncélos közül a németek saját jelentéseik szerint összesen 32-őt lőttek ki.[152]

A 9. gárda-gépesítetthadtest 31. gárda-gépesítettdandára 20 páncélossal Bajcs körzetéből Érsekújvár felé támadott. Ám a védők Naszvad körzetéből 15 páncélossal és két zászlóaljjal – feltételezhetően a 20. páncéloshadosztály már beérkezett erőinek egy részével – ellenlökést indítottak, visszaverték a szovjeteket, és 10 harcjárművüket megsemmisítették.

A szovjet 31/2. gárda gépkocsizó lövészzászlóalj ekkor Érsekújvártól 3 km-re délre harcolt. A 18. gárda-gépesítettdandár eközben továbbra is Kisújfalut támadta, de eredmény nélkül.

A németek az Udvard és Bátorkeszi közötti arcvonalrés lezárására a 20. páncéloshadosztály páncélos-felderítőosztályát vetették be, amely egyebek mellett 13 Puma nehéz páncélgépkocsival[153] is rendelkezett. Bátorkeszi súlyos helységharc után szovjet kézbe került. A településtől 2 km-re északkeletre fekvő Miklósházapusztát az ide visszavonuló 8. páncélos-felderítőosztály tovább védte.

A 4. gárda-gépesítetthadtest 14. gárda-gépesítettdandárának 2. gépkocsizó lövészzászlóalja hajnali 2 óra 30 perckor elfoglalta megindulási állásait, ahonnan tüzérségi előkészítés után 6 óra 30 perckor támadást indított Köbölkút déli feléből a település északi része és a vasútállomás ellen, valamint a 144-es magassági pont birtokbavételére. A 14/3. gárda gépkocsizó lövészzászlóalj a Párizs-csatorna felé tartott. A Köbölkút északi fele ellen indított szovjet rohamok nem jártak eredménnyel, ezért a 14. gárda-gépesítettdandár zöme Sárkányfalva nyugati része ellen fordult.

---

említ három Tiger harckocsit Madar és Komáromszentpéter körzetében. Később azonban már nem találkozunk ilyen megjegyzéssel, s ez akár a „Konrad 3" hadműveletre való átcsoportosítással is összefügghet.

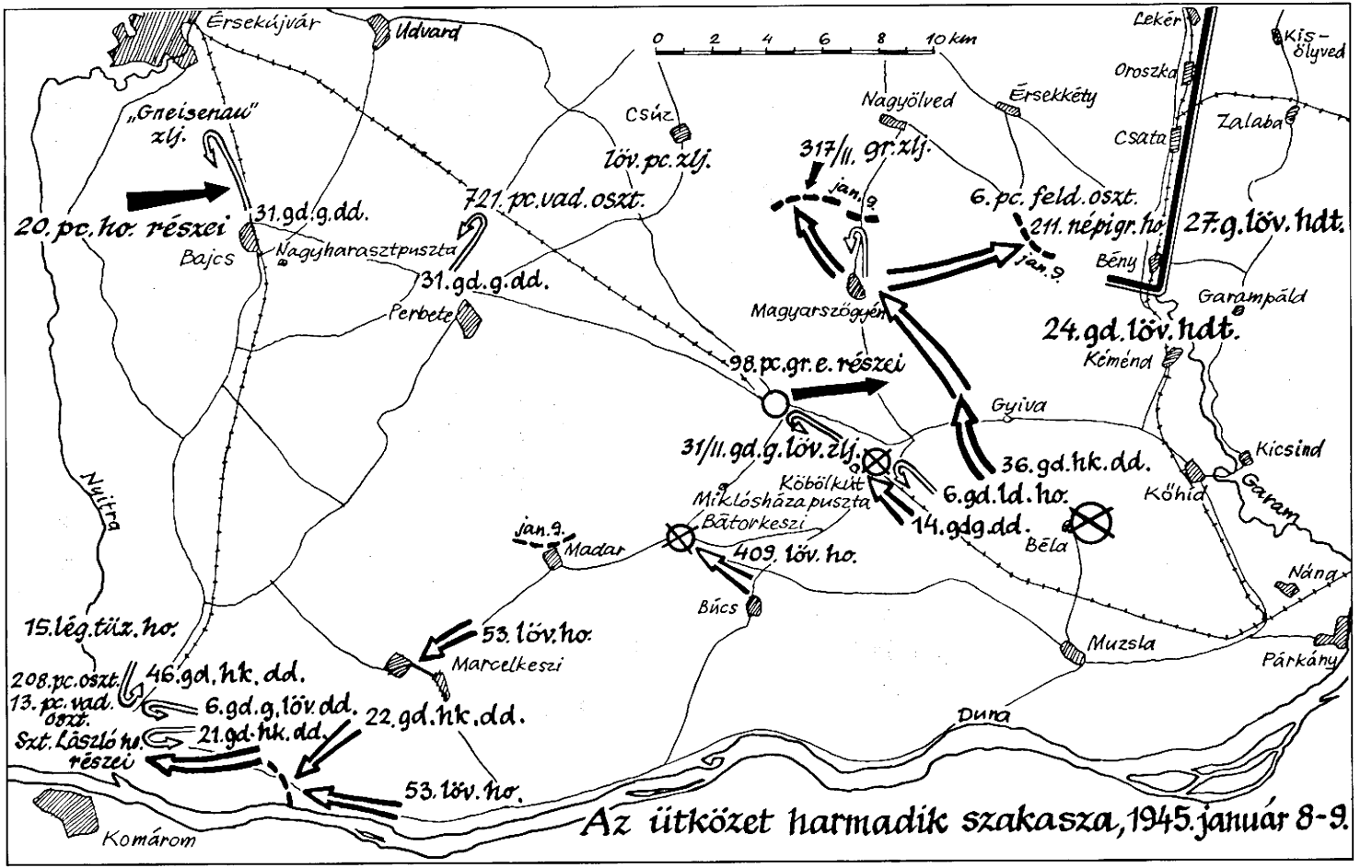
[149] Ezek szerint a harckocsidandár 29 páncélosából 12 darabot, vagyis üzemképes páncélos-állományának 41%-át már január 6–8. között elveszítette.

[150] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 7. o., HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/31–32.

[151] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 14. o.

[152] A „Balck" seregcsoport 17 óra 40 perckor leadott jelentése szerint a hídfőt napközben 40 szovjet páncélos támadta, amelyekből a védők 14-et lőttek ki. A 32 darabos veszteség feltehetően a 46. gárda-harckocsidandár visszavert támadásakor elszenvedett, illetve a német–magyar repülőcsapatok által okozott veszteségekkel együtt értendő.

[153] A nyolckerekű, dízelüzemű Puma nehéz felderítő páncélgépkocsi főfegyverzete egy hosszú csövű 5 cm-es harckocsiágyú volt, amely a könnyűharckocsik elleni harcra is alkalmassá tette. A löveg 500 m-ig 30 fokos becsapódási szög esetén – lőszertípustól függően – 57–76 mm vastag páncélzatot ütött át.

Az ütközet harmadik szakasza, 1945. január 8-9.

A 36. gárda-harckocsidandár reggel 9 órakor lépett harcba, félórás küzdelemben elfoglalta a 212-es magaslatot, majd a 211. népi-gránátoshadosztály részeit üldözve birtokba vette Sárkányfalvát. A dandár átkelt a Párizs-csatornán, majd – német megfigyelés szerint 30 páncélossal – a 14/2. gárda gépkocsizó lövészzászlóalj egy századának támogatásával áttörte a német főharcvonalat Alsómacskás körzetében, s birtokba vette a 177-es magaslatot.

A szovjet csoportosítás ezután tovább támadott, majd 17 és 18 óra között 25 páncélossal[154] – a 6. gárda-légideszanthadosztály két zászlóaljával együttműködve – elfoglalta Magyarszőgyént, majd megrohamozta a községtől északra fekvő 213-as magaslatot. A településért vívott harcokban szovjet adatok szerint a német 144. építő utászzászlóaljat szétverték.

A harcokban a 211. népi-gránátoshadosztály a 36. gárda-harckocsidandár négy páncélosát kilőtte, és a településtől 1,5 km-re észak-északkeletre létesített újabb reteszállást. Este Magyarszőgyéntől délre zászlóalj erejű szovjet gyalogság menetelt nyugati irányban (feltételezhetően a 14. gárda-gépesítettdandár állományából), néhány harckocsival megerősítve.

A 36. gárda-harckocsidandár egy harckocsiszázada saját deszantlövészeivel elfoglalta a 172-es magassági pontot Németszőgyéntől északkeletre, majd 16 óra 30 perc körül megtisztította a német védőktől Bart északi részét. A településért folytatott harcban Jadikin gárdahadnagy harckocsija két páncéltörő ágyút semmisített meg, és 60 főnyi veszteséget okozott a németeknek.[155]

A szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg harcrendjeit január 8-án a német 2. „Immelmann" csatarepülő-ezred (Hans-Ulrich Rudel alezredes) Fw 190 F8, Ju 87 D5 és G2, illetve a 9. csatarepülő-ezred 14. századának (Hans-Hermann Steinkamp főhadnagy) Hs 129 B2[156] repülőgépei, valamint a magyar 102. vadászbombázó-osztály[157] (Lévay Győző százados) 1. századának Fw 190 F8 csatarepülőgépei és a 102. gyorsbombázó-osztály (Martini Albert őrnagy) Me 210 repülőgépei[158] is támadták (összesen mintegy 100 bevetésben).[159] Ugyanakkor a szovjet légierő aznap sem volt jelen a körzetben,[160] így a német–magyar csatarepülőgépeket semmi sem zavarta feladatuk végrehajtásában.

---

[154] Itt harcolt a 27. gárda-harckocsidandár nyolc harckocsija és négy önjáró lövege is. Egy SzU–85 javíthatatlan sérüléseket szenvedett. A dandár három ellenséges löveg, két gépjármű, öt aknavető és 120 katona megsemmisítését jelentette. Lásd: 7. gd. hds. hk. g. cs. pk., 008. sz. jelentés, 1945. január 8.

[155] A 4. gárda-gépesítetthadtest összefoglaló jelentése az 1944. december 31. – 1945. január 16. között vívott harcokról. (Másolata a szerző birtokában; a továbbiakban: A 4. gd. g. hdt. összefoglaló jelentése) 4–5. o.

[156] A szovjet szárazföldi csapatok a Fw 190 és a Ju 87 repülőgépek mellett még Bf 110 repülőgépeket is jelentettek, de minden valószínűség szerint az ugyancsak kétmotoros Hs 129 és magyar Me 210 repülőgépeket ismerték fel tévesen. A Fw 190 F8, valamint a Ju 87 D5 változata csatarepülőgép, a Ju 87 G2 és a Hs 129 B2 pedig páncélvadász-repülőgép volt.

[157] Az osztály kilenc csatarepülőgépének harcát a szintén felszállt osztályparancsnok vezette. Lásd *Lévay Győző:* A m. kir. 101/I. csatarepülő osztály működése, 1944. okt. – 1945. ápr. HL Tgy. 3070. sz. 81. fólió.

[158] A magyar 102. gyorsbombázó-osztály aznap főleg a Köbölkút–Párkány utat támadta, amely a szovjet csapatok fő hadtápútvonala volt. Becze Csaba hadtörténész szíves közlése, amit a szerző ezúton is köszön.

[159] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 7. o., illetve a 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 14. o. A német 4. légiflotta I. repülőhadteste aznap összesen 450 bevetést repült és 27 páncélos megsemmisítését, számos gépjármű kilövését és hét szovjet repülőgép lelövését jelentette. Lásd erről HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 8. 1. 1945 (627. tekercs 7212039. felvétel). A német szárazföldi erők által jelentett páncéloskilövések figyelembevételével aznap a Dunától északra, csatarepülőgépek által kilőtt szovjet páncélosok számát 13 darabra becsüljük.

A déli órákban Komáromtól keletre a német légierő 18 Ju 87 zuhanóbombázó-repülőgépe csapott le a szovjet állásokra:

„A gépek kört alkotva köröztek a kijelölt célpont felett, és mindig csak egy indult támadásra, azaz zuhant rá a Vág-menti szovjet állásokra, tankokra. A célt kb. 100 m mélységben megközelítette, bombáját kioldotta, és hirtelen éles szögben felhúzott, hogy helyt adjon a következőnek. Így köröztek vagy négyszer a Stukák. Amikor aztán sikerült megszabadulniuk bombaterheiktől, még egy tiszteletkört írtak le, és végiggéppuskázták a terepet. Ezután a kör felbomlott, a gépek ismét alakzatot vettek fel, s ahogy jöttek, úgy repültek vissza nyugat felé. A szovjet légvédelem részéről – nyilván nem volt – egyetlen lövés el nem dördült."[161]

A németek légi és földi csapatainak együttműködése azonban nem volt tökéletes, ugyanis egy alkalommal a csatarepülőgépek tévedésből egy saját készenléti állást támadtak. Emiatt a továbbiakban az ultra rövidhullámú rádiókapcsolat mellett a repülőgépeket jelzőlőszer segítségével vezették rá a célra.[162]

A 7. gárdahadsereg aznap a 25. gárda-lövészhadtest alakulataival folytatta támadását, és súlyos harcokat vívott a németek ellenlökéseket végrehajtó gyalogságával és páncélosaival.[163] A hadtest 53. lövészhadosztálya a nap végén megszállta Marcelkeszit és Bokrospusztát. A 6. gárda-légideszanthadosztály a 4. gárda-gépesítetthadtesttel együttműködésben birtokba vette Magyarszőgyént. A hadtest a nap végén harcot folytatott Bart, a 213-as magassági pont és Kisújfalu bevételéért, valamint Madar és Izsa északkeleti részének megtisztításáért.[164]

A 211. népi-gránátoshadosztály garami arcvonaláról a németek a 317. gránátosezred harccsoportját vonták ki, hogy a szovjet betörést ellenlökéssel elszigetelhessék. Ugyanakkor a hadosztálynak rendelték alá Bock százados 6. páncélos-felderítőosztályát is, amely a seregtest jobbszárnyára csoportosult át.[165]

A 20. páncéloshadosztály szállítmányai közül 8-án 21 szerelvény érkezett be. Ezek a hadosztálytörzs, a 20. páncélos-felderítőosztály, a 92. páncélos-híradóosztály, a 92. páncélvadászosztály, a 112. páncélgránátos-ezred, a 21. páncélosezred, a 92. páncélos-tüzérezred és az ellátó alakulatok részeit, valamint az 59. páncélgránátos-ezred zömét hozták.

Noha a Dél Hadseregcsoport törzsén belül aznap ismét felmerült a lehetősége, hogy leállítják a Budapest felmentésére indított hadműveletet, és a csapatokat a komáromi híd-

---

[160] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/32.

[161] *Szénássy* 171. o. A munka szerint ez a légicsapás január 14-én történt, de akkor már a szovjet állások nem a Vág-Duna mentén húzódtak, és bevethető szovjet harckocsik sem voltak a körzetben.

[162] Lásd *Hintze, Rolf:* Hitze, Frost und Pulverdampf – Der Schicksalweg der 20. Panzer-Division. Meerbusch, 1991.[2] (a továbbiakban: *Hitze*) 330. o. A saját csapatokra tévedésből mért német légicsapás más forrásokban is felbukkan. Történt mindez annak ellenére, hogy a repülőcsapatok rádióval felszerelt összekötő tisztje a szárazföldi csapatokkal tartott, és a helyszínen végezte a repülőgépek célra irányítását.

[163] Szovjet adatok szerint a 25. gárda-lövészhadtest Magyarszőgyén körzetében gyalogezrednyi erővel és 15-20 páncélossal, Kisújfalu körzetében pedig gyalogezrednél nagyobb erővel és 25-30 páncélossal csapott össze. A német páncélosok mennyisége nagy valószínűség szerint eltúlzott.

[164] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/30.

[165] Lásd ehhez 1986 Art of War Symposium. From the Vistula to the Oder: Soviet Offensive Operations – October 1944 – March 1945. A Transcript of Proceedings. US Army War College, 1986. (a továbbiakban: 1986 Art of War Symposium) 685. és 687. o. vázlatait.

főbe csoportosítják át, erről végül mégis letettek, mert ez egyet jelentett volna azzal, hogy a fővárosban harcoló védőkről végleg lemondanak.

Végül arról született döntés, hogy a Dunától északra áttört szovjet csapatok ellen a beérkező 20. páncéloshadosztály erőivel, valamint a valamelyest rendezett 8. páncéloshadosztály maradványaival és a 211. népi-gránátoshadosztály egy ezred-harccsoportjával indítanak ellencsapást. Mivel a Garam folyótól közvetlenül nyugatra a szovjet állásokat jelentősen megerősítették harckocsikkal, páncéltörő ágyúkkal és lövészgyalogsággal, a németek a hídfő teljes felszámolása helyett kénytelenek voltak egy „kisebb megoldást" találni. Eszerint egyelőre a komáromi és érsekújvári hídfőkig jutott szovjet támadó ékeket vágnák el az utánpótlástól, majd megsemmisítenék őket. Ezzel elháríthatnák a Komárom melletti kőolajfinomítókat fenyegető közvetlen veszélyt.[166]

A németeket nem érte meglepetésként sem a 4. gárda-gépesítetthadtest bevetése, sem pedig annak északi iránya. Gaedcke vezérőrnagy szükség esetén lehetőséget látott arra, hogy a 3. páncéloshadosztályt és egy lovasdandárt Komáromhoz csoportosítsanak át, hogy azok a 20. páncéloshadosztállyal közösen támadhassanak. A 20. páncéloshadosztály megindulási terepszakaszát azonban Perbete északkeleti előterében jelölték ki, mert az eredeti helyszínen, Bátorkeszinél a szovjetek már erős páncélelhárító körletet építettek ki. Perbetétől a hadosztály délnyugati irányban nyomult volna előre, majd később kelet felé fordult volna.

Január 9-én[167] a szovjet csapatok nagyszámú páncélos és két zászlóaljnyi gyalogság bevetésével északkeleti irányból tovább támadták a komáromi hídfőt.

Bizonytalan, hogy ezt melyik magasabbegység hajtotta végre, mivel az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti naplója ezen a napon csupán arról számol be, hogy a csapatok rendezték soraikat, lőszert vételeztek, átcsoportosították erőiket és felkészültek a támadás felújítására.[168] Ugyanakkor a 46. gárda-harckocsidandár – a 9. gárda-gépesítetthadtest naplója szerint – aznap csak helyből vezetett tűzzel támogatta az 5. gárda-harckocsihadtest sikertelen támadását.[169] Akárhogy is történt, valamelyik szovjet magasabbegység csak megpróbálkozott egy újabb rohammal, mert a német 208. páncélososztály állásait dél körül először aknavetőkkel, páncéltörő lövegekkel és harckocsiágyúkkal lőtték, majd megindultak a harckocsik. A német páncélososztály – saját veszteség nélkül – négyet kilőtt közülük, és a támadást visszaverte.[170]

A németek aznap is útját állták a szovjetek Komárom elleni rohamainak. Sőt, ellenlökéseket is indítottak (a szovjetek szerint 45 harckocsival és vadászpáncélossal), s eközben összesen hét ellenséges harckocsi kilövését jelentették.

A Dél Hadseregcsoport egyik legsürgetőbb feladata az volt, hogy a hídfő arcvonalát kelet felé kiterjessze, s ezzel megszüntesse a szőnyi és füzítőpusztai kőolajfinomítók veszélyeztetettségét, amelyeket a szovjet csapatok már géppuskával is lőttek.

---

[166] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 8. 1. 1945 (627. tekercs 7212042. felvétel).

[167] Reggel enyhén fagyott, ködös idő volt, helyenként esett a hó. Napközben a hőmérséklet 0 Celsius-fok körül mozgott. Az égbolt felhős volt.

[168] Lásd Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 7. o.

[169] Lásd A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 14. o.

[170] Lásd *Karl Volleth:* Die Kompanie Honstetter. Der Weg der alten 3./Pz. Rgt. 35 nach dem Ausscheiden aus dem Regiment. In: Panzernachrichten. Kameradschaft ehem. Panzer-Regiment 35 e.V. Nr. 45, April 1975.

Az érsekújvári hídfő arcvonalát a németek átlagosan 1 km-rel kitolták. Eközben hét szovjet harckocsit zsákmányoltak (egyet sértetlen állapotban), mert kezelőik üzemanyaghiány következtében elhagyták őket. A szovjet hadianyag-utánpótlás tehát már akadozott.

Perbetéről a szovjet 31. gárda-gépesítettdandár erői páncélos támogatással megindultak a településtől északra lévő vasúti-közúti kereszteződés felé. Miután beleütköztek a német 20. páncélos-felderítőosztály egyik osztagába – amelyet a 21. páncélosezred egyik páncélosszázada is támogatott (szovjet adatok szerint 15 páncélossal) – a szovjetek felhagytak e szándékukkal, s inkább visszavonultak. Eközben Perbetétől 3 km-re északra felrobbantották a közúti hidat. A szovjet dandár műszaki százada ezután elaknásította az utat a németek előtt. Egyes források[171] szerint a 9. gárda-gépesítetthadtest aznap elfoglalta Naszvadot, ám ezt sem további szovjet források, sem pedig német adatok nem támasztják alá.

Bátorkeszi és Köbölkutat a 409. lövészhadosztály erői támadták 25 páncélos támogatásával. A németek elszántan védekeztek, négy harckocsit ki is lőttek, de a támadók elfoglalták mindkét községet. A Kürttől délre vezető utat és Kisújfalut a németek továbbra is védték a szovjet 18. gárda-gépesítettdandár támadásaival szemben (ugyanakkor szovjet források[172] szerint a dandár a nap végére elfoglalta Kisújfalu déli részét).

A 98. páncélgránátos-ezred részei Kisújfaluból támadást indítottak a Németszőgyén déli előteréből nyugat felé nyomuló szovjet gyalogság ellen, amelyet páncélosok is támogattak. Németszőgyénből erős szovjet lövészerők törtek előre északnyugati irányban is, s ezek elérték a 273-as uralgó magaslatot, valamint a településtől 3 km-re északészaknyugatra elterülő erdő szélét. A Garam partjáról átcsoportosított német 317/II. gránátoszászlóaljat a 273-as magaslat visszafoglalására vetették be.

A Németszőgyént és Nagyölvedet összekötő út mentén a 4. gárda-gépesítetthadtest 10 páncélosának támogatásával támadó szovjet 6. gárda-légideszanthadosztály gyalogságát a 211. népi-gránátoshadosztály katonái Németszőgyéntől 1,5 km-re északra állították meg, miután négy harckocsit kilőttek. A szovjetek innen 10-12 német páncélos – feltételezhetően a 8. hadseregtől erősítésként átcsoportosított 286. rohamlövegdandár – ellenlökéséről számoltak be.[173]

A szovjet 7. gárdahadsereg parancsnoka, Sumilov vezérezredes – helyesen – úgy vélte, hogy a 25. gárda-lövészhadtest törzse túl széles arcvonalon vezeti csapatait. Ezért 9-én reggel a 24. gárda-lövészhadtest törzsének (Appolon Jakovlevics Kruze vezérőrnagy) alárendeltségébe utalta a 6. gárda-légideszanthadosztályt, a 27. önálló gárda-harckocsidandárt, valamint az újonnan bevetett 72. gárda-lövészhadosztályt is.

A hadtest feladata az volt, hogy Kéménd körzetéből Barton és Nagyölveden keresztül Érsekújvár felé támadjon, s a nap végére érje el a Kolta–Perbete terepszakaszt. Kruze vezérőrnagy erői azonban 9-én alig jutottak előre, s a nap végén még mindig Nagyölved és Érsekkéty elfoglalásáért harcoltak.[174]

---

[171] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/35.

[172] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 14. o.

[173] A 286. rohamlövegdandár a garami hídfőben – először Kéméndpuszta körzetében – való alkalmazásáról lásd *Kurowski, Franz – Tornau, Gottfried:* Sturmartillerie 1939–1945. Stuttgart, 1978.[2] 257. o. A rohamlövegek az elkövetkező védelmi harcokban több mint 30 szovjet páncélost lőttek. Ezek közül három nehéz önjáró löveg volt. A rohamlövegdandár 1945. január 11-i adatok szerint 25 páncélossal rendelkezett, de ezek közül csak nyolc volt bevethető.

[174] *Malahov* 85–86. o.

A Kéméndipuszta körzetéből előretörő szovjet 24. gárda-lövészhadtest csapatai – 30 páncélos[175] támogatásával – áttörték a német védelmet. A 72. gárda-lövészhadosztály erői 18 óra körül elfoglalták Bart egész területét. A német 317/I. gránátoszászlóalj – sikeres ellenlökése ellenére – csak a községtől 1 km-re északra tudta felfogni a támadást. A Garam mentén a szovjet 243. lövészhadosztály részei az esti órákban behatoltak Bényre is.

Fenti harcokban a 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadteste egyes irányokban 10 km-t nyomult előre. A 409. lövészhadosztály birtokba vette Antalházát, s Kisújfaluért harcolt. A 375. lövészhadosztály megszállta Újgyallát és Komáromszentpétert, az 53. lövészhadosztály pedig Heténytt, Kurtakeszit (Marcelkeszi részét) és Izsát. Utóbbi két hadosztály részei elérték a Nyitra folyót annak Vág-dunai torkolata és Martos 3 km észak közötti terepszakaszon. A hadtest erői befejezték Kisújfalu és Ógyalla vasútállomása, illetve az ettől délre húzódó vasútvonal megtisztítását.[176] A szovjet támadások súlypontja érezhetően a 211. népi-gránátoshadosztály reteszállására helyeződött át. Ám a csekély területnyereséget leszámítva a szovjetek nem értek el átütő sikert.

Napközben a német 20. páncéloshadosztály újabb 15 szerelvénye érkezett be, amelyek a hadosztálytörzs, a 20. páncélos-felderítőosztály, a 92. páncélos-híradóosztály részeit, a 21. páncélosezred kétharmadát, az 59. és 112. páncélgránátos-ezred elemeit, valamint a 92. páncélos-tüzérezred, a 92. páncélos-utászszászlóalj és az ellátó alakulatok részeit szállították.

Balck páncélos tábornok aznap megváltoztatta a 20. páncéloshadosztály támadásának tervét. Az új változat szerint a hadosztály Udvard körzetéből egyelőre dél felé, Komáromszentpéter irányában támad majd. Ezzel párhuzamosan a komáromi hídfő védői északkelet, a nyitrai biztosító vonal erői kelet, az érsekújvári hídfőt tartó csapatok délkelet, a 211. népi-gránátoshadosztály katonái pedig déli irányban indítanak támadást.

Este 19 óra előtt néhány perccel Guderian vezérezredes tolmácsolta Wöhler tábornoknak Hitler azon elképzelését, hogy a 20. páncéloshadosztályt jóval keletebbre, a Garam mentén vessék be, s ezáltal számolják fel a szovjetek teljes hídfőjét a folyótól nyugatra. Wöhlernek erről végül sikerült lebeszélnie Guderiant, azzal érvelve, hogy ebben az esetben a páncéloshadosztálynak kelet felé menet nagyobb távolságot kellett volna menetelnie a szovjet csapatok oldalazó tüzében.

Az ütközet negyedik szakasza: a német erők ellencsapása (1945. január 10–19.)

A „Balck" seregcsoport nem várta meg, amíg a 20. páncéloshadosztályt minden harcoló alakulata beérkezik,[177] hanem a már rendelkezésre álló erőkkel haladéktalanul megindította ellencsapását a 2. Ukrán Front balszárnya ellen. Ezzel kezdetét vette a komáromi páncélosütközet utolsó, de egyben leghosszabb szakasza.

---

[175] Ezeket a páncélosokat valószínűleg a 4. gárda-gépesítetthadtest részei és a 27. önálló gárda-harckocsidandár együttesen vetették be. Utóbbi alakulat aznap egy kiégett T–34 harckocsit és két halottat veszített, de négy géppuska és 80 ellenséges katona megsemmisítését jelentette.

[176] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/34.

[177] Január 10-én napközben újabb 18 (összesen 57) szerelvény futott be. Ezzel a hadosztály összes harcoló alakulata megérkezett.

Január 10-én[178] reggel 7 órakor a 20. páncéloshadosztály három harccsoportja az Udvardtól délre lévő vasúti és közúti kereszteződés körzetéből 30 Panzer IV harckocsival[179] déli irányban indított támadást. A főcsapást mérő középső harccsoport – a 21/I. páncélososztály zöme, egy páncélgránátos-zászlóalj és egy páncélos-utászszázad – lendületes előretöréssel behatolt a szovjet csapatok harcrendjébe, és nyugat felől megkerülve, 12 óra körül visszafoglalta Komáromszentpétert.

Miután a német harccsoport átcsoportosította erőit, délután délkeleti irányban folytatta előrenyomulását és elérte a Madartól 2 km-re északnyugatra lévő terepszakaszt. Aznap e páncélozott harccsoport a szovjet 9. gárda-gépesítetthadtest 22 harckocsijának és önjáró lövegének kilövését jelentette. Ugyanakkor egy bizonytalan jelentés szerint ugyanennek a német harccsoportnak nyolc páncélosa 15 óra körül betört Madar területére is, de a hó a további manőverezést megakadályozta. Ám ezt nem tudta senki megerősíteni vagy cáfolni, mert a jelentések késtek. A pontos helyzetelemzést az is akadályozta, hogy a 20. páncéloshadosztály megbízott parancsnoka, von Oppeln-Bronikowski ezredes nem a támadó páncélozott harccsoportnál tartózkodott, hanem az arcvonal mögött települt hadosztálytörzsnél. Így a helyzetet saját szemével nem láthatta, s nem vezethette csapatait, amikor Komáromszentpéternél délkelet felé fordultak. Oppeln-Bronikowski páncélos tiszttől idegen parancsnoki magatartása miatt magának az LVII. páncéloshadtest parancsnokának, Kirchner tábornoknak kellett a helyszínen tájékozódnia.

A 20. páncéloshadosztály jobb- és balszárnyán támadó harccsoportok napközben nem tudtak lépést tartani a középen támadó páncélozott harccsoporttal. A jobboldali harccsoportot Bajcsnál, a baloldalit Perbeténél a szovjetek megállították. Perbetét egyelőre a 14. gárda motorkerékpáros-zászlóalj, Bajcsot pedig a 31. gárda-gépesítettdandár védte. Emiatt e német erők parancsot kaptak arra, hogy a települések megkerülésével folytassák a támadást dél felé.

Pontosnak értékelhető egykorú szovjet adatok szerint Szentmiklóspuszta és a perbetei vasútállomás felől a 124-es magaslat és Perbete irányában hat német lövészpáncélos és mintegy 400 páncélgránátos nyomult előre. Udvard vasútállomásától Komáromszentpéter felé 20 harckocsiból, 10 lövészpáncélosból és egy páncélgránátos-zászlóaljból álló páncélozott harccsoport támadott. Ugyanakkor a Bajcsot észak felől támadó német harccsoport a szovjetek szerint öt-hat harckocsiból és két század gyalogságból állt.[180]

A Nyitra menti hídfők (Érsekújvár, Naszvad, Imely és Martos) német védői is támadást indítottak keleti és délkeleti irányban. Eközben elérték a Zsitvát, amelynek keleti partján Bagotánál és Bajcsnál hídfőt is foglaltak. Martostól 4 km-re északkeletre, a 126-os magaslatot egyelőre tovább védték a szovjet 25. gárda-lövészhadtest 375. lövészhadosztályának csapatai. Napközben az érsekújvári hídfőben harcoló német erők felett a 153. tábori kiképzőhadosztály parancsnoka, Hermann Winkler vezérőrnagy vette át a parancsnokságot.

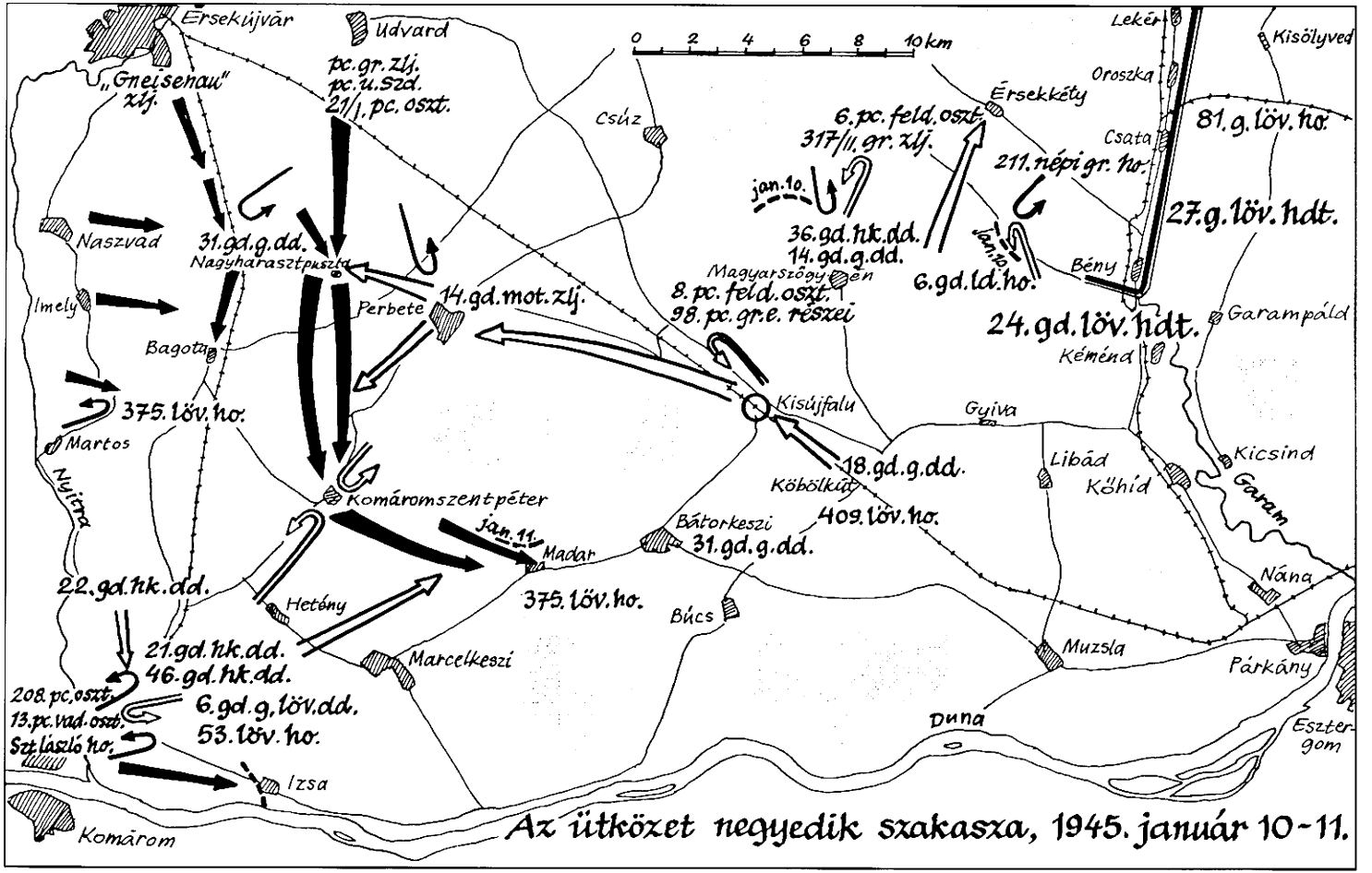
A komáromi hídfőből támadó német csapatok előretörése az Ógyallára vezető út mentén 4 km-nyi területnyereség után a szovjet 22. gárda-harckocsidandár 15 óra 40 perc körül indított ellenlökése miatt elakadt. A szovjet harckocsik a németek jobbszárnyát támadták.

---

[178] Az időjárás reggel felhős volt, 0 Celsius-fokot mértek, gyengén havazott. Napközben továbbra is fagypont közeli volt a hőmérséklet, tartósan esett a hó, a látótávolság korlátozott volt. Az utak a hó és a jég miatt nehezen voltak járhatók.

[179] Egyelőre csak a 21/I. páncélososztály került bevetésre.

[180] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 16–17. o.

Az ütközet negyedik szakasza, 1945. január 10-11.

Keleti irányból a szovjet 5. gárda-harckocsihadtest erői ugyanakkor reggel 7 óra 30 perc körül – tüzérségi tűzelőkészítés után – újabb támadásokat indítottak a komáromi hídfő ellen. A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár 1. zászlóalja az 53. lövészhadosztály 12. lövészezredének egy zászlóaljával együttműködésben, a 46. gárda-harckocsidandár M4A2 páncélosainak támogatásával a vasúti híd felé nyomult előre. A támadás azonban 30 német harckocsi, vadászpáncélos és lövészpáncélos 12 óra 30 perc körül megindított ellenlökései miatt kudarcba fulladt csakúgy, mint a gépkocsizó dandár másik két zászlóaljának rohama.

A német páncélosok ugyanakkor 16 óráig háromszor is megkísérelték visszafoglalni Gyulamajort és az onnan 200 m-re keletre álló vasúti őrházat, de a szovjetek mindannyiszor visszaverték őket megindulási állásaikba.[181]

A 211. népi-gránátoshadosztály arcvonalán a szovjet 18. gárda-gépesítettdandár csapatai hajnali 5 óra tájban elfoglalták Kisújfalut. A dandár ezután a 9. gárda-gépesítetthadtest parancsnokának utasítására átadta arcvonalszakaszát a 25. gárda-lövészhadtest erőinek, és erőltetett menetben Perbetére vonult, hogy ott észak, kelet és nyugat felé védőállásokat létesítve megerősítse a település védelmét. A 18. gárda-gépesítettdandárnak ezután nyugat felé, Nagyharasztpuszta irányában támadva meg kellett tisztítania a Bajcs felé vezető utat.[182] E szovjet manőver elvágta volna a 20. páncéloshadosztály időközben Komáromszentpétert elért páncélozott harccsoportjának utánpótlási útvonalát.

A német páncélozott harccsoportok időközben érzékeny veszteségeket szenvedtek. Harminc lövészpáncélost kilőttek a szovjetek, vagy műszaki okokból váltak harcképtelenné. Az aknavetőtűztől több német katona is megsebesült, de őket sikerült lövészpáncélosokon hátraszállítani. Ez a módszer azonban nem volt alkalmas arra, hogy az egyre apadó üzemanyagkészleteket is feltöltsék. Ezért a 21. páncélosezred néhány katonája egy zsákmányolt szovjet tehergépkocsival, szovjet téli egyenruhában északi felé átcsúszott a szovjet állásokon. Csak visszatértük után derült ki, hogy a platón szállított hordók legtöbbjében benzin helyett gázolaj van, amit a német páncélosok nem tudtak felhasználni.[183]

A 8. páncéloshadosztály 98. páncélgránátos-ezrede, amely a 211. népi-gránátoshadosztály alárendeltségben harcolt, visszaverte a szovjet 409. lövészhadosztály részeinek egy erős támadását Kürt ellen, majd a visszahúzódó támadókat lövészpáncélosokkal[184] üldözte, amelyek súlyos veszteséget okoztak a szovjet gyalogságnak. A lövészpáncélosok eközben elérték az Antalházától északra fekvő erdőt. A 98. páncélgránátos-ezred törzsének egyik motorkerékpáros futárja, Kurt Schwarm tizedes az aznapi harcokban egyetlen útja során, mindössze egy óra leforgása alatt három szovjet harckocsit és egy páncéltörő ágyút semmisített meg közelharcban (valószínűleg páncélököllel).[185] Teljesítményéért 1945. január 19-én meg is kapta a német Vaskereszt lovagkeresztjét.[186]

Németszőgyéntől 2 km-re északra a 4. gárda-gépesítetthadtest 14. gárda-gépesítettdandára és 36. gárda-harckocsidandára, Bart körzetéből pedig a 24. gárda-lövészhadtest

---

[181] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 7–8. o.

[182] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 17. o.

[183] *Hitze* 330. o.

[184] Szovjet források szerint az ellenlökés négy-hat lövészpáncélossal és egy századnyi gyalogsággal indult.

[185] HL KTB/HGr. Süd Tagesmeldung vom 10. 1. 1945 (628. tekercs 7212955. felvétel)

[186] *Haupt* 386. o.

6. gárda-légideszanthadosztályának erői több heves támadást is indítottak a 211. népi-gránátoshadosztály, illetve az ennek alárendelt 6. páncélos-felderítőosztály reteszállása ellen. Ezeket a védők visszaverték, Nagyölvedtől délre például két zászlóaljnyi gyalogság és 10 páncélos[187] ellenlökésével. Német adatok szerint e harcokban 16 szovjet páncélost lőttek ki. A német hadosztály 211. utászzászlóaljának parancsnoka, Rippe százados is elesett a harcokban.

Aznap a 24. gárda-lövészhadtest sávjában, a Garamtól nyugatra megjelent a 81. gárda-lövészhadosztály is, s a 72. gárda-lövészhadosztállyal közösen, a 27. gárda-harckocsi-dandár kilenc T–34 harckocsijának és négy SzU–85 önjáró lövegének támogatásával Érsekkéty irányában tört előre. A szovjet csapatok 17 óráig 1 km-re megközelítették a települést dél felől, de a harcokban négy harckocsijuk és egy önjáró lövegük megsemmisült. A 27. gárda-harckocsidandárnak estére mindössze három üzemképes páncélosa maradt.[188]

Délután Wöhler gyalogsági tábornok a „Balck" seregcsoporthoz utazott és megbeszéléseket folytatott annak főparancsnokával a kialakult hadműveleti helyzetről. Eközben felmerült, hogy a Dunától északra megindult német ellencsapás sikere, vagyis a Garamtól nyugatra harcoló szovjet erők megsemmisítése érdekében szükségessé válhat nem csak a német 3. lovasdandár, de a beérkezőben lévő 509. nehézpáncélos-osztály Tiger B nehézharckocsijainak bevetése is.[189]

Balck tábornok szerint az aznap megkezdett támadást egyelőre a Karva–Köbölkút vonalig kellett folytatni, ezután a további cél maga a Garam folyó volt. A páncélos tábornok számított arra, hogy a szovjetek Dunamocs és Bátorkeszi között fel fogják tartóztatni a német előrenyomulást, de ezt átcsoportosítással kiküszöbölhetőnek vélte. Von Grolman altábornagy arra felhívta a figyelmet, hogy a Komáromtól keletre termelő kőolajfinomítókat érő szovjet tüzet mielőbb meg kell akadályozni.

Január 11-én[190] tovább folyt a német ellencsapás, bár a Komárom felől kelet és északkelet felé indított támadásokat a Várföldpuszta–Gyulamajor terepszakaszon az 5. gárda-harckocsihadtest, Komáromtól keletre pedig az 53. lövészhadosztály visszaverte.

A harckocsihadtesnek már csak 23 harckocsija maradt. Szaveljev vezérőrnagy napközben intézkedett a csapatok átcsoportosításáról. A 21. gárda-harckocsidandár este már Madar délnyugati előterében harcolt a 20. páncéloshadosztály nyolc harckocsijával és négy lövészpáncélosával. A 22. gárda-harckocsidandár és a 6. gárda gépkocsizó lövészdandár is átadta arcvonalszakaszát az 53. lövészhadosztálynak, és 20 óra körül Marcelkeszi felé vonult.[191]

---

[187] Nagy valószínűséggel a 286. rohamlövegdandár rohamlövegei és a 20. páncéloshadosztály 92. páncélvadászosztályának – a 211. népi-gránátoshadosztály páncélelhárító képességének növelésére átalárendelt – Jagdpanzer IV vadászpáncélosai.

[188] Lásd 7. gd. hds. hk. g. cs. pk. 010. sz. jelentés, 1945. január 10.

[189] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 10. 1. 1945 (627. tekercs 7212078. felvétel). Erre azonban később mégsem került sor. A 3. lovasdandárt a IV. SS-páncéloshadtest leváltására, az 509. nehézpáncélos-osztályt pedig a „Konrad 3" hadműveletben vetették be.

[190] Reggel a hőmérséklet –3 Celsius-fok volt, s havazott. A friss hó miatt az utakon nehéz volt közlekedni. Napközben 0 Celsius-fokot mértek, olvadt, de havazás és eső váltogatta egymást. Az utak járhatósága nem változott.

[191] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/43.

A harckocsidandárok távozása után a komáromi hídfő előtt, a két híd és a téglagyári vasúti megálló háromszögében mintegy 50-55 kiégett vagy kilőtt szovjet harckocsi maradt.[192]

A szovjet páncélosok távozása Komárom közvetlen közeléből a 2. Ukrán Front parancsnoka által 13 óra körül kiadott parancs következménye volt. Malinovszkij marsall ugyanis ekkor megparancsolta, hogy a 6. gárda-harckocsihadsereg és a 7. gárdahadsereg erői először a Madar és Komáromszentpéter körzetében támadó német páncélos-csoportosítást semmisítsék meg. A 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadtestének sávjában ennek érdekében bevetették a 2. és a 11. páncéltörő tüzérdandárt is.

A német 8. páncéloshadosztály Komáromnál harcoló erői – 42 bevethető páncélossal[193] – aznap a LXXII. hadtest alárendeltségébe kerültek.

A németek Martostól északkeletre elfoglalták az uralgó 126-os magaslatot, és ezzel felszámolták a szovjetek utolsó állásait is a Zsitvától nyugatra.

A LXXII. hadtest és a 20. páncéloshadosztály[194] részei visszafoglalták a 31. gárda-gépesítettdandártól Bajcsot, a Pálpusztától keletre lévő útelágazást és Bagotát. A kelet felé, Perbete irányában harcolva visszavonuló szovjet dandár útját saját jelentése szerint egy 20 harckocsiból és 12 lövészpáncélosból álló német harccsoport zárta el. Ezek közül a 31. gárda-gépesítettdandár 12 német harckocsival és hat lövészpáncélossal Bagotától északra meg is ütközött.

Perbetéről a szovjetek – eltúlzottnak tűnő[195] német jelentések szerint kétezrednyi gyalogsággal és 40 páncélossal – támadást indítottak délnyugati és nyugati irányban, majd elfoglalták Nagyharasztpusztát és Újgyallát, majd ezután 30 szovjet harckocsi betört Ógyallára is.

Komáromszentpéternél a 20. páncéloshadosztály részei délnyugati és északkeleti irányból, harckocsi-támogatással indított rohamokat vertek vissza, de később a szovjetek mégis betörtek a településre, ahol helységharc vette kezdetét.

A 18. gárda-gépesítettdandár által védett Perbetét szovjet adatok szerint egy 10 harckocsiból, 20 lövészpáncélosból és ezrednyi gyalogságból álló német harccsoport támadta.[196]

A német 21. páncélosezred egyik frissen beérkezett századának harckocsijaival megerősítve a 20. páncéloshadosztály egyik páncélgránátos-zászlóalja északi irányból tört előre, két szovjet harckocsi kilövése után visszafoglalta a szovjet 18. gárda-gépesítettdandártól Nagyharasztpusztát, majd az erős szovjet kötelékek által védett Újgyallát megkerülve elérte Komáromszentpétert. Délután e harccsoport kiegészült a 20. páncélos-felderítőosztállyal és két tüzérosztállyal is. Ezek az alakulatok közös erővel igyekeztek

---

[192] *Szénássy* 170. o.

[193] A seregtest 10. páncélosezredének aznapi bevethető páncélos-állománya mindössze két Panzer IV és öt Panther harckocsi volt. A hadosztálynak alárendelt 208. páncélososztály viszont 24 (ebből 23 bevethető) Panzer IV harckocsival és 11 (hét) Panzer IV L/70 (A) vadászpáncélossal rendelkezett. A 13. páncélvadászosztály 21 Panzer IV L/70 (V) vadászpáncélosából öt maradt bevethető állapotban. Lásd BA–MA RH 2 Ost Karte 5280 (Panzer-Lage am 11. Jan. 1945).

[194] A 20. páncéloshadosztálynak aznap 39 Panzer IV harckocsijából 24, 32 Panther harckocsijából 12 és 19 Jagdpanzer IV vadászpáncélosából 17 volt bevethető. Utóbbiak egy része (öt harcjármű) a 211. népigránátoshadosztály alárendeltségben harcolt. Lásd BA–MA RH 2 Ost Karte 5280 (Panzer-Lage am 11. Jan. 1945).

[195] A 9. gárda-gépesítetthadtestnek aznap már összesen sem volt 40 üzemképes páncélosa. Így ez a Perbetéről támadó 18. gárda-gépesítettdandár esetében még kevésbé valószínű.

[196] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 19. o.

megtisztítani a 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjának utánpótlási útvonalát. A harcokban a páncélos-felderítőosztály parancsnoka, von Hannecken százados is megsebesült.

A páncélozott harccsoport – szovjet adatok szerint 20 harckocsival és 60 lövészpáncélossal – hajnali 2 óra körül Madartól nyugatra erős szovjet páncélelhárító körletbe ütközött. A harccsoport reggel 9 óra tájban – tüzérségi tűzelőkészítés után – támadást indított Madar felé, majd súlyos harcokat vívott a terepszakaszt védő 375. lövészhadosztály erőivel, az ezeket támogató páncéltörő ágyúkkal és a 46. gárda-harckocsidandár M4A2 páncélosaival.

Kora délután, 13 óra körül a németek – szovjet adatok[197] szerint 20 harckocsival, 15 lövészpáncélossal és egy páncélgránátos-zászlóaljjal – betörtek Madarra és elfoglalták a települést. A harcokban a német harccsoport egy szovjet harckocsi és három páncéltörő ágyú kilövését jelentette. A 375. lövészhadosztály parancsnoka, Vaszilij Dmitrijevics Karpuhin vezérőrnagy, aki lebecsülte a támadás erejét, és nem hitt a 46. gárda-harckocsidandár közeledő németekről szóló jelentésének sem, Madarról Bátorkeszire menekült, s ott a 9. gárda-gépesítetthadtest harcálláspontján kért segítséget.

A Komáromszentpétertől délre harcoló 46. gárda-harckocsidandár aznap 12 német páncélos megsemmisítését jelentette. Ebből kettőt a dandár parancsnoka, Mihno gárda-alezredes M4A2 harckocsija lőtt ki. Ugyanakkor a 46/1. gárda-harckocsizászlóalj parancsnoka, Jakuskin gárda-százados[198] a harcokban halálosan megsebesült. A dandár a nap második felében Komáromszentpétert támadta.

A 14. gárda motorkerékpáros zászlóalja megtisztította az Antalháza környéki erdőt a német 98. páncélgránátos-ezred azon részeitől, amelyek előző nap, egy ellenlökés folyamán jutottak odáig. A szovjet zászlóalj három német harckocsi és négy lövészpáncélos megsemmisítését jelentette.

A 9. gárda-gépesítetthadtest parancsnoka, Volkov altábornagy Muzsláról Bátorkeszire rendelte a 30. gárda-gépesítettdandár tartalékban álló leharcolt erőit (mindössze 78 főt, négy löveggel, három 120 mm-es és 10 darab 82 mm-es aknavetővel). Ugyanakkor parancsot adott, hogy csapatai január 12-ére virradó éjszaka hajtsanak végre átcsoportosítást. A 31. gárda-gépesítettdandárnak Marcelkeszi, a 46. gárda-harckocsidandárnak pedig Szilasháza körzetében kellett gyülekeznie egy Komáromszentpéter elleni támadás céljából.[199] A hadtest január 11-én mindehhez már csak 26 üzemképes harckocsival rendelkezett.[200]

A 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadteste erői aznap már heves harcokat vívtak, és a 6. gárda-harckocsihadsereggel együttműködve – saját jelentéseik szerint – megsemmisítették a németek betört páncélozott harccsoportját Komáromszentpéter és Madar körzetében.[201] Ez – mint fentebb szóltunk róla – csak részben volt igaz.

Mivel a harckocsi- és gépesített csapatok a nap folyamán a lövészhadosztályok arcvonala mögé csoportosultak, hogy ellentámadásra alkalmas csoportosítást képezzenek, a szovjet lövészgyalogságra ettől kezdve fokozott ellenséges nyomás nehezedett.

---

[197] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 8. o.

[198] Jakuskin halála után megkapta a Szovjetunió Hőse címet.

[199] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 19–21. o.

[200] Сборник, 124. o.

[201] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/42.

A szovjetek aznap Újgyallától északra megtalálták a német 112. páncélgránátos-ezred egyik elesett katonájának dokumentumait. A 2. Ukrán Front törzsénél csak ekkor szereztek tudomást arról, hogy az ellencsapást főként a német 20. páncéloshadosztály hajtja végre.

A „Balck" seregcsoport vezérkari főnöke, Gaedcke vezérőrnagy szerint a 20. páncéloshadosztály frissen feltöltött egységei között nem volt megfelelő az összeszokottság. Időként a seregtest híradórendszere is kudarcot vallott, a jelentések valóságtartalma pedig olykor megkérdőjelezhető volt. Ahogy fogalmazott: hadosztály tisztjei egyelőre „nem nőttek fel a feladathoz".[202]

Balck páncélos tábornok úgy vélte, hogy a 20. páncéloshadosztály aznapi sikerének érdeme nem annak parancsnokát illeti, hanem Kirchner tábornokot, aki a legelső vonalból vezette a harcot. Az is meghatározó volt, hogy a németek nem arcból indították a támadást, hanem a szovjet csapatok támadási irányához képest 45 fokos szögben.[203] Így a gyorsan létesített szovjet páncélelhárító körletek nem tudtak teljes mértékben érvényesülni.

A 98. páncélgránátos-ezred részei és a 8. páncélos-felderítőosztály Kürt körzetéből dél és délnyugat felé indítottak támadást, ugyanakkor a település ellen délkeleti irányból indított szovjet század és zászlóalj erejű támadásokat csaknem mind visszaverték. Ám a szovjet 409. lövészhadosztály Szentistvánpusztát mégis elfoglalta.

A 211. népi-gránátoshadosztály hiába indított támadást Németszőgyén és Bart ellen két zászlóaljjal és tíz páncélossal, a szovjetek ellenlökései a németeket megindulási állásaikba vetették vissza. Bartnál a 27. gárda-harckocsidandár két-két üzemképes harckocsija és önjáró lövege is részt vett a német támadások visszaverésében.

A leharcolt 4. gárda-gépesítetthadtest, amelynek aznap összesen 23 üzemképes harckocsija volt, a 72. gárda-lövészhadosztály részeivel reggel 9 órakor támadást indított Németszőgyéntől északra, de előrenyomulásuk fél óra múlva megrekedt, amikor két német páncélos, három lövészpáncélos és kétszázadnyi gyalogság ellenlökést indított.[204]

Délután a szovjet 6. gárda-légideszanthadosztály erői rohamozták meg a német hadosztály állásait zászlóalj és ezred erejű lövészgyalogsággal, valamint erős harckocsitámogatással, de csupán jelentéktelen betörést értek el, miközben elfoglalták Érsekkétyet. A német 211. népi-gránátoshadosztály hat szovjet harckocsi kilövését[205] jelentette. A Csata területére betört szovjeteket a hadosztály erői csaknem teljesen felszámolták. Napközben a 2. Ukrán Front 5. légi hadserege mindössze 38 bevetést repült Komárom északkeleti körzetben. Ezek zöme csata-, illetve vadászrepülő-bevetés volt.[206]

Január 12-én[207] hajnalban a német ellencsapás folytatódott. Komáromtól keletre a német 8. páncéloshadosztálynak alárendelt erők 3 km-t nyomultak előre Izsa irányában. E harcokban az 53. lövészhadosztály súlyos veszteségeket szenvedett.

---

[202] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 11. 1. 1945 (627. tekercs 7212100. felvétel).

[203] Balck-napló, 5. o.

[204] A 4. gd. g. hdt. összefoglaló jelentése, 5. o.

[205] A „Kirchner" hadtestcsoport erői – másnapi helyesbítés szerint – január 11-én összesen nyolc szovjet páncélost lőttek ki, kettőt mozgásképtelenné tettek, egy M4A2 harckocsit és egy korábban elveszített német vadászpáncélost pedig zsákmányoltak.

[206] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/43, valamint HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 11. 1. 1945. (627. tekercs 7212092. felvétel).

[207] Reggel borult, szeles volt az idő, de fagypont feletti hőmérsékletet mértek. Napközben a hőmérséklet 5 Celsius-fokig emelkedett. Helyenként esett az eső, s a látótávolság korlátozott volt.

Az 5. gárda-harckocsihadtest hajnali 2 óra körül nagyjából befejezte az előző nap megkezdett átcsoportosítást. Ekkor a 22. gárda-harckocsidandár (állományában 11 T–34 harckocsival) Búcstól 3 km-re délnyugatra, a 6. gárda gépkocsizó lövészdandár[208] a 121-es magassági pontnál lévő patak és Szilasháza között, a 21. gárda-harckocsidandár (állományában 10 T–34 harckocsival[209]) Szilasháza északkeleti részén, a 20. gárda-harckocsidandár gyenge erői[210] pedig Búcs északnyugati körzetében készültek fel a további feladatokra. A 9. gárda-gépesítettdandár 46. gárda-harckocsidandárja és 31. gárda-gépesítettdandárja ugyancsak az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti alárendeltségébe került, és Szilasháza északnyugati részén várta a parancsokat.[211]

Szaveljev vezérőrnagy 12-én hajnali 3 órakor kiadott parancsában további támadásra adott utasítást. Madar ellen kapott támadási parancsot a 22. gárda-harckocsidandár (megerősítve a 391. gárda páncéltörő tüzérezreddel), a 6. gárda gépkocsizó lövészdandár (megerősítve a 454. gárda aknavetőezreddel, az 1426. könnyű tüzérezreddel és a 127. gárdaaknavető-tüzérosztállyal), valamint a 21. gárda-harckocsidandár is. E csapatoknak Madar visszafoglalása után a nap végéig ismét birtokba kellett venni Komáromszentpétert. A 46. gárda-harckocsidandárnak, a 31. gárda-gépesítettdandárnak és a 301. önálló páncéltörő tüzérezrednek először Heténytt, majd a nap végére ugyancsak Komáromszentpétert, annak is délnyugati részét kellett elfoglalnia.

A hadtest tüzértartalékát a 202. könnyű tüzérdandár 870. könnyű tüzérezrede, illetve az 57. gárdaaknavető-tüzérezred alkotta. A 4. gárda-híradózászlóalj és a 20. gárda-harckocsidandár légvédelmi százada Búcs északnyugati részét védte. A csapatoknak reggel 9 óráig kellett felkészülni a támadásra.[212]

A Nyitra folyó torkolatától 2 km-re északra, Gyulatelep és a gátőrház körzetében a szovjet 25. gárda-lövészhadtest 375. lövészhadosztálya zászlóaljnyi erővel megpróbált átkelni a folyó nyugati partjára, de két német „Gneisenau" zászlóalj visszaverte őket. Ezek az erők, illetve a 20. páncéloshadosztály[213] jobbszárnya 20 páncélossal, elfoglalták Ógyalla vasútállomását és Bagotát. A „Gneisenau" zászlóaljak déli irányba fordultak, hogy felvegyék az összeköttetést a Komárom felől támadó 8. páncéloshadosztállyal.

A 20. páncéloshadosztály jobbszárny-harccsoportja hajnali 2 órakor kelet felé folytatta támadását, hogy tehermentesítse a Komáromszentpétert védő németeket. Ugyanis a szovjet csapatok délelőtt 11 órakor megindították újabb támadásukat Madar és Komáromszent-péter ellen. A településeket délnyugatról, délkeletről és északkeletről támadták.

---

[208] A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár aznap 148 lövésszel, 81 géppisztolyos lövésszel, 27 géppuska-irányzóval, 179 tüzérrel, 160 aknavető-kezelővel és 57 páncéltöröpuska-irányzóval rendelkezett.

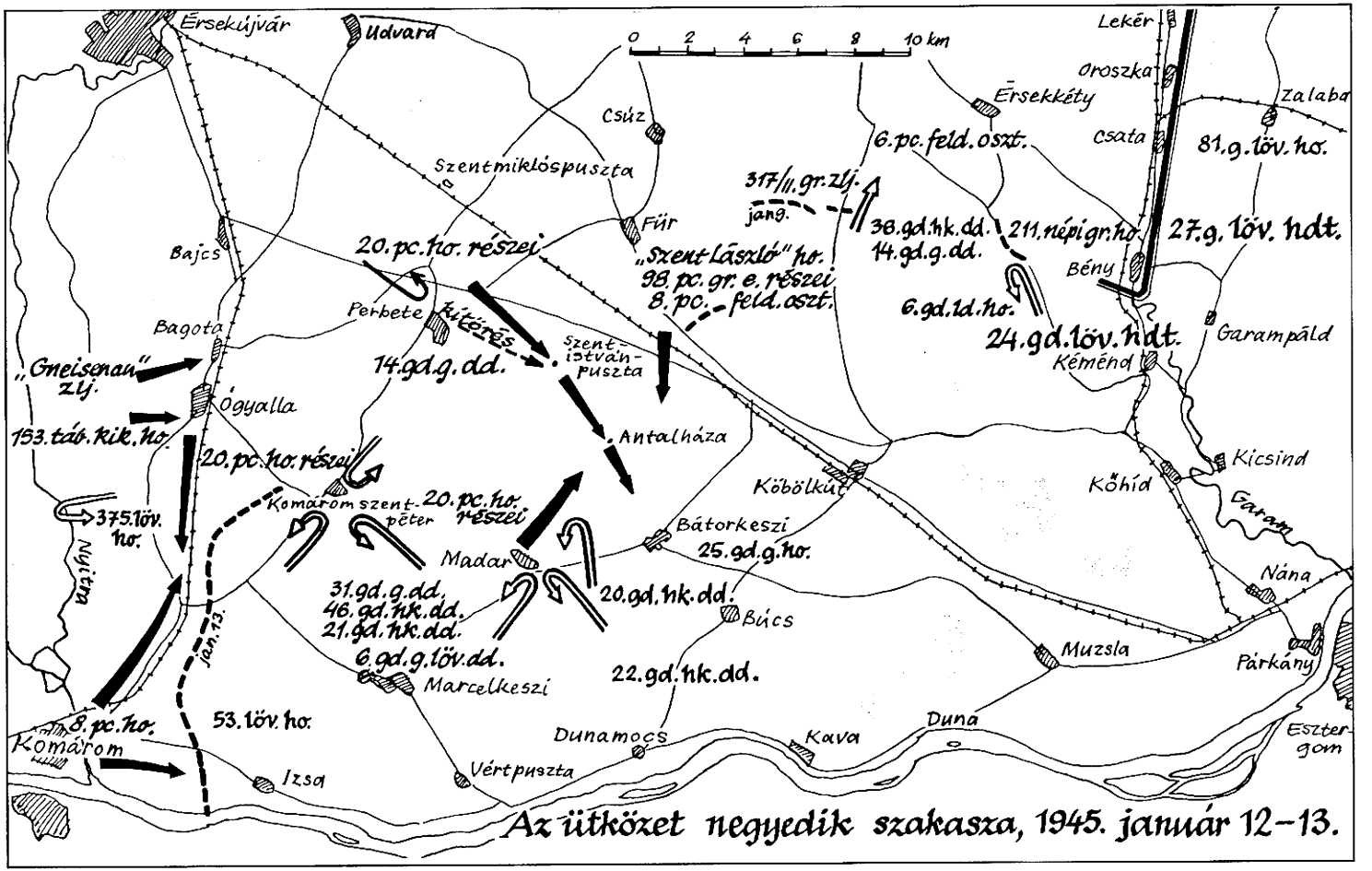
[209] A 21. gárda-harckocsidandár eredetileg T–34/85 harckocsikkal kezdte meg a hadműveletet január 6-án. Sajnos az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti naplójából nem derül ki, hogy január 12-ére miként kerültek állományába 76,2 mm-es löveggel szerelt T–34 harckocsik. A magunk részéről azt feltételezzük, hogy miután a dandár saját harckocsiállomonyát teljesen elveszítette, a 22. gárda-harckocsidandárnál megmaradt páncélosmennyiséget elfelezték a két dandár között.

[210] A 20. gárda-harckocsidandár nem rendelkezett páncélosokkal, csupán 32 (!) lövésze, légvédelmi századának négy amerikai eredetű M–17 önjáró négycsövű légvédelmi nehézgéppuskája és egy 82 mm-es aknavetőütege volt.

[211] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 8. o.

[212] Uo. 9–10. o.

[213] A 20. páncéloshadosztály átcsoportosítása (összesen 70 vasúti szerelvénnyel) aznap fejeződött be.

Érsekújvár
Udvard
0 2 4 6 8 10 km
Lekér
Oroszka
Érsekkéty
Zalaba
Csúz
Csata
6.pc.feld.oszt.
81.g.löv.hó.
Szentmiklóspuszta
317/II.gr.zlj.
jang.
Fűr
38.gd.hk.dd.
14.gd.g.dd.
211.népigr.hó.
27.g.löv.hdt.
Bajcs
20.pc.hó. részei
„Szent László" hó.
98.pc.gr.e.részei
8.pc.feld.oszt.
Bény
Perbete
Kútérés
6.gd.ld.hó.
Bagota
Szent-István-puszta
24.gd.löv.hdt.
Garampáld
„Gneisenau" zlj.
14.gd.g.dd.
Kéménd
Ógyalla
153.táb.kik.hó.
Antalháza
20.pc.hó.részei
Köbölkút
Kicsind
Kőhíd
Komárom
szent-péter
20.pc.hó. részei
375.löv. hó.
Bátorkeszi
25.gd.g.hó.
Garam
Madar
Nyitra
31.gd.g.dd.
46.gd.hk.dd.
21.gd.hk.dd.
20.gd.hk.dd.
Nána
Búcs
jan.13.
6.gd.g.löv.dd.
Muzsla
Párkány
Marcelkeszi
22.gd.hk.dd.
8.pc.hó.
53.löv.hó.
Komárom
Dunamocs
Kava
Duna
Esztergom
Izsa
Vértpuszta
Az ütközet negyedik szakasza, 1945. január 12–13.

A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár 1. és 3 zászlóalja az első, 2. zászlóalja pedig a második lépcsőben tört előre a megerősítő tüzéralakulatok tűztámogatásával. A német ellenlökések miatt a támadás 16 óráig csak 250 méterre tudta megközelíteni Madart délnyugati irányból. Este hétkor újabb tüzérségi tüzelőkészítés után a dandár újabb rohamot indított, de ismét csak 100 métert haladt előre, s ezért az elért terepszakaszon átment védelembe.

A 22. gárda-harckocsidandár a 6. gárda gépkocsizó lövészdandár jobbszárnyán támadott, de Madartól 1,5 km-re délkeletre a 20. páncéloshadosztály egy páncélozott harccsoportjába ütközött, amely három Panther és négy Panzer IV harckocsiból, néhány lövészpáncélosból, két század gyalogságból és egy páncéltörő ágyús századból állt. A szovjet dandár hat harckocsijával felvette a harcot, egy szakaszt (három harckocsival) pedig a 136-os és 216-os magaslatokat megkerülve, Madar északnyugati része ellen indított, hogy a 391. gárda-páncéltörő tüzérezreddel csapást mérjenek a németek utánpótlási vonalára. A 216-os magaslatnál azonban a németek az egyik T–34 harckocsit megsemmisítették. A másik kettőt inkább elhagyták kezelői, és gyalog csatlakoztak a dandár zöméhez. A harckocsidandár ezután védelembe ment át a 6. gárda-gépkocsizó lövészdandárral együtt a 136-os magaslat körzetében.

A 21. gárda-harckocsidandár a gépkocsizó lövészdandár balszárnyán lendült támadásba, de rohama rövid időn belül ugyancsak elakadt. A 46. gárda-harckocsidandár és a 31. gárda-gépesítettdandár erői 13 óra 30 percig déli irányból 1 km-re megközelítették Komárom-szentpétert, de ott 20-25 német harckocsiba és vadászpáncélosba, valamint 30 lövészpáncélosba és erős tüzérségi tűzbe ütköztek, emiatt szintén kénytelenek voltak átmenni védelembe.

Az 5. gárda-harckocsihadtest a január 12-i harcokban összesen 15 német páncélossal és 20 lövészpáncélossal ütközött meg. Ezekben a harcokban a hadtest négy ellenséges harckocsi, két vadászpáncélos, egy géppuska és mintegy 150 katona megsemmisítését jelentette. Saját vesztesége egy megsemmisített és három kilőtt harckocsi, két 120 mm-es aknavető és körülbelül 40 katona volt.[214] A németek ugyanakkor ebben a páncélosösszecsapásban hat szovjet páncélos kilövését jelentették.[215]

A 6. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka a Komáromszentpéter körzetében harcoló csapatait saját tartalékából egy 100 mm-es 1944 M. BSz–3 páncéltörő ágyúkkal felszerelt tüzérezreddel erősítette meg.[216]

A 20. páncéloshadosztály Madaron éjszakázó páncélozott harccsoportjának fogytán volt az üzemanyaga, mivel az előző nap Perbetéről Újgyallára támadó szovjet erőknek sikerült elvágni a harccsoport utánpótlási útvonalát. Az éjszaka folyamán a német utánpótlást szállító gépjárművek elakadtak a havas-sáros terepen, mivel a szovjetek által ellenőrzött utakat nem használhatták.

---

[214] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 10. o. Az aznapi harcokban a német 112/II. páncélgránátos-zászlóalj parancsnoka, Hein őrnagy is megsebesült.

[215] Az LVII. páncéloshadtest január 12-én összesen kilenc szovjet páncélos kilövését jelentette.

[216] *Завизион, Г. Т. – Корнюшин, П. А.:* И на Тихом Океане. Москва, 1967. 149. o. A löveg 1000 méteren belül 60 fokos becsapodási szög esetén 185 mm-es páncélt ütött át. Ez minden német páncélos megsemmisítéséhez elég volt. A típusból összesen 591 darabot gyártottak a második világháborúban. Ebből 1945 januárjában 185 volt a csapatoknál. Egy feltöltött páncéltörő tüzérezred 16 ilyen löveggel rendelkezett.

Miután a páncélozott harccsoport visszaverte a délnyugat és kelet felől páncélostámogatással Madar ellen megindított támadásokat, a 20. páncélos-felderítőosztállyal együtt – az elégtelen üzemanyag-mennyiség ellenére – folytatta előrenyomulását Bátorkeszi felé. A településen a német felderítés csak kisebb erőket észlelt. A németek úgy tervezték, hogy Bátorkeszi bevétele után Dunamocs felé fordulnak.

A 9. gárda-gépesítetthadtest 18. gárda-gépesítettdandára a 20. páncéloshadosztály nyolc–tíz harckocsijának és 12 lövészpáncélosának támadásával szemben megtartotta Perbetét. A 30. gárda-gépesítettdandár aznap Bátorkeszi védelmére készült.[217]

Német adatok szerint a magyar „Szent László" hadosztály egy mindössze 125 főnyi harcoslétszámmal rendelkező harccsoportja még mindig Kürtnél harcolt a német reteszállás védelmében.[218]

Németszőgyéntől északra a 4. gárda-gépesítetthadtest 14. gárda-gépesítettdandára és 36. gárda-harckocsidandára reggel 9 órakor tüzérségi tüzelőkészítés után Kollerpuszta irányában indított támadást, amelyet a 36. gárda-harckocsidandár heves harcban el is foglalt. A németek 11 óra 30 perckor négy páncélossal, három lövészpáncélossal, valamint kétszázadnyi gyalogsággal ellenlökést indítottak, de visszaverték őket. A szovjetek Bartnál is kisebb betörést értek el, de a 211. népi-gránátoshadosztály ellenlökéssel felszámolta azt.

A szovjet csapatok erejük végén jártak. A 24. gárda-lövészhadtest erői 15 órakor védelembe mentek át. A 4. gárda-gépesítetthadtest 17 órakor kapta meg a 6. gárda-harckocsihadsereg erre vonatkozó parancsát.[219] A 211. népi-gránátoshadosztály reteszállása tehát kitartott.

Január 13-án[220] a LXXII. hadtest 153. tábori kiképzőhadosztályának[221] részei és a „Gneisenau" zászlóaljak Ógyalla felől folytatták déli irányú támadásukat. E csapatok gyenge szovjet ellenállás mellett elfoglalták a Komárom–Érsekújvár vasútvonal mentén Kiskonkolyt és Nagykonkolyt, majd a délután folyamán Kolosmajornál egyesültek a 8. páncéloshadosztály[222] Komárom irányából előretörő csapataival. A 28. páncélgránátos-

---

[217] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 21. o.

[218] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 12. 1. 1945 (627. tekercs 7212114. felvétel). Ezt magyar források ugyan nem erősítik meg, de a német OKH helyzettájékoztató térképein január 7. után is Komárom körül szerepelt a hadosztály neve.

[219] A 4. gd. g. hdt. összefoglaló jelentése, 5. o.

[220] Reggel a hőmérséklet 0 Celsius-fok körül alakult, az idő tiszta volt. Napközben helyenként a nap is kisütött.

[221] A 153. tábori kiképzőhadosztály aznap négy saját (két közepesen erős, egy átlagos és egy gyenge) zászlóaljjal, egy altisztképző tanfolyamból szervezett gyenge zászlólajjal (összesen mintegy 1000 fős gyalogsági harcoslétszámmal), egy leharcolt utászzászlóaljjal, a XVIII/7. „Gneisenau" zászlóaljjal (kb. 300 főnyi harcoslétszámmal), a 885. területvédelmi lövészzászlóaljjal (kb. 200 főnyi harcoslétszámmal), egy nehéz páncéltörő ágyúval és a 357. gyaloghadosztálytól alárendelt két könnyű tüzérüteggel rendelkezett.

[222] A 8. páncéloshadosztály csaknem összes saját alakulatát alárendelték a 20. páncéloshadosztálynak. Von Roden vezérőrnagy csapatai a leharcolt 93/II. páncélgránátos- és a „Sachsen" géppuskás-zászlóaljból, a XVII/16. „Gneisenau" zászlóaljból (kb. 100 fős harcoslétszámmal), a XVIII/2. „Gneisenau" zászlóaljból (kb. 400 fős harcoslétszámmal), egy magyar riadózászlóaljból (kb. 300 fős harcoslétszámmal), két bevethető saját Panzer IV és három Panther harckocsiból, a 13. páncélvadászosztály öt harcképes Panzer IV L/70 (V) vadászpáncélosából, a 208. páncélososztály erőiből, a 80/II. páncélos-tüzérosztály két könnyűütegéből, valamint a XVIII/6. „Gneisenau" tüzérosztály egy nehéz- és egy könnyűütegéből álltak. A hadosztály gyalogságának harcoslétszáma mintegy 900 fő volt.

ezred részei a 10. páncélosezred három Panther harckocsijának támogatásával északkelet felé támadtak, s két szovjet nehézharckocsit semmisítettek meg.[223] A 8. páncéloshadosztály főerői Izsától nyugatra harcoltak. Ezzel a németek Érsekújvár és Komárom között újra folytonos arcvonallal rendelkeztek.[224]

Déli 12 órától a szovjet 5. gárda-harckocsihadtest ismét Madart támadta. A német védők – hét páncélos és kétszázadnyi gyalogság – a község felé törő hét szovjet páncélosból saját jelentéseik szerint kettőt kilőttek. Három és fél órás harc után a 22. gárda-harckocsidandár a 136-os magaslattól 500 méterre északra, a 6. gárda-gépkocsizó lövészdandár Madar déli előterében, a 21. gárda-harckocsidandár pedig Mudroňfalvától 1 km-re keletre harcolt. A hadtest aznapi vesztesége öt kilőtt T–34 harckocsi (ebből kettő megsemmisült), hat halott és 19 sebesült volt. A szovjetek két német harckocsi, két vadászpáncélos és négy lövészpáncélos megsemmisítését, valamint 100 főnyi német élőerő-veszteséget jelentettek.

A 46. gárda-harckocsidandár és a 31. gárda-gépesítettdandár erői 16 óra 30 percig elérték Komáromszentpéter délkeleti előterét, de ott német páncélosok és páncélgránátosok további előrenyomulásukat megállították. Egy óra múlva 25 német harckocsi és vadászpáncélos indított ellenlökést, hogy visszaszorítsa a szovjet csapatokat kelet felé. A harcokban a 46. gárda-harckocsidandár három M4A2 harckocsiját kilőtték.[225]

A 20. gárda-harckocsidandár gépkocsizó lövészzászlóaljának 32 géppisztolyos lövésze és négy M–17 önjáró légvédelmi nehézgéppuskája – egyben a hadtest csekély tartaléka – Búcs északnyugati előterében készítette elő védőállásait. A 15. gárda motorkerékpáros zászlóalj Bátorkeszin, a 4. gárda-híradózászlóalj és a 21. gárda műszaki zászlóalj pedig Búcson állomásozott.

A 20. páncéloshadosztály[226] páncélozott harccsoportja 13-ára virradó éjszaka Madartól 2 km-re keletre a szovjet 409. lövészhadosztály heves ellenállásába ütközött, és emiatt kénytelen volt észak felé kerülni. Miután a német harccsoport – szovjet adatok szerint 42 harckocsi és 20 lövészpáncélos – egy harckocsi kilövése után felszámolta Szentistvánpuszta szovjet védelmét, délkelet felé fordult, birtokba vette Antalházát és az attól délre lévő 188-as magassági pontot.

A harcok hevességére jellemző, hogy aznap a 21. páncélosezred parancsnoka, Voß alezredes is megsebesült (a hadosztály három másik tisztje elesett, kilenc pedig megsebesült).

---

[223] *Haupt* 384. o. Ezek a nehézharckocsik valószínűleg a 6. gárda-harckocsihadsereg 49. gárda-nehézharckocsiezredének néhány, még harcképes ISz–2 páncélosa közé tartoztak.

[224] A harcok este Komárom északi részétől mintegy öt-hat km-re folytak.

[225] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 11. o.

[226] A 20. páncéloshadosztály aznap két bevethető Panzer III parancsnoki harckocsival, 28 Panzer IV és 21 Panther harckocsival, két Flak-Panzer IV légvédelmi páncélossal, 14 nehéz páncéltörő ágyúval és 12 Jagdpanzer IV vadászpáncélossal rendelkezett. Utóbbiak közül öt páncélos a 211. népi-gránátoshadosztály alárendeltségében volt. A hadosztály négy saját páncélgránátos-zászlóalja és egy páncélos-felderítőosztálya összesen mintegy 1300 főnyi harcoslétszámot jelentett. A 92. páncélos-utászzászlóaljnak kb. 400 harcoló katonája volt. A 8. páncéloshadosztály alárendelt négy páncélgránátos- és egy páncélos-utászzászlóalja együttesen is csak kb. 400 főnyi harcoslétszámot képviselt. A hadosztály tüzérsége három könnyű- és négy nehézütegből, valamint a 8. páncéloshadosztály három-három Wespe és Hummel önjáró tarackjából, öt 15 cm-es gépvontatású tábori tarackjából és kettő 10 cm-es ágyújából állt.

Egy német páncélgránátos-harccsoport ugyanakkor a Madartól északra lévő erdőn keresztül kelet felé nyomult előre. Ezzel a Perbetét védő szovjet erőket (egyebek mellett a 18. gárda-gépesítettdandárt) elvágták az utánpótlástól. A németek egy lehallgatott szovjet rádióforgalmazásból megtudták, hogy a települést védő erők[227] még az éjszaka megkísérlik a keleti irányú kitörést. A 18. gárda-gépesítettdandár – a 458. gárda-akna-vető-ezreddel és a 388. gárda légvédelmi tüzérezreddel együtt – valóban kitört, és a Bátorkeszi felé vezető úton Antalházáig vonult vissza. A szovjetek a kitörés során mindössze kilenc halottat, 19 sebesültet,[228] egy 45 mm-es löveget és egy páncéltörő tüzérüteget veszítettek.

A 98. páncélgránátos-ezred Kürt körzetéből déli irányban indított támadást annak érdekében, hogy egyesüljön a 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjával, majd közös erővel támadjanak Bátorkeszi felé.

A 211. népi-gránátoshadosztály[229] arcvonalán mindössze egy század erejű szovjet kísérlet indult Németszőgyéntől északra, de ezt a védők visszaverték.

Január 14-én[230] a LXXII. hadtest 8. páncéloshadosztályának alárendelt erők a komáromi hídfőből kelet felé támadva az 53. lövészhadosztály arcvonalán áttörtek egy páncéltörő reteszállást, majd visszafoglalták Izsát és Patpusztát (utóbbit harc nélkül). A szovjet csapatok gyors ütemben távoztak, s kiürítették az Ó-Zsitva és a Duna közötti terepszakaszt. Az őket üldöző 208. páncélososztály az Ó-Zsitva déli partján megállni kényszerült, mert a visszavonulók felrobbantották a hidakat.[231]

A 153. tábori kiképzőhadosztály „Gneisenau" alakulatok egy részével délután északkelet felől visszafoglalta Heténytt, majd kelet felé folytatta előrenyomulását. Marcelkeszitől északnyugatra a szovjet 375. lövészhadosztály megállította a 10 páncélossal és gyalogzászlóaljnyi erővel támadó németeket.

A szovjet 5. gárda-harckocsihadtest törzsének utasítására a csapatok január 14-ére virradó éjszaka tartós védelemre rendezkedtek be a Miklósházapuszta – 163-as magaslat – 216-os magaslat délnyugati lejtője – 136-os magaslat – Madar délkelet 2 km vonalon.

Délután 14 óráig a csapatok megszállták a kijelölt terepszakaszokat. A 21. gárda-harckocsidandár (hét harckocsival és 42 fős harcoslétszámmal) Bátorkeszi északi előterében védett északi és északnyugati arcvonallal. A 22. gárda-harckocsidandár (nyolc harckocsival és 15 főnyi harcoslétszámmal) a 165-os magaslattól 1,5 km-re keletre és a magaslaton készült a további harcokra északi arcvonallal, s azzal a feladattal, hogy ne engedje be a németeket Bátorkeszire.

---

[227] A 18. gárda-gépesítettdandár mellett itt harcolt a 409. lövészhadosztály 675. lövészezredének 1. zászlóalja, 677. lövészezredének 2. zászlóalja, a hadosztály kiképzőszázada, valamint a 375. lövészhadosztály 1243. lövészezrede is.

[228] A sebesültek között volt az 1243. lövészezred parancsnoka, Gyenyiszov ezredes is.

[229] A 211. népi-gránátoshadosztály hat gránátoszászlóalja, egy lövészzászlóalja, leharcolt utászzászlóalja és tábori kiképzőzászlóalja együttes harcoslétszáma mintegy 1300 fő volt. A seregtestnek alárendelt 6. páncélos-felderítőosztály kb. 200 fővel harcolt. A seregtestnek az alárendelt vadászpáncélosokon kívül hét nehéz páncéltörő ágyúja volt harcképes. Saját tüzérsége kilenc könnyű- és két nehézütegből állt.

[230] Reggelre lehűlt az idő, –5 Celsius-fokot mértek. Helyenként köd akadályozta a harctevékenységet. Napközben az égbolt felhőtlen volt, de a pára és a köd megmaradt.

[231] *Karl Volleth:* Die Kompanie Honstetter. Der Weg der alten 3./Pz. Rgt. 35 nach dem Ausscheiden aus dem Regiment. In: Panzernachrichten. Kameradschaft ehem. Panzer-Regiment 35 e.V. Nr. 45, April 1975.

A 6. gárda gépkocsizó lövészdandár 316 katonával,[232] négy 76,2 mm-es löveggel, három 45 mm-es páncéltörő ágyúval, két 120 mm-es és 16 darab 82 mm-es aknavetővel, kilenc 14,5 mm-es páncéltörő puskával, egy Maxim géppuskával, 11 golyószóróval rendezkedett be védelemre. A dandárt megerősítették az 1426. könnyű tüzérezreddel, a 454. gárda-aknavetőezreddel és a 127. gárda-aknavetőtüzérosztállyal. A gépkocsizó lövészdandár védelme a 216-os magaslat – 136-os magassági pont – Madar délkelet 2 km vonalon létesült azzal a feladattal, hogy fedezze a Madar–Bátorkeszi utat.

A 15. gárda motorkerékpáros zászlóalj (állományában négy harckocsival) ugyancsak Bátorkeszit védte. A 20. gárda-harckocsidandár gépkocsizó lövészzászlóaljának 32 géppisztolyos lövésze és légvédelmi századának négy M–17 önjáró légvédelmi nehézgéppuskája, valamint a 4. gárda-híradózászlóalj (állományában két harckocsival) továbbra is Búcson, a 21. gárda műszaki zászlóalj pedig Muzslán állomásozott.[233]

A 20. páncéloshadosztály 14-én reggelig elfoglalta Perbetét és Újgyallát. Eközben jelentése szerint négy szovjet páncélost kilőtt, egyet pedig zsákmányolt. A seregtest páncélozott harccsoportja Bátorkeszitől északnyugatra szétverte a szovjetek páncélelhárító körletét, és 16 szovjet páncéltörő ágyút semmisített meg. A szovjetek ezt a páncéltörő reteszállást a Perbeté-ről kitört 18. gárda-gépesítettdandár visszavonulásának biztosítása érdekében létesítették.

A 20. páncéloshadosztály páncélosai Madar keleti széle – Antalháza délkelet 188-as magaslat – Kürt délkelet vonalon sikeresen felvették a kapcsolatot a 8. páncéloshadosztály 98. páncélgránátos-ezredének harccsoportjával.[234]

A nap második felében 35 német harckocsi és egy zászlóaljnyi páncélgránátos-gyalogság a 165-os magaslat felől Bátorkeszi felé támadott, de a szovjet tüzérség és a harckocsik ellenlökése visszaverte a kísérletet. Szovjet adatok szerint a 20. páncéloshadosztály öt kilőtt harckocsit, két megsemmisített lövészpáncélost és súlyos élőerőveszteséget szenvedett. Egy német páncélgránátos-század és három harckocsi 14 óra 30 perc körül a 216-os magassági pont felől újra próbálkozott, de két harckocsi elveszítése után visszaszorultak megindulási állásukba.[235]

A 8. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportját (benne a 10/I. páncélososztály Panther harckocsijait) még a kora reggeli órákban, Antalházától délkeletre, a 188-as magassági pont területéről – német adatok szerint – 40 szovjet páncélos[236] támadása érte. A 80. páncélos-tüzérezred összpontosított tüze visszaverte a támadást, s a németek egy páncélost kilőttek. A szovjet páncélosok ezután feladták a küzdelmet, és kelet felé vonultak vissza, majd egyenletesen elosztották őket a kijelölt védelmi terepszakaszon.

A 9. gárda-gépesítetthadtest 11 óra 20 perckor, kézhez kapva a védelembe való átmenetre vonatkozó parancsot, 18. gárda-gépesítettdandárjával Kisújfalu északi és nyugati

---

[232] Ebből 89 lövész, 41 géppisztolyos lövész, 12 géppuskás, 35 páncéltörőpuska-irányzó, 139 pedig aknavető- és lövegkezelő volt.

[233] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 11–12. o.

[234] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 14. 1. 1945. (627. tekercs 7212151. felvétel).

[235] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 12. o. Az aznapi jelentős német veszteségeket a 20. páncéloshadosztály csapattörténeti munkája is megerősíti, de sajnos nem számszerűsíti azt. Lásd *Hitze* 330. o.

[236] Ez csak akkor volt lehetséges, ha a 21. gárda-, 22. gárda-, 46. gárda-harckocsidandár és a 31. gárda-gépesítettdandár összes páncélosát itt vetették be.

részét, 31. gárda-gépesítettdandárjával a Köbölkúttól északra fekvő kiserdő nyugati szélét, a 30. gárda-gépesítettdandárral és a 14. gárda motorkerékpáros zászlóaljjal pedig Köbölkutat védte.

A 46. gárda-harckocsidandár összes megmaradt M4A2 harckocsiját átadta a 30. gárda-gépesítettdandár 84. gárda-harckocsiezredének, személyi állománya pedig Ipolykiskeszire menetelt.

A 14. gárda motorkerékpáros zászlóalj felderítő osztaga szovjet adatok szerint kiszorította a németeket Antalházáról, ahol nyolc korábban kilőtt német harckocsit, 11 megsemmisített lövészpáncélost és mintegy 300 német katonát számlált össze.[237]

A „Kirchner" hadtestcsoport immár folyamatos arcvonalon harcolt a szovjet 6. gárda-harckocsihadsereg és a 7. gárdahadsereg erői ellen. A német vonalak mögött rekedt, szétszórt szovjet csapattöredékek felszámolása is megkezdődött. Az LVII. páncélos-hadtest Dunamocs és Madar között biztosítóvonalat akart létrehozni, hogy a komáromi kőolajfinomítók lövetését megakadályozza. Dunamocs viszont még nem volt német kézben, s úgy látszott, hogy a település és Bátorkeszi között újabb szovjet reteszállást építenek ki.

A 211. népi-gránátoshadosztály jobbszárnya aznap a Németszőgyéntől északnyugatra fekvő erdős terepszakasz megtisztításába kezdett.

Napközben a szovjet 5. légi hadsereg 725 bevetést hajtott végre, de ezek döntő többségét nem a komáromi páncélosütközet hadszíntere felett. A szovjetek aznap összesen 40 ellenséges berepülést figyeltek meg a 2. Ukrán Front arcvonalán, és nyolc repülőgép lelövését jelentették két saját veszteség mellett.[238]

Január 15-én[239] az LVII. páncéloshadtest parancsnoka, Kirchner páncélos tábornok korlátozott célú támadásra adott parancsot két páncéloshadosztályának.

A 8. páncéloshadosztály 28. és 98. páncélgránátos-ezredének átcsoportosított részei, valamint a 8. páncélos-felderítőosztály Komáromszentpéter körzetéből – szovjet adatok szerint 30-40 harckocsival és vadászpáncélossal[240] – délkelet felé indítottak támadását. A németek visszafoglalták Szilasházát, betörtek Marcelkeszire, és elérték az utóbbi községtől 2 km-re keletre lévő terepszakaszt.[241] A német páncélosok egy része betört a Vértpusztától 2,5 km-re északra lévő 140-es magassági pont (Basa-hegy) területére, amelyet a szovjet 53. lövészhadosztály részei védtek.

A 22. gárda-harckocsidandár napközben parancsot kapott az 5. gárda-harckocsihadtest parancsnokától, hogy arcvonalszakaszát és meglévő harckocsijait adja át a 21. gárda-harckocsidandárnak, és utána csoportosuljon át Búcsra. Utóbbi magasabb-egység a 391. gárda-páncéltörő tüzérezreddel közösen védőállásokat foglalt a 165-ös magaslattól 1,2 km-re keletre és Bátorkeszi északi előterében.

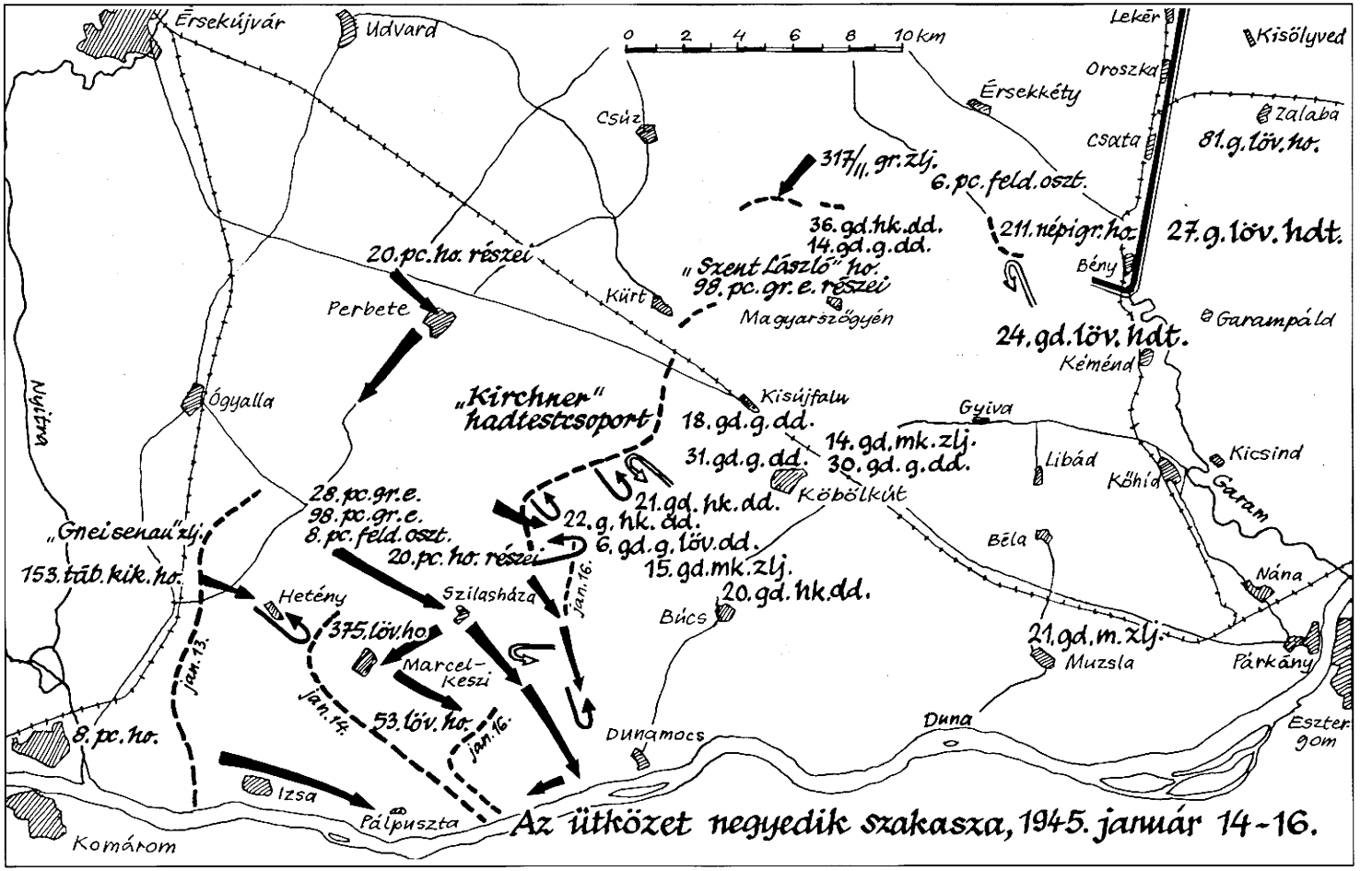
[237] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 24–24/a. o.

[238] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/58-59.

[239] Kora reggel –10, dél körül –2 Celsius-fokot mértek. Az időjárás továbbra is ködös volt.

[240] A 8. páncéloshadosztály aznap négy Panzer II (ebből bevethető egy), 15 (három) Panzer IV, 37 (nyolc) Panther harckocsival, kettő (egy) parancsnoki Panzer III és négy (egy) parancsnoki Panzer IV harckocsival rendelkezett. A műszaki mentésről egy Berge-Panzer III és három (kettő) Berge-Panther gondoskodott. Az alárendelt 208. páncélososztály állományába 20 (16) Panzer IV harckocsi és kilenc (hét) Panzer IV L/70 (V) vadászpáncélos tartozott.

[241] *Haupt* 384. o.

Érsekújvár
Udvard
0 2 4 6 8 10 km
Lekér
Kisölyved
Oroszka
Érsekkéty
Csúz
Csata
Zalaba
81.g.löv.ho.
317/III. gr.zlj.
6.pc.feld.oszt.
36.gd.hk.dd.
14.gd.g.dd.
211.népigr.ho.
27.g.löv.hdt.
20.pc.ho. részei
„Szent László" ho.
98.pc.gr.e.részei
Kürt
Magyarszőgyén
Bény
Garampál
24.gd.löv.hdt.
Perbete
Kéménd
Nyitra
Ógyalla
„Kirchner"
hadtestcsoport
Kisújfalu
18.gd.g.dd.
Gyiva
14.gd.mk.zlj.
31.gd.g.dd.
30.gd.g.dd.
Libád
Kicsind
Köhída
Garam
28.pc.gr.e.
98.pc.gr.e.
8.pc.feld.oszt.
21.gd.hk.dd.
Köbölkút
22.g.hk.dd.
„Gneisenau"zlj.
20.pc.ho. részei
6.gd.g.löv.dd.
Béla
153.tüb.kik.ho.
15.gd.mk.zlj.
Nána
Hetény
Szilasháza
jan.16.
20.gd.hk.dd.
Búcs
375.löv.ho
21.gd.m.zlj.
jan.13.
Marcel-
Keszi
Muzsla
Párkány
jan.14.
53.löv.ho.
jan.16.
Duna
8.pc.ho.
Dunamocs
Eszter-
gom
Izsa
Pálpuszta
Komárom
Az ütközet negyedik szakasza, 1945. január 14-16.

A 20. páncéloshadosztály[242] páncélozott harccsoportja (15 harckocsival és lövészpáncélossal) Madar nyugati előteréből indult meg Bátorkeszi felé, de Madartól 3 km-re délkeletre a 21. gárda-harckocsidandár 15 harckocsijával került harcérintkezésbe.

Napközben a 20. páncéloshadosztály alárendeltségébe került a 8. páncéloshadosztály két páncélgránátos-ezredén és 8. páncélos-felderítőosztályán kívül a 153. tábori kiképzőhadosztály 717/I. gránátoszászlóalja és a XVII/14. „Gneisenau" zászlóalj is.

Délután 14 óra körül a németek másfél zászlóaljnyi erővel és 10-15 páncélossal eredménytelen támadást intéztek a 6. gárda-gépkocsizó lövészdandár állásai ellen. A szovjetek vesztesége mindössze egy halott, két sebesült és három kilőtt gépkocsi volt.

A 112/II. páncélgránátos-zászlóalj Bátorkeszi ellen három-négy harckocsi támogatásával háromszor is támadást indított, de mindannyiszor kudarcot vallott a község északkeleti szélén, a szovjet 391. gárda-páncéltörő tüzérezred által létesített páncélelhárító körlet tüzében.

Az 5. gárda-harckocsihadtest január 15-én összesen három kilőtt és egy megsemmisített német harckocsiról tett jelentést. Aznap beérkezett a hadtest saját 1458. önjáró tüzérezrede is, állományában 18 bevethető SzU–76 önjáró löveggel. A páncélosokat egyelőre Búcsra vezényelték, és ott hadtest-tartalékba kerültek.[243]

Este 20 óra 35 perckor von Grolman altábornagy közölte a „Balck" seregcsoport vezérkari főnökével, hogy – a szovjet csapatok gyors előretörése miatt a Visztula és az Odera között – számoljon a 20. és a 8. páncéloshadosztály kivonásának, és oda való átcsoportosításának lehetőségével. A seregtesteket a 2. páncéloshadseregtől elvont 44. „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátoshadosztállyal, vagyis egy gyalogseregtesttel tervezték felváltani.[244] Ez – a páncélosok zömének távozásával – a német ellencsapás végét jelentette volna.

Január 16-ára[245] virradó éjszaka a 8. páncéloshadosztály alárendeltségében harcoló erők – szovjet források szerint 20 harckocsival és vadászpáncélossal – visszaszorították a 25. gárda-lövészhadtest 375. és 53. lövészhadosztályát a szovjet hadtest jobbszárnyán az Óriáspuszta – 165-ös magaslat – 136-os magassági pont – 121-es magassági pont határolta terepszakaszra, a balszárnyán pedig a 115-ös magassági pont – Vértpuszta vonalra. Reggelre a német csapatok visszafoglalták Vértpusztát is.

Az 53. lövészhadosztály balszárnya mögött, a 125-ös magassági pont – Szentjánospuszta – 120 magassági pont vonalon az 1458. önjáró tüzérezred 18 SzU–76 önjáró lövege foglalt tüzelőállást. Ide vezényelték Bátorkeszitől a 21. gárda-harckocsidandár hét T–34 harckocsiját is. A harcjárművekből harckocsi-önjárólöveg csoportot alakítottak I. K. Osztapenko gárdaalezredes parancsnoksága alatt.

---

[242] A 20. páncéloshadosztály aznap 37 (ebből 25 bevethető) Panzer IV, 34 (22) Panther harckocsival, egy (egy) parancsnoki Panzer III, hat (négy) parancsnoki Panzer IV harckocsival, valamint négy (kettő) Flak-Panzer IV légvédelmi páncélossal rendelkezett. A páncélosok műszaki mentését két Berge-Panzer III és két Berge-Panther végezte.

[243] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 12. o.

[244] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 15. 1. 1945 (627. tekercs 7212161. felvétel).

[245] Napközben –8 Celsius-fokot mértek, az égbolt általában felhőtlen volt, helyenként azonban a pára még korlátozta a látótávolságot.

A 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja – szovjet adatok szerint 20 harckocsival és 10 lövészpáncélossal – reggel 7 óra 30 perckor tüzérségi támogatással támadást indított az 5. gárda-harckocsihadtest 6. gárda gépkocsizó lövészdandára ellen. A németek elfoglalták a 216-os magaslatot és a 136-os magassági pontot, miközben a szovjet lövészeket azok keleti lejtőire szorították vissza.

A páncélozott harccsoport ezután északnyugati irányból kiért a Duna északi partjára. Délelőtt 11 óra 30 perckor két német zászlóalj és 10 harckocsi tüzérségi támogatással Dunamocs felé támadott, és heves harcban hamarosan el is foglalta a település közelében fekvő Szentjánospusztát. Osztapenko gárdaalezredes páncélosai azonban ellenlökést hajtottak végre, s kiszorították onnan a németeket.

A 8. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja – szovjet adatok szerint 35 harckocsival és vadászpáncélossal, valamint 10 lövészpáncélossal – Szilasháza felől ugyancsak elérte a Duna északi partját, majd nyugat felé fordulva elfoglalta Dunaradványt. Este 20 óra 30 perc körül 12 harckocsi a település felől megindult Dunamocs irányában. Másik 10 páncélos és ezrednyi német gyalogság ismét Szentjánospuszta felé nyomult. Az 53. lövészhadosztály részei innen azonnal visszavonultak. Osztapenko gárdaalezredes harckocsijai és önjáró lövegei, amelyeket a német gránátosok lövésztámogatás hiányában csaknem bekerítettek, inkább visszahúzódtak a Dunamocstól 500 méterre északkeletre lévő terepszakaszra.

A 8. páncéloshadosztály alárendeltségben harcoló 208. páncélososztály egyik Panzer IV harckocsiját aznap kilőtték a szovjetek. Egy kezelő elesett, négy megsebesült. Őket két másik harckocsi szállította hátra.[246]

A német Dél Hadseregcsoport hadinaplója és a 20. páncéloshadosztály története arról számol be, hogy aznap Dunamocs is német kézre került, ám a 2. Ukrán Front erről csak egy nappal később tett jelentést.[247]

A nap végén az 5. gárda-harckocsihadtest 6. gárda gépkocsizó lövészdandára Bátorkeszi észak-északnyugat – 136-os magassági pont délkeleti lejtője – Madar délkelet 2 km vonalon harcolt. A 21. gárda-harckocsidandár 10 T–34 harckocsival és a 391. gárda-páncéltörő tüzérezreddel Bátorkeszi északi előterét védte, hét harckocsival és az 1458. önjáró tüzérezreddel pedig Szentjánospuszta és Dunamocs körzetében harcolt.

A szovjet hadtest aznap három kilőtt (ebből egy megsemmisült) SzU–76 önjáró löveget, egy 45 mm-es és két 76,2 mm-es páncéltörő ágyút, egy géppuskát, öt halottat és 16 sebesültet veszített. A németeknek okozott veszteség szovjet jelentés szerint három megsemmisített vadászpáncélos és mintegy 100 katona volt.[248]

A német gyalogság napközben nyugat felől támadva visszafoglalta Marcelkeszit, és kelet felé folytatta előrenyomulását. Ezekben a harcokban a németek 10 tüzérségi löveget és egy páncéltörő ágyút zsákmányoltak.

---

[246] *Karl Volleth:* Die Kompanie Honstetter. Der Weg der alten 3./Pz. Rgt. 35 nach dem Ausscheiden aus dem Regiment. In: Panzernachrichten. Kameradschaft ehem. Panzer-Regiment 35 e.V. Nr. 45, April 1975.

[247] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 16. 1. 1945 (627. tekercs 7212372. felvétel), valamint *Hitze* 331. o., illetve HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/70.

[248] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 13. o.

A szovjetek Madartól 3 km-re délre sikertelen ellenlökést indítottak. Bátorkeszitől nyugatra zászlóalj erővel végrehajtott kísérletüket páncélosok is támogatták, de ez sem járt eredménnyel. Kürttől délre a németek mintegy 2 km-nyi teret nyertek.

A német 4. légiflotta I. repülőhadtestének csata- és vadászrepülőgépei aznap ismét támogatták a „Kirchner" hadtestcsoport támadását. Szovjet jelentések szerint 6-18 repülőgépből álló kötelékek összesen mintegy 100 bevetésben támadták a 7. gárdahadsereg és a 6. gárda-harckocsihadsereg harcrendjét, valamint a Garamon átkelő szovjet csapatokat Kéméndnél és Kőhídgyarmatnál. A szovjet 5. légi hadsereg 532 bevetést hajtott végre. Eközben 22 ellenséges repülőgép lelövését jelentette két saját veszteség mellett.[249]

Délután 14 órakor a „Balck" seregcsoport táviratban kapott parancsot arra, hogy az LVII. páncéloshadtest két páncéloshadosztályát a lehető leggyorsabban leváltsa a 44. „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátoshadosztállyal, majd gyors ütemben elszállítassa a rendkívül nehéz helyzetbe került A Hadseregcsoporthoz.

A gránátoshadosztály napi hat szerelvény indításával számolva legkorábban január 22-én érkezhetett be teljes létszámban. Von Grolman altábornagy 19 óra 30 perckor parancsot adott a „Balck" seregcsoportnak, hogy január 17-én este kezdje meg a 20. páncéloshadosztály kivonását. Elsőként a 92. páncélvadászosztályt, a 92. páncélos-utászzászlóalj részeit és a 92. páncélos-tüzérezred egy osztályát kellett leváltani.[250]

Január 17-én[251] kora reggel a 8. és 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjai folytatták a támadást. A harcjárművek ezúttal Dunamocsról északkelet felé nyomultak előre, de nem jutottak messzire. Noha a német támadás kezdetben jól haladt,[252] a községtől közvetlenül keletre szovjet csapatok ellenlökése állította meg őket, s nagyobb mennyiségű páncélossal is harcérintkezésbe kerültek. Német jelentés szerint 20 szovjet páncélos észak felé megkerülte a páncélozott harccsoportok balszárnyát, és északnyugat felől Dunamocs ellen indított támadást. A manőver azonban kudarcba fulladt, amikor a németek saját páncélosveszteség nélkül 11 szovjet páncélos kilövését jelentették.

A 20. páncéloshadosztály csapattörténete szerint aznap a seregtest 15 szovjet páncélost lőtt ki, közöttük M4A2 harckocsikat is. A németek megfigyelése szerint a szovjet kezelők nem bíztak az amerikai harckocsikban, s nem egyszer akkor is elhagyták harcjárműveiket, ha a találat nem ütötte át a páncélzatot.[253]

Noha a német veszteségek nem voltak súlyosak, aznap a 8. páncélos-felderítőosztály több lövészpáncélosa is harcképtelenné vált, és a 10/I. páncélososztály egyik legeredményesebb tisztje, Loos hadnagy is súlyosan megsebesült.[254]

---

[249] HL Szovjet iratmásolatok gyűjteménye a Budapest körüli harcokról. A 2. Ukrán Front harcjelentései 1945/67.

[250] HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 16. 1. 1945 (628. tekercs 7212378. felvétel).

[251] Napközben a hőmérséklet –9 Celsius-fok volt. Az égboltot vastag felhőréteg borította, és helyenként havazott.

[252] Egy délelőtt 9 óra 25 perckor tett jelentés szerint a két páncélozott harccsoport addigra három harckocsit már kilőtt, 16 páncéltörő ágyút, 14 aknavetőt és 40 géppuskát zsákmányolt. A németek 800 elesett szovjet katona holttestét számolták össze. Lásd HL KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 17. 1. 1945 (628. tekercs 7212387. felvétel). Ez – a harckocsikat leszámítva – véleményünk szerint zömében a rendezetlenül visszavonuló 53. lövészhadosztály vesztesége lehetett.

[253] *Hitze* 331. o.

[254] *Haupt* 384–385. o.

Német adatok szerint a 8. páncéloshadosztálynak alárendelt gyalogság heves harcok után elfoglalt egy majort Dunamocstól 2,5 km-re északnyugatra. A szovjetek 20 harckocsi és önjáró löveg bevetésével vissza akarták foglalni a házcsoportot, de a németek öt páncélos kilövésével ezt megakadályozták.

A szovjetek Bátorkeszitől északnyugatra (továbbá Németszőgyéntől észak-északnyugatra) század és zászlóalj erejű támadásokat indítottak, de a német csapatok visszaverték őket, s egy támogató harckocsijukat kilőtték.[255]

Az 5. gárda-harckocsihadtest hadműveleti naplója aznap sokkal inkább e Bátorkeszi környéki harcok részleteit tárgyalja, mintsem a Dunamocs körüli páncélosösszecsapást. Eszerint a németek – valószínűleg a 20. páncéloshadosztály 112. páncélgránátos-ezredének részei – reggel 9 óra körül tüzérségi és aknavető-tűzelőkészítés után mintegy 150 gyalogossal és négy harckocsival támadták meg a 6. gárda gépkocsizó lövészdandár jobbszárnyát és a balszomszéd 375. lövészhadosztály 1243. lövészezredének[256] állásait Bátorkeszitől 1 km-re északnyugatra.

A harc következtében az 1243. lövészezred visszavonult a község északnyugati részébe, s a gépkocsizó lövészdandár jobbszárnya is visszaszorult 300 métert. Délelőtt 11 órakor a 6. gárda gépkocsizó lövészdandár a 15. gárda motorkerékpáros zászlóalj két harckocsijával, valamint tüzérségi és aknavető-tűztámogatással ellenlökést indított, és nagyjából visszafoglalta korábbi állásait, s meg is tartotta a német harckocsik 16 óra körül indított újabb kísérletével szemben.

A hadtest balszárnyán folyó harcokról a hadműveleti napló csupán délutántól tudósít, amikor Osztapenko gárda-alezredes harckocsi-önjárólöveg csoportját 16 óra 30 perc körül hét német harckocsi és század erejű gyalogság támadta meg, de a szovjet páncélosok visszaverték őket. Másfél óra múlva a németek Dunamocsról ismét támadtak, s ezúttal Osztapenko páncélosait már vissza is szorították a településtől északra lévő kiserdő és a 125-ös magassági ponttól 1 km-re északkeletre lévő szőlő területére. A magaslat német kézbe került. Aznap Osztapenko gárda-alezredes csoportjában az 1458. önjáró tüzérezrednek hat önjáró lövegét lőtték ki (ebből három kiégett), az élőerő-veszteség 16 fő volt.[257]

A német páncélozott harccsoport ezután Búcs felé folytatta támadását, de 23 óra körül a Dunamocstól északra 2,5 km-re lévő kiserdő északi szélén a harcjárműveket megállította a szovjetek tüzérségi tüze. A védő 5. gárda-harckocsihadtest négy német harckocsi és négy vadászpáncélos megsemmisítését jelentette.[258]

Búcs védelmének megerősítésére a 9. gárda-gépesítetthadtest parancsnoka már korábban intézkedett. Parancsára a 30. gárda-gépesítettdandár és 697. önjáró tüzérezred erőltetett menetben Köbölkútról Búcsra vonult, ahol már 17-én reggel 7 óra körül megszervezték a védelmet déli és nyugati arcvonallal.[259]

---

[255] A Dél Hadseregcsoport hadinaplója egy nappal később, összesítés után január 17-ére 14 kilőtt szovjet páncélost adott meg. Lásd: HL KTB/HGr. Süd Morgenmeldung vom 18. 1. 1945 (628. tekercs 7213011. felvétel). Szovjet források ezen a napon ekkora saját páncélosveszteséget nem említenek.

[256] A hadműveleti napló kétszer is említi aznap a „43. lövészezred"-et. Ez az egység azonban a 106. lövészhadosztály hadrendjébe tartozott, és soha nem harcolt Magyarországon. Sokkal valószínűbb, hogy elírás történt, és a 375. lövészhadosztály 1243. lövészezredére vonatkoznak a bejegyzések.

[257] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 14. o.

[258] Uo.14. o.

[259] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 25. o.

Napközben módosították a „Kirchner" hadtestcsoport belső sávhatárait. A LXXII. hadtest és a 20. páncéloshadosztály között a Komáromszentpéter észak – Madar dél – Búcs észak vonal, a hadosztály és a 211. népi-gránátoshadosztály között pedig a Csúz – Köbölkút sávhatár lépett hatályba.

A szovjet hídfő északi arcvonalán napok óta nem folyt jelentősebb harctevékenység. A 4. gárda-gépesítetthadtest két dandára (megmaradt nyolc T–34/85 harckocsijával) – jobbszárnyukon a 24. gárda-lövészhadtest 72. gárda-lövészhadosztályával, balszárnyukon pedig a 6. gárda légideszant-hadosztállyal – a 27. gárda-harckocsidandár hét üzemképes T–34 harckocsija és két SzU–85 önjáró lövege támogatásával tartották állásaikat, akárcsak a velük szemben álló német 211. népi-gránátoshadosztály.[260]

Január 18-án[261] a „Balck" seregcsoport fő erőkifejtése ismét áthelyeződött a Dunántúlra, ahol megindult a „Konrad 3" hadművelet. Az ostromlott Budapesten a védők feladták Pestet. Ám ez nem jelentette azt, hogy a Dunától északra a németek felhagytak volna a „Kirchner" hadtestcsoport ellencsapásával.

A 8. páncéloshadosztály részei 18-ára virradó éjszaka heves harcokban voltak kénytelenek megtisztítani a Dunamocstól keletre és északkeletre lévő erdős terepszakaszt. Ez elengedhetetlen volt a páncélozott harccsoportok utánpótlási vonalának biztosítása érdekében.

A két páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjai csupán délelőtt 10 óra körül folytatták a támadást. A 8. páncéloshadosztály 15 harckocsival és vadászpáncélossal, 10 lövészpáncélossal és zászlóaljnyi gyalogsággal Bátorkeszi felé indult. A 10. páncélosezred 10 harckocsijával és a 153. tábori kiképzőhadosztály zászlóalj erejű gyalogságával támadó németek súlyos harcokban – az 53. lövészhadosztály részeinek visszaszorítása után – foglalták el a Dunamocstól 3,5 km-re északkeletre fekvő Lukavinipusztát. A szovjet 21. gárda-harckocsidandár hat harckocsija ezután ellenlökést indított három irányból, de kudarcot vallottak és a németek három páncélost kilőttek.

A szovjet harckocsidandár ezután megmaradt 12 T–34 harckocsijával a Dunamocsról Bátorkeszi felé vezető utat és az utóbbi települést védte a 6. gárda gépkocsizó lövészdandárral, a 391. gárda páncéltörő tüzérezreddel és az 1458. önjáró tüzérezred 13 SzU–76 önjáró lövegével közösen. Az aznapi harcokban az 5. gárda-harckocsihadtest összesen hat harckocsiját lőtték ki (ebből négy megsemmisült).[262]

A 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja 35 harckocsival és vadászpáncélossal, valamint 30 lövészpáncélossal és ezred erejű gyalogsággal kelet felé tört előre. A németeknek egy aknamezőn, majd egy rögtönzött harckocsi-árkon is át kellett kelniük.

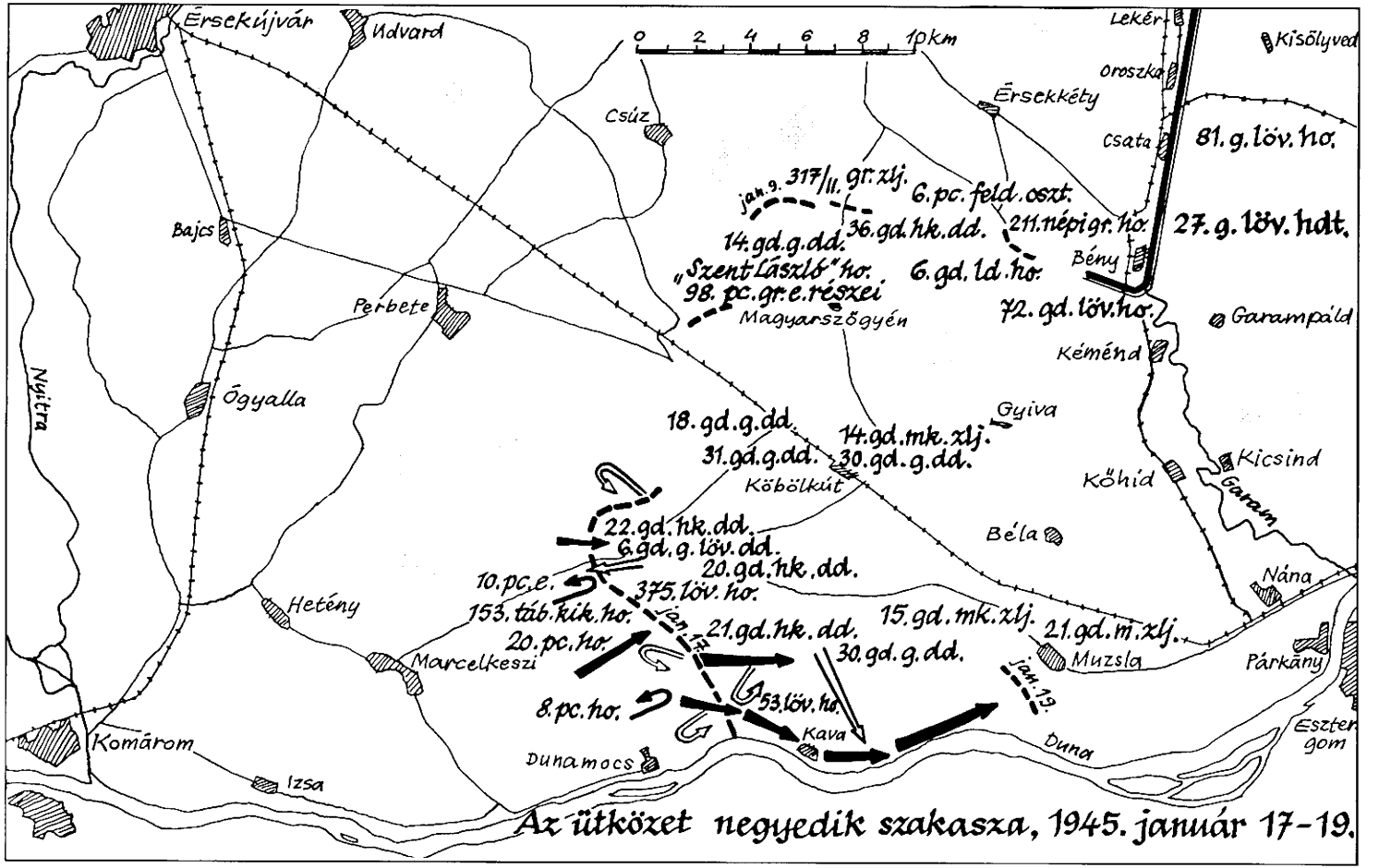
A páncélozott harccsoport 21 harckocsija és a támogató gyalogság 15 órakor birtokba vette Máriamajort és a 124-es magassági pontot. Ezután a 21. páncélosezred 20 harckocsija – páncélgránátos- és páncélosutász-támogatással – 17 óra körül visszafoglalta az 53. lövészhadosztálytól Karvát, Nagypusztát és Kollerpusztát is. E harcokban a lángszórókkal felszerelt páncélos-utászok és páncélgránátosok lövészpáncélosai mellett egy 2 cm-es négycsövű légvédelmi gépágyúkkal felszerelt szakasz is részt vett. Az épületekben visszamaradt és elrejtőzött szovjet katonákat – ha szükséges volt – páncélöklökkel „füstölték ki".

---

[260] A 4. gd. g. hdt. összefoglaló jelentése, 3. o.

[261] A hőmérséklet –5 Celsius-fok volt, az égboltot felhők takarták, helyenként gyengén havazott.

[262] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 14. o.

Érsekújvár
Udvard
0 2 4 6 8 10km
Lekér
Kisölyved
Oroszka
Érsekkéty
Csúz
Csata
81. g. löv. hd.
jan. 9. 317/II. gr. zlj.
6. pc. feld. oszt.
36. gd. hk. dd.
211. népi gr. hd.
27. g. löv. hdt.
14. gd. g. dd.
Bajcs
Bény
„Szent László" hd.
6. gd. ld. hd.
98. pc. gr. e. részei
Perbete
Magyarszőgyén
72. gd. löv. hd.
Garampáld
Kéménd
Nyitra
Ógyalla
Gyiva
18. gd. g. dd.
14. gd. mk. zlj.
31. gd. g. dd.
30. gd. g. dd.
Köbölkút
Kicsind
Köhid
Garam
22. gd. hk. dd.
6. gd. g. löv. dd.
Béla
10. pc. e.
20. gd. hk. dd.
375. löv. hd.
Nána
Hetény
153. táb. kik. hd.
jan. 17.
21. gd. hk. dd.
15. gd. mk. zlj.
21. gd. m. zlj.
20. pc. hd.
30. gd. g. dd.
Marcelkeszi
Muzsla
Párkány
jan. 19.
8. pc. hd.
53. löv. hd.
Kava
Komárom
Dunamocs
Duna
Eszter gom
Izsa
Az ütközet negyedik szakasza, 1945. január 17–19.

Német adatok szerint Karva környékén a szovjet védők súlyos élőerő- és hadianyagveszteséget szenvedtek: a támadók egyebek mellett 40 páncéltörő ágyú és 16-18 páncélos kilövéséről tettek jelentést.[263]

A páncélozott harccsoport harcelőőrsei a településtől 5 km-re keletre, a csenkei erdőben tört előre. Nyolc német harckocsi és hat lövészpáncélos ugyanakkor észak felé nyomult előre, de hamarosan beleütköztek a 9. gárda-gépesítetthadtest 30. gárda-gépesítettdandárának[264] hat M4A2 és két Valentine IX harckocsijába és a 697. önjáró tüzérezred 16 SzU–76 önjáró lövegébe. A szovjet páncélosok Búcs déli előterét védték. A 14. gárda motorkerékpáros-zászlóalj a Muzslától nyugatra fekvő Szentgyörgyhalom védelmét kapta feladatul.[265]

Este 19 óra körül a Bart körzetében tartózkodó 27. gárda-harckocsidandár (állományában hét üzemképes T–34 harckocsival és két SzU–85 önjáró löveggel) átcsoportosult Csenke körzetébe, hogy a 25. gárda-lövészhadtest alárendeltségébe lépve segédkezzék a védelembe betört német páncélozott harccsoport felszámolásában.[266]

Aznap öt szerelvénnyel megkezdődött a 20. páncéloshadosztály első elemeinek elszállítása Magyarországról. Elsőként a kikülönített törzs, a 92. páncélos-híradóosztály, a 92. páncélos-utászzászlóalj, a 92. páncélos-tüzérezred részei, valamint az ellátó csapatok távoztak.

Este 21 óra után Balck páncélos tábornok egy telefonbeszélgetés során felvetette von Grolman altábornagynak, hogy a 8. és 20. páncéloshadosztály páncélozott harcjárműveinek kivonását és elszállítását talán fel kellene függeszteni addig, amíg a sikeres előrenyomulásukkal lehetőség kínálkozik a szovjet hídfő jelentős összeszűkítésre. Von Grolman tolmácsolta Balck felvetését az OKH-nak, és Guderian vezérezredes végül Wöhler tábornokon keresztül ezt engedélyezte is. A 20. páncéloshadosztály 295. légvédelmi tüzérosztálya volt a következő elszállítandó alakulat, majd a tervek szerint a páncélgránátos-ezredek következtek.[267]

Aznap a Dél Hadseregcsoport felhívta mindhárom alárendelt hadserege figyelmét a kilőtt szovjet páncélosokkal való eljárással kapcsolatban: „Emlékezetes az a parancs, miszerint minden saját birtokba került kilőtt ellenséges páncélos, amely saját használatra el nem vontatható, vagy pedig már szétlőtték, pótlólag felrobbantandó."[268] Ennek azért volt különleges jelentősége, mert így a szovjetek egy esetleges ellentámadás során a visszafoglalt területen saját kilőtt, de még javítható páncélozott harcjárműveket nem találhattak.

Január 19-én[269] a „Kirchner" hadtestcsoport feloszlott. A LXXII. hadtest kivált a „Balck" seregcsoport alárendeltségéből és a német 8. hadtest alárendeltségébe került. Így a továbbiakban Kirchner tábornok csak az LVII. páncéloshadtest harcát vezette.

---

[263] *Hitze* 331. o.

[264] A 30. gárda-gépesítettdandár teljes harcoslétszáma mindössze 100 fő volt.

[265] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 25. o.

[266] Lásd: 7. gd. hds. hk. g. cs. pk. 018. sz. jelentés, 1945. január 18.

[267] KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 18. 1. 1945 (628. tekercs 7212400. felvétel).

[268] KTB/HGr. Süd Ia 879/45 geh. vom 18. 1. 1945 (628. tekercs 7212649. felvétel).

[269] A legmagasabb nappali hőmérséklet –4 Celsius-fok, felhős idő, délután gyenge hóesés.

A 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja – szovjet adatok szerint 50 harckocsival és vadászpáncélossal, 20 lövészpáncélossal és ezrednyi gyalogsággal – Karva területéről a Duna északi partja mentén tovább tört előre északkeleti irányban, s elérte Csenkét. A szovjet ellenállás egyelőre csak aknavető-, tüzérségi és páncéltörőágyú-tűzre korlátozódott.

Az észak felé kanyarodó német páncélosok már csak 1,5 km-re délnyugatra voltak Muzslától, amikor szovjet páncélelhárító körletbe – valószínűleg a nem sokkal korábban átcsoportosított 34. páncéltörő tüzérdandár állásaiba – ütköztek. Hamarosan páncélosokkal támogatott ellenlökés is érte őket. A Kollerpusztát és Búcsipusztát tartó szovjet 30. gárda-gépesítettdandár és 697. önjáró tüzérezred észak felől behatolt a csenkei erdőbe, s ezzel a német páncélozott harccsoport hátába került. A németeket egészen Karvától 1 km-re keletre szorították vissza.

A 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjának támadása megrekedt. A 30. gárda-gépesítettdandár öt harckocsit veszített, de négy német harckocsi és két vadászpáncélos kilövését, valamint 200 fős német élőerő-veszteséget jelentett.[270]

Muzsla körzetében aznap a 15. gárda motorkerékpáros zászlóalj (négy harckocsival), a 4. gárda híradózászlóalj (két harckocsival) és a 21. gárda műszaki zászlóalj állomásozott. A település délnyugati szélén a 27. gárda-harckocsidandár öt üzemképes harckocsija és két önjáró lövege volt védelemben.

A 8. páncéloshadosztály egyes elemei és a 153. tábori kiképzőhadosztály részei Dunamocs északi előteréből, Lukavinipuszta területéről 12 harckocsival és vadászpáncélossal, valamint két zászlóaljnyi gyalogsággal ugyancsak északkelet felé nyomultak előre és mintegy 3 km-t sikerült megtenniük.

A Búcs felé vezető utat védő szovjet 21. gárda-harckocsidandár[271] két T–34 harckocsija és az 1458. önjáró tüzérezred megpróbálta ugyan visszaszorítani a németeket a frissen elfoglalt terepszakaszukról, de azok tartották új állásaikat. A 21. gárda-harckocsidandár egyik T–34 harckocsiját kilőtték; egy szovjet katona meghalt, egy pedig megsebesült. Az 5. gárda-harckocsihadtest a németek veszteségét két kilőtt harckocsiban, két vadászpáncélosban, három lövészpáncélosban és 100 katonában adta meg.[272]

A 9. gárda-gépesítetthadtest parancsnoka Kisújfalu védelmére csak a 18. gárda-gépesítettdandár 1. gépkocsizó lövészzászlóalját és a 458. gárda aknavetőezredet hagyta hátra, a dandár zömét és a 34. páncéltörő tüzérdandárt aznap Búcsperespuszta és Szentgyörgyhalom körzetébe irányította.[273]A 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja bizonyára ezekbe a szovjet erőkbe ütközött délelőtt Muzslától délnyugatra.

Von Grolman altábornagy még reggel felhívta a „Balck" seregcsoport figyelmét arra, hogy a Muzslától nyugatra húzódó magaslatok ellen tervezett támadásuk azzal a veszéllyel is járhat, hogy a megszilárduló szovjet védelmet nem tudják áttörni, s ekkor a páncélozott harccsoportokat át kell csoportosítani, ami időveszteséget okozna. Ebben az esetben a Bátorkeszitől északnyugatra harcoló 112. páncélgránátos-ezred ide való átcso-

[270] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 26. o.

[271] A 21. gárda-harckocsidandár másik 10 harckocsija Bátorkeszit védte.

[272] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 15. o.

[273] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 26. o.

portosítása is szükségessé vált volna. Ám az ezred bevetéséhez már a hadseregcsoport engedélye kellett! Ennek az volt az oka, hogy a páncéloshadosztályok kivonása és mielőbbi elszállítása az A Hadseregcsoporthoz, immár elsőbbséget élvezett a szovjetek garami hídfőjének felszámolásával szemben.

Kora délután az LVII. páncéloshadtest kérvényezte a 112. páncélgránátos-ezred átcsoportosítását, de ekkor már a „Balck" seregcsoport is úgy látta, hogy a páncélgránátosok bevetése nem változtatna sokat a Dunától északra kialakult hadműveleti helyzeten, és bevetésük „nem éri meg" a késedelmes elszállítás okozta veszélyeket. A németek el akarták kerülni, hogy a 20. páncéloshadosztály feleslegesen veszítsen harcértékéből. A seregcsoport a további támadásról ugyan nem mondott le, ennek végrehajtója már a beérkezőben lévő 44. „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátoshadosztály lett.

Estére azonban a „Balck" seregcsoport belátta, hogy a szovjet hídfő felszámolásához az LVII. páncéloshadtestnek a páncéloshadosztályok elvonása után már nem lesz elegendő ereje. Így a hadtest feladata a továbbiakban az elért terepszakasz védelme, a Duna északi partjának biztosítása, s ezáltal a német I. lovashadtest Lábatlannál létesített fontos utánpótlási útvonalának megóvása volt.[274]

Napközben a 20. páncéloshadosztály újabb hat szerelvénye hagyta el Magyarországot, elszállítva a kikülönített törzs, a 92. páncélos-híradóosztály, a 92. páncélos-utászszázlóalj, a 92. páncélos-tüzérezred, valamint az ellátó csapatok újabb részeit. Aznap már a 92. páncélvadászosztály egyes Jagdpanzer IV vadászpáncélossal felszerelt kötelékei is útra kellhettek, mivel a 211. népi-gránátoshadosztály páncélvadászosztálya időközben megkapta saját 14 Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosát.[275]

Ugyancsak beérkezett a LVII. páncéloshadtest két páncéloshadosztályának felváltására szánt 44. „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátoshadosztály hat szerelvénye a 44. felderítőosztállyal, valamint a „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátosezred, a 96. tüzérezred és a 46. páncélvadászosztály[276] részeivel.

Balck páncélos tábornok úgy vélte, hogy a két páncéloshadosztály átcsoportosítása után is ragaszkodni kell a szovjetek garami hídfőjének felszámolásához.

Az ütközet ötödik szakasza: a német ellencsapás leszálló ága (1945. január 20–22.)

Január 20-án[277] hajnalban a 20. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjának helyzete tovább romlott. A szovjetek előző este éjfél körül a 21. gárda-harckocsidandár 10 T–34 páncélosával és a 30. gárda-gépesítettdandárral, valamint a 18. gárda-gépesítettdandár részeivel Búcstól 4 km-re délre támadást indítottak és Karvától nyugatra elérték a Duna északi partja mentén vezető műutat. Emiatt a hadosztály kivonásra kijelölt alakula-

[274] KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 19. 1. 1945 (628. tekercs 7212416. felvétel).

[275] A vadászpáncélosokból január 20-án 11 volt bevethető állapotban.

[276] A 46. páncélvadászosztály január 16-án 12 bevethető Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélossal és nyolc Marder II és III páncélvadásszal rendelkezett.

[277] Gyenge fagy, általában borult égbolt, korlátozott látási viszonyok, csak átmeneti napsütés; az utak jegesek és a friss hó miatt részben nehezen járhatók.

tainak leváltását a 8. páncéloshadosztály erői[278] nem hajthatták végre. A 153. tábori kiképzőhadosztály[279] részei reggel csak ellenlökéssel tudták kissé visszavetni a 8. páncéloshadosztály szárnyán betört szovjet erőket.

A 8. páncéloshadosztály még előző nap 23 órakor megkísérelt egy támadást Máriamajorból Kollerpuszta felé 10 harckocsival és zászlóalj erejű gyalogsággal. A kísérletet a 21. gárda-harckocsidandár és a 30. gárda-gépesítettdandár erői – saját jelentéseik szerint két német harckocsi megsemmisítése után – visszaverték.

Aznap 8 óra 30 perckor a hadosztály páncélozott harccsoportja[280] 30 harckocsival, vadászpáncélossal és lövészpáncélossal megismételte a támadást.

A szovjet erők az 1458. önjáró tüzérezred támogatásával ezt is visszaverték, de eközben négy SzU–76 megsemmisült. Az 5. gárda-harckocsihadtest jelentése szerint a németek vesztesége hat-hat vadászpáncélos és lövészpáncélos, négy löveg, két golyószóró és egy géppuska, valamint 130 katona volt.[281]

Mivel nem volt más választásuk, a két német páncéloshadosztály elvágott páncélozott harccsoportjai Karva körzetéből nyugat felé indítottak támadást, szétverték a part menti műutat elzáró szovjet erőket és Dunamocstól északkeletre alakították ki új főharcvonalukat. Karva visszafoglalásával a szovjetek ismét tűz alatt tarthatták a német utánpótlási vonalat Lábatlannál.

A két páncélozott harccsoport innen 60 harckocsival, vadászpáncélossal és lövészpáncélossal indult meg Karva visszafoglalására. A németek erőfeszítései eredménytelenek maradtak. A LVII. páncéloshadtest aznap összesen 10 szovjet páncélos kilövését jelentette.

A 6. gárda-harckocsihadseregnek aznap már csak 43 páncélosa maradt.[282] Ám ezek jelentős hányada nem harckocsi volt, hanem SzU–76 önjáró löveg, amely a németek csaknem minden harckocsijával és vadászpáncélosával szemben jóval gyengébb harcitechnikai mutatókkal bírt.

Este 19 óra körül a 21. gárda-harckocsidandár 10 T–34 harckocsija a 30. gárda-gépesítettdandárral közösen Likavinipuszta és a 108-as magassági pont körzetében ké-

---

[278] A 8. páncéloshadosztály a kb. 300 fős harcoslétszámú saját páncélos-felderítőosztályával rendelkezett, két páncélgránátos-zászlóalja a 20. páncéloshadosztály alárendeltségében harcolt. Von Roden vezérőrnagy ezen kívül a gyenge 93/II. páncélgránátos zászlóaljjal, a leharcolt XVII/14. „Gneisenau" zászlóaljjal, az ugyancsak ereje végén járó „Sachsen" géppuskás zászlóaljjal, a 10. páncélosezred kettő bevethető Panzer IV és hét Panther harckocsijával, a 43. páncélvadászosztály hat harcképes Jagdpanzer IV vadászpáncélosával, a 208. páncélososztály 16 bevethető Panzer IV harckocsijával és Panzer IV L/70 (A) vadászpáncélosával, a 13. páncélvadászosztály hat bevethető Panzer IV L/70 (V) vadászpáncélosával és egy 7,5 cm-es páncéltörő ágyújával, két saját könnyű tüzérüteggel, valamint a 20. páncéloshadosztály és a XVIII/6. „Gneisenau" tüzérosztály egy-egy könnyű és egy-egy nehéz ütegével rendelkezett. A hadosztálynak összesen mintegy 500 főnyi gyalogsági harcos-létszáma volt. A páncélos-állományhoz lásd: BA–MA RH 2 Ost Karte 5316 (Panzer-Lage am 20. Jan. 1945).

[279] A 153. tábori kiképzőhadosztály három gyenge és egy leharcolt saját zászlóaljjal, valamint a leharcolt 885. területvédelmi lövészzászlóaljjal (összesen mintegy 400 fős gyalogsági harcoslétszámmal) rendelkezett. Páncéltörő fegyverzetét mindössze két zsákmányolt szovjet 76,2 mm-es páncéltörő ágyú alkotta. Tüzésége a 357. gyaloghadosztály két könnyű ütegéből állt.

[280] A páncélozott harccsoportot a Panther harckocsikkal felszerelt 10/I. páncélososztály zöme, a 8. páncélos-felderítőosztály, a 43. páncélvadászosztály részei, a 286. légvédelmi tüzérosztály elemei és a 80. páncélos-tüzérosztály néhány lövege alkotta.

[281] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 15. o.

[282] A második világháború története 1939–1945. Tizedik kötet. Budapest, 1981. 264. o.

szenlétben állt, hogy támadást indítson Dunamocs és Szentjánospuszta irányában, majd tovább nyugat felé.[283]

Napközben kiderült, hogy az LVII. páncéloshadest törzsét is átcsoportosítják az A Hadseregcsoporthoz. A csapatok vezetését a Dunától északra hamarosan a IV. páncéloshadtest (Ulrich Kleemann páncélos tábornok) törzse veszi át. Este 19 óra után megérkezett az OKH utasítása: a 20. páncéloshadosztály összes páncélozott harcjárművét – tekintet nélkül a Karva elleni támadásra – azonnal ki kell vonni, és Perbetén keresztül berakodás és elszállítás céljából az érsekújvári pályaudvarra kell irányítani.[284]

A páncélozott harccsoport elvonása nagy érvágást jelentett a LVII. páncéloshadtestnek, mivel – aznapi adatok szerint – 25 bevethető Panzer IV és öt Panther harckocsival[285] gyengítette meg a Dunamocs és Karva körzetében harcoló német erőket.

Amíg a németek fokozatosan kivonták páncélosaikat az ütközetből, addig a szovjetek megmaradt üzemképes harcjárműveiket egyre inkább a lövészcsapatok védelmének megszilárdítására összpontosították. A 27. gárda-harckocsidandár öt bevethető T–34 harckocsija és három SzU–85 önjáró lövege 16 órakor Muzsla és Ebed körzetéből Búcsra csoportosult át, hogy megerősítse az ottani védelmet.[286]

A 20. páncéloshadosztály Bátorkeszi körzetében harcoló 112. páncélgránátos-ezredét 20-ára virradóra leváltotta a „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátosezred II. zászlóalja, amely a 44. felderítőosztállyal együtt a páncéloshadosztály alárendeltségébe lépett. A szovjetek Madartól keletre, Bátorkeszitől északnyugatra és Kürttől délre század erejű előretöréseikkel igyekeztek megzavarni e csapatmozgásokat, de a németek visszaverték őket. A páncélgránátos-ezred zöme a 295. légvédelmi tüzérosztály részeivel – kilenc szerelvényen – még aznap elindult Felső-Szilézia felé.

A 8. páncéloshadosztály harccsoportja arcvonalának északi szakaszát a 153. tábori kiképzőhadosztály erői vették át.[287]

A 211. népi-gránátoshadosztály a 156-os és 238-as magaslatok körzetéből 17 óra 40 perc körül ezred erővel támadva megtisztította a Magyarszőgyéntől 3 km-re nyugat-északnyugatra lévő erdős területet a szovjet 6. gárda légideszant-hadosztály 17. gárda légideszant-lövészezredétől, amely Magyarszőgyénre vezető útra vonult vissza.[288]

Január 21-én[289] 9 óra körül Osztapenko gárdaalezredes harckocsi-önjárólöveg csoportja heves tüzérségi tűzelőkészítés után kiverte a németeket a Dunamocstól 4 km-re északkeletre lévő Szentjánospusztáról. A szovjet páncélosok további előretörése a Duna-parti úton azonban elakadt, ezért védelemre rendezkedtek be a házcsoport északnyugati előterében.

A 8. páncéloshadosztály harccsoportja – szovjet adatok szerint 10 harckocsival és zászlóaljnyi gyalogsággal – hamarosan visszafoglalta Szentjánospusztát. A szovjetek

---

[283] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 15. o.

[284] KTB/HGr. Süd Kriegstagebuch vom 20. 1. 1945 (628. tekercs 7212430. felvétel).

[285] BA–MA RH 2 Ost Karte 5316 (Panzer-Lage am 20. Jan. 1945).

[286] Lásd: 7. gd. hds. hk. g. cs. pk. 020. sz. jelentés, 1945. január 20.

[287] Itt került bevetésre a 176/II. gránátoszászlóalj, a 153. lövészzászlóalj és a 717. gránátosezred riadóalakulatai. A 716/I. és a 717/II. gránátoszászlóalj a Zsitva mentén biztosított.

[288] A 4. gd. g. hdt. összefoglaló jelentése, 4. o.

[289] Továbbra is gyenge fagy, délelőtt köd és pára, helyenként hóesés, délután napsütés és kevés felhő.

heves ellenállást tanúsítottak, de az 1458. önjáró tüzérezred négy SzU–76 önjáró lövegét kilőtték a németek. Délután ismét a szovjetek próbálták meg visszafoglalni a házcsoportot, de amikor a németek új főharcvonala felé tartottak, újabb két önjáró lövegüket érte végzetes találat. Ezért Osztapenko gárdaalezredes csoportja inkább visszahúzódott a 124-es magaslatra.

Időközben a magaslatot Lukavinipuszta felől is 10 német harckocsi, nyolc lövészpáncélos és századnyi gyalogság támadta.

Osztapenko gárdaalezredes csoportja immár két T–34 harckocsira és az 1458. önjáró tüzérezred három SzU–76 önjáró lövegére apadt (a napközben kilőtt hat önjáró lövegből kettő kiégett). Szovjet adatok szerint a németek a harcokban két kilőtt harckocsit, négy löveget, két géppuskát és mintegy 80 katonát veszítettek.

Eközben a 21. gárda-harckocsidandár másik nyolc harckocsija a 391. gárda páncéltörő tüzérezreddel továbbra is Bátorkeszi északnyugati előterét védte, ahová a nap második felében öt megjavított harckocsi érkezett be a karbantartó alakulatoktól. Az immár 13 T–34-ből az 5. gárda-harckocsihadtest parancsnoka hét páncélost Osztapenko gárdaalezredes csoportjához indított útba, a 15. gárda motorkerékpáros-zászlóaljjal pedig (állományában négy harckocsival) a 6. gárda gépkocsizó lövészdandárt erősítette meg.[290]

Noha Karva ismét szovjet kézbe került, az 53. lövészhadosztály Dunamocs körüli korábbi peremvonalát a háromnapos súlyos harcokban mégsem sikerült maradéktalanul visszafoglalni.

E három ütközetnap alatt a 9. gárda-gépesítetthadtest itt bevetett erői 114 halottat és sebesültet, 13 harckocsit, 11 SzU–76 önjáró löveget, két angolszász eredetű páncélozott szállító járművet, egy felderítő páncélgépkocsit és hat vontató gépjárművet, ugyanakkor az 5. gárda-harckocsihadtest 21. gárda-harckocsidandára és 1458. önjáró tüzérezrede pedig 10 harckocsit és öt SzU–76 önjáró löveget veszített. A kilőtt 39 szovjet páncélos zöme ki is égett.[291]

Érdekes adalék, hogy a 9. gárda-gépesítetthadtest már korábban kivont 46. gárda-harckocsdandárának 1. harckocsi-zászlóalját (11 újonnan kapott M4A2 harckocsival) aznap riadóztatták és a Csepel-szigetre, Halásztelek – Tököl – Szigetszentmiklós körzetébe vezényelték. A szovjetek ugyanis attól tartottak, hogy a „Konrad 3" hadművelet keretében támadó IV. SS-páncéloshadtest erői Ercsitől keletre hamarosan átkelnek a Dunán.[292]

A 211. népi-gránátoshadosztály arcvonalán az előző nap megtisztított magaslat – Németszőgyéntől 1,5 km-re északnyugatra – aznap hajnalban ismét szovjet kézbe került.

Aznap a 20. páncéloshadosztály minden alakulatát kivonták a harcokból, és azok vasúti szállítás céljából a berakodó állomásokra meneteltek. A 44. „Hoch- und Deutschmeister" birodalmi gránátoshadosztály parancsnoka, Hans-Günther von Rost altábornagy átvette a harcvezetést a páncélos-seregtest korábbi arcvonalszakasza felett is. A gránátoshadosztálynak már beérkezett a felderítőosztálya, két gránátosezredének zöme, az utászzászlóalja, az aknavető-zászlóalja, tüzérezredének legtöbb alakulata, a páncélvadászosztály részei, valamint a híradóosztály és az ellátó alakulatok egy része is.

---

[290] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 16. o.

[291] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 28. o.

[292] *Loza* 72. o.

Az A Hadseregcsoport egyre romló hadműveleti helyzete miatt Guderian vezérezredes délelőtt 11 óra 25 perckor megsürgette az LVII. páncéloshadtest és két páncéloshadosztály – különösen a páncélosezredek – mielőbbi elszállítását. A páncélosok berakodása átmeneti vasúttechnikai nehézségekbe ütközött, de ezt napközben áthidalták.

Január 22-én[293] a IV. páncéloshadtest törzse átvette a harcvezetést Kirchner tábornok LVII. páncéloshadtestétől, amelynek első szállítmánya aznap el is indult Felső-Szilézia felé.

A 8. páncéloshadosztály harccsoportja is útba indította első négy szerelvényét, rajta egy kikülönített vezetési osztaggal, a 28/I. páncélgránátos-zászlóaljjal és 286. légvédelmi tüzérosztály zömével.

A harccsoport zöme azonban tovább harcolt. Ugyanis a 22-ére virradó éjszaka – éjfél körül – Osztapenko gárdaalezredes csoportja 11 T–34 harckocsival és három SzU–76 önjáró löveggel – a páncélosokon deszant-lövészekkel – áttörte a német főharcvonalat Búcstól délnyugatra, majd betörtek Baloghpusztára, s ezzel elérte Dunamocs északi előterét.

Ezzel párhuzamosan a 27. gárda-harckocsidandár hét bevethető harckocsija és négy önjáró lövege aznap ugyancsak támadott. Délután 17 óráig elérte a 124-es magassági pontot Búcstól 2,5 km-re délnyugatra. A harcokban a dandár egy T–34 harckocsiját kilőtték a németek.[294]

A 6. gárda-harckocsihadsereg reggel összevonta csekély megmaradt erejét, hogy támadását folytatva visszafoglalja Dunamocsot. Ekkor e célra Kravcsenko vezérezredes az alábbi erőkkel rendelkezett:[295]

Alakulat	*Harcos létszám*	*Harckocsi*	*Önjáró löveg*
18. gárda-gépesítettdandár	116 fő	2 db	–
30. gárda-gépesítettdandár	142 fő	2 db	–
14. gárda motorkerékpáros zászlóalj	118 fő	1 db	1 db
697. önjáró tüzérezred	–	–	10 db
21. gárda-harckocsidandár	–	9 db	–
1458. önjáró tüzérezred	–		1 db
Összesen	376 fő	14 db	12 db

Délelőtt a fenti erőkből újabb páncélosok és kis létszámú gépkocsizó gyalogság hatolt be az éjszaka kiharcolt betörésbe. Az 53. és a 93. gárda-lövészhadosztály azonban meg sem mozdult, s a páncélosok által elfoglalt területet nem szállta meg. Emiatt a betörés szárnyain az arcvonal szilárdan német kézben maradt, s ez lehetőséget teremtett a hatékony ellenintézkedésre.

A 208. páncélososztály 25 harckocsija és vadászpáncélosa egy kiválóan végrehajtott ellenlökés során – zászlóaljnyi gyalogság támogatásával – a korábban áttört szovjet páncélosokat megsemmisítette és visszaállította az eredeti arcvonalat.

---

[293] Legmagasabb nappali hőmérséklet –6 Celsius-fok, részben borult égbolt mérsékelt látótávolsággal, részben derült idő.

[294] Lásd: 7. gd. hds. hk. g. cs. pk. 022. sz. jelentés, 1945. január 22.

[295] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 29. o.

A németek a heves harc végeztével 17 páncélos megsemmisítését jelentették. Ebből az 5. gárda-harckocsihadtest részei 11 T–34 harckocsit és két SzU–76 önjáró löveget veszítettek (öt harckocsi és az önjáró lövegek kiégtek). Szovjet adatok szerint a németek vesztesége négy kilőtt harckocsi, öt lövészpáncélos, két nehéz páncélozott személygépkocsi, két löveg, egy géppuska és mintegy 100 katona volt.[296]

A január 22-én Dunamocstól északra megvívott páncélos-összecsapás a komáromi páncélosütközet utolsó mozzanata volt. A 8. páncéloshadosztály még bevetett alakulatait másnap kivonták, és január 26-án a seregtest utolsó szerelvénye is elhagyta Magyarországot.[297]

Január 25-én és 26-án a 6. gárda-harckocsihadsereg legyengült maradványai is távoztak az ütközet színteréről. Miután átadták arcvonalszakaszukat a 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadtestének, a Kravcsenko vezérezredes katonái a 2. Ukrán Front tartalékába kerültek.

Az arcvonal mentén ezután farkasszemet néző német gránátosok és szovjet lövészek állásaik kedvezőbb vonalvezetése érdekében csak kisebb vállalkozásokat hajtottak végre. Az igazi átütő támadó erő az elvonuló páncélosokkal egyelőre távozott a Duna északi partjáról.

Akár szimbolikus jelentőséget is tulajdoníthatunk annak, hogy a komáromi páncélosütközetben küzdő szovjet 21. gárda-harckocsidandár 10 – időközben megjavított – T–34 harckocsiját január 25-én a 2. Ukrán Front harckocsi- és gépesített csapatainak parancsnoka, A. V. Kurkin vezérezredes parancsára a Budát ostromló szovjet csapatoknak adták át.[298]

Amikor a komáromi páncélosütközet véget ért, a „Konrad 3" hadművelet nyomán kialakult harmadik székesfehérvári páncéloscsata már teljes intenzitásában tombolt. A Dunától északra azonban átmeneti nyugalom állt be, noha a vidéket elborította az elmúlt hetek harcainak minden borzalma. Ahogy ezt egy szemtanú megélte:

„A lakosságot pedig kivezényelték az elesettek temetésére. De temetni nem lehetett a januári télben. Így, mint a hasábfát szokták, ölekbe rakták az elesetteket. Szénné égett emberi testek, emberi testrészek hevertek szanaszét: itt egy kéz, ott egy láb tanúskodott a háború borzalmairól. De a legborzasztóbb látványt a Duna-part nyújtotta. Az egykori [komáromi – Sz. N.] piac terére bevontatták a még használható szovjet tankokat. Az egyikben benne ült a vezetője. Jobb keze a botkormányon, bal kezében egy csomó haj, feje azonban nem volt. Ez a látvány tett pontot – részemről – a januári szovjet támadás végére."[299]

A heves harcok nem csak az arcvonalban jártak nagy pusztítással és szenvedéssel, hanem a front mögött is. A magyar királyi komáromi I. fokú rendőrhatóság 1945. január 23-án készített jelentése Izsa község példáján enged betekintést azokba a megpróbáltatásokba, amelyek a komáromi páncélosütközet idején a szovjet csapatok által megszállt települések polgári lakosságát sújtották:

---

[296] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 17. o.

[297] *Haupt* 386. o.

[298] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 19. o.

[299] Idézi *Szénássy* 171–172. o.

„[...] A harctéri nyomok már az Izsa és érsekújvári országutak kereszteződésénél találhatók, mert attól kezdve egész Izsa községig kilőtt és a német katonai hatóságok által felrobbantott orosz páncélosok és tankok [sic] hevernek az izsai országút mindkét oldalán. A robbantások éppen a mai napon nyertek befejezést és járművünk csak kb. 5 tank felrobbantása után folytathatta útját Izsa községbe.

Az országút mentén Izsa község határában még mindig két szovjet katona hullája fekszik. Célirányos [sic] volna Izsa község elöljáróinak figyelmét felhívni ezek eltemetésére.

A községházán és a községben a hétnapos szovjet megszállás alatti állapotokat átélő segédjegyző, községi bíró és más megbízható emberek előadásából az volt megállapítható, hogy a szovjet hadsereg fegyelme erősen bomlófélben van. Ezen megállapításomat az bizonyítja, hogy a szovjet »officiál«-oknak[300] már semmi tekintélyük nincs, mert a közönséges szovjet katona is felemeli rá a fegyverét, sőt, meg is üti. Szemtanúk állították, hogy a közkatona a szovjet »officiál«-lal birkózik. Ez természetes is, mert a szovjet közkatona »officiál«-jaitól, tisztjeitől látja a legaljasabb dolgok elkövetését, a gazságokban tettestársa a szovjet katona a tisztnek és ez összefűzi őket és a tisztek tekintélyét teljesen lerombolja. A szovjet tiszt nem mer parancsolni ezek szerint a legénységnek, mert fél, hogy esetleg gazságai miatt beárulják.

A magyar nők megbecstelenítése korra való tekintet nélkül itt is megkezdődött és a 7 napos uralom utolsó előtti napján hangoztatták az oroszul tudó tolmácsok előtt, hogy a következő esték valamelyikén a falu összes nőszemélye meg lesz becstelenítve, mert a faluban már kb. 6000 főnyi katonaságuk van. Ezen megbecstelenítésekben jó példát [sic] a községben lévő legmagasabb rangú, 23 éves szovjet őrnagy szolgáltatta, aki egy fiatal nőt becstelenített meg. A nő emiatt panaszra akart menni a legmagasabb rangú községbeli tiszthez, akinek lakhelyét egy másik »officiál« mondotta meg. Amikor a nő férfi hozzátartozójával az őrnagy szobájába lépett, maga előtt látta a megbecstelenítőjét. Viszszafordultak szó nélkül és azután a többi »officiál«-ok nevettek rajta.

A községben az egyik helyen az egyik lakást fosztották ki a szovjet katonák és amikor a tiszt parancsnokukhoz fordultak [a háziak – Sz. N.], látszólag valamit intézkedett és mondott nekik, de amikor tovább mentek, nevetve legyintett egyet a kezével beleegyezésül. Az is megtörtént, hogy egy jelentéktelenebb tárgyra terelte a beszélgetést a tiszt, pld. karórára, s azzal mentette a katonát, hogy szüksége volt rá.

A község földműveléssel foglalkozik túlnyomó részben és panaszok is ilyen természetűek voltak. A községben még található lovakat mind elvitték. Tehenek közül, illetve szarvasmarhából 4-et vágtak le. Disznóból is vittek el, de sokat a rövid időre való tekintettel nem tudtak elvinni. A baromfiállományt azonban nagyon megkopasztották, mert a 7 nap alatt többnyire liba- és tyúkhúst ettek.

Általános vélemény az volt, hogy a szovjet katonaság a dézsmált javakban is dúskálkodik [sic!], pazarolt, rombolt.

Ágyakat, ágyneműket, takarókat szállítottak el a lakosságtól még a rajvonalba[301] [sic!] is és a tüzérség parancsnokai a hidegben ágyban feküdtek és úgy vezényelték a tüzelést.

---

[300] Tiszteknek.

[301] Helyesen: peremvonalba.

Sok helyen bár volt vágott fa, mégsem azzal tüzeltek, hanem bútorokkal. Mivel nem tudták elvinni a bútorokat, inkább összetördelték, széthasogatták, nehogy használhassák [a helyi lakosok – Sz. N.].

A levágott állatok húsait [sic!] nem osztották be rendszeresen, hanem tékozoltak és pazaroltak vele. Így pld. ha levágtak egy szarvasmarhát, akkor nem osztották szét a csapatok között egyenletesen, hanem minden csapat embere ment és levágott belőle egy darabot és ami megmaradt, azt kidobták a trágyára.

A főzésnél is szertelenek voltak. Háromszor, négyszer annyi mennyiséget főztek, mint ami a csapat részére a legnagyobb étvágy mellett is elégséges lett volna, és ami megmaradt, a szemétdombra öntötték ki.

A megszállás 6. napján a családjával körülkerítés folytán a községben ott rekedt vitéz dr. T. Gy.[302] rendőrfőtanácsos urat egy szovjet rendőr főhadnagy hivatta magához, aki 3 órán keresztül [sic!] vallatta minden bántalmazás nélkül. Vitéz dr. T. Gy. és 18 éves fia holmiját is elvitték a szovjet katonák és csak a rajtuk levő ruhát hagyták meg. Az egyik állítólagos szovjet tiszt vitéz dr. T. Gy. rendőrtiszti sapkáját felvéve tetszelegve jelentette ki, hogy az milyen jól áll neki. Rendőrtiszti uniformisát is elvették. Dr. Vitéz T. Gy. felesége és asszony leánya holmiját azonban nem bántották, így többek között a vitéz dr. T.-né perzsa bundáját sem.

Megemlítem még azt, hogy a nőkkel való szemtelenkedés nappal nem történt, hanem csak éjjel mentek a lakásokba, illetve a pincékbe és onnan hurcolták el őket. Az is megtörtént, hogy az anyát férje és gyermekei előtt becstelenítették meg, vagy idegenek előtt is. Természetesen ez mind pisztoly, illetve kézi géppuska[303] terror [sic!] segítségével történt.

Általános vélemény volt az, hogy a szovjet katonák állandóan részegek voltak és a legdurvább és legkomiszabb égetett szeszt, a denaturált szeszt, kölnivizet és votkát [sic!] ittak. Vandalizmusuknak főleg ez volt az oka."[304]

Összegzés

A 17 napos összecsapás-sorozatban a 2. Ukrán Front balszárny-csapatai egyértelmű vereséget szenvedtek. Nem foglalták el a komáromi Duna-átkelőket, és nem kerültek a Budapest felé tartó IV. SS-páncéloshadtest hátába sem.

Noha a szovjetek sem hadműveleti meglepetéssel, sem elegendő lövészgyalogsággal nem rendelkeztek, a harckocsi- és gépesített csapatok jóvoltából az első két napon területnyereségük jelentős volt.

A város közvetlen előterét ért meglepetésszerű támadásról egy egykorú magyar rendőrségi jelentés így számolt be:

„[...] Megjegyezni kívánjuk, hogy január 7-én a szovjet páncélos ékek Komáromot annyira megközelítették, hogy a német és magyar katonaság csak a várostól 1 km-re tudta megállítani. E harcoknak a jelei, illetve nyomai jelenleg is ott vannak, mivel a páncé-

[302] A dokumentum a teljes nevet említi. Mi azonban ezt nem tartottuk szükségesnek.

[303] Helyesen: géppisztoly.

[304] HL M. kir. rendőrség országos felügyelője iratai, 667/1945. Magyar királyi rendőrség komáromi I. fokú rendőrhatósága, 8/1945 biz. sz. jelentése.

losok szétlőtt állapotban az úton szétrobbantva hevernek. A páncélosok között amerikai eredetű 'Schermann' [helyesen Sherman – Sz. N.] páncélosok is voltak, sőt, két ilyen páncélos épségben került a németek kezébe, mivel a töltés [az árvízvédelmi töltés – Sz. N.] árkába csúszott és onnan már kijönni nem tudott. Ez a támadás oly hirtelen történt Komárom előtt, hogy a lakosság a veszélyről csak másnap értesült.

A város térségében állandó légi tevékenység van. Január 21-én az éjjeli órákban szovjet repülőgépekről 46 bombát dobtak Komárom város területére. Az ellenséges repülőtámadások következtében nagyobb kár nem keletkezett.

A városban csak kevés számú katonaságot lehet látni, azok is a harcoló alakulatokhoz tartoznak. A város területén a rendőrség tartja fenn a rendet a lakosság teljes megelégedésére. [...]"[305]

A szovjetek tehát gyorsan teret nyertek nyugati irányban, ám nem boldogultak a 211. népi-gránátoshadosztály reteszállásával – még a 4. gárda-gépesítetthadtest és a 24. gárda-lövészhadtest bevetése után sem.

Emiatt a Vág-Dunáig előre száguldott 6. gárda-harckocsihadsereg csupán egy keskeny, szinte csapdaszerű folyosót szakított magának a német–magyar védelemben, amelyet három oldalról is vízi akadály határolt.

A szovjetek erőiket széttartó irányokban alkalmazták, s ez tovább csökkentette a csapás erejét.

A 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadteste rendkívül lassan zárkózott fel a páncélosok mögé. Így a harckocsik és önjáró lövegek gyalogsági támogatás és megfelelő műszaki csapatok nélkül nem tudtak átkelni a Vág-Dunán, és sem Komáromot, sem pedig Érsekújvárt nem tudták elfoglalni.

A szovjetek a német ellencsapással kezdetben ugyan nem boldogultak, de végül sikerült nekik azt lefékezni, majd meg is állítani. Érdekes, hogy a szovjet erők a védelmi harcokban – a tüzércsapatok hatékony támogatásával – egyre fogyatkozó erőkkel is nagyobb kitartást tanúsítottak, mint a kezdetben több mint háromszoros páncélosfölényben végrehajtott támadásuk során.

Ez nem vonatkozik a 7. gárdahadsereg lövészgyalogságára, amely – kevés kivételtől eltekintve – támadásban és védelemben egyaránt gyengén teljesített. Ennek minden bizonnyal fegyelmi okai is voltak, mint arra a fentebb idézet magyar tapasztalatok is rávilágítanak. Ugyanakkor a lövészek fokozottan rá voltak utalva a tüzérség támogatására, mert hatékony kézi páncéltörő eszköz hiányában[306] harcrendjük igen érzékeny volt a német páncélosok támadására.

A kedvezőtlen időjárás miatt a szovjet csatarepülőgépek támogatása sem érvényesülhetett kellőképpen.

Noha az ütközet végére a szovjetek által birtokba vett területek mintegy fele a kezükön maradt, ám a kissé kibővített párkányi hídfőért súlyos veszteségekkel fizettek.

---

[305] HL M. kir. rendőrség országos felügyelője iratai, 667/5/1945. M. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya szombathelyi kirendeltsége, 1945. január 31-én kelt 7/1945. pol.rend.biz. sz. jelentés 14. o.

[306] A szovjet csapatoknál rendszeresített RPG–43 kumulatív töltetű páncélrobbantó kézigránátot mintegy 20 méterre dobhatták és 75 mm vastag páncél átégetésére volt alkalmas. A németek egyszer használatos Panzerfaustja ugyanakkor 60-100 méterről a 200 mm-es, az újratölthető Panzerschreck pedig 180 méter távolságból a 160 mm vastag páncélt is átégette.

Érdekes jelenség, hogy a szovjet erők a legsúlyosabb páncélos-veszteségeket az ütközet első három és utolsó négy napján szenvedték el.

A 6. gárda-harckocsihadsereg gyakorlatilag megsemmisült (igaz, hogy január 6-án sem volt már ereje teljében).

A 9. gárda-gépesítetthadtest saját adatai szerint a harcokban 723 halottat és sebesültet, 63 harckocsit és önjáró löveget, két páncélgépkocsit, 35 gépkocsit, 14 löveget, három aknavetőt és két rakéta-sorozatvetőt veszített.[307] Ez személyi állomány tekintetében a január 6-i gyalogsági harcoslétszámhoz képest 46,5 százalékos veszteséget jelent. Páncélos-állományát még súlyosabb csapás érte, mivel páncélozott harcjárműveinek csaknem 89 százalékát kilőtték a németek.

Az 5. gárda-harckocsidandár 91 harckocsival kezdte meg a támadást, és ütközet közben 23 páncélost (18 önjáró löveget és öt kijavított harckocsit) kapott utánpótlásként. Január 22-én este mégis mindössze négy harckocsija és önjáró lövege volt bevethető.[308] Ezek alapján a hadtest 110 páncélost veszített, ami 120(!) százalékos harci veszteséget jelent. Mivel a ki nem égett, még javítható harckocsik és önjáró lövegek zöme a németek által visszafoglalt területen maradt, azok Kravcsenko vezérezredes csapatai számára ugyancsak végleg elvesztek.

A 4. gárda-gépesítetthadtestnek nyolc harckocsija maradt az ütközet végére, tehát a harcokban legalább 20 páncélost veszített. A 27. önálló gárda-harckocsidandár 10 T–34 harckocsit és három SzU–85 önjáró löveget (kezdeti üzemképes állományának 51 százalékát) volt kénytelen végleges veszteségként elkönyvelni.[309]

A 6. gárda-harckocsihadsereg hadseregközvetlen harckocsi- és önjáró tüzér alakulatainak veszteségéről nem rendelkezünk megbízható adatokkal, de joggal feltételezhetjük, hogy a súlyos harcokban ezek a kötelékek is elveszítették páncélos-állományuk zömét.

A szovjet erők 202 páncélossal kezdték meg a támadást január 6-án, majd ütközet közben bevetették a 4. gárda-gépesítetthadtest mintegy 30 harckocsiját, valamint az 1458. és a 697. önjáró tüzérezred összesen 34 önjáró lövegét. Az ütközetben tehát összesen legkevesebb 266 szovjet páncélos bevetésével számolhatunk.

Ebből a mennyiségből – mint fentebb említettük – január 20-ára 43 üzemképes harckocsi és önjáró löveg maradt, a Dunamocs körüli háromnapos összecsapás végén pedig a 6. gárda-harckocsihadseregnek legfeljebb 24 páncélosa maradt bevethető. Szovjet adatok szerint a harckocsihadsereg január 6-13. között átlagosan(!) csak 72 harckocsival és önjáró löveggel vett részt a harcokban.[310] Ez megítélésünk szerint az első két nap igen súlyos páncélos-veszteségeinek egyenes következménye volt.

Fentiek alapján a szovjetek a komáromi páncélosütközetben legalább 240 páncélosukat veszítették el.[311] Ez a bevetett teljes szovjet páncélos-mennyiség 90 (!) százaléka. Nem minden harcképtelenné vált páncélos semmisült meg ugyan, de ha a keleti hadszín-

---

[307] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 34. o.

[308] Az 5. gd. hk. hdt. hadműveleti naplója, 17. o.

[309] Lásd: 7. gd. hds. hk. g. cs. pk. 005. sz. jelentés, 1945. január 5. valamint 022. sz. jelentés, 1945. január 22.

[310] *Minaszjan, M. M.*: Délkelet-Európa népeinek felszabadítása (részlet). In: Hazánk felszabadulása. Budapest, 1970. (a továbbiakban: *Minaszjan*) 95. o.

[311] A 6. gárda-harckocsihadsereg azonban nem volt sokáig harcképtelen. 1945. február 21-én Kravcsenko vezérezredes csapatainak ismét 224 harckocsija és önjáró lövege volt.

térre jellemző 75 százalékos megsemmisülési átlaggal[312] számolunk, ez akkor is 180 kiégett páncélost jelent (a németek kezébe került, még javítható harcjárműveken kívül).

A szovjet csapatok élőerő-veszteségét pontos adatok hiányában egyelőre csak becsülni tudjuk. Ha abból indulunk ki, hogy a többi bevetett magasabbegység (egy harckocsi- és egy gépesített-hadtest, valamint hét lövészhadosztály[313]) legalább akkora veszteségeket szenvedett, mint a nem különösebben feltöltött 9. gárda-gépesítetthadtest, akkor megközelítőleg 7200 szovjet halottat és sebesültet kapunk. Mivel az 53. lövészhadosztály minden bizonnyal a 9. gárda-gépesítetthadtestnél jóval súlyosabb veszteségeket szenvedett – és a szovjet hadtest-, valamint hadsereg-közvetlen alakulatok ez idáig ismeretlen veszteségét, valamint a hadifogságba esett szovjet katonákat még bele sem számítottuk – ezt a 7200 fős véres veszteséget csupán a becslés alsó határának tartjuk.

A németek – kezdetben jelentős magyar támogatással – anélkül akadályozták meg a szovjeteket hadműveleti céljaik elérésében, hogy a Dunától délre harcoló páncélos-csoportosításukat jelentősebb mértékben meggyengítették volna.

A német védelem folyamatosan felőrölte a szovjet harckocsik és önjáró lövegek mennyiségi fölényét. Így az ellencsapás megindításakor, január 10-én és 11-én bevethető harcjárművek tekintetében már enyhe német páncélos-fölény keletkezett:[314]

Időpont	*Szovjet csapatok*			*Német – magyar csapatok*		
	Harckocsi	*Önjáró löveg*	*Összesen*	*Harckocsi*	*Vadászpáncélos*	*Összesen*
1945. január 6.	186	16	202	20	48	68
1945. január 11.	72	0	72	66	37[315]	103
1945. január 20.	43		43	90		90

A német páncélosok zömét a hosszú csövű 7,5 cm-es ágyúval ellátott Panzer IV harckocsik adták. Ez a típus egyenértékű volt a szovjetek által bevetett T–34 harckocsikkal, de a T–34/85 változattal szemben már kissé alárendelt szerepet játszott. Ugyanakkor a német Panther harckocsik és a Panzer IV L/70 vadászpáncélosok olyan 7,5 cm-es löveggel voltak felszerelve, amely tűzerejét tekintve meghaladta a szovjet T–34/85 harckocsi 85 mm-es főfegyverzetének hasonló adatait is.

Szovjet oldalon a jellemző harckocsiágyú-űrméret egyébként a 76,2 mm volt, mivel a bevetett szovjet páncélosok alig több mint egyharmada volt csak T–34/85 típusú. Az angolszász eredetű harckocsik és a SzU–76 önjáró lövegek ugyanakkor a T–34 változatainál nagyságrendekkel szerényebb harci képességekkel rendelkeztek.

Kirchner tábornok gyalogságként kizárólag csak olyan népi-gránátos-, tábori kiképző- és riadóalakulatokat vethetett be, amelyek kiképzés, harci tapasztalat és fegyverzet

[312] Szovjet adatok elemzése szerint a harcban megsérült páncélosok 10 százalékát kijavíthatják a csapatok, 15 százaléka a hátországban, gyári körülmények közepette javítható, ám a kilőtt harckocsik és önjáró lövegek 75 százaléka javíthatatlan sérüléseket szenved. Lásd *Winchester, Charles:* Ostfront. Hitler's War on Russia 1941–45. Oxford, 1998. 89. o.

[313] A 72. gárda-, 81. gárda- és a 93. gárda-lövészhadosztály menet közben kapcsolódott be az ütközetbe. A Garam és a Nyitra között bevetett szovjet lövészhadosztályok mennyiségére lásd Minaszjan i.m. 95. o.

[314] Csak a bevethető páncélosok. Német oldalon nem vettük figyelembe a Panzer II könnyűharckocsikat és a Marder páncélvadászokat. Az adatok forrásait lásd a törzsszövegben.

[315] Ebből nyolc rohamlöveg volt a 286. rohamlövegdandár állományában.

terén nem tartoztak az első rangú, harcedzett egységek közé. E csapatok a harcban mégis megálltak helyüket. Az alárendelt rohamlövegek és vadászpáncélosok által támogatott 211. népi-gránátoshadosztály kitartott három szovjet lövészhadosztály, két gárda-harckocsi- és egy gárda-gépesítettdandár támadásával szemben is. Igaz, eközben e német seregtest több mint 1500 katonát veszített.

A 8. páncéloshadosztály rövid megingás – és parancsnoka leváltása – után kiválóan harcolt. Páncélgránátos-gyalogsága a szovjet áttörés idején számos harckocsit semmisített meg páncélöklökkel és páncélrémmel, s ezzel jelentősen hozzájárult a támadás lefékezéséhez.

A 208. páncélososztály és a 13. páncélvadászosztály mindvégig hatékonyan támogatta a 8. páncéloshadosztály legyengült csapatait.

A frissen feltöltött és villámgyorsan magyar területre átcsoportosított 20. páncéloshadosztály ellencsapása ugyancsak sikeresnek értékelhető. Ugyanakkor a 21. páncélosezred még nem tudta kellőképpen integrálni soraiba a feltöltéskor kapott újoncokat, s ez a páncélosok harctevékenységét többször határozatlanná tette.

A német–magyar veszteségekről szerencsére a 9. gárda-gépesítetthadtest hadműveleti naplója is tartalmaz összesített adatokat. Eszerint a „Kirchner" hadtestcsoport német–magyar csapatai a január 6-22. közötti harcokban mintegy 4200 halott és sebesült katonát, 973 hadifoglyot, 83 kilőtt harckocsit, vadászpáncélost, páncélvadászt és önjáró tarackot, 69 lövészpáncélost, négy önjáró légvédelmi gépágyút, 82 gépkocsit, két repülőgépet, 62 tüzérségi, légvédelmi, valamint páncéltörő löveget, öt aknavetőt és 70 géppuskát veszítettek.[316] Ez meglehetősen korrekt adatsornak tűnik. Főként akkor, ha összehasonlítjuk a német Dél Hadseregcsoport saját élőerő-veszteségi adataival:[317]

Csapattest	*Tiszt*			*Altiszt és legénység*			*Összesen*
	elesett	*megsebesült*	*eltűnt*	*elesett*	*megsebesült*	*eltűnt*	
8. pc.ho.	3	9	9	112	573	73	779[318]
20. pc.ho.	3	26	–	134	634	25	822
153. táb. kik. ho.	–	3	–	159	697	48	907
211. népi gr.ho.	4	33	5	250	1074	191	1557
Összesen	10	71	14	655	2978	337	4065

[316] A 9. gd. g. hdt. hadműveleti naplója, 33. o. A dokumentum nem említi, hogy ez az adatsor csak az e hadtest által okozott német–magyar veszteségeket takarná. Egyébként is: a 9. gárda-gépesítetthadtest erői az ütközet 3. napjától január 22-ig részben az 5. gárda-harckocsihadtest alárendeltségében, a 25. gárda-lövészhadtest hadosztályaival közös arcvonalon harcoltak. Emiatt az okozott veszteségekről beérkező jelentések minden bizonnyal hadtest- és hadsereg-szinten „összekeveredtek". Emiatt a 9. gárda-gépesítetthadtest adatsora véleményünk szerint óhatatlanul is összesített.

Egy másik szovjet egykorú, de a harcok után keletkezett forrás ugyanakkor a német–magyar veszteséget 10 ezer katonában, 191 páncélosban és 133 lövegben adja meg. Ekkora arányú veszteséget azonban a német–magyar levéltári források nem támasztanak alá. Nem zárható ki, hogy a kudarc miatt a szovjetek saját elszenvedett veszteségeiket vetítették rá ellenfeleikre.

[317] HL KTB/HGr. Süd Anlagen (629. tekercs 7213786-7213788. felvétel).

[318] A 8. páncéloshadosztály csapattörténete (*Haupt* 386. o.) ennél jóval nagyobb veszteséget ad meg. Elesett nyolc tiszt, 48 altiszt és 164 fő legénység; megsebesült 16 tiszt, 89 altiszt és 494 fő legénység; eltűnt kilenc tiszt, 21 altiszt és 228 fő legénység. Ez összesen 1077 fős veszteséget jelent (a betegek nélkül). Nincs kizárva azonban, hogy ez – a szerző közlése ellenére – nem a komáromi páncélosütközet időszakára vonatkozik, hanem a teljes januári veszteség, a későbbi Ratibor és Olmütz környéki harcok veszteségével együtt.

A fenti létszámban azonban még sem a magyar csapatok, sem a német önálló alakulatok és „Gneisenau" zászlóaljak élőerő-vesztesége nincs benne.

A Komáromnál bevetett magyar riadózászlóalj egyik százada például visszaemlékezések szerint 180 fős veszteséget szenvedett.[319] Így indokoltnak látszik, hogy a fenti szovjet adatokat meglehetősen pontosnak fogadjuk el.

A komáromi páncélosütközetben bevetett német–magyar csapatok – beleértve a harcokba később bekapcsolódó 20. páncéloshadosztály és a 208. páncélososztály állományát is – 1945. január 1-jei adatok szerint összesen 290 harckocsival, vadászpáncélossal és rohamlöveggel rendelkeztek (ám ennek csak töredéke volt bevethető állapotban!).

Tassonyi Edömér százados (később őrnagy) az ütközet első két napján összesen 32 elveszített német–magyar páncélost említ visszaemlékezésében, német forrásokra hivatkozva.[320]

Mint az a fentebb ismertetett szovjet jelentésből kiderül, a német–magyar csapatok 17 nap alatt 83 páncélosukat veszítették el (a teljes állomány 28,6 százalékát).

Ezek jelentős része azonban csak harcképtelenné vált, de még javítható volt. Mivel a harctér az ütközet végén nagyrészt német kézben maradt, a karbantartó csapatok a ki nem égett páncélosokat elvontathatták és megjavíthatták.

Ennek ellenére a magyar 20. rohamtüzérosztálynak hét, a „Bernolák" rohamtüzérosztálynak négy Jagdpanzer 38 (t) vadászpáncélosa[321], a 3. honvéd harckocsiezrednek pedig öt Panzer IV harckocsija semmisült meg a harcokban vagy lett szovjet zsákmány (zömmel január 6-án).

A két német páncéloshadosztály egyenként körülbelül 8-10 kijavíthatatlan Panzer III, Panzer IV, illetve Panther harckocsit veszített. A 208. páncélososztálynak hét harckocsit és vadászpáncélost, a 13. páncélvadászosztálynak pedig öt végleg elveszített vadászpáncélost kellett törölnie az állományból.[322] Összesen tehát 16 magyar és mintegy 32 német páncélos veszett el végleg a harcokban. Ez a bevetett páncélos-mennyiség 16,5 százaléka.

A veszteségek összesítése után láthatjuk, hogy a felek élőerő-vesztesége között nincs nagy különbség. A páncélos-veszteségek terén azonban nagyságrendi eltérést figyelhetünk meg. Megállapítható, hogy a szovjet harckocsi- és gépesített csapatok igencsak megsínylették a Komárom irányában indított támadást.

A komáromi páncélosütközetben	*Szovjet csapatok*	*Német–magyar csapatok*	*Veszteség aránya*
Élőerő-veszteség	kb. 7200 fő	kb. 5100 fő	1,4 : 1
Páncélos-veszteség (javítható és végleges együtt)	min. 240 db	83 db	2,9 : 1

[319] *Szénássy* 169. o. A fennmaradt hivatalos veszteségi adatok azonban ezt nem erősítik meg.

[320] Tassonyi-levél, 4. o. Ezt a szovjet levéltári adatok is alátámasztják: a csapatok január 6-án 29, másnap pedig három ellenséges páncélos kilövését jelentették.

[321] Vö. BA–MA RH 2 Ost Karte 5263 (Panzer-Lage am 1. Jan. 1945) és HL A „Szent László" hadosztály tüzérparancsnokának naplója, 108. sz. mellékletet.

[322] Vö. BA–MA RH 2 Ost Karte 5263 (Panzer-Lage am 1. Jan. 1945) és RH 2 Ost Karte 5316 (Panzer-Lage am 20. Jan. 1945).

A komáromi páncélosütközet természetesen nem vetekedhet a kurszki páncéloscsata grandiózus méreteivel, de még a magyar Alföldön megvívott páncéloscsata jelentősége vagy a „Konrad" 3 hadműveletben alkalmazott páncélozott harcjárművek mennyisége mögött is jócskán elmarad.

Ez az ütközet nem volt jelentősebb vagy hevesebb, mint a hozzá hasonló több tucat – zömében mind a mai napig kevéssé feltárt – kisebb-nagyobb „névtelen" páncélos-összecsapás, amelyet a német és szovjet csapatok 1943 nyara és 1945 tavasza között a keleti hadszíntéren megvívtak. Ám a komáromi páncélosütközetet a magyar főváros birtoklása érdekében, magyar földön vívták, s ezért hazánk hadtörténetének szerves részét képezi.

Norbert Számvéber

IMPEDING A COUNTERATTACK

The Tank Battle of Komárom, 6–22 January 1945

Summary

Several Hungarian and international publications have dealt with the rescue campaigns launched by the German troops in January 1945 in the direction of Budapest. None of those, however, has discussed in detail the attack of the left-flank troops of the Soviet 2nd Ukrainian Front that was meant to prevent the Germans from continuing their previously stuck "Operation *Konrad*" north of the Danube River.

It was the abovementioned Soviet attempt that resulted in a fierce tank battle between 6 and 22 January 1945, which indirectly influenced the situation of both the German and Hungarian defenders of Budapest and the Soviet troops that held the Hungarian capital under siege.

The Soviet 6th Guards Tank Army and 7th Guards Army aimed to capture Komárom (today Komárno, Slovakia) and Érsekújvár (today Nové Zámky, Slovakia), and then to cross the Danube and outflank the German Army Group "Balck", which launched an attack in the direction of Budapest. Supported by the minor forces of the Hungarian "*Szent László*" Division, the Germans managed to prevent the Soviets from taking the two towns and then, subsequent to the arrival of the German 20th Panzer Division, they launched a counterattack against the Soviet troops.

By the end of the 17-day battle, which inflicted heavy losses on both sides, the Soviet operational aims had failed, although they were able to retain a minor bridgehead west of the Garam River.

On the basis of German, Hungarian and previously unknown Soviet archival documents, period diaries and memoirs, the author outlines the story of the tank battle of Komárom that took place between 6 and 22 January 1945.

Norbert Számvéber

LE CONTRE DU CONTRE

La bataille blindée de Komárom, 6–22 janvier 1945

Résumé

Les tentatives de désenclavement engagées par les troupes allemandes, en janvier 1945, dans la direction de Budapest ont déjà fait l'objet de nombreuses publications nationales et internationales. Toutefois aucune d'entre elles n'entre vraiment dans les détails de l'attaque des troupes soviétiques, issues de l'aile gauche du 2e front ukrainien, qui visait à empêcher les Allemands de pouvoir poursuivre l'opération militaire « Konrad » au nord du Danube.

Il a résulté de cette tentative soviétique la bataille blindée violente qui a indirectement influé, entre les 6 et 22 janvier 1945, sur la situation des troupes allemandes et hongroises défendant Budapest, ainsi que sur celle des troupes soviétiques attaquantes.

La 6e armée blindée de la garde et la 7e armée de la garde soviétiques voulaient occuper Komárom et Érsekújvár avant d'attaquer par derrière, via les lieux de passage sur le Danube, le groupe d'armées allemand « Balck » qui attaquait dans la direction de Budapest. Les Allemands – avec l'appui des faibles forces de la division hongroise Saint Ladislas – ont réussi à empêcher la prise de ces deux villes par les Soviétiques et à mener une contre-attaque après l'arrivée de la 20e division blindée allemande.

A l'issue de la bataille de 17 jours au cours de laquelle les parties ont subi beaucoup de pertes, même si les troupes soviétiques ont conservé une tête de pont de moindre importance à l'ouest de la rivière Garam, leurs opérations militaires se sont soldées par un échec.

L'auteur esquisse l'histoire de la bataille blindée de Komárom (6–22 janvier 1945) sur la base de documents d'archives allemands, hongrois et soviétiques jusqu'alors quasi-inconnus, ainsi que de journaux et de mémoires d'époque.

Norbert Számvéber

DAS KONTRA DES KONTRAS

Die Panzerschlacht bei Komárom, 6–22. Januar 1945

Resümee

Zahlreiche ungarische und internationale Publikationen haben sich bereits mit den Befreiungsversuchen beschäftigt, den die deutschen Truppen im Januar 1945 in Richtung Budapest eingeleitet hatten. Keine dieser legt jedoch denjenigen Angriff der Linksflügel-Truppen der sowjetischen 2. Ukrainischen Front detailliert genug dar, mit dem die sowjetische Kriegsführung versucht hatte, die Deutschen nördlich der Donau der Möglichkeit der Fortsetzung der stockenden Operation „Konrad" zu berauben.

Aus diesem sowjetischen Versuch ging nämlich diejenige schwere Panzerschlacht hervor, die zwischen dem 6. und dem 22. Januar 1945 in indirekter Weise, aber doch Auswirkungen auf die Situation der Budapest verteidigenden deutsch-ungarischen, sowie der die Hauptstadt angreifenden sowjetischen Truppen hatte.

Die sowjetische 6. Garden-Panzerarmee und die 7. Gardenarmee wollten Komárom (Komorn) und Érsekújvár (Neuhäusel) in Besitz nehmen, und dann über die Übergänge auf der Donau der Armeegruppe „Balck", die in Richtung Budapest angriff, in den Rücken fallen. Die Deutschen konnten – mit der Unterstützung der schwachen Kräfte der ungarischen Division Szent László – die sowjetische Besetzung der beiden Städte verhindern, und führten nach Eintreffen der deutschen 20. Panzerdivision einen Gegenschlag gegen die sowjetischen Verbände aus.

Am Ende der Schlacht, die für beide Seiten sehr verlustreich war und 17 Tage lang dauerte, blieben die sowjetischen Truppen zwar im Besitz eines kleineren Brückenkopfes westlich des Flusses Gran, aber die Ziele ihrer Kriegsoperationen scheiterten.

Der Verfasser zeigt die Geschichte der Panzerschlacht von Komárom zwischen dem 6. und 22. Januar 1945 mit Hilfe deutscher, ungarischer und bisher fast völlig unbekannter sowjetischer Archivdokumente, sowie auf Grund zeitgenössischer Tagebücher und Erinnerungen auf.

Норберт Самвебер

КОНТРА КОНТРЫ

Танковая битва при Комароме. 6-12 января 1945 года.

Резюме

Целый ряд отечественны и международных публикаций уже проводили анализ попытки спасти немецкие войска в наступлении, начатом в январе 1945 года, в направлении Будапешта. Но ни в одной из этих работ н рассматривается с необходимыми подробностями то наступление советских войск левого фланга 2 Украинского Фронта, начатое советским военным руководством в целях лишения немцев возможности продолжать операцию „Конрад", застрявшую и желавшую продвигаться к северу от Дуная.

Из этой советской попытки выросла та ожесточенная танковая битва, которая в период с 6 по 22 января 1945 года хотя и опомсредованно, но повлияла на положение немецко-авенгерских войск, а также наступавших на Будапешт советских войск.

6 советская гвардейская танковая армия и 7 гвардейская армия хотели овладеть городами Комаром и Эршекуйвар, а затем прохзодя через броды по реке Дунай, атаковать с тыла немецкую армейскую группу „Балк" наступавшую в направлении Будапешта, Немцы, поддерживаемые слабыми силами венгерской дивизии Святого Ласло, сумели воспрепятствовать овладению советскими войсками двух вышеназванных городов, а затем после того, как приабыла немецуая 20-ая танковая дивизия нанесли контрудар по советским вооруженным силам.

В конце 17-тидневной, проходившей с тяжелыми потерями для обеих сторон, советские войска, хотя и сумели сохранить нбольшой вонный плацдарм к западу от Гарама, но целей своей операцией нк достигли.

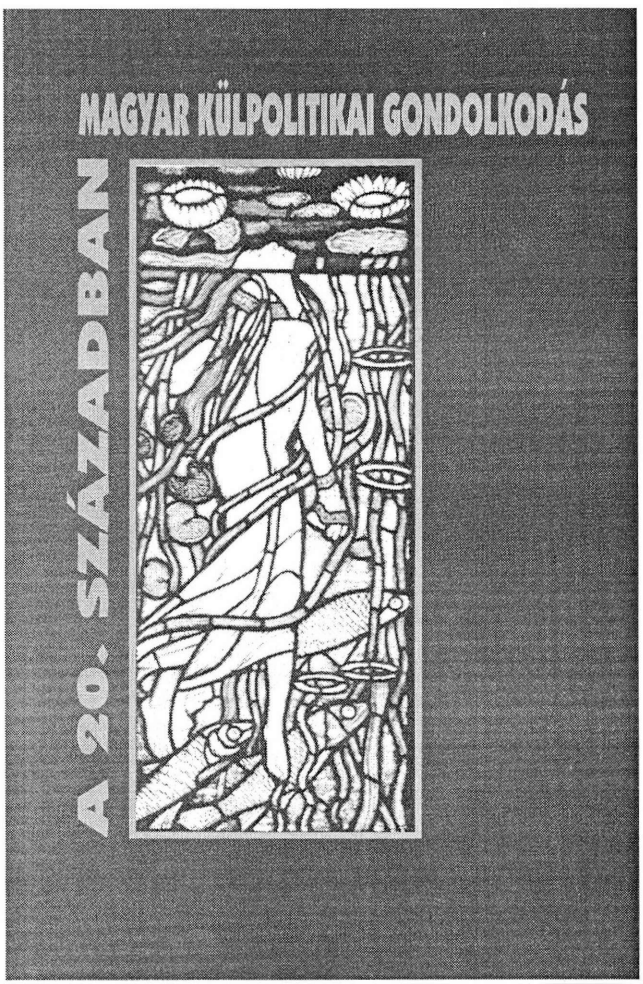
Автор статьи на основании иматериалов немецких, венгерских, а также до сих пор остававшихся неизвестными документов, дневников и воспоминаний того времени описыват историю комаромской танковой битвы в период 6-22 января 1945 года.

Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században

A VI. Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) szimpóziumának anyaga

Szerkesztette *Pritz Pál,*
Sipos Balázs és *Zeidler Miklós* közreműködésével

Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006
(A Magyar Történelmi Társulat kiadványai)
ISBN 978-963-9223-14-1

KÖZLEMÉNYEK

SZABÓ MÁRIA

HONVÉD NEVELŐINTÉZETEK KETTŐS IRÁNYÍTÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A trianoni békeszerződés Magyarországra vonatkozó katonai határozatai csak egyetlen tisztképző intézmény fenntartását tették lehetővé: az 1922-től négyéves főiskolává váló Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiáét.[1] Ezzel Magyarországon is életbe lépett, és az 1920-as, 1930-as években érvényben is maradt a teljes akadémiai képzés rendszere. A hadapródiskolák megszűntek; katonatisztet csak főiskolai szintű akadémián képezhettek.[2]

Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában Magyarország területén létesített közös és honvéd hadapród- és reáliskolák maradványaiból 1921-ben két alsó és két felső évfolyamos, négyéves reáliskolai fiúinternátust hoztak létre. Sopronban és Kőszegen egy-egy alreál, Budapesten és Pécsett egy-egy főreál kezdte meg működését, Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet elnevezéssel. 1922-től az iskolák felvették egy-egy magyar történelmi személyiség nevét. Ettől kezdve a sopronit „Rákóczi Ferenc," a kőszegit „Hunyadi Mátyás," a budapestit „Bocskai István," a pécsit „Zrínyi Miklós" M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézetnek nevezték. Ezek az internátus jellegű négy-, később nyolcosztályos középiskolák a két világháború között katonai jellegük leplezésére kényszerültek, 1937-ig csak rejtve létezhettek.[3] 1922-ben hivatalosan a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) kizárólagos felügyelete alá kerültek.[4] Tantervük a magyar állami középiskolák akkori három típusa közül a reáliskolákéval teljesen megegyezett, növendékeik a civil reáliskolák tanrendje alapján, civil tankönyvekből tanultak.[5]

---

[1] L.: 1922:X. tc. a magyar királyi honvéd tisztképzésről. In *Rada Tibor:* A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a Testvérintézetek Összefoglalt Története (1830–1945) I. k., Calgary–Budapest, 1998. 182–186. o.

[2] Illetve tartalékos tisztekből válhattak még hivatásos tisztek.

[3] 1931-ben a budapesti intézet megszűnt, a másik három (1928-tól fokozatosan) az 1931–1932. tanévre egyaránt nyolcosztályos reáliskolává alakult. Nevükben a „Magyar Királyi" előre került, pl. M. Kir. „Hunyadi Mátyás" Reáliskolai Nevelőintézet. Az Utasítást l.: Hadtörténelmi Levéltár (HL) Honvédelmi Minisztérium (HM) eln. 9. 106.803–1931. 1937-ben elnevezésük kiegészült a „Honvéd" jelzővel, pl. M. Kir. "Rákóczi Ferenc" Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet. 1939-től nevük ismét változott, pl. Pécsi M. Kir. „Zrínyi Miklós" Honvéd Főreáliskola. A növendékek létszáma 300 fő volt iskolánként. A három reáliskolai nevelőintézet 1941-ig működött, utolsó évfolyamuk 1943-ban érettségizett.

[4] Az 15837/eln. 9.–1922. sz. Körrendelet a nevelőintézetek vezetését az 1922:IV. tc. rendelkezéseinek megfelelően minden tekintetben a VKM ügykörébe utalta. L.: Az 1921:XLIV. tc. alapján szervezett nevelőintézetek átadása a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium igazgatásába. In 1922. évi *Rendeleti Közlöny.* Szabályrendeletek, 37. sz. 291. o.

[5] A korabeli nyolcosztályos középiskola három típusa (1924-től): 1.) humán gimnázium (kötelező latin és görög nyelvtanulással), 2.) reálgimnázium (a reáltárgyak kiemelt súlyával, kötelező latinnal), 3.) reáliskola (a reáltárgyak kiemelt súlyával, kötelező latin helyett egy nyugati nyelv tanításával). – A középiskolák mindössze 1/6-a volt reáliskola.

KATONAI TANINTÉZETEK MAGYARORSZÁGON 1914-BEN
KASSA
Cs. és Kir. Gyalogsági
Hadapródiskola
POZSONY
Cs. és Kir. Katonai
Főreáliskola
KISMARTON
Cs. és Kir. Katonai
Főreáliskola
SOPRON
M. Kir. Honvéd
Főreáliskola
KŐSZEG
Cs. és Kir. Katonai
Alreáliskola
BUDAPEST
1. M. Kir. Honvéd
Ludovika Akadémia
2. Cs. és Kir. Gyalogsági
Hadapródiskola
NAGYVÁRAD
M. Kir. Honvéd
Hadapródiskola
MAROSVÁSÁRHELY
Cs. és Kir. Katonai
Alreáliskola
PÉCS
M. Kir. Honvéd
Hadapródiskola
NAGYSZEBEN
Cs. és Kir. Gyalogsági
Hadapródiskola
TEMESVÁR
Cs. és Kir. Gyalogsági
Hadapródiskola

A honvéd reáliskolai nevelőintézetek 1922-től valójában kettős irányítással rendelkeztek: a VKM és a Honvédelmi Minisztérium (HM) egyaránt felügyelte őket. Dualizmuskori elődeikhez hasonlóan, rejtetten ugyan, de továbbra is a katonai akadémia előkészítő iskolái maradtak. Végzett növendékeik felvételi nélkül folytathatták (ki)képzésüket a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémián. A honvédség hagyományainak megfelelően belőlük került ki az akadémikus tisztjelöltek 50 %-a.[6]

A honvéd középiskolák rejtését vállaló VKM nem csak „fedőszerve" lett a reáliskolai nevelőintézeteknek. A katonai középiskolákra több évtizede kiterjeszteni óhajtott irányítási és felügyeleti jogát a lehető legkomolyabban véve, kényesen ügyelt a közműveltségi ismeretek megfelelő mennyiségét és lehető legmagasabb színvonalát biztosító közoktatási előírások következetes betartatására.

Kényszerű kettős irányításuk következtében a két világháború közötti honvéd reáliskolák a magyar tisztképzés történetének kivételes fejezetévé váltak. Bár erről növendékeik mit sem tudtak, falaikon belül ütköztek – a magyar katonai oktatás történetében először tetten érhetően, s keveredtek sajátos szimbiózisban – a korszakban már jelentősen eltérő katonai és polgári oktatási/nevelési elvek és értékek.

A tisztikar és a középosztály

A tisztképző és nevelőintézetek felvételi szabályai nem változtak a dualizmus időszakához képest.[7] Az állami és a katonai vezetés törekvéseinek megfelelően továbbra is a középosztály szegényebb fiainak tisztté válását segítették elő: kisebb részben alapítványi, nagyobb részt államköltséges helyekkel, ingyenes tanítás biztosításával. Az iskolák maguk is gyakran hangoztatták értesítőik hasábjain[8] és a két minisztériumnak küldött jelentéseikben, hogy tanulóik zöme viszonylag homogén közegből, „anyagilag szegény hivatalnokcsaládból származik."[9]

Az érettségi Magyarországon a század elején kezdett az iskolázottságot alapkövetelményként számon tartó középosztályi státusz feltételévé válni. Az érettségizettek számának fokozatos növekedése, vagyis elsősorban presztízsérdekek késztették a gyermekeiket

[6] A dualizmus időszakában természetesen nem csak a Ludovikán, hanem a közös katonai akadémiákon is (felvételi nélkül) folytathatták tanulmányaikat a soproni honvéd főreálban végzettek. Az alreálok végzős növendékei pedig tovább léphettek a főreálon kívül a hadapródiskolákba is.

[7] Az intézetek növendékeinek felvételét az 1921:XLIV. tc. 5. és 6. § alapján az évente kiadott Pályázati Hirdetmény szabályozta. A felvételi feltételeket évről évre közzé tették az iskolák évkönyvei is.

[8] A rejtett katonai középiskolák a civil iskolák mintájára, a VKM javaslatára az 1922–1923-as tanévtől értesítőket (évkönyveket) jelentettek meg. (A tablók is a VKM hatására honosodtak meg, még a Ludovika Akadémián is.)

[9] HL HM eln. 9. 526 926–1930. – A reáliskolai nevelőintézetek növendékei 80–90 százalékban a középosztályból és közvetlenül a középosztály alatt elhelyezkedő középrétegekből rekrutálódtak. Az apák többsége az állami vagy megyei adminisztrációban, illetve a haderőben dolgozott, vagy értelmiségi, kiskereskedő, kisiparos, magánalkalmazott volt. Az 1922/23. évi kőszegi Értesítő következő sorai jól példázzák (a kor és) a katonaiskolák idealizált középosztály-felfogását: „Legértékesebb növendékeinket a középosztály azon családjaiból újoncozzuk, hol a nemes tradíciók még mindig élnek. Ahol az Istenbe vetett hit mellett a haza nem üres fogalom, frigy egy egész életre szól, a becsület értékesebb kincs a vagyonnál, onnan kapjuk jellem és megbízhatóság tekintetében a legértékesebb növendékeinket, kiért a hazának valóban érdemes áldozatokat hozni." A Hunyadi Mátyás M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1922–1923. 9. o.

1899

1.) A gimnázium általános óraterve

Fsz.	Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	össz
1.	Vallástan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Magyar nyelv	5	5	4	4	3	3	3	3	30
3.	Latin nyelv	6	6	6	6	6	5	5	4	44
4.	Görög nyelv	-	-	-	-	5	5	5	4	19
5.	Görög helyett választható tárgyak	-	-	-	-	5	5	5	4	19
6.	Német nyelv	-	-	4	3	3	3	3	3	19
7.	Történet	-	-	3	3	3	3	3	3	18
8.	Földrajz	3	3	2	-	-	-	-	-	8
9.	Természetrajz	2	2	-	3	3	3	-	-	18
10.	Természettan	-	-	-	-	-	-	4	4	8
11.	Mathematika	4	4	3	3	3	4	3	2	26
12.	Rajzoló geometria	3	3	2	2	-	-	-	-	10
13.	Filozófiai propedeutika	-	-	-	-	-	-	-	3	3
14.	Szépírás	1	1	-	-	-	-	-	-	2
15.	Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
	Összesen:	28	28	28	28	30	30	30	30	232

2.) A reáliskola általános óraterve

Fsz.	Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	össz
1.	Vallástan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Magyar nyelv	5	5	3	3	3	3	3	3	28
3.	Német nyelv	5	5	3	3	3	2	2	2	25
4.	Francia nyelv	-	-	5	5	4	3	3	4	24
5.	Történet	-	-	2	3	3	3	3	3	17
6.	Földrajz	3	3	2	-	-	-	-	-	8
7.	Természetrajz (állat és növ.)	2	2	-	-	3	3	-	-	10
8.	Chemia és ásványtan	-	-	-	-	3	3	2	-	8
9.	Természettan	-	-	2	2	-	-	4	4	12
10.	Mathematika	4	4	3	4	5	4	4	3	31
11.	Rajzoló és ábrázoló geomet.	4	4	2	2	-	3	3	2	20
12.	Szabadkézi rajz	-	-	2	2	2	2	2	2	12
13.	Filozófiai propedeutika	-	-	-	-	-	-	-	3	3
14.	Szépírás	1	1	-	-	-	-	-	-	2
15.	Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
	Összesen:	28	28	28	28	30	30	30	30	232

Jóború - Mészáros - Tóth - Vág: Neveléstörténet. ELTE BTK Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 39. o. nyomán

katonai tanintézetekbe íratók szülőket arra, hogy már a háborút megelőző évtizedben határozottan igényeljék fiaik számára az érettségi bizonyítványt.

Az érettségi bevezetésétől a hadvezetés sokáig ódzkodott. A jogosítvány ára ugyanis a középiskolai szintű katonai tanintézetek kizárólagos HM-irányításáról történő lemondás lett volna, mivel a magyarországi érettségiket 1883-tól minden iskolatípusban a VKM felügyelte. A közoktatás által meghatározott, a HM addigi gyakorlatától alapvetően eltérő feltételekhez tartozott például, hogy érettségi tárgyat csak szakegyetemen diplomázott tanár oktathatott.[10] A civil normák és követelmények elfogadása, a katonai oktatás területén a kizárólagos katonai irányítás (az elzárkózás) feladása a katonák részéről még a húszas években is komoly ellenállásba ütközött.

A közoktatás képviselői már a század elejétől határozottan sürgették „a kétrendbeli iskolák" összehangolását, katonai részről a polgári iránynak tett engedmények árán, de kompromisszum útján – annak tudatában, hogy e pedagógiai koalíció, „ez a fúzió az elvek különbözőségénél fogva" sohasem lehet teljes, bármekkora lenne is a lelkesedés „a katonai és civil kultúra testvéregyesüléséért".[11]

A polgári iskolai tanárok közül sokan osztották Laurentzi Vilmos véleményét, aki 1910-ben, az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyűlésén a felületes ismeretek, az érzelmi tudatformálás veszélyeire figyelmeztetett. „A folyton zúgó, lelket elfárasztó hazafias frázisok" hatásának következménye lehet – intett –, hogy az ifjak „túlhevített hazafiságuk" következtében „Áldozatul esnek a mindenáron és könnyűszerrel szerepelni vágyás hiú, egészségtelen indulatának, könnyű eszközeivé válnak szélsőséges pártpolitikai tendenciák előmozdításának, mivel nélkülözik a tárgyi ismereteket, a helyes ítélőképességet."[12]

A század első évtizedének végén már a katonai tanügyi vezetők is elismerték az „elméleti tantárgyak terén tapasztalható hiányosságokat," és célként jelölték meg a polgári iskolák általános műveltségadó szintjéhez történő felzárkózást.[13] De az e céllal alkotott

---

[10] Érettségi tárgy a magyar, a történelem, a matematika, esetleg a német, a francia volt. A katonai tanintézetek nem szabták tiszttanáraik számára követelményként a szakegyetemi végzettséget. A katonatanárok sokszor a tanítás megkezdése előtt pár nappal tudták meg, melyik tárgyat is fogják oktatni, és gyakran előfordult, hogy néhány hónap, esetleg egy-két hét után elvezényelték őket az intézetekből. A kőszegi alreáliskola dualizmuskori 43 éve alatt, pl. a 178 fő oktató és egyéb beosztású tiszt 68,5 %-a szolgált 3 évnél kevesebbet az intézetben. A 10 évnél tovább szolgálók között egyáltalán nem volt oktató/nevelő. V. ö. *Nagy László:* A kőszegi katonai nevelőintézet története 1853–1945. ELTE egyetemi doktori értekezés, 1982. 63–64. o.

[11] *Kemény Ferenc:* Elmélkedés a katonai oktatásügy reformjáról. (Első rész.) *Hadsereg,* 1910. VII. évf., 17. sz. (szept. 30.) 255. o. Véleménye szerint a tanári oklevéllel rendelkező tartalékos tiszteknek kellene tanítaniuk a katonai középiskolákban. Uo. 256. o. A katonai és polgári oktatás különbségéről l. még *Kemény Ferenc:* Elmélkedés a katonai oktatásügy reformjáról. (Második rész.) *Hadsereg,* 1910. VII. évf., 18–19. sz. (okt. 19.) 267–271. o. és *Ő:* Összehasonlító aphorismák a katonai és polgári nevelés köréből. Budapest, 1888. – A honvéd iskolákat a civil iskolákhoz képest kezdetektől tantervi zsúfoltság jellemezte. A polgári középiskolákban 32, a soproni főreálban 40, a hadapródiskolákban pedig 47 volt a kötelező heti óraszám az 1900-as évek első évtizedében.

[12] *Dr. Laurenzi Vilmos:* A történelem modern tanítása. *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny,* XLIV. évf. (1910–1911.) 6–8. sz. (1910. okt. 13.), 121–135. o. Budapest, 1911. 130. o. A korszak pragmatikus, érzelmeket mozgósítani akaró történelemtanításának kritikája fokozottan érvényes volt a katonai tanintézetek hazafias történelmi nevelésére, tudatformálására.

[13] Az egyértelmű hiányosságok a közműveltségi ismeretek tanítása terén először 1904-ben tudatosultak a katonai vezetés számára is, amikor a hadapródiskolákat megpróbálták egyenjogúsítani a polgári jellegű középiskolákkal. 1907-ben a HM külön rendelettel próbálta meg kiküszöbölni az elméleti tantárgyak körül tapasztal-

reformtervek is leszögezték: a tisztképző és nevelő intézetekben a hivatásra nevelés, a „sui generis" katonai feladattal adekvát testi és jellembeli tulajdonságok kialakítása, vagyis a jellemképzés, az erkölcsi nevelés az elsőrendű feladat.[14]

A közoktatás képviselői, ezzel szemben hangoztatták: az oktatás középső fokán mindenütt a közművelődési ismereteké a prioritás, s ez alól a reáliskolai nevelőintézetek sem lehetnek kivételek.

A középosztályi státusz egyre emelkedő iskolázottsági követelményei tehát – összefüggésben a tisztikar közszolgálati réteghez (a kor felfogása szerint a társadalmi elithez) tartozásával – egyre inkább ellentétbe kerültek a katonai képzés és nevelés hagyományos, elsősorban a hivatásra nevelést szem előtt tartó, a civil pedagógiai iránytól eltérő felfogásával és gyakorlatával.[15]

A reáliskolai nevelőintézetek érettségi jogosítványát a teljes akadémiai képzés újonnan bevezetett rendszere, a Ludovika főiskolává válása a két világháború közti korszakban minden addigi vitát lezáróan, egyértelműen megkövetelte.[16]

Bár a teljes akadémiai képzés rendszerének bevezetése felvetődött már a háború előtti két magyar tisztképzési reformterv vitája során is (1907, 1917), a magyar katonai felső vezetés tagjai – ezt már most hangsúlyoznunk kell – a húszas évek elején elrendelt, a tisztképzés és nevelés terén az elzárkózás feladását eredményező változásokat az 1930-as évek végén, a háborúra készülés lázában még részben sem a modernizáció szükségességének, hanem kizárólag a trianoni békediktátum kényszerének tulajdonították.

A kettős irányítás következményei

A rejtés miatti kettős irányítás a katonai jelleg háttérbe szorulását, a közoktatás kivételes térnyerését eredményezte a honvéd nevelőintézetekben, a húszas években. A VKM és a HM kényszerű együttműködése természetesen nem ment súrlódásmentesen.

A VKM „pedagógiai vezetésre vonatkozó" illetékességi körét részben az 1883:XXX. tc., részben egy, a HM-mel 1921-ben kötött titkos megállapodás szabályozta, amelynek értelmében a közoktatási tankerületek főigazgatói bármikor látogatást tehettek a reáliskolai nevelőintézetekben, s (gyakorlatilag) az 1930-as évek elejéig ellenőrizhették – az egyébként a HM által alkalmazott – szaktanárok délelőtti tanóráit, értekezleteket tarthattak, beleszólhattak a közműveltségi tárgyakat oktató tanárok minősítésébe, alakíthatták

---

ható a hiányosságokat. L.: HL HM eln. 11. 40.204–1907. – 1907-től 1911-ig Schnetzer Ferenc vk. őrnagy vezényletével reformsorozat indult az elméleti tantárgyak színvonalának javítása érdekében. Tengelyükben a tanárkérdés állt. 1908-ban elrendelték, hogy a közműveltségi tárgyakat tanító tisztek 8, a katonai tárgyakat oktatók pedig 4 évig maradhassanak az intézetekben. V. ö. HL HM eln. 9. 5156–1908. és *Magyar Katonai Közlöny* 1908/2. sz. (A magyar királyi honvéd nevelőintézetekről) 336–339. o.

[14] A cs. és kir. korszakban a tömeghadseregek kiképzési tapasztalataiból eredeztethető „osztrákosított" porosz nevelési elvek érvényesültek. Erős akaratú, szívós egyéniségeket kívántak nevelni, akiket feltétlen engedelmesség és vasfegyelem jellemez.

[15] Az ún. úri vagy történelmi középosztály elitjéhez már csak a diplomások és a köztisztviselői háttérrel rendelkezők számítottak. A katonatisztek azért nem, mert hiányzott a humán végzettségük.

[16] A magyar honvédiskolák közül elsőként az akkor egyetlen főreáliskolában, a soproniban vezették be az érettségit 1917-ben. Ehhez jelentősen hozzájárult, hogy a főreál tiszttanári karában a háború alatt többségbe kerültek az egyetemi diplomával rendelkező tartalékos tisztek.

1924.

I. A gimnázium általános óraterve.

	Hittan	Magyar	Latin	Görög	Német	Történelem	Földrajz	Természetrajz	Fizika	Mennyiségtan	Filozófia	Rajz	Testgyakorlás	Osztályonként együttvéve
I.	2	5	6	—	—	—	3	2	—	6	—	2	2	28
II.	2	4	6	—	3	—	3	2	—	4	—	2	2	28
III.	2	4	6	—	3	3	2	—	2	4	—	2	2	30
IV.	2	3	6	—	4	2	1	4	—	4	—	2	2	30
V.	2	3	6	6	3	3	—	2	—	3	—	—	2	30
VI.	2	3	5	6	3	3	—	3	—	3	—	—	2	30
VII.	2	3	5	5	2	3	1	—	4	3	—	—	2	30
VIII.	2	3	5	5	2	3	—	—	4	2	2	—	2	30
A nyolc osztályban együttvéve	16	28	45	22	20	17	10	13	10	29	2	8	16	Összesen 236

II. A reálgimnázium általános óraterve.

	Hittan	Magyar	Latin	Német	Francia, v. angol, v. olasz	Történelem	Földrajz	Természetrajz	Fizika	Mennyiségtan	Filozófia	Rajz	Testgyakorlás	Osztályonként együttvéve
I.	2	5	6	—	—	—	3	2	—	6	—	2	2	28
II.	2	4	6	3	—	—	3	2	—	4	—	2	2	28
III.	2	4	6	3	—	3	2	—	2	4	—	2	2	30
IV.	2	3	6	4	—	2	1	4	—	4	—	2	2	30
V.	2	3	5	3	5	3	—	3	—	3	—	1	2	30
VI.	2	3	4	3	5	3	1	3	—	3	—	1	2	30
VII.	2	3	4	2	4	3	2	—	4	3	—	1	2	30
VIII.	2	3	4	2	4	3	—	—	4	3	2	1	2	30
A nyolc osztályban együttvéve	16	28	41	20	18	17	12	14	10	30	2	12	16	Összesen 236

III. A ccáriskola általános óraterve.

	Hittan	Magyar	Német	Francia, v. angol, v. olasz	Történelem	Földrajz	Természetrajz	Kémia	Fizika	Mennyiségtan	Kalkulus és ábrázoló geometria	Filozófia	Rajz	Testgyakorlás	Osztályonként együttvéve
I.	2	5	5	—	—	3	2	—	—	4	3	—	2	2	28
II.	2	5	5	—	—	3	2	—	—	5	2	—	2	2	28
III.	2	3	3	5	3	2	—	—	3	3	2	—	2	2	30
IV.	2	3	4	5	2	1	—	3	—	4	2	—	2	2	30
V.	2	3	3	4	3	—	3	2	—	4	2	—	2	2	30
VI.	2	3	3	4	3	—	2	2	—	4	2	—	2	2	30
VII.	2	3	2	3	3	1	3	—	4	3	2	—	2	2	30
VIII.	2	3	2	3	3	2	—	—	4	3	2	2	2	2	30
Nyolc osztályban együttvéve	16	28	27	24	17	12	13	7	11	30	17	2	16	16	Összesen 236[1]

Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye.
Budapest, 1927. 103-104. o. nyomán

az iskolák szellemiségét.[17] A VKM több éves „jó akaratú irányítása" erős hatást gyakorolt az iskolák tanári karára, a Honvédelmi Minisztériumban a katonai oktatásért felelős tisztek értékrendjére, mentalitására. S mivel a reáliskolai nevelőintézeteket és a Ludovika Akadémiát egyaránt a HM 9. (tisztképzési és nevelési) osztálya felügyelte, kihatott még a katonai akadémiára is.

A rejtett katonai középiskolákba bevezetett VKM-intézkedések közül minden bizonnyal a tanári kar egy részének egyetemre vezénylése ütközött a legerősebb ellenállásba. Az „újítás," azaz a csapattisztekkel egyenrangú, állandó tanári állománycsoport létrehozása, csak nehezen volt elfogadtatható. A Monarchia időszakában képzett tisztek ugyanis a csapatoktól távol került tanári állományt nem tekintették igazi katonaembernek, inkább „puhány, tanártípusnak," s ezért a csapattisztektől külsőleg, elnevezésben is megkülönböztetendőnek tartották őket. Az új állománycsoportot létrehozni kívánók a hagyományos felfogással szemben azzal érveltek, hogy „nevelő- és képzőintézeteink leendő csapattisztikarunk kiképzésére és nevelésére vannak hivatva, óvakodni kell attól, hogy ezen állománycsoportot elpolgárosítsuk vagy külsőségekkel lekicsinyeljük, s így önérzetüket csökkentsük, mert akkor lemondhatunk arról is, hogy a csapattisztek legkiválóbbjai jelentkezzenek tanárnak."[18]

A nehezen megszületett új nevelőtanári állománycsoportba végül okleveles tanári végzettséggel, 4–5 év gyakorlat után kérhették magukat a jelentkező törzstisztek, illetve kivételesen olyan, nem érettségi tárgyat tanító, öt év gyakorlattal rendelkező tiszttanárok is átkerülhettek ebbe a kategóriába, akiket minden elöljárójuk egybehangzóan javasolt.[19]

Az értelmiségi munkanélküliség, a korszak tanártúlkínálata is elősegítette, hogy a harmincas évek elejére volt csapattisztekből és „beöltöztetett" tartalékos tisztekből szakmailag és pedagógiailag jól képzett tanárgárdával rendelkezzenek a VKM elvárásainak megfelelően lassan elit iskoláknak számító rejtett katonai tanintézetek.[20] Az egyetemre vezényelt csapattiszteket az első években „rendhez és fegyelemhez szokott" szerzetes tanárokkal pótolták.[21] Még a harmincas évek elején is több paptanár tanított a reáliskolai nevelőintézetekben. A szerzetestanárok mellett kivételesen, egy-egy éves szerződéssel, alkalmaztak polgári (természetesen kizárólag férfi) tanárokat is.

---

[17] Az 1883:XXX. tc. értelmében érettségi tárgyakat csak szakegyetemen oklevelet szerzett pedagógusok taníthattak. Az érettségit adó iskolákban a VKM gyakorolta a felügyeleti jogot; az érettségi elnököket is a VKM nevezte ki; kötelező utasításait, tanterveit szigorúan be kellett tartani. A VKM és a HM közötti titkos megállapodásról l. HL HM eln. 9. 76.680–1922. Jegyzőkönyv Dr. Pintér Jenő, budapesti tankerületi kir. főigazgató a m. kir. budapesti reáliskolai nevelőintézetben végzett látogatásainak tapasztalatairól. 7–8. o.

[18] HL HM eln. 9. 70.671–1920. – A bölcsészkar elvégzését a tiszttanárok számára az elvárt latin tudás is nehezítette.

[19] HL HM eln. 9. 11.047–1921. Szolgálati utasítás magyar kir. katonatanárok számára. A K-9. Szervi Határozvány részeként adták ki, majd újították meg 1931-ben. L. HL HM eln. 9. 109.226–1931. A nevelőtanárok a katonaállományú honvéd tisztviselők csoportjába tartoztak. Magát az állománycsoportot az 1920-as Szolgálati Szabályzat I. részének az 58. sz. Rendeleti Közlönnyel (Szabályrendeletek) 1920. okt. 23-án kiadott első melléklete létesítette.

[20] 1920-ban a tantestületek 20 tanárából kb. csak ötnek volt megfelelő végzettsége. Az állás nélküli diplomás tanárok számát ugyanakkor jelentősen megnövelték az elcsatolt területekről beáramlók.

[21] Alkalmazásukat már 1919-ben elrendelték. HL HM eln. 9. 16.215–1919. – 1938-ig tanítottak szerzetes tanárok az intézetekben. 1938 után csak az intézeti lelkészek maradtak, és attól kezdve már csak hit- és erkölcstant oktattak.

A M. Kir. „Bocskai István" Katonai Főreáliskola növendékei (1926?)
(Hadtörténeti Múzeum, Fotóarchívum, Lt. sz. 79.488.)

A VKM és a HM együttműködése, a kétféle nevelési irány összehangolása tehát nem volt felhőtlen. A „civil beavatkozást" nehezen fogadták el a haderőben.[22] A kényszerszimbiózistól azonban a húszas években még nem lehetett szabadulni. A trianoni diktátum súlya alatt, az irredenta közhangulattal és revíziós vággyal áthatott, harmadára csökkent országban, közvetlenül a háború utáni években a katonai szempontok, a haderőfejlesztés szóba sem kerülhettek. Helyettük – mint ahogy a régió más országaiban is – „a szellemi és erkölcsi túlsúly növelésének" programja kínálkozott. „A magyar hazát ma nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti naggyá" – fogalmazta meg a kultuszkormányzat az erőgyűjtés időszakának reális programját.[23] Az 1920-as években Klebelsberg Kuno gróf, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) „kultúrfölény" koncepciója szervesen egészítette ki Bethlen István gróf, miniszterelnök (1921–1931) gazdasági és politikai konszolidációját.[24] „Szeretném a köztudatba átvinni – érvelt 1925-ben költségvetési beszédében a katonacsaládból származó miniszter –, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca voltaképpen a honvédelmi tárca is."[25]

---

[22] Az évtized elején sok nehézséget okozott a HM illetékeseinek, hogy a VKM megakadályozta a tanári oklevéllel nem rendelkezők részvételét az érettségiken. Kivételt csak az intézetek parancsnokaival tettek. L. pl.: HL HM eln. 9. 60.248–1922. és HL HM eln. 9. 49.975–1922.

[23] Tudomány, politika, kultúra. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai 1917–1932. (Szerk.: *Glatz Ferenc.*) Budapest, 1990. 189. o.

[24] Klebelsberg Kuno a kultúrfölény gondolatával, „a szellemi és erkölcsi túlsúly növelésével" kívánta igazolni a magyar szupremácia, a történelmi Magyarország legalább részbeni visszaállításának igényét. Kultúrpolitikája mind a népoktatás, mind a magaskultúra terén jelentős eredményeket hozott.

[25] *Gróf Klebelsberg Kuno* beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926. Budapest, 1927. 516. o. A Klebelsberg által kidolgozott „neonacionalizmus" koncepciójában részben egy magasan kvalifikált, de a nem-

Ha a honvédség vezetői nem is hitték, hogy a műveltségbeli fölény felér a fegyverek erejével, az intellektuális ismeretek gyarapodását tudomásul vették, a magasabb általános műveltségi igényt beépítették a katonai nevelésbe. Az 1920-as években nem adódott más választásuk. A kultúrfölény ideológiájával megerősödött közoktatás hatékonyan érvényre juttatta „civil" irányelveit az elzárkózni nem tudó honvéd nevelőintézetekben is.

A VKM illetékessége ugyanakkor csak a tanórákra korlátozódott, a katonai nevelésbe továbbra sem avatkozott be. Az internátus jellegű intézetek a rejtés időszakában is megőrizhették katonai szervezetüket. Minden évfolyam egy-egy osztály volt délelőtt, de délutánra kettő vagy több szakasszá, egy századdá alakult át. Három (a harmincas években két) növendékszázad alkotott egy zászlóaljat. Az osztályfőnök csapattisztek (szakaszparancsnokok) vezették a húszas években cserkésztevékenységnek álcázott gyakorlatokat. Minden magasabb osztályú növendék feljebbvalónak számított az alsóbb osztályok növendékei számára és megillette a „növendék úr" megszólítás. A legfelső évfolyamosok az alsóbb évfolyamoknál növendéki szakasz-, raj- és háló-(terem) parancsnoki funkciókat tölthettek be.

A VKM a korszak végéig kizárólag a közműveltségi ismeretek, a humán műveltség színvonalának emeléséhez ragaszkodott. Értesítőik tanúsága szerint a rejtett katonai nevelőintézetek – a többi magyar középiskolához hasonlóan –, az 1924-es oktatási törvénynek megfelelően, tancéljuknak fogadták el az ifjúság magasabb általános műveltséghez juttatását, felsőbb tudományos képzésre előkészítését, de mindig hozzáfűzték: „az ismeretek közlésének segítségével az oktatás célja a jellem képzésének előmozdítása."[26] A katonai vezetés és a nevelésben részt vállaló csapattisztek a jellemképzés, a hivatástudat-formálás adekvát eszközének a testi, lelki fegyelmet, kötelességtudást és a győzelembe vetett hitet alakító erkölcsi nevelést tekintették.[27]

A nemzeti eszme, a revízió gondolata hatotta át és határozta meg a húszas, harmincas évek köz- és katonai gondolkodását egyaránt. A hadseregeket dinamizáló nacionalizmus az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében, de még az annak „magyar nemzeti tagozatát" képező honvédségben sem játszhatott szerepet, nem kaphatott nyílt hangot. Trianon után a katonai nevelési értékek is átitatódnak „magyar tartalommal," megtöltődtek hazafias szellemmel. A katonai gondolkodás központi eszméjévé is a revízió vált, de az előző korszakbeli ideálok is alapvető eszmények maradtak: a legfőbb hadúr iránti rendíthetetlen hűség, a választott hivatás rajongásig menő szeretete, az áldozatkészség, a kötelességteljesítés, a jellemszilárdság, a mély becsületérzés, a bajtársiasság és a lovagias gondolkodásmód.[28]

A civil–katonai együttműködést, a hadsereg társadalomba integrálását a két világháború közötti korszakban jelentősen megkönnyítette, hogy a közgondolkodás jóval több ponton érintkezett a katonai gondolkodással, a civil nevelési értékek a katonai nevelési értékekkel, mint a korábbi időszakban. A konzervatív keresztény–nemzeti ideológia és a

---

zeti és revíziós programtól áthatott értelmiségi elit képzése, részben a lakosság egésze konzervatív, keresztény és nacionalista alapozású kulturális szintjének emelése valósult meg. A kormány, a gazdasági nehézségek ellenére, a húszas években a kultusztárca rendelkezésére bocsátotta a költségvetés kb. 10 %-át.

[26] L. pl. Bocskai István M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője. 1925–1926. 5. o.

[27] *Eszenyi József:* A Magyar Királyi Honvédség altiszti kara. Budapest, 1994. 99. o.

[28] *Hidvéghy Sándor:* A kőszegi császári és királyi katonai alreáliskola története. Kőszeg, 1937. Berkovich Brúnó ezredparancsnok előszava, 3. o.

katonai erkölcs (katonai gondolkodás) között meglévő inherens hasonlóság közelítette egymáshoz a társadalom és a katonaság értékrendjét és normarendszerét. Az államcélként megfogalmazódó revízió biztosította a honvédség számára a legitimitást; a rejtés, a „közös sors, a közös cél" minden területen kikényszerítette a civil és a katonai szféra szorosabb együttműködését.[29] A paramilitáris szervezetek a katonás értékeket áramoltatták a civil iskolákba, a hagyományos katonaerények pedig – a nemzeti erők összefogása érdekében és következtében – kiegészültek a társadalomba történő beilleszkedést, a legénység motiválását segítő tiszti tulajdonságokkal, köztük mindenekelőtt a társadalom elitje számára előírt összetettebb, magasabb szintű műveltséggel.

A polgári értékrendhez közelebb álló művelt tiszt ideálját, a közoktatás törekvésén túl, pontosabban azzal összhangban, a hivatásfeladatok kiegészülése hívta életre. A két világháború között, a cs. és kir. korszakhoz képest, nagyobb hangsúlyt kapott a legénységgel történő egyéni foglalkozás, az alárendeltek szociokulturális ismereteket is igénylő motiválni tudása. A katonai vezetők a drillnél jóval hatékonyabbnak találták a főként a hazaszeretetre alapozott erkölcsi nevelés meggyőződéses fegyelemalakító erejét. A csapatpedagógia azt tanította, hogy „sokkal könnyebben, jobban, rövidebb idő alatt lehet kiképezni azt a honvédet, akinek kötelességtudása megértésen, engedelmessége meggyőződésen alapul, és mindenkor megbízhatóbb, mint az olyan, akit csupán a büntetéstől való félelem szorít engedelmességre, és az erkölcsi nevelésre fordított idő busásan meghozza kamatait a kiképzés más ágaiban is."[30]

A két világháború közti korszak tisztjének „legszebb erénye a meggyőződéses fegyelmet alakítani tudó izzó hazaszeretet, az erős nemzeti elkötelezettség lett."[31] A hadsereggel főként a hazafias nemzeti nevelés terén „együtt mozgó" civil szféra örömmel nyugtázta: „a most nevelkedő tiszt nemcsak alapos szakképzettségű katona, hanem a magyar nemzet szellemi életébe beilleszkedő művelt ember is akar lenni."[32] A honvédség, a honvédtiszt szerepköre tehát az 1930-as évekre kibővült. A magyar tiszt immár nemcsak nemzetvédő, hanem –az erkölcsi erő szerepének kiemelésével összefüggésben – nemzetnevelő is lett; legfontosabb békefeladata pedig a „korszerű" nemzeti eszme ápolása.[33]

A polgári iskolák is az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiájának kialakítására törekedtek, és a revans szellemét sugározták. A tantervekben minden nemzeti tárgy (történelem, magyar, földrajz) egy tengely körül forgott: a „Nagy-Magyarország" körül. A propaganda minden eszköze azt sulykolta, hogy „az egyén nem önmagáért van, hanem az egyén feletti nemzetért."[34]

---

[29] A civil és katonai szféra együttmozgását bizonyítja, hogy a hazai konzervativizmus legszínvonalasabb fóruma, a *Magyar Szemle* 1927 és 1944 között megjelent 1560 írásából 10 %-ot tesznek ki a katonai tárgyú írások. A katonai-nemzetvédelmi tematika a két világháború között sokoldalúan jelent meg a civil nyilvánosság előtt. 1924-ben 68 rendes és 13 levelező taggal megalakult a Katona Írók Köre, amelybe polgári írók is tartoztak, köztük Harsányi Zsolt, Vályi-Nagy Géza, Zilahy Lajos.

[30] *Násfay Gábor:* Életünk a katonai hivatás szolgálatában, *Ludovikás Levente,* 1938. 15. o. – „Az évszázadok csiszolta drill"természetesen ezután sem szorult ki a kiképzésből.

[31] Uo. 11. o.

[32] *Napkelet,* 1925. 2. sz. 34. o.

[33] L. *Csathó Egon* akadémikus: A csapattiszt nemzetnevelési feladatai. *Ludovikás Levente,* 1940. 25–27. o.

[34] Kornis Gyula 1921-ben a Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége nevében mondott szavait idézi *Unger Mátyás:* A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemkönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig. 2. kiad. Budapest, 1979. 93–94. o.

A katonaiskolák nemzeti szellemű, hazafias nevelését harcos irredentizmus jellemezte már a békés revíziót hirdető húszas években is. Egy pillanatra sem mondtak le a harcias érzék fejlesztéséről, a heroikus életérzés kialakításáról.[35] A honvédség mindvégig az integritás lázában égett, s mindent megtett, hogy a nemzetet küzdőszellemben nevelje. A tiszti sarjadékokat a korszak végéig következetesen arra nevelték, hogy adandó alkalommal visszaszerezzék a régi határokat. „A nemzet nem nyugodhatik addig, míg az elrabolt területek idegen kézen vannak. A jövőben minden gondolatnak és érzésnek ide kell irányulnia" – szögezték le már a húszas évek elején a honvédelmi minisztériumi rendeletek és utasítások.[36]

A honvédség egységes erkölcsi felfogását kialakító erkölcsi nevelésnek kettős feladatot tulajdonítottak. Egyrészt: a harc céljának megértetését, s az azon alapuló hősiesség kialakítását, másrészt a kimondottan katonai szempontból fontos erkölcsi tulajdonságok kiformálását.[37] A katonai nevelőintézetek a két világháború közötti időszakban is kötelességteljesítésre, fegyelmezettségre, úri gondolkodásra és modorra, bajtársiasságra és összetartásra, igazságérzetre, felelősségvállalásra neveltek, „egészséges becsvágy" kialakítására törekedtek.[38] Ezeket a célokat szoktatással, a kemény katonai rend és fegyelem állandó fenntartásával, a tanárok példamutatásával, feszes napirenddel, testneveléssel és edzéssel, a civil tantárgyak lehetőség szerinti katonai szellemű átszínesítésével és rendkívüli, valamint internátusi tantárgyak oktatásával valósították meg. Az internátusi tárgyak közül a húszas években illemtanórának nevezett hivatásra nevelés állt az első helyen. A zártrendi kiképzés során megszerzett biztonság kiegészült a fellépésben, társaságban szükséges viselkedés elsajátításából adódó biztonsággal. Az „ép test," a fizikai állóképesség, a tartás megalapozását segítette elő az intézeti sportélet, az évente megrendezésre kerülő, katonaiskolák közötti sportversenyek.

A korszak első évtizedében cserkésztevékenységnek álcázott katonai gyakorlati foglalkozások mellett délutánonként a VKM által bevezetett szavaló-, olvasó-, önképző-, sport-, zeneköri és énekkari foglalkozások feszítették tovább az amúgy is „katonás" napirendet.[39] A civil reáliskolai tanterv szerint folyó délelőtti tanórák szintén a délutánok folyamán egészültek ki rendkívüli (választható) tanórákkal és internátusi (kötelező) foglalkozásokkal. A már említett legfontosabb „hivatásra nevelés"-órákon kívül, amelyek a gyakorlati foglalkozásokhoz hasonlóan az osztályfőnök-csapattisztek vezetésével folytak, internátusi tárgynak számított az egészségügyi ismeretek oktatása, a gyorsírás, a levelezés, a tánc és a vívás.

---

[35] V. ö. *Perjés Géza:* A ludovikásokról. *Hitel,* 1991. 6–7. sz., 99–123. o.

[36] HL HM eln. 9. 560.172 – 1920. Wiblinger Jakab ezredes ugyanebben a rendeletében utasította a növendékeket a napilapokban és folyóiratokban megjelenő irredenta költemények és dalok gyűjtésére és betanulására. L. még HL HM eln. 9. 451.871–1920., 90.419–1920. és 9008–1920.

[37] Részletesebben l.: *Eszenyi József:* i. m. 72. o.

[38] V. ö. Oktatási utasítás a m. kir. honvéd nevelő- és képzőintézetek részére. Budapest, 1918. 6. o. Ezeket a katonai nevelési értékeket a korábbi utasítások és a korszak katonapedagógiai írásai is rendre megfogalmazták. „Jellemszilárdság, becsületesség, kötelesség, fegyelem" váltak a korszak katonai beszédeinek vezényszavaivá. L. pl. Shvoy István gy. tábornok, a M. Kir. Honvédség főparancsnokának beszéde az 1936-os tisztavatáson. Idézi: *Ludovikás Levente,* 1936. sz., 68. o.

[39] A napirend katonaiskolai hagyomány volt, a dualizmuskorihoz képest alig változott. A 6 órai vagy fél hetes ébresztő, torna, tisztálkodás, reggeli után 13 óráig folyt a tanítás (1935-ig 50 perces órákban). Az ebéd után kötelező levegőzés után kezdődtek a délutáni foglalkozások. Kb. másfél–két óra jutott az ismétlésre, felkészülésre. A nap, takarodóval, 9 órakor ért véget.

Az intézeti együttélés és elzártság következtében rendkívül erős közösségi érzés és bajtársiasság alakult ki a növendékekben. Az internátusi rend és fegyelem arra tanította őket, hogy törvények uralkodnak felettük, amiket tisztelniük kell, egyéni érdekeiket a közösség érdekeinek kell alárendelniük. „Nincs privátum, míg a haza érdeke úgy kívánja."[40] A honvéd reáliskolai nevelőintézetek gondosan felépített szemlélet- és tudatformáló hatása olyan gondolati és elsősorban érzelmi alapanyaggal látta el a tíz–tizennégy éves koruktól többnyire nyolc, legkevesebb négy évig e fiúinternátusokban nevelkedőket, amelyek egész életükre irányadóak maradtak. Az iskolák zártsága, fegyelme, hierarchikus rendje biztosította, hogy csak a hivatalos politika által támogatott, a hadsereg hagyományainak megfelelő szellemi környezettel érintkezzenek; a középosztályi származást preferáló felvételi feltételek pedig elősegítették, hogy a szülői ház se sugározzon eltérő szellemiséget, és az iskolákba a növendékek már otthonról hasonló értékrenddel érkezzenek.[41]

A húszas évek végére a rejtett katonaiskolák „kinőtték" a Monarchiától örökölt, poroszos fogantatású laktanyaszellemet, amit Ottlik Géza oly hitelesen örökített meg Iskola a határon c. könyvében.[42] Az altisztek helyébe a kor pedagógiai irodalmát, polgári nevelési irányait, tanterveit is ismerő nevelőtisztek kerültek.

Ahogy a bethleni konszolidáció erősödött, az intézetek is erősödtek és gyarapodtak anyagiakban, ellátottságban, épületekben, színvonalban. Költségvetési adataik bizonyítják, hogy a katonaiskolákra a két világháború között a lehetőségekhez mérten sokat áldoztak. Öt katonai nevelőintézet részére (az ötödik a Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő Intézet[43] volt) kb. félakkora összeget irányoztak elő, mint 55 állami középiskola és 6 internátus költségeire. Egy nevelőintézet átlagos költsége hatszor akkora volt, mint egy állami középiskoláé.[44]

A katonai jelleg erősödése a harmincas években

A Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság távozása (1927) után, a harmincas évek elején, még titokban ugyan, de kezdetét vehette a haderőfejlesztés. Önérzetének fokozatos visszaszerzésével a honvédelmi vezetés határozott lépéseket tett tanintézetei kizárólagos irányításának visszaszerzésére is. Bár a rejtés látszatát továbbra is fenn kellett tar-

[40] *Vass Miklós:* Nevelés és nemzeti eszme. In: Zrínyi Miklós M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője 1924–1925. 5. o. A korszak civil és katonai irodalmában sokszor ismételt szlogen.

[41] Az intézetek zártságának előnyeit pontosan látta a korszak kiemelkedő katonapedagógusa, Saád Ferenc is. „Kihasználtuk az iskola társadalmi nevelő hatását. Nevelőink együtt éltek osztályukkal. Ellenőriztük a növendékek olvasmányait és igyekeztünk minden eszközzel lenyesegetni a korszellem káros kinövéseit. Gondunk volt arra, hogy a növendékek értesüljenek a napi eseményekről, de távol tartottuk intézetünktől lázas korunk minden zavaró jelszavát. Mindig hangsúlyoztuk, hogy intézetünk nevelőintézet. Itt nem csupán a tantárgyakon keresztül lehet alakítani az ifjúság lelkét, de nevel maga a templomian tiszta környezet és az intézeti élet minden megnyilvánulása is." A Zrínyi Miklós M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője 1937–1938. 24. o.

[42] Budapest, 1959. Szép vallomás található a katonaiskolai nevelés későbbi „hasznáról" *Székely János:* Nyugati hadtest című könyvében is. Budapest, 1982. 219–224. o.

[43] Katonatisztek árva, félárva, ill. szegény lányainak taníttatását segítendő hozták létre, és szintén a HM 9. tisztképzési és nevelésügyi osztályának irányítása alá tartozott. A lányokat különböző (női) polgári foglalkozásokra képezték ki, de a korszakban kivételes módon igazgatónőjüket és nőtanáraikat ugyanolyan katonai rendfokozattal ruházták fel, mint a fiúinternátusok parancsnokait és tiszttanárait. Erről *Závodi Szilvia:* A Soproni Magyar Királyi „Zrínyi Ilona" Honvédtiszti Leánynevelő Intézet. In a *Hadtörténeti Múzeum Értesítője,* 8. sz., Budapest, 2005. 53–75. o.

[44] HL HM eln. 9. 120.781–1931.

tani, megkezdődött a reáliskolai nevelőintézetekben a VKM által meghonosított szellem és szokások likvidálása, a katonai jelleg hangsúlyozása. „A tisztikarban nem szabad kialakulni engedni oly felfogást, amely a polgári középiskolai tanári mivoltot helyezi előtérbe[45] – szögezték le egymás után a HM-rendelkezések. – A katonai tanintézetek tanári kara elsősorban tiszt (tisztviselő) és az egymás közötti viszonyban a honvédség minden más területén meglévő alá-és fölérendeltség fenntartása mellett a szokásos bajtársi (és nem kollegiális) viszonynak kell uralkodnia." Más tekintetben is „téves és rossz felfogásnak" minősítették a polgári tanügyi hatást. Végül 1932-ben elrendelték: „az intézményparancsnokok nem vehetnek részt a polgári középiskolák igazgatói, a tisztikar a tanári értekezletein. A tankerületi főigazgatók és szakfelügyelők szemlejellegű ellenőrzése megszűnik. Ezek a szervek az intézmények személyzetével és növendékeivel a továbbiakban nem rendelkezhetnek, értekezleteket nem tarthatnak."[46]

A tankerületi főigazgatók 1883-tól deklarált azon jogát, hogy az érettségiket ellenőrizhessék továbbra sem tudták megszüntetni, de az intézetek képzési programjába, a tanmenetbe, a pedagógiai vezetésbe, a tanárok minősítésébe ettől kezdve már nem szólhattak bele; az intézmények működésével kapcsolatos észrevételeiket, kifogásaikat a tanári karokkal többé nem közölhették.

1932-től a katonai nevelőintézetek irányítója pedagógiai vezetés tekintetében is a HM tisztképzési és nevelésügyi osztálya lett. Vezetőjének mindenben ki kellett kérnie a honvédség főparancsnoka mellé rendelt, tábornoki rendfokozatú tisztképzési és nevelésügyi szemlélő véleményét.[47] A HM az iskolák belső életébe és ügymenetébe a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak többé nem engedélyezett beleszólást.

Mindezek az adminisztratív intézkedések azonban nem tudták gyorsan megváltoztatni a reáliskolai nevelőintézetekben éppen ezekre az évekre megszilárdult, az 1920-as években a VKM kezdeményezésével és bábáskodásával formálódó szellemiséget. A szellemi, gondolkodásbeli átrendeződés mindig fáziseltolódással megy végbe. Itt a folyamatot még lassította, hogy az iskolák rejtését, polgári jellegének látszatát, civil tantervét továbbra is fenn kellett tartani. A polgári tanügyi hatóságokkal – bármennyire törekedtek is rá – teljesen nem lehetett megszűntetni az érintkezést. Irányelveikhez, utasításaikhoz, ha csökkenő mértékben is, de a korszak végéig alkalmazkodni kellett. A parancsnokok cseréjét a katonai tradícióknak megfelelően ugyan felgyorsították a harmincas évek közepétől, az addig szokásos 5–6 év helyett két-három évig hagyva őket az intézetek élén, de a húszas években egyetemi oklevelet szerzett törzstisztekből álló tanári kar az intézetek állandó magja maradt; szemléletük, növendékeihez való hozzáállásuk, tanítási módszereik, követelményeik alapvetően a későbbiek során sem változtak.[48]

---

[45] HL HM eln. 9. 115.163–1932.

[46] Uo.

[47] 1929-től a 9. osztály vezetőin és a tankerületi főigazgatókon kívül a szemlélők is rendszeresen, legalább évente kétszer látogatták az intézeteket. A honvéd reáliskolában minden évben látogatást tett egy-egy katolikus és protestáns egyházi személyiség, legtöbbször püspök. Horthy Miklós kormányzó 1922-ben a pécsi és a kőszegi, 1931-ben ismét a kőszegi intézetet látogatta meg. 1932-ben Pécsett látogatást tett Albert királyi herceg, Hóman Bálint kultuszminiszter, Kállay Miklós földművelésügyi miniszter és Fabinyi Tihamér kereskedelmi miniszter. Hóman Bálintot elkísérte Szili Kálmán (VKM) és Varga Imre (pénzügyi) államtitkár, Szapáry Lajos gróf főispán, Nedtvich Andor polgármester és Fischer Béla alispán is.

[48] Az „állandó tanárok" sorából kiemelkedett a már említett Saád Ferenc (Pécs) és Mathia Károly (Kőszeg), a korszak katonapedagógiai szakirodalmának megteremtői. Saád Ferenc a harmincas évek elején, Mathia Károly az évtized végén a Ludovika Akadémia tanára volt.

A katonai jelleg erősödésével az 1930-as évek elejétől a gyakorlati képzés vált hangsúlyosabbá. Az egyik legfontosabb elméleti-gyakorlati tárggyá a lövéstan, a lőkiképzés és a fegyverismeret lett, amit oktatni, gyakoroltatni, természetesen, továbbra is csak a délutáni, internátusi órák keretében lehetett. A gyakorlást éleslövészettel fejezték be, az alsóbb évfolyamok légpuskával, a felsőbb évfolyamok hadi fegyverrel lőttek. A harcászati feladatot az úgynevezett csatárkiképzés keretében raj-, szakasz-, század- és zászlóaljkötelelékben hajtották végre. Gyakorolták a harcbiztosítás, a parancsnoki munka fortélyait, a térképolvasás, térképkidolgozás alapfeladatait. Volt kerékpáros kiképzés és – ahol lehetett – síoktatás is. 1933-tól a változásokat külsőségekben is kifejezve megszűnt a cserkészruha, katonás egyenruhát rendszeresítettek, és a tiszttanárokat ismét rendfokozatuknak megfelelően szólították.

A reáliskolai nevelőintézetek katonai jellegüket nyíltan 1937 februárjától vállalták. Ettől kezdve, ahogy már utaltunk rá, a „honvéd" szót nevükben is szerepeltették.[49]

Az Országos Közoktatási Tanács jelentése a katonai nevelésről és a reáliskolai nevelőintézetekről

A szellemi erők háborúra készítésének részeként 1936-tól (a Honvéd Vezérkar 1940-re valószínűsített egy európai háborút) megkezdődött a katonai nevelés és tudatformálás társadalmi méretű népszerűsítése.

Magyarország akkori miniszterelnöke, Gömbös Gyula (1932–1936) – aki 1905-ben hadapródiskolát végzett Pécsett, és a harmincas évek elején két fiát is a kőszegi reáliskolai nevelőintézetbe íratta – 1936 tavaszán felkérte a magyar közoktatás legfelsőbb szervét, az Országos Közoktatási Tanács (OKT) elnökségét,[50] látogassák végig a katonai képző- és nevelőintézeteket, és tapasztalataikról adjanak számot. A katonai nevelés társadalmi népszerűsítését célzó jelentés elkészítését az elnökség tagjai közül a magyar közoktatás kiemelkedő személyisége, Kornis Gyula[51] vállalta fel.[52]

A jelentés első része a katonai nevelés ideális képét, az eszményi tisztet, mint katonaeszményt mutatja be, második része pedig a reáliskolai nevelőintézetekben tett látogatások tapasztalatait, tanulságait összegzi.[53] Kornis interpretációja szerint a magyar tisztet mindenekelőtt mély hivatástudat jellemzi, mely „a nemzet nagy vezérgondolatából, történelmi aspirációinak legbensőbb értékélményéből" táplálkozik, és nem más, mint „an-

[49] Pl. a soproni intézet a M. Kir. Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet elnevezést kapta. Ennek értelmében változott a többi iskola elnevezése is.

[50] Teleki Pált, Kornis Gyulát, Szili Kálmánt és Tasnády Nagy Andrást.

[51] Piarista pap, filozófus, pedagógus, kultúrpolitikus. 1927 és 1931 között az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető alelnöke. 1925-től 1938-ig a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke. 1935–1936-ban a budapesti bölcsészettudományi kar rektora. 1927 és 1931 között államtitkárként a közoktatás egyik irányítója.

[52] HL HM Tanulmánygyűjtemény 2603. „Kornis Gyula jelentése a katonai iskolákban tett látogatásairól." A katonai körökben később sokat hivatkozott Kornis-jelentés Janus-arcú, összetett dokumentum. Célja a katonai nevelés népszerűsítése, de szerzője úgy dicséri a katonaiskolákat, hogy a civil pedagógusok azért érezhessék benne a közoktatás szemszögéből megfogalmazott kritikát is. Mindenki kihallhatja belőle azt, amit szeretne, dicséretet és kritikát is egyszerre.

[53] Ápr. 27-én a kőszegi, ápr. 28-án a soproni reálnevelő intézetet és a Zrínyi Ilona leánynevelő intézetet, máj. 5-én a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoportját, máj. 6-án II. főcsoportját, máj. 7-én a Hadiiskolát látogatták meg.

nak mindenekfelett való érzése, hogy valamennyi tiszt, mint láncszem felelős a nemzet fennmaradásáért vagy pusztulásáért."[54]A többi katonai erény ebből a mélyen átélt hivatástudatból már magától sarjad ki, és a katonai szellem, a „magyar fajszerű katonai virtus" a tiszteken keresztül kiárad a legénységre, az egész nemzetre.[55] A jelentés fő motívuma annak kiemelése és tudatosítása, hogy Trianon, a revízió motiváló ereje csökkentette a katonai nevelésben a civil pedagógia és a közvélemény számára nehezen elfogadható drill szerepét.

A magát jelentése bevezetőjében „szakpedagógusnak" tituláló Kornis Gyula jól ismerte a katonai nevelés irányelveit. Hangsúlyozta, az erős hivatástudat kialakítása elsősorban jellemképzés. Nem „sápadt doktriner intellektualizmus, hanem érzületformálás, az értelemnél sokkal mélyebb érzelmek nevelése: ezek közül is nem az »én-érzelem,« hanem a »mi-érzelem,« a katonai testületi szellem, a kollektív tudat kialakítása."[56] Elérendő célja pedig a „nemzeti ideológia vérré válása," „a nemzeti közösség sorsát megfordítani hivatott feladatba történő beleélés" kialakítása.[57]

Az egyéniséget féltő polgári pedagógia megnyugtatására – és népszerűsítése esetén erre feltétlenül szükség volt – Kornis a kor katonai nevelésének legnagyobb erényeként azt hangsúlyozta, hogy összhangba tudta hozni a kollektivizmust és az individualizmust, a feltétlen engedelmességet és a harcászatban is mindjobban szükséges autonóm cselekvést, önálló gondolkodást. „Mindehhez rendkívül sokoldalú nevelés szükséges" – szögezte le ugyanakkor 19 oldalas jelentése katonai nevelést méltató záró fejezetében. – „A legmagasabb szakmai műveltséget széles hátterű általános műveltségnek kell kiegészítenie... A katonai nevelés nem lehet pusztán szaktechnikai nevelés, hanem ki kell terjednie az ország gazdasági, társadalmi, közigazgatási, politikai, statisztikai, pénzügyi, néppszichológiai stb. viszonyaira."[58]

Bár Kornis, vállalt feladatának megfelelően, végkicsengésében rendkívül pozitívan értékeli a katonai nevelést, a reáliskolai nevelőintézetekre vonatkozó megállapításai tartalmazzák mindazt a civil szemszögű kritikát is, amelyet a közoktatás katonaiskolákkal érintkező szakemberei a közelmúlt együttműködése során rendre megfogalmaztak. Figyelmeztet például az általános és szakműveltség együttes adásából következő túlterhelés veszélyére – a túlterhelés szót alá is húzva. Az OKT volt alelnökének benyomása szerint a növendékek reggeltől estig agyonfoglalkoztatottak, gyors egymás után következő élményeik nem rakódhatnak mélyre, nem marad idejük feldolgozásukra. Ez fásulttá teheti őket.[59] Kornis határozott elégedetlenségét fejezte ki az OKT elnöksége nevében a történelem- és filozófiaórák színvonalát illetően, kifogásolta a parancsnokok – a harmincas évek elején a katonai hagyományoknak megfelelően ismét – meggyorsított cseréjét, a könyvtárakban a civil pedagógiai irodalom hézagait.[60]

---

[54] *Kornis:* i. m. 3. o.

[55] A katonaeszményt – vélhetően központi utasításra – 1935–1936-ban az Értesítők is megfogalmazták. L. pl. *Dr. Saád Ferenc:* Fiamat katonásan szeretném nevelni. In: M. Kir. Zrínyi Miklós Reáliskola Értesítője, 1935/36. 7–11. o. – *Mathia Károly:* Katonai nevelés – jellemnevelés. In: M. Kir. Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 5–10. o.

[56] *Kornis:* i. m. 4. o.

[57] Uo. 3. o.

[58] Uo. 5. o.

[59] Uo. 13. o.

[60] Uo. 15. o.

Mind a hivatástudat-formálás, mind a tanulmányi eredmények, mind a fegyelem terén tapasztalt jó színvonal három alapvető feltételét a jelentés a felvételi szelekcióban, az internátus-jellegben, és a viszonylag csekély osztálylétszámban jelölte meg.[61] „A polgári középiskolákban folyó nagy tömegnevelés felületességével szemben, amely a tanulók óriási létszámából és az iskolákban töltött viszonylag csekély időből következik, katonai nevelőintézeteink összehasonlítatlanul magasabb fokon állnak, mert valóban ismerik kívül belül valamennyi növendéküket, ezek fejlődési menetét és tempóját. Ezért lehetséges itt sokkal mélyebb nevelési hatások kiváltása."[62]

Kornis rendkívül jellegzetesnek mutatta be az iskolák személyiségformáló légkörét. Első benyomásai a legifjabbakról azt sugallták: „A katonai atmoszféra hatása már kis korukban mind Kőszegen, mind Sopronban szemmel láthatóan beleorganizálódik idegrendszerükbe, s egészen más magatartásúvá formálja őket, mint amilyen a civil középiskolai társaik testi, szellemi habitusa. A katonai hivatás kezdettől fogva rájuk nyomja bélyegét."[63] Dicsérte a tanulmányi eredményeket, különösen a reáltárgyakét, külön kiemelve a testi nevelést. Az alsóévesek földrajztudását, térképismeretét még a földrajztudós Teleki Pál is elismeréssel nyugtázta.[64]

A növendékekkel történő beszélgetésekből (a civil pedagógusokat, a közvéleményt megnyugtatandó) is azt a tanulságot vonta le, hogy „a komoly fegyelem nem gátolja az egyéniség egészséges kivirágzását."[65] A hazafias nevelés, „az össztársadalmi feladattal," a revízióval való azonosulás elősegítette, hogy a feltétlen engedelmesség követelményét összeegyeztessék az önállósággal, az egyéni kezdeményezéssel. A növendékek úgy tanultak meg parancsot teljesíteni, hogy közben megőrizték döntési képességüket.

A Kornis-jelentés szerint az OKT a reáliskolák belső életét és a bennük megnyilvánuló szellemet egyértelműen elismerően értékelte. „Katonai nevelésünk szervezete és működése a tervszerű felsőbb irányítás alatt rövid idő folyamán a fejlődésnek hatalmas útját tette meg."[66] – szögezte le. Bár a tervszerű felsőbb irányítást a pedagógus/kultúrpolitikus Kornis Gyula minden valószínűséggel a két minisztérium együttes tevékenységére értette, a honvédség felső vezetése a katonai nevelés értő és elismerő dokumentumának tekintette az OKT jelentését, és a későbbiek során többször hivatkozott rá.

1937 májusában Kornis jelentésének első részét, Katonás nevelés címen elnöki megnyitóként felolvasta a Magyar Pedagógiai Társaság évi közgyűlésén, majd az itt elhangzott előadást megjelentette a Magyar Pedagógiai Szemle 1937. évi 5–6. számában is.[67]

---

[61] A 30–35 fős osztálylétszámok valóban kisebbek voltak a civil középiskolák 40-en felüli létszámainál. A nevelők aránya még ennél is jobb volt: a honvéd reáliskolai nevelőintézetekben 6–8 növendékre jutott egy-egy nevelő.

[62] *Kornis:* i. m. 8. o.

[63] *Kornis:* i. m. 7. o.

[64] Uo. Teleki Pál jelentése. A Kornis-jelentéshez csatoltan megtalálható az OKT-elnökség többi tagjának rövid véleménye is a katonai intézményekben tapasztaltakról.

[65] *Kornis:* i. m. 11. o.

[66] Uo. 18. o.

[67] Uo. 3–9. o. A katonás nevelés című tanulmány és az elnöki megnyitó is a következő Zrínyi-idézettel zárult: „Végy példát a darvakról és a vadludakról. Nem teszik szárnyok alá fejüket, és nem alusznak, míg strázsát nem állítanak; gondold meg: ellenséged sem aluszik, hanem vigyáz és gondolkodik a te károdra."

Az Országos Közoktatási Tanács elismerő értékelésének ismeretében, 1937 őszén katonai vezető körökben nem kis visszatetszést keltett a VKM levélben küldött javaslata,[68] mely arra szólította fel a reáliskolai nevelőintézeteket, hogy az 1934. évi oktatási törvény (XI. tc.) kötelező érvényére tekintettel alakuljanak át humán jellegű gimnáziumokká, és vegyék át az egységes középiskola éppen 1937-re elkészült tantervét.[69]

A rejtés kényszerétől éppen szabaduló, megnövekedett szerepe és önbizalma miatt a civil közoktatástól teljesen elszakadni készülő, a régi tisztképzési rendszer visszaállítására 17 éve váró katonai vezetés felháborodva fogadta a javaslatot, de az érettségiről (s ezzel a VKM is számolt) – középosztályhoz tartozási igénye, a katonai akadémia főiskola jellege miatt – nem mondhatott le. A honvédség vezetőinek felháborodását csak fokozta, hogy az egységes gimnázium legtöbb óraszámban tanított tárgya a – katonaiskolákban csaknem sohasem oktatott és a leendő tisztek számára valóban szükségtelen – latin nyelv volt.[70]

A reáliskolai nevelőintézetek átalakításának nehézségei a harmincas évek végén

A húszas években a VKM által meghonosított, a harmincas évek elejétől a reáliskolai nevelőintézetekből kizárásra ítélt szellemiség az egységes középiskola bevezetésével újabb erősítést nyert. És éppen akkor, amikor a M. Kir. Honvédség vezetői a rejtés megszűnésének biztos tudatában[71] arra a meggyőződésre jutottak, végképp ideje megszabadulni tőle. A Monarchia tisztképző intézeteiben nevelkedett katonai vezetők – a közelgő háborúra tekintettel – a hiányzó alantos tisztek rohamléptekben történő pótlását, az erre a feladatra megfelelő hadapródiskolák visszaállítását, a nevelőintézetekben közel két évtizedig háttérbe szorított szakszempontok érvényre juttatását, gyakorlatibb képzés bevezetését sürgették.

A társadalom elitjéhez tartozó tisztikar magas általános műveltségi színvonalához makacsul ragaszkodó VKM azonban az egységes középiskola bevezetésével és kötelezővé tételével még a harmincas évek végén is sikeresen megakadályozta a hadapródiskolák „jól bevált" típusának visszaállítását.[72]

A VKM csapdája természetesen arra ösztönözte a katonai vezetést, hogy még inkább igyekezzék szabadulni a gyengesége idején ráerőltetett civil kontrolltól.[73]

---

[68] HL HM eln. 9. 35.959–1937. A tízoldalas levelet Kemenes Illés, az Országos Közoktatási Tanács elnöke, budapestvidéki tankerületi kir. főigazgató fogalmazta.

[69] A polgári iskolák neveléscentrikussá tételét szorgalmazó Hóman Bálint kultuszminisztersége időszakában (1932–1941) született egységes középiskola „a nemzeti életben vezető szerepre hivatott értelmiséget" kívánta egységes műveltséggel felvértezni. A polgári reáliskolák 1937-re már megszűntek.

[70] Az 1868. évi átszervezés során Pechmann altábornagy bevezettette az akadémia első és második évfolyamában, de 1874-ben eltörölték. Német katonai akadémiákon a XIX. század utolsó évtizedeiben még kötelező tárgy volt.

[71] A magyar fegyverkezési egyenjogúságot a bledi konferencián 1938 augusztusában ismerték el.

[72] A 30-as évek végén Európában már csak Lengyelországban volt hadapródiskola.

[73] „Általános műveltséggel egy kérdést sem lehet megoldani, de minden kérdést el lehet gáncsolni." – Tiltakozott, pl. Szombathelyi Ferenc, a Ludovika I. főcsoportjának parancsnoka 1938-ban „a magát a Szervi Határozványokba is belopó civil »főiskolai« szellem" ellen. – „Kultúrfölény a mi jelszavunk nem lehet. A népek nagy érdekeinek eldöntésénél nem a kultúrfölény, hanem a nép fegyveres ereje az, ami döntően esik latba.

Röder Vilmos honvédelmi miniszter a reáliskolai nevelőintézetek tantervének módosítása tárgyában 1937 októberében értekezletet hívott össze a Honvédelmi Minisztériumba.[74] A meghívottaknak, a képző- és nevelőintézetek parancsnokainak 30 perces előadásban kellett ismertetniük a maguk és tanári karuk elképzeléseit.[75] A hozzászólások az akkori tiszti mentalitás széles skálájának tanúbizonyságai. Voltak, akik a katonai jelleg erősítése mellett szálltak síkra és volt, aki – ha óvatosan is – annak adott hangot, hogy maradjon meg az iskolák tanterveiben az általános műveltségadó jelleg dominanciája. Azt egyöntetűen kívánatosnak tartották, hogy a reáliskolai nevelőintézetek átmeneti helyzete, „melyben sem teljes értékű középiskolák, sem pedig megfelelő célú katonai iskolák,"[76] szűnjön meg.

Az akadémiaparancsnokok az akadémiák nézőpontjából fejtették ki tágabb, a tisztképzés egészére vonatkozó elképzeléseiket. A Szombathelyi Ferenc vezérkari ezredes, a Ludovika I. főcsoportjának parancsnoka által felvázolt modell például – mutatis mutandis – a dualizmuskori tisztképzési rendszer felélesztését szorgalmazta.[77] A két világháború közti tisztképzés rendszerét hosszúnak, drágának és a gyakorlati élet szempontjából merevnek tartotta. „Ez a kiképzés túl magas az alantostiszti szolgálat szempontjából és emellett mindenki számára igényeket teremt a törzstiszti rendfokozat elérésére." Az alacsonyabb fokú képzés visszaállítását javasolta, mert szerinte a tiszti tömeg képzésére az alantos tiszt a megfelelő, hiszen rájuk van a legnagyobb számban szükség, és ezt a tömegszükségletet olcsóbban és gyorsabban kellene és lehetne is kielégíteni. A középiskolának olyan típusát javasolta tehát, mely a felsőbb évfolyamokon kiemelt óraszámban katonai tantárgyakat oktat; a tehetségesek számára ugródeszka a magasabb képzéshez, a tehetségtelenebbeket pedig kibocsátja az életbe. Az alsóbb fokú képzés befejeztével, aki akar, érettségit tehetne, „különben pedig mint karpaszományos altiszt kerülne a csapathoz és egy év múlva, megfelelő szolgálat után neveznék ki zászlósnak."[78]

Javaslata értelmében a három reáliskolai nevelőintézet közül az egyiket alreállá (négyéves latintanítással), a másikat négyéves főreállá, a harmadikat ötéves hadapródiskolává kellene alakítani. Az akadémiai képzést három évre kellene csökkenteni, a csapatszolgálatot pedig a nyári hónapokra tenni.

Schindler Szilárd tábornok, a Ludovika II. főcsoportjának parancsnoka egyenesen azt indítványozta, hogy szüntessék meg a reáliskolai nevelőintézeteket.[79] A műszaki akadémia tapasztalataira hivatkozva úgy látta, a tehetségesebb és nagyobb tudású tisztjelölteket addig is a gimnáziumokból toborozták. A nevelőintézetek megszüntetésére vonatkozó kategorikus javaslatát azonban az értekezlet résztvevői közül senki sem támogatta.

Illik, hogy legalább a katonai intézetekben ez az egyszerű helyes felismerés legyen irányadó." V. ö. HL HM eln. 9. 51.636–1938. A Ludovika Akadémia 1937–1938. évi jelentése. 3–4. o.

[74] HL HM eln. 9. 35.959–1937. A kétnapos értekezletről készült jegyzőkönyvet lásd: HL HM 49.699–1937.

[75] A kőszegi intézet parancsnoka Berkovich Brúnó, a pécsié Csatáry József a sopronié Röder Jenő ezredes volt.

[76] HL HM eln. 9. 49.669–1937. A M. Kir. Rákóczi Ferenc Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet parancsnokságának írásban megküldött javaslata

[77] Uo. A M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoportja parancsnokának előadása 1937 okt. 22-én.

[78] Uo.

[79] Uo. A Ludovika II. főcsoportja parancsnokának előadása a m. kir. reáliskolai nevelőintézetek tantervének módosításával kapcsolatban.

Nemcsak azért, mert a katonai körök éppen arra készülődtek, hogy a rejtés időszakában átmentett iskolákat végre igazi rendeltetésüknek megfelelően használhassák, de azért sem, mert a kor katonapedagógiai felfogásával azonosulva az értekezlet többi résztvevője azt vallotta: az eredményes hivatásra nevelést maximum 14 éves kortól el kell kezdeni. Schindler tábornok kategorikus javaslatát annak ellenére nem támogatták, hogy mindannyian tudták, nyomós érvként szól mellette, hogy az akadémiai kiképzést az 1937-ben már 60 %-ban civil középiskolákból felvettek miatt mindenképpen elölről kellett kezdeni.

A legélénkebb vitát a katonatiszti általános műveltség jellegére, főként a latintanítás bevezetésére vonatkozó VKM-érvek váltották ki. Azzal mindenki egyetértett, hogy a háború előestéje „végképp nem kedvez a régi korok kedvenc játékszerével történő foglalatoskodásnak."[80] A latin, a humanisztikus műveltség „puhává tesz," bizonyíték rá a magyar értelmiségi elit, mely a klasszikus műveltség hatására pacifistává, antimilitaristává vált, és lenézi a katonákat.

Teljes volt az egyetértés az értekezlet résztvevői között az alsó évfolyamokra vonatkozóan is. Feleslegesek – szögezték le. Káros a tízéves gyermekek kiszakítása a családból. Végül, kompromisszumos megoldásként, úgy határoztak: ha szociális okok miatt mégis maradna egy alreál, ott lehet latin, mert a VKM latin melletti érvei közül azt, hogy elősegítené a szelektálást, az alkalmatlanok más pályára irányítását, elfogadhatónak találták.[81]

Végezetül, az elhangzottakat összegző diplomatikus javaslatában Náray Antal vezérkari alezredes, a 9. osztály vezetője, az 1934:XI. tc. kötelező érvényével alátámasztott, az általános műveltségi szint megtartásához ragaszkodó alternatíva mellett tette le a voksot.[82] A kőszegi intézet 1938-tól visszaalakult alreállá, négyéves latintanítással, a pécsi és a soproni intézetek pedig, tantervükben alig változva, mint magyar királyi főreáliskolák funkcionáltak tovább 1941-ig, amikor – a marosvásárhelyi és nagyváradi katonaiskolákkal kiegészülve – ötéves fegyvernemi hadapródiskolákká alakultak.[83] (Mindkét esetben az egységes gimnázium helyi tantervű tagozataiként!) Az 1934. évi oktatási törvény 23. §-a – mint kiskapu – ugyanis lehetővé tette, hogy csak az első négy osztályban legyen kötelező a latin, heti hat órában, a felső évfolyamokon maradhatott a két nyugati

[80] Csatáry József kifejezése. Egyedül a kőszegi intézet parancsnoka, Berkovich Brúnó ezredes tartotta kívánatosnak, hogy a magyar értelmiség részeként a katonatiszt is rendelkezzen klasszikus műveltséggel.

[81] Az alsó évfolyamokon történő latintanítás elfogadásában az is közrejátszott, hogy az értekezlet résztvevői katonai képzésük megkezdése előtt általában valamilyen gimnázium első négy osztályában szintén tanultak latinul.

[82] Náray Antal a magyar tisztikar azon tagjai közé tartozott, akik látták a humanista műveltség szélsőségeket, felületességet kizáró hasznát is. „Kétségen kívül alapvető elvként kell elfogadni azt, hogy először az embert kell kialakítani, és csak azután lehet szakemberré átformálni. Először ki kell fejleszteni benne a nemes erkölcsökkel telített lelket, amely kincs birtokában az élet minden viharával szemben sikerrel állja meg a helyét és csak azután állítható az így kialakított ember valamilyen feladat megoldása elé" – fogalmazta meg az értekezlet utóiratában, érvelve ezzel a polgári tanterv, az iskolák reálokként történő meghagyása és az érettségi mellett. V. ö. HL HM eln. 9. 49.699–1937.

[83] HL HM eln. 9. 428.397–1938. L. még HM eln. 9. 46.471–1938. K-3 utasítás honvéd reáliskolák számára. – HL HM eln. 1/a. 31.683–1939. A pécsi és a soproni, hagyományainak megfelelően, Zrínyi Miklós, ill. Rákóczi Ferenc gyalogsági hadapródiskola lett. A fegyvernemi hadapródiskolákat a kormányzó. április 1-jén kelt 1705. KI sz. rendelete hívta életre. Budapesten a M. Kir. Görgei Artúr Honvéd Műszaki, Kassán (nem egészen egy évig) a M. Kir. Honvéd Repülő, Marosvásárhelyen a M. Kir. Csaba királyfi Honvéd Gyorsfegyvernemi, Nagyváradon a M. Kir. Gábor Áron Tüzérségi Hadapródiskola kezdte meg működését.

19.000/eln. 9-1937. sz. melléklet

A honvéd reáliskolai nevelőintézetek reformjához.
áttekintő táblázat.

1, Az okt. 22-23 értekezlet eredménye.
Mit javasolnak a pk-k.

	alsótagozat	felsőtagozat
Sopron int. pk.	megszüntetését	középiskola
Kőszegi -"-	legyen középiskola	középiskola
Pécsi -"-	legyen külön tanterve	külön tanterv
L.A.I. főcsop. pk.	megszüntetését	külön tanterv
L.A.II. -"-	megszüntetését	megszüntetését

2, Mit kellene a katona-középiskolában tanítani?

a, Helló alapismeret, pontos és a logikus gondolkodásra szoktatás végett valamint az erkölcsi nevelés eléréséhez ugyanazokat a tantárgyakat, mint a civil középiskolában, és

b, gyakorlati kiképzést nem sokkal nagyobb mérvben mint a civil középiskolában (katonai előképzést)

3, A középiskola előnyei.

a, Az érettségi biztosítja általános és növendéki munkájának komoly voltát.

b, az érettségi alapfeltétel a bat akadémia főiskolai jellegéhez.

c, érettségivel tisztek egyetemi tanulmányokat folytathatnak.

4, Latin tanulás előnyei.

a, A klasszikus eredeti alkotmányok nevelőhatása.

b, fegyelmezett logikus gondolkodásra szoktatást.

c, grammatikai alapismeret adása.

d, felismerhetők latin kifejezések elsajátítása.

5, Latin nyelv hátrányai.

a, Holt nyelv.

b, a tanuló szellemi megterhelése.

c, felső tagozatú tananyag a katonai pályához kevés haszonnal jár.

6, Alreáltagozat hátrányai.

a, Nagyon sok fontos, idő növendék a szellemi képzettségben tananyagbeli csökkenést szenved.

b, a gyermeki kedélyre megfosztva több hátrányt, mint fölényt ad eredményez.

c, a különleges nevelés az alsóbb körökből hiányosan jön.

d, az Vaisolgymnasium (érettebb korban) megkezdett katonai nevelés több eredményt nyújt.

7, Alreáltagozat előnye.

Tanárok és iskolán kívüli helyiségekben szolgáló tisztek azonos nevelése, mindkettő egyaránt megismerkedik

A fentiek figyelembevételével.

A, Döntésre javaslat:

1, Új elnevezés: honvéd középiskola.

2, Kőszeg csak alsótagozat, civil középiskolai tanterv (latinnal) azonos célt, és minimális katonai neveléssel.

3, Felsőtagozatba csak érdemesek lépjenek fel.

4, Pécs és Sopron csak felsőtagozat. 1934. XI. 23. §. szerinti helyi tanterv. (részletek csak a középiskola teljes tantervének ismerete után állapíthatók meg)

B, A végrehajtás munkarendje a döntés alapján.

1, Legfelsőbb hozzájárulás kieszközlése az új szervi hat. kiadásával.

2, Rendeletileg szabályozni az átmenet ütemeit.

3, Új Szolgálati Utasítás kiadása.

4, Részletes tanterv megállapítás V.K.M.-el egyetértőleg.

1937. III/11. Tenay e.r.
a/v. mint Miniszter

Áttekintő táblázat a honvéd reáliskolai nevelőintézetek reformjához.
(HL HM eln. 9. 1937/35.959., melléklet)

nyelv, és a helyi tantervnek megfelelően a reáltárgyak (elsősorban a matematika és ábrázoló geometria) kiemelt óraszáma.

A hadapródiskolákban a helyi tantervnek megfelelően a katonai tárgyak kaptak kiemelt szerepet, de az érettségi tárgyak óraszáma sem csökkenhetett. Az 1941-től induló hadapródiskolák tantárgystruktúrája sokban eltért a reáliskolai nevelőintézetekétől. Rendkívül zsúfolt tanterveik ékes bizonyságai annak, hogy a VKM direktíváitól még a háború alatt sem lehetett szabadulni. Az általános műveltségi tárgyak színvonaltartásának egyedüli biztosítéka – a katonai tárgyak rendkívül nagy óraszáma mellett – a reáliskolákból a hadapródiskolákba került, immár sokéves tapasztalattal rendelkező, művelt tisztek képzésére elkötelezett tanári kar maradt.

A honvéd reáliskolai nevelőintézetek két világháború közti története tehát a magyar katonai középiskolák, a tiszti előképzés kivételes fejezete. Keretükben valósult meg „a kétrendbeli iskolák" már a XX. század elején, a közoktatás részéről kezdeményezett „összehangolása" a civil- és katonatársadalom közelebb kerülésének időszakában, méghozzá úgy, ahogy a civilek szerették volna: a polgári iránynak tett engedmények árán. A sajátos helyzetű katonai nevelőintézetek színvonal terén közelítettek a legjobb polgári középiskolák szintjéhez; a revízióra készülő társadalom pedig jobban megismerte és elfogadta a katonai nevelést, a katonapedagógia értékrendjét, specifikumait. A rejtett katonaiskolák egyetemet végzett tiszttanárai elkötelezett híveivé váltak a művelt tiszt eszményének, s tovább vitték elkötelezettségüket az immár egyértelműen katonai jellegű, de ötéves és érettségit adó, a VKM direktíváitól teljesen elszakadni még a háború alatt sem tudó fegyvernemi hadapródiskolákba is, amelyek a korszak tisztképző és nevelő intézeteinek bár torzóban maradt, de mindenképpen új fejezetei.

Mária Szabó

HUNGARIAN MILITARY SCHOOLS UNDER DUAL CONTROL IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

On the strength of the directives of the Peace Treaty of Trianon, Hungary was allowed to maintain only one military college, the Royal Hungarian Ludovika Academy, which was turned into a four-year college in 1922. The cadet schools and military secondary schools that operated in Hungary during the period of the Austro–Hungarian Monarchy provided the basis for the establishment of four boys' boarding schools in 1921. These military secondary schools, which first offered four, and then later eight years of education, had to conceal their military character until 1937. From 1922, these schools were supervised by the Ministry of Religion and Public Education, but in fact they came under dual control, as they were directed by both the Ministry of Religion and Public Education and the Ministry of Defence. Owing to their dual supervision that often provoked conflicts, the Hungarian military secondary schools represented a special chapter in the history of Hungarian officer training. The considerable differences between the principles and values of military and civil education were manifest in these schools and provided grounds for both conflicts and compromise.

Due to the dual control, the military character was pushed into the background and public education gained ground in the military schools in the 1920s. Taking its right of supervision seriously, the Ministry of Religion and Public Education did its best to improve the general knowledge of the boarders who were to join the officer corps and thus to be members of the social elite. Even if military leaders did not believe that intellectual superiority could replace the force of arms, they accepted the academic progress. The mission of the educated officer of the period was re-evaluated: in order to restore the borders of Greater Hungary, the officer of the 1930s had to act as both the defender and the educator of the nation; one of his most important tasks was to motivate his soldiers effectively through "promoting the idea of the modern nation."

From the early 1930s, the military leaders took firm measures to regain exclusive control over the military schools, but not even during the Second World War were they able to reduce the number of subjects that established general knowledge, owing to the insistence on belonging to the middle class and, in relation to that, on the passing of the final exam.

Mária Szabó

LA DOUBLE ADMINISTRATION DES ÉCOLES MILITAIRES «HONVEDS» ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

Résumé

Conformément aux décisions du Traité de Trianon, la Hongrie ne put conserver qu'un seul établissement de formation d'officiers, l'Académie militaire royale hongroise Ludovika qui devint une école supérieure de quatre ans dès 1922. A partir des restes des écoles militaires et des écoles secondaires des sciences qui fonctionnaient sous la Monarchie austro-hongroise furent créés, en 1921, quatre internats pour garçons dits établissements d'éducation spécialisés en sciences. Ces écoles honveds de quatre puis de huit ans durent dissimuler leur caractère militaire jusqu'en 1937. Dès 1922, elles furent administrées par le Ministère des Cultes et de l'Éducation (VKM), mais en réalité, leur administration fut double: outre le VKM, elles furent également placées sous la surveillance du Ministère de la Défense. En raison de cette double administration non sans frictions, ces écoles secondaires honveds constituent un chapitre particulier dans l'histoire de la formation

d'officiers hongrois. C'est là que les principes et les valeurs de l'éducation civile et militaire, fort différents les uns des autres, se heurtèrent et cohabitèrent dans une étrange symbiose pour la première fois.

Dans les années 1920, cette double administration favorisa l'éducation publique en reléguant le caractère militaire au second plan dans les écoles secondaires honveds. Le VKM prit au sérieux son droit de surveillance et mit tout en œuvre pour augmenter le niveau de culture générale des élèves souhaitant appartenir au corps d'officiers, membres de l'élite sociale. Même si l'administration militaire ne croyait pas que la culture vaille autant que la force armée, ils prirent acte de la croissance des connaissances intellectuelles. Les missions des officiers cultivés de l'époque furent élargies: en rapport avec le révisionnisme d'État, l'officier des années 1930 devint aussi un éducateur dont une des principales missions consista à «cultiver l'idée nationale moderne» susceptible de motiver efficacement ses soldats.

A partir du début des années 1930, l'administration militaire fut décidée à récupérer la direction exclusive de ces écoles, mais, même pendant la guerre, elle n'arriva pas à réduire le nombre d'heures de cours des matières de culture générale, parce que les intéressés tenaient au baccalauréat et aussi à leur appartenance aux classes moyennes.

Mária Szabó

DIE DOPPELTE LEITUNG DER HONVED-MILITÄRSCHULEN IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Resümee

Die Beschlüsse des Friedensvertrages von Trianon bezüglich Ungarn machten die Aufrechterhaltung lediglich einer Institution zur Offiziersausbildung möglich: die der Königl. Ung. Honved-Ludovika-Akademie, die ab 1922 zu einer Hochschule mit acht Semestern wurde. Aus den Überresten der gemeinsamen und der Honved-Kadetten- und -Realschulen, die in der Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie auf dem Gebiet des Landes funktioniert hatten, wurden 1921 vier Knabeninternate, sogenannte Realschul-Erziehungsanstalten geschaffen. Diese vier-, später achtklassigen Honved-Mittelschulen mussten ihren militärischen Charakter bis zum Jahre 1937 geheim halten. Ab 1922 wurde ihre Leitung vom Ministerium für Religionswesen und öffentliche Bildung (VKM) übernommen, jedoch verfügten sie in Wahrheit über eine doppelte Leitung: sie wurden sowohl vom VKM, als auch vom Ministerium für Landesverteidigung beaufsichtigt. Infolge dieser doppelten Führung, die nicht frei von Reibereien war, entwickelten sich die Honved-Mittelschulen zu einem ganz besonderen Kapitel der Geschichte der ungarischen Offiziersbildung. Die in bedeutendem Maße abweichenden militärischen und bürgerlichen Bildungs-/Erziehungsprinzipien und -Werte vermengten sich in einer eigentümlichen Symbiose und trafen das erste Mal innerhalb dieser Mauern aufeinander.

Die doppelte Leitung führte in den 1920er Jahren dazu, dass der militärische Charakter in den Hintergrund gedrängt wurde und die öffentliche Bildung immer mehr Raum gewann. Das VKM nahm sein Aufsichtsrecht ernst und tat alles dafür, um die Allgemeinbildung der in Richtung des – zur Elite der Gesellschaft gehörenden – Offizierskorps strebenden Zöglinge auf das höchstmögliche Niveau zu heben. Auch, wenn die Führungspersonen der Honved-Armee nicht wirklich daran glaubten, dass die Bildungsüberlegenheit der Kraft der Waffen gleichkommt, nahmen sie die Vermehrung der intellektuellen Kenntnisse zur Kenntnis. Die beruflichen Aufgaben der gebildeten Offiziere der Zeit wurden ergänzt; in Zusammenhang mit dem revisionistischen Staatsziel wurden die Offiziere in den 1930er Jahren nicht mehr nur zu Verteidigern der Nation, sondern auch zu Erziehern der Nation. Eine ihrer wichtigsten Aufgaben war die „Pflege der zeitgemäßen nationalen Idee", die ihre Soldaten effektiv motivieren konnte.

Ab Beginn der 1930er Jahre unternahm die militärische Führung entschiedene Schritte, um die Ausschließlichkeit in der Leitung ihrer Lehranstalten zurück zu gewinnen. Es gelang ihr jedoch nicht einmal während des Krieges, die Stundenzahl derjenigen Fächer, die die Allgemeinbildung begründeten, zu reduzieren – einerseits infolge des Anspruches der Zugehörigkeit zur Mittelklasse, andererseits, in Zusammenhang damit, infolge des Festhaltens an der Reifeprüfung.

Мария Сабо

ДВОЙСТВЕННОЕ РУКОВОДСТВО ХОНВЕДСКИМИ ВОЕННЫМИ УЧИЛИЩАМИ В ПЕРИОД МЕЖДУ ДВУХ МИРОВЫХ ВОЙН

Резюме

Касающиеся Венгрии решения заключенного в Трианоне мирного договора позволяли иметь в стране только одно единс твенное военное учебное заведение для подготовки офицерского состава – Венгерскую Королевскую Гонведскую Академию Людовика, ставшую с 1922 года четырехлетним высшим военным училищем. Из останков функционировавших на территории страны в период Австро–Венгеркой Монархии совместного и гонведского пажеского и реального училищ в 1921 году было создано четыре интерната для мальчиков – так называемые реальные учебно-воспитательные заведения. Эти школы, вначале работавшие как четырехклассные, а затем восьмиклассные учебные заведения, до 1937 года вынуждены были скрывать свой военный характер. С 1922 года руководство ими взяло на себя Министерство Религии и Всеобщего Образования – в венгерском сокращении VKM. На самом же деле военно-учебные заведения имели двойственное руководство: они инспектировались как Министерством Религии и Всеобщего Образования, так и Министерством Обороны. Вследствие двойственного, и не лишенного противоречий управления гонведские средние школы вписали особую главу в историю подготовки венгерских офицеров. Внутри их стен во-первых сталкивались и смешивались в своеобразный симбиоз существенно различавшиеся принципы и ценности военного и гражданского обучения и воспитания. Это двойственное руководство привело к оттеснению на задний план военного характера обучения в 1920 годах в гонведких средних учебных заведениях. Министерство Религии и Всеобщего Образования, принимая всерьез свое инспекторское право, приложило все усилия для того, чтобы поднять на возможно самый высокий уровень общее образовани курсантов, стремившихся занять место в офицерском составе, принадлежавшем к элите общества. Хотя гонведские военоначальники и не верили, что превосходство в культуре и образовании стоит не менее, чем сила оружия, они смирились и приняли к сведению повышение интеллектуальных знаний кандидатов в офицеры. Связанные с воинским призванием служебные задачи образованных офицеров эпохи расширились: в связи с ревизионисткими государственными целями офицер в 1930 годах стал уже не только защитником, но и воспитателем нации. Одной из наиболее важных его задач было „воспитание и укрепление современной национальной идеи".

Начиная с 1930 годов, военное руководство предприняло решительные шаги по заполучению исключительно в свои руки руководства военно-учебными заведениями, но число учебных часов, предназначенных для обоснования общей образованности офицеров, – исходя из претензии принадлежности к среднему классу и в связи с этим и требования обладания аттестатом зрелости, не удалось сократить даже и в годы войны.

Seres István

Thököly Imre és Törökország

İstván Seres

İmre Thököly ve Türkiye

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006
Magyar–Török Baráti Társaság • Macar–Türk Dostluk Derneği

SALLAY GERGELY PÁL

JAPÁN-MAGYAR KATONADIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK 1938–1944*

Jelen tanulmány célja a japán–magyar katonadiplomáciai kapcsolatok szempontjából jelentős, 1938–1944 közötti időszak eseményeinek bemutatása az eddigi kutatási eredmények tükrében. Külön hangsúlyt kapnak a két ország közötti, katonai vonatkozású kitüntetés-adományozási adatok, amelyek elsőrangú forrásai a két ország között a második világháború időszakában fennálló katonai kapcsolatoknak, részletes közlésüket ezért is tartjuk fontosnak. Vizsgálódásunk kezdő dátuma 1938, aminek magyarázata alább olvasható; a kronológiai végpontként meghatározott 1944-es esztendő japán–magyar katonadiplomáciai eseményeiről ugyanakkor nagyon kevés ismerettel rendelkezünk, s csak valószínűsíteni tudjuk, hogy a japán diplomaták az év derekán hagyták el Magyarországot (ezért zárjuk 1944-gyel az értekezést). Jóllehet a téma még további kutatást igényel, a tanulmány megjelentetését mégis időszerűnek tartjuk, hiszen ebben a témakörben eddig nem jelent meg szakpublikáció, s a magyar közgyűjteményekben hozzáférhető elsődleges források tanulmányozása már megtörtént.

*

1938 mérföldkő a japán–magyar kapcsolatok történetében, hiszen hazánkban akkor létesült először japán követség. Az első világháború kitöréséig ugyanis a távol-keleti ország Osztrák–Magyar Monarchiába akkreditált nagykövete Bécsben látta el hivatali teendőit, majd 1914. július 24-én Japán megszakította a diplomáciai viszonyt Ausztria–Magyarországgal, s az első hivatalos kapcsolat csak mintegy nyolc évvel később jött újra létre a szigetország és a Monarchia két – immár különálló – állama között. Honda Kumataró bécsi japán császári követet – aki 1922. február 9-én nyújtotta át megbízólevelét – és hivatali utódait Magyarországon is akkreditálták, s a japán követek egészen 1938 májusáig az osztrák fővárosból intézték a hazájuk és Magyarország viszonylatában felmerülő ügyeket.[1] A fentiekhez hasonlóan a bécsi japán követséghez beosztott katonai attasék Budapesten is akkreditálva voltak. Közülük az első – Osima Hirosi[2] tüzér őrnagy, később tábornokként berlini japán nagykövet – 1923. június 17-én kapta meg kinevezését e posztra.[3]

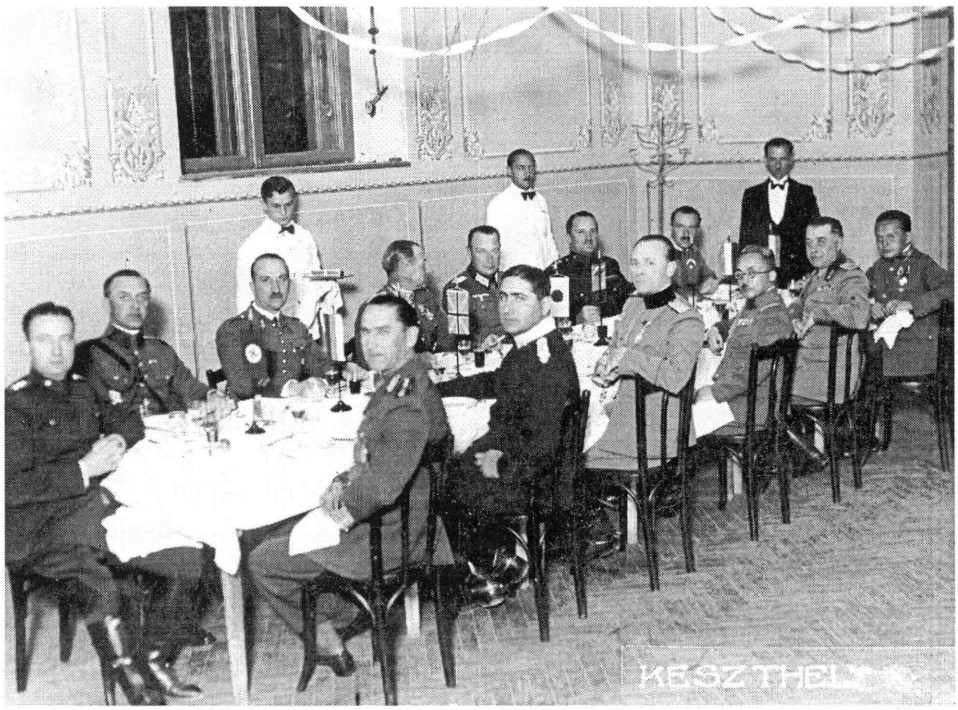
---

* Bár a témára vonatkozó magyarországi levéltári forrásanyag töredékes, célunk a rendelkezésre álló levéltári és könyvészeti források alapján vázolni Japán és Magyarország 1938–1944 közötti katonadiplomáciai kapcsolatait, a hangsúlyt egy különleges és meglepően jól dokumentált részterületre, a kitüntetésügyre helyezve.

[1] *Nagy Iván:* Magyarország kapcsolatai a 2600 éves Japánnal. II., bővített kiadás. A Magyar–Nippon Társaság kiadása, 1943. 10. o.

[2] Osima Hirosi (1886–1975) altábornagy és diplomata. 1923–1925 között bécsi és budapesti, 1934–1938 között berlini japán katonai attasé. 1938–1939, majd 1941–1945 között berlini japán nagykövet. A második világháború után háborús bűnösként életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 1955-ben szabadult. Kodansha Encyclopedia of Japan. Tokió, 1983. 6. k. 125. o.

[3] Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) K 62. (Külügyminisztériumi levéltár. Protokoll osztály.) 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 8374/1923–Küm.

Magyarországra akkreditált katonai attasék találkozója Keszthelyen 1938-ban. A háttal ülő sorban jobbról a harmadik Vakamacu Tadakazu vezérkari ezredes, budapesti japán katonai attasé. (Hadtörténeti Múzeum, Fotóarchívum. Lt. sz.: 33.590.)

1938-ban azonban fölöslegessé vált a magas szintű japán diplomáciai testület fenntartása Bécsben, hiszen az Anschluss után a követi hatáskört Japán berlini követe töltötte be a Harmadik Birodalomba bekebelezett Ausztria viszonylatában is. Így tehát az 1938. június 17-ével a magyar királyi kormányhoz akkreditált új japán követ, Macumija Hadzsime[4] júliusban megérkezett hazánkba és elfoglalta budapesti állomáshelyét.[5] Ezzel összhangban az 1937. július 30-án a bécsi japán követségre katonai attasévá kinevezett Vakamacu Tadakazu[6] vezérkari alezredes 1938 júniusában – már ezredesként – Budapestre helyezte át székhelyét.[7] Ezt a lépést Vakamacu ezredes, illetve hivatali elődje, Szaigo Jugo[8] százados (később őrnagy) már korábban szorgalmazta a japán kormányzat

[4] MOL K 589. (A kormányzó kabinetirodája, II. Külpolitikai vonatkozású iratok I. A diplomáciai képviselet változásaival kapcsolatos levelezés) 16. 11-12. l.

[5] MOL K 63. Külügyminisztériumi levéltár 114. cs. 1938. 15/7. 12. l., 2. o.

[6] MOL K 62. 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 11.025/2/1937–Küm.; Vakamacu Tadakazu (1893–?) altábornagy. 1937. augusztusa és 1939 júliusa között bécsi és budapesti japán katonai attasé, 1939–1945 között csapatparancsnoki és vezérkari beosztásokban szolgált, 1945-ben hadügyminiszter-helyettes. www.generals.dk.

[7] HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) HM 1938. Elnöki B. oszt. 23.579.

[8] Szaigo Jugo (1903–?) őrnagy. 1937 január és július között Budapesten is akkreditált bécsi japán katonai attasé. MOL K 62. 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 15.603/1936-Küm., 314/1937–Küm.

Vakamacu Tadakazu vezérkari ezredes, budapesti japán katonai attasé Esztergom-táborban, a m. kir. 2. honvéd gyalogezred szakasz-harcgyakorlatán, 1939. június 17. (Rainer Pál gyűjteményéből.)

„erős ellenállása" dacára.[9] Úgy tűnik azonban, hogy a magyar katonai vezetés – a japán elvárásokhoz képest – nem értékelte eléggé ezt a változást, így amikor Vakamacu ezredes a japán hadügyminiszter és vezérkari főnök nevében, s azok szerencsekívánatainak átadása céljából 1939. február 28-án, Magyarországnak az Antikomintern Paktumhoz történő csatlakozása alkalmából, már harmadszor tette tiszteletét a m. kir. honvédelmi miniszternél és a Honvéd Vezérkar Főnökénél anélkül, hogy a magyar katonai vezetők ezt – Japánba akkreditált magyar katonai attasé híján – távirati úton viszonozták volna, Vakamacu „sejtetni engedte, hogy a tokiói érzékenység mellett egy ily előzékeny gesztusnak viszonzás nélkül hagyása a katonai attachénak Magyarországról való visszahívását eredményezhetné."[10]

Bartha Károly honvédelmi miniszter végül a március 10-i japán katonai ünnep alkalmából táviratot intézett Itagaki japán hadügyminiszterhez.[11] Nem tudni, hogy a japán jókívánságok megfelelő formában való viszonzásának nehézkessége mennyiben befolyásolta a tokiói döntést, tény azonban, hogy Vakamacu ezredes utódja, Kavabe Torasiro[12] vezérőr-

[9] HL HM 1939. Elnöki B. osztály 12.090.

[10] HL HM 1939. Elnöki B. osztály 12.090.

[11] HL HM 1939. Elnöki B. osztály 12.090.

[12] Kavabe Torasiro (1890–1960) altábornagy. 1932–1934 között moszkvai, 1938–1940 között berlini, 1939–1940 között budapesti japán katonai attasé, 1934–1938, illetve 1940–1945 között csapatparancsnoki és vezérkari beosztásokban szolgált, 1945-ben a japán császári vezérkar főnökének helyettese. www.generals.dk.

nagy, aki berlini katonai attaséként kezdte meg működését 1938 októberében, csak e pozíciója *mellett* teljesített szolgálatot a magyar fővárosban is akkreditált katonai attaséként 1939. augusztus elejétől segédjével, Takaszaki Maszao[13] őrnaggyal együtt,[14] ami egyértelmű visszalépésnek tekinthető a japán–magyar katonadiplomáciában.

Az ideálisnak nem nevezhető helyzet ugyanakkor viszonylag hamar, 1939 végén pozitív irányba változott, amiben az is szerepet játszhatott, hogy az év szeptemberében Ghika György vezetésével Tokióban magyar követséget állítottak fel.[15] (A távol-keleti magyar külképviselet létrehozása ellenére a tárgyalt korszakban mindvégig nem került sor tokiói magyar katonai attasé kinevezésére.) Bartha Károly honvédelmi miniszter 1939. december 12-i előterjesztésében arról számolt be a kormányzónak, hogy a „japán követség közlése szerint kormánya budapesti székhellyel katonai attasét szándékozik kinevezni (Masao Takasaki őrgy.), aki eddig mint a Budapesten is akkreditált berlini japán katonai attasé segédje működött. Magyarországi akkreditálásával berlini beosztása megszűnik."[16] Horthy Miklós még az év december 22-én megadta előzetes hozzájárulását Takaszaki Maszao őrnagynak a budapesti japán követséghez katonai attaséi minőségben leendő kinevezéséhez.[17]

Takaszaki őrnagy kinevezése folytán megszünt Kavabe Torasiro tábornok Budapesten akkreditált japán katonai attaséi beosztása, ezért 1940. január 12-én búcsúkihallgatáson jelent meg a kormányzónál, aki ez alkalommal a Magyar Érdemrend[18] középkeresztjét a csillaggal nyújtotta át neki.[19] (Ugyanezt a magas kitüntetést kapta szolgálataiért Vakamacu tábornok, a korábbi katonai attasé is 1939-ben.[20])

Takaszaki Maszao őrnagy mindössze néhány hónapig (1940 januárjától 1940 áprilisáig) látta el beosztásából eredő szolgálati teendőit, ám ezalatt „minden alkalmat megragadott, hogy Magyarország iránt érzett rokonszenvének kifejezést adjon. Nemcsak szorosan budapesti accreditálásával összefüggő és legkülönbözőbb ügyekben igyekezett Magyarország érdekét szolgálni, hanem főként a távol-keleti hírszerzés terén értékes szolgálatokat tett. Felismerve azt, hogy budapesti székhellyel hathatósabban munkálkodhatik a magyar-japán katonai kapcsolatok szorosabbá tételén, személyesen arra törekedett, hogy Berlinből még mint adjoint Budapestre kiküldessék és ennek folytán bizonyos fokig az ő érdemének tekintendő, hogy [...] távozása után Japán egy külön katonai attachét és adjoint [sic!] küld Magyarországra."[21] A fentiekre, illetve az egyre fejlődő japán–magyar

---

[13] Takaszaki Maszao (1904–?) őrnagy. 1939 áprilistól a berlini, augusztustól egyben a budapesti japán katonai attasé segédje, 1940 január–április között budapesti japán katonai attasé. MOL K 62. 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 23.629/1939–Küm.

[14] MOL K 62. 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 22.377/2/1939–Küm.

[15] *Külügyi Közlöny,* 1939. 7. sz. 58. o.; *Magyar Nemzet,* 1939. IX. 19. 6. o.

[16] HL Legfelsőbb elhatározások I. 41. 1939. 71. d. 6261/ K. I.–1939.

[17] Uo.

[18] Az 1923. június 19-én alapított Magyar Érdemkereszt (1935-től Magyar Érdemrend) polgári és katonai érdemek elismerésére szolgáló, magyar és külföldi állampolgárok részére egyaránt adományozható általános érdemrend volt. 1939-től, harctéri érdemekért, hadidíszítménnyel is el lehetett nyerni. V. ö. *Makai Ágnes – Héri Vera:* Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben. Budapest, 2002. 224. o.

[19] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 2726.

[20] Magyarország tiszti cím- és névtára. IL. évf. Budapest, 1942. 713. o.

[21] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 11.021. Pro domo.

katonadiplomáciai kapcsolatokra tekintettel Takaszaki őrnagyot – rövid magyarországi szolgálati ideje ellenére – a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével való kitüntetésre hozták javaslatba.[22] Kitüntetését április 12-i búcsúkihallgatásán a kormányzó személyesen nyújtotta át neki.[23] Az attasé ilyen rövid idő utáni leváltása „a legkevésbbé [sic!] sem udvariatlanság akar lenni" – világított rá a budapesti japán követség első titkára a külügyminisztériumban – annak oka „kizárólag a jelenlegi háborús viszony Kínával, ahová [...] rövid időn belül el fog kelleni utaznia."[24]

Takaszaki Maszao őrnagy volt az, aki a japán hadvezetőség nevében 1940 elején hadianyagokat és fegyvereket ajánlott Magyarországnak megvételre. A felkínált áruk között puskák, pisztolyok, páncéltörő ágyúk, gyalogsági lövegek, légvédelmi ágyúk, a hozzájuk tartozó lőszerek, illetve repülőgépek és repülőbombák szerepeltek. A katonai attasé jelezte, hogy a felajánlott anyag a legkorszerűbb modellekből áll, amelyeket Japán meglehetősen olcsón tudna Magyarországnak szállítani. Takaszaki azt is közölte, hogy a japánok – saját költségükön – szívesen meghívnának egy magyar szakküldöttséget az anyag megtekintésére, kipróbálására és az esetleges tárgyalások lebonyolítására. A fizetési feltételekre irányuló érdeklődésre az attasé tájékoztatta a magyar felet, hogy ellenszolgáltatásként a japán hadvezetőség amerikai dollárt, angol fontot vagy hadianyag gyártására alkalmas nyersanyagot fogad el. Ilyen feltételek mellett a magyar Honvédelmi Minisztériumban nem tartották elfogadhatónak az ajánlatot.[25]

Budapesti tartózkodása idején Takaszaki őrnagy szerepet kapott egy japán-magyar „rendjelcsere," azaz viszonossági alapon történő kitüntetés-adományozás előkészítésében is, aminek gondolatát a japán fél vetette fel Magyarországnak az Antikomintern Paktumhoz való 1939. február 24-i csatlakozása kapcsán. A „rendjelcsere" magyar oldalán többek között vitéz Faragho Gábor és Ujszászy István vezérkari ezredes, Szentpály-Juhász Egon és Hiday Kornél alezredes, valamint Szentpétery György vezérkari százados neve szerepelt. „A japán részről benyújtott javaslatban vitéz Faraghó Gábor a Szent Kincsrend[26] III. osztályával (középkereszt), Ujszászy István, Szentpály-Juhász Egon a »Rising Sun« rend[27] IV. (tiszti kereszt) osztályával, Szentpétery György pedig a Szent Kincsrend V. (lovagkereszt) osztályával leendő kitüntetésre van előterjesztve."[28] Érdemes megjegyezni, hogy az elismerésre kiszemelt magyar katonatisztek mindannyian a hírszerzés és elhárítás, illetve a külfölddel való kapcsolattartás terén tevékenykedtek. Vitéz Faragho Gábor vezérkari ezredes 1938. április 1. és 1940. március 1. között a m. kir

[22] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 11.021. Pro domo.

[23] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 26.820. Pro domo.

[24] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 11.008.

[25] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 3495.

[26] A nyolc osztályra tagolt japán Szent Kincs Rendet a császár 1888. január 4-én alapította kimagasló polgári és katonai érdemek jutalmazására. Adományozhatóságát 1919-ben nőkre is kiterjesztették. A Rend története során egyes osztályait meglehetősen gyakran adományozták külföldiek számára. *Peterson, James W.:* Orders and Medals of Japan and Associated States. San Ramon, 2000. 34. o.

[27] Japán első nemzeti kitüntetését, a nyolc osztályra tagolt Felkelő Nap Rendet 1875. április 10-én alapították. Általános érdemrend japán és külföldi állampolgárok kitüntetésére, mind katonai, mind polgári érdemekért. Az elsősorban a japán és külföldi uralkodóházak és arisztokrácia tagjainak adományozható különleges fokozatát, a Felkelő Nap Rend paulownia virágokkal ékesített nagyszalagját a császár 1888. január 4-én alapította. *Peterson:* i. m. 12–13., 22. o.

[28] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 13.938. Pro domo.

Honvédelmi Minisztérium Elnöki B. osztályának,[29] Ujszászy István vezérkari ezredes 1939. május 1. és 1942. augusztus 1. között a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztályának volt a vezetője.[30] Szentpály-Juhász Egon alezredes 1939. szeptember 1-től a m. kir Honvédelmi Minisztérium Elnöki B. osztályának helyettes osztályvezetőjeként, majd 1940. március 1-jétől a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztályán 1940. november 1-ig volt a Katonai attasé alcsoport vezetője.[31] Hiday Kornél alezredes a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztálya Nyilvántartó alcsoportjának orosz referense volt.[32] Szentpétery György vezérkari százados 1939. szeptember 1. és 1940. február 15. között, a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztályához beosztva, a Központi offenzív alcsoport, illetve a Nyilvántartó alcsoport vezetője volt.[33]

Mielőtt azonban a kiválasztott tisztek megkapták rendjeleiket, érdekes események zajlottak a kulisszák mögött, amelyek az európai és a japán gondolkodásmód, illetve szokások közötti különbségekről is árulkodnak. A tervezett kitüntetés-adományozással kapcsolatban a magyar fél „felhívta a budapesti japán követség figyelmét arra a tényre, hogy az általánosan érvényben levő nemzetközi szokás szerint ezredeseknek és alezredeseknek középkereszt jár és kérte a javaslatnak eszerinti módosítását."[34]

Válaszul „a budapesti japán követségnek első titkára [...] közölte, hogy Tokióból kapott utasítás értelmében nem áll módjában a kért változtatásokat megtenni a kitüntetési javaslaton, tekintettel arra, hogy a japán kitüntetési szabályzatok szerint alezredeseknek a IV. osztály (tiszti kereszt) jár, magasabb kitüntetési fokozatra fel nem terjeszthetők. Ujszászy István ezredest azért hozták szintén IV. osztályra javaslatba, mert nevezett az egyezmény megkötésekor még alezredesi rangban volt. A japán követség nevezett tagja közölte egyúttal, hogy a [...] javasolt vitéz Németh Imre vk. ezredest ez alkalommal nem áll módjukban kitüntetésre javaslatba hozni."[35] Vitéz Németh Imre vezérkari ezredes, akinek kitüntetését a m. kir. Honvédelmi Minisztérium indítványozta, 1938. február 1. és 1940. december 24. között a minisztérium Elnökségének vezetője volt.[36] Nevét azonban (egyelőre) hiába vetették fel magyar oldalon, mivel „japán részről a dolgot letárgyaltnak tekintik, újabb propozíciók megtétele tehát kilátástalannak látszik."[37]

---

[29] *Szakály Sándor:* A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár. Budapest, 2003. (A továbbiakban *Szakály* 2003.) 93. o. A M. kir. Honvédelmi Minisztérium Elnöki B. osztálya a külföldi államokkal kapcsolatos katonai ügyeket és a katonai attasék ügyeit irányította.

[30] *Szakály* 2003. 355. o. A m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztálya a hírszerző tevékenységet, az elhárítást, a külfölddel kapcsolatos ügyeket és (1942-ig) a propagandatevékenységet ellenőrizte és irányította a honvédségben.

[31] HL HM Igazoló bizottsági iratok, 9593.

[32] *Böll Gábor:* A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In *Okváth Imre* (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában. Budapest, 2001. 95. o.

[33] HL HM Igazoló bizottsági iratok 9597.; *Böll:* i. m. 82., 95. o.

[34] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 13.938.

[35] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 13.938.

[36] *Szakály* 2003. 254. o. A m. kir. Honvédelmi Minisztérium Elnöksége elvi és politikai ügyekkel, hírszerzéssel, kémvédelemmel és sajtóügyekkel foglalkozott.

[37] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 13.938.

A fentiek ellenére a magyarok – esetleges módosítások reményében – tovább folytatták a tárgyalást, mire a japán katonai attasé, Takaszaki őrnagy 1940 márciusában kilátásba helyezte, hogy igyekezni fog Ujszászy ezredesnek a Szent Kincs Rend III. osztálya (középkeresztje) adományozását kieszközölni. Azonban „nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy a »Rising Sun« rend japánoknál rendkívüli kitüntetés, amit csak haditettek elismeréséül szoktak adni, úgy, hogy a japánok felfogása szerint a »Rising Sun« rend tiszti keresztje nagyobb erkölcsi értékű, mint a Szent Kincs rend magasabb osztálya." Takaszaki arra is ígéretet tett, hogy vitéz Németh Imre ezredes kitüntetésére „a közeljövőben, és pedig attaché felváltáskor újabb javaslatot fog tenni."[38]

Hogy az attasé közreműködése eredményes volt, azt bizonyítja, hogy 1940 szeptemberében Ujszászy István vezérkari ezredes a Szent Kincs Rend III. osztálya, Hiday Kornél és Szentpály-Juhász Egon alezredes a Felkelő Nap Rend IV. osztálya, Szentpétery György vezérkari százados pedig a Szent Kincs Rend V. osztálya viselhetésének engedélyezését kérte a honvédelmi miniszter útján a kormányzótól.[39] (Németh Imre japán kitüntetésének részleteit lásd lentebb.)

Takaszaki Maszao őrnagy utódjául a japán kormány Josinaka Vataro[40] vezérkari ezredest delegálta a budapesti japán követséghez. Az új katonai attasé kinevezéséhez Horthy Miklós 1940. március 5-én adta meg előzetes hozzájárulását.[41] Egy későbbi kitüntetési felterjesztésből megtudjuk, hogy amikor Josinaka vezérkari ezredes „az ankarai japán nagykövetségnél mint katonai attaché szolgálatot teljesített, őszinte magyarbarát érzelmeitől vezérelve, minden tekintetben a leghathatósabb támasza volt akkori, ottani katonai attachénknak [vitéz Németh Imre ezredesnek]. Ezen időben szerzett érdemeiért a Mér [Magyar Érdemrend] középkeresztjével lett kitüntetve."[42] E kitüntetését 1939-ben kapta meg.[43] Josinaka vezérkari ezredest 1941. március 1-jével vezérőrnaggyá léptették elő.[44]

Ugyancsak 1940 márciusában került budapesti beosztásába Nisi Hiszasi őrnagy, a katonai attasé segédje.[45] Nisi őrnagy egy évig, 1941 áprilisáig volt Josinaka tábornok segédje, majd áthelyezték Berlinbe a német szárazföldi haderő főparancsnokságára (Oberkommando des Heeres), ahol a japán összekötő törzs hírszerző tisztjeként működött.[46]

Utódja a budapesti japán katonai attaséhelyettesi poszton Nakamura Kenicsi[47] őrnagy lett, akit 1941. március 25-én neveztek ki a budapesti japán követséghez.[48] Nisi őrnagyot

---

[38] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 13.938.

[39] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 55.612.

[40] Josinaka Vataro (?–?) altábornagy. 1937–1938 között vezérkari beosztásban szolgált, 1939–1940 között ankarai, 1940–1942 között budapesti és belgrádi katonai attasé, 1942–1945 között vezérkari és csapatparancsnoki beosztásokban szolgált. www.generals.dk

[41] HL Legfelsőbb elhatározások I. 41. 1940. 72. d. 973/K. I.–1940.

[42] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 40.576.

[43] Magyarország tiszti cím- és névtára. IL. évf. Budapest, 1942. 719. o.

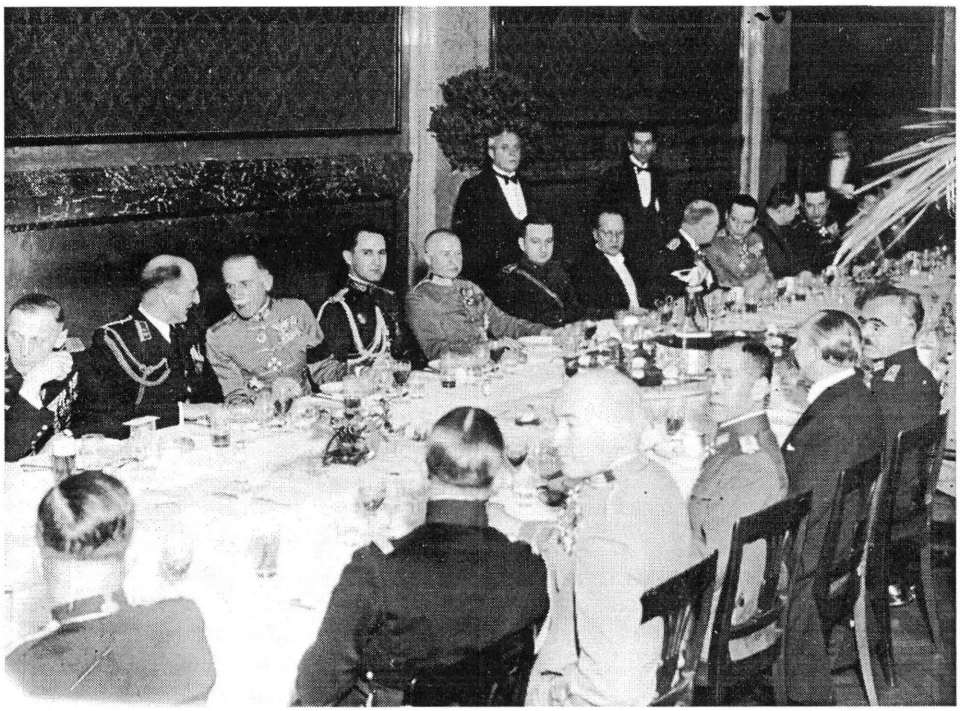
[44] HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 15.858.

[45] MOL K 62. 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 20.997/2/1940–Küm.

[46] HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 23.858.; HL HM 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

[47] Nakamura Kenicsi (1906–?) 1940. augusztus 1-jével őrnagy. 1940. május 4. és 1941. március 21. között a Vichy-i, 1941 áprilistól a budapesti japán katonai attasé segédje. HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 23.858.

[48] HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 23.858.

Magyarországon akkreditált katonai attasék találkozója 1940-ben (?). A háttal ülő sorban jobbról a harmadik Josinaka Vataro vezérkari ezredes, budapesti japán katonai attasé. (Fekete Ferenc gyűjteményéből.)

budapesti szolgálattételéért 1941-ben a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével tüntették ki,[49] míg későbbi tevékenységéért – már alezredesként – megkapta az 1943-ban kifejezetten külföldiek elismerésére alapított Magyar Szent Korona Rend[50] középkeresztjét hadidíszítménnyel és kardokkal.[51]

Josinaka tábornok és Nisi őrnagy neve egy további magyar kitüntetéssel kapcsolatban is felmerült. 1941 júliusában a m. kir. Honvédelmi Minisztérium Elnöki B. osztálya – a honvédelmi miniszter és a Honvéd Vezérkar Főnöke hozzájárulásával – a kormányzó jóváhagyását kérte ahhoz, hogy az Erdélyi Emlékérmet a német, olasz, japán és bolgár katonai és légügyi attasék, illetve segédeik, valamint egyes német tisztek és beosztottjaik is megkaphassák.[52] Az indoklás szerint az attasék és segédeik azért jöttek tekintetbe az

[49] Magyarország tiszti cím- és névtára. 51. évf. Budapest, 1944. 792. o.

[50] A Magyar Szent Korona Rendről *Felszeghy Ferenc – Rátvay Imre – Petrichevich György – Ambrózy György* (szerk. biz.): A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Budapest, é. n. [1943.] 462–464 o.; *Pandula, Attila:* Zur Geschichte des Ordens der Ungarischen Heiligen Krone. *Orden und Ehrenzeichen,* 42. sz. 2006. április. 5–14. o.

[51] HL HM 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

[52] A témáról bővebben *Pandula Attila:* Egy elmaradt „Erdélyi Emlékérem"-adományozás. *Turul,* 2003/3–4. 85–89. o.

Osima Hirosi tábornok, berlini japán nagykövet Budapestre érkezik, 1942 április. A képen látható három japán személy balról jobbra: Okubo Tositaka budapesti japán követ, Josinaka Vataro vezérőrnagy, budapesti japán katonai attasé és Osima tábornok. (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár. Lt. sz. 62.6098.)

érem adományozására, mert Kelet-Magyarország és Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása alkalmával „hathatós közreműködést" fejtettek ki, illetve mert részt vettek Horthy 1940. szeptember 15-i ünnepélyes kolozsvári bevonulásán. A javasolt külföldi tisztek listáján két japán név szerepelt: Josinaka Vataro tábornok, budapesti japán katonai attaséé, valamint segédjéé, Nisi Hiszasi őrnagyé. A kormányzó nem járult hozzá az emlékérem odaítéléséhez külföldiek számára.[53]

Josinaka Vataro katonai attasé budapesti szolgálati ideje alatt számos jelentős esemény történt a japán–magyar diplomáciában. Ilyen volt például Osima Hirosi tábornok, berlini japán nagykövet 1941 júliusi magyarországi látogatása.[54] A korábban Budapesten is akkreditált japán katonai attasét Horthy Miklós Kenderesen fogadta, Bárdossy László miniszterelnök pedig a fővárosban adott villásreggelit a magas rangú vendég tiszteletére. A déjeuner-n megjelent többek között Okubo Tositaka budapesti japán követ, Josinaka Vataro tábornok és Nakamura Kenicsi őrnagy, valamint Banzai Kazujosi[55] tábornok berlini japán katonai attasé és Nisi Hiszasi őrnagy, korábbi budapesti japán katonai attasé-

[53] HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 43.611.

[54] MOL K 62. 25. cím, 8. cs. Japán. 1. rész. 22.377/1941–Küm.

[55] Banzai Kazujosi (1892–1946) altábornagy. 1935–1938 között csapatparancsnoki beosztásokban, 1938–1940 között japán katonai oktatási intézményekben teljesített szolgálatot, 1940–1943 között berlini japán katonai attasé, 1943–1945 között csapatparancsnoki beosztásokban szolgált. www.generals.dk

helyettes, a német szárazföldi haderő főparancsnokságára beosztott japán hírszerző tiszt.[56] Osima tábornoknak a kormányzó Kenderesen tett látogatása alkalmával személyesen nyújtotta át a Magyar Érdemrend nagykeresztjét.[57] Osimának egyébiránt – bár korábban katonai attaséként szolgált Budapesten – ez volt az első magyar kitüntetése, mivel Magyarországon a katonai attasék az 1930-as évek elejéig visszahívásuk alkalmából nem részesültek rendjeladományban.[58]

Katonadiplomáciai szempontból ugyancsak jelentős esemény volt Szaszamoto Sundzsi tartalékos főhadnagy beosztása a keleti hadszíntéren tevékenykedő m. kir. honvéd haditudósító századhoz. A japán tiszt 1942 nyári „vendégszerepléséről" számos fényképfelvétel készült, sőt a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 6. osztálya[59] „a szovjet elleni hadműveletek alkalmával, a m. kir. honvédség csapataival szoros együttműködésben, az ellenség előtt kifejtett kimagasló teljesítményéért" a Magyar Érdemrend hadiszalagos, kardos lovagkeresztjével való kitüntetésre is javasolta. A tiszteletbeli magyar haditudósító számára a kormányzó végül 1942. szeptember 24-i legfelsőbb elhatározásával a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét „csak" hadiszalagon, kardok nélkül adományozta.[60] Ismereteink szerint ez volt az egyetlen olyan eset, amikor japán katona a Magyar Érdemrend valamely fokozatát hadiékítménnyel kapta meg.

Az 1940–1942 közötti időszakra vonatkozóan még az alábbi japán tisztek (és tisztviselők) kitüntetési ügyeiről számolhatunk be. Dr. Deseő László ezredes, moszkvai magyar katonai attasé[61] 1940 májusában a Magyar Érdemrend középkeresztjével való kitüntetésre javasolta Doi Akio vezérkari ezredes, moszkvai japán katonai attasét. A m. kir. Honvéd Vezérkar Főnökéhez felterjesztett kitüntetési javaslatában erre nézve a következő indoklást találjuk: „Doy [sic!] ezredes sok beosztottjával együtt melegen támogatott. Moszkvába való visszaérkezésem után felkeresett, s kormányának utasítására a legmesszebbmenő támogatását ajánlotta fel, s tényleg az összes attachék közül engem segített legjobban. Nevezett két évet töltött orosz csapatszolgálatban, annyival megbízhatóbbak voltak hírei és ítéletei. Helsinkiben tartózkodásom alatt is többször személyesen felkeresett híreivel." A kitüntetés adományozásával kapcsolatban a m. kir. külügyminiszter esetleges észrevételeit kérő honvédelmi miniszteri kiadvány ehhez még hozzáteszi: „Kiváló értesüléseivel [ti. Doi Akio ezredes] nagyban megkönnyítette moszkvai katonai attachénk sokszor nehéz helyzetét és ezáltal a magyar ügynek igen értékes és elismerésreméltó szolgálatokat tett." A japán ezredes kitüntetéséhez 1940 októberében Horthy Miklós is megadta előzetes hozzájárulását, a tiszti cím- és névtárban a Magyar Érdemrenddel kitüntetett külföldiek között azonban nem szerepel Doi Akio neve.[62]

---

[56] Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár. Lt. sz.: 62.6095.

[57] *Pester Lloyd Morgenblatt,* 1941. július 27. 7. o.

[58] MOL K 62. 26. cím, 8. cs. Japán. 2. rész. 9082/1/1929–Küm.

[59] A m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 6. osztálya (1942–1945 között) a propagandatevékenységet ellenőrizte és irányította a honvédségben, s ennek részeként hatáskörébe tartozott a haditudósító századok szervezése, irányítása, a tőlük beérkezett anyag kiértékelése, feldolgozása és nyilvánosságra hozása.

[60] HL Legfelsőbb elhatározások I. 41. 1942. 76. d. 729/K/K. I.–1942.

[61] Dr. nemes Deseő László (1893–1948) ezredes, később vezérőrnagy. 1935 december és 1939 április között moszkvai, 1939 április és december között helsinki, majd 1939 december és 1940 július között ismét moszkvai magyar katonai attasé. *Szakály* 2003. 83. o.

[62] HL HM 1940. Elnöki B. oszt. 28.362.

A magyar haditudósító századhoz beosztott Szaszamoto Sundzsi tartalékos főhadnagy Rakovszky György vezérőrnaggyal, a III. hadtest parancsnokával a keleti hadszíntéren, 1942. június 27. (Hadtörténeti Múzeum, Fotóarchívum. Lt. sz. 51.860.)

1942 áprilisában a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztályának „X" (rejtjelfejtő) alcsoportja magyar kitüntetésre hozta javaslatba a budapesti japán katonai attasé mellé beosztott Szakurai Nobuta alezredest, valamint Hakata Csoszaemon, Horiucsi Ki és Inaba Akira japán császári vezérkari tisztviselőt, ez utóbbiak rendfokozata – a felterjesztés szerint – főhadnagyinak felelt meg. „Nevezettek 1940 augusztus hó kezdete óta rejtjel megfejtés terén az X. alcsoporttal Budapesten együttműködnek és több mint másfél éves együttműködésük alatt e téren az országnak [...] kiválóan hasznos és értékes szolgálatokat tettek," olvasható a felterjesztésben. Szakurai alezredest ezért a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével, a három tisztviselőt pedig a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével való kitüntetésre javasolta a m. kir. honvédelmi miniszter. Miután a kitüntetések tekintetében külpolitikai szempontból sem merült fel észrevétel, azokhoz júniusban a kormányzó is megadta előzetes hozzájárulását. Miután azonban a m. kir. külügyminiszter útján a budapesti japán katonai attasé tudomást szerzett a kitüntetési javaslatról, „kifejezésre juttatta, hogy a fentemlített [sic!] japán tisztviselők, ha egyetemi végzettségük is van, mégis csak altiszti rangban vannak és ezért nem jöhetnek tekintetbe a Mér [Magyar Érdemrend] lovagkeresztjével való kitüntetésre. Ezenkívül saját szempontból nem tartja kívánatosnak, hogy a hozzá beosztottak közül három kiemelve magyar kitüntetésben részesüljön és ezért Szakurai vk. alezredes kitüntetésével egyetért és egyúttal kéri a három tisztviselő kitüntetési javaslatát visszavonni." Amint láthatjuk, a japánok kitünte-

tési politikájában fentebb már tapasztalt szigorú elvek itt is érvényre jutottak. De személyes érdekek is! A japán katonai attasé ugyanis egyúttal kérte, hogy a javasolt tisztviselők helyett Nakamura őrnagyot, az ő segédjét terjesszék fel magyar kitüntetésre, „de erre nézve közöltetett vele, hogy ez nevezett[nek] csak két évi itteni működése után lesz lehetséges, vagy pedig abban az esetben, ha Budapestről elhelyeztetnék."[63] A javasolt személyek közül tehát egyedül Szakurai Nobuta alezredes kitüntetése „kapott zöld utat" – a Magyar Érdemrend tisztikeresztjének adományozását a tiszti cím- és névtár erősíti meg.[64]

1942 novemberében a stockholmi japán katonai attasét terjesztették fel magyar kitüntetésre. „Onodera Makoto japán vk. ezredes, aki 1941. év elejétől Stockholmban mint japán császári katonai attaché működik, a m. kir. Honvédség kirendelt szerveit mindenkor feladatuk teljesítésében a leghathatósabban és legönzetlenebbül támogatta. [...] oly fontos útbaigazításokkal és tanácsokkal szolgált, melyek szerveinknek a jövőben is feladatuk eredményes végrehajtása szempontjából rendkívül hasznosak. Magyarbarát érzelmei és mindenkor nyilvánított szolgálatkészsége, valamint a már eddig is magyar szempontból szerzett kiváló érdemei, kívánatossá teszik, hogy [...] látható magyar kitüntetésben részesüljön. A fentiekben felsorolt érdemeiért a Mér [Magyar Érdemrend] középkeresztjével való kitüntetésre jönne tekintetbe."

A felterjesztésből kiderül továbbá, hogy Onodera ezredes magyar kitüntetését a stockholmi magyar katonai hírszerző szerv már korábban kezdeményezte, ám annak idején az indítvány „a külföldiek részére alakítandó magyar érdemrend alapításáig asserválni javasoltatott." Az eredeti előterjesztés idején tehát már tervezték a Magyar Szent Korona Rend megalapítását, s annak valamely fokozatával szándékoztak a stockholmi japán katonai attasét is kitüntetni. A javaslattevő stockholmi magyar szerv azonban 1942 végén „a magyar érdekek szempontjából" feltétlen szükségesnek vélte Onodera ezredes mielőbbi kitüntetését, ezért az előterjesztésre ismét sor került. Horthy Miklós 1942. december 22-én előzetesen hozzájárult a stockholmi japán katonai attasé részére a Magyar Érdemrend középkeresztjének adományozásához.[65] Kitüntetése a tiszti cím- és névtárban már 1943-as évszám alatt szerepel.[66]

Közben további magyar tisztek kaptak japán kitüntetést. A kormányzó 1941. december 19-i legfelsőbb elhatározásával engedélyezte, hogy vitéz Faragho Gábor vezérőrnagy a japán Szent Kincs Rend III. osztályát elfogadhassa és viselhesse.[67] Faragho Gábor nevével már a japán-magyar „rendjelcsere" értelmében elsőként kitüntetésre javasolt magyar tisztek nevei között találkozhattunk, ám akkor nem kapta meg a kilátásba helyezett III. osztályú Szent Kincs Rendet, hiszen, amint láthattuk, az akkori budapesti japán katonai attasé végül kieszközölte, hogy azt a kitüntetést Ujszászy István vezérkari ezredes kapja meg.

Mivel japán részről az 1940-es adományozás alkalmával meghatározott számú és fajtájú kitüntetés volt előirányozva, Faragho Gábor akkor kimaradt a „rendjelosztásból," s kitüntetésére csak több mint egy évvel később került sor. Bár az adományozás pontos dá-

[63] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 22.161.

[64] Magyarország tiszti cím- és névtára. 50. évf. Budapest, 1943. 775. o.

[65] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 71.050.

[66] Magyarország tiszti cím- és névtára. 51. évf. Budapest, 1944. 787. o.

[67] HL Legfelsőbb elhatározások I. 41. 1941. 74. d. 449/K/K. I.–1941.

tumát nem ismerjük, valószínűleg 1941 őszén történt, amikor Faragho vezérőrnagy a m. kir. Honvédelmi Minisztérium Elnökségének volt a vezetője.[68] Japán kitüntetése ma a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai gyűjteményében van.[69]

1942. június 20-i legfelsőbb elhatározásával Horthy Miklós újabb magyar tiszteknek engedélyezte japán rendjelek elfogadását és viselését: vitéz Németh Imre és Ujszászy István vezérőrnagy a III. osztályú Felkelő Nap Rend, nemes Petrikovits István ezredes pedig a III. osztályú Szent Kincs Rend jelvényeit fogadhatta el és viselhette. Az elhatározást közlő 1942. július 14-i Honvédségi Közlönyben tévesen vitéz nemes dési Bajnóczy József vezérezredes neve mellett is a japán Felkelő Nap Rend III. osztálya szerepel, levéltári forrásokból azonban kiderül, hogy ő valójában az első világháború emlékére kiadott Tiroli Tartományi Emlékérem elfogadására és viselésére kapott engedélyt.[70] Németh Imre az adományozás idején a m. kir. I. honvéd hadtesthez beosztott tábornok,[71] Ujszászy István a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztályának, Petrikovits István a 2. osztály „X" (rejtjelfejtő) alcsoportjának vezetője volt.[72] Ujszászynak – mint láthattuk – ez már a második japán kitüntetése volt, s mindkettőt ugyanabban a beosztásában kapta.

Az alábbiakban kiemelünk néhány érdekes epizódot Josinaka Vataro budapesti japán katonai attasé működésének időszakából a japán–magyar katonadiplomáciai kapcsolatok területéről. 1941. február 10-én Josinaka vezérkari ezredes és Nisi őrnagy látogatást tett a Ludovika Akadémián.[73] 1941. október 3-án Imaoka japán állatorvos őrnagy tekintette meg a bábolnai ménesgazdaságot Nakamura őrnagy katonai attaséhelyettes kíséretében.[74] 1941 őszén a budapesti japán katonai attasé azzal a kéréssel fordult a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztálya Attasé alcsoportjához, hogy „a háború folyamán forgalomba került valamennyi háborús röplap, háborús falragasz és propaganda kiadvány két-két példányát Japánba való továbbítás céljából" szerezzék be számára. A kérést az osztály – Különleges alcsoportja útján – rövid időn belül teljesítette.[75]

A korszak élénk japán–magyar katonai és kulturális kapcsolatait tükröző esemény volt a Magyar Tűzharcos Szövetség és a Magyar–Nippon Társaság által szervezett magyar–japán bajtársi ünnepség 1942. április 19-én Budapesten, amelyen – Az Őrszem című altiszti folyóirat tudósítása szerint – „a budapesti japán császári követség és a Budapesten élő japán kolónia tagjai teljes létszámban megjelentek." A lap beszámolójában a találkozó kapcsán a következőket olvashatjuk: „A japán nemzet több ízben tanújelét adta a magyarokkal szemben érzett őszinte rokonszenvének és megbecsülésének. A világháború folyamán orosz hadifogságba került magyar frontharcosok, akik a keletszibériai hadifogoly táborokban érintkezésbe jutottak a felkelő nap országának hős katonáival, még ma is őszinte elismeréssel és hálás szívvel gondolnak arra a testvéri segíteni akarásra,

---

[68] Vitéz Faragho Gábor vezérőrnagy 1941. szeptember 1. és 1942. november 15. között volt a m. kir. Honvédelmi Minisztérium Elnökség vezetője. *Szakály* 2003. 93. o.

[69] HM HIM Hadtörténeti Múzeum. Lt. sz: 75.697.1./É.

[70] HL Legfelsőbb elhatározások I. 41. 1942. 75. d. 627/K/K. I.–1942.

[71] *Szakály* 2003. 254. o.

[72] *Böll:* i. m. 97. o.

[73] *Ludovikás évkönyv,* XIX. évf., 1941 december. 100. o.; HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 8497.

[74] HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 68.645.

[75] HL HM 1941. Elnöki B. oszt. 67.845.

amellyel a japán katonák a magyar hadifoglyok sorsán segíteni igyekeztek. A szibériai hadifoglyok nagy része a japánok támogatásával tudott hazájába visszatérni. Ennek az elgondolásnak a jegyében határozta el a Magyar Tűzharcos Szövetség, hogy a japán tűzharcos bajtársak részére magyar bajtársi lobogót adományoz. A lobogó ünnepélyes átadása megható bajtársi ünnepség keretében zajlott le."[76] Az ünnepélyen leventezenekar játszotta a japán és magyar himnuszt, s bemutatásra került a „Japán őrjárat" című japán háborús film is.[77] (Április 25-én Békéscsabán, a Magyar–Nippon Társaság és a Magyar Vöröskereszt helyi fiókja által szervezett japán esten a honvédzenekar játszotta a japán és magyar himnuszt, illetve különféle japán és magyar indulókat.[78])

Érdekességként megemlíthetjük, hogy a japán katonai attasék irodája a tárgyalt időszakban a követségtől eltérő helyen, a II. kerületi Nagyajtai utca 1/b. szám alatt volt, amely ház lakói egyébként – a Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztálya Defenzív (kémelhárító) alosztályának közlése szerint – „megbízható, rendes, magyar állampolgárok" voltak, valamint a házban egy japán tisztviselő is lakott. A japán katonai attasé irodája egyúttal lakásul szolgált az ottani feladatokat ellátó magyar mindenesnek is.[79]

Josinaka vezérőrnagy családjával együtt két és fél évet töltött Magyarországon. Szolgálati tevékenységének magyar szemszögből való értékelésére lássunk két korabeli példát. Az egyik a katonai sajtóból származik: „Mindazok, akiknek alkalmuk volt személyesen megismerni, tudják, hogy a tábornok milyen őszinte, igaz barátja Magyarországnak és ittléte alatt sokat munkálkodott a két testvérország [sic!] közötti barátság kimélyítésén."[80] A másik idézet a magyar katonai vezetés hivatalos álláspontját tükrözi:

„Mióta Yoshinaka vezérőrnagy Budapesten mint japán katonai attaché működik, hű maradt az Ankarában tanúsított elveihez és minden egyes alkalmat megragadott, hogy a Magyarország iránti barátságának kifejezést adhasson. A m. kir. honv. vezérkar vele hivatalosan érintkező közegeinek mindenkor a legnagyobb készséggel rendelkezésére állt és [...] a legnagyobb tapintattal működve mindenkor hathatós támasznak volt tekinthető. Egy katonai attasé szolgálati tevékenységének minden ágában magyar szempontból tekintve oly eredményteljes tevékenységet fejtett ki, mely érdemessé teszi arra, hogy [...] újból látható magyar kitüntetésben részesíttessék."[81]

Josinaka tábornok fent említett érdemeinek magyar rendjel adományozása általi újabb elismerése 1942 nyarán vált időszerűvé, amikor szóba került, hogy a katonai attasét hamarosan felmentik beosztásából és visszahívják hazájába. Visszautazásának időpontját csupán az tette bizonytalanná, hogy meg kellett várnia, amíg a szovjet hatóságok kiadják az átutazási vízumot az ő és családja részére. (Japán és a Szovjetunió között a semleges viszony egészen 1945 augusztusáig fennállt.) Az attasé a vízum kézhezvételétől számított 10 nap múlva szándékozott családjával együtt útnak indulni Törökországon keresztül Japánba. Ennek érdekében meg is tette a szükséges intézkedéseket az ankarai japán

[76] *Az Őrszem*, 1942. május 20. 4. o.

[77] *Nagy Iván:* i. m. 139. o.

[78] *Nagy Iván:* i. m. 139–140. o.

[79] HL HM 1941. Elnöki B. osztály 38.527.

[80] *Magyar Katonaújság*, 1942. december 12. 2. o.

[81] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 40.576.

nagykövetségnél. Az ottani japán katonai attasé arról tájékoztatta, hogy az átutazó vízum kiadására a tapasztalatok szerint körülbelül három hetet kell várni. Természetesen felmerült annak a lehetősége is, hogy a keleti fronton zajló hadműveletek miatt az utazás nem válik lehetővé. Ez esetben Josinaka tábornok továbbra is megmaradt volna budapesti japán katonai attaséi beosztásában.[82]

Josinaka Vataro végül 1942. november 23-án jelentette be, hogy megkapta a szovjet vízumot, s hogy december elején el kell hagynia Magyarországot. Mivel az attasé távozása július óta várható volt, és kitüntetési ügye is elő volt készítve, a kormányzó már két nap múlva búcsúkihallgatáson fogadta a japán tábornokot, akinek ez alkalommal személyesen nyújtotta át a Magyar Érdemrend három évvel korábban adományozott középkeresztjéhez a csillagot. A kitüntetési eljárás hivatalos lefolytatására utólag került sor.[83] Ez lehet az oka annak, hogy a tiszti cím- és névtárban 1943-as évszám alatt szerepel Josinaka tábornok újbóli kitüntetése.[84] A távozó katonai attasé búcsúteája november 30-án volt a Gellért-szállóban, számos előkelő személy részvételével.[85]

Josinaka tábornok 1942 december eleji távozása után az attaséi teendőket ideiglenesen segédje, Nakamura Kenicsi őrnagy látta el.[86] Josinaka Vataro utódjául a japán császári kormány Hajasi Tahei[87] ezredest jelölte ki. Kinevezéséhez Horthy Miklós 1943. január 11-én adta meg előzetes hozzájárulását.[88] Az új attasé tiszteletére 1943. február 25-én a Duna-palotában adtak díszebédet.[89]

1943 tavaszának kiemelkedő kulturális eseménye volt a Haditudósító kiállítás május 2-i ünnepélyes megnyitása a pesti Vigadóban. Ez alkalommal a magyar közélet előkelőségein és a honvédség illusztris képviselőin kívül megjelentek a Budapesten akkreditált diplomáciai kar tagjai is, köztük Hajasi Tahei ezredes budapesti japán katonai attasé, valamint segédje, Nakamura Kenicsi őrnagy. Egy akkor készült fényképfelvétel tanúsága szerint a megnyitón a két japán diplomata nagy érdeklődéssel tekintette meg a magyar haditudósító alakulatok keleti hadszíntéren készített fotóit és alkotásait.[90]

Ugyancsak az 1943-as esztendő krónikájához tartozik, hogy japán katonai küldöttségek látogatást tettek magyar hadiipari üzemekben. 1943 júniusában a Gamma műveket és a Ganz-gyárat látogatták meg japán tisztek és mérnökök.[91]

1943. március 28-án Kóbor Frigyes vezérkari őrnagy helsinki magyar katonai attasé magyar hadikitüntetésre javasolta Onoucsi Hirosi vezérkari ezredes, helsinki japán kato-

---

[82] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 40.576. Pro domo.

[83] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 42.878.

[84] **Magyarország tiszti cím- és névtára.** 51. évf. Budapest, 1944. 781. o.

[85] *Magyar Katonaújság,* 1942. december 12. 2. o.

[86] HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 40.576. Pro domo.

[87] Hajasi Tahei (1900–?) ezredes. 1939-től a japán hadiakadémia tanára, 1943 januártól budapesti japán katonai attasé. HL HM 1942. Elnöki B. oszt. 74.141.; 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

[88] HL Legfelsőbb elhatározások I. 41. 1942–1943. 77. d. 140/K. I.–1943.

[89] HL HM 1943. Elnöki B. oszt. 16.267.

[90] *Magyar Katonaújság,* 1943. április 24. 3. o., 1943. május 8. 3. o.; Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár. Lt. sz.: 62.4363.

[91] HL HM Elnöki B. oszt. 1943. 33.312. és 34.202.

Hajasi Tahei ezredes, budapesti japán katonai attasé és helyettese, Nakamura Kenicsi őrnagy a Haditudósító kiállítás megnyitóján a Pesti Vigadóban, 1943. május 2. (Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár. Lt. sz. 62.4363.)

nai attasét. A szűkszavú felterjesztés a következő indoklást tartalmazza: „Jelentem, hogy huzamos idő óta hírszerzés tekintetében a legszorosabb együttműködésben dolgozom itteni japán kollégámmal. Hírközlései folytatólagosak és nagyon értékesek." A m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztályának címzett javaslat a japán ezredesnek a Magyar Szent Korona Rend hadidíszítményes és kardos középkeresztjével való kitüntetését indítványozta, amit Horthy Miklós 1943. július 24-i legfelsőbb elhatározásával hagyott jóvá.[92]

Hajasi ezredesnek és Nakamura őrnagynak a kormányzó 1944. március 24-én a Magyar Szent Korona Rend hadidíszítménnyel és kardokkal ékesített közép-, illetve tisztikeresztjét adományozta.[93] A Magyar Szent Korona Renddel az eddigiekben említett japán személyeken kívül még Numata Eidzsi vezérőrnagy Vichy-i japán katonai attasét tüntették ki, aki a Rend hadidíszítményes, kardos középkeresztjét a csillaggal kapta – az adományozás idejét és apropóját nem ismerjük.[94]

---

[92] HL HM 1943. Elnöki B. oszt. 25.492.; HL HM 1943. Elnöki B. oszt. 39.371.; HL HM 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

[93] HL HM 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

[94] HL HM 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

Részletes információval nem rendelkezünk, azonban tudunk egy további magyar tiszt japán kitüntetéséről. Az erre vonatkozó forrás szerint vitéz Hollós Lajos alezredes a japán Felkelő Nap Rend IV. osztályának volt a tulajdonosa.[95] Hollós Lajos a Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztálya Offenzív (hírszerző) alosztálya rádiós csoportjának volt a vezetője.[96]

*

Amint a fentiekből is kiviláglik, Japán és Magyarország hadereje a második világháború időszakában elsődlegesen a katonai hírszerzés és kémelhárítás terén működött együtt, amely Japánnak kétségkívül a Szovjetunióval kapcsolatos értesülések megszerzése miatt volt fontos. Ezen az együttműködésen kívül a korszakban sor került számos olyan katonai vonatkozású eseményre, amelyekre két ország diplomáciai érintkezésének tipikus megnyilvánulásaiként tekinthetünk (például katonai attasék hadgyakorlatokon való részvétele), s így japán–magyar szempontból különösebb jelentőségük nincs; s voltak olyanok is, amelyeknek csak propagandaszerepét lehet kiemelni (például japán tiszt beosztása a keleti fronton működő magyar haditudósítókhoz).

[95] HL HM 6776. cs. Eln. 8. e. oszt. Szám nélküli iratok, 1944.

[96] *Böll:* i. m. 82. o

Gergely Pál Sallay

THE MILITARY ASPECTS OF JAPANESE-HUNGARIAN DIPLOMATIC RELATIONS, 1938–1944

Summary

On the strength of recent research results, the author aims at introducing the military aspects of the Japanese-Hungarian diplomatic relations between 1938 and 1944. 1938 was a milestone in the history of Japanese-Hungarian relations, as that was the first time that a Japanese Embassy was established in Hungary. Before the First World War, the Far Eastern country's ambassadors to the Austro-Hungarian Monarchy lived and worked in Vienna. On 24 July 1914, Japan broke off diplomatic relations with Austria-Hungary, and official relationships were re-established only eight years later, by that time between Japan and the two separate states of the one-time Austro-Hungarian Monarchy. The Imperial Japanese ambassador to Vienna, who presented his credentials on 9 February 1922, and his successors were accredited to Hungary, too. Up to May 1938, the Japanese ambassadors managed the affairs between their country and Hungary from the Austrian capital. Likewise, the military attachés assigned to the Japanese Embassy in Vienna were also accredited to Budapest. The first of them was appointed to this post on 17 June 1923. As a result of Austria's annexation by the Third Reich in 1938, however, it became unnecessary to maintain a high-level Japanese diplomatic mission in Vienna, since the Japanese ambassador to Berlin represented his country in relation to Austria, too. Thus, a new Japanese ambassador was accredited to the Royal Hungarian government on 17 June 1938, who arrived in Hungary in July to fill his position in Budapest. In parallel with this, the military attaché appointed to the Japanese Embassy in Vienna was transferred to the Hungarian capital in June 1938. For lack of knowledge, it is only rendered possible that the Japanese diplomats left Hungary in the middle of 1944, this year being the closing date of the study.

During the Second World War, the Japanese and Hungarian armed forces cooperated in the fields of military intelligence and counterintelligence primarily, which was certainly in the interest of Japan because of the obtainable information concerning the Soviet Union. Besides this cooperation, there were several military-related events in the period, which can be considered as the typical manifestation of two countries' diplomatic relations (for example the participation of military attachés at army exercises), and there were others, which served propaganda purposes (such as detailing a Japanese officer to the Hungarian war correspondents on the Eastern Front).

Gergely Pál Sallay

RELATIONS DE DIPLOMATIE MILITAIRE ENTRE LE JAPON ET LA HONGRIE, 1938–1944

Résumé

Le but de l'étude est de présenter, selon les résultats de recherches, l'évolution des relations de diplomatie militaire entre le Japon et la Hongrie durant la période 1938–1944. En raison de l'ouverture de la première ambassade du Japon en Hongrie, 1938 fut une année cruciale dans l'histoire des relations hungaro-japonaises. Jusqu'à l'éclatement de la Première Guerre mondiale, l'ambassadeur du Japon accrédité à la Monarchie Austro-hongroise remplit ses fonctions à Vienne. Le 24 juillet 1914, le Japon rompit ses relations diplomatiques avec l'Autriche-Hongrie. Ce n'est que huit ans plus tard que les relations officielles reprirent entre le pays insulaire et les deux États successeurs – désormais indépendants – de la Monarchie. L'ambassadeur de l'Empire du Japon à

Vienne – qui remit ses lettres de créance le 9 février 1922 –, ainsi que ses successeurs furent également accrédités en Hongrie. Aussi les ambassadeurs du Japon traitèrent-ils les affaires hungaro-japonaises depuis la capitale autrichienne jusqu'en mai 1938. De même, les attachés militaires de l'Ambassade du Japon à Vienne furent aussi accrédités à Budapest. Le premier d'entre eux reçut sa nomination le 17 juin 1923. Toutefois, dès 1938, il devint inutile de maintenir un corps diplomatique de haut niveau à Vienne, car à l'issue de l'Anschluss, c'est l'ambassadeur du Japon à Berlin qui remplit les fonctions d'ambassadeur aussi pour l'Autriche annexée par le Troisième Reich. Ainsi le nouvel ambassadeur du Japon, accrédité au gouvernement royal hongrois le 17 juin 1938, arriva-t-il en Hongrie en juillet pour occuper son poste à Budapest. Parallèlement, le siège de l'attaché militaire nommé à l'Ambassade du Japon à Vienne fut transféré à Budapest en juin 1938. Faute d'informations suffisantes, nous ne pouvons que supposer que les diplomates japonais ont quitté la Hongrie en 1944, dernière année traitée par cette étude.

La collaboration des forces armées du Japon et de la Hongrie concerna principalement les renseignements militaires et le contre-espionnage. Ce dernier fut important pour le Japon en raison des informations obtenues sur l'Union soviétique. En plus de cette collaboration, de nombreux événements à caractère militaire eurent lieu durant cette période : certains furent des représentations typiques des rapports diplomatiques entre deux pays (notamment la présence d'attachés militaires lors d'exercices militaires), alors que d'autres jouèrent plutôt un rôle dans la propagande (notamment l'affectation d'un officier japonais auprès de correspondants de guerre hongrois en service au front de l'Est).

Gergely Pál Sallay

JAPANISCH-UNGARISCHE MILITÄR-DIPLOMATISCHE BEZIEHUNGEN, 1938–1944

Resümee

Das Ziel der Studie ist die Vorstellung der Ereignisse der japanisch-ungarischen militärdiplomatischen Beziehungen zwischen 1938-1944 im Spiegel der bisherigen Forschungsergebnisse. Das Jahr 1938 ist ein Meilenstein in der Geschichte der japanisch-ungarischen Beziehungen, da in diesem Jahr erstmals eine japanische Gesandtschaft in Ungarn errichtet wurde. Bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges hatte der in der Monarchie Österreich-Ungarn akkreditierte Botschafter des fernöstlichen Landes seine Amtstätigkeiten in Wien verrichtet. Am 24. Juli 1914 brach Japan seine diplomatischen Beziehungen mit Österreich-Ungarn ab, und die erste offizielle Beziehung zwischen dem Inselstaat und den beiden – nunmehr separaten – Nachfolgestaaten der Monarchie kam erst erneut etwa acht Jahre später zustande. Der japanische kaiserliche Gesandte in Wien – der sein Akkreditiv am 9. Februar 1922 überreichte – und seine Amtsnachfolger wurden auch in Ungarn akkreditiert, und die japanischen Gesandten erledigten die Angelegenheiten bezüglich ihrer Heimat und Ungarn bis zum Mai 1938 aus der österreichischen Hauptstadt. In ähnlicher Weise waren die bei der japanischen Gesandtschaft in Wien eingeteilten Militärattachés auch in Budapest akkreditiert. Der erste von ihnen wurde am 17. Juni 1923 für diesen Posten ernannt. Im Jahre 1938 wurde jedoch die Aufrechterhaltung des hohen japanischen diplomatischen Gremiums in Wien überflüssig, da die Gesandtschaft nach dem Anschluss auch bezüglich des ans Dritte Reich angeschlossenen Österreichs in den Wirkungskreis des japanischen Gesandten in Berlin gehörte. So kam also der mit dem 17. Juni 1938 zur königlich ungarischen Regierung akkreditierte neue japanische Gesandte im Juli in Ungarn an und übernahm seinen Posten in Budapest. In Einklang damit verlegte der an die japanische Gesandtschaft in Wien ernannte Militärattaché seinen Sitz im Juni 1938 nach Budapest. Mangels diesbezüglicher Kenntnisse können wir nur vermuten, dass die japanischen Diplomaten Ungarn Mitte 1944 verließen, deshalb schließen wir die Abhandlung mit diesem Jahr ab.

Die Streitkräfte Japans und Ungarns arbeiteten zur Zeit des Zweiten Weltkrieges in erster Linie auf dem Gebiet des Militärnachrichtendienstes und der Spionageabwehr zusammen. Dies war Japan zweifelsohne deshalb wichtig, um Informationen im Bezug auf die Sowjetunion besorgen zu können. Außer dieser Zusammenarbeit gab es in dieser Zeit zahlreiche Ereignisse mit Militärbezug, die wir als typische Erscheinungsformen des diplomatischen Kontaktes der beiden Länder ansehen können (zum Beispiel die Teilnahme der Militärattachés an Manövern). Zudem gab es auch Ereignisse, hinsichtlich derer wir die Propaganda-Rolle hervorheben können (zum Beispiel die Einteilung eines japanischen Offiziers zu den ungarischen Kriegsberichterstattern, die an der Ostfront tätig waren).

Гергей Пал Шаллаи

ЯПОНСКО-ВЕНГЕРСКИЕ ВОЕННО-ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД С 1938 ПО 1944 ГГ.

Резюме

Целью настоящего исслдования является показ событий в рамках японо-венгерских военно-дипломатических отношний в зеркале достигнутых до сих пор результатов исследований. 1938 год являтся важной вехой в истории японо-венгрских отношений, ибо в этом году было впервые открыто японское посольство в Венгрии. Ибо до начала првой мировой войны официальные дипломатичские связи осуществлялись через посла Японии, аккредитированного в Австро-Венгерской Монархии, затем 24 июля 1914 года Япония прервала дипломатические отношения с Австро-Венгрией, и затем первые официальные дипломатические сношения между дальневосточной страной-островом и двумя уже совсем отдельными самостоятельными государствами, возникшими из Австро-Венгерской Молнархии, была установлены уже восемь лет позже. Посол японского императора в Вене, передавший свою доверительную грамоту 9 февраля 1922 года, и официально преемствующие государства Венгрии были также аккредитованы, а также и все официалные дела, возникавшие в их отношениях. Японские послы вплоть до мая 1938 года из австрийской столицы регулировали все дипломатические сношения между двумя странами. Аналогично этому, работавшие в составе японского посолства в Вене, были также аккредитованы в Будапеште. Первый из них был назначен на этот пост 17 июня 1923 года. Однако в 1938 году стало излишним содержать в Вене японский дипломатический корпус такого высокого уровня. Ибо после Аншлусса полномочия посла исполнял посол Японии в Берлине и в отношении Австрии, которая была присоединена к Германской Третьей Империи,

Таким образом аккрдитованный 17 июня 1938 года к венгрскому королевскому правительству новый японский посол прибыл в Венгрию и занял свою резиденцию в Будапеште. В согласовании с этим военный атташе, наначенный в японское посольство в Вене, в июне 1938 года переместил также свою резиденцию в Будапешт. За отсутствием точных сведений мы можем лишь предполагать, что японские дипломаты в середине 1944 года оставили Венгрию, поэтому на этом году мы прервем наше изложение.

Вооруженные силы Японии и Венгрии в период второй мировой войны сотрудничали прежде всего в области разведки и контрразведки, что было, несомненно, весьма важно для Японии в целях получения сведений, связанных с Советским Союзщом.. Помимо сотрудничества в этой области в этот период имел место ряд таких событий военного плана, которые могут быть рассматриваемы как типичные проявления дивпломатических сношений обеих стран (например, участие военных атташе на военных учниях). Но были также и такие события, где следует выделить роль пропаганды (например, назначение японского офицера к венгерским военным корреспондентам, работавшим на восточном фронте).

BONHARDT ATTILA

KISBARNAKI FARKAS FERENC ÉS A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK*

Az utóbbi hónapokban heves indulatokat váltott ki egy egykori tábornok, kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes (1892–1980) rehabilitálásának kérdése. Az üggyel kapcsolatban a sajtóban és az elektronikus médiában számos igazság, féligazság és téves állítás jelent meg, illetve hangzott el. Írásomban a levéltárakban található adatok alapján szeretném bemutatni, mi áll róla a korbeli dokumentumokban, hogyan vélekedtek felőle kortársai, személyes és politikai ellenfelei, végül, miként ír önmaga saját tevékenységéről, cselekedeteiről.

A név helyes írása

Mindenekelőtt nevének írását kell tisztáznunk. Az írott sajtóban ugyanis vezetéknevét szinte kivétel nélkül kettős névként „Kisbarnaki Farkas"-ként emlegették, sőt volt, hogy – talán a rövidség kedvéért – egyszerűen „Kisbarnaki"-nak nevezték. Farkas Ferenc dunántúli nemesi famíliából származott. A család 1510-től számított nemességét és a kisbarnaki[1] nemesi előnév jogos használatát a Magyar Országos Levéltár 1936-ban igazolta, és ettől kezdve hivatalosan a vitéz nemes kisbarnaki Farkas Ferenc nevet használta.[2]

Katonai pályafutás 1943-ig

Farkas Ferenc Kismarton szabad királyi város főjegyzője, majd rendőrkapitánya öt gyermeke közül harmadikként látta meg a napvilágot 1892-ben. A négy polgári elvégzése után az Eszterházy-alapítvány segítségével 1906-ban felvételt nyert a soproni honvéd főreáliskolába. A főreál elvégzése után az ambiciózus fiatalember magánszorgalomból érettségi vizsgát tett, mielőtt a Ludovika Akadémián folytatta volna katonai tanulmányait.[3]

A Ludovikán „két sáv, két gombos" volt, azaz jeles előmenetelű. Tanárai „igen derék, törekvő akadémikusként" jellemezték.[4] 1912. augusztus 18-án avatták hadnaggyá a soproni 18. honvéd gyalogezredhez.

Az első világháború kezdetén lépett elő főhadnaggyá. Ezredével század-, zászlóaljparancsnokként, majd ezred segédtisztként végigharcolta a világháborút. Megfordult az orosz, a román, az olasz fronton. 1917. június 1-jével századossá nevezték ki. Az összeomlás az osztrák–magyar haderő nyugati hadszíntérre küldött „expedíciós seregtesténél"

---

* A Hadtörténeti Intézet és Múzeumban a katonai rehabilitációról 2006. december 13-án rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett, jegyzetekkel kiegészített változata.

[1] Kisbarnak = Barnakpuszta település Veszprém/Zala vármegyében.

[2] Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Katonai anyakönyvi lapok (a továbbiakban: AKVI); HL Personália, Farkas Ferenc önéletrajz (a továbbiakban: Önéletrajz).

[3] Önéletrajz; HL Ludovika Akadémia, felvételi kérelmek 1909–1912.

[4] HL Ludovika 1911/1912 III. B. osztálykönyv.

Verdun alatt érte. Innen tért haza ezredével Sopronba. A háború alatt kétszer sebesült meg, és két „kardos" kitüntetést szerzett.[5]

A Tanácsköztársaság idején a Teleki-féle bécsi Antibolsevista Comitéval és Lehár Antal csoportjával tartotta a kapcsolatot. Ezért Szombathelyen letartoztatták, és bíróság elé akarták állítani, de közben megbukott a Tanácsköztársaság, így kiszabadult.

1919 és 1921 között a szombathelyi katonai parancsnokságon teljesített szolgálatot. Itt kapcsolódott be az 1919 után újjáéledő magyar cserkészmozgalomba.[6] Katonai tevékenysége mellett nyolc évig irányította a szombathelyi cserkészkerület munkáját. 1928-ban a Magyar Cserkész Szövetség elnökségének tagja, majd a szövetség társelnöke lett. Több hazai és nemzetközi táborozáson vett részt. Közeli ismeretségbe került külföldi és hazai cserkészvezetőkkel, így a Magyar Cserkészszövetség vezetőjével, gróf Teleki Pállal.[7]

Kiváló minősítése alapján Farkas Ferenc 1921-ben felvételt nyert a legrangosabb magyar katonai tanintézetbe, a vezérkari tiszteket képző Hadiakadémiára, amelynek sikeres elvégzése után átkerült a vezérkari tisztek állománycsoportjába. Továbbra is Szombathelyen szolgált, most már vezérkari beosztásban.

1928-ban világháborús érdemei alapján felvételt nyert a Vitézi Rendbe. Ugyanebben az évben, a vezérkari törzstiszti sikeres vizsga letétele után őrnaggyá léptették elő és felhelyezték Budapestre a HM Kiképzési csoport állományába. 1930-ban a Hadiakadémia vagy ahogy akkor leplezési célból mondták, a Tiszti Szabályzatismertető Tanfolyam harcászat tanára lett.[8]

1933-ban Gödöllőn rendezték meg a cserkészek IV. Világjamboree-ját. A rendezvény megszervezésével Farkas Ferencet bízták meg. A nemzetközi tábor, amelyen 30 000 cserkész, ebből 15 000 külföldi vett részt, hatalmas szervezői és erkölcsi sikert hozott a magyar cserkészet számára. A főszervező munkáját Lord Baden Powell külön oklevéllel és az Ezüst Farkas Rend adományozásával ismerte el. A Magyar Cserkészszövetség Fehér Szarvas Renddel tüntette ki. A magyar állam pedig a Magyar Érdemrend tiszti keresztjével honorálta az országnak is dicsőséget hozó teljesítményt.[9] Ugyanebben az évben vezérkari alezredessé léptették elő.

1935-ben felállították Honvédelmi Minisztérium I/d. osztályát. Az osztály ügyköre a HM és a társminisztériumok között felmerülő szervezési kérdések elvi és gyakorlati elintézése volt. Az osztály vezetésével Farkas Ferenc alezredest bízták meg. 1936. november 1-jével ezredessé léptették elő és az Országos Levéltár igazolása alapján a „kisbarnaki" előnevet is viselhette. Szolgálatából adódóan a magyar közélet számos vezető személyiségével ismerkedhetett meg.

---

[5] Önéletrajz; HL I.világháborús tiszti kitüntetési javaslatok; Vitézek Albuma.

[6] A cserkészmozgalmat 1907-ben lord Robert Baden-Powell alapította, amelyből már az első világháború előtt világméretű ifjúsági mozgalom lett. Alapvető célja az ifjúság testi, lelki és szellemi nevelése, hogy tagjai felnőtté válva a társadalom hasznos, cselekvőképes részévé váljanak. Magyarországon a cserkészmozgalom az 1910-es években kezdte meg hódítását. A Magyar Cserkészszövetség 1912-ben alakult meg. A szövetség, miután a Tanácsköztársaság alatt betiltották, 1919 szeptemberében alakult újjá. A Trianon utáni években a cserkészmozgalom, mint a haderőn kívüli kiképzés és a hazafias nevelés egyik lehetséges eszköze a honvédelmi tárca szemében különösen felértékelődött.

[7] *Szakály Sándor:* Mikor lett kisbaranki Farkas Ferenc főcserkész? *Magyar Nemzet,* 1989. jan. 10.; Önéletrajz.

[8] HL AKVI 426/1892.

[9] HL AKVI 426/1892; Önéletrajz.

Az 1938-as év igen jelenetős volt kisbarnaki Farkas Ferenc életében. Mint az 1933-as jamboree és az 1936-os budapesti Grand Prix megszervezésében tapasztalatokkal rendelkező szervezési szakembert megbízták a Budapesten rendezendő Eucharisztikus Kongresszus rendezvényeinek lebonyolításával. Feladatát a legnagyobb sikerrel oldotta meg, amelyért mind a Szentszék, mind a kormányzó, mind a kormány legmagasabb elismerését fejezte ki. A pápai Pius Rend mellett a Magyar Érdemrend Középkeresztjével tüntették ki. A kitüntetési javaslat indoklása így hangzott: „A honvédelmi minisztérium osztályvezetői állásának csorbítatlan ellátása mellett ½ évig minden szabadidejét a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus forgalmi és anyagi természetű kérdéseinek megszervezésére fordította. Tökéletesen megszervezte a lakás, élelmezés, egészségügy, irányítás, belforgalom, szállítás és tömegmozgatás kérdéseit. Ennek köszönhető a kongresszusra összegyűlt több százezres tömegmozgatások zökkenőmentes, fegyelmezett, és minden incidens nélküli lebonyolítása."[10]

Jó szervezőképessége és beosztásából adódó átfogó ismeretei miatt Imrédy Béla miniszterelnöki államtitkárnak akarta meghívni kormányába, amit Farkas Ferenc nem fogadott el.[11]

Mivel a Legfelső Honvédelmi Tanács[12] felállításával a HM I/d. osztályának létjogosultsága megszűnt, kisbarnaki Farkas Ferencet 1938. augusztus 1-jével a Ludovika Akadémia Szombathelyi Ferenc távozásával megürült parancsnoki helyére nevezték ki. A szokásos négy helyett öt évet töltött a Ludovikán. Parancsnokságának idejére esett a M. Kir. Honvédség hivatalos visszatérése az általános védkötelezettségre, ami nagyarányú mennyiségi és minőségi fejlesztéssel járt együtt. Ez megmutatkozott a tisztképzésben is. A nagyobb létszámú évfolyamok mellett új fegyvernemek, újabb fegyverek oktatását is be kellett vezetni, emellett gyorsítani kellett a kiképzés ütemét. Parancsnoksága idején kétszer fordult elő, hogy egy évben két évfolyamot is avattak. Mindezeket a feladatokat is sikerrel oldotta meg az 1940. szeptember 1-jével tábornokká kinevezett kisbarnaki Farkas Ferenc.

A Ludovika parancsnoki teendőinek ellátása mellett Teleki Pál halála után átvette a Magyar Cserkészszövetség vezetését is. Mint főcserkészt 1943. augusztus 10-vel kinevezték az Országos Közoktatási Tanács tagjává.[13]

1942. február 1-jén altábornaggyá léptették elő, így rangviszonyánál fogva hadtestparancsnoki kinevezésre is sorra került, de a Ludovika parancsnoksága alóli felmentése csak az 1943-as tanév végével történt meg. Új beosztásként szóba került a Legfelső Honvédelmi Tanács vezértitkári beosztása, amelynek feladata a különböző minisztériumok tevékenységének összehangolása az ország minél jobb hadrafoghatósága érdekében. Tehát ez inkább politikai állás volt. Végül kívánsága szerint katonai vonalra került, és a debreceni VI. hadtest parancsnokává nevezték ki 1943. augusztus 21-ével.[14]

---

[10] HL Honvédelmi Minisztérium 1938. eln. 8.e. oszt. Farkas Ferenc.

[11] Önéletrajz; HL Tanulmányok, visszaemlékezések gyüjteménye (a továbbiakban: Tgy) 3778 Farkas Ferenc: Vázlatok a Tatár-hágó visszanéz c. könyvhöz.

[12] Legfelső Honvédelmi Tanács: a legmagasabb szintű honvédelmi és országmozgósítási politikai döntéshozó testület. Elnöke a kormányfő, tagjai a külügy-, belügy- és pénzügyminiszter, a tárgyalás anyagában érdekelt miniszter, valamint a hagyományos katonai vezetés: a honvédelmi miniszter, a vezérkar főnöke és a honvédség főparancsnoka. Tevékenysége 1928 és 1938 között titokban folyt, majd az ország fegyverkezési egyenjogúsításával nyílttá vált. Működésének megszervezésére létrehoztak egy vezértitkárságot, amelynek vezetője egy vezérkari törzstiszt vagy tábornok volt. A vezértitkárság feladatát korábban ellátó HM I/d. osztályt megszüntették.

[13] HL AKVI 426/1892.

[14] HL Tgy. 3778.; Önéletrajz; HL AKVI 426/1892.

1943-ig a mindvégig kiváló minősítésű kisbarnaki Farkas Ferenc szép, de hagyományosnak mondható katonai karriert futott be. Ambiciózus egyénisége, beosztásai, a cserkészetben betöltött funkciója és közszereplései révén sokkal több társadalmi és politikai kapcsolattal rendelkezett Magyarországon és külföldön, mint legtöbb tábornoktársa. Neve is jóval ismertebb volt civil körökben, mint más tábornokoké. Horthy megbízott benne, örömét fejezte ki, hogy „az ő területén, Kenderesen" Farkas Ferenc lett a hadtestparancsnok, az általa nem kedvelt Beregfy (Berger) Károly után.[15] A közvélemény mint Teleki Pál közvetlen munkatársát, a magyar cserkészet vezetőjét inkább anglofilnek, mint túlzottan németbarátnak tartotta.

1944. március 19.

Magyarország 1944. március 19-i német megszállása a debreceni hadtest parancsnokaként teljesen váratlanul és felkészületlenül érte. Minthogy a németek a Tisza vonala mentén kettévágták az országot, Budapesttel mind a személyi, mind a távirati, mind a telefonösszeköttetés megszakadt. A debreceni repülőteret egy német ejtőernyős különítmény szállta meg, amelynek zsidóellenes atrocitásait a hadtest parancsnoka erőteljes karhatalmi fellépéssel fékezte meg. A hírzárlat miatt abban hiszemben, hogy a kormányzó és a kormány a németek foglya, kisbarnaki Farkas Ferenc elrendelte csapatai mozgósítását. Felvette a kapcsolatot az erdélyi IX. hadtest rangidős parancsnokával, dálnoki Veress Lajos altábornaggyal, akivel március 26-án Nagyváradon megállapodtak, hogy „ha az ország érdeke megköveteli" felveszik a kapcsolatot a Kárpátok felé közeledő Vörös Hadsereggel és evvel együtt fordulnak a „magyar nemzeti érdekeket megsértő németek ellen". Farkas Ferenc Veress altábornagy utasítására átvette a parancsnokságot az 1. magyar hadsereg Kárpátalján gyülekező mozgósított részei felett is. Március 28-án azonban a németek feloldották a Tisza-zárat, az összeköttetés helyreállt Budapesttel. Kiderült, hogy a kormányzó megegyezett a német megszállókkal. „Így Farkas szemében megszűnt az az ok, ami miatt az előző nap még megvolt benne az a készség arra, hogy a németekkel szembeszálljon." Pár nap múlva a vezérkar főnöke tábornoki értekezletet tartott, ahol nyílt megrovásban részesítette azokat a tábornokokat, „akik az elmúlt zavaros napokban meggondolatlanságokra akarták magukat ragadtatni".[16]

A VI. hadtestparancsnoksággal a fronton

1944. április 8–10-én Farkas Ferenc utasítást kapott a debreceni VI. hadtestparancsnokság mozgósítására és arra, hogy a parancsnokság lépjen a Kárpátok előterébe felvonult 1. magyar hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe. Kisbarnaki Farkas Ferenc személyére nézve április 15-én jelentkezett az 1. hadsereg parancsnokánál, akitől azt a parancsot kapta, hogy kiérkező törzsével vegye át a hadsereg déli szárnyán álló seregtestek (1. és 2. hegyi dandár, a visszavonulóban lévő 201. megszálló hadosztály, valamint a fel-

[15] Farkas Ferenc visszaemlékezése az 1943. 10. 28-i kormányzói fogadásra HL Tgy. 3778.

[16] HL Personália Farkas Ferenc, Farkas Ferenc 1945. novemberi levele Vörös János honvédelmi miniszterhez (a továbbiakban: 1945-ös levél); HL Tgy. 3778.; Budapest Főváros Levéltára Budapesti Büntető Törvényszék B-18164/1949 Farkas Ferenc pere (a továbbiakban: Farkas-per) Simonffy-Tóth Ernő vallomása, dálnoki Veress Lajos vallomása.

vonuló 25. és 27. hadosztályok) feletti parancsnokságot. Az áprilisi előrenyomulás kisebb csatározásai után a VI. hadtestparancsnokság frontszakasza meglehetősen csendes volt. Ez többek között annak is volt köszönhető, hogy megállapodásra jutott az ukrán nemzeti partizánokkal (UPA), amely szerint egymást nem támadják, és közösen küzdenek a szovjet partizánok és csapatok ellen.[17] Farkas altábornagynak annál több súrlódása volt a hadseregparancsnokkal, Beregfy vezérezredessel, akivel eszmei és személyi ellentétben állt.[18] „Minden ilyen súrlódásról kimerítő jelentést küldött Miklós Béla vezérezredesnek, a kormányzó akkori szárnysegédének azt remélve, hogy a szárnysegéd útján közte és a kormányzó között a kapcsolat a távolság ellenére is megmarad."[19]

Úgy látszik, a kapcsolat valóban nem szakadt meg, mert július 11-én a kormányzó a vezérkar főnöke útján, tehát a szolgálati út megkerülésével Budapestre rendelte, amit Beregfy vezérezredes rendkívül rossz néven vett. A kormányzói kihallgatáson Horthy közölte kisbarnaki Farkas altábornaggyal, hogy nincs megelégedve a németbarát Sztójay-kormánnyal, ezért elhatározta, hogy egy „becsületes katonakormányt" alakít Lakatos Géza vezérezredes vezetésével. Farkas Ferencet a kultuszminiszteri tárca vezetésére kérte fel. „Jó Ludovika-parancsnok voltál és jó főcserkész, így kiválóan alkalmas vagy kultuszminiszternek" – indokolta a kormányzó elhatározását. Farkas Ferenc megköszönve a kitüntető bizalmat, de tekintettel a várható szovjet offenzívára, kérte, hogy a kormányzó tekintsen el ettől a megbízatástól. Horthy azonban nem akart engedni, de ahhoz hozzájárult, hogy az ügyek átadása és csapataitól való elbúcsúzás céljából visszatérjen a frontra. Hazarendelése táviratban történik majd.

Mivel a megbeszélés titkos volt, amelyről Beregfy nem tudhatott, Farkas Ferenc azt jelentette a hadseregparancsnoknak, hogy a kormányzó az ezeréves határokat közvetlenül védő VI. hadtest helyzetéről kért jelentést. Beregfy vezérezredes ezt természetesen nem hitte el, úgy vélte, hogy a megbeszélések ellene irányultak.

A harctéri események azonban keresztülhúzták a kormányzói elképzelést. A várt szovjet támadás július 13-án megindult, és a VII. hadtestnél áttörte az 1. magyar hadsereg arcvonalát. A németek Beregfy vezérezredes leváltását követelték. Mint rangidős tábornoknak, Farkas altábornagynak kellett ideiglenesen átvennie az 1. hadsereg vezetését, és parancsot kapott arra, hogy Beregfyt azonnal küldje Budapestre. A későbbi események jobb megértése céljából most adjuk át a szót egy pillanatra Farkas Ferencnek: „Annak ellenére, hogy a parancsot a lehető legtapintatosabban és alázattal hajtottam végre, kétség nem fért hozzá, hogy Beregfy ebben az összeomlott helyzetben szívesen megfojtott volna.

Amikor jelentettem a hadsereg vezetésének átvételét, megjegyeztem, hogy a jó Isten ne adja, hogy én valaha is Beregfyvel fölé- és alárendeltségi helyzetbe kerüljek, mire Vörös János azonnal megnyugtatott, hogy ilyesmi már nem lesz lehetséges, mert Beregfy befejezte pályafutását. Vörös János azonban tévedett."[20]

---

[17] Hadteste hadtápterületeinek biztosítására a lakossággal szemben tett intézkedéseiről és az ukrán nemzeti partizánokkal történt megegyezésről lásd bővebben *Farkas Ferenc:* A Tatár-hágó visszanéz. Buenos Aires, 1952. 54–62. o., HL Tgy 3777.

[18] 1945-ös levél; Farkas-per Lakatos Géza és Simnffy-Tóth Ernő vallomása.

[19] Farkas-per Simonffy-Tóth Ernő vallomása.

[20] HL Tgy. 3778.

Kisbarnaki Farkas Ferencnek jó szervezőkészségével sikerült az áttörés okozta pánikon úrrá lennie. Ezt többek között avval érte el, hogy az érvényben lévő szolgálati szabályzat alapján fegyvert használtatott a pánikszerűen visszaözönlők ellen, mielőtt ezek a még harcoló csapatokat is magukkal rántották volna.[21] A menekülők felfogására záróosztagokat állított fel. Az arcvonalat visszavette a Kárpátok gerincére, a Tatár-hágó megtartásával lehetővé tette, hogy a Delatyn–Körösmező útvonalon visszavonulók, mintegy 192 km hosszú – főleg gépkocsizó vonatból álló – oszlopa akadálytalanul átkeljen a hágón, miközben biztosította a Tatár-hágót védő VI. hadtest ellátását is.[22]

Teljesítményéért a Magyar Érdemrend hadidíszítményes csillaggal díszített középkereszjét adományozták neki.[23]

A szép kitüntetés sem tudta azonban feledtetni csalódottságát, amikor annak ellenére, hogy soron volt a hadseregparancsnoki kinevezésre, és úgy érezte, hogy ki is érdemelte azt, nem őt, hanem dálnoki Miklós Béla vezérezredest, a kormányzó korábbi főhadsegédét nevezték ki az 1. magyar hadsereg parancsnokává.[24]

Románia háborúból való kiugrása után átmenetileg hadműveleti szünet állt be az 1. hadsereg, így a VI. hadtest arcvonalán. Ezt a viszonylagos fegyvernyugvást kihasználva a kormányzó és dálnoki Veress Lajos kérésére kisbarnaki Farkas Ferenc lehetővé tette, hogy báró Atzél Ede és társai a VI. hadtest arcvonalán szeptember 16-án átlépjék a frontot abból a célból, hogy puhatolózzanak, szovjet részről milyen fogadtatásban részesülne egy esetleges magyar fegyverszüneti küldöttség. A csoport a szovjet válasszal szintén itt tért vissza. Ezzel megtörtént a fegyverszüneti tárgyalások első gyakorlati lépése.[25]

1944. október

Október 12-én délelőtt kisbarnaki Farkas altábornagy parancsot kapott a Fővezérségtől, hogy Budapest védelmének előkészítésére egy vezérkari tiszt és egy segédtiszt kíséretében azonnal induljon a fővárosba, és tegye meg az intézkedéseket a VI. hadtest csapatainak kivonására. A vezérkar főnöke telefonon külön közölte, hogy feladata Budapest védelme és a nagy hídfő megszervezése lesz. Farkas Ferenc október 13-án indult gépkocsin Villányi Endre vk. alezredes és Pottyondy Gusztáv százados segédtiszt kíséretében Budapestre. Visszaemlékezése szerint, bár dálnoki Miklós Béla, az 1. hadsereg parancsnoka tudta, hogy fegyverszünet készül, búcsúzáskor nem szólt erről egy szót sem.

---

[21] Szolgálati Szabályzat a M. Kir. Honvédség számara A-32 (1931.) 529–530. o.: VI. hadicikk (1) Gyávaság büntettét követi el az a honvédegyén .... B) aki ellenségeskedés alkalmával személyes veszélytől való félemében magát elrejtőzéssel, megfutamodással, fegyvernek, lőszernek elhányásával, színleléssel vagy más módon szolgálatának kötelességszerű teljesítése alól kivonni törekszik... (2) Agyonlövéssel végrehajtandó halál a büntetése ... b) az 1. bekezdés b) alpontja esetében annak, aki a cselekményt előnyomulás, támadás, harc vagy visszavonulás alatt követte el és cselekményéből hátrány származott.

[22] *Farkas Ferenc:* A Tatár-hágó visszanéz. HL Tgy. 3777.

[23] *Honvédelmi Közlöny*, 49/1944.

[24] HL Tgy. 3778.

[25] 1945-ös levél; Farkas-per Simonffy-Tóth Ernő vallomása, dálnoki Veress Lajos vallomása. Dálnoki Veress vezérezredes szerint az erdélyi származású Atzél Edét, akit személyesen is ismert, azért küldte kisbarnaki Farkashoz, mert Erdélyben az ő csapataival szemben nem szovjetek, hanem románok álltak.

Budapestre érve, október 14-én délelőtt felkereste a vezérkart, ahol a vezérkar főnökének távollétében nem tudtak érdemleges felvilágosítás adni a budapesti hídfővel kapcsolatban. Az I. hadtestparancsnokságon is csak a védőállás kijelölt vonalát ismerhette meg, és megtudta, hogy a hídfő egyes részein munkaszolgálatos századok dolgoznak.

Farkas altábornagy visszaemlékezése szerint még aznap délben fogadta a kormányzó, aki közölte vele, hogy a németek a háborút elvesztették, ezért fegyverszünetet kért az oroszoktól. Ezt másnap 11-kor jelenti be a koronatanácson, ahol a Lakatos-kormány lemondásával számol. Kérte Farkas Ferencet, hogy vegye át a hídfő parancsnokságát, ott minél több erőt gyűjtsön össze, és másnap, október 15-én délelőtt 11-kor jelenjen meg nála.[26]

Délután 18 h-ra Vattay altábornagy főhadsegéd kérette a Várba, ahol Ambrózy Gyula kabinetfőnök társaságában a „Főméltóságú Úr" nevében közölte, hogy számolnak a Lakatos-kormány lemondásával, ebben az esetben a kormányzó kisbarnaki Farkas Ferencet kívánja egy új kormány megalakításával megbízni, ezért másnap 11-kor jelenjen meg a kormányzóságon. Farkas vonakodására kijelentették, hogy ez a kormányzó kifejezett kívánsága, mire ő vállalta a feladatot. Arra a kérdésére, hogy milyen kormányról lenne szó, kik lennének a kormány tagjai, a kormányzó megbízottai nem tudtak választ adni.[27]

Bár az volt az érzése, hogy a dolog nincsen rendesen megszervezve és bizonyos kapkodás folyik, hiszen a kormányzó a déli kihallgatáson még egy szóval sem említette az esetleges felkérést, másnap, október 15-én kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy megjelent a kormányzóságon, ahol az ismert körülmények közt lefolyt a koronatanács ülése, amelyen az újjáalakult Lakatos-kormány vállalta a további ügyvezetést. Így Farkas altábornagyra mint miniszterelnökre nem volt szükség. Vörös Jánossal hagyta el a Királyi Várat, majd visszatért a Ludovika Akadémián berendezett törzsszállására, ahol kezdtek gyülekezni a VI. hadtest törzsének gépkocsin beérkezett részei. A hadtest vasúti szállítással érkező csapatai azonban általa ismeretlen helyen tartózkodtak.[28]

Ilyen körülmények között hangzott el a kormányzói proklamáció anélkül, hogy legalább azok a tisztek, akiknek a kiugrás végrehajtásában fontos szerepet szántak, pontos tájékoztatást kaptak volna, és anélkül, hogy a fegyverszünet biztosítására Budapestre rendelt csapatok megérkeztek volna.

Farkas Ferenc tehát október 15-én nem lapított, mint egy riportban elhangzott, hanem – mint a M. Kir. Honvédség sok ezer tisztje és tábornoka – felkészületlenül, csapataitól elszakítva csak legszűkebb törzse körében, megzavarodottan szemlélte a rohanó eseményeket.

Az ezután következő eseményeket az utókor 60 év távlatából a történések hátterének és a következmények ismeretében már egyértelműen értékelheti. Hiszen már röviddel a háború után nyilvánvalóvá vált, milyen törvénytelen úton történt a nyilasok hatalomátvétele. Azonban a kormányzói proklamáció, majd a vezérkar főnökének a harc további folytatására felszólító szózata után a következő napokban az alábbi közleményeket olvashatta az újságokban a teljesen megzavarodott, vezetés nélkül maradt tisztikar.

„A magyar nemzethez intézet október 15-i kiáltványomat ezennel semmisnek nyilvánítom, és megismétlem a magyar vezérkar főnökének a csapatokhoz intézett parancsát,

[26] HL Tgy. 3778.

[27] HL Tgy. 3778.; Farkas-per Vattay Antal vallomása, Ambrózy Gyula vallomása

[28] HL Tgy. 3778.

amely a harc elszánt folytatását rendelte el. A súlyos hadi helyzet megköveteli, hogy a honvéd hadsereg dicsőséges hírnevéhez méltóan védje hazáját. A jó isten vezérelje a honvédséget és Magyarországot a jobb jövő útjára. Horthy Miklós"[29]

„A magyar törvényhozás két háza Nagyméltóságú Elnökéhez!

A magyar országgyűlésnek kormányzói üdvözletemet!

A magyar történelem súlyos és nehéz órájában ezennel kinyilatkoztatom azt az elhatározásomat, hogy a hadvezetés eredményes folytatása és a nemzet belső egysége és összefogása érdekében kormányzói tisztemről lemondok. Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalakításával megbízom. Horthy"[30]

A hatalomra került nyilas vezetés kisbarnaki Farkas Ferencet a kormányzó hívének tartotta. Az új honvédelmi miniszter – Farkas régi eszmei és elvi ellensége – Beregfy Károly bizalmatlanul kezelte. Megvonták hídfőparancsnoki megbízatását, vezérkari főnökét letartoztatták, törzsét szétszórták, a VI. hadtestparancsnokságot feloszlatták.[31] Farkas Ferenc megalázottnak érezte magát. Katonai karrierjének válsága mellett súlyos egyéni gyász érte. Megtudta, hogy fia, ifj. kisbarnaki Farkas Ferenc páncélos hadnagy 1944. október 8-án a szentesi hídfőben hősi halált halt.

Elhelyezési kormánybiztosság

Korabeli dokumentum eddig nem került elő arról, hogy önként jelentkezett-e szolgálattételre az új honvédelmi miniszternél, vagy az új hatalomnak volt-e szüksége szervező képességére. Tény, hogy 1944. október 23-án kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagyot a 3722/1944 M. E. rendelettel országos elhelyezési kormánybiztossá nevezték ki. Ez az állás tulajdonképpen a Lakatos-kormány alatt felállított kiürítési kormánybiztosi pozíció átnevezése volt.[32] Feladata, hogy a vezérkar főnöke által megállapított hadműveleti kiürítés általános irányelveinek figyelembevételével elkészítse a terveket a kiürítés esetén eltávozó közhivatalok, közérdekű intézmények, személyek és az elszállításra kerülő állatok elhelyezésére, kijelölje számukra a felvevőterületeket, gondoskodjék a kijelölt felvevő területeken a szükséges férőhelyekről és a szállítóeszközökről, a közszállítási (közellátási) szervek segítségével szervezze meg a felvevő területen elhelyezett személyek és állatok ellátását.[33]

Tehát nem a kormánybiztos rendelte el a hadműveletek által veszélyeztetett intézmények, személyek, állatok kiürítését, hanem az illetékes minisztériumok döntésének lebonyolítását intézte. Ez a hivatalnoki feladat – akár önként jelentkezett, akár kötelezték rá – nem elégítette ki a nem rég még hadsereg-parancsnokságra vágyó kisbarnaki Farkas Fe-

[29] Horthy Miklós 1944. október 16-i kiáltványa. Megjelent a *Pesti Hírlap* 1944. október 18-i számában.

[30] Horthy Miklós 1944. október 16-i kiáltványa. Megjelent a *Pesti Hírlap* 1944. október 18-i számában; az október 17-i *Budapesti Közlöny*ben pedig megjelent a 3667/M. E. számú kormányrendelet, amelyben Szálasi kinevezett miniszterelnökként bejelentette, hogy a lemondott kormányzó hozzájárult ahhoz, hogy az államfői hatalom kérdésének törvényes rendezéséig a kormányzói jogkört is a kijelölt miniszterelnök gyakorolja.

[31] 1945-ös levél; Farkas-per, Simonffy-Tóth Ernő vallomása.

[32] *Budapesti Közlöny,* 1944. okt. 24.

[33] *Budapesti Közlöny,* 1944. szept. 8-i szám, 3210/1944 M. E. rendelet a hadműveleti kiürítés végrehajtása, valamint asz ezzel kapcsolatos kérdések rendezése tárgyában.

rencet. Fia halála feletti megrendülésére hivatkozva szeretett volna felmentést kérni alóla, de Beregfy – legalábbis Farkas Ferenc állítása szerint – szabotázs és lefokozás említése mellett kötelezte a munkára, amit végül is elvállalt.[34] Későbbi visszaemlékezése szerint állását bajba jutott ismerősei segítése mellett arra akarta kihasználni, hogy a polgári lakosság felesleges kiürítését megakadályozza. Ezt erősíti meg Simonffy-Tóth Ernő vallomása, amely szerint 1944 novemberében Farkas Ferenc egy plakátot mutatott neki, amely Budapest polgári lakosságának kiürítéséről intézkedett Beregfy aláírással, s amelynek kiplakatírozását Farkas Ferenc tudatosan elszabotálta.[35] Akár így történt, akár nem, 1945. január 8-ával az országos elhelyezési kormánybiztos állása alól felmentették, és vezetői tartalékba helyezték.[36]

Vezérezredesi kinevezés

1944. október 31-én a kormányzói jogkörrel ideiglenesen felhatalmazott m. kir. miniszterelnök, Szálasi Ferenc vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagyot 1944. november 1-jei ranggal vezérezredessé léptette elő. Ugyanezzel a rendelettel még 6 vezérezredest, 17 altábornagyot és 20 vezérőrnagyot neveztek ki.[37] Köztük volt az újvidéki razzia miatti felelősségre vonás elől Németországba szökött Feketehalmy-Czeydner Ferenc és Grassy József, voltak közöttük olyanok, akik a nyilas hatalomátvételben játszott szerepükért kapták a rangot és olyanok is, akik renden és soron következtek az előléptetésre. Sajnos az előléptetések indoklását tartalmazó felterjesztés eddig még nem került elő, így nem tudjuk, hogy az előléptetettek közül ki melyik kategóriába tartozott.

Érdekes adalékkal szolgál Farkas Ferenc 1944. október 16. utáni magatartására a Magyar Fronttal kapcsolatban álló Simonffy-Tóth Ernő vallomása. Eszerint Simonffy-Tóth őrnagy felvetette, hogy március 19-i magatartása alapján próbálják meg megnyerni Farkas Ferencet a csírázó ellenállás katonai részének vezetésére. November 5. körül fel is keresték kisbarnaki Farkas Ferencet kérve, hogy álljon a katonai ellenállási mozgalom élére, ő azonban nem merte vállalni a feladatot.[38]

---

[34] 1945-ös levelében arra hivatkozik, hogy a súlyos harctéri helyzet miatt rendes szervezési munkáról már szó sem lehetett. Csupán egy rendelkezést adott ki, amelyben a központi szervek dunántúli elhelyezését biztosította. Ezt támasztja alá a Hadilevéltár kitelepítéséről szóló összefoglaló intézkedéssel kapcsolatban 1944. november 14-én kiadott intézkedés, amely szerint a levéltár a HM 5361/M. 1. a.-1944 számú rendeletére az Elhelyezési Kormánybiztosság által kijelölt Balatonfüred, Arács, Csopak felvevő területre települ ki. HL Hadilevéltár 896/kt-1994. Állítása szerint kiürítéssel, zsidó ügyekkel és Németországba való kitelepítéssel nem foglalkozott. Kádár Gábor és Vági Zoltán kutatásai szerint az elkobzott zsidó vagyont szállító „aranyvonatot" már a nyilas hatalomátvétel előtt Zircre irányították, ahová 1944. október 14-én érkezett meg. A nyilas hatalomátvétel után a BM XI. osztálya és annak vezetője, Toldy Árpád csendőr ezredes kapta meg a zsidóvagyon feletti ellenőrzés jogát. Az aranyvonat 1945. március 30-án Toldy Árpád parancsára hagyta el az országot. A Magyar Nemzeti Bank aranykészletét és az egyéb, az MNB-ben letétbe helyezett értékeket szállító vonat a Reményi-Schneller pénzügyminiszter és Hans Constantin Boden birodalmi gazdasági megbízott által 1945. január 15-án az MNB Németországba telepítéséről aláírt egyezmény alapján 1945. január 17-én indult Németországba. Mindkét esemény azután történt, hogy Faraks Ferencet felmentették az elhelyezési kormánybiztosi állás alól.

[35] Farkas-per, Simonffy-Tóth Ernő vallomása.

[36] HL AKVI 426/1892.

[37] HL 87.120/eln. 8. e.-1944.

[38] Farkas-per, Simonffy-Tóth Ernő vallomása; 1945-ös levelében Farkas Ferenc is úgy emlékszik az esetre, hogy Kiss János előtt őt kérték fel a katonai ellenállás megszervezésére. Arra, hogy miért nem vállalta, nem tér ki.

Sopronkőhida, 1945. január–február

1945 januárjában kezdődött a sopronkőhidai fegyházban az úgynevezett Horthy-klikk, azaz a kiugrási kísérletben részt vett tábornokok és törzstisztek (dálnoki Veress Lajos vezérezredes, Hardy Kálmán altábornagy, Kuthy László és Utassy Loránt ezredesek) pere a Vezérkar Főnökének bírósága[39] előtt. Mivel az egyik vádlott vezérezredes volt és a katonai perrendtartás szerint a katonai törvényszék két kijelölt – nem jogász – tagjának legalább olyan rendfokozatban kell lennie, mint a vádlottnak, Beregfy mint a bíróság katonai elöljárója a törvényszék egyik tagjának kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest jelölte ki. A bíróság elnöke a rangban idősebb Justy Emil vezérezredes lett. Kisbarnaki Farkas Ferenc a haditörvényszék tagjának tehát nem önként jelentkezett, nem is felkérték rá, hanem kirendelték.[40] Amikor a feladat alóli mentesítését kérte „a miniszter szokott szadista modorával, gúnyos örömmel utasította el, mondván: a szabályzat szerint két vezérezredest kell kirendelni és más nincs."[41] Későbbi állítása szerint bírósági tagként célja újabb tanúk megidézésével a tárgyalás elhúzása, mentő tanúk kérésével és a terhelő tanúk távoltartásával a tárgyalás befolyásolása volt.[42]

Nem tudni, mennyi volt abban Farkas Ferenc szerepe, hogy a tárgyalásra tanúként megidézték a német fogságban lévő Vattay Antal főhadsegédet és Lázár Károly testőrtábornokot. Csak a tanúk megérkezése után, 1945. január 22-én kezdődött a tárgyalás, amelyet a tanúk kihallgatása után február 9-ig elnapoltak. A februári tárgyaláson valamennyi vádlott parancs teljesítésére hivatkozva tagadta bűnösségét, kivéve Hardy Kálmánt, aki ellen tárgyi bizonyíték volt.[43] Végül a február 13-ára virradó éjjel hozott ítéletben Hardy Kálmánt halálra ítélték, Veress Lajos 15 évet kapott, Utassyt és Kuthyt felmentették. Az ítélethozatal után a bíróság kegyelmi tanáccsá alakult át és Hardy Kálmán ítéletének 15 évi fegyházra való módosítását javasolta. Itt érvényesült igazán a mondás: aki időt nyer életet nyer. Az ítéletet felterjesztették az illetékes parancsnok, Beregfy elé, de Hardy ügye a háború végéig nem emelkedett jogerőre. Másnap az erede-

[39] A Vezérkar Főnökének bíróságát az 1939. évi II. tc. alapján hozták létre, és háború idején az államellenes, azaz hűtlenségi bűncselekményekben való ítélkezésre volt hivatott. A nyilas uralom alatt Dominch Vilmos hadbíró őrnagy vezette. Ítéletei ellen fellebbezésnek helye nem volt, az ítéleteket a Vezérkar Főnöke hagyta jóvá, és ő gyakorolta a kegyelmezési jogot is. A nyilas hatalomátvétel után a bíróság kettős alárendeltségbe került. A tényleges honvédek ügyében továbbra is a Vezérkar Főnöke szerepelt mint illetékes parancsnok. A polgári egyének ügyében (ideértve a nyugdíjas honvédeket is) a nyilas Kovarcz Emil miniszter mellé beosztott tábornok, Syposs János vezérőrnagy gyakorolta az illetékes parancsnoki jogkört. A bíróság elnevezése is kétféle volt: egyrészt „m. kir. Vezérkar Főnökének bírósága III.", másrészt „A nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott m. kir. tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornok bírósága." (Később a nyilas uralom vége felé a bíróság elnevezése „m. kir. Honvéd Főparancsnokság Bírósága" névre változott.)

[40] 1945-ös levél; Vattay Antal szerint Farkas Ferenc a hadifogságban azt mondta neki, hogy a nyilasok avval presszionálták a hadbíróság elvállalására, hogy ellenkező esetben Aczél Edének a fronton való átcsempészéséért őt is a vádlottak padjára ültetik (Farkas-per, Vattay Antal vallomása). Azt, hogy az Aczél-ügy miatt a nyilasok le akarták tartóztatatni, Farkas Ferenc is említi a Vörös Jánoshoz írt levélben (1945-ös levél).

[41] 1945-ös levél.

[42] 1945-ös levél; Farkas-per, Lakatos Géza vallomása.

[43] A tárgyi bizonyíték egy, a munkásságot általános sztrájkra felszólító levél volt, amelyet 1944. október 15-én Hardy közreműködésével Szakasits Árpád akart átjuttatni a Dunán Pestre, de a levelet Hardy vezérkari főnöke átadta a Gestaponak. Hardy ügyvédje tanácsára a nyilvánvalóan bizonyítható állításokat nem tagadta. Mint később belátta, ez helytelen taktika volt, mert politikai ügyekben általában a vádlott tagadása nem befolyásolja negatívabban a bíróságot, mint a beismerő vallomás. *Hardy Kálmán:* Az Adriától Amerikáig. Kézirat.

tileg tanúként megidézett Vattay Antal és Lázár Károly pere kezdődött ugyanazon összetételű bíróság előtt, amely Vattayt felmentette, Lázár ügyét pedig elkülönítette, de ítélet végül nem született.[44] Későbbi vallomások szerint Farkas Ferenc hallgatagon viselkedett, nem befolyásolta a tárgyalás menetét. A bíróság, amelynek tevékenységében törvényszéki tagként részt vett, végül négy felmentést, egy 15 éves fegyházra vonatkozó és egy halálos ítéletet hozott, amelyet kegyelemre terjesztett fel. Úgy látszik, hogy elöljárói Farkas Ferenc bírósági tevékenységével nem voltak megelégedve, mert 1945. március 27-ével nyugdíjazták.[45] Ezzel befejeződött katonai pályafutása, de az ezt követő időkből is maradtak fenn reá vonatkozó levéltári források.

Nyugdíjasként 1945 márciusában elhagyta az országot és Németországban élő öccséhez költözött.

Lefokozás és az 1945-ös levél

Bár már nyugdíjas volt, nyugati kapcsolataira hivatkozva 1945. április 18-án mégis őt kérték fel a Németországba települt Honvédelmi Minisztérium részéről, hogy az amerikai csapatoknál jelentkezve tárgyaljon a honvédségnek a nyugati hatalmak előtti fegyverletételéről. A tárgyalások után ő maga kérte, hogy vigyék a többi magyar tábornokhoz a normandiai Foucarville-i tábornoki hadifogolytáborba.

Itt értesült róla, hogy Magyarországon mintegy 100 tiszttársával együtt háborús bűnökkel vádolva az akkori honvédelmi miniszter, Vörös János közigazgatási úton lefokozta és kicsapta a honvédség kötelékéből.[46] Mivel a hazatérés gondolatával foglalkozott, levelet írt a honvédelmi miniszternek, amelyben tisztázni kívánta 1944. október 15. utáni tevékenységét. Levelét elküldte, amely meg is érkezett a címzetthez. Ő azonban végül is úgy döntött, hogy nem tér haza.

Emigrációban és a per

1946 tavaszán megkezdte a nyugaton – elsősorban a németországi menekülttáborokban – élő magyarok szervezését, akiknek hamarosan egyik szellemi vezetője lett. 1947 augusztusában a bajorországi Altöttingben egy rövid ideig fennálló nyugati magyar ellenkormány miniszterelnökének is megválasztották.[47] Az általa szervezett Magyar Szabadság Mozgalom, amelynek végső célja a hazatérés és a korábbi társadalmi rend visszaállítása volt, a nyugati hírszerző szervek támogatását is élvezte. Kisbarnaki Farkas Ferenc, mint a Nemzetek Antibolsevista Tömbjének társelnöke és katonai szárnyának vezetője, heves nemzetközi propagandát folytatott a Szovjetunió és az érdekszférájába tartozó „népi demokráciák" ellen.[48] Nevét nemcsak az emigráció, hanem egykori főcser-

[44] *Hardy*: i. m.; *Almásy Pál:* Soporkőhidai napló; 1945-ös levél.

[45] Önéletrajz.

[46] A kicsapásra a 667/1945. sz. M. E rendelet alapján került sor. *Honvédségi Közlöny,* 18/1945. okt. 1.

[47] *Farkas Ferenc:* Az altöttingi országgyűlés története 1947/49. Mikes Kiadó, München, 1969.

[48] Önéletrajz.

készként és az eucharisztikus kongresszus szervezőjeként a fennálló rendszer hazai ellenzéke is jól ismerte. Félő volt, hogy szervezkedése itthon is követőkre talál. Ezért a Népügyészség meglehetősen későn – 1948 őszén – de annál nagyobb „sürgősséggel és fontossággal" elrendelte kisbarnaki Farkas Ferenc háborús tevékenysége ügyében a nyomozást.

A vizsgálatot végző rendőr hadnagy a HM Katonapolitikai Csoportfőnökségén is eljárt az ügyben, de sajnálattal jelentette, hogy „terheltre és általában kifejtett fasiszta tevékenységére nézve nem sok adat van a birtokukban". Jelentésében azt is megjegyezte, hogy a Főnökségen lévő iratokba betekintést nyerni nem engedték, arra hivatkozva, hogy az adatok még nyers, feldolgozatlan állapotban vannak. Azt azonban látta, hogy „a birtokukban van egy terjedelmes levél, amelyet terhelt 1945-ben vagy 1946-ban írt saját kezűleg, és ezen kívül még különböző adatok vannak birtokukban", amelyet nem hajlandók vele közölni.[49]

Itt a kisbarnaki Farkas Ferenc által Vörös János honvédelmi miniszternek írt levélről van szó, amelyben 1944-es tevékenysége mentő körülményeit sorolja fel. Így e fontos enyhítő bizonyíték hiányában, jobbára a sopronkőhidai tárgyalás vádlottjai és néhány, a VI. hadtestparancsnoksághoz beosztott tiszt vallomása alapján, a vádlott távollétében indult meg az eljárás. A peranyaghoz a népügyész kérésére több, a Magyar Szabadság Mozgalommal kapcsolatos cikket is csatoltak, amelyekkel az ügyész „terheltnek a felszabadulás utáni hazaáruló tevékenységét kívánta bizonyítani, valamint terhelt megrögzötten fasiszta beállítottságát, amik nyomatékos súlyosbító körülményként mérlegelendők a büntetés kiszabásánál".

Az ügyész az 1949. február 5-én benyújtott vádiratában azzal vádolta kisbarnaki Farkas Ferencet hogy:

– a nyilas hatalomátvétel után érintkezésbe lépett Beregfy nyilas honvédelmi miniszterrel, és felajánlotta neki szolgálatait;

– október 24-én elfogadta az elhelyezési kormánybiztosi állást és ezzel a magyar nemzeti vagyon jelentős részét német kézre juttatta;

– érdemei elismeréseként 1944. november 1-jén vezérezredessé léptették elő;

– 1945 január–februárban tagja volt annak a bíróságnak, amely Sopronkőhidán a kormányzó proklamációját elősegítő személyek felett ítélkezett, s többek között Hardy Kálmánt halára, dálnoki Veress Lajost 15 évi fegyházra és Kuthy Lászlót lefokozásra ítélte.

A vádirat szerint a terhelt ezen cselekményeivel a nyilas hatalomnak segítséget nyújtott a hatalom megtartásához, ezenkívül a nyilas közigazgatásban életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezető állást vállalt.[50]

A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. március 30-án hozott ítéletében valamennyi vádpontban bűnösnek mondta ki, és távollétében életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte

[49] Farkas-per, Márkus László r. hdgy. jelentése 1948. nov. 27.

[50] Farkas-per, vádirat, a népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. rendelet 11.§. háborús bűnös az (1) ...(4.) aki vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzésére irányuló lázadáshoz, vagy aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas kormányzatban, közigazgatásban vagy honvédelem keretében életét fenyegető kényszerű szükség nélkül vezető állást vállalt (vezető állás alatt miniszteri, államtitkári, főispáni, főpolgármesteri, hadseregparancsnoki, hadtestparancsnoki vagy hasonló fontosságú állást kell érteni). Evvel gyakorlatilag háborús bűnösként lehetett vádolni mindenkit, aki 1944. október 15. után állásban volt, tekintet nélkül arra, hogy tevékenysége során követett-e el törvényellenes, az ország érdekét valóban sértő dolgokat, vagy sem.

kisbarnaki Farkas Ferencet, anélkül, hogy az első három vádpontban foglaltakkal kapcsolatban a közlönyökben megjelent rendelkezéseken kívül egyéb körülményt megvizsgáltak volna. A negyedik vádpont esetében az egykori vádlottak vallomására alapozták az ítéletet, ám kisbarnaki Farkas Ferencnek a haditörvényszék tagjául való kirendelése körülményeit nem kutatták. Érdekes módon sem az ominózus bírósági tanács elnöke, Justy Emil vezérezredes, sem a Kiss Jánosékat halálra ítélő bírósági tanács elnöke, Vargyassy Gyula altábornagy ellen, akik az emigrációban nem folytattak politikai tevékenységet, nem indítottak népbírósági eljárást. Evvel szemben kisbarnaki Farkas Ferenc ítéletében a bíróság hangsúlyozta, hogy „a vádlott még a vesztett háború után sem ébredt tudtára nemzetrontó tevékenységének, és nyugaton továbbra is a magyar dolgozó nép ellen dolgozik, és annak nehéz munkával és önmegtagadással elért eredményeit, a demokratikus Népköztársaságot kívánja magatartásával további fejlődésében gátolni és megsemmisíteni."[51]

A fentiekből úgy tűnik, hogy Farkas Ferencet nemcsak az 1944 októbere utáni cselekedeteiért akarták elítélni, hanem politikai okokból szerették volna elsősorban a hazai közvélemény előtt háborús bűnösként diszkvalifikálni.

A magyar titkosszolgálatok lejáratő akciói

Ezzel azonban még mindig nem ér véget a kisbarnaki Farkas Ferencre vonatkozó levéltári dokumentumok sora. 1955-ben, amikor a nyugati magyar emigrációt megosztó politikai viták[52] kezdtek nyugvópontra jutni, és Farkas Ferenc tekintélye ismét növekedni kezdett, hirtelen előkerült a Vörös Jánoshoz 1945-ben írt levél. A magyar tikosszolgálatoknál felmerült az ötlet, hogy egy Külügyminisztérium nevében írandó levélben közlik vele, hogy az 1945-ös írásában foglaltak bizonyítják, hogy 1944-ben is a haza érdekében cselekedett, és kérik, jöjjön haza, hogy tisztázhassa magát az őt ért vádak alól. Az elképzelés az volt, ha hazajön, megteszik a szükséges intézkedéseket. Ha nem jön haza, és nem teszi közzé az emigráns lapokban a Magyar Külügyminisztérium megkeresését, akkor ők teszik ezt meg, hogy lejárassák a nyugati magyarság és a vele együttműködő külföldi antikommunista szervezetek előtt.

Erre a műveletre végül – talán az 1956-os események miatt – nem került sor. 1958-ban azonban kisbarnaki Farkas Ferenc lejáratása céljából egy módosított akciót indítottak el. Az eredeti 1945-ös levél fotómásolatait egy 1956-os emigráns nevében Londonban feladták különböző magyar emigránsszervezetek és az ezeket támogató külföldi szervek címére, azzal a kísérőszöveggel, hogy az eredeti levél, amelyben Farkas Ferenc arról ír, hogy hajlandó lett volna együttműködni a Vörös Hadsereggel, a Hadtörténelmi Levéltárból került elő az 1956-os események alatt. A levél főleg nyilas és szélsőjobboldali körökben felháborodást keltett, az emigrációs sajtóban polemizálást indított el, de különösebb hatást nem ért el.[53]

Kisbarnaki Farkas Ferencet József főherceg halála után, 1962-ben az emigrációban működő Vitézi Rend főkapitányává választották ugyan, de az emigrációval foglakozó magyar titkosszolgálatok figyelme már a fiatalabb generáció felé fordult, így a 60-as évek végétől már nem bővültek a reá vonatkozó akták a magyar levéltárakban.

---

[51] Farkas-per ítélet.

[52] *Farkas Ferenc:* Válaszom egy évek óta tartó hajszára. HL Personalia Gömbös Ernő.

[53] ÁBTL Farkas Ferenc.

Attila Bonhardt

FERENC KISBARNAKI FARKAS AND THE AVAILABLE ARCHIVAL SOURCES

Summary

The issue of the military rehabilitation of the late General Ferenc Kisbarnaki Farkas (1892-1980) led to hot debates in Hungary during the past few months. Based on the accessible archival sources, the author introduces Ferenc Kisbarnaki Farkas, as reflected by various documents, such as the opinions of his contemporaries, his personal and political enemies; as well as his own comments on his activity.

Ferenc Kisbarnaki Farkas fought in the First World War, later served in the Ministry of Defence, commanded the Royal Hungarian "*Ludovika*" Military College, and he also took an active part in the Hungarian scouting movement alongside Pál Teleki, giving evidence of his outstanding organising skills. As a close colleague of Pál Teleki, and the head of Hungarian scouting, the public considered him more of an Anglophile than a person with expressly pro-German feelings. The Hungarian Nazis that came to power in October 1944, treated him distrustfully as the supporter of Regent Miklós Horthy, and did not let him join the fighting troops of the Royal Hungarian Army. On 23 October 1944, he was appointed the government commissioner for national placement. He asked to be released from that position, but Minister of Defence Károly Beregfy declined his request.

On 31 October 1944, Prime Minister (and interim head of state) Ferenc Szálasi promoted Lieutenant General Ferenc Kisbarnaki Farkas to the rank of general. In January 1945, he was ordered to be a member of the military court in the case of the so-called "Horthy clique", i.e. the generals and officers (General Lajos Veress von Dálnok, Lieutenant General Kálmán Hardy, Colonel László Kuthy and Colonel Loránt Utassy) that took part in the attempt to break away from the German alliance. It seems that his superiors were not satisfied with his judicial activity, as he was discharged from the army with the date of 27 March 1945. As a retired general, he left the country in March 1945 and moved to his younger brother in Germany.

In spite of the above, the People's Prosecution ordered an investigation into the wartime activity of Ferenc Kisbarnaki Farkas. Although this took place relatively late, in the autumn of 1948, it was labelled "urgent and important." On 30 March 1950, the Criminal Court of Budapest returned a verdict of guilty, and sentenced Kisbarnaki Farkasto life imprisonment in his absence on the plea that he assisted the Hungarian Nazis in retaining the power and that he accepted a leading position in the public administration under the Hungarian Nazis, without having been threatened to be killed.

On the strength of the documents, it seems that it was not only Ferenc Kisbarnaki Farkas's activities in late 1944–early 1945 that led to his sentence. He was also meant to be discredited in the opinion of the Hungarian public for political reasons, primarily owing to his organisational work among the Hungarian emigrants in the West after 1945. Specifically, in August 1947, Ferenc Kisbarnaki Farkas became prime minister of the short-lived Hungarian government-in-exile in Altöttingen, Bavaria. Furthermore, as the co-president and military leader of the International Anti-Bolshevik Block, he pursued violent propaganda against the Soviet Union and the "people's democracies" in the Soviet sphere of interest.

Attila Bonhardt

FERENC KISBARNAKI FARKAS ET LES DOCUMENTS D'ARCHIVES DISPONIBLES

Résumé

Ces derniers mois, la question de la réhabilitation militaire de l'ancien général et colonel général Ferenc Kisbarnaki Farkas (1892–1980) a suscité de vifs débats en Hongrie. Sur la base de documents d'archives, l'étude présente ce qui est écrit sur ce personnage dans les documents d'époque, ce que pensaient de lui ses contemporains, ses adversaires personnels et politiques et pour finir, comment il écrit lui-même sur ses propres actes et son activité.

Combattant de la Première Guerre mondiale, excellent organisateur au Ministère de la Défense, puis à la tête de l'Académie militaire Ludovika et parallèlement aussi dans le mouvement scout auprès de Pál Teleki dont il était un collaborateur proche, Ferenc Kisbarnaki Farkas était plutôt considéré à l'époque comme anglophile et non pas excessivement germanophile. Comme il était partisan du gouverneur, les croix fléchées arrivées au pouvoir en octobre 1944 ne lui faisaient pas confiance et ne l'ont pas laissé rejoindre les troupes qui combattaient au front. Le 23 octobre 1944, il a été nommé haut-commissaire national au cantonnement. Il a demandé à être dispensé de cette mission, mais le ministre de la défense Károly Beregfy a rejeté sa demande.

Le 31 octobre 1944, le général de division Ferenc Kisbarnaki Farkas a été promu colonel général, à compter du 1er novembre 1944, par Ferenc Szálasi, premier ministre royal hongrois, investi temporairement des pouvoirs du gouverneur. En janvier 1945, il a été désigné membre de la cour martiale qui jugeait les généraux et les officiers généraux du «clan Horthy» ayant pris part à la tentative de demander l'armistice. (colonel général Lajos Veress dálnoki, général de division Kálmán Hardy, colonels László Kuthy et Loránt Utassy). Il semble que ses supérieurs n'étaient pas satisfaits du juge Ferenc Farkas, car il a été mis à la retraite le 27 mars 1945. C'est en sa qualité de retraité qu'il a quitté la Hongrie, en mars 1945, en vue de s'installer chez son petit frère qui vivait en Allemagne.

En dépit de ce fait, le Parquet populaire a ordonné – assez tardivement, en automne 1948 – une enquête «urgente et prioritaire» sur les activités de guerre de Ferenc Kisbarnaki Farkas. Dans son jugement prononcé le 30 mars 1950, le Tribunal correctionnel de Budapest l'a déclaré coupable. Il a été condamné par contumace à perpétuité pour avoir aidé les croix fléchées à conserver le pouvoir et accepté un poste à haute responsabilité sans subir une menace mettant sa vie en danger.

Sur la base des documents, il semble que ce n'est pas seulement pour ses actes d'après octobre 1944 qu'on voulait juger Ferenc Kisbarnaki Farkas, mais il s'agissait plutôt de le discréditer devant l'opinion publique hongroise pour des raisons politiques, notamment pour son rôle joué après 1945 dans l'organisation des Hongrois en émigration. En effet, en août 1947, Ferenc Kisbarnaki Farkas a été le premier ministre d'un contre-gouvernement hongrois de courte durée qui siégeait à Altötting en Bavière. En tant que coprésident du Bloc antibolchevique des Nations et chef de son aile militaire, Kisbarnaki Farkas menait une propagande internationale violente contre l'Union soviétique et les «démocraties populaires» relevant de sa sphère d'influence.

Attila Bonhardt

FERENC KISBARNAKI FARKAS UND DIE ZUR VERFÜGUNG STEHENDEN ARCHIVDOKUMENTE

Resümee

In den letzten Monaten gab es in Ungarn große Aufregung in der Frage der Militärrehabilitierung des ehemaligen Generals, Generaloberst Ferenc Kisbarnaki Farkas (1892–1980). Die Studie stellt auf Grund der in den Archiven auffindbaren Daten vor, was über ihn in den zeitgenössischen Dokumenten steht, welcher Meinung seine Zeitgenossen, persönlichen und politischen Gegner über ihn waren, und schließlich wie er über seine eigene Tätigkeit, seine Handlungen schreibt.

Die zeitgenössische öffentliche Meinung hielt Ferenc Kisbarnaki Farkas, der schon im Ersten Weltkrieg gekämpft hatte, später im Ministerium für Landesverteidigung und als Leiter der Militärakademie Ludovika, sowie – parallel dazu – als Mitarbeiter von Pál Teleki in der ungarischen Pfadfinderbewegung seine hervorragenden organisatorischen Fähigkeiten bewies, eher für anglophil, als für eine, den Deutschen gegenüber allzu gut gesinnte Person. Die im Oktober 1944 an die Macht gekommene Pfeilkreuzlerführung behandelte ihn als Anhänger des Reichsverwesers misstrauisch und ließ ihn nicht zu den kämpfenden Armeeverbänden. Am 23. Oktober 1944 wurde er zum landeweiten Regierungsbeauftragten für Stationierung ernannt. Er bat um die Befreiung von dieser Aufgabe, sein Gesuch wurde jedoch vom Minister für Landesverteidigung, Károly Beregfy, abgewiesen.

Am 31. Oktober 1944 wurde Feldmarschall-Leutnant Ferenc Kisbarnaki Farkas vom königl. ungarischen Ministerpräsidenten Ferenc Szálasi, der vorübergehend den Wirkungskreis des Reichsverwesers innehatte, mit dem 1. November 1944 zum Generalobersten befördert. Im Januar 1945 wurde er zum Mitglied des Militärtribunals berufen, das im Prozess der sogenannten Horthy-Clique, also derjenigen Generäle und Stabsoffiziere aufgestellt wurde, die am sogenannten Absprungversuch teilgenommen hatten (Generaloberst Lajos Veress von Dálnok, Feldmarschall-Leutnant Kálmán Hardy, Oberst László Kuthy und Oberst Loránt Utassy). Allem Anschein nach waren die Vorgesetzten von Ferenc Farkas mit seiner Gerichtstätigkeit nicht zufrieden, da er mit dem 27. März 1945 pensioniert wurde. Als Rentner verließ er im März 1945 das Land und zog zu seinem in Deutschland lebenden jüngeren Bruder.

Trotzdem ordnete die Volksstaatsanwaltschaft – ziemlich spät, im Herbst 1948, aber mit einer umso größeren „Dringlichkeit und Wichtigkeit" – Ermittlungen in der Sache der Kriegstätigkeit von Ferenc Kisbarnaki Farkas an. In seinem Urteil vom 30. März 1950 wurde er vom Straftribunal von Budapest für schuldig befunden und in seiner Abwesenheit zu einer lebenslänglichen Freiheitsstrafe verurteilt. Der Begründung zufolge habe er der Pfeilkreuzlermacht dabei geholfen, die Macht beizubehalten und habe zudem eine führende Position in der Verwaltung der Pfeilkreuzler übernommen, ohne dass eine Zwangsnotwendigkeit sein Leben bedroht hätte.

Auf Grund der Dokumente scheint es so, als ob man Ferenc Kisbarnaki Farkas nicht nur für seine Handlungen nach dem Oktober 1944 hätte verurteilen wollen, sondern aus politischen Gründen auch vor der öffentlichen Meinung Ungarns hätte disqualifizieren wollen, und zwar in erster Linie für seine Rolle, die er in der Organisierung von in westlicher Emigration lebenden Ungarn nach 1945 gespielt hatte. Ferenc Kisbarnaki Farkas wurde nämlich im August 1947 im bayerischen Altötting für kurze Zeit zum Ministerpräsidenten der bestehenden westlichen ungarischen Gegenregierung und führte als Mitvorsitzender des Antibolschewistischen Blocks der Nationen, dessen militärischen Flügel er sogar leitete, eine agile internationale Propaganda gegen die Sowjetunion und die „Volksdemokratien", die in ihre Interessenssphäre gehörten.

Аттила Бонхардт

ФЕРЕНЦ КИШБАРНАКИ ФАРКАШ И ИМЕЮЩИСЯ В РАСПОРЯЖЕНИИ АРХИВНЫЕ ДРОКУМЕНТЫ

Резюме

В последние месяцы в Венгрии вызвал бурные страсти вопрос о военной реабилитации генерал-полковника Ференца Кишбарнаки Фаркаш (1892 – 1980 гг.)В настоящей статье на основании имеющихся в архиве данных показывается, какие сведения имеются о нем в локументах того времени, какого мнения были о нем его современники, его личные и политические противники и в конце концов, излагается, что он сам пишет о своей деятельности и своих поступках.

Ференц Кишбарнаки Фаркаш воевал уже в первую мировую войну, затем работал в Министерстве Обороны Венгрии, затем был назначен во главе Военной Академии Людовика и параллельно с этим засвидетельствовал свои отличные организаторские способности – как сотрудника Пала Телеки– в венгерском молодежном черкесском движении. Общественное мнение того времени считало его – как непомсредственного сотрудника Пала Телеки– скорее англофилом, чекм другом немцев. Фашистское руководство, пришедшее к власти в октябре 1944 года, относилось к нему с недоверием как к стороннику регента и не разрешало ему командовать боевыми частями Хонведской армии. 23 октября 1944 года он был назначен уполномосченным правительства по дислокации. Генерал просил освободить его от этого назначения, но министр обороны Венгрии Карой Берегфи отклонил его прошение.

31 октября 1944 года временно исполнявший обязанности регента премьер Венгерского королевства Ференц Салаши отдал приказ о присвоении генерал-лейтенанту Ференцу Кишбарнаки Фаркаш с 1 ноября 1944 года воинского звания генерал-полковника , а в январе 1945 года он был назначен членом военного трибунала в суде над так называемой кликой Хорти (далнокский генерал-полковник Лайош Вереш, генерал-лейтенант Кальман Харди, полковники Ласло Кути и Лорант Уташи). Очевидно, что вышестоящее начальство не было удовлетворено деятельностью Ференца Кишбарнаки Фаркаш в военном трибунале, так как с 27 марта 1945 года он был уволен в отставку. Выйдя в отставку, он в марте 1945 года оставил страну переехал к своему младшему брату в Германию.

Несмотря на это Народная Прокуратура – весьма поздно, осенью 1948 года, но с тем большей „срочностью и важностью" отдала приказ о проведении расследования по делу деятельности кишбарнакского Ференца Кишбарнаки Фаркаш в период войны. Будапештский Уголовный Трибунал в своем приговоре, вынесенном 30 марта 1950 года, объявил Ференца Кишбарнаки Фаркаш виновным и в его отсутствии приговорил его к пожизненному заключению с тем обоснованием, что вышеназванный оказал помощь фашистской власти в удержании своего господства, и кроме того за то, что он занимал ведущую должность в фашистской администрации безо всякого на то принуждения, которое грозило бы его жизни.

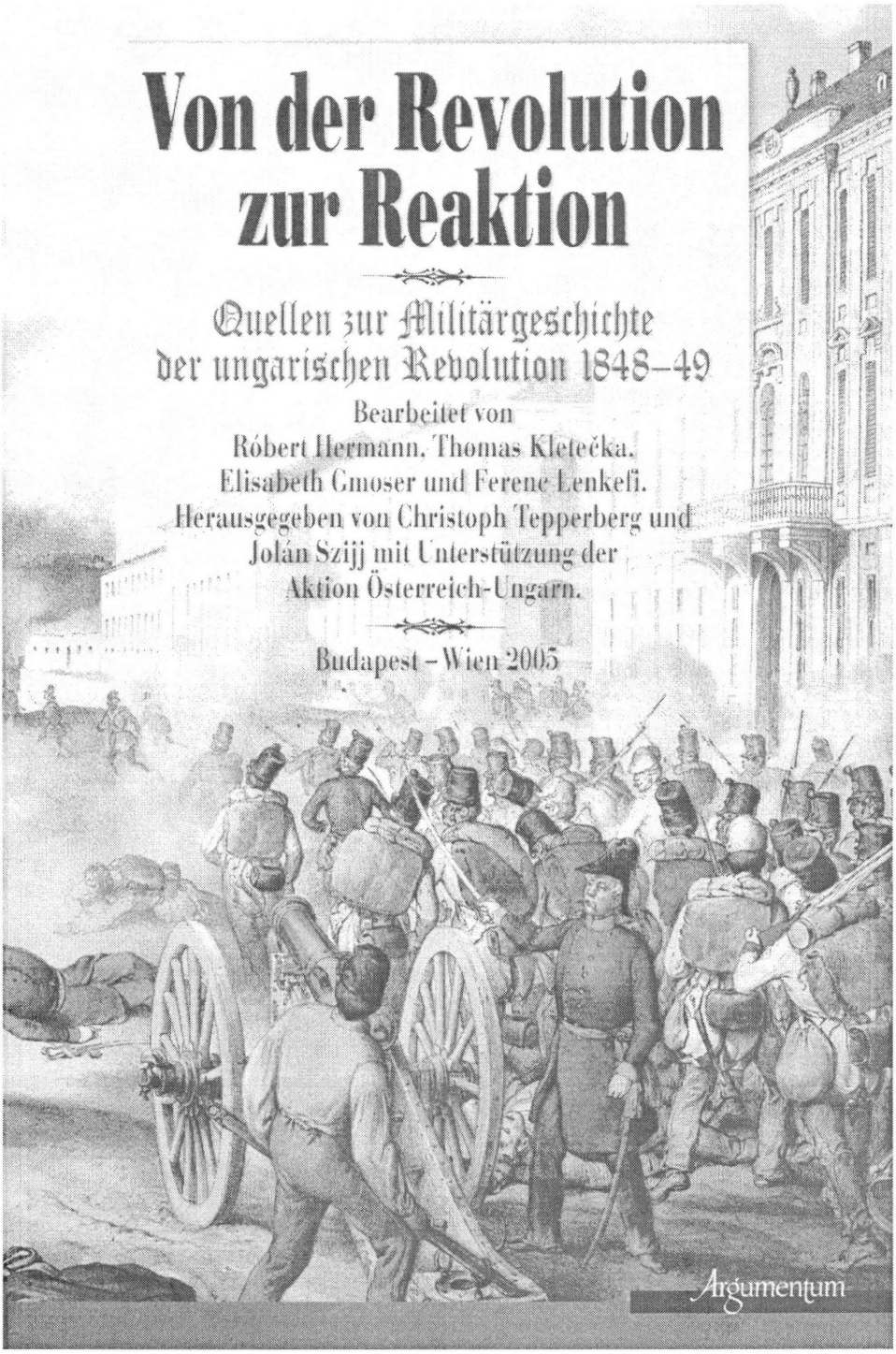
На основании этих документов очевидно, что генерала Кишбарнаки Фаркаш хотели осудить не только за его деятельность после октября 1944 года, но по политическим причинам хотели дискредитировать его перед отечественным общественнгым мнением, прежде всего за ту роль, которую он играл в кругу венгерских эмигрантов, проживавших на Западе. Ибо в августе 1947 года Ференц Кишбарнаки Фаркаш был премьнером существовавшего короткое время венгерского контр-правительства, и как сопредседатель Антибольшевистс кого Блока Наций и руководитель его военного крыла занимался горячей международной пропагандой против Советского Союза и стран „народной демократии", входивших в его сферу интересов.

Von der Revolution zur Reaktion

Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49

Bearbeitet von
Róbert Hermann, Thomas Kletečka,
Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi.
Herausgegeben von Christoph Tepperberg und
Iolán Szijj mit Unterstützung der
Aktion Österreich-Ungarn.

Budapest – Wien 2005

Argumentum

MŰHELY

NÉGYESI LAJOS

HADTÖRTÉNELMI PÉLDÁK FELHASZNÁLÁSA A KATONAI OKTATÁSBAN

A katonai intelligencia egyik fontos eleme a hadtörténelem, hiszen a katonától joggal várhatjuk el, hogy ismerje a hadügy, a háborúk, a haditechnika és a hadseregek történetét. Ez a folyamatosan bővíthető lexikális tudás egyaránt hasznos lehet a szerződéses katonától a tábornokig minden állománykategóriának. Van azonban a hadtörténelemnek egy másik dimenziója, ahol a hadtörténelmi eseményekben a műveleti tapasztalatokat keressük, annak érdekében, hogy tanulságot és példát adjon a jelen kor harcaihoz. Itt már differenciálódik a tiszthelyettes és a törzstiszt érdeklődése, hiszen mindenki azokat az ötleteket keresi, melyek a beosztásával járó feladatok megoldásához jelentenek segítséget.[1]

Békében fel lehet készíteni a katonát a harcra, azonban a valós háborús körülményeket nem tudjuk megteremteni. A háború igazi arcát csak a résztvevők szemén keresztül láthatjuk, ami szintén a hadtörténelem része. A békehadseregek katonáira éles helyzetben addig ismeretlen hatások özöne zúdul. Le kell győzni a félelmet a haláltól és az ellenségtől, elő kell hívni és alkalmazni a kiképzésen megtanultakat. Lényegében alkalmazkodni kell a háborús körülményekhez. Az első rutin megszerzése után a döntéshozóknál – a felkészültségüktől függően – információhiányos állapot alakulhat ki. Amikor már képesek vezetni az alárendelteket, rájönnek, hogy az addig száraznak, sokszor unalmasnak ható harcvezetési szabályok gyakorlati alkalmazása korántsem egyszerű. A szabály ugyanis a letisztult tapasztalat, amit bonyolult környezeti hatások között kell alkalmazni. A harc azután kitermeli a jó parancsnokot, aki nem csak ismeri a szabályokat, hanem megfelelő tapasztalatokkal és rutinnal rendelkezik a helyzetnek megfelelő alkalmazáshoz.[2] Ebben a folyamatban nagy szerepe van a tapasztalatnak, ami nem csak a sajátunk, hanem másoké is lehet, akik hasonló feladatot látnak vagy láttak el. Ezzel elérkeztünk a hadtörténelem szerepéhez. A kezdeti tapasztalathiányos állapotban nagy jelentősége lehet a hadtörténelemnek, amely az adott feladathoz hasonló esetek hadtörténelmi tapasztalatait tárja fel és ismerteti.[3]

---

[1] Jelen tanulmányt nem azzal a céllal írtam, hogy a hadtörténelem hasznosságáról értekezzem. A hadművészeti irodalom tanulsága szerint a sikeres hadvezérek mindig felismerték a fontosságát. Frontinustól Guderianig a hadtudósok nemzedékei merítettek a harcok történetéből a háborúk sikeres megvívását elősegítő tapasztalatokat. Azt, hogy a XXI. század katonája sem nélkülözheti a hadtörténelem példát, a legjobban az FM 100-5-ös USA szabályzat példázza, melyben az egyes pontok érvényességét hadtörténelmi példák támasztják alá. FM 100-5 Hadműveletek. Magyar Honvédség Vezérkara, Budapest, 1997.

[2] Perjés Géza részletesen foglalkozik a kérdéssel, amikor a Clausewitz által leírt katonai géniusz fogalmát értelmezi. *Perjés Géza:* Clausewitz. Budapest, 1983. 384–385. o.

[3] Clausewitz „példáknak" nevezi a hadtörténelmi eseteket. Négy esetet különböztet meg amikor a példákat felhasználjuk: először egy elv lényegének megvilágítása céljából, másodszor egy elv alkalmazására, harmadszor egy jelenség létének bizonyítására, negyedszer pedig több példa ismertetéséből tanulságok levonására. A hadtörténelmi esetek feldolgozása hadijáték formában, a második esethez sorolható. Clausewitz ezt írja: „a példa módot

Az emberi tevékenység elsősorban tapasztalati úton fejlődik. Érvényes ez a harctevékenységre is. Az egyik tanárom mondta, hogy a harcászati utasítás kötése azért vörös, mivel vérrel írták. A jó szabályzat mindig a sikeres harcok kikristályosodott tapasztalatait foglalja magában, de ahhoz, hogy alkotó módon tudjuk használni a szabályokat, ismernünk kell a körülményeket, amik a szabályokat megteremtették. Persze életszerűtlen lenne célul tűzni, hogy az alegységparancsnok ismerje a korábbi háborúk minden hasonló beosztású parancsnokának tevékenységét, de az elvárható, hogy a történész katona tárjon fel jellegzetes példákat, melyek jól példázzák egy-egy szabály alkalmazását. A fentiekben megfogalmazott gondolatokat évezredek óta ismerik vagy felismerik a katonai vezetők, így rendelkezésünkre állnak azok a kipróbált eljárások is, melyek lehetővé teszik a hadtörténelmi tapasztalatok hatékony megismertetését.

Tantermi körülmények között[4] a legegyszerűbb módszer a választott esemény narratív bemutatása, a lényeges momentumok kiemelésével és a tanulságok értelmezésével. A gyakorlatban ez egy előadás, melynek elengedhetetlen kelléke az esemény helyszínéről készült vázlat. A hallgatóság szempontjából nem mellékes, hogy minél gazdagabb szemléltetéssel tudjuk érthetőbbé tenni az előadásunkat. A jó szemléltetés érthetőbbé teszi az elmondottakat, de soha nem vonja el a figyelmet a témáról. Filmrészletekkel, animációkkal általában bemutathatjuk a harc és a helyszín jellegzetességeit. Az elmúlt évek filmtermésében találkozhatunk katonai események történeti hűséggel való feldolgozásával is. Ezzel hatékony eszközt kapunk a kezünkbe, hiszen a film alkotói sok esetben törekedtek az események valósághű megjelenítésére. Szerencsés esetben a filmben megjelenített eseményről rendelkezésre állnak jelentések, elemzések, térképvázlatok, és így már össze lehet állítani a foglalkozás anyagát. Csak film alapján nem lehet oktatni, hiszen az nem a valóság, hanem magában rejti a rendező szubjektív látásmódját, és a történetet sok esetben a lehetőségeknek és a kedvező képi megjelenítésnek megfelelően megváltoztatják. Éppen ezért az előkészítés során a rendelkezésre álló dokumentumok segítségével el kell végeznünk a film forráskritikai elemzését, és a kritikus részeket vagy kihagyjuk, vagy határozottan felhívjuk rájuk a hallgatók figyelmét. Tulajdonképpen a dokumentumfilmek, oktatófilmek szintén képesek betölteni ezt a feladatot, azonban ezeknek lényegesen kisebb a költségvetése mint egy mozifilmnek, így látványelemekben is szegényesebbek.

---

nyújt arra, hogy azokat a csekélyebb körülményeket is tárgyaljuk, melyek a gondolat általános kifejezésével együttesen felölelhetők nem voltak; hisz ép ebben áll a különbség az elmélet és a tapasztalat között." *Clausewitz Károly:* A háborúról. (Ford. *Hazai Samu.*) 2. kiad. Budapest, 1917. 133. o.

[4] Fontosnak tartom megjegyezni, hogy jelen írásomban csak a tantermi foglalkozásokon alkalmazható módszerekkel foglalkozom. Elsősorban azért, mivel a katonai felsőoktatás hadtörténelemre fordítható óraszámai erre adnak leginkább lehetőséget. Míg egy tantermi hadijáték akár egy 45 perces foglalkozás keretében is sikeresen levezethető, addig egy terepfoglalkozás legalább egy teljes napot igényel, de ezt még növeli az előzetes felkészülés és az utazás a helyszínre. Mivel a tantermi hadijáték során egy-egy döntési helyzet megoldása a feladat, így nélkülözhető a terep részletes ismerete és a helyszínen szerzett benyomások sokasága.

A terepfoglalkozásoknak szintén jól kidolgozott módszertana és irodalma van. Számomra az egyik legszimpatikusabb módszer a „staff ride" melynek során a résztvevők előzetesen tanulmányozzák az összecsapásról rendelkezésre álló dokumentumokat, majd a terepen a harc szempontjából fontos álláspontokról rekonstruálják az eseményeket. Esetenként ezt korabeli egyenruhákat és fegyvereket viselve teszik. Persze ezt korábban nálunk is gyakorolták hadtörténelmi utazás megnevezéssel. Egy későbbi tanulmányban tervezem a terepfoglalkozások módszereinek feldolgozását is.

A foglalkozáson először a dokumentumok, vázlatok alapján bemutatjuk és elemezzük az esemény egyes mozzanatait, majd megnézzük és értelmezzük a film egyes részleteit. Akkor jó a film, ha képes a szereplő szemszögéből láttatni az eseményeket. A megelőző elemzés során a hallgatók átfogó képet szereznek az eseményről, a film pedig megmutatja, hogy mennyit érzékel ebből a résztvevő. A térkép vagy vázlat alkalmatlan arra, hogy érzékeltesse azt, amikor a harc során térben és időben váltakozva érkeznek jelzések, és a parancsnoknak az egész harcmezőt uralni kell. A vázlat mivel felülnézetből mutatja az eseményeket, nem képes érzékeltetni a térbeli észlelés korlátait.

A hallgatók feladatmegoldó képességét fejleszti a hadijáték. A hadtörténelmi példáknak csak kis része alkalmas arra, hogy ebben a formában dolgozzuk fel, hiszen a résztvevőknek döntéseket kell hozni a foglalkozás adta körülmények között. Ehhez olyan példát kell választanunk:

– ahol a parancsnok tevékenysége megfelel a hallgatók képzettségi szintjének és a képzés céljának (tiszti hallgatóknál a század-zászlóalj szint a kívánatos, míg ugyanezen feladatok a vezérkari hallgatóknál nem fejlesztenek);

– adjon lehetőséget feladat beillesztésére (ahol a rendelkezésre álló adatok alapján csak egy megoldás van, vagy éppen ellenkezőleg, túl sok, az nem alkalmas hadijátéknak);

– jól felismerhetően mutasson be egy vagy több szabályzat szerinti harctevékenységet (az olyan esetek, ahol a véletlen vagy csak ritkán jelentkező körülmények játszanak szerepet, hadijátéknak nem alkalmasak, de egy rövid előadást megérnek, válasszunk olyan példát, ami átlagos viszonyok között előadódhat).

A hadijáték során előáll az a sajátos eset, amikor a történész nem utasítja el a „mi lett volna ha...?" kérdést, ellenkezőleg, maga teszi fel. A feladat ugyanis az, hogy a foglalkozás résztvevői az alaphelyzet ismeretében meghozzák a saját elhatározásukat. Ez lehetőséget ad a helyzet és a döntések alapos elemzésére, aminek kedvező esetben csak az idő szokott gátat vetni. A nap fénypontja azután, amikor a megoldásokat összevetjük a valósággal. Kiderül, hogy lényegtelennek látszó körülmények, a résztvevők akaratlan hibái milyen jelentős hatást gyakorolhatnak az eseményekre.

A foglalkozás előkészítése során a rendelkezésre álló források alapján részletesen rekonstruálnunk kell az eseményt. Bármilyen érdekesnek is tűnik az esemény, ha elégtelenek a források, nem alkalmas arra, hogy a hadijáték alapja legyen. Ezen kívül a helyszínt is rekonstruálnunk kell, korabeli térképek, vázlatok, fényképek alapján. A tantermi foglalkozás keretei között a terepet vázlat formájában lehet megjeleníteni. Ennek megfelelően a feladat az adott tevékenység megtervezésére irányulhat. A harc dinamikáját nem érdemes vázlatról gyakorolni, mivel a felülnézeti kép áttekinthetőségét meg sem közelíti a terepen mozgó ember látótere.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar katonai vezetőképzésben részt vevő hallgatóinál tartott tantermi óráimon három hadtörténelmi esetet dolgoztattam fel hadijáték formában. A foglalkozások anyagának elkészítésénél az alábbi körülményeket kellett figyelembe vennem.

A hadtörténelem oktatás 3 szemeszterben, összesen 90 órában folyik. Ez alatt az ókortól a helyi háborúkig jutunk az egyetemes és a magyar hadtörténetben. Ez eleve jelzi, hogy egy hadijátékra legfeljebb egy órát fordíthatok, amiből az első 45 percben az esemény történeti hátterét vázolom fel. A hadijáték órán először kiosztom a vázlatokat és

a feladatlapot. Ezt követően ismertetem az alaphelyzetet és a feladat megoldásához szükséges adatokat. A hallgatók általában 10-15 percet kapnak az elhatározásuk meghozatalára, amiben a feladatlap kérdései segítik őket. Ezután sorban mindegyikük ismerteti az elhatározását. Sokszor már ekkor felhívom a figyelmüket a hibákra vagy a jó gondolatokra, de a hallgatótársaik is véleményt mondhatnak. Végül az elhangzottak összegzéseként kialakítunk egy közös elhatározást. Ezt követi „hidegzuhanyként"a valós esemény ismertetése. Tanulságos szembesülni a feladatmegoldások és az egykori parancsnok elhatározása közötti különbségekkel és hasonlóságokkal, valamint a valóságos körülmények és a véletlen hatásaival. Az óra végén összegzem a hadtörténeti példa tanulságait.

A választott példának kis kötelékek tevékenységét kell bemutatni, ami megfelel a hallgatók harcászati ismereteinek. Ez jelentősen megnehezíti a kiválasztást, mivel olyan példát kell találnunk, ahol szakasz, század esetleg zászlóalj szintű harccsoport önálló feladatot hajt végre, és a parancsnok önálló döntéseket hoz. Ezen túl az eset olyan legyen, hogy lehetőséget adjon a hallgatóknak a kapott feladatnak az alaphelyzet és az erőviszonyok leírása, valamint egy terepvázlat segítségével való megoldására. Ehhez persze nagyon alapos leírással kell rendelkeznünk, ami kis kötelékek tevékenységénél elég ritkán teljesül, ezért esetenként az elfogadottnál nagyobb mértékben kell visszaemlékezésekre hagyatkoznunk. Ezzel együtt előnyben kell részesítenünk a levéltári forrásokkal dokumentált eseteket. A választásom végül az alábbi három példára esett.

1916. március 19-én végrehajtott vállalkozás a Mrzli Vrh-en[5]

1916 márciusában a tolmeini hídfő védelmének kulcsa a Mrzli Vrh volt. A hegy keleti oldalán egy katlan oldalát követve húzódott a magyar állás, markáns töréssel a 854-es magassági pont közelében. A magassági ponttól egy gerinc ereszkedett a völgy felé, melyen az olaszok egy árkot hajtottak előre, azzal a szándékkal, hogy beékelődjenek a védelembe. Paduschitzky Alfréd százados, a 3. hegyidandár kötelékében harcoló 46/III. zászlóalj századparancsnoka a téli időszakban javaslatot terjesztett elő az olasz árok elfoglalására. A feladatot a 46/III. cs. és kir. zászlóalj 11. és 12. százada hajtotta végre 4-4 szakasszal. Az olasz árkot század erő védte, azonban az 1100-as magassági pont körzetében jelentősebb olasz erők tartózkodtak, melyek harcbalépésével számolni kellett.

Az előkészítés során létraszerű rohamhidakat készítettek deszkákból a drótakadályok leküzdésére. Az állomány felszerelését kiegészítették hólepellel, nagyobb mennyiségű kézigránáttal, drótvágó ollóval, világító eszközökkel és az elfoglalt állás megerősítéséhez műszaki anyagokkal (szögesdrót, deszka, homokzsák). A vállalkozást közvetlenül támogatta egy aknavetőosztag, melynek tüze egy célpontra tervezhető, az ereje nem megosztható.

Az önkéntesekből szervezett járőrt az ellenség elől rejtve, egy hátsó terepszakaszon több napig gyakoroltatták az akadályrendszer leküzdésében, árokharcban, kézigránát használatban.

Március 19-én felhős, ködös idő volt, 1-2 °C hőmérséklettel. A hegyet hó borította. 07^{15}-kor nyugodott le a telihold és csak 08^{01}-kor kelt fel a nap.

[5] A vállalkozást részletesen leírja Paduschitzky Alfréd emlékiratában. Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjtemény. A 3. he.dd. anyagai pedig tartalmazzák a támadás tervét és a harcjelentéseket. Kriegsarchiv Wien, NFA 3. Geb. Brig. 2131., 2136. doboz.

A hallgatók feladata megtervezni az olasz árok elfoglalását. Ezen belül:

– a rendelkezésre álló 2 század (4-4 szakasz) elosztását;

– az egyes csoportok feladatát;

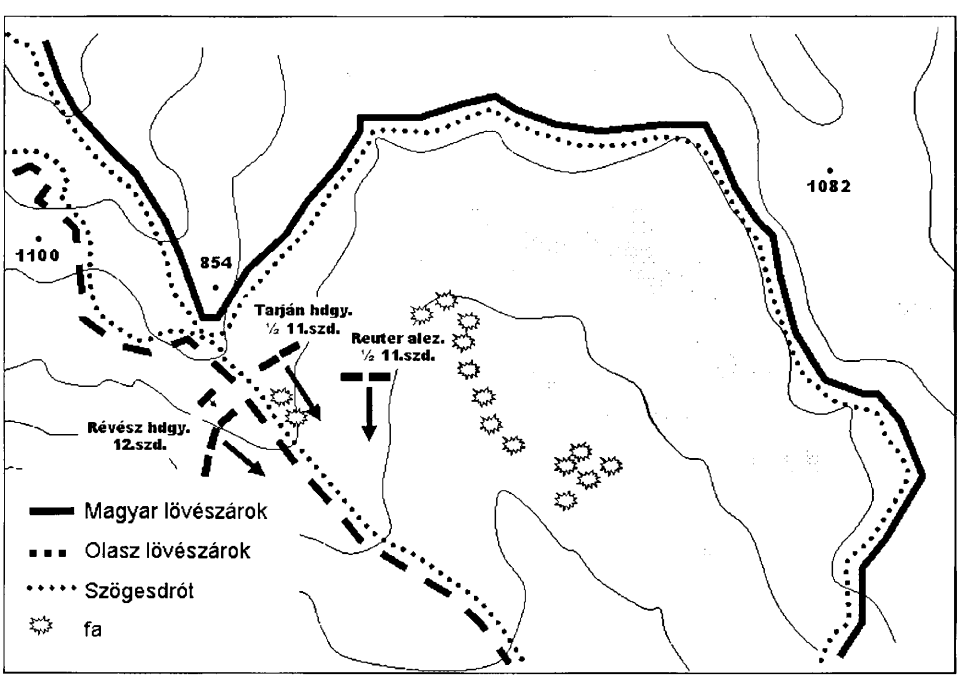
– a támadás időrendjét.

Az eredeti vállalkozásban az aknavető szakaszt az 1100-as magassági ponton (mp) lévő olasz erők lefogására tervezték.

A támadó csoport március 19-én 04^{30}-kor foglalta el a megindulási helyzetet. A dandárparancsnokság 04^{15}-re harcálláspontot telepített az 1108-as mp-re és kiépítette a vezetékes összeköttetést a 46/III. zászlóaljparancsnokkal.

$04^{(X)}$-kor egy járőr (1 altiszt, 5 fő legénység) átjárót nyitott az olasz drótakadályon, anélkül, hogy az ellenség észlelte volna. 04^{15}-re jutottak át. $05^{(X)}$-kor a 12. század Révész hadnagy vezetésével az átjárón keresztül megrohamozta az árkot, és rövid szuronyharc után az erdő nyugati csücskéig elfoglalta. Ezalatt a 11. század két szakasza Tarján hadnagy parancsnoksága alatt a balszárnyon szétbontakozva előrenyomult, és csatlakozott a 12. századhoz. Ezzel egyidőben a saját tüzérség előkészített tüze megakadályozta, hogy az ellenség a 1100 mp irányából átkarolja a 12. századot.

05^{20}-kor a katlan oldalában, a 854 mp-tól keletre szétbontakozott a 11. század két szakasza Reuter alezredes vezetésével, és frontális támadást indított az árok déli része ellen, azonban az árok előtt rohamot fúvatott. Ennek hatására az ellenség felébredt, de rövid harc után az árkot elfoglalta és a 46/III. zászlóalj géppuskás osztaga az árok délkeleti végében foglalt állást. A Reuter-csoport 15 sebesültet vesztett, ezzel szemben a 12. századnak csak egy sebesültje volt.

A hallgatók általában jól oldják meg a feladatot. Felismerik, hogy az árokkal párhuzamosan kell támadni. Tipikus hiba, hogy az aknavetőszakasz tüzét a támadó csoport támogatására tervezik. További gyakran előforduló probléma, hogy túl későre tervezik a vállalkozás megindítását, és az egyes részfeladatok végrehajtására kevés időt hagynak. Az olasz árok déli részének elzárására tervezett kötelék szintén gyakran hiányzik a megoldásokból.

Bár a hallgatók többsége az eredeti vállalkozáshoz hasonló változatot dolgozott ki, készült egészen sablonos megoldás is, mely szerint a két század a katlan oldalában szétbontakozva, az aknavetőszakasz támogatása mellett arcból megrohamozza az árkot. Ez sem rossz, hiszen a világháborúban találunk számos példát erre is. Azonban éppen ezért hasznos a fenti példa feldolgozása, mivel tudatosítja a hallgatókban, hogy a sablonos megoldások nem helyettesíthetik a parancsnoki gondolkodást.

A balassagyarmati „csehkiverés"

1919 januárjában a Károlyi-kormány beleegyezett, hogy az északi demarkációs vonalat délebbre tolják, és így cseh megszállás alá került Balassagyarmat. A várost egy megerősített század szállta meg. A magyar katonaság – nagyjából század erő – a várostól délre, Magyarnádorban állomásozott. Miután a város polgárságát több sérelem érte, felkeresték a magyar parancsnokságot, és megállapodtak abban, hogy közös erővel visszafoglalják a várost. A „csehkiverés" dokumentumanyagát a Nógrádi Levéltár vaskos kötetben[6] jelentette meg, mely alapján az esemény részletesen rekonstruálható. A nagy parancsnoki döntési szabadság és az, hogy század szintű erők vettek részt a harcban, ideális hadijáték alapanyaggá teszi az esetet.

A cseh légiós század ereje 130 puskából és 4 géppuskából állt. A főerők a honvédlaktanyát szállták meg, egy szakasz egy géppuskával a vasútállomáson volt elhelyezve, egy-egy raj pedig a város nyugati, déli és keleti kijáratát őrizte. A magyar erőket a cs. és kir. 38. kecskeméti gyalogezred karhatalmi százada (3 tiszt, 130 fő legénység [3 szakasz = 9 raj] 110 puska, 1 géppuska – ebből 12 katona Gáthy hadnagy parancsnoksága alatt Szügyön –), a 16. honvéd gyalogezred pótzászlóalj különítménye (15 tiszt, 30 fő legénység, 25 puska, 1 géppuska), a 13. huszárezred különítménye (8 fő huszár, 8 ló, 8 karabély) és a balassagyarmati polgárok csoportja (70-80 fő puskákkal) alkotta.

A hallgatók feladata, hogy hozzanak elhatározást a támadás végrehajtására. Ebben az alábbi kérdésekre kell kitérniük:

– az indulás időpontja Magyarnádorból, ha lovaskocsikkal hozzák őket Balassagyarmat határáig, ahol a felfegyverzett polgárok várják őket;

– a támadás célpontjai, az erők elosztása az egyes célpontokra és a támadó csoportok feladata;

– a támadás kezdetének időpontja és az együttműködés módja;

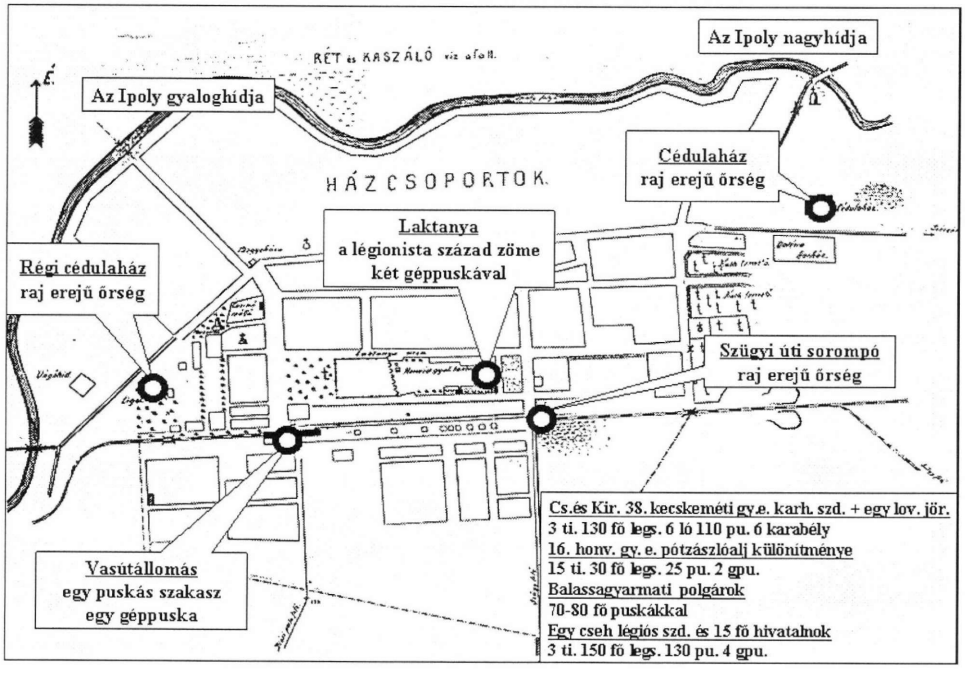
– a vasútállomás és a laktanya elfoglalásának részletes terve.

[6] *Barthó Zsuzsanna – Tyekvicska Árpád:* Civitas fortissima. A balassagyarmati „csehkiverés" korának forrásai és irodalma. Balassagyarmat, 2000. (Nagy Iván könyvek 10.)

Ez utóbbihoz az objektumok korabeli és a jelenlegi állapotáról készített fényképekkel illusztrált tájékoztatót tartok, és részletes vázlatokon bemutatom az alaprajzukat.

A hallgatók kapnak egy vázlatot a városról, melyen föltüntetem a cseh erők elhelyezkedését, valamint további két vázlatot a vasútállomásról és a laktanyáról. Megkapják a szembenálló erők felsorolását és a feladatokat írásban.

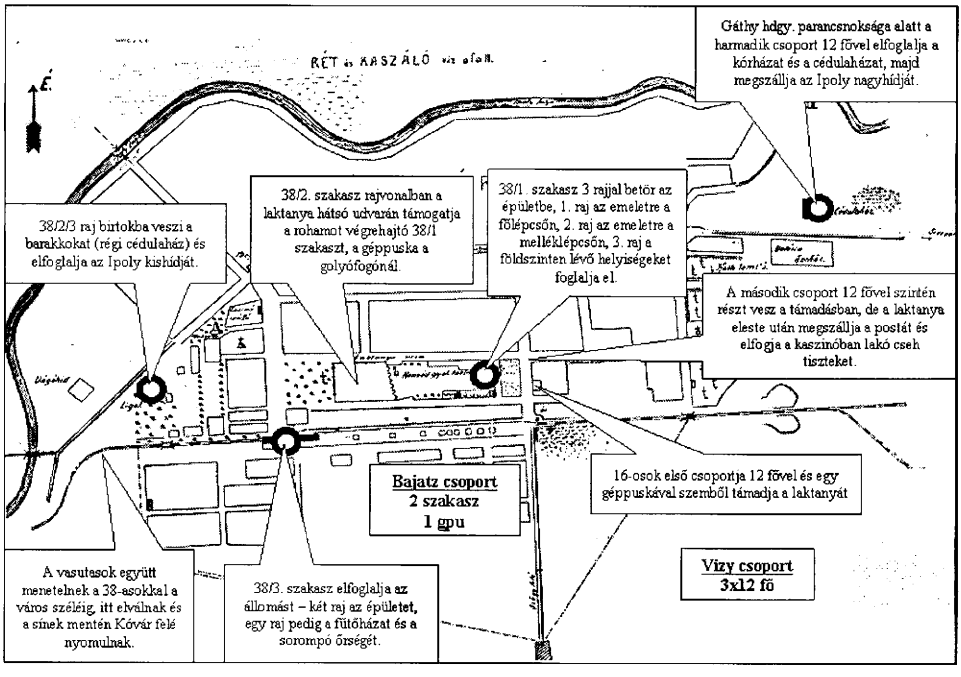

A támadást végrehajtó erők csoportosítása a következők szerint alakult 1919-ben: a laktanyát hátulról, az udvar felől támadta a 38-asok 1. és 2. szakasza 1 géppuskával. Az 1. szakasz 3 rajjal betört az épületbe, az 1. raj az emeletre a főlépcsőn, a 2. raj az emeletre a melléklépcsőn jutott fel, a 3. raj a földszinten lévő helyiségeket foglalta el. A 2. szakasz rajvonalban a hátsó udvaron bontakozott szét a géppuskával a golyófogónál. A 2. szakasz egy raja kapott feladatot a város nyugati kijáratát őrző cseh raj kiiktatására, majd az Ipoly kishídjának elfoglalására.

A 3. szakasz támadta az állomást – két raj az épületet rohamozta, egy raj pedig a város kijáratát őrző rajt tette harcképtelenné, majd a fűtőházat támadta.

16-osok első csoportja 12 fővel és egy géppuskával szemből támadta a laktanyát. A második csoport 12 fővel szintén részt vett a támadásban. A harmadik 12 fős csoport a város keleti kijáratát szerezte meg, majd megszállta az Ipoly nagyhídját. A lovasság a támadás jelére a nagyhídhoz vágtatott, és elfoglalta azt a 16-osok harmadik csoportjával.

A felfegyverzett polgárok együtt meneteltek a 38-asokkal a város széléig, itt elváltak és a sínek mentén nyugat felé biztosítottak.

Ez volt a terv és nagyjából az, amit a hallgatók feladatmegoldásának tartalmaznia kell. Miután elkészültek a megoldások, elemezzük őket, összevetve az eredeti elgondolással. Azonban ez csak az elmélet. A foglalkozás hátralévő részében ismertetem a támadás lefolyását. A csehkiverés az egyik legjobb példája annak, hogy a valóság még a jó elgondolás végrehajtása elé is váratlan események sorát gördíti.

A Szügyre küldött lovasjárőr nem találta meg az állomást, így az oszlopnak itt meg kellett állni. Balassagyarmat határában egy hangosan beszélgető csoportra lettek figyel-

mesek, akik hangos ovációval fogadták a katonákat. Ez volt a vasutasok mintegy 40 fős csoportja, akik a hidegre tekintettel alaposan bepálinkáztak.

A 2. szakasz 3. raja nem a régi cédulaházat, hanem a vasutas tévedése folytán Dr. Vass Zoltán házát rohanta meg. Míg itt lövöldöztek, a csehek megszöktek a régi cédulaházból.

Gáthy Elemér csoportja megközelítette a cédulaházat, de amikor a kürtjelre rohamra indultak, a csehek erős puskatűzzel fogadták őket. Gáthy hadnagy az ablakhoz kúszott és belőtt. Egy cseh katona meghalt, a többiek pedig kegyelemért könyörögtek. A foglyokat a hadnagy Susiczky Ignác pincéjébe zárta és a kulcsot magához vette.

A csehek az állomást három csoportban védték. Egy-egy csoport a peronon és az emeleten géppuskával, egy harmadik pedig a raktárakban. A peronról gyorsan visszavonultak, de a raktárakból kijöttek, és a szerelvények alá húzódva lövöldöztek. A cseh állomásfőnök a raktárak felé néző emeleti géppuskánál állt. Végül a csehek a peron üvegtetejére kiugrálva próbáltak menekülni. Az egyik magyar vasutas a lövöldözés alatt az asztalok alatt bujkált, majd beszaladt a pénztárba, mire az egyik magyar katona utána lőtt.

A laktanyát az udvar felől megrohamozó két rohamcsoport közül az egyik a főlépcsőn, a másik pedig az oldallépcsőn tört az emeletre. Ezzel egyidőben a csehek a főlépcsőn rohantak lefelé, élen Lauka Augusztin főhadnaggyal. Az emeleti fordulóban találkozott a két csoport, ahol Lauka mellbe lőtte Czakó Balázs honvédet, mire a mögötte jövő szakaszvezető le akarta szúrni a cseh tisztet, de önkéntelenül elsütötte a puskáját, és így fejbe lőtte. A csehek erre az emeleti helyiségekbe menekültek. Mikor a főlépcsőn rohamozók felértek, meglátták a másik csoportot, azt hitték, hogy oldalba támadták őket, mire visszavonultak. A másik csoport ezt látva azt hitte, hogy visszavonulás van, és ők is követték őket. A két csoport a kapualjba szorult.

A szemből támadó csoportnak 200 métert kellett kúszni mivel a kutyák ugatni kezdtek. Ezután fél órát várakoztak a hidegben, mivel eddig tartott a hátsó kapu kidrótozása. A laktanya előtt cseh őrszem állt. A kürtjelre a csoport parancsnoka a katonához rohant, kicsavarta a kezéből a fegyverét, majd a katonáival megpróbálta bedönteni a kaput. Bentről erős robbanások és ordítozás hallatszott. Amikor végre sikerült benyomni a kaput, az ide szorult 38-asokkal találták szembe magukat. Amikor a homlokzat felőli géppuska tüzet nyitott, a 38-asok kirohantak a kapualjból és magukkal rántották a 16-osokat is, mert azt hitték, hogy a csehek lőnek rájuk hátulról, ezért menekültek ki az épületből. Egyedül a 38-asok egyik katonája maradt vissza a lépcsőnél lövöldözve. Amikor látta, hogy a többiek visszavonultak, ő is elment. A kitóduló katonák látványára a géppuskások is elmenekültek.

A menekülők a laktanya délkeleti sarkához húzódtak. Innen Vizy Zsigmond a közeli árokba, majd a kb. 80 méterre lévő másik árokba parancsolata őket. Miután a laktanyát ostromló csoport visszavonult, híre jött, hogy a támadás a város másik részén sikerrel járt. Ide hoztak az állomásról hat cseh katonát és vasutast. Az egyiket beküldték parlamenternek. A cseh vasutas hangos „csehszki" kiabálással ment a laktanya felé. Közben a legénység azzal szórakozott, hogy mellé lövöldözött, és azon röhögött, hogyan ugrál a rémült cseh. A csehek beleegyeztek, hogy megadják magukat, és kitűzték a fehér zászlót. A vasutas csehül mondta Bajatz Rudolfnak, hogy a cseh parancsnok egy járőrt beenged és előttük leteszik a fegyvert. Bajatz ezt elmondta a legénységnek magyarul is. Erre a mieink felugrottak és az épület felé rohantak. A csehek tüzet nyitottak. A katonák nagy

része szétfutott, jórészt csak a tisztek maradtak a helyükön. Ekkor ismét parlamentert küldtek, aki elmondta a magyar katonák helyzetét, mire a cseh parancsnok visszaüzent, hogy már nem akarja megadni magát.

A legénység az eseményektől és a hidegtől demoralizálódva rendetlen visszavonulásba kezdett Szügy felé. Itt Vizy és Bajatz gyülekeztette őket, és vissza akartak térni Balassagyarmatra. Erre a katonák kijelentették, hogy fáradtak és nem harcolnak tovább.

A golyófogónál felállított géppuska és 6 fős legénysége a reggeli órákban lőtte a laktanyát. Először a gimnáziumból – itt a diákok is segítettek a felállításnál –, majd amikor a csehek belőtték az állást, az Andrássy utcáról, utóbb a vágóhíd környékéről. A géppuskát egész napra visszatartotta a városban Dobó József gimnáziumi tanár, tartalékos főhadnagy.

A városban maradt még további 15 katona, akik a polgárokhoz csatlakoztak. A katonák visszavonulása után, két cseh vasúti hivatalnok előbújt a rejtekhelyéről és pisztollyal kényszeríttették az egyik pályamunkást, hogy hajtányon vigye őket Losoncra. Hibás váltóállítás miatt a szügyi állomáson csellengő katonák közé futottak be. Azok döbbenten nézték őket, és azt hitték, hogy a csehek megtámadták az állomást. A két vasúti hivatalnok közben arra kényszeríttette a pályamunkást, hogy kihajtson az állomásról. Amikor a katonák magukhoz tértek, leadtak egy-két lövést de célt tévesztettek.

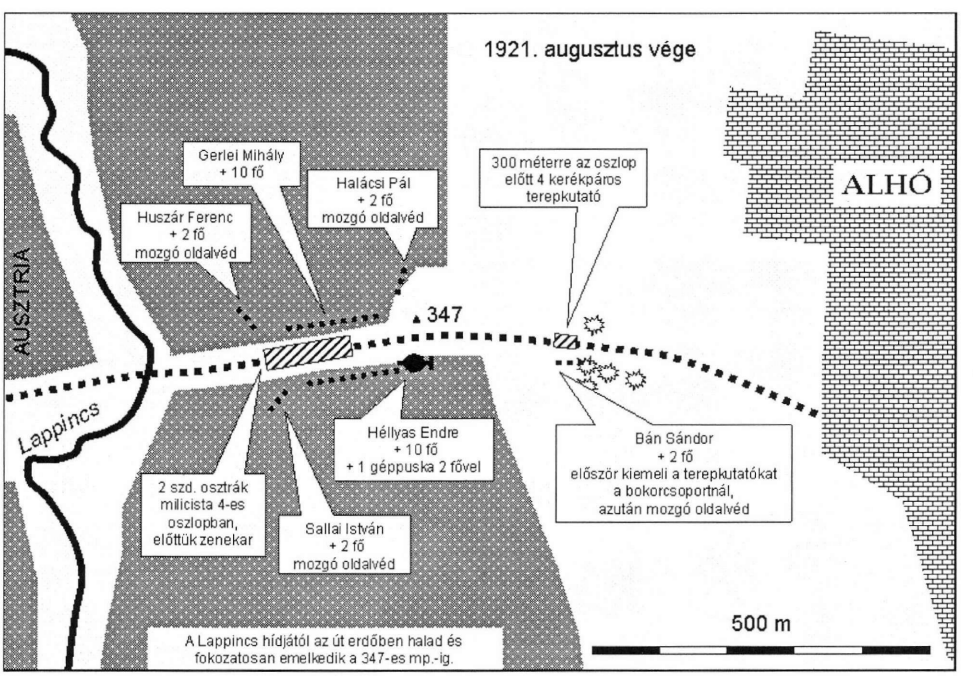
A várost végül az iglói géppuskások különítménye foglalta el. Az osztag – 5 tiszt, 17 katona, 4 géppuska – 13^{30}-kor érkezett a város határába. A csehek a laktanyából lőtték a vonatot, ezért a kórház felől hatoltak a városba. Rajvonalban haladtak a laktanya felé, majd az oda vezető utcák torkolatában állították fel a géppuskákat. Végül két osztagot alakítottak, és elhatározták, hogy elölről és hátulról egyszerre támadják meg a laktanyát. Kattauer Rudolf a városházán maradt. Rajnay Vilmos százados a laktanya háta felől – Koricsánszky hadnagy az állomásról biztosított – Kondor főhadnagy a homlokzat felől a vasúti átjárótól rohamozott. Várták az alkonyatot, hogy sötétben nyissanak tüzet. Kacsóh hadnagy és Németh tiszthelyettes a laktanya kapujához kúszott és azt benyomta. Ekkor egy cseh géppuskával találták szemközt magukat, amit váratlan rohammal elfoglaltak. Ekkor az egész osztag berohant a kapualjba, és közelharcot vívott a csehekkel. Közben a parancsnokok a városházáról telefonon tárgyaltak a csehekkel. Azok végül jelezték, hogy megadják magukat.

A hallgatók által kidolgozott megoldások gyakran sok hasonlóságot mutatnak az eredeti tervekkel, ha a számvetésükben figyelembe veszik a fontos célpontokat és az azok megtámadásához szükséges erőket. Hibaként jelentkezik, hogy nem gondolnak a Szügyre kihelyezett őrség csatlakozásának megszervezésére. Általában nem támogatom azokat a változatokat, ahol a 38-as és a 16-os alegységeket megbontva és újraszervezve tervezik. Gyakori hiba szűk időszámvetés is.

Előfordult sablonos megoldás is, melyben a rendelkezésre álló erők hajnalban szétbontakoztak a város szélén, és frontális támadást indítottak a géppuskák támogatásával. Egy másik változatban a békeműveletek hatása jelentkezett, ugyanis a hallgató szándékosan nem zárta le az Ipoly hídjait, hogy a kiszorított cseh erők lehetőséget kapjanak a gyors visszavonulásra.

Az esetről csak egy visszaemlékezést találtam a Rongyos gárda harcait bemutató kötetben,[7] azonban ez tartalmazza a szükséges részleteket. 1921 augusztusának utolsó napjaiban két osztrák milicista század vonult Alhó felé négyes oszlopban. Előttük zenekar, valamint 300 méterre 4 kerékpáros terepkutató haladt. A felkelők puskákkal, kézigránátokkal és egy géppuskával felfegyverzett 38 fős csoportja elhatározta, hogy lest állít az úton. A csoportban 6 fő töltött be különböző parancsnoki beosztást.

A hallgatók feladata, megtervezni a lesállást, és a kiadott vázlaton jelölni az erők és a géppuska elhelyezését. A kiadott terepvázlaton jól látható, hogy az út a Lappincs hídjától folyamatosan emelkedve erdőben, majd a dombtetőre érve nyílt terepen fut, azonban a falu előtt kanyart vesz, és elhalad egy bozótos mellett. A hallgatóknak fel kell ismerni, hogy itt kínálkozik a legkedvezőbb lehetőség a terepkutatók elfogására. A 6 fő parancsnoki beosztású említése jelzi, hogy eredetileg ennyi alcsoportra osztották az erőket. A lesállás megtervezésénél fontos szempont, hogy amennyiben az út két oldalán, egymással szemben van egy-egy alcsoport, akkor nem használhatnak puskát, csak kézigránátot. A géppuska nagyobb lőtávolságát úgy tudják kihasználni, ha az útkanyarból végiglövik az utat (a valóságban is így történt). További hasznos taktikai fogás, hogy a két tűzcsoport jobb- és balszárnyán egy-egy mozgó oldalvédet helyeztek el, melyek közül az egyik feladata volt a terepkutatók kiiktatása.

[7] A Rongyos Gárda harcai. 1919–1939. (Szerk és az utószót írta *Bálint István János.*) Budapest, 1999. 90–97. o.

A foglalkozások általános tapasztalata, hogy a hallgatók elsősorban puska és géppuska alkalmazására építik a lesállást. A kézigránátot csak kiegészítő fegyvernek tartják. Ennek megfelelően a lesállást legtöbbször csak az út egyik oldalára tervezik vagy a hídhoz. A mozgó oldalvédek alkalmazását nem ismerik. A géppuskát az esetek többségében az útkanyarba helyezik, és a terepkutatók elfogását is a bozótoshoz tervezik.

Tapasztalatok

A hadtörténelem tanítás jelentős részben azt célozza, hogy a hallgatók elsajátítsanak jelentős részben lexikális ismereteket. Általánosan minden megtörtént katonai esemény a hadtörténelem részévé válik, és a hadtörténelem ismerete a gyakorlatban ezek ismeretét jelenti. Ezen kívül további jelentős lexikális ismeretanyagot képez a haditechnika, hadszervezet, katonaföldrajz, erődítészet stb. Az előadásokon és a tankönyvekből megszerzett ismeretek ellenőrzése során az adatok visszakérdezése nem mellőzhető, azonban a gondolkodás képességét először a különböző összefüggések felismerése igényli.

Mivel a hadtörténelem fontos és jelentős részét képezi a történelemnek, nem lehet egyedül a katonák privilégiuma. Hadtörténelmi ismeretterjesztő könyvek, filmek sokasága készül a nagyközönségnek és a különböző számítógépes stratégiai- és akciójátékokban bárki lehet hadvezér vagy harcos. Egyre több civil felsőoktatási intézmény hirdet hadtörténelmi kurzusokat, ahol az egyszerű lexikális ismereteken túl a hallgatók eljutnak a különböző összefüggések felismeréséig.

A katonai felsőoktatásban azonban ennél többről van szó. A hadtörténelem a katonai tapasztalatok tárháza. A jövő parancsnokai az életben kipróbált tapasztalatokat ismerhetik meg belőlük. A hadtörténelmi esettanulmány feladatának megoldása a lexikális ismereteken, az összefüggések meglátásán túl, kreativitást is követel. A parancsnok szerepében a hadtörténelmi és a katonai szaktantárgyak alapos ismeretére van szükség.

GERMUSKA PÁL

KUTATÁS-FEJLESZTÉS ÉS NYUGATI LICENCEK A MAGYAR HADIIPARBAN AZ 1970-ES, 1980-AS ÉVEKBEN*

Törpék az óriások között és a haditermelés lépcsőfokai

Számos kutató érdeklődik aziránt, hogy egy kis ország miként lehet versenyképes a nemzetközi porondon. Ezeknek az országoknak a legfőbb hátránya a szűk belső piac, amely együtt jár a korlátozott termelési lehetőségekkel és a kapacitások gazdaságtalan nagyságrendjével. Hasonló problémák figyelhetők meg a hadiiparukban is. Nem véletlen, hogy a belga és a magyar hadiipar jellegzetességeit összehasonlító kötetben a következő sokatmondó címet adták az egyik fejezetnek: Törpék az óriások között.[1] A rendkívül költséges és bonyolult fegyverzetrendszerek előállítására, a modern hadsereg teljes körű ellátására és felszerelésére csak a nagyhatalmak teljes vertikumot és minden fegyvernemet átfogó hadiipara képes. A középhatalmak, illetve a kisebb országok iparának teljesítőképessége természetesen ennél sokkal korlátozottabb. Ám hogyan mérhető ez a teljesítőképesség?

A szakirodalmat áttekintve több megközelítéssel is találkozhatunk. Ian Anthony például a kelet-közép-európai hadiiparok 1989/90 utáni átalakulásának vizsgálatakor abból indult ki, hogy a hadiipar mindenhol vertikális hierarchiába tagozódik, amely legalább hat szintből áll. Fentről lefelé haladva ezek a következők:

– integrált fegyverzet és információs rendszerek,
– főbb fegyverzet-platformok,
– teljes fegyver- és információs egységek,
– alrendszerek,
– alkatrészek,
– alapanyagok.[2]

Nyilvánvalóan minden szint eléréséhez egyre magasabb technológiai felkészültségre és tudományos kutatói háttérre van szükség. Keith Krause viszont „Fegyverek és az állam: fegyvergyártási és -kereskedelmi minták" című könyvében egy igen részletesen tagozott struktúrát dolgozott ki az ipar képességeinek rangsorolására. A „haditermelés lépcsőfokainak" nevezte rendszerét, amelyben tizenegy fokozatot különített el:

– egyszerű karbantartási feladatok elvégzése;

* A tanulmánnyal kapcsolatos kutatásokat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Ösztöndíja, valamint az OTKA T 049465 sz. pályázat támogatásával végeztem. A dolgozat kibővített változata a Technology and Rethinking European Borders címmel Lappeenrantában, Finnországban 2006. május 24–28. között rendezett konferencián „Knowledge without Borders: Western Licences and Know-how in the Hungarian Defence Industry" címmel megtartott előadásomnak.

[1] *Struys – Mampaey – Balázsy* 2000. 7. o.

[2] *Anthony* 1994. 13–14. o.

– alapvető nagyjavítási munkák elvégzése;

– importált alkatrészek összeszerelése, egyszerűbb licencterméke gyártása;

– alkatrészek és alapanyagok helyi gyártása;

– kevéssé bonyolult fegyverek végszerelése, helyi alkatrész-beszállítókkal;

– gyártási együttműködés vagy kevéssé bonyolult fegyverek licencgyártása;

– korlátozott kutatás-fejlesztési hozzájárulás a licencben gyártott termékhez;

– kevéssé bonyolult fegyverek korlátozott önálló termelése, néhány fejlettebb fegyver önálló termelése;

– önálló kutatás-fejlesztési tevékenység kevéssé bonyolult fegyvereknél;

– önálló kutatás-fejlesztési tevékenység bonyolultabb fegyvereknél külföldi beszállítókkal;

– teljesen önálló kutatás-fejlesztés és termelés minden fegyverzet terén.[3]

A fejlődő országok hadiiparát vizsgálva azonban például Jurgen Brauer erőteljesen bírálta a Krause-féle rangsorolást. Főként azt hangsúlyozta, hogy mindenképpen különbséget kell tenni a platformnak és magának a fegyvernek a termelése között. (Miközben számos ország képes például hordozójárművek gyártására, addig fegyverzetrendszerek és irányító egységek önálló konstrukciójára nincsenek felkészülve.) A „lépcsőfokok" kifejezés ugyanakkor feltételezi azt is, hogy minden ország az első fokozatnál kezdjen és megcélozza a legfelsőt, a legszélesebb önállóságot. Ehelyett Brauer arra hívja fel a figyelmet, hogy számos ország képes megválasztani a belépési pontot, amely ráadásul a különféle fegyverfajtáknál és haderőnemeknél is igen eltérő lehet.[4]

A magyar hadiiparról szóló alábbi esettanulmány lényegében Brauer álláspontját támasztja alá. Ugyanakkor mégsem tartom elvetendőnek vagy teljesen inadekvátnak Krause rangsorolását, mert az támpontot nyújt egy-egy ország technológiai fejlettségének mérésére.

A magyar hadiipar képességei

A modern magyar hadiipar alapjait az Osztrák–Magyar Monarchia idején rakták le, állami tulajdonú fegyvergyárak (például MÁVAG) biztosították a császári és királyi hadsereg ellátását. A Magyarországot feldaraboló 1920-as trianoni békeszerződés 35 ezer főben maximálta a hadsereg létszámát, és korlátozta, illetve betiltotta a fegyverek és hadianyagok gyártását. Csak az 1920–1930-as évek fordulóján kezdte meg az állam az addig tetszhalott hadiipar újjáélesztését: új állami honvédelmi ipari részvénytársaságokat hoztak létre, és új gyárakat is alapítottak.

Az önálló magyar haditechnikai fejlesztő intézet 1920-ban jött létre, először Technikai Kísérleti Intézet álnéven, majd 1930-tól nyílt katonai intézményként Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézet néven működött. Az 1930-as években több magánvállalat is bekapcsolódott a katonai fejlesztésekbe, illetve a haditermelésbe. Az 1930-as évek

[3] *Krause* 1992. 171. o.

[4] *Brauer* 1998. 4., 14. o.

második feléből, illetve már a háború időszakából több magyar szabadalmat érdemes megemlíteni, amelyet rendszeresítettek a honi haderőnél: légvédelmi lőelemképző (Gamma Finommechanikai Művek), terepjáró páncélozott jármű és teherautó (Weiss Manfréd Művek), Király-féle géppisztolyok (Danuvia Fegyver- és Lőszergyár), radarok (Standard Elektronikai Rt. és Egyesült Izzó Rt.) stb. A harckocsigyártás és a löveggyártás területén viszont csak licencek vásárlásával tudott előrelépni a magyar ipar: a svéd Landsverk L–60 könnyű harckocsi és L–62 harckocsi-vadász licencének honosításával, az olasz Ansaldo miniharckocsijának, illetve a cseh Škoda Művek T–21 harckocsijának megvásárlásával; valamint a svéd Bofors 40mm-es légvédelmi lövegének licencével.[5]

A második világháborút követően – Közép-Kelet-Európa más országaihoz hasonlóan – a gazdaság és a társadalom szovjetizálása együtt járt a technológia szovjetizálásával is. A magyar iparban az 1950-es évek elején a korábban használt nyugati DIN szabvány helyett az orosz-szovjet GOSZT (Állami Össz-szövetségi Szabvány) szabványrendszert vezették be. Ez az első években különösen sok gondot okozott a szovjet licencek honosításánál, az ott előírt technológiai előírások betartásánál. A sztálini utasítások alapján, a szovjet tanácsadók segédletével zajló hadsereg- és hadiipar-fejlesztés egy gigantikus standardizálási programként is felfogható: minden szocialista országban szinte azonos struktúrában épültek ki a tömeghadseregek, egyazon fegyverzettel és ruházattal szerelték fel a közép-kelet-európai országok haderejét, és azonos technológiával létesültek az új hadiüzemek. A csatlós országok hadiipara szinte teljes egészében a szovjet licenctermékek gyártására állt át. Az új magyarországi hadiüzemekben ennek jegyében nem létesültek konstrukciós irodák sem, hiszen a kész gyártási dokumentációkat a Honvédelmi Minisztériumtól (HM) és a Haditechnikai Intézettől (HTI) kapták. Az új vállalatoknál helyi tervező és fejlesztő irodákat csak 1953 után hoztak létre, amikor szinte teljesen polgári cikkekre állították át termelésüket.[6]

Az 1950-es években a szovjet licencek átvétele, különösen a katonai területen, nem opcionális továbbfejlődési lehetőség volt, hanem kötelező feladat – attól függetlenül, hogy technológiailag előre lépést jelent-e a honosítása vagy sem. Így a cél sem a licenctermék optimalizálása volt, hanem a szovjet gyártmány tökéletes lemásolása. Talán ez lehetett a fő oka annak, hogy 1944-hez képest 1952-re hiába nőtt három és félszeresére a HTI létszáma, magyar fejlesztésű eszköz csak nagy ritkán került rendszeresítésre és sorozatgyártásba. (Utóbbiaknál előfordultak nyugati licenc alapján gyártott részegységek is, mint például a Csepel teherautókba szerelt Steyr-dízelmotor.)

A hazai fejlesztőkedvre az sem hatott ösztönzőleg, hogy olyan esetekben sem lehetett gyártásba venni a magyar fejlesztésű terméket, ha az bizonyítottan jobb minőségű volt, mint a licencátadásra felkínált szovjet termék. Erre látványos példa volt a HTI-ben az 1950-es évek elején kifejlesztett, 1953-tól a Finommechanikai Műveknél (FMV) gyártásba is vett „LRB–T1" típusú légvédelmi tűzvezető lokátor. 1953-ban összehasonlító vizsgálatokhoz Görögországon keresztül behoztak (becsempésztek) egy eredeti amerikai SCR–584-es lokátort. A szovjet szakemberek részvételével végzett vizsgálatoknál a ma-

[5] A két világháború közötti haditechnikai fejlesztésekről *Hajdú–Sárhidai,* 2005. 38–84. o. A hadianyaggyártásról és a hadiiparról *Dombrády* 2003.

[6] Az 1953-as konverziós programról lásd *Germuska* 2006.

gyar lokátor kitűnően vizsgázott. Politikai indokok alapján sorozatgyártásba végül mégis az amerikai SCR szovjet „klónját", a magyar LRB–T1-esnél (7,5 tonna) 9 tonnával nehezebb SZON–4-es (16,5 tonna) tűzvezető lokátort kellett venni, a magyar fejlesztési dokumentációt pedig még meg is semmisítették.[7]

Az 1950-es évek második felében gyökeresen átszervezték a magyar katonai-haditechnikai kutatás-fejlesztést. A HTI – korábbi létszámának harmadával – témavezetői, irányítói szerepet kapott, a licenc továbbfejlesztést és kutatás-fejlesztést pedig decentralizálták: az iparvállalatok és civil kutatóintézetek végezték a kutatómunkát. Az 1960-as években a katonai gépjárművek (a felderítő úszó gépkocsi – FUG, valamint a lövészcsapatok számára a páncélozott szállító harcjármű – PSZH), a híradó berendezések, a vegyvédelmi és egyéb műszerek területén történtek eredményes hazai fejlesztések.[8] A mérnökök azonban hiába kísérleteztek a szovjet licenc alapján készülő eszközök egy-egy részének korszerűsítésével vagy a gyártási folyamat egyszerűsítését célzó újításokkal, ezeket a licencadó a legtöbb esetben nem engedte sorozatgyártásba venni. A változtatásokkal szembeni legfőbb szovjet érv az volt, hogy ezzel megszűnne a Varsói Szerződés minden tagállamára kötelezően kiterjedő csereszabatosság.

Az 1970-es évekre így sajátos feszültség és érdekellentét alakult ki a szovjet technológiaimport és a magyar kutatás-fejlesztés között. Bár a hazai fejlesztés tetemes anyagi kockázattal járt, erőteljesebben fejlődhetett a gyártási kultúra, és megkötések nélkül lehetett exportálni a terméket. (Az előnyök és hátrányok összevetését lásd az alábbi táblázatban.)

*A licenchonosítás és a hazai kutatás-fejlesztés előnyeinek és hátrányainak összevetése**

Szovjet licenc honosítása		*Hazai kutatás-fejlesztés*	
Előnyei	*Hátrányai*	*Előnyei*	*Hátrányai*
Bonyolult folyamat a bevezetése, de a fejlesztés nem jár kockázattal.	A gyártási kultúrát meghatározza a licenc műszaki színvonala.	A gyártási kultúra erőteljesebben fejlődik.	Jelentős kockázattal jár.
Az eszköz gyorsan rendszerbe illeszthető.	Nem szocialista exporthoz a licencadó engedélye szükséges.	Az exportszabadság biztosított.	Számos esetben rendszerbe állítási nehézségek.
A gazdaságos termelési sorozatnagyságot garantálják a táboron belüli szállítások.			Gazdaságos termelési sorozatnagyságot csak nemzetközi együttműködéssel lehet elérni.

* Forrás: *Kalló* (1984.) 103. o.

[7] *Hajdú – Sárhidai* 2005. 109. o.

[8] Ezekről a fejlesztésekről lásd részletesen *Hajdú – Sárhidai* 2005. 122–140. o.

A magyar hadiipar számára a kitörési pontot a fejlődő világba irányuló export jelentette, amelynek az első szállításai 1967-től kezdődtek.[9] A magyar katonai kivitel az 1973-as arab–izraeli háborút követően indult igazán gyors növekedésnek: 1974-ben megduplázódott, 1975-ben pedig megháromszorozódott 1973-hoz képest. Így 1971–1975 között mintegy 91 millió amerikai dollár értékű fegyverzetet értékesítettünk Iraknak, Szíriának és Egyiptomnak. Az arab országok kezdetben szinte minden haditechnikára vevők voltak, az 1970-es évek második felében azonban egyre inkább a korszerű kommunikációs berendezéseket, valamint rádiófelderítő, -lehallgató és zavaró rendszereket igényelték volna.[10] Ugyanakkor a Szovjetunió a legkorszerűbb eszközöket nem kívánta a térségben viszontlátni, így nem engedélyezte azok eladását. Magyarországnak viszont – részben az olajárrobbanás, részben a növekvő tőkés importja miatt – égetően szüksége volt dollár- és más „keményvaluta" bevételre; ezért muszáj volt piacképes termékkel előállni. Egy út maradt tehát nyitva: akár nyugati technológiai segítséggel speciális szegmensekben önálló fejlesztésbe fogni és azt megpróbálni értékesíteni.

Kémkedés vagy licencvásárlás

Az 1970-es években a két szuperhatalom közötti ellentét enyhülése és az ezzel összefüggő Helsinki-folyamat jótékonyan hatott a kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatokra is.[11] Intenzíven nőtt az árucsere-forgalom, könnyebb volt legálisan új, fejlettebb technológiához jutni. A szocialista országok a nyugati licencek segítségével igyekeztek átugrani egy fejlődési fokozatot, sokéves saját fejlesztés helyett egy még korszerűnek számító gyártmány és know-how megvásárlásával csökkenteni a lemaradást. A nyugati cégeknek ez ugyancsak jó üzlet volt, mert többnyire kifutó termékeken és gépsorokon tudtak jó áron továbbadni, évekig licencdíjat szedtek, és természetesen új piacokat szereztek. (Az ekkor kialakuló üzleti kapcsolatok tartósságára mi sem jellemzőbb, mint hogy 1989/90 után számos licencadó nyugati cég felvásárolta-megvásárolta egykori magyar licencpartnerét.)

A Szovjetunió afganisztáni bevonulása nyomán, az 1980-as évek elején kibontakozó „minihidegháború" azonban derékba törte a kelet-nyugati kereskedelem fejlődését. Moszkva egyenesen a nyugati kapcsolatok befagyasztását követelte a Varsói Szerződés tagállamaitól, ami különösen Magyarországot érintette súlyosan: gazdasága életben tartásához nélkülözhetetlenek voltak a német, francia és amerikai hitelek, valamint a nyugati importtermékek.[12]

A krízisre a nyugat is a sorok szorosra zárásával válaszolt. Ronald Reagen amerikai elnök hivatalba lépése pillanatától szorgalmazta a Szovjetunióval szembeni határozott fellépést, hogy politikai, gazdasági, katonai, ideológiai és morális téren egyaránt megrendítsék a birodalmat.[13] A kezdetben látványos retorikai elemekben megnyilvánuló

[9] A Közel-Keletre irányuló magyar fegyverexport kezdeteiről lásd *Germuska* 2003.

[10] Külkereskedelmi Minisztérium (KKM): Jelentés a Honvédelmi Bizottság részére. 1976. július. Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-A-16-aa Országos Tervhivatal Általános Szervezési Főosztálya (OT ÁSZF) 128. d.

[11] A kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatokról a hidegháború korszakában lásd *Eloranta – Ojala* 2005.

[12] Lásd *Békés* 2004.

[13] Lásd *Dobson* 2003.

„küzdelmet" különösen azután váltották fel határozott kormányzati lépések, hogy a francia titkosszolgálattól amerikai kézbe került az ún. „Farewell-dosszié". Ebből világosan kiderült, hogy a KGB I. Főcsoportfőnöksége már 1970-ben létrehozta a „T-csoportfőnökséget" a nyugati kutatás-fejlesztési programok elemzésére. A „T-csoportfőnökség" végrehajtó szerve, az ún. „X-vonal" önálló apparátust épített ki – a többi szocialista hírszerző szervezet aktív közreműködésével – az ipari és tudományos kémkedésre. Az egyik első amerikai ellenlépés a Technológia Transzfer Hírszerző Központ felállítása volt a CIA-n belül, amelynek fő feladatául azt szabták, hogy ellenőrizze az amerikai kutatás-fejlesztést, megelőzze és megállítsa a fejlett nyugati technológiák keletre áramlását. 1983 januárjában az amerikai elnök kiadta a 75. sz., „Az Egyesült Államok viszonya a Szovjetunióhoz" címet viselő Nemzetbiztonsági Direktívát (NSDD), amely ismét felhívta a figyelmet a technológiák ellenőrzésének és a tudományos veszteségek megelőzésének fontosságára.[14]

A szigorítások miatt erőteljesen szűkültek a technológiatranszfer legális csatornái.[15] Erre természetesen a közép-kelet-európai hírszerző szolgálatok további erőteljes aktivizálódása volt a válasz. Arról azonban, hogy valójában milyen mértékben kapcsolódtak be a hírszerzők a technológialopásba és -csempészetbe, ma sem állnak rendelkezésre dokumentumok. Németországban, ahol az egykori kelet-német Stasi szinte minden irata hozzáférhető, Kristie Macrakis fel tudott dolgozni néhány esetet az 1980-as évekből.[16] A technológiacsempészet azért kényes kérdés máig Közép-Kelet-Európa országaiban, mert nyilvánvalóan a szovjet katonai hírszerzéssel (GRU) összehangoltan dolgoztak a szolgálatok, amit manapság sokan hazafiatlan cselekedetnek minősítenek. Másrészről mind az akkori keleti hírszerzők, mind nyugati segítőik ma is aktív szerepet játszanak a gazdasági és politikai élet különböző színterein. Mindezek figyelembe vételével Magyarországon sem kutathatók a katonai hírszerzés aktái. Az 1980-as évekről a Katonai Felderítő Hivatal mai honlapján a következők olvashatók: a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnöksége tevékenységét „... a Varsói Szerződés tagországaival együttműködve végezte, a Varsói Szerződésben vállalt kötelezettségei alapján fokozta a hadműveleti, harcászati és a rádióelektronikai felderítést. A hazai műszaki tudományos élet biztosította lehetőségekre alapozva korszerű rádióelektronikai berendezéseket fejlesztett ki, kezdeményezője volt a rádióelektronikai felderítés elméleti és gyakorlati tennivalói továbbfejlesztésének. Ezek a saját fejlesztésű berendezések fokozatosan haszonnal értékesíthető exportcikké váltak."[17] Valamilyen formában tehát a magyar hírszerzés is érintett volt az ügyben, részletek azonban még hosszú évekig aligha látnak napvilágot.

[14] „Farewell" a kódneve volt annak a KGB ezredesnek, aki a több ezer oldalnyi iratot kiszivárogtatta a szovjet „X-vonal" projektről. Lásd részletesen *Weiss*.

[15] A technológiatranszferrel foglalkozó irodalom bőséges összefoglalását lásd: *Seely* 2003. Néhány kutató az ipari kémkedést a technológiatranszfer egy speciális eseteként interpretálja. Lásd *Macdonald* 1993.

[16] *Macrakis* 2000.; *Macrakis* 2004.

[17] www.kfh.hu

Az általános áttekintés után lássunk néhány konkrét példát az 1970–1980-as évekből. A következő rész négy hadiipari cég példáján keresztül próbálja bemutatni, hogy a magyar vállalatok hogyan igyekeztek nyugati licencek vagy know-how vásárlásával, illetve önálló fejlesztéssel csökkenteni a technológiai lemaradást. A három rövid esettanulmányból az első egy Svédországtól vásárolt üzem furcsa hányattatásairól szól. A második egy műszeripari és egy híradástechnikai cég sikeres licenchonosítását írja le, amely hosszabb távú kelet-nyugati együttműködést eredményezett. A harmadik esetben a vállalat jelentős saját fejlesztésbe fogott, és speciális termékével komoly sikereket ért el a fejlődő országok piacán. (Itt kell megjegyezni, hogy a hatályos magyar levéltári törvény szerint általánosságban 1980-ig váltak kutathatóvá a korábbi szigorúan titkos iratok. Ennél később keletkezett dokumentumok csak abban az esetben hozzáférhetők, ha azok egyedi, iratonkénti felülvizsgálaton estek át, és visszaminősítették őket. Emiatt csak a harmadik esetnél lehetett nyomon követni a kapcsolatok 1980 utáni alakulását.)

TNT-üzem Svédországból

Az 1970-es évek dinamikus hadiipari konjunktúrából kimaradt a magyar robbanóanyag-ipar, amelynek egyes üzemei addigra 30–40 éves technológiával termeltek. Az alacsony kapacitáskihasználás miatt a rekonstrukciót hosszú évekig halogatták, ám így egyre drágábbá vált a felújítás.

A legrosszabb helyzetben az Észak-Magyarországi Vegyiművek (ÉMV, Sajóbábony) volt, amelynél az 1970-es évek végére a felügyeletet gyakorló Nehézipari Minisztérium (NIM) már a TNT-gyár bezárását fontolgatta a súlyos biztonsági hiányosságok miatt. A felújításra régóta szükség lett volna: már 1971 szeptemberében egy robbanóanyag-ipari szakemberekből álló bizottság 210 millió Ft értékű beruházást tartott szükségesnek az ÉMV-nél, ahol egy zárt technológiájú svéd gyárberendezés megvásárlását javasolták a TNT-üzem korszerűsítése érdekében.[18] Úgy tűnik, az illetékesek drágállották beruházást, mert a IV. ötéves terv (1971–1975) során sem született döntés annak megkezdéséről. A NIM 1977-ben ismételten a svéd gyárberendezést kívánta volna megvásárolni, ám a Hadiipari Állandó Kormánybizottság ragaszkodott a szocialista blokkon belüli beszerzéshez. Egy jugoszláv cégtől is kértek ajánlatot, ám azok végül nem vállalkoztak szállításra. Így ismét csak a Bofors ajánlata maradt.[19]

A Vegyipari Tervező Vállalat által 1978 júniusában elkészített beruházási programban már tényként számoltak a Bofors-Chematur technológiájának megvásárlásával,[20] s

[18] Jelentés. 1971. szeptember 5. MOL XIX-F-17-v 35. d.

[19] Feljegyzés Szekér Gyula elvtárs részére. A hadiipari termelés fejlesztésnek irányelvei c. anyag véleményezése. 1979. július 4. MOL XIX-A-2-ma 31. d.

[20] A Chematurt a Bofors alapította 1970-ben a vállalaton belüli szerkezetátalakítási és diverzifikációs program jegyében (*Fransson,* 1996. 259., 262. o.). A Nobel-Chematur robbanóanyagok, szerveskémiai anyagok, gyógyszerek és műanyagok gyártása mellett komplex gyárberendezések eladásával is foglalkozott. Ezen információkért itt szeretnék köszönetet mondani Niklas Stenlåsnak, a stockholmi Royal Institute of Technology munkatársának.

ennek alapján készítették el az új TNT-üzem teljes tervdokumentációját.[21] A Honvédelmi Bizottság 1979. február 22-én hagyta jóvá az ÉMV új, 7200 tonna/év kapacitású TNT-üzemének beruházását. A határozat 4 millió dollár értékű tőkés importkeretet engedélyezett – ez volt a svéd gyárberendezés ára.[22]

A sajóbábonyi gyár rekonstrukciója 1979 júniusában vált végképp elkerülhetetlenné: egy súlyos üzemi baleset következtében, 13 ember halálát okozva, felrobbant az egész TNT-üzem.[23] Az ekkor már 580 millió forintra rúgó beruházás 1980–1982-ben sikeresen lezajlott. Hiába vásárolták azonban a piacon hozzáférhető legkisebb kapacitású gyártósort az üzem számára, a hazai kb. 800 tonnás éves felhasználás mellett még ez is túlméretezettnek bizonyult. Miután az exportálási kísérletek is kudarcba fulladtak, az üzemet hidegtartalékba helyezték, és soha többé nem indították újra.

Önkéntelenül is adódik a kérdés, hogy a svéd hadiipari nagyvállalat hogyan vállalkozhatott egy komplett üzem építésére a keleti blokkban. Magyarázatul szolgálhat, hogy az ÉMV termelésének alig 5–10%-át tették ki a katonai lőporok és a TNT, a többi mind civil termék volt: intermedierek és műanyagok. Másrészről – amint az Frisenette-Fich és szerzőtársai „Svéd fegyverexport és migráció" című tanulmányából kiderül – a Bofors nem volt köteles otthon sem engedélyt kérni a civil felhasználású lőporok és robbanóanyagok kiviteléhez. Ugyancsak érdemes megjegyezni, hogy a Bofors (illetve leányvállalata, a Nobel Kemi/Chematur, vagy ahogyan akkor hívták: AB Bofors Nobelkrut) nem volt ismeretlen szereplő a keleti blokkban, hiszen több száz tonnányi katonai robbanóanyagot adott el Iránnak 1981–1984 között – Ausztria és az NDK közbeiktatásával.[24]

Modernizáció licencek segítségével

A marginalizálódó magyar hadivegyiparnál lényegesen fontosabb szerepet játszott a műszer- és híradástechnikai ipar. 1978-ban, amikor elkezdték előkészíteni a következő ötéves tervet, az előzetes tárgyalások alapján kiderült: a katonai híradástechnika termelésének két, két és félszeresére növekedésével lehet számolni 1990-ig. Ezeket a gyártókapacitásokat tehát erőteljesen fejleszteni kellett. Ekkor fogalmazódott meg először az is, hogy a katonai híradástechnika fejlesztésébe polgári kutató-fejlesztő intézeteket is be kell vonni.[25]

Habár a hazai katonai híradástechnika termelésének döntő részét a szovjet licenc alapján gyártott eszközök tették ki, az ágazatot felügyelő Kohó- és Gépipari Minisztérium (KGM) más együttműködési lehetőségeket is keresett. A szovjet licencengedélyek mind hosszadalmasabb beszerzése ugyanis akadályává vált a magyar híradástechnikai export növelésének, ráadásul a harmadik világba irányuló szállítások alkatrész igénye már nem volt biztosítható a szocialista országokból. További cél volt a hazai gyártóka-

[21] Beruházási program az ÉMV gyártelepén létesítésre kerülő TNT-üzemhez. 1978. június 15. MOL XIX-A-16-aa 10. d.

[22] Honvédelmi Bizottság 9/299/1979. sz. határozata. MOL XIX-A-16-aa 133. d.

[23] Az ÉMV folyamatos rendszerű TNT üzemének beruházási engedélyokirata. MOL XIX-A-16-aa 14. d.

[24] *Frisenette-Fich et al.* 2003. 21. o.

[25] A Magyar Népköztársaság hosszú távú hadiipari koncepciójának kidolgozásával kapcsolatos teendők. 1978. április 12. MOL XIX-A-16-aa 9. d.

pacitások technológiai kultúrájának jelentős javítása, ehhez pedig nyugati licencek beszerzése tűnt a leghatékonyabb módnak. A KGM a piac feltérképezését követően a belga Manual for Manufacture Belge de Lampes et de Materiel Electronique's (MBLE)[26] cégben találta meg a lehetséges partnert, amellyel katonai rádió gyártási licencének átadására szerződtek. Az MBLE a BDR–510 típusú, NATO-szabványú rövidhullámú rádiójának teljes know-howját kínálta mintegy 493 ezer dollárért. A berendezés az előzetes vizsgálatokon megbízhatóbbnak bizonyult, mint a Videotonnál már sorozatban előállított szovjet R–130M típusú rádió, a belga termék gyártási normaidő szükséglete pedig a hatoda volt (1245 órával szemben 200 munkaóra) a szovjetének. Az MBLE ráadásul kilátásba helyezte a következő generációs BRD–600 know-howjának átadását 1980–1981-re. A Videoton 1979–1984 között mintegy 2000 darabot kívánt gyártani a belga licenc alapján, s azokat tőkés piacokra exportálni.[27] Az együttműködés további sorsáról egyelőre nem hozzáférhetők információk, ám a Videoton az 1980-as években az egyik legdinamikusabban fejlődő magyar vállalattá nőtte ki magát. 1987-re a Videoton vált a legnagyobb hazai hadiipari vállalattá és a harmadik legnagyobb magyar exportőrré.[28]

A műszeripar bizonyos területein ugyancsak tetemes volt a lemaradás a fejlett világhoz képest. Például a katonai gépjárművek és repülőgépek műszereinek gyártására és fejlesztésére létrehozott Közlekedési Mérőműszerek Gyára, amely 1967-től a Ganz Műszeripari Művek (GMM) alvállalata volt, civil fejlesztési programokba is bekapcsolódott (Ikarusz buszok, illetve a lengyel FSM cégnél a licenc-Fiatok gyártásába). Ám az 1970-es évek közepére kiderült, hogy a GMM műszerei mind megbízhatóság, mind élettartam és esztétikai kivitel szempontjából elavultak. Ezért több neves európai műszergyártó cég berendezéseit megvásárolták és elemezték. Ennek alapján – a gyár adottságait és megrendelőik igényeit figyelembe véve – a nyugat-német VDO Adolf Schindling AG-t (VDO)[29] választották, amely hajlandónak is mutatkozott licenc és know-how átadására. A GMM 1975-ben több műszertípus licencét megvásárolta. A licencszerződés alapján a KGST-tagországokba, Jugoszláviába és Finnországba szállíthatott a magyar gyártó. A műszerekből 1977-ben készült el a nullszéria, és sorozatgyártásukat 1978-tól tudták megkezdeni, 1980-tól pedig a teljes megvásárolt műszercsaládot sorozatban gyártották. 1976-tól mintegy 50 magyar szakember 11 alkalommal a németországi gyárban tanulmányozta a gyártási technológiát. 1978-ban a nyugat-német partner hosszas magyarországi helyszíni szemlével ellenőrizte a sorozatgyártás megkezdését, valamint próbadarabok NSZK-beli bevizsgálásával kísérte figyelemmel a minőség alakulását. Ezt követően engedélyezte a „Licenc–VDO" felirat elhelyezését a GMM által gyártott sebesség-, fordulatszám-, légnyomás-, elektromostöltöttség- és üzemanyagmérő műszereken. A nyu-

[26] Az MBLE a Philips 100%-os tulajdonú leányvállalata volt, amelyben 1990-ben 40%-os részesedést szerzett a francia hadiipari cég, a Thomson–CSF. A Thomson–CSF France 1991 végén teljesen megvásárolta a belga céget, amelynek neve ekkortól Thomson–CSF Electronics Belgium. *Struys – Mampaey – Balázsy* 2000. 120–121. o.

[27] Soltész István kohó- és gépipari miniszter levele Benkei András belügyminiszterhez tőkés eredetű haditechnikai licenc beszerzésének engedélyezése tárgyában. 1978. június 14. Belügyminisztérium Központi Irattára, Miniszteri közvetlen iratok, 1978/110.

[28] *Struys – Mampaey – Balázsy* 2000. 30. o.

[29] A VDO jogelődjét 1847-ben a Siemens vállalat alapította. A cég 1923-ban kezdett sebességmérő műszereket gyártani. A VDO márkanevet 1929-től használták. A VDO rövid történetét lásd: http://www.siemens-vdo.com/aboutus/keyinformation/history/history.htm

gati együttműködés során szerzett tapasztalatokat is felhasználva 1980-tól kooperációs partnerként beszállítója lett a csehszlovák ZTS Martinnak, amely szovjet licenc alapján kezdte gyártani a „Tatran" nevű harcjárművet.[30]

Önálló kutatás-fejlesztés

Az 1970-es évek végére egyértelművé vált mind a magyar hadiipari vállalatok, mind az irányító hatóságok számára, hogy a kutatás-fejlesztési erőfeszítéseket néhány ígéretes területre kell koncentrálni: a rádiófelderítési eszközökre, a nukleáris, vegyi felderítő és elektro-optikai műszerekre, a vegyvédelmi és egészségügyi anyagokra, valamint a gépjármű-felépítményekre. A fejlődő világbeli megrendelők is az egyedi eszközök és berendezések helyett inkább komplex rendszereket kívántak vásárolni. Ezért szükségessé vált a háttéripar bővítése is a hordozójárművek, a gépjármű-felépítmények és konténerek területén.[31]

A híradástechnikai kísérleti fejlesztés egyik hazai meghatározó cége, az 1950-ben alapított Mechanikai Laboratórium Kísérleti Vállalat (röviden: Mechlabor) az 1970-es években került a figyelem középpontjába. A vállalat a KGST-együttműködés keretében 1965-ben kapta feladatul a rövidhullámú és ultrarövid-hullámú rádióállomások és rádió iránymérők, a professzionális stúdiómagnetofonok, front- és hadsereg rádióvevők fejlesztését.[32] Ezt követően a Mechlabornál másfél évtized alatt kitűnő fejlesztő mérnöki gárdát sikerült összekovácsolni, amely az FMV szakértőivel közösen kifejlesztette az első magyar rádiózavaró rendszereket. Ezekből 1978–1979-ben mintegy 9,7 millió dollár értékben szállított Jugoszláviának és Iraknak. A hetvenes évek végén a Mechlabornál a gyártmányfejlesztési és műszaki szervezési intézkedések már arra irányultak, hogy a fejlesztéssel párhuzamosan lehessen indítani a gyártást is.[33]

1980 júliusában egy korábban elképzelhetetlen nagyságrendű megrendelést nyert el a Mechlabor. A Technika Külkereskedelmi Vállalat (TKV) közreműködésével egy 13,4 millió dollár értékű szerződést kötött az indiai hadsereggel – az „Erdő" fedőnevű rádiózavaró rendszer, az „Inda" fedőnevű rádió felderítő és lehallgató állomás, valamint a „Fenyő" fedőnevű rádió felderítő és lehallgató állomás eladásáról. A Mechlabor fő kooperációs partnerei az FMV, a Híradótechnika Vállalat, a Labor Műszeripari Művek és a Távközlési Kutatóintézet voltak. (Az üzlet teljes értéke 33,7 millió dollárra rúgott.[34]) A következő két évben Szíriával és Líbiával is sikerült aláírni egy-egy jelentős értékű szerződést. A megrendelők igényeinek kielégítéséhez a szocialista viszonyok között megszokottnál sokkal feszítettebb tempóban kellett dolgoznia a vállalatnak. Nemcsak, hogy a fejlesztőrészlegről rögtön gyártásba kerültek az eszközök, hanem a beszállítóktól érkező részegységeknél számos alkalommal „ráfejlesztéssel" kellett megoldani az illeszkedési

[30] *Kovács* 1984. 117–120. o.

[31] OT ÁSZF: Előterjesztés az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Bizottsága részére. Javaslat a hadiipari termelés fejlesztési koncepciója irányelveire. 1979. augusztus. MOL M-KS 288. f. 15. cs. 385. ő .e.

[32] *Gács* 1985. 17–18. o.

[33] Uo. 34–35. o.

[34] Mechanikai Laboratórium Vállalat: Tájékoztató az indiai szerződésekről. 1980. október 13. Budapest Fővárosi Levéltár (BFL) XXIX. 220/a TÜK 13. d.

problémákat. Ekkor jutottak el odáig, hogy a civil, akadémiai kutatóintézetekkel és az egyetemekkel az addigi informális kapcsolatokat formalizálják, azokat aktívan bevonják a fejlesztőmunkába.[35] 1982-től egy új partner is bekapcsolódott a fejlesztésekbe: a HM Elektronikai Igazgatósága (HM EI).[36] A kiemelkedő kutatás-fejlesztési munkának köszönhetően a következő évtized közepére – a magyar hadiiparban egyedülálló módon – a Mechlabor értékesítésének 90%-át a saját fejlesztésű eszközök tették ki.[37]

A magas hozzáadott szellemi érték ellenére a Mechlabor is rá volt szorulva a nyugati technológiaimportra. A fejlesztéshez szükséges speciális műszerek többsége és számos alkatrész ugyanis csak nyugatról volt beszerezhető. Emiatt a vállalat dollár elszámolású külkereskedelmi egyenlege – a tekintélyes harmadik világbeli szállítások ellenére – negatív szaldójú volt például 1980-ban is. Az exportált berendezések tőkés eredetű anyag- és alkatrésztartalma 14–77% között mozgott, átlagosan 25%-ot tett ki.[38] A Mechlabor ezért erőfeszítéseket tett a tőkés importalkatrészek legalább részleges kiváltására, ám a teljesen rugalmatlan szocialista partnerekkel ez alig volt megoldható. Így két év alatt mindössze 17,7%-ra sikerült mérsékelni az átlagos nyugati alkatrészhányadot.[39]

A vállalat az 1980-as években szinte mindvégig képes volt fenntartani expanzióját. Az aktív piaci magatartás jelzi, hogy a Mechlabor 1987-ben a TKV-val és a HM EI-vel egy Elektronikai Marketing Együttműködést hozott létre, amely a különféle szakvásárokon propagálta a vállalat speciális termékeit. A Mechlabor és kooperációs partnerei még 1987–88-ban is nyerni tudtak az indiai tenderen a Thomson, a Racal, a Telefunken előtt.[40]

A látványos sikerek mögött azonban ellentmondások is meghúzódtak, amint az kiderül egy, a Mechlabor négyéves gazdálkodását vizsgáló 1989-es minisztériumi ellenőrzésből. Az 1985–1988-as időszakot tekintve ugyanis a nyereség döntő részét (79%) továbbra is a rubelviszonylatú export adta, 21%-os nyereségrátával. A tőkés piacon a vállalat 4 év alatt hiába ért el mintegy 36,5 millió dollár árbevételt, az állami exportdotáció nélkül (102 millió Ft) ügyletei veszteségesek lettek volna. (Másrészről viszont egy 125 millió forintos egyszeri kiadás rontotta a mérleget: Líbia pótlólag teherautókra szereltette a leszállított rendszereket, a pótmunkát viszont nem volt hajlandó kifizetni.) A negatív nyugati külkereskedelmi szaldóhoz jelentősen hozzájárulhatott, hogy e 4 év alatt a vállalat mintegy 21 millió dollárnyi anyagot, alkatrészt és műszert importált a termelé-

---

[35] Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB) Fegyveres Szervek Főosztálya: Népi ellenőri jelentés a Mechanikai Laboratórium Vállalatnál végrehajtott vizsgálatról. A védelmi célú kutatások-fejlesztések kezdeményezésének és azok hasznosításának vizsgálata. 1983. március 4. BFL XXIX. 220/a TÜK 14. d.

[36] A HM EI fő profilja ekkoriban a hazai iparvállalatoknál kifejlesztett alapeszközökre épülő rádiófelderítő és -zavarórendszerek tervezése, speciális hardver- és szoftverelemek fejlesztése, rendszerintegrálás, katonai minősítés, oktatás, kiképzés és szaktanácsadás volt. www.hmei.hu

[37] Ipari Minisztérium Közgazdasági Főosztály Ellenőrzési Osztálya: Jelentés a Mechanikai Laboratórium Vállalat átfogó felügyeleti ellenőrzéséről. 1989. október. BFL XXIX. 220/a TÜK 14. d.

[38] KNEB Fegyveres Szervek Főosztálya: Népi ellenőri jelentés a Mechanikai Laboratórium Vállalatnál folytatott vizsgálatról. 1980. március 28. BFL XXIX. 220/a TÜK 13. d.

[39] KNEB Fegyveres Szervek Főosztálya: Népi ellenőri jelentés a Mechanikai Laboratórium Vállalatnál végrehajtott vizsgálatról. A védelmi célú kutatások-fejlesztések kezdeményezésének és azok hasznosításának vizsgálata. 1983. március 4. BFL XXIX. 220/a TÜK 14. d.

[40] Ipari Minisztérium Közgazdasági Főosztály Ellenőrzési Osztálya: Jelentés a Mechanikai Laboratórium Vállalat átfogó felügyeleti ellenőrzéséről. 1989. október.

séhez. Az expanzióhoz ráadásul közel 1 milliárd forint (kb. 20 millió dollár) értékű beruházást végeztek el 1982 és 1989 között, ami civil vállalatok számára elérhetetlen beruházási hányadot jelentett ekkoriban. Az árbevétel növekedés ugyanakkor jelentősen elmaradt a beruházási volumentől: az 1982-es 1,16 milliárd forintról 1988-ra a tervezett 2,3 milliárd helyett csak 1,6 milliárdra nőtt. Jelentős nagyságrendű licenc, illetve know-how vásárlására az 1980-as években nem került sor a vállalatnál. Ugyanakkor az import-technológiától való szoros függést mutatja, hogy az említett beruházási összeg mintegy 45%-át a modern nyugati berendezések és műszerek tették ki.[41] A termékfejlesztési és exportsiker tehát nem járt együtt feltétlenül a gazdasági hatékonysággal és nyereségességgel.

Konklúziók

A három esettanulmányból többféle tanulság szűrhető le. Bizonyos hazai iparágakban (esetünkben a robbanóanyag-iparban) hiába jelent meg korszerű technológia, az önmagában nem garantálhatta az üzleti sikert. A szűk belső felvevőpiac és az export elmaradása végzetes kapacitáskihasználási problémákhoz és végül a kvázi gyárbezáráshoz vezetett (még ha azt „hidegtartaléknak" is nevezték). A második esetnél a nyugati licenceket körültekintően választották ki, azok adaptálása jelentősen javította a magyar vállalatok technológiai színvonalát, újfajta gyártási kultúrát és technológia fegyelmet honosítottak meg. A harmadik esetnél az önálló kutatás-fejlesztés igen komoly, nemzetközileg is versenyképes eredményeket tudott felmutatni. A magyar és a szocialista országok háttéripara (főként alkatrész-, illetve műszer-berendezésgyártói) azonban nem volt képes sem minőségben, sem mennyiségben, sem pedig rugalmasságban eleget tenni a követelményeknek. A „nagy ugrás" tehát csak félig volt sikeres: egy fejlesztőműhely hiába produkált kiemelkedő teljesítményt, a gyártásban és értékesítésben a tervgazdálkodás működési zavarai erőteljesen kiütköztek.

A kényszerűen exportorientált magyar hadiiparnak (s lényegében az egész magyar gazdaságnak) a nyugati vállalatokkal való szakmai együttműködés és a nyugati alkatrészek-részegységek behozatala volt az egyetlen kitörési lehetőség a statikus KGST-együttműködésből. Az is megjegyzendő ugyanakkor, hogy nem egy vállalatnál a tőkés exporthoz képest már másodlagosan kezelt KGST-szállítások biztosították a stabil jövedelmezőséget és nyereséget.

Az önálló kutatás-fejlesztés és a nyugati technológiatranszfer segítségével a magyar hadiipar képest volt a bevezetőben emlegetett technológia létrán feljebb lépni, még ha csak nagyon szűk szegmensekben is. A Krause-féle rendszer szerint az 1950–1960-as években a magyar hadiipar az 5–6. szinten állt, és néhány vállalata jutott el az 1970–1980-as években a 7–8. szintre. Az Anthony-féle rangsorolás alapján talán a Mechlabor jutott el a 3. szintig, a haditechnikai vállalatok többsége azonban továbbra is a 4–6. szinten maradt meg. Egy kicsi ország kicsi hadiipara tehát megfelelő belső ösztönzéssel és támogatással, valamint külső technológiai segítséggel képes lehet(ett) beleszólni a nagyok rivalizálásába, és egy kis helyet szoríthat(ott) magának néhány speciális területen.

[41] Ipari Minisztérium Közgazdasági Főosztály Ellenőrzési Osztálya: Jelentés a Mechanikai Laboratórium Vállalat átfogó felügyeleti ellenőrzéséről. 1989 október.

Anthony 1994.	*Anthony, Ian* (Ed.): The Future of the Defence Industries in Central and Eastern Europe. Oxford, 1994. Oxford University Press–SIPRI (SIPRI Research Report No. 7)
Békés 2004.	*Békés Csaba:* Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989. Foreign Policy Review [Budapest], Vol. 3, No. 1 (2004), 87–127. o.
Brauer 1998.	*Brauer, Jurgen:* The Arms Industry in Developing Nations: History and Post-Cold War Assessment. Paper presented on Military Expenditures in Developing and Emerging Nations. Middlesex University London, March 13–14, 1998. http://www.aug.edu/-sbajmb/paper-london.PDF
Dobson 2003.	*Dobson, Alan:* The Reagan Administration, Economic Warfare and the Closing Down of the Cold War. Paper for the Conference East-West Trade and the Cold War. 20–23. November 2003, Jyväskylä, University of Jyväskylä, Finland. http://www.cc.jyu.-i/pete/eastwestpapers.html
Dombrády 2003.	*Dombrády Lóránd:* A magyar hadigazdaság a második világháború idején. Budapest, 2003.
Eloranta – Ojala 2005.	*Eloranta, Jari – Ojala, Jari* (Eds.): East-West Trade and the Cold War. Jyväskylä, 2005. University of Jyväskylä (Jyväskylä Studies in Humanities 36)
Fransson 1996.	*Fransson, Stig A.:* Bofors 350 år. Stockholm, 1996. Probus. (Västerås : Ekblad)
Frisenette-Fich et al. 2003.	*Frisenette-Fich, Carolina – Mezey, Anna – Suter, Brigitte – Miran, Shilan:* Swedish Arms Trade and Migration. A Connection? Malmö Högskola/University. IMER 21–40. Project Work, Spring 2003. Supervisor: Philip Muus. www.svenskafreds.se/vapenexport/texter/vt2003Migration.pdf
Gács 1985.	*Gács Ferenc* (összeáll.): A Mechanikai Laboratórium története. Kézirat. Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Néphadsereg Különgyűjtemény.
Germuska 2003.	*Germuska Pál:* A közel-keleti haditechnikai export kezdetei. In: *Rainer M. János, Standeisky Éva* (szerk.): Évkönyv 2003. XI. Budapest, 2003. 1956-os Intézet. 79–91. o.
Germuska 2006.	*Germuska Pál:* The First Conversion Project of the Cold War. The Hungarian Defence Industry in 1953–1955. Kézirat. Előadásként elhangzott a 6th Conference of the Partnership for Peace Consortium Military History Working Group „Exiting War: Post Conflict Military Operations" című konferenciáján, 2006. április 3–7., Pozsony.
Hajdú – Sárhidai 2005.	*Hajdú Ferenc – Sárhidai Gyula:* A Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézettől a HM Technológiai Hivatalig, 1920–2005. Budapest, 2005. HM Technológiai Hivatal.
Kalló 1984.	*Kalló Péter* mérnök alezredes: Az exportra törő hazai haditechnikai műszaki fejlesztés tapasztalatai. Honvédelem, 1984/3. 103–110. o.

Kovács 1984. *Kovács István* (összeáll.): A magyar műszeripar hadiipari tevékenységének története, 1935–1980. Kézirat. 1984. Magyar Műszeripari Egyesülés. MOL XXIX-F-204-e 6. d.

Krause 1992. *Krause, Keith:* Arms and State: Patterns of Military Production and Trade. Cambridge, 1992.

Macdonald 1993. *Macdonald, Stuart:* Nothing is Either Good or Bad: Industrial Espionage and Technology Transfer. International Journal of Technology Management, 8 (1/2) 1993. 95–105. o.

Macrakis 2000. *Macrakis, Kristie:* The Case of Agent Gorbachev – East Germany Acquired Technology and the Old-fashined Way: By Stealing it. American Scientist, 88 (6) (Nov.-Dec. 2000) 534–544. o.

Macrakis 2004. *Macrakis, Kristie:* „Does Effective Espionage Lead to Success in Science and Technology?" Lessons from the East German Ministry for State Security. Intelligence and National Security, 19, no. 1 (Spring 2004): 52–77. o.

Seely 2003. *Seely, Bruce E.:* Historical Patterns in the Scholarship of Technology Transfer. Comparative Technology Transfer and Society, vol. 1. no. 1. (April 2003) 7–48. o.

Struys – Mampaey – Balázsy 2000. *Struys, Wally – Mampaey, Luc – Balázsy, Sándor:* The Hungarian and Belgian Defence Industries: A Bilateral Study. Brussels, 2000, European Commission Directorate-General Research. (COST Action A10 – Defence restructuring and conversion)

Weiss *Weiss, Gus W.:* The Farewell Dossier. Duping the Soviets. http://-www.odci.gov/csi/studies/96unclass/farewell.htm

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

ILLÉSFALVI PÉTER – SZABÓ PÉTER

A SOPRONI 7. ÖNÁLLÓ HUSZÁRSZÁZAD HARCTÉRI NAPLÓI, 1942–1943

A magyar királyi csapatlovassági alakulatok a Piave (1918), majd a Dnyeper (1941) után a Don mentén is kivették részüket a folyamvédelmi küzdelmekből a huszadik század nagy háborúiban. Ezen hosszabb-rövidebb tevékenységük természetesen olykor párosult fegyvernemükhöz illő felderítő vállalkozásokkal is, de javarészt védőárkokba kényszerülve, karabéllyal, golyószóróval és kézigránáttal kellett szembeszállniuk az erőfölényben levő ellenséges csapatokkal. Mindezen helyzetek még a fegyvernem híveit is elgondolkoztatták, vajon van-e még létjogosultsága lovasságnak a modern harceszközök (harckocsik, rohamlövegek, repülők) világában, s vajon lehet-e valahogy igazítani azt az új hadműveleti, harcászati alkalmazási módokhoz, eljárásokhoz? Hogy a válasz erre mennyire nem volt egyértelmű, azt a 2. hadsereg önálló huszárszázadainak eredményes harctevékenységei, részsikerei bizonyítják.

A magyar történelem tragikus sorsú 2. hadseregét – a Barbarossa-terv meghiúsulása, s az előző év telén elszenvedett pótolhatatlan német veszteségek okán – határozott német követelésre kellett bevetni a Wehrmacht 1942 kora nyarára tervezett második nagyobb szabású keleti hadszíntéri offenzívájánál. A 207 ezer fős 2. hadsereg három hadtestbe vont kilenc könnyű hadosztállyal, egy páncéloshadosztállyal és egy jelképes repülő kötelékkel vonult el a hadműveleti területre. Kötelékéhez összesen három hadtestközvetlen s kilenc hadosztályközvetlen önálló huszárszázad, illetve 18 gyalogezred-közvetlen huszárszakasz és 3 huszárüteg tartozott. Nehéz és veszteséges frontszolgálatuk alatt sokféle, gyakran harcértéküket figyelmen kívül hagyó, irreális feladatot hárítottak rájuk.[1] Az 1. lovasdandár 1941. évi harcaival ellentétben itt több ízben vívtak súlyos gyalogsági harcokat a túlerőben lévő szovjet reguláris és partizán csapatok ellen.

A 2. hadsereg kötelékében a keleti hadszíntérre kikerült önálló huszárszázadok a századtörzsből, négy szakaszból, egy-egy távbeszélő és nehézpuskás rajból, a lőszerlépcsőből, valamint a századvonatból[2] álltak. Személyi állományukat 6 tiszt, 2 tiszthelyettes és 269 huszár alkotta. A századparancsnokok szinte kivétel nélkül az Örkénytáborban működő

[1] A lovas fegyvernem szerepét, feladatait illetően az 1927-ben és 1939-ben megjelent Harcászati Szabályzatban az alábbiakat olvashatjuk: „A lovasság mozgékony, gyors és tűzerős fegyvernem. Hivatása: a harchoz kedvező előfeltételek teremtése, közreműködés a döntésben, a döntés után a siker kíméletlen kiaknázása, vagy a balsiker ellensúlyozása és a felderítés. A lovasság feladatait úgy szabjuk meg, hogy jellemző tulajdonságai: a nagy mozgékonysággal párosult tűzerő, az utaktól való függetlenség, mindig érvényesüljenek. A lovasságot nem szabad oly körülmények között, melyekben különleges képességei nem érvényesülnek, pusztán és alkalmazást kereső türelmetlenségből vagy kényszerből feláldozni. Mert lóanyaga miatt érzékeny, gyorsan elhasználódik és nehezen pótolható, tehát alkalmi fegyvernem, és rendszerint csak rövid ideig tartó feladatok végrehajtására alkalmazható."

[2] A vonat a korabeli katonai terminológia szerint magába foglalta a fogatolt vagy gépi szállítóeszközöket, málhásállatokat, valamint a hozzátartozó személyzetet. A huszárszázadok esetében a századvonat szállította mindazon anyagi eszközöket (lőszer, élelmezési és egészségügyi anyag), melyekre az alakulatoknak ütközetek, menetek és elhelyezések során szükségük lehetett. *Berger Károly:* A vezetés kézikönyve. (Budapest, 1930.)

Lovagló- és Hajtótanárképző Iskola[3] tanári karából kerültek ki. A 2. hadsereggel 36 hivatásos és 3 továbbszolgáló, próbaszolgálatos huszártiszt vonult el, a hátországban – mint hadiszolgálatra alkalmas – 179, illetve 8 hasonló státusú huszártiszt állt rendelkezésre.[4] Az egyes huszáralakulatok tisztikarában – a Don menti hadszíntéren – ismert és jelentős politikai személyiségek, illetve azok fiai is láttak el frontszolgálatot. Közöttük volt Imrédy Béla miniszterelnök, tartalékos százados,[5] aki 1942. augusztus 18-tól szeptember közepéig a 19. önálló huszárszázad parancsnoki tisztét töltötte be, Gömbös Gyula százados,[6] Gömbös Gyula miniszterelnök[7] idősebb fia, aki mint a 22. önálló huszárszázad arcvonalmögötti tisztje[8] 1943. január 15-én hősi halált halt, illetve Kállay András hadnagy,[9] Kállay Miklós miniszterelnök[10] fia, aki néhány hétig szintén a 22. önálló huszárszázadban szolgált.

Az önálló huszárszázadok fegyverzetébe – a legénység által használt karabélyokon kívül – 12 golyószóró és 2 nehézpuska tartozott, melyekhez kiegészítésképpen a hadszíntérre történő elvonulás előtt minden egyes huszárszakasz és huszárszázadtörzs egy-egy német 9 mm-es 40 M. Schmeisser géppisztolyt is kapott. A hadtestközvetlen egyenként 150 fős huszárütegeket egyformán 4 db 8 cm-es 5/8 M. tábori ágyúkkal látták el.

A 2. hadsereg alakulatainak 1942. február végén elrendelt lépcsőzetes mozgósítása szinte valamennyi hadtestközvetlen önálló huszárszázadot érintette. Az egyes huszáralakulatok – személyi állományuknak nemcsak a saját illetékességi területükről való kiegészítése, illetve a hiányzó felszerelés, fegyverzet s a nagyszámú lóanyag elhúzódó rendelkezésre bocsátása miatt – csak 1942. április, május folyamán érték el menetkész állapotukat. A lóállomány közel háromnegyedét ún. vállalkozó lovakból[11] biztosították, amelyek közül harctéri alkalmazásuk során – martörések és lesántulások miatt – soktól kellett megválni idő előtt.

---

[3] A Budapesten, majd Örkénytáborban működött iskola mind az elméletben, mind a gyakorlatban olyan tiszteket képezett ki a lovasság, a tüzérség és a vonatcsapat számára, hogy azok a lovaglás és a hajtás művészetének tanítására képessé és hivatottá váljanak. A kiképzés időtartama kezdetben három, majd két év volt. Az iskola keretében, de a kiképzéstől és a gyakorlástól függetlenül díjlovagló és díjugrató csoportok is tevékenykedtek, melyek rendeltetése a nemzetközi mérkőzéseken, olimpiákon részt vevő tisztek és lovak felkészítése volt.

[4] Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium Elnöki (a továbbiakban: HL HM Eln.) 8. 1942/39965.

[5] Imrédy Béla, dr. vitéz ómoraviczai (Budapest, 1891. december 29. – Budapest, 1946. február 28.) közgazdász, pénzügyi szakember, politikus, tartalékos huszárszázados. 1938. május 14-től 1939. február 16-ig Magyarország miniszterelnöke. Több miniszteri tárca korábbi és későbbi birtokosa. Mint háborús bűnöst végezték ki.

[6] Gömbös Gyula, vitéz jákfai (Bécs, 1918. október 20. – Kolbinó [Oroszország], 1943. január 15.) huszár százados.

[7] Gömbös Gyula, vitéz jákfai (Murga, 1886. december 26. – München, 1936. október 6.) hivatásos katonatiszt, vezérkari százados. A tényleges szolgálatból történt kiválása után politikus. 1932. október 1-jétől 1936. október 6-ig Magyarország miniszterelnöke.

[8] Az arcvonalmögötti tiszt általában a századparancsnokot segítette és helyettesítette a parancsnoki teendők ellátásában. Feladatai közé tartozott a századtörzs, a tartalék, a vezetéklovak irányításának, valamint a lőszer- és anyagutánpótlás, a lóellátás és patkolás munkájának ellenőrzése, illetve vezetése is.

[9] Kállay András, nagykállói (Nagykálló, 1919. december 24. – Einbeck [Németország], 1995. október 14.) huszárhadnagy, 1944. január 1-jétől huszárfőhadnagy. Alakulatának a Donhoz való felvonulása alatt baleset következtében sebesülés érte. Felépülése után 1942 decemberéig mint parancsőrtiszt az 1. tábori páncéloshadosztálynál teljesített frontszolgálatot. 1944 februárjától mint testőrfőhadnagyot áthelyezték a lovas testőrséghez. A budai Vár őrségének 1944. október 16-i német megtámadása során fogságba esett, s Mauthausenbe, majd Dachauba hurcolták. 1945. május elején az amerikai csapatok szabadították ki.

[10] Kállay Miklós, nagykállói (Nyíregyháza, 1887. január 23. – New York, 1967. január 14.) földbirtokos, politikus. 1942. március 9-től 1944. március 22-ig Magyarország miniszterelnöke, 1943. július 24-ig külügyminisztere is.

[11] Kiképzett huszárlovak, melyeket az egyes lovassági alakulatok a környékbeli gazdáknak adtak ki használatra. Évente ellenőrizték állapotukat, s amennyiben azt minden esetben kifogástalannak találták, a ló öt év elteltével a gazda tulajdonává válhatott.

A mozgósított, s a helyőrségekhez közeli falvakba kihelyezett huszáralakulatokra elvonulásuk előtt számos feladat várt. Ekkor történt meg többek között a személyi állomány szervezetszerű besorolása, felszerelése, szükséges fegyverkiképzése, néhány lőgyakorlat, a lovas és gyalogsági harckiképzés fontosabb elemeinek, valamint a lovaglásnak begyakorlása, lovak patkolása, nyereghez és a lovasokhoz szoktatása is.

A keleti hadszíntérre elvonuló önálló huszárszázadok kiszállítása – a 2. hadsereg szakaszos, három lépcsőben lebonyolított kiszállításához igazodva – rendszerint a hadtest-, a könnyű hadosztály- és a gyalogezred-közvetlen alakulatokkal együtt történt. Elsőként 1942. április 17-én a komáromi 6. önálló huszárszázad vonult el, utolsóként pedig július 5-én a kassai 22.-et búcsúztatták.[12]

A hadműveleti területre kiszállított csapatlovassági alakulatok jelentős részét 1942 tavaszán, illetve kora nyarán a hadműveleti terület hátsó körzeteiben tevékenykedő kisebb-nagyobb partizáncsoportok ellen vetették be. Leginkább a 6. önálló huszárszázad kapott ilyen jellegű feladatokat, melynek során a komáromi seregtest többi alakulatával együtt javarészt a Kurszktól délnyugatra levő Szeregyina Buda, Himelj, illetve Jampol helységeken átvezető utánpótlási útvonalakat biztosította, s a gyalogsági nehézfegyverekkel és néha lövegekkel is rendelkező partizánerők leküzdésében működött közre. A partizáncsoportok mesteri elrejtőzése, észrevétlen visszavonulása miatt javarészt eredménytelen és nagy menetteljesítményeket igénylő vállalkozások leginkább a lóállományt viselték meg. A 6. könnyű hadosztály 1942. június 1-jei helyzetjelentésében közölt adatok is ezt támasztják alá: „Az eddigi összes lóveszteség (elhullott, kiirtva, leadva) 187 db ló. A hadosztály lovai igen gyenge állapotban vannak és leromlott állapotuk miatt a mirigykór is fellépett [...] Jelenleg 120 beteg, 11 ragályos beteg ló van a hadosztálynál."[13]

Kurszktól délnyugatra a 7., 9., illetve a IV. hadtestközvetlen 17. önálló huszárszázad harcolt még partizáncsoportok ellen, a Kurszk és a Don közötti térségben pedig a 19., 20. és a VII. hadtestközvetlen 22. önálló huszárszázad is feladatul kapta partizáncsoportok, illetve kisebb elszigetelt szovjet reguláris csapatok megsemmisítését. A 13. önálló huszárszázad a megszálló feladatokat ellátó magyar 105. könnyű hadosztály 32. gyalogezredét támogatva július 19-én Gluhov, majd azt követően néhány kerékpáros szakasszal s kocsizó géppuskás századdal „gyorscsoportot" alkotva Putyivl és Burin körzetének erdős, mocsaras területeit fésülte át partizáncsoportok felkutatása, illetve megsemmisítése céljából.

A partizánok elleni kisebb-nagyobb bevetések mellett a kezdeti időszakban még bizonyos utókiképzést is folytattak a huszárszázadoknál. Az arcvonalmögötti területeken leginkább néhány gyalogos kiképzéshez kapcsolódó elemet (kézigránátdobás, védelemre való berendezkedés, géppisztollyal és karabéllyal végrehajtott lövészet, harcalakzatok felvétele) gyakoroltak a századok. Az egészséges és a beteg lovak jártatása, legeltetése és ápolása általában egyik nap sem maradt el.

A német Dél Hadseregcsoport június 28-án meginduló Operation Blau fedőnevű támadó hadműveletében a 2. hadsereg huszárszázadai közül a 7., a 9. és a III. hadtestközvetlen 2. önálló huszárszázad vett részt. A rajtuk kívül két kerékpáros zászlóaljjal, egy légvédelmi üteggel és a német 611. páncélvadászosztállyal megerősített gyors kötelék Major Ottó ezredes[14] parancsnoksága alatt Tim városát déli irányból, Manturovon át

[12] *Új Komárommegyei Hírlap*, 1942. április 18; HL HM Eln. 6/k. 1942/50270.

[13] HL 2. hadsereg iratanyaga. 5. fasc. 28. számú naplómelléklet.

[14] Major Ottó (Zalaszentadorján, 1895. november 1. – ?) ezredes. 1942. április 15. és október 25. között a 2. hadsereg hadműveleti területén a nagykanizsai 9. könnyű hadosztály 47. gyalogezredének parancsnoka volt.

megkerülve Sztarij Oszkolig, majd a Don folyóig gyalogsági csapattestek előtt tört előre. Feladatát teljesítve a 2. hadsereg támadó alakulatai közül elsőként ért ki július 7-én a Don jobb partjához.

Az első súlyos veszteségek az 1942 nyári, kora őszi Don menti hídfőcsaták alatt érték az önálló huszárszázadokat. A folyón átkelt s a part menti mocsaras, erdős területeken befészkelt ellenséges harccsoportok felderítését, illetve – megfelelő gyalogsági tartalék hiányában – gyakran az előretolt védőállások védelmét bízták ezen csapattestekre.

A 2. hadsereg parancsnoksága augusztus 6-tól Gyevica helységnél, illetve a Gyevica és a Potudany folyók torkolatának mocsaras vidékén több huszárszázadot is bevetett. A 6., 7. és a III. hadtestközvetlen 2. önálló huszárszázad nemcsak felderítő, hanem gyalogsági támadást biztosító feladatokat is kapott. Augusztus 15-én hajnalban a Don és Potudany folyók mocsaras zugának ellenség által megszállt részén észrevétlenül átkelt szovjet csapatokon Mosztiscsjénél rajtaütő 7. önálló huszárszázad e sikeres vállalkozásával jelentős mértékben hozzájárult az 1. páncéloshadosztály Korotojak bevételére indított támadásának eredményességéhez.[15] A 20. önálló huszárszázad augusztus 10-i sztorozsevojei harctevékenysége hasonlóképpen sikeres volt. A kezdetben tartalékot képező alakulat a gyalogzászlóaljak visszavonulását követően támadó feladatot kapott, s a szovjet csapatok által bekerített 53/III. zászlóalj kitörését is elő kellett segítenie. Mindezen harccselekményekre dr. Soldos Béla tartalékos főhadnagy,[16] a rimaszombati önálló huszárszázad szakaszparancsnoka az alábbiakban emlékezett vissza: „A 20. huszárszázad Szilágyi Dezső százados[17] parancsnoksága alatt, mint hadosztálytartalék augusztus 10-én délelőtt Veselij Hutorban várt parancsra. Akkor már nagyban ment a visszaözönlés. Kovács Károly vezérőrnagy[18] és törzskara mellettünk állt és parancsot adott személyesen Szilágyinak. »Huszárok lóra!« Megállítani és feltartóztatni a visszavonulókat! Szilágyi parancsára századunk lóra szállt és ügetésben megindult, mintha gyakorlótéren lettünk volna. Szakaszok négyszögben az előírt távolságra egymástól, középen a századtörzs. A parancsokat trombitajelre kaptuk. Négyszögben csatárcsoport. Nagy aknatűzben halad-

[15] A m. kir. 7. könnyű hadosztály huszárszázad harctéri működésének vázlatos összefoglalása. 1942. április 26. – 1943. január 26. (Másolata a szerzők birtokában.)

[16] Soldos Béla dr. (Rimaszombat, 1912. január 7. – Rozsnyó, 1993. augusztus 6.) tartalékos huszárfőhadnagy. 1942. július 1-jén a rimaszombati 20. önálló huszárszázad II. szakaszának parancsnokaként vonult el a keleti hadszíntérre. Miután közvetlen elöljárója, Szilágyi Dezső huszár százados 1943. január 2-án a salgótarjáni 53/III. zászlóalj felett átvette a parancsnokságot, január 15-i sebesüléséig ő látta el alakulata vezetését. Felépülését követően egy sebesültcsoportot biztosító vegyes szakasz parancsnokaként sikerült kijutni egységével a szovjet csapatok bekerítéséből. Budapest ostroma során 1945. január 11-én mint egy karhatalmi csoport parancsnoka szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1947. július 22-én tért vissza.

[17] Szilágyi Dezső, horogszegi (Mátészalka, 1905. április 11. – Hopevell [USA], 1983. július 18.) huszár százados, 1943. május 1-jétől huszár őrnagy. 1942 tavaszán önként jelentkezett harctéri szolgálatra. A rimaszombati 20. önálló huszárszázad élén, mely alakulatnak az 1940. szeptemberi erdélyi bevonulás alatt is parancsnoka volt, július 1-jén vonult el a keleti hadszíntérre. 1943. január 2-án – Várnagy Károly őrnagy hátországban tartózkodása miatt – átvette az 53/III. zászlóalj parancsnokságát. Saját, illetve átvett alakulatával, valamint a komáromi 6. önálló huszárszázaddal egy harccsoportot képezve küzdötte végig a III. hadtest 1943. január 16. és 26. közötti körvédelmi harcait, illetve viszontagságos visszavonulását. A harctérről hazatérve előbb Örkénytáborban szolgált, majd a marosvásárhelyi „Csaba királyfi" Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola oktatója, később lovasalosztályának parancsnoka volt.

[18] Kovács Károly (Homokszentgyörgy, 1889. május 26. – Eger, 1975. július 25.) vezérőrnagy. 1942 júliusától a 2. hadsereg keleti hadműveleti területén az egri 20. könnyű hadosztály parancsnoki teendőit látta el. Seregteste balul végződött Don menti tűzkeresztségét követően, 1942. augusztus 10-én idegösszeroppanással kórházba került, majd a hátországba szállították.

tunk vágtában. Egy horhosban Szilágyi »Tűzharchoz lóról!«-t vezényelt, majd szuronyt fel és gyalog támadtunk tovább a hírhedt sztorozsevojei szélmalmok felé. A Zmeskáll-szakasz[19] kézitusába keveredett, és megsemmisített egy orosz géppuskaállást. Leghamarabb a Bárczay-szakasz[20] akadt el a nagy akna- és géppuskatűzben. [...] Szerencsére az orosz nem hajtott végre ellentámadást, így sikerült rendeződni, helyben maradni és felvenni az összeköttetést a hadosztállyal."[21]

A Kosztyenkinél átkelt szovjet csapatok visszavetésében a 9. önálló huszárszázad is jelentős szerepet játszott. Augusztus 9-én – 22 km-es lóháton végrehajtott menet után – gyalogosan csatlakozott a Böszörményi Géza alezredes[22] vezette ellentámadáshoz, melyet a nagykanizsai 47/I. zászlóalj parancsnokának korai sebesülése miatt végül is saját parancsnoka – Némethy Bertalan százados[23] – irányításával, közel- és kézigránátharcot folytatva hajtott végre. Vállalkozása ugyan csupán részsikert eredményezett, az ellenséges csapatokat nem sikerült a folyón túlra visszavetni, de a nap folyamán számos szovjet gyalogsági nehézfegyvert s lőszert zsákmányolt, és 42 foglyot ejtett.

A Don menti hídfőcsaták alatt a leggyorsabban bekövetkezett és legsúlyosabb veszteségek a 19. önálló huszárszázadot érték. A század védőállása – néhány száz méterre a Dontól – két kilométer szélességben húzódott. Előtte áttekinthetetlen fás, bokros terület, ahonnan horhosok, lefelé keskenyedő völgyek vezettek le a folyóhoz, melynek víztükre nem volt teljes mértékben betekinthető. A védőállást csak támpontszerűen lehetett megszállni. A tüzelőállások és figyelőhelyek kiépítése és rejtése – a gyakori ellenséges gyalogsági és tüzérségi tűz miatt – csak éjjel történhetett. A 12 golyószórós rajból 11 került védőállásba. A rajok a golyószóró körül csoportosulva, 60-80 m szélességben helyezkedtek el, köztük – ahogy a négy szakasz között is – 80-100 m hézagok maradtak. A század a hézagok közt nappal figyeléssel, éjjel két fős összekötő járőrrel próbálta az ellenség átszivárgását felfedezni és megakadályozni. A századparancsnoki harcállásponton készenlétben levő tartalékot a századtörzs és a fennmaradt raj képezte, megerősítéseként pedig

[19] Zmeskáll Aladár, domanoveczi és lestinei (Liptószentmiklós, 1921. június 13. – Olszanica, 1944. július 25.) tartalékos huszár zászlós. 1942. július 1-jétől a 2. hadsereg Don menti hadműveleti területén mint a 20. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka teljesített frontszolgálatot. 1943. január 14-én alakulata ellenlökése során, Veszelij Hutornál könnyebb sebesülés érte. Újabb harctéri szolgálata 1944 áprilisában vette kezdetét, amikor a 20. felderítő osztály huszárszázadának szakaszparancsnokaként részt vett az 1. hadsereg galíciai hadműveletében. Aknaszilánk-sebesülés következtében halt hősi halált.

[20] Bárczay Tibor, bárczai (Borsod, 1911. augusztus 31. – Arlington [Washington], 1999. május 17.) tartalékos huszár hadnagy, 1943. május 1-jétől tartalékos huszár főhadnagy. 1942 júliusától mint a 20. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka a 2. hadsereg hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. 1943. január 13/14-én Sztorozsevojénál lábsarok fagyás következtében megsebesült. A Prónay-különítmény kötelékében részt vett Budapest védelmi harcaiban, s Buda 1945. február 13-i elestét követően szovjet fogságba esett.

[21] Részletek dr. Soldos Bélának Szabó Péterhez írt 1991. december 28-i leveléből (a szerzők birtokában).

[22] Böszörményi Géza (Mezőbánd, 1899. február 27. – Torda, 1944. szeptember 19.) alezredes, 1944. január 1-jétől ezredes. A 2. hadsereg hadműveleti területén 1942. május elejétől augusztus 10-i sebesüléséig a 9. könnyű hadosztály 47/I. zászlóaljának parancsnoka volt. A tordai csatában mint a nagyváradi 25. gyalogezred parancsnoka hősi halált halt.

[23] Némethy Bertalan, vitéz nemes (Győr, 1911. február 24. – Sarasota [USA], 2002. január 8.) huszár százados. 1936. szeptember 1-jétől mint hallgató, majd a díjugrató csoport tagja, később mint tanár az örkénytábori Lovagló- és Hajtótanárképző Iskola állományába tartozott. 1942. május elejétől a 9. önálló huszárszázad parancsnokaként a 2. hadsereg kötelékében a keleti hadszíntéren frontszolgálatot teljesített. 1943. január 27-én alakulata védelmi és elhárító harcai során megsérült. 1944. augusztus 28-án mint lovaglótanárt tartósan a Ludovika Akadémiára vezényelték. A szovjet csapatok előretörése miatt tanintézete előbb német, majd dán területre sodródott a háború utolsó hónapjaiban.

egy gyalogos géppuskás szakasz is tartózkodott a század védőkörletében. A lóról szállt huszárok vezetéklovait az ellenséges tüzérség hatótávolságán túl, 6-8 km-re a védőállástól helyezték el, melyről az arcvonalmögötti tiszt gondoskodott. Általában igyekeztek rejtett és mélyített lóállásokat kiépíteni számukra.

Az augusztus 17-ről és 18-ra forduló éjjelen a Scsucsjétól északra védelmi állásba rendelt alakulat Tolnay-Knefély Tibor tartalékos főhadnagy[24] vezette szakasza ellen egy átkelt megerősített ellenséges szakasz intézett heves támadást. Az állásokat megrohanó s azokban a védőkkel közelharcot folytató szovjet harccsoport a géppuska és az egyik golyószóró elnémítása után már-már sikeresnek könyvelte el vállalkozást, mikor Czupy Jenő alezredes,[25] századparancsnok a századtörzshöz tartozó másfél rajnyi huszárjával (kocsisok, szakácsok, sebesültvivők stb.) oldalba támadta s visszavetette a támadókat. A súlyos elhárító harcban 21-en estek el, s 71-en – köztük Czupy alezredes és Tolnay-Knefély tartalékos főhadnagy – sebesültek meg a századból. A 19. huszárszázad parancsnokságát ezt követően Imrédy Béla tartalékos százados, volt miniszterelnök vette át, de tüdőgyulladása miatt egy hét után távoznia kellett a harctérről.

1942. szeptember második felétől a huszárszázadok – leginkább, amelyek a Don jobb partján képzett szovjet hídfőkhöz voltak közel – lovaiktól megfosztva a 2. hadsereg irreálisan hosszú, 200 km-es arcvonalának kitöltése miatt védelmi állást foglaltak el. Védőkörleteik kiterjedése esetenként a 8 km-t is meghaladta. Igyekeztek körvédelemre berendezkedni. Megbízhatóan ilyen széles sávot lezárni nem lehetett. Ennélfogva – ahogy a gyalogos alakulatok is – csupán folyammegfigyelésre lehettek képesek. Kisebb szovjet erők gyakorta átszivárogtak a vonalaikon.

A tél közeledtével a századoknak mindinkább meg kellett válni lóállományuktól, hiszen a szálas takarmány és lótáp hiány miatt legyengült négylábú társakra az arcvonal közelében a biztos pusztulás várt. A 2. hadsereg kb. 60 000-es lóállományának közel 80%-a került hátra az arcvonaltól 100-150 km-rel távolabbra létesített ún. „lóátteleltető állomásokra". A 9. önálló huszárszázadnak például a 249 darabból álló lóállományából 152-től kellett megválnia. A hadtest-, illetve hadosztályközvetlen huszárszázadok személyi állománya – a kerékpáros zászlóaljakéhoz hasonlóan – az 1942. november végétől megalakuló síalakulatok állományát képezte. Ezen alakulatok zászlóalj és század kötelékben szerveződtek, felszerelésük a németektől kapott, illetve saját erőből rögtönzött anyagokból állt. A parancsnoki kereteket november elején finn oktatók képezték ki, a legénység harc- és síkiképzése csak ezt követően kezdődhetett meg. A szovjet hadműveletekig rendelkezésre állt pár hetet és a legénységnek a sílécekkel való első találkozását tekintve ezen kiképzés nem lehetett eredményes.

A kerékpáros és huszáralakulatok személyi állományából felállított s a hadtestek tartalékát, ún. „villámcsoportjait" képező sízászlóaljak az 1943. január 12. és 14. között megin-

[24] Tolnay-Knefély Tibor (Budapest, 1912. augusztus 29. – Budapest, 1986. szeptember 15.) tartalékos huszár főhadnagy. 1942. június 17-től mint a 19. önálló huszárszázad I. szakaszparancsnoka vett részt a 2. hadsereg Don menti hadműveleteiben. Augusztus 17-én Scsucsjénél megsebesült. Felgyógyulását követően 1943. március 31-én leszerelték, s a háború utolsó éveiben csak hátországi, illetve arcvonalmögötti szolgálatot látott el.

[25] Czupy Jenő (Pécs, 1898. november 17. – Pécs, 1962. február 6.) huszár alezredes, 1943. május 1-jétől huszárezredes. Mint a rimaszombati VII. önálló huszárszázad által felállított s 1942. június 17-től a 2. hadsereg keleti hadműveleti területén bevetett 19. önálló huszárszázad parancsnoka teljesített frontszolgálatot. A Scsucsjéhez közeli augusztus 17-i sebesülése után több hadikórházban ápolták, majd 1943. január 20-tól hét hónapig a pécsi „Zrínyi Miklós" Gyalogsági Hadapródiskola parancsnok-helyettesi teendőit látta el. Utolsó beosztásában az 1945. május 8.-i fegyverszünetig a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia tanára volt.

dult szovjet hadműveletek során a harcok legfrekventáltabb helyein kerültek bevetésre. A szovjet csapatok előretörésének megfékezésére, olykor ellentámadásra rendelt alakulatokat komoly veszteségek érték az egyenlőtlen küzdelemben. Eklatáns példa rá a VII. hadtest villámcsoportjába beosztott 22. önálló huszárszázad esete, mely alakulat személyi állománya – tisztikarával együtt – szinte teljes egészében megsemmisült az 1943. január 15. és 20. közötti Potudany menti kolbinoi, majd az Osztrogozsszk előtti védelmi harcokban.

Az 1943. januári és február eleji hadműveletek, illetve a visszavonulás alatt a gyalogos csapattestekhez hasonlóan a síalakulatokká átszervezett huszárszázadok is súlyos veszteségeket szenvedtek. Helytállásukról, több napig tartó sikeres elhárító harcaikról számos fennmaradt korabeli harctudósításban olvashatunk. Jelentősebb haditetteik közül kiemelkedik az alábbiakban sajtó alá rendezett harctéri naplókban is ismertetett 7. önálló huszárszázad 1943. január 14-i és 15-i harctevékenysége, mely során a huszáralakulat – mint utóvéd – eredményesen fedezte a saját csapatok, illetve a január 13-án szétvert német 700. páncélos-csoport visszavonulását. A 20., illetve a 10. önálló huszárszázad 1943. januári tevékenységéhez egy-egy részsikert eredményező ellentámadás kapcsolódik. Az előbbi január 14-én Veszelij Hutor irányába indított támadásával kimentette a Sztorozsevojében bekerített 14. gyalogezredbeli csapatok egy részét, az utóbbi pedig január 15-én reggel Kolomejcevot foglalta vissza rövid időre. 2. hadseregbeli önálló huszárszázadok harcoltak ezen kívül január 17. és 20. között Osztrogozsszk (13. önálló huszárszázad), január 16. és 26. között Kocsatovka (6. és 20. önálló huszárszázadok), illetve január 17. és 19. között Prokudinszkij (9. önálló huszárszázad) védelmében is. A súlyos veszteségeket szenvedett huszárszázadok közül a 20. önálló huszárszázad 112 fővel, a 23. 121 fővel, a 9. pedig 63 fővel tért vissza a 2. hadsereg töredékének 1943. április végi, május eleji hazaszállításakor a hátországba. Nyolc tartalékos és négy hivatásos huszártiszt halt hősi halált a 2. hadsereg egy éves keleti hadszíntéri hadműveletei során.

Az alábbiakban a soproni 7. önálló huszárszázad 1942/43. évi keleti hadszíntéri tevékenységét, sorsát követjük nyomon. Ezen alakulat mindvégig a 2. hadsereg Don menti arcvonalának legfrekventáltabb szakasza mögött, az uriv–sztorozsevojei ellenséges hídfőállás előtt, illetve szomszédságában helyezkedett el. Érintőlegesen részese volt az 1942 nyári, kora őszi hídfőcsatáknak, illetve az 1943. januári szovjet hadműveletek reménytelen és kétségbeesett feltartóztatási kísérleteinek.

A 7. önálló huszárszázadot felállító ún. békealakulat, a III. önálló huszárszázad csak 1939. október 1-jétől állomásozott Sopronban. Keszthelyről csak akkor települt át a „hűség városába", amikor a 3. huszárezred itt honos csapattestei új helyőrségükbe, Munkácsra költöztek át. A lovassági alakulat a Baross út melletti lovassági laktanyában nyert elhelyezést. A különféle harcászati gyakorlatok végrehajtása céljából a soproni Bécsi-dombra vonult ki. Többek között a kézigránát-hajítást és az azt követő rálovaglást is itt gyakorolta. Éleslövészetére – a gyalogos alakulatokéhoz hasonlóan – a harkai nagylőtéren került sor.[26]

A 2. hadseregnek a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratanyagában – egy rövid vázlatos összefoglaló jelentésen kívül – csupán egy korabeli harctudósítás található, amely a 7. önálló huszárszázad Don menti harcait ismerteti. Ezen, közvetlenül az események után, még a hadműveleti területen szerkesztett s a Honvéd Vezérkar főnökének felterjesztett jelentés is csak az alakulat 1943. január 1. és február 28. közötti harccselekményeit tárgyalja. A két korabeli (illetve utólag rekonstruált) és általunk sajtó alá rendezett

[26] *Sarkady Sándor – Szabó Péter:* Soproniak a Don-kanyarban. Sopron, 2001. 15–16. o.

harctéri napló egymást időrendben kiegészítve, valamint párhuzamosan is a soproni önálló huszárszázad teljes krónikáját mutatja be.

A két napló több szempontból különbözik egymástól. A hosszabbik, de szövegében tömörebb, egyes szám harmadik személyben íródott összeállítás feltehetően a huszárszázad parancsnokságán akár „hivatalos megbízásból" is készülhetett. Szerzőjét nem ismerjük, Hertelendy Dezső tartalékos huszárzászlós[27] hagyatékából került elő. A másik harctéri napló egy személyes, erősen szubjektív írás. Tapody Lajos tartalékos huszár hadnagy – 1942/43-ban huszár törzsőrmester – személyes sorsán, véghezvitt haditettein keresztül ismerhetjük meg az 1942 decembere és 1943 áprilisa között általa átélt eseményeket.

Tapody Lajos 1901-ben Szank községben egy kilencgyermekes földműves családban született. Az állami népiskola négy osztályát Móricgáton végezte, majd a családi gazdaságban tevékenykedett. Bátyjai már javában az első világháború hadszínterein küzdöttek, amikor az ifjú legény – be sem várva a hadköteles kort – önként vonult be katonának.

Mivel a két világháború közötti időszak első felében a sorkötelezettség csak 21 éves kortól kezdődött, ezért hivatalosan csak 1922. január 24-én avatták fel, s ezen év március 22-én Kecskeméten, az 1/II. huszárosztálynál vették állományba. A tisztesiskolát, majd Jutason a m. kir. „Kinizsi Pál" Csapataltisztképző Iskolát „kiváló" szinten teljesítette, ennélfogva 1926-tól már hivatásos őrmesteri rendfokozatban szolgált szakaszparancsnokként, anyagi tiszthelyetteseként, állományvezetőként. Közben magánúton Izsákon a négy polgári osztályt is elvégezte. Egy írnok tiszthelyettesi tanfolyamot is abszolvált, továbbá több cikket publikált a *Honvéd Altiszti Folyóirat*ban.

1939. február 1-jén elkerült az általa rajongásig szeretett huszárezredtől. Előbb a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei katonai parancsnokságnál, azután Kecskeméten, a 13., végül pedig a zombori 28. honvéd kiegészítő parancsnokságnál szolgált, mindenütt nyilvántartó tiszthelyetteseként. Bár munkájával elöljárói a legmesszebbmenőkig meg voltak elégedve, s minősítési lapjain szinte mindig az „összegyéniségénél fogva kiváló altiszt" bejegyzés szerepelt, őt az irodai beosztás nem elégítette ki, ezért önként jelentkezett a harctérre.

Állományteste 1942. november 1-jével a soproni III. önálló huszárszázad lett, mely hamarosan útba indította hadműveleti területre, az általa felállított 7. önálló huszárszázadához, ahol az I. szakaszparancsnoki beosztást december elején vette át. Főtörzsőrmesteri rendfokozatban végigküzdötte a Don menti harcokat, s az ellenség előtt, a vállalkozások során tanúsított vitéz magatartásáért a Magyar Bronz Vitézségi Érmet egyszer, a Magyar Kis Ezüst Vitézségi Érmet kétszer kapta meg. Legnagyobb elismerés azonban az volt számára, hogy a Don folyótól való visszavonulás során sorozatosan végrehajtott, kimagaslóan hősies, önfeláldozásig menő fegyvertényekért a legmagasabb legénységi kitüntetést, a Magyar Arany Vitézségi Érmet is megkapta, mint a Magyar királyi Honvédség 28. tagja.

A hadműveleti területről visszatérve letette a nyilvántartó tisztviselői vizsgát, s 1943. október 30-i ranggal szakszolgálatos (nyilvántartó) gyakornoki rendfokozatba (zászlós) nevezték ki. Eleinte a zombori 145. bevonulási központnál teljesített szolgálatot, majd mint

[27] Hertelendy Dezső, hertelendi és vindornyalaki (Pacsa, 1920. február 6. – Toronto, 1996. június 1.) hadapród huszár őrmester, 1942. december 1-jétől tartalékos huszár zászlós. 1942. április 27-től a 7. önálló huszárszázad törzséhez beosztott tisztként, majd alakulata szakaszparancsnokaként vett részt a 2. hadsereg Don menti hadműveleteiben. Újabb frontszolgálata 1944. június 20-án vette kezdetét, mikor a 7. felderítő osztály huszárszázadának szakaszparancsnokaként elvonult az 1. hadsereg galíciai hadműveleti területére. 1944. július 24-én Ottyniánál megsebesült, majd szeptember 15-én Munkács és Ungvár között szovjet hadifogságba esett. 1948. szeptember 26-án tért vissza a keleti lágervilágból.

nyilvántartó tisztviselő átkerült a kecskeméti 13. tábori tüzérosztályhoz, ahol 1944. november 1-jén segédtisztviselővé (hadnagy) nevezték ki. A már a Kárpátokban harcoló tüzérosztály törzspótütegénél egészen 1945. január 15-ig töltött be nyilvántartói, illetve segédtiszti beosztásokat.

Ezt követően – ismét saját kérésére – visszahelyezték eredeti fegyverneméhez, és a Huszár és Kerékpáros Kiképző és Felszerelő Központ[28] állományában kapott századparancsnoki beosztást. 1945. március 10-én a Nemzetvezető kimagasló harctéri érdemeiért huszár csapattiszttté minősítette át, így rendfokozati megszólítása segédtisztviselőből hadnagyra változott. Alakulatával a Német Birodalomba kellett kitelepülnie, ahol 1945. május 11-én a szovjet hadsereg fogságába esett.

Magyarországra 1947. július 16-án tért vissza. Két nap múlva jelentkezett az új honvédségbe, ahol nem tartottak rá igényt, és igazolása után, 1948. január 1-jén nyugállományba helyezték. Nyugdíját hamarosan megvonták, így a polgári életben kellett munkalehetőséget találnia. Kezdetben alkalmi fizikai munkákból próbálta eltartani feleségét és két gyermekét. Dolgozott a kecskeméti közellátási vállalatnál, majd 1951-től órabéresként az Útfenntartó Vállalatnál. Tanult szakmája az útmesteri volt, s 1954-ben építésvezetői vizsgát tett. 1967-ben mint művezető a Mélyépítő Vállalattól ment nyugdíjba.

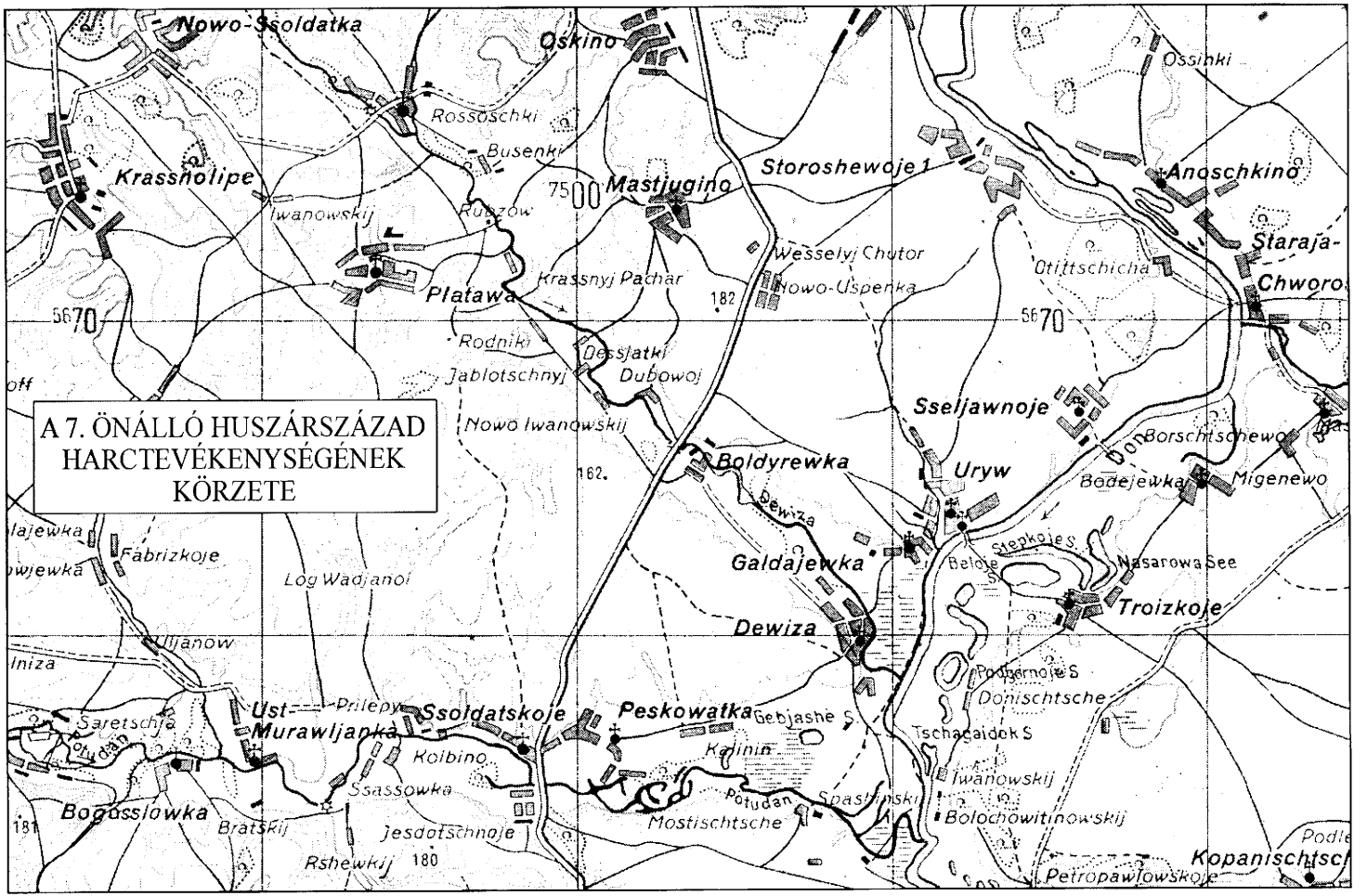
Nyugdíjas korában családjának élt, a saját maga által telepített szőlőben foglalatoskodott, szabadidejében rejtvényt fejtett, és sokat olvasott. Régi bajtársaival, feljebbvalóival a legnehezebb időkben is tartotta a kapcsolatot. A régi 7-es huszárok emléknapjára, minden év május első vasárnapján összegyűltek, s amíg élt, ezen rendezvényeket egyetlen alkalommal sem hagyta ki. Beteg sohasem volt, a halál 1984-ben Kecskeméten érte.

A harctéren, katonai szolgálata idején szorgalmasan jegyzetelt, s ezen jegyzetek a csodával határos módon megmaradtak. Ki tudja milyen okból, először az 1943 nyara és 1945 tavasza közötti időszak emlékeit vetette papírra, mégpedig fogságba esését követően azonnal. Ezen írását postacímmel ellátva a Magyarországon át kelet felé dübörgő fogolyszerelvényből dobta ki, de haza a családhoz soha nem került. Ez volt a napló II. kötete, mely így bizonyára örökre elveszett. A többi papírszeletet azonban ruhájába varrva, így-úgy rejtegetve, haza tudta hozni a „szovjet paradicsomból". 1947-ben rendezte és tisztázta. Ezen két kötet maradt fenn az utókorra, s ezekből a kedves olvasó most az I. részt, a doni harcokról szólót olvashatja. Tapody Lajos egyik leánya, dr. Tapody Éva bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet érte!

*

A két naplót – talán szokatlan módon – nem egymás után, külön-külön, hanem a kronológiát követve, egymásba illesztve tesszük közzé, mert így az események mellett pontosan nyomon lehet követni azt is, hogy azokat miként látták, élték át a század katonái. A két napló megkülönböztetése céljából a századparancsnokságon szerkesztett szöveget normál betűkkel, Tapody Lajosét pedig dőlt betűkkel közöljük. A naplók szövegében előforduló orosz helységneveket a magyar helyesírás szabályainak megfelelően alakítottuk át, s a rövidítéseket mindenütt feloldottuk.

[28] Fenti szervezet a huszár, illetve a kerékpáros csapattestek személyi és anyagi feltöltését irányította. E célból kezdetben az alakulatok visszamaradó különítményeinek emberanyagát és lovait használta fel. A későbbiek során ezen – 1944 szeptemberében – megalakult központoknál gyülekezett a leharcolt huszárezredek, önálló huszárszázadok és kerékpáros csapattestek megmaradt s még hadrafogható állománya is. A lovassági kiképzést a központnál a központi lovas iskola alatt működő huszár tanszázad végezte.

A 7. ÖNÁLLÓ HUSZÁRSZÁZAD HARCTEVÉKENYSÉGÉNEK KÖRZETE
Nowo-Ssoldatka
Oskino
Krassnolipe
Mastjugino
Storoshewoje 1
Anoschkino
Platawa
Krassnyj Pachar
Wessely Chutor
Nowo-Uspenka
Jablotschnyj
Dubowoj
Nowo Iwanowskij
Sseljawnoje
Boldyrewka
Uryw
Galdajewka
Dewiza
Troizkoje
Nasarowa See
Log Wadjanoi
Fabrizkoje
Uljanow
Ust-Murawljanka
Ssoldatskoje
Peskowatka
Kolbino
Ssassowka
Bogosslowka
Jesdotschnoje
Rshewkij
Mostischtsche
Donischtsche
Iwanowskij
Bolochowitinowskij
Kopanischtsch
Petropawlowskoje

1942. április 20.

Az április hónap 18-án megkapott berakási parancs szerint a század e nap délutánján végrehajtotta a berakást. Az I. szakasz Zichy főhadnagy[29] parancsnoksága alatt, mint a második szállítmány visszamaradt. Berakás alatt érkezett parancs szerint Flandorffer zászlós[30] és Szentkirályi hadnagy[31] szakaszparancsnokok felmentettek, s helyettük szakaszaikat a két önként jelentkezett Putzer Sándor[32] és Hertelendy Dezső hadapród őrmesterek vették át. Elvonult mint első szállítmány egy 110 tengelyes szerelvényen öt tiszt, 212 fő legénység, 230 ló, 17 jármű, 17 napi útravaló készlettel:

Parancsnoklási viszonyok:

századparancsnok: Szabó Ferenc alezredes[33]
arcvonalmögötti tiszt: Versényi Tibor százados[34]
szakaszparancsnok: gróf Zichy Mihály főhadnagy
szakaszparancsnok: Bálint Jenő szakaszvezető[35]
szakaszparancsnok: Bacza Béla zászlós[36]

---

[29] Zichy Mihály, gróf zichi és vásonkeői (Budapest, 1917. július 6. – Calgary, 1982. április 30.) huszár, 1942. január 1-jétől testőr főhadnagy. 1942. április 27-től mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka, majd arcvonalmögötti tisztje a 2. hadsereg oroszországi hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. Az 1944. október 15-i háborúból való kiugrási kísérlet kudarcát követően október 21-ig német fogságban volt, majd november 3-tól az I. önálló huszárosztály beosztott tisztjeként részt vett a főváros környéki harcokban. A Szent László hadosztály felderítő osztálya huszárszázadának parancsnokságát átvéve 1944. december 28-án Párkánynál a szovjet hadifogságot választotta.

[30] Flandorffer Andor, lovag kőmáli (Zalaegerszeg, 1912. december 24. – Bogota [Venezuela], 1986.) tartalékos huszár zászlós, 1943. január 1-jétől tartalékos huszár hadnagy. 1942. április 27-től mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka a 2. hadsereg oroszországi hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. Július 17-én a Don mentén sebesülés érte.

[31] Szentkirályi Elemér, vitéz érszentkirályi (Graz, 1909. március 26. – Budapest, 1993. március 7.) tartalékos huszár hadnagy, 1943. január 1-jével tartalékos huszár főhadnagy. A keleti hadszíntérre elvonuló 7. önálló huszárszázadhoz 1942. április 8-án hívták be hadiszolgálatra, de miután polgári foglalkozásában meghagyták, mentesült ez alól.

[32] Putzer Sándor (Darázsfalva, 1919. – ?) hadapród huszár őrmester, majd 1943-tól tartalékos huszár zászlós. 1942. április 27-től mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka a 2. hadsereg oroszországi hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. Július 11-én a Don mentén sebesülés érte. Újabb harctéri szolgálata 1944. június 20-án vette kezdetét, amikor a 7. felderítő osztály huszárszázadának szakaszparancsnokaként elvonult az 1. hadsereg galíciai hadszínterére.

[33] Szabó Ferenc (Budapest, 1895. május 13. – ?) huszár alezredes, 1942. október 1-jétől huszár ezredes. 1940. VIII. 1-jén vette át a soproni III. önálló huszárszázad parancsnokságát. 1942. április 27-től mint a 7. önálló huszárszázad parancsnoka a keleti hadszíntéren frontszolgálatot teljesített. 1942. november 15-én a 4. huszárezred állományába helyezték át. 1943. május 15-től az ódalmand-süttvényi csikótelep parancsnoki teendőit látta el.

[34] Versényi Tibor (Kolozsvár, 1910. május 4. – Budapest, 1956. október 27.) huszár százados. A soproni III. önálló huszárszázadhoz mint arcvonalmögötti tiszt 1940. október 1-jén került. 1942. április 27-től 1943. március 19-ig mint a 7. önálló huszárszázad arcvonalmögötti tisztje, majd századparancsnoka a 2. hadsereg Don menti hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. 1943. augusztus 1-jétől előbb a III., majd az I. hadtest parancsnokának segédtisztje volt. 1944. október 8-án parancsnokával, Bakay Szilárd altábornaggyal együtt a németek elrabolták, s 1945. június 1-jéig a mauthauseni koncentrációs tábor rabja volt. 1956. október 25-én géppisztolysorozattól súlyosan megsebesült, s két nap múlva meghalt.

[35] Bálint Jenő (Felsőzsid, 1914. május 9. – ?) továbbszolgáló szakaszvezető. 1942. augusztus 15-én Gyevicánál bal felső karján lövéstől megsebesült. Állományteste a 3. önálló híradószázad volt.

[36] Bacza Béla (Garabonc, 1917. február 20. – Ufalej [Szovjetunió], 1945. november 24.) tartalékos huszár zászlós, 1945. február 21-től hivatásos huszár hadnagy. 1942. április 27-től mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka, majd a későbbiekben arcvonalmögötti tisztje a 2. hadsereg hadműveleti területén frontszol-

szakaszparancsnok: Putzer Sándor hadapród őrmester
századtörzshöz egyelőre beosztva: Hertelendy Dezső hadapród őrmester
szolgálatvezető: Vincze Sándor főtörzsőrmester
satkoló mester: Vécsei József törzsőrmester
a szerelvény indult Sopron-Déli pályaudvarról 23 h 30 I.-kor
menetvonal: Győr–Komárom.

1942. április 21.
Vasúti szállítás: Komárom–Érsekújvár, majd április 21-e délutáni órákban a szlovák határ átlépése után Gány–Szered–Lipótvár–Pöstyén–Vágújhely–Trencsén–Zsolna. Az éj folyamán Csacánál átléptük a határt.[37]

1942. április 22.
Vasúti szállítás: Oderberg–Petrowitz–Csybiz. Zabrzeg–Tislon–Kattowitz–Idavenko.

1942. április 23.
Vasúti szállítás: Lukow–Brest-Litovsk.

1942. április 24.
Vasúti szállítás: Minszk–Portcsep–Krasznij.

1942. április 25.
Vasúti szállítás: Brjanszk – Vigonicsi.

1942. április 26.
Vasúti szállítás: Orel–Kurszk. 23 h 30 I-kor kivagonírozás, hajnalban indulás északra a partizánok ellen.

1942. április 27.
Medvegyicán beszállásolás, tehergépkocsival az anyag kiszállítása Kurszkból.

1942. április 28.
Indulás 10 h-kor Fatyezsre, hová 14 h-ra érkezünk be. Elszállásolunk.

1942. április 29.
A további parancsig kitartás Fatyezsen. Szállásrendezés. Délután fegyelmező.

1942. április 30.
Fatyezsen kitartás. Délelőtt járatás,[38] utána szállásszemle. Délután oktatás, fegyelmező, málhák rendbehozatala.

1942. május 1.
Fatyezsen kitartás. Reggel lovak második lépfene oltása, utána legénységi fürdés. Reggel 8 h-kor Hertelendy hadapród parancsnoksága [alatt – a szerzők] egy rajerejű[39] járőr[40] elindul Fatyezs-

---

gálatot teljesített. 1944. június 20-tól ismét hadibeosztást kapott, ezúttal az 1. hadsereg galíciai harcai során mint a 7. felderítő osztály huszárszázadának szakaszparancsnoka vett részt. A súlyos harcok közepette hadifogságba esett, s az ufaleji hadifogolytáborban halt meg.

[37] Értsd: egyfelől a szlovák–német birodalmi határt, másfelől az egykori ezeréves határt.

[38] A járatás valamennyi lovakkal rendelkező katonai alakulat állandó napirendi pontja volt, mely során az állatok minimális napi mozgásigényét elégítették ki.

[39] A legkisebb katonai kötelék, kb. 8-12 fő. 3-4 raj egy szakaszt, 3-4 szakasz egy századot alkotott.

[40] A csapattest egészéből kikülönített kisebb osztag, mely rendeltetése szerint lehetett felderítő-, harc-, műszaki-, tábori vagy csapatcsendőr-, vonalbiztosító-, forgalomszabályozó- stb. járőr.

ből 10 km-re, tolmács fedezetként. Este 22 h 30 l-kor vonul be. Egy orosz rádiót találtak, azonban útközben elveszítették. Eredmény hét elveszett patkó és három nyomott ló.

1942. május 2.

Déli 12 h-kor a század útba indul Vetrenkára a partizánakció lefolytatására. Nehéz a közlekedés a nagy sár miatt. A vonatot[41] négyes fogattal vontattuk be a faluba. Itt éjjelezés. Szállásolás nagyon rossz, lovak 50%-a szabad ég alatt.

1942. május 3.

Hajnali 3 h-kor indulás a partizánok ellen. Nagy a sár, út járhatatlan, csak lépésben lehet menetelni. Jusku Turi-ban Sárdy alezredes,[42] 4/III. zászlóaljparancsnok eligazítást ad. Század menetvonala Kvapilvka–Redogosztal–Pokrovki–Troicki–Konovalikov–Vivkse–Belji Nemed–Jusku Turi. Vonat Vetrenkán maradt. Parancs értelmében a század két csoportban átfésüli a fent jelzett falvakat, eredmény 100%-ban negatív. 17 órai nyeregben lét után és kb. 60 km-es út után 19 h-ra bevonulunk Vetrenkára miután megtekintettük Jusku Turiban 7 partizán kivégzését. Kb. 20 patkó veszett el. (...)

1942. május 12.

Kitartás Motor St. M. T. C. helységben. Lóápolás, szerelvény ápolás. Délelőtt 9 h-kor érkezett be Putzer hadapród járőre, mely 10-én indult útnak.

1942. május 13.

Kitartás Motor St. M. T. C. helységben. Készülődés az esti indulásra. Kapott parancs értelmében a század este 19 h-kor tovább menetel Komarevo községbe, ahova 22 h-kor érkezik be és elszállásol.

1942. május 14.

Kitartás Komarevo községben. Szállások rendezése, lóápolás, fegyverzet és szerelvény tisztogatás. Délután 15 h-kor géppisztoly-iskola[43] és lövészet egy német altiszt oktatása mellett. 17 h-kor szállásszemle, tartják a szakaszparancsnokok. 19 h 30 l-kor a századból a III. és IV. szakasz leváltja a német megszálló csapatot. A III. szakasz az északkeleti, a IV. szakasz a délnyugati erődövezetet szállja meg.

1942. május 15.

Kitartás Komarevo községben, mely a század jelenlegi alkalmazásának körlete. Nappal csak figyelők maradnak az erődítményekben, a szakasz többi része bevonul reggel a szálláskörletbe és részt vesz a napi foglalkozáson. Este ismét elfoglalja védelmi állását. Délelőtt járatás, lóápolás, délután német kézigránát-iskola[44] és kézigránátdobás, ködgránáttal[45] kis gyakorlat bemutatása.

1942. május 16.

Délelőtt járatás, lóápolás, délután fegyelmező, s géppisztolylövészet. 19 h 30 l-kor az I. és II. szakasz váltja a III. és IV. szakaszt a védőállásban.

---

[41] Személy- vagy anyagszállításra oszlopokba foglalt fogatolt vagy géperőhajtású szállítóeszközök, málhásállatok, vágóállatok a hozzájuk tartozó személyzettel. Feladata szerint lehet csapat- vagy seregvonat. A csapatvonat általában azon szükségleteket szállítja, melyek ütközetben, menetben és elhelyezésben kellenek. Összeköti a csapatot a seregvonattal és intézetekkel. A seregvonat feladata az utánszállítás, a szolgálati ágak szállítási szükségleteinek kielégítése, vonatlegénység, szállítóeszközök és lovak pótlása, lovak gyógykezelése, lófelszerelés, vonat- és patkolóanyag pótlása, javítása. A fenti szövegrészben fogatolt csapatvonatról van szó.

[42] Személyére vonatkozólag nem rendelkezünk adatokkal.

[43] A német 9 mm-es MP 40 típusú géppisztoly használatának a helyszínen történő elsajátítására szolgált.

[44] Kiképzés 1924 M nyeles (támadó) kézigránát használatára.

[45] A saját csapatok álcázására, illetve az ellenség megtévesztésére vagy vakítására alkalmazták. A robbanás után fejlődő füstköd élettanilag hatástalan volt.

1942. május 17.
Délelőtt jártatás, lóápolás és a németektől kiürített szállások elfoglalása. Délután kézigránátiskola, kézigránátdobás (német) és géppisztolylövészet, utána fél óra fegyelmező.

1942. május 18.
Délelőtt jártatás, lóápolás. Délután kézigránátdobás, karbantartás, lövészet, raj- és szakaszharcgyakorlatok.

1942. május 19.
Délelőtt jártatás, lóápolás, szerelvényápolás. Délután raj és szakasz harcalakzatok gyakorlása, karabélylövészet, oktatás. 19 h-kor a IV. szakaszt a védőállásban leváltja a 4. gyalogezred lovasszakasz.

1942. május 20.
Délelőtt kivonulás lóháton. Raj harcalakzatainak gyakorlása. Beteg lovak jártatása. Lóápolás. Délután gyalogkiképzés. A III. szakaszt 20 h-kor leváltja az I. szakasz a védőállásban.

1942. május 21.
Délelőtt kivonulás lóháton. Raj harcalakzatainak gyakorlása. Beteglovak jártatása, legeltetés. Délután gyalogkiképzés. Az I. szakaszt leváltja a II. szakasz a védőállásban 20 h-kor.

1942. május 22.
Délelőtt lovaskiképzés, raj harcalakzatainak sulykolása, tűzharchoz lóról, lóápolás. Délután gyalogkiképzés, II. szakaszt leváltja a III. szakasz a védőállásban 20 h-kor.

1942. május 23.
Délelőtt lovaskiképzés, lóápolás, szerelvényápolás. Délután gyalogkiképzés, lövészet. 20 h-kor leváltja a III. szakaszt a IV. szakasz a védőállásban.

1942. május 24.
Pünkösd vasárnap. Lóápolás, szerelvény- és fegyverzetápolás. Délután pihenő. 20 h-kor a IV. szakaszt leváltja az I. szakasz.

1942. május 25.
Lovaskivonulás. Magatartás repülő- és páncélostámadás esetén gyakorlása. Délután három járőr indul a könnyű hadosztály-parancsnokság parancsa szerint útszemrevételezés céljából. Lóápolás, szerelvény-, s fegyverzetápolás. II. szakasz leváltja az I. szakaszt a védőkörletben.

1942. május 26.
Délelőtt gyalogkivonulás, szakasz védelemre való berendezkedésének gyakorlása (mellvéd, lövészteknő). Lópihenő. Délután lóápolás, 17 h-kor lóvizsga. 20 h-kor a II. szakaszt leváltja a III. szakasz a védőkörletben.

1942. május 27.
Délelőtt lovaskivonulás, lóápolás. Délután gyalogkivonulás, gáz-iskola.[46] 20 h-kor a III. szakaszt leváltja a IV. szakasz a védőkörletben.

1942. május 28.
Délelőtt lovaskivonulás, biztosított menet,[47] összetartás,[48] jelek.[49] Járőr gyakorlása, lóápolás, szerelvényápolás. Délután fegyelmező, fegyverzetápolás, fegyvervizsga. Az I. szakasz leváltja a IV. szakaszt a védőkörletben.

[46] Egyéni gázvédelmi eszközök használatának gyakorlása.

1942. május 29.
Délelőtt lópihenő, lószemle. Délután gyalogkivonulás, erődmegszállás gyakorlása. Az I. szakaszt leváltja a II. szakasz 20 h-kor a védőállásban.

1942. május 30.
Délelőtt lovaskivonulás, szakasz harcrendi alakzatok gyakorlása, tűzharchoz lóról, gyalogtámadás. Lóápolás. 4 h 30 I-kor egy orosz repülő kényszerleszállást hajt végre a körletünk melletti tarlón. Bálint Jenő továbbszolgáló szakaszvezető öntevékenyen lóra ül és üldözőbe veszi a gépből kiszállt és futásban menekülő pilótát. A pilóta pisztollyal tüzel a szakaszvezetőre, aki lóról száll és géppisztollyal viszonozza a tüzet, miközben agyonlövi. Délután a könnyű hadosztály-parancsnokságtól vett parancs alapján a század 17 h-kor indul Binino községbe, hol a további parancsig készenlétben marad.

1942. május 31.
Kitartás Binino községben. Délután állandó készenlét, a kapott parancs értelmében nyergelve.

1942. június 1.
Kitartás Binino községben. Délután kapott parancs értelmében 18 h 30 I-kor a század eltolódik Afanaszjevka községbe, hol tűzharchoz lóról száll és gyalog előremegy Honok községbe, hol éjjelez.

1942. június 2.
Kitartás Honok községben, hol a század alkalmazásra vár.

1942. június 3.
Kitartás Honok községben. Hajnalban a század repülőtámadást kap, a bombák azonban 200 méterrel távolabb esnek a földre, így semmi különös nem történt. Délután a vett parancs értelmében 18 h-kor a század visszaindul a vezetéklovaihoz,[50] lóra száll és visszajön Binino községbe, hol beszállásol.

1942. június 4.
Kitartás Binino községben. Lóápolás, legeltetés. Délután kapott parancs értelmében a század 21 h-kor Afanaszjevka községbe eltolódik, hol másnap reggelig riadókészültségben várja a további parancsot.

1942. június 5.
Kitartás Afanaszjevka községben. Lóápolás, belrend, légvédelmi óvóhelyek építése. Délután legeltetés, fegyelmező gyakorlatok.

1942. június 6.
Kitartás Afanaszjevka községben. Szerelvény-, fegyverzetápolás, lóápolás. Délután legénységnek tisztálkodás. A század vonatának hátrahagyott része beérkezik.

1942. június 7.
Kitartás Afanaszjevkán. Lóápolás, szerelékápolás, szállásrend. Délután pihenő, parancskihirdetés után fegyelmező.

---

[47] A csapatok hadműveleti területen történő mozgási formája. A zöm biztosítását elő-, oldal- és utóvéd végezte, melyet közelbiztosító járőrök egészítettek ki. Feladatuk a saját erőknek a közvetlen ellenséges rajtaütésektől való megóvása volt. E célból gyakran lovaskötelékeket is alkalmaztak.

[48] Bizonyos helyzetekben a harccselekményt (harcparancsot) közvetlenül megelőző vagy éppen azt követő állapot, mely a személyi állomány együtt tartását jelentette.

[49] Parancsadást, hírközlést szolgáló jelzések oktatása, melyek történhettek világítópisztollyal, kar-, kürt-, zászló- és sípjelekkel.

[50] Lóról szállva alkalmazott kötelék lovai, melyek részére a harcterület mögött külön vezetékló-állást létesítettek.

1942. június 8.
Jártatás, lóápolás. Délután gázálarc karbahelyezés.

1942. június 9.
Jártatás, lóápolás. Szakaszonként 15 fő pihen, kik éjjel új védőállás kiépítésén dolgoznak.

1942. június 10.
Jártatás, lóápolás. Szakaszonként 15 fő pihen, kik éjjel új védőállás kiépítésén dolgoznak. Első munkanap, mivel a június 9-i kirendelés elmaradt.

1942. június 11.
Jártatás, lóápolás. Gutrovo községben a lógyűjtő-állomásra a század négy lovat ad le. Délután 15 fő hátsó védőállás kiépítésére kirendelve. Éjjel dolgoznak, nappal pihennek.

1942. június 12.
Délelőtt jártatás, legeltetés, lóápolás. Délután gázriadó gyakorlása, lóápolás, szerelék és fegyverzet tisztogatása. 15 fő munkára kirendelve, mint június 11-én.

1942. június 13.
Délelőtt jártatás, legeltetés, lóápolás. Délután pihenő. 15 fő munkára kirendelve.

1942. június 14.
Délelőtt jártatás, legeltetés, lóápolás. Délután a legénységnek általános tisztálkodás. 15 fő munkára kirendelve.

1942. június 15.
Délelőtt jártatás, legeltetés, lóápolás. Délután szereléktisztogatás. 15 fő munkára kirendelve.

1942. június 16.
Délelőtt lópihenő, lóápolás. Délután páncélromboló járőrkiképzés.[51] 15 fő munkára kirendelve.

1942. június 17.
Jártatás, lóápolás. Délután szerelvényápolás. Védőállás kiépítése befejeződött.

1942. június 18.
Kormányzó Úr születésnapja. 8 h-kor szentmise, egész nap pihenő.

1942. június 19.
Jártatás, lóápolás. Délután fegyverzet- és szerelékápolás. Felszerelési hiányosságok javítása. Parancskihirdetés után fegyelmező.

1942. június 20.
Jártatás, legeltetés, lóápolás. Délután a legénységnek általános tisztálkodás.

1942. június 21.
8 h-kor szentmise, utána rohamjárőr bemutató gyakorlat. Délután pihenő.

1942. június 22.
Előzetes készenléti helyzet, kitartás, várva a parancsot az indulásra. Este 22 h-kor erős légitámadás érte szálláskörletünket, Afanaszjevka községet. A bombák becsapódási helye az emberek és

[51] Páncélozott harcjárművek leküzdése kötegelt kézigránáttal, gyúlékony folyadékot tartalmazó, üvegbúrával ellátott lánggránáttal és harckocsiaknákkal. 1942/43-ban a Magyar királyi Honvédség még nem rendelkezett vállról indítható kézi páncéltörő eszközökkel.

lovak szállásától 50-100 méterre volt. Egy lovunk (a Rubin nevű ló) az I. szakaszból a jobb lapockáján szilánksérülést kapott. Emberben sebesülés nem történt. Légitámadás egy óra hosszat tartott.

1942. június 23.
Tovább kitartás Afanaszjevkán. Délelőtt jártatás, legeltetés. Délután lóápolás, legénységnek mosás.

1942. június 24.
Jártatás, lóápolás, legeltetés. Délután pihenő, parancskihirdetés után szakaszonként fegyelmező.

1942. június 25.
Kivonulás a gyakorlótérre. Szakasz támadásának önálló viszonyban gyakorlása, majd megállások biztosítása. Délután lóápolás, 17 h-kor lóvizsga, utána fegyvervizsga.

1942. június 26.
Jártatás, legeltetés, lóápolás. Délután egy óra lóápolás, utána legénységnek általános tisztálkodás.

1942. június 27.
Kivonulás a gyakorlótérre. Század támadásának gyakorlása, legeltetés. Délután lóápolás, tankelhárító kézigránát iskolázása, fegyelmező.

1942. június 28.
Kapott parancs szerint a század 9 h-kor indul a Pahonok község mellett a 264,1 magassági pontnál levő erdőbe, hol kitart és alkalmazásra vár.

1942. június 29.
Kitartás a Pahonok melletti erdőben.

1942. június 30.
Kapott parancs értelmében a század megindul mint a Major-csoport vonatfedezete és előrenyomul.

1942. július 1.
A század menetel menetvonalán és folytatja az előnyomulást. Gnyilinszkije Dvori községben éjjel kitart, hajnalban folytatja tovább az előnyomulást.

1942. július 2.
A század tovább előnyomul, éjszaka a vonatbiztosítást látja el. Szabó alezredes hadosztályparancsnoki személyi tartaléknak bevonul.

1942. július 3.
Szaszenoje községnél a század kiválik a Major-csoportból és bevonul a 7. könnyű hadosztályhoz. Kapott parancs szerint a 7. könnyű hadosztály jobb sávhatárát biztosítja. Osztanyino község nyugati szegélyén Flandorffer szakasz, Mocsagi nyugati szegélyén Bacza szakasz. A század Panki községben éjjelez, ahova a két szakasz hajnali 1 h-ra bevonul.

1942. július 4.
Hajnali 3 h-kor két járőr indul. Bacza-szakasz Panki–Averino–Stretenka–Lukjanovka–Verhnye Atamanszkoje–Guring menetvonalon, Vincze főtörzsőrmester az I. szakasszal Panki–Averino–Stretenka–Lukjanovka–Kazackaja. Averino községben Bacza-szakasz lovaséle tüzet kapott, lóról szállt és a harcot felvette a házakból lövöldöző orosz katonákkal. A harcban a szakasz még egy raja vett részt. 20 halottat és 20 foglyot ejtett, majd a felderítést az előírt menetvonalán tovább folytatta. Stretenka községben két orosz harckocsi megtámadta a járőröket géppuska- és aknavetőtűzzel. A járőrök szétugrottak és visszavágtáztak. Veszteség 13 fő és 6 ló. A két járőr visszavonult

Pankiba, onnan pedig Kutniholovka községbe bevonult a századhoz. A század a hadosztálypa-rancsnok[52] utóbb érkezett parancsa folytán nem kapott felderítő feladatot, hanem a zömmel Hutor Mihajlovkán beszállásolt. Egy felderítőosztag ment előre, hogy a járőröket a hadosztályparancs-noktól később jött új menetvonalra irányítsa. Ez akadt el a harckocsik miatt.

1942. július 5.

A század tovább előnyomul a 7. könnyű hadosztály élén, délután Nyikolajevka községben be-szállásol és éjjelez. Nyitrai Kálmán tizedes[53] szállás-szemrevételezés közben tüdőlövést kapott, kórházba szállították.

1942. július 6.

Kapott parancs szerint a század ismét a Major-csoporthoz osztatott be, hajnali 3 h-kor indul és előnyomul Sztarij Oszkolon keresztül Osztrjanka községbe, hol beszállásol. A századhoz beosztott tehergépkocsi felvételezés céljából lemaradt, majd később indult a század után. Obrukovka köze-lében az erdőn áthaladó úton a tehergépkocsit kétoldali partizántűz érte. A tehergépkocsi sze-mélyzete kiugrott és a harcot felvette, melynek következtében Baskay Barnabás karpaszományos sza-kaszvezető[54] golyótól találva hősi halált halt, Kalmár János őrvezető,[55] Horváth Lajos honvéd[56] és a gépkocsivezető megsebesültek. A gépkocsinál épen maradt három fő közül kettőt, mint őrséget újból megtámadták éjszaka, a két honvéd Kántor Gyula[57] és Horváth József[58] elmenekültek, és a gépkocsit a partizánok kifosztották.

1942. július 7.

A század folytatja az előnyomulást Parnicsnij községbe. A század Ivanovkán lehagyott nagy vonata követi a századot, és Tyim község északi részétől 6 km-re a vonat egyik járműve aknára ment, miáltal fel is robbant. Landzsár János honvéd,[59] mint kocsis súlyosan, Németh Antal hon-véd[60] kevésbé súlyosan sebesült meg. Landzsár honvéd kórházba szállítás közben meghalt. Egyik kocsiló súlyosan sebesülve elszaladt. Megtalálni nem lehetett.

1942. július 8.

A század kitart Parnicsnij községben.

1942. július 9.

A század Parnicsnij községben kitart és várja a védőállás elfoglalására a parancsot.

---

[52] Mező Endre, vitéz (Hajdúböszörmény, 1889. augusztus 14. – Budapest, 1959. december 29.) vezérőr-nagy. A soproni 7. gyalogdandár élére 1941. január 1-jén került, miután 21. gyalogezred-parancsnoki teendői alól felmentették. A 2. hadsereg hadműveleti területén kis megszakítással 1942. október 9-ig volt az immáron 7. könnyű hadosztály parancsnoka. Hazatérte után, 1943. december 1-jei nyugállományba vonulásáig a VI. hadtest beosztott tábornokaként teljesített szolgálatot.

[53] Nyitrai Kálmán (Mindszentkála, 1914. november 20. – ?) tizedes. A veszteségi lajstrom szerint Lubja-novka községben sebesült meg.

[54] Baskay Barnabás (Debrecen, 1912. augusztus 4. – Obuhovka, 1942. július 6.) karpaszományos szakasz-vezető. Fej- és szívlövés következtében halt hősi halált. Obuhovkán temették el.

[55] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[56] Horváth Lajos (Ikervár, 1912. május 28. – ?) honvéd. 1942. július 6-án Obuhovkánál a bal lábszáron szi-lánksérülést szenvedett.

[57] Kántor Gyula (Hidashollós, 1912. december 6. – ?) honvéd. Második hadműveleti alkalmazása során, mint a 7. felderítő osztály katonája, 1944. július 26-án eltűnt Rosulna-nál.

[58] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[59] Landzsár János (Háromfa, 1914. február 1. – Tim, 1942. július 7.) honvéd. Aknarobbanás következtében halt hősi halált. Tim városában temették el.

[60] Németh Antal honvédet 1942. július 6-án Ruskinon aknarobbanás következtében szilánksérülés érte, és légnyomást szenvedett.

1942. július 10.
Kitartás Parnicsnij községben.

1942. július 11.
Kapott parancs értelmében a század Bolgyirevka községbe menetel, hol a 7. könnyű hadosztályhoz bevonul.

1942. július 12.
A század egyelőre Bolgyirevka községben állomásozik. Kapott parancs szerint összekötő járőrszolgálattal biztosít a 4. gyalogezred és a 35. gyalogezred közötti hézagban: Uriv nyugati kijárata, 160,2 háromszögelési pont, 160. magassági pont, 172,7 háromszögelési pont, Novo Uszpenka keleti bejárata menetvonal területén. Járőrök délelőtt-délutáni felváltással, szakaszonként szolgálati számuk szerint látják el a szolgálatot. Szabó alezredes bevonult.

1942. július 13.
Járőrszolgálat, mint július 12-én.

1942. július 14.
Járőrszolgálat, mint július 12-én.

1942. július 15.
Járőrszolgálat, mint július 12-én. I. szakasztól egy raj a 7. könnyű hadosztályhoz kirendelve, mint fogolykísérők.

1942. július 16.
Járőrszolgálat, mint július 12-én. II. szakasztól egy raj fogolykísérőként a 7. könnyű hadosztályhoz kirendelve.

1942. július 17.
Járőrszolgálat, mint július 12-én. Délelőtt Flandorffer zászlós látja el a járőrszolgálatot. A menetvonalán a 160. magassági pontnál partizántüzet kap, bal alkarján megsebesül. A járőr a terepet átkutatja, de sehol senkit nem talál.

1942. július 18.
Járőrszolgálat, mint július 12-én.

1942. július 19.
A 4. és 35. gyalogezreddel előnyomulnak a Don folyóig, járőrség véget ér, már elől voltak.

1942. július 20.
Kapott parancs szerint a század Uriv és Sztorozsevoje községek közötti horhos két oldalát partizánveszély miatt átfésüli. Sztorozsevoje nyugati szegélyétől 1 km-re a III. szakasz és a századtörzs partizántüzet kapott, melynek következtében Takács Géza tizedes[61] III. szakasz 1. rajparancsnok bal kézfején több lövéstől találva megsebesült, egy ló könnyebben sebesül, Béna nevű 2192 pataszámú kincstári hátasló pedig fejlövést kap és kimúl. Átfésülés eredménye 38 fő partizán, melyből a helyszínen 25 fő harc közben agyonlövetett. A század vonatához tartozó Citromhéj nevű 451 pataszámú kocsiló betegség közben elhullik.

1942. július 21.
Partizánharc utáni nap, a század pihen. A vállalkozásból sok nyomott és törött lovunk maradt vissza. Szabó alezredes elmegy 4. gyalogezred-parancsnoknak.

[61] Takács Géza (Alsópáhok, 1915. március 15. – ?) tizedes. 1942. július 20-án Sztorozsevojénál a bal kézfején lövési sebesülések érték.

1942. július 22.
Kapott parancs értelmében az I. és III. szakasz Peskovatka és Szoldatszkoje területéről a polgári lakosságot kiüríti.

1942. július 23.
Az összegyűjtött lakosságot az I. szakasz Plotavára kíséri, ahol a IV. szakasszal találkozik, mely Bolgyirevkáról kíséri szintén a lakosságot oda. A III. szakasz Szoldatszkoje községből bevonul a századhoz.

1942. július 24.
Az I. és IV. szakasz az összegyűjtött lakosságot Plotaváról Rogovatoje községbe kíséri, hol a hadtápzászlóalj[62] kirendeltségnek adja át.

1942. július 25.
A század itthon maradt része létszámegyeztetést és a beteglovak ápolását végzi.

1942. július 26.
A III. szakasztól július 25-én útba indított fogolykísérő raj bevonul.

1942. július 27.
Jártatás, beteglovak kezelése, ápolása, takarmányfelderítés.

1942. július 28.
Kapott parancs szerint a század a Bolgyirevka–Szoldatszkoje műút mentén partizánvadászatot hajt végre. Zichy főhadnagy parancsnoksága alatt egy lovasszakasz (30 lovas), Bacza zászlós parancsnoksága alatt egy gyalogszakasz (30 fő). A szolgálatképtelen lovak nagy száma miatt ment gyalog a szakasz. Partizán nem találtatott. A két szakasz 12 h-ra bevonul. Délután előkészület a másnapi lószemlére.

1942. július 29.
9 h-kor lószemle. Varga Jenő állatorvos őrnagy[63] megszemléli a lovakat egészségügyi és erőállapot szempontjából. Délután Versényi százados és Bacza zászlós védőállást szemrevételeznek Gyevica község déli szegélyén. Cukorsüveg nevű ló elhullott.

1942. július 30.
Nagy zászlós[64] parancsnoksága alatt a polgári lakosság bevonásával a század a kijelölt körletben aratási munkálatokat foganatosít. Délután 14 h-kor a Gyevica–Potudany közötti sávban két szakasz (II. és a III. szakasz) lezár a műút mentén azon feladattal, hogy megakadályozza két megszökött orosz kémnek átjutását a Don folyón.

1942. július 31.
Lóápolás, beteg lovak gondozása, kezelése. Aratás folytatása. Bacza zászlós parancsnoksága alatt két szakasz 12 járművel anyaggyűjtést végez Szoldatszkoje községben. A tereplezáró két szakasz 18 h-kor bevonul, a szökevényeket nem találták.

---

[62] Feltehetően a budapesti 101. hadtápzászlóaljról van szó. A hadtápzászlóaljak feladata a hadműveleti terület közigazgatási feladatainak ellátása volt, parancsnokságát minden esetben csendőr törzstiszt vezette.

[63] Varga Jenő dr. (Pápa, 1899. április 15. – Göd, 1970. január 9.) állatorvos őrnagy, 1944. január 1-jétől alezredes. Mint a 7. könnyű hadosztály vezető állatorvosa 1942. április 17. és 1943. január 23. között vett részt a 2. hadsereg keleti hadszíntéri hadműveleteiben. Újabb frontszolgálata 1944. június 19-én vette kezdetét, amikor a 7. gyaloghadosztály vezető állatorvosaként szeptember 13-ig a galíciai, illetve a kárpátoki hadműveleti területén tartózkodott.

[64] Nagy Mihály, felsőbüki (Egyházashetye, 1915. október 8. – Poughkeepsie [USA], 1992. április 24.) tartalékos huszár zászlós, 1943. január 1-jétől tartalékos huszár hadnagy. 1942. június 20-tól mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka részt vett a 2. hadsereg Don menti hadműveleteiben.

1942. augusztus 1.
Aratás folytatása, anyaggyűjtés. Bacza zászlós 12 fő gyalogrésszel Peskovatka és Kalinyin községekben és azok környékén terepátfésülést hajt végre. Kalinyin községben a járőr egy partizánt talált, kit harcban agyonlőtt.

1942. augusztus 2.
Lóápolás, beteglovak kezelése, gondozása. Aratás, anyaggyűjtés folytatása.

1942. augusztus 3.
Lóápolás, szükségszerű patkolás, beteg lovak ápolása, kezelése. Aratás, anyaggyűjtés folytatása.

1942. augusztus 4.
Anyaggyűjtés két szakasszal Szoldatszkoje és Peskovatka községekben. Bálint-szakasz partizánkutatást hajt végre Skorickoje és Gajkov községek területén. Zichy Mihály főhadnagy betegség folytán kórházba megy hátra.

1942. augusztus 5.
Reggel 5 h-kor indul a század Kalinyin és Peskovatka községekhez és azok környékére partizánkutatásra, s egyben a még ott levő polgári lakosságot kitelepíti. A feladat befejezése után a század délután 16 h-kor bevonul szálláskörletébe.

1942. augusztus 6.
A század reggel 4 h-kor riadóparancsot kap. A riadó végrehajtása után készenléti helyzetben kitart, majd 6 h 45 I-kor kapott parancs folytán eltolódik Novo Uszpenka községbe, hol alkalmazásra vár. Délután 17 h 30 I-kor parancsot kap a század, hogy Sztorozsevoje délkelet, erdőszegély, 195,6 magassági pontra menjen és ott várja a bevetési parancsot. Mielőtt a század célját elérte volna 22 h-kor parancsot kap Novo Uszpenkára való bevonulására, ahonnan szálláskörletébe irányítják.

1942. augusztus 7.
A század parancs folytán reggel 3 h-kor indul Szoldatszkoje községbe, hol esetleges ellenséges betörés esetére felvételi állást foglal Szoldatszkoje híd–Peskovatka kelet–Kalinyin észak vonalában.

1942. augusztus 8.
10 h-kor vett parancs szerint a század eltolódik Kalinyin északon lévő 158.0 háromszögelési pontra, majd onnan szálláskörletébe, hol további riadókészültségben marad. Délután 18 h 30 I-kor a század két szakaszát (I. és II. szakaszt) Bolgyirevka nyugat és a Gyevica folyó közti sávban bevetik. A század többi része szálláskörletében marad tovább készenlétben. Virágos nevű 680 patászámú ló kimerülés, szívgyengeség miatt az állatorvos által kiírtatott.

1942. augusztus 9.
A század parancsot kap hajnali 4 h 30 I-kor Bolgyirevka kelet 158,0 magassági pontra való eltolódására, hova előremenve lóról száll és bevetésre vár. Délután 17 h-kor egy beszivárgást tisztáz, majd eltolódik Gyevica délre, hol a 4/I. zászlóaljnak alárendelve védőállást foglal. Éjszaka védőállását építi ki.

1942. augusztus 10.
Bálint-szakasz a III. szakasz felváltásaként és a gyalogszázad[65] megerősítéseként a Don partján tábori őrs[66] szolgálatot lát el. A század védőállásban Gyevica délen. A III. szakasz Zéberer parancsnok alatt tábori őrs szolgálatot ad külön a Don partján. A nap csendesen, esemény nélkül telt el.

---

[65] A 4/I. gyalogzászlóalj valamelyik századáról van szó.

[66] Táborozó zöm, vagy a főellenállási vonal biztosítását szolgáló, legelöl lévő raj-, vagy szakaszerejű osztag. Feladata a figyelés, leplezés erősebb tábori őrsök esetében pedig fontosabb támpontok megvédése volt.

1942. augusztus 11.

A Don–Potudany háromszög felderítésére három kerékpáros szakasz[67] és a Hertelendy-szakasz lesz kiküldve. A már sötétben indult kerékpáros szakaszok századtól beosztott vezetője a sötétben eltévedt, bevonul. Szántó József őrvezető hajnalban a kerékpárosok otthagyott géppuskáját öntevékenyen visszahozza. Bálint-szakasz a Don–Gyevica háromszögben terepfésülést hajt végre a III. szakasszal. Gyevica nevű 553 pataszámú ló ellenséges repülőtámadás alkalmával elhullott. Éjjel aknavetőtűz következtében két ló megsebesült.

1942. augusztus 12.

A szálláskörlet erős aknavetőtűz alatt, minek következtében két ló megsebesült. Délután 14 h-kor kapott parancs szerint a század megkezdi a Don és a Potudany összefoglalása alkotta mocsaras és áthatolhatatlan háromszög felderítését. Ehhez előgyülekezik a Németh-század[68] védőállásaihoz. A felerészt futóárkos, felerészt nyílt odavezető út megfigyelt aknavetőtűz alatt áll. Bálint Jenő szakaszvezető, a kijelölt járőr parancsnoka súlyosnak ígérkező légnyomást kap, elveszti eszméletét. Visszavíve orvosi segítséggel egy óra múlva magához tért, és futásban utolérve a századot újra átveszi raját. Az állás előtt nyílt, aknavetőtűz alatt álló területen a járőrök 16 h-ra átgyülekeznek, miközben Horváth Ferenc III.[69] és Hőbe Gyula[70] honvédek aknaszilánktól megsebesülnek, majd a sötétségben kitartva a felderítést virradatkor folytatják. Jelentéseik folyamatosan és állandóan érkeznek be. Hajnali 1 h 30 I-kor erős ellenséges tüzet kap a terep fésülésre kiküldött II. és III. szakasz, miért is visszavonul. A szálláskörlet erős aknavetőtűz alatt, minek következtében két ló megsebesül. Délután 14 h-kor a század tűzharchoz lóról szállva a Don–Gyevica háromszögben terepfésülést hajt végre. Előregyülekezés közben Oláh honvéd[71] szilánksérülést szenved. Sötétség beálltával a járőrök előregyülekeznek a kiindulási helyzetükig.

1942. augusztus 13.

Hertelendy hadapród járőre eléri a Potudanyt, és szemközti uralgó magaslatról intézett rendkívül erős gyalogsági nehézpuska[72] és tüzérségi tűz alatt, többszörösen váltott figyelőhelyekről másnap estig végzi megfigyeléseit és küldi jelentéseit. Putzer hadapród járőre gyenge és szórványos tűzrajtaütések mellett szintén eléri a Potudanyt, ott tűzharcot vív körülbelül egy szakasznyi ellenséggel, több halottat ejt, a többit elűzi. Egy aknavetőt zsákmányol, és felderíti és megsemmisíti az ide kihelyezett ellenség nagyobb lőszerkészletét. Ekkor az ott lappangó túlerejű ellenség a járőrt körülzárja. A járőr golyószóróval és kézigránáttal átvágja a gyűrűt, és az ellenséggel állandó érintkezésben, harcolva és megkapaszkodva küldi hátra jelentéseit. Kántor Antal[73] és Dömötör Antal[74] őrvezetők hősiesen és önfeláldozóan harcolva elesnek, Wagner József,[75] Kupó Ernő,[76] Tóth József

---

[67] Feltehetően a VI. kerékpáros zászlóalj valamely századának szakaszairól van szó.

[68] Németh János (Naszód, 1914. március 29. – ?) főhadnagy (1944. január 1-jétől százados) 4/I. puskásszázadának védőállásairól van szó a naplóban. A soproni csapattest parancsnoka 1942. április 23-án vonult el alakulatával a keleti hadszíntérre. Frontszolgálata alatt rövid ideig a 4/I. zászlóalj parancsnoki teendőit is ellátta. 1944. szeptember 10-től a Pitvarosnál történt szeptember 28-i sebesüléséig mint a 8. tábori póthadosztály 12/I. tábori pótzászlóaljának parancsnoka vett részt a magyarországi harcokban.

[69] Horváth Ferenc (Vasszécsény, 1912. – ?) honvéd. 1942. augusztus 12-én a Potudany torkolatától északnyugatra a felsőtestén aknaszilánktól sebesült meg.

[70] Hőbe Gyula (Rábabogyoszló, 1908. október 8. – Kurszk, 1942. augusztus 27.) honvéd. 1942. augusztus 12-én Gyevicánál szinte az egész testén aknagránáttól sebesült meg, melybe augusztus 27-én a 105. számú kórházvonatban belehalt. A kurszki Hősök Temetőjében temették el.

[71] Feltehetően Oláh Ferenc (Szakony, 1909. december 3. – ?) honvédról van szó. 1943. január 14-én eltűnt Bolgyirevkán.

[72] Mivel a szovjet hadseregben „nehézpuska" néven gyalogsági fegyvert nem rendszeresítettek, ennélfogva csak a 14,5 mm-es páncéltörő puskáról lehetett szó.

[73] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[74] Dömötör Antal (másutt Alajos) (Karmacs, 1915. július 18. – Potudany, 1942. augusztus 13.) őrvezető. Lövés következtében halt hősi halált a Potudany folyótól 1 km-re északnyugatra.

[75] Wagner József (Fertőrákos, 1910. október 18. – ?) honvéd. 1942. augusztus 13-án a Potudany torkolatától északnyugatra a bal felkarján lövéstől sebesült meg, s vállcsonttörést is szenvedett.

II,[77] Liebhauser Ádám[78] honvédek és Markovics István őrvezető[79] megsebesülnek, Zéberer Lajos szakaszvezető,[80] a 3. járőr parancsnoka megsebesült, miután a járőre rögtön a megindulás után ellenséges tüzet kapott. A járőr parancsnokságát a szomszéd járőr után Pető Bálint szakaszvezető öntevékenyen átveszi. Az ellenséges tűzzel nem törődve felderít majdnem a Potudanyig, ott rendkívül erős ellenséges tűztől követve állandó ellenséggel való harcérintkezésben a járőrt sértetlenül visszahozza, és szintén a másik járőr magasságában megkapaszkodik. Mindhárom járőr estig kitart, amikor is bevonulásukra felsőbb parancs érkezik.

1942. augusztus 14.

Század pihen. 18 h-kor egy járőr Nagy zászlós parancsnoksága alatt a Hertelendy járőr helyére megy, hogy ott állófigyelést folytasson. Az esti órákban a Székely-század útján távbeszélőn érkezik a feladat, melynek értelmében vállalkozás hajtandó végre a másnap a Potudany túlsó partján áthaladó páncéloshadosztály támadásának kiegészítéseképpen, Mosztiscse község magasságából, erős tűzrajtaütéssel az ellenség oldalára. Virradatra a század megerősítve egy géppuskás-szakaszszal észrevétlenül legyülekezik az elrendelt helyre és a parancsolt meglepetésszerű rajtaütést a támadás megindulásakor végrehajtja, s mindaddig folytatja, míg a támadás rajta áthalad.

1942. augusztus 15.

A század hajnali 4 h-tól 7 h-ig a támadás folytán a parti nádasokon átszivárgó és a szomszéd uralkodó dombról tüzelő ellenséggel tűzharcot vív, majd a túlparti saját csapatokkal az érintkezést többszörösen felvéve estig a környező területet tisztogatja át, a géppuskákkal és a nehézpuskákkal pedig a távolodó ellenséges tűzgépeket üldözi tüzével. Bálint Jenő szakaszvezető, Lőrinc Rafael tizedes,[81] Szabó József őrvezető,[82] Rába Ferenc őrvezető[83] és Horváth Kálmán honvéd[84] megsebesülnek.

1942. augusztus 16.

A század biztosítja egy beérkező zászlóaljnak a mocsárháromszög megtisztítását célzó támadását, majd este 20 h-kor a 13. könnyű hadosztály lovasszázadának Mosztiscsére való beérkezése után parancsra bevonul. Elhullottak Címtár nevű 705 pataszámú és Nekodám nevű 111 pataszámú lovak légibombaszilánk sérülése következtében.

---

[76] Kupó Ernő (Nemesszentandrás, 1913. november 30. – ?) honvéd. 1942. augusztus 14-én a Potudany torkolatától északnyugatra könnyebb sebesülést szenvedett.

[77] Tóth József (Szepetk, 1910. – ?) honvéd. 1942. augusztus 14-én a Potudany torkolatától északnyugatra a lábszárán sebesült meg.

[78] Liebhauser Ádám (Bátaszék, 1914. október 10. – ?) honvéd. 1942. augusztus 14-én a Potudany torkolatától északnyugatra súlyos haslövés érte.

[79] Markovits István (Horvátnádalja, 1912. június 11. – ?) őrvezető. 1942. augusztus 14-én a Potudany torkolatától északnyugatra a bal lábán aknaszilánk sérülést szenvedett.

[80] Zéberer Lajos (Sopron, 1914. május 14. – ?) tizedes, címzetes szakaszvezető. 1942. augusztus 13-án a Potudany folyó torkolatától északnyugatra jobb oldali haslövés érte. A 7. felderítő osztály huszárszázadának kötelékében részt vett a galíciai és a kárpátoki harcokban is, 1944. november 21-én Bodzásújlakon betegség miatt került seregteste egészségügyi oszlopához.

[81] Lőrincz Rafael (Felsőpáhok, 1913. április 12. – ?) őrvezető, címzetes tizedes. 1942. augusztus 15-én a Potudany torkolatától északnyugatra jobb combján lövési sérülést szenvedett.

[82] Szabó József (Monostorapáti, 1915. december 16. – ?) honvéd, címzetes őrvezető. 1942. augusztus 15-én a jobb kézfején könnyebb sérülés érte.

[83] Rába Ferenc (Zalaszántó, 1923. június 8. – Pohovka, 1944. július 26.) honvéd, címzetes őrvezető. 1942. augusztus 15-én a Potudany torkolatától északnyugatra aknasérülést szenvedett. A 7. felderítő osztály huszárszázadának kötelékében részt vett az 1. hadsereg galíciai hadműveletében is, s a magyar arcvonal 1944. július 23-i áttörését követő elhárító harcok során hősi halált halt.

[84] Horváth Kálmán (Lesenceistvánd, 1913. – Sliwki, 1944. július 28.) honvéd. 1942. augusztus 15-én a Potudany torkolatától északnyugatra aknagránáttól sérülést szenvedett. A 7. felderítő osztály huszárszázadának kötelékében részt vett az 1. hadsereg galíciai hadműveletében is, s a magyar arcvonal 1944. július 23-i áttörését követő elhárító harcok során hősi halált halt.

1942. augusztus 17.
A századnak egész nap pihenő. Ezen idő felhasználva tetvetlenítésre és a fegyverzet rendbehozatalára.

1942. augusztus 18.
Lóápolás, lóvizsga, utána szakasz, ember és lólétszám kiegyenlítése és rendszerezése. Tetvetlenítés, embertisztálkodás. Elhullott Cemester nevű 803 pataszámú ló bombaszilánk okozta fejsérülés következtében.

1942. augusztus 19.
Lóápolás, lovak rendezése, felszerelési hiányok megállapítása. Bombaszilánk okozta sérülés következtében kiírtatott: Csapat nevű 13 pataszámú, Bocsánat nevű 3680 pataszámú, Civódó nevű 924 pataszámú lovak.

1942. augusztus 20.
Kapott parancs szerint a század eltolódik Kalinyin községbe, hol beszállásol és kitart, mint a Grassy-csoport[85] tartaléka.

1942. augusztus 21.
Lóápolás, lovak átvasalása, beteg lovak kezelése, takarmány-felderítés. Délután gázálarcok mosása, egy óra fegyelmező.

1942. augusztus 22.
Lóápolás, patkolás folytatása. Az elmúlt harcokban különösen bátor honvédek cigarettával és dohánnyal való jutalmazása. Három polgári egyén bekísérése a 13. könnyű hadosztályhoz. Délután fegyelmező.

1942. augusztus 23.
A 13. könnyű hadosztálytól kapott parancs szerint a polgári lakosság által végzett aratási munkálatok felügyeletére 16 fő kirendelve Peskovatka templomhoz. A Don folyón átszökött egy férfi és két nő bekísérése a 13. könnyű hadosztályhoz. Felesleges felszerelési cikkek (nyergek, zsákok stb.) leadása a 7. élelmező oszlophoz.

1942. augusztus 24.
Lóápolás, beteglovak ápolása, kezelése. Patkolás befejezve anyaghiány miatt. Legénységnek általános tisztálkodás, fegyverzet, ruházat, felszerelés karba helyezése. Délután parancs, utána fegyelmező gyakorlat.

1942. augusztus 25.
Lóápolás, beteg lovak ápolása, kezelése. Legénységnek tisztálkodás. Délután fegyverzet és szerelék ápolása. Két fogoly bekísérése Kolbinóra.

1942. augusztus 26.
Lóápolás, beteg lovak ápolása, kezelése. Legénységnek tetvetlenítés, ruhaégetés. Egy fogoly és egy magyar katonaszökevény bekísérése a 13. könnyű hadosztályhoz, Kolbinóra.

1942. augusztus 27
Reggel 8 h-kor lovak bejártatása, utána lóápolás. Délután lóápolás és szerelvényápolás, fegyelmező és parancskihirdetés.

---

[85] A Grassy József (Szöllös, 1894. december 31. – Újvidék, 1946. november 4.) vezérőrnagy, hadosztályparancsnok által vezetett harccsoport a Donhoz részben kiérkezett 13. könnyű hadosztály 7. gyalogezredét és a 13/I. tábori tüzérosztályát foglalta magába. A kecskeméti seregtest többi része még több napi gyalogmenetre volt Osztrogozsszk városától.

1942. augusztus 28.
Jártatás, lóápolás. Fogolykísérés Kolbinóra. Délután fegyelmező. 18 h-kor Zichy főhadnagy a kórházból (Sztarij Oszkol) a századhoz bevonul.

1942. augusztus 29.
Jártatás, lóápolás, szerelékápolás. Beteg lovak 20 h-kor bevonulnak Bolgyirevkáról. A század leváltja a falu biztosítására a kerékpáros század (VI. kerékpáros zászlóalj) által felállított tábori őrsöket, s a továbbiakban a biztosítást látja el.

1942. augusztus 30.
Lópihenő, lóápolás. Zsidó munkásszázadhoz egy golyószórós raj kirendelve.

1942. augusztus 31.
Jártatás 7 h-kor, utána lóápolás. Délután szerelékápolás, felszerelés ellenőrzés, fegyelmező, parancskihirdetés. Három fogoly bekísérése a 13. könnyű hadosztályhoz. Zsidó munkásszázadhoz biztosításul egy golyószórós járőr (parancsnok, 5 fő) estétől hajnalig kirendelve Takács ezredes[86] úrhoz Kolbinóba.

1942. szeptember 1.
Jártatás, lóápolás. A 29. számú hadseregparancs 4. pontja alapján a századhoz áthelyezett gróf Zichy Endre tartalékos hadnagy[87] bevonul.

1942. szeptember 2.
Jártatás, lóápolás, két fogoly bekísérése a 13. könnyű hadosztályhoz.

1942. szeptember 3.
Jártatás, lóápolás, szereléktisztogatás. Délután a 935/7. könnyű hadosztály I. a. 42. IX. 2. számú rendelet alapján az elszállásolási hely körvédőképes megerősítési munkálatainak megkezdése, illetve helyesbítése, tökéletesítése.

1942. szeptember 4.
Jártatás, lóápolás. Erődítési munkálatok folytatása. A 398/13. könnyű hadosztály I. a. 42. IX. 3. számú rendelet szerint a század a 7. könnyű hadosztály-parancsnokság alárendeltségébe lép, de továbbra is marad Takács Elemér ezredes parancsnoksága alatt álló Takács-csoportban. Két fogoly bekísérése a 13. könnyű hadosztályhoz. Putzer Sándor hadapród őrmester vakbéloperáció céljából a hátországba lesz irányítva.

1942. szeptember 5.
Jártatás, lóápolás. Erődítési munkálatok folytatása és befejezése. Szakaszok ember- és lólétszámainak rendezése, beteg ló szakasz felosztása. Délután a szűkebb elszállásolási körlet körvédelmének végleges beállítása. Próbariadó oktatólagosan.

1942. szeptember 6.
Az elszállásolási körlet reteszállásának kiépítése és a kész erődítések javítása. Délután pihenő.

---

[86] Takách Elemér (1889. szeptember 13. – Szombathely, 1945. március) ezredes. 1942. augusztus 15. és október 10., illetve november 17. és december 9. között a 2. hadsereg hadműveleti területén a 7. könnyű hadosztály 35. gyalogezredének parancsnoki teendőit látta el. A köztes több mint egy hónap alatt a 7. könnyű hadosztály ideiglenesen megbízott parancsnoka volt.

[87] Zichy Endre, gróf zichi és vásonkeői (Sajóvámos, 1899. május 9. – Johannesburg [Dél-Afrikai Köztársaság], 1980. április 15.) tartalékos huszár hadnagy, 1944. január 1-jétől tartalékos huszár főhadnagy. Mint a 7. önálló huszárszázad tiszti személyi pótlásként kivezényelt szakaszparancsnoka 1942. szeptember 1-jétől teljesített frontszolgálatot a 2. hadsereg hadműveleti területén.

1942. szeptember 7.
Jártatás, lóápolás. 9 h-kor felszerelés ellenőrzés. Hertelendy hadapród őrmester szemrevételezi a század által járőrökkel lezárandó Gyevica dél és a Potudany mocsara közti hézag helyét. Este szürkületkor Nagy zászlós látja el a járőrszolgálatot.

1942. szeptember 8.
Jártatás, lóápolás. Gróf Zichy Endre zászlós járőre beindul. Délután fagyűjtés. 17 h-kor riadógyakorlat, fegyelmező, parancskihirdetés.

1942. szeptember 9.
Jártatás, lóápolás, szereléktisztogatás. Délután fagyűjtés, riadógyakorlat, fegyelmező.

1942. szeptember 10.
Jártatás, lóápolás. Járőrmenetek számára menetvonal szemrevételezés. Riadógyakorlat. Nagy zászlós R. K. K.-ért Plotavára megy.

1942. szeptember 11.
Lópihenő, szerelék és fegyverzet takarítása. Két összekötő járőr indul a 13. lovasszázadhoz az összeköttetés felvételére.

1942. szeptember 12.
Jártatás, lóápolás. Körvédelem tökéletesítése, riadógyakorlatok. Este 20 h-kor kapott parancs szerint a század előkészül a másnapi menethez.

1942. szeptember 13.
Kapott parancs szerint a század 3 h-kor indul Kalinyin községből Novo Ivanovszkij községbe, hol beszállásol és kitart, mint hadosztályparancsnoki tartalék.

1942. szeptember 14.
Kitartás Novo Ivanovszkij községben. Szállások rendezése, lovak elhelyezésének tökéletesítése. Legénységnek Harcos Högl törzsőrmester a magyar virtusról előadást tart világháborús tapasztalatai alapján.

1942. szeptember 15.
Lóápolás, szerelék és fegyverzet rendbehozása, mélyített lóállások építése, szállásvédelem kiépítése.

1942. szeptember 16.
Lóápolás, beteg lovak kezelése, ápolása. Lóállások rejtésének tökéletesítése. Varga Jenő állatorvos őrnagy a lovakat megszemléli.

1942. szeptember 17.
Lóápolás, körletrendezés. Téli lóállások továbbépítése. 12 h-kor szállásszemle.

1942. szeptember 18.
Kapott parancs szerint a század 3 h-kor indul Novo Ivanovszkij községből Kalinyin községbe. Régi szállásán berendezkedik. A IV. szakasz a falu északkeleti szegélyét lezárja és biztosítja a hadosztály sávhatárának jobb szárnyán. Vitéz Mező Endre vezérőrnagy, hadosztályparancsnok a század elszállásolási körletébe érkezik, s a biztosításra intézkedik.

1942. szeptember 19.
Lóápolás. Téli elhelyezési körlet szemrevételezése, s az előkészületi munkálatok megkezdése. Élő Ferenc őrvezető[88] aknaszilánk sérülés következtében hősi halált halt. A III. szakasz leváltja a védőállásban a IV. szakaszt.

[88] Élő Ferenc (Csorna, 1911. június 6. – Kalinyin, 1942. szeptember 19.) őrvezető. Hősi halált halt. Bolgyirevkában temették el.

1942. szeptember 20.
Lóápolás. Legénységnek tisztálkodás, fehérneműmosás. A II. szakasz védőállásban.

1942. szeptember 21.
Lóápolás. Téli ló- és emberszállások építése, a végleges elosztás rögzítése. 12 h-kor Vécsey Béla alezredes[89] az érdekelt parancsnokokkal szemrevételezi a kiépítendő téli védőállást és kijelöli.

1942. szeptember 22.
Lóápolás. A század a részére kiutalt sávban a Potudanytól Kalinyin községig a munkálatokat megkezdi. A munkálatok miatt a század Kalinyin keleten csak két tábori őrssel biztosít. Továbbiakban a szakaszok szolgálati számuk szerinti sorrendben látják el a tábori őrs szolgálatot.

1942. szeptember 23.
A század a téli szálláskörletébe vonul, a lovak egyelőre még a szabadban maradnak. A század összlegénysége a szolgálaton kívül állásépítési munkán.

1942. szeptember 24.
Jártatás, utána az egész század a belszolgálat kivételével védőállás építő munkán. Peskovatkán a század téli szállását előkészítő munkálatok megkezdése.

1942. szeptember 25.
Jártatás. Század legénysége belszolgálat kivételével védőállást épít. Vitéz Mező Endre vezérőrnagy a munkálatokat megszemléli.

1942. szeptember 26.
Védőállás továbbépítése. Belszolgálat kivételével a század legénysége két részben, egy nappali és egy éjjeli részleggel hajtja végre a munkálatokat. Zsidó századtól egy szakasz.

1942. szeptember 27.
Védőállás építése, erődítési munkálatok.

1942. szeptember 28.
Védőállás építése szeptember 26-i beosztás szerint. Gróf Zichy Mihály főhadnagy kórházba megy.

1942. szeptember 29.
Védőállás építése szeptember 26-i beosztás szerint. A munkálatokra a századhoz beosztott a VI. kerékpáros zászlóaljtól 100 fő, melyből 50 fő nappal, 50 fő éjjel végzi a munkálatokat.

1942. szeptember 30.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint.

1942. október 1.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint.

1942. október 2.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint. Zsidó század két szakasszal vesz részt a munkálatokban.

---

[89] Vécsey Béla (Moszkva, 1894. augusztus 10. – Tatabánya, 1971. február 17.) alezredes. 1942 júniusában mint a VII. hadtest anyagi összekötő törzstisztje került ki a Donhoz, s augusztus 24-ig látta el ezt a beosztást. Ezt követően október 10-ig a 35/I. zászlóalj, majd kisebb megszakítással 1943. március 8-ig a 35. gyalogezred parancsnoka volt. 1944. március 25-től újból harctéri szolgálatot látott el, június 12-ig mint a 25. gyaloghadosztály műszaki parancsnoka, majd sebesüléséből felépülve 1944. november 21. és 1945. május 5. között mint az 1. páncélgránátos hadosztály műszaki előadója, illetve vonatparancsnoka.

1942. október 3.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint. A századhoz a védőállási munkálataihoz bevonult és élelmezésileg is átadatott október 11-ig a 103/1. tábori vegyes munkásszázad. Parancsnok által kiállított szolgálati jegy alapján a nevezett századtól 31 fő.

1942. október 4.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint.

1942. október 5.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint.

1942. október 6.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint.

1942. október 7.
Védőállás építése szeptember 29-i elosztás szerint.

1942. október 8.
Védőállások építésének folytatása. Kerékpárosok nem vesznek részt a munkálatokban, zsidó századtól egy szakasz.

1942. október 9.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 10.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 11.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 12.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 13.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 14.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 15.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 16.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 17.
Védőállás építése mint október 8-án. A II. és III. szakasz átköltözik Peskovatkára a század téli szálláshelyére.

1942. október 18.
Védőállás építése mint október 8-án. Az I. és IV. szakasz lovait átviszi téli szálláshelyére, Peskovatkára. A századtörzs a továbbiakban Kalinyinban marad.

1942. október 19.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 20.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 21.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 22.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 24.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 25.
Védőállás építése mint október 8-án. Délután 17 h-kor Markóczy Alfonz őrnagy[90] a század parancsnokságát átvévén a századhoz bevonult.

1942. október 26.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 27.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 28.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 29.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. október 30.
Védőállás építése mint október 8-án. Dr. Szecsődy István zászlós[91] személyi pótlásul a hátországból a századhoz bevonult.

1942. október 31.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 1.
Védőállás építése mint október 8-án. Markóczy Alfonz őrnagy felsőbb intézkedés folytán Németországba gáztanfolyamra útba indult.

---

[90] Markóczy Alfonz (Nagyszeben, 1899. november 10. – Budapest, 1975. január 31.) huszár alezredes. 1942. október 1-jétől 1943. október 1-jéig a soproni III. önálló huszárszázad parancsnoki teendőit látta el, közben 1942. október 25. és 1943. június 1. között hadibeosztásában a 2. hadsereg-parancsnokság gázvédelmi előadójaként, illetve egy hétig a 7. önálló huszárszázad parancsnokaként teljesített frontszolgálatot. 1943. október 1-jétől 1944. december 15-ig a hátországban, illetve 1944. június 22. és október 10. között a hadszíntéren a soproni 7. felderítő osztály parancsnoka volt. A háború utolsó hónapjaiban a 24. Lókiképző és Felszerelő Központ parancsnokaként tevékenykedett.

[91] Szecsődy István dr. (Arad, 1902. november 5. – Budapest, 1987. május 13.) tartalékos huszár zászlós, 1943. május 4-től tartalékos huszár hadnagy. 1942. október 30. és 1943. április 12. között mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka a 2. hadsereg Don menti hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. 1944. május 1-jén a 2. huszárezred nehézfegyverszázadába kellett bevonulnia, 1944. szeptember 16-tól pedig Szentesen lónyilvántartó tisztként tevékenykedett. 1944. december 6. és 1945. február 6. között az SS 25. (1 .magyar) „Hunyadi" fegyveres gránátoshadosztály szakaszparancsnoka volt.

1942. november 2.
Védőállás építése mint október 8-án. Dr. Szecsődy zászlós parancsnoksága alatt felderítő járőr indul a Don-Potudany mocsár háromszögbe.

1942. november 3.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 4.
Védőállás építése mint október 8-án. A század védőkörletét és az építési munkálatokat a XXIV. német páncéloshadtest parancsnoka[92] megszemléli a 7. könnyű hadosztály parancsnoka és a 4. gyalogezred parancsnoka[93] kíséretében. A látottak felett a legteljesebb elismerését fejezte ki.

1942. november 5.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 6.
Védőállás építése mint október 8-án. Dr. Szecsődy zászlós járőre bevonul. Veszteség nem volt.

1942. november 7.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 8.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 9.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 10.
Védőállás építése mint október 8-án.

1942. november 11.
Védőállás építése mint október 8-án. Az új hadosztályparancsnok, vitéz Szabó László vezérőrnagy[94] a század védőkörletét megszemléli.

---

[92] Knobelsdorf, Otto von (Berlin, 1886. március 31. – Hannover, 1966. október 21.) német páncélos tábornok. Langermann-Erlencamp, Willibald von (Karlsruhe, 1890. március 29. – Sztorozsevoje, 1942. október 3.) német páncélos tábornok elestét követően vette át a magyar arcvonalon tevékenykedő német alakulatok vezetésével megbízott német XXIV. páncéloshadtest-parancsnokságot. Előtte, 1942. július 1-jétől a róla elnevezett hadtest parancsnoka volt, 1942. december 1. és 1943. október 9. között pedig a XXXXVIII. páncéloshadtestet irányította.

[93] Csoknyai Pál (Egyházasrádóc, 1892. október 15. – Felsőőr [Oberwart], 1961. augusztus 7.) alezredes, 1942. október 1-jétől ezredes. 1942. április 24-én mint a 4/I. zászlóalj parancsnoka vonult el a keleti hadszíntérre, s a Don menti hadműveleti területen december 6-ig több ízben bízták meg időlegesen a 4. és a 35. gyalogezred parancsnokságával. Ezt követően 1943. január 19-ig a 4. gyalogezredet, majd március 10-i hazatértéig a 7. könnyű hadosztályt irányította. 1944. szeptember 25-től a hazai hadszíntereken kapott hadibeosztásokat. Előbb a 24. tábori pótgyalogezred parancsnoka, 1944. november 16. és 1945. április 19. között a 20. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnoka, majd a háború végéig a 25. gyaloghadosztály létszám feletti beosztottja volt.

[94] Szabó László, vitéz (Budapest, 1895. október 7. – Buenos Aires, 1947.) vezérőrnagy, 1944. július 1-jétől szolgálaton kívüli viszonyban altábornagy. 1932. június 15-től 1942. október 1-jéig a római magyar katonai attasé volt, de 1942 májusától a kormányzóhelyettes mellett teljesített szolgálatot. Ő kísérte vissza Horthy István földi maradványait hazai földre. Előtte 1942. augusztus 8. és 20. között a 6. könnyű hadosztály ideiglenesen megbízott parancsnoka volt, utána 1942. november 18-tól 1943. január 18-ig a 7. könnyű hadosztályt vezette. Míg vesegyulladása súlyosra nem fordult, mindvégig seregteste közelében volt, s irányította védelmi harcait.

1942. november 12.
Védőállás építése, tökéletesítése. A 4/II. zászlóaljtól 40 fő gyalogos beosztva a századhoz a mocsár rész munkálataihoz.

1942. november 13.
Védőállás építése mint november 12-én.

1942. november 14.
Védőállás építése mint november 12-én. Putzer hadapród őrmester gyalogsági tanfolyamra vezényelve.

1942. november 15.
Védőállás építése mint november 12-én.

1942. november 16.
Védőállás építése mint november 12-én.

1942. november 17.
Védőállás építése mint november 12-én.

1942. november 18.
Védőállás építő munkálatai. A 4/II. zászlóaljtól eddig a századhoz beosztott 40 fő gyalogos kivonva a munkából, s pótlásként 48 fő zsidó munkást bocsátatott a század rendelkezésére.

1942. november 19.
Védőállás építése mint november 18-án.

1942. november 20.
Védőállás építése mint november 18-án.

1942. november 21.
Védőállás építése. 28 fő zsidó kivonva a munkálatokból az ezredparancsnokság parancsára.

1942. november 22.
Védőállás építése a századnál rendelkezésre álló munkaerővel és 20 fő zsidó beosztva a kalinyini munkásszázadtól.

1942. november 23.
Védőállás építése mint november 22-én. Dr. Szecsődy zászlós járőrével felderít a Don–Potutany mocsárháromszögben.

1942. november 24.
Védőállás építése mint november 22-én. Táncos Lajos honvéd[95] saját kezével vetett véget életének.

1942. november 25.
Védőállás építése mint november 22-én.

1942. november 26.
Védőállás építése mint november 22-én. Dr. Szecsődy zászlós járőrével felderít, s e járőrhöz csatlakozva gróf Zichy Endre hadnagy szemrevételez. Veszteség nem volt.

[95] Táncos Lajos (Mikosszéplak, 1920. augusztus 21. – Peskovatka, 1942. november 27.) honvéd. Mellbe lőtte magát. Prilepiben temették el.

1942. november 27.
Védőállás építése mint november 22-én.

1942. november 28.
Védőállás építése mint november 22-én.

1942. november 29.
Védőállás építése mint november 22-én.

1942. november 30.
Védőállás építése mint november 22-én.

1942. december 1.
Védőállás építése mint november 22-én. A századhoz 20 fő zsidó munkás a munkálatokból kivonva.

1942. december 2.
Védőállás építése mint december 1-jén.

1942. december 3.
Védőállás építése mint december 1-jén.

1942. december 4.
Védőállás építése mint december 1-jén.

1942. december 5.
Védőállás építése mint december 1-jén. Hadosztályparancs értelmében a század felével a harcelőörs[96] vonal támpontját felváltja, másik felével a 4/III. zászlóalj 9. századának védőkörletét veszi át.
Délfelől vészhírek érkeznek. A gyenge idegzetű olaszokat áttörte az orosz tömeg. Sztálingrádnál a beérkezett töménytelen amerikai hadianyag mind aggasztóbbá teszi a német helyzetet.
Elhagyva régi [Don menti – a szerzők] *állásait, délre húzódik a német sereg. A megüresedő vonalszakaszokat magyarok veszik át. Már 160 km hosszú vonalon őrködik a vörös rém ellen küzdő 2. magyar hadsereg. Legfelsőbb Hadurunk névnapja, Miklós-nap előestéjén, 1942. december 5-én éjjel 23 órakor indult útnak a 7. könnyű hadosztály huszárszázad, hogy a Don–Potudany összefolyásánál álló 35. gyalogezred egy részét leváltsa, hogy az is déli irányban tolódhasson el. A század zöme a Don folyón túli Doniscse és Nikolajevszkij községekkel szemben, a „Virágos domb"-on foglalt állást. A század I. szakasza, a rohamszakasz*[97] *pedig előretolt állásba került, harcelőőrs szolgálatba. A leváltás és elhelyezkedés simán ment, s úgy hajnali 4 órára ért véget.*

1942. december 6.
A század az új védőállásban berendezkedik. Különös esemény nem történt.
Az éj folyamán elfoglalt védőállásunkból előre, hátra és oldalt tájékozódás. Ellenséggel való megütközés szigorúan tiltva. Fősúly az éber figyelésen! A kötelesség hű teljesítésére int Osztás János[98] *honvéd* [*1918. VIII. 18.] *síremlékéből kiemelkedő fakeresztje, amely előtt minden huszár sorra tisztelgésre emelte a kezét, valahányszor arra vitt az útja.*

---

[96] Az ellenséggel való közvetlen harcérintkezés során a saját csapatok biztosítását harcelőőrsök végezték. Feladatuk a nyugtalanítások, meglepetések kiküszöbölése, az ellenség megtévesztése, támadó szándékának felismerése és jelentése volt.

[97] Nincs tudomásunk arról, hogy az önálló huszárszázadok, nevezetesen 7. önálló huszárszázad I. szakaszát hivatalosan rohamszakasszá szervezték, vagy nevezték volna át a harctéren. Feltehetően saját, önkényes átkeresztelésről van szó.

[98] Osztás János (másutt István) (Padóc, 1918. augusztus 18. – Gyevica, 1942. augusztus 19.) honvéd. A ceglédi 7/II. zászlóalj kötelékébe tartozott. Aknarobbanás következtében halt hősi halált. Gyevicában temették el.

1942. december 7.

A század december 5-i elosztás szerint harcelőőrsbe a dr. Szecsődy zászlós, Gyevica déli védőállásába Nagy zászlós parancsnoksága alatt. Különös esemény nem történt.

Mint 6-án.

1942. december 8.

A század a hadosztálytól harcászatilag a 35. gyalogezred alá rendelve.

A hadosztály-parancsnokságtól parancs érkezett, amely szerint a két drót között az ellenségre való felderítést be kell vezetni[99] *és azt harc nélkül folytatni. Minthogy pedig mi vagyunk az előőrs, természetesen mi vezetjük be a járőrözést is. Hajnali 2 órakor két huszár bajtársammal, térdig érő hóban, 35°-os hidegben, csak az orosz sztyeppéken átélhető szélviharban vágtunk neki az állásunk előtt elterülő zsombékos, nádas, bozótos területnek, ahol egyebektől eltekintve már magában is kellemetlen volt, hogy lépten-nyomon hóval borított, megfagyott orosz hullák kerültek lábunk alá. Úgy másfélórai vánszorgás után sikerült megállapítani, hogy orosz részről a bozótos területen, egészen közel a mi védőállásunkhoz, három, eddig még fel nem derített újabb bunker van, melyekkel vezetőségünk idáig nem számolt.*

Minthogy harcba bocsátkozást a kapott parancs értelmében kerülnünk kellett, munkámmal meg voltam elégedve. Visszajövet közben azért még benéztünk az állásaink előtt kb. 300 m-re heverő két orosz gépkocsironcsba, melyeket a nyár folyamán lőttek ki. A kiégett gépkocsikban rengeteg eldobált cigarettacsikket találtunk, ami arra engedett következtetni, hogy ott oroszok szoktak tartózkodni. Kimbauer Nándor,[100] *Papp Sándor*[101] *szakaszvezető és Nácsa Sándor*[102] *huszár bajtársammal beleültem tehát a gépkocsironcsba. Értéktárgyaink, irataink és egy-egy, az otthoniak részére megcímzett levelezőlap átadása után másik négy bajtársunkat az aknamező megkerülésével visszaküldtem a drótakadályokon túl lévő előőrsünkhöz azzal a paranccsal, hogy Bálint Jenő szakaszvezetőnek a rohamszakasz parancsnokságát távollétem tartamára átadom. Mindhárom golyószórót helyezze tüzelőállásba és kísérjék figyelemmel, hogy velünk mi fog történni. Amennyiben szükségesnek látja, kellő időben adjon tűztámogatást. Ha baj érne bennünket, úgy századparancsnokunknak jelentse azt, a négy megcímzett lapon pedig küldjön haza értesítést Magyarországra.*

A négy huszár megindult és csakhamar eltűnt a sötétben, mi pedig suttogva vártuk a fejleményeket. A hajnali szürkületkor két alak közeledett rejtekhelyünk felé. Velük nem lesz baj – latolgattam, négy kettő ellen biztos siker a javunkra, de nem tudom mi jön utánuk. A közeledő alakokat azonban nem követte senki. Amikor hozzánk értek, előugrottunk és lövésre tartott fegyverekkel megadásra szólítottuk fel őket. Azok védekezés helyett az ismert orosz gyávasággal tüstént megadták magukat. Jól tippeltünk, mert mint elmondották, a roncsoknál hosszú idő óta lestek ránk anélkül, hogy mi azt sejtettük volna. Ennek a két muszkának is az lett volna a feladata, hogy virradattól a sötétség beállta ig maradjanak a gépkocsironcsban és figyeljék a magyar vonal tényked ését.

Mire kivilágosodott már állásainkban voltunk a foglyokkal. A huszárokból kiütközött a magyar vendégszeretet: cigarettával, rummal kínálták őket. Bár a hajnali felderítés eredményéről Tóth József[103] *tizedes lett volna köteles visszatérésünk után azonnal részletes jelentést tenni századparancsnokunknak, a két oroszt magam vittem fel hozzá a fővédelmi vonalba.*[104] *A hadosztályparancsnokságon igen örültek a két oroszn ak. De azt, hogy három olyan bunker volna a két drót között, amiről eddig nem tudtak, azt kétségbe vonták. Sőt, a vezérkari főnök azzal szúrta oldalba századparancsnokomat, hogy: „Mi az, már Tapody is valótlant jelent?" Századparancsnokom an-*

---

[99] Értsd: meg kell kezdeni a felderítést.

[100] Kimbauer Nándor (Sopron, 1913. – ?) tartalékos tizedes.

[101] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[102] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[103] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[104] Helyesen: főellenállási vonal. A védőkörletbe rendelt csapatokat a főellenállási övben helyezték el, itt állították fel fegyvereiket. A főellenállási vonal ezen övnek az ellenség felé legközelebb eső, nem mindig teljesen összefüggő vonala. A németek a „Hauptkampflinie" (főharcvonal) megnevezést használták, amely szerencsésebb elnevezés volt, hiszen a harccselekmények esetében nem feltétlenül csupán védelemről volt szó.

nak tudatában, hogy én szavamat mindig alá is tudom támasztani, meghívta őt nevemben és ígérte neki, hogy estére Tapody személyesen be fogja mutatni, amit reggel jelentett.

1942. december 9.

A század december 8-i elosztás szerint. A harcelőőrsbe dr. Szecsődy zászlós. Tapody főtörzsőrmester egy-egy járőre a senki földjén felderítést végzett.

Este 22 órakor hívattak a fővédelmi vonalba. Ott Létz József vezérkari százados,[105] *a hadosztály vezérkari főnöke várt rám. Mint afféle vezérkari tiszt szokta, meglehetős fölényesen fogadott és minden bevezetés nélkül arra kérdezett rá, hogy a múlt éjjel mit csináltam, mit tapasztaltam stb. Amit tapasztaltam – mondtam neki – azt már írásban jelentettem, állításaimról való tanúskodásul pedig parancsnokom ma délelőtt két eleven oroszt vitt be a hadosztály-parancsnokságra. Ezután kért, hogy saját szavaimmal tájékoztassam tapasztalataimról. Miután elmondottam neki az éjjeli eseményeket, még azon óhaját juttatta kifejezésre, hogy saját szemeivel szeretné látni azt az újonnan felderített három bunkert. „Éjfél után 3 órakor hét főből álló járőrrel át fogok menni, hogy az orosz vonalban széjjel nézzünk. Szakaszomat és magamat is megtisztelve érezném, hogyha ezt a járőrmenetet százados úr jelenlétével kitüntetné." – volt a válaszom.*

1942. év december 10-én éjfél után 3 óra 10 perckor hagytuk el előőrs állásainkat. Térdig érő hóban, csikorgó hidegben vágtunk neki a kilátástalan útnak. Libasorban, egymás nyomába lépve jött utánam hét huszár bajtársam és a vezérkari százados a drótakadályon keresztül nyitott rejtek átjárón és a drótok előtt elterülő aknamezőn. Némán, macskaléptekkel lehetett csak menni, mert a hó messzire hallhatóan csikorgott. Az aknamező elhagyása után kb. 400 m-re leültem a hóba, hét bajtársam pedig körém ült, mégpedig valamennyien arccal kifelé, hogy a megbeszélés ideje alatt is folyamatosan figyelhessenek. A vezérkari tiszt nem szólt bele a dolgunkba, némán, mondhatnám megilletődve hallgatott. Majd a kis pihenő és megbeszélés után folytattuk hosszú menetünket. Amikor a jobb szélső bunker elé értünk, hat bajtársam tüzelőállást vett fel, Búzás József[106] *huszár, a vezérkari tiszt és én pedig hason kúszva közelítettünk az előttünk lévő bunker előtt hevenyészve kihúzott drótig. Innen már jól látható volt a bunker előtt lévő árokban álló kettős őrszem feje, valamint a bunkerből kicsapódó szikrák is. Miután a vezérkari százados beismerte, hogy mindezeket látja, visszakúsztunk az életünk fölött őrködő hat harcostársunkhoz.*

Ugyanazon eljárással mutattam be a középső bunkert is, mint a jobb szélsőt. Végére maradt a bal szélső bunker, de itt már csak két huszárt hagytunk szemben tüzelőállásban, akik most előrekúsztak egészen a drót elé, hogy lássák a didergő orosz őrszemeket is. Ezen újabb művelet végrehajtásához egy kis megbeszélést is tartottunk, amikor is a vezérkari tisztnek azt ajánlottam, hogy most maradjon a szemben lesállásba állított két huszárnál. Ő azonban mindenképpen az én részlegemnél akart tartózkodni. Öt huszár, a vezérkari tiszt és én lassan, nagyobbrészt kúszva, nagy félkört leírva megkerültük az orosz bal szélső bunkert. Két huszár a két őrt kapta el, Sepa[107] *és Búzás huszárok, Papp szakaszvezető, a vezérkari tiszt és én pedig az erődbe rontottunk be, ahol az alvókat meglepve, puskalövés nélkül kilenc foglyot ejtettünk. Így 11 orosszal igyekeztünk csendben eltűnni, de a középső erőd őrszemei észrevettek bennünket. Már túl voltunk ugyan a drótakadályokon, amikor lövöldözni kezdtek, s a foglyok közül kettő megpróbált megszökni. A huszárok azonban helyben hagyták őket, hogy utána nyugodtabban lettek. Utánunk nem jött senki. A lövések csakhamar elhallgattak, két huszárom is csatlakozott.*

Létz századosnak szava nem volt, annyira meg volt illetődve. A fővédelmi vonalba megérkezve századparancsnokom előtt kért bocsánatot tegnapi kételkedéséért. Századparancsnokomnak pedig ezt mondotta: „Tapody Lajos úgy megmászatott a hóban, hogy ezentúl inkább mindent elhiszek neki, de ilyen kirándulásra vele többet el nem megyek." Ez a járőrmenet híressé lett az egész 2. hadseregnél, mert Létz vezérkari százados fennen hirdette élményét, de ismert volt a hadosztályunkkal kapcsolatot tartó német csapatoknál is. Létz vezérkari százados megígérte, hogy hazajö-

---

[105] Létz József (1910. július 26. – Ilovszkoje, 1943. január 19.) vezérkari százados. 1942. április 21-től hősi haláláig mint a 7. könnyű hadosztály vezérkari főnöke a 2. hadsereg hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített.

[106] Búzás József (Cserkút, 1920. – ?) honvéd. 1943 elején bal lábán szilánk- és fagyássérülést szenvedett.

[107] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

vet őrködni fog sorsom felett, de sajnos a háború másképp hozta: 1943. január 14-én Kolbino védelmében ő is hősi halált halt.

Ennek a hajnalnak eseménye még, hogy virradatkor az elhagyott orosz harckocsironcsokhoz most is jött két orosz figyelőszolgálatra. Ezeket is sikerült elkapni. Elmondták, hogy parancsnokuk az előző napi kettőről azt hitte, hogy megszöktek, s azért küldte oda még őket is. Több már nem jött, pedig nagyon vártuk őket, hisz' oly könnyű fogásnak számítottak!

1942. december 10.

A század december 8-i elosztás szerint. A harcelőőrsben dr. Szecsődy zászlós és Tapody főtörzsőrmester ismét a senki földjén járőrözött.

Este 21 óra körül hóropogást észleltünk az ellenség felől. Elhatároztam, hogy rajtaütök a cirkáló orosz járőrön. Az ellenség azonban nem velem szemben operált, hanem Mosztiscse felé, a 37. gyalogezred részei felé húzódott. Mi nyolcan készültünk fel és mentünk ki a két vonal közé azzal a szándékkal, hogy valami módon törbe csaljuk a cirkáló orosz járőrt. Nekünk, annak ellenére, hogy nem hozzánk jöttek, így kellett cselekednünk, hiszen ha már egyszer beléjük csíptünk, tegyünk úgy még egyszer! Már csak azért is, mert az előző éjszaka történtek miatt revansot sejtettem az oroszok részéről.

A drótokat és aknamezőt elhagyva, a 37-esekhez tartozó Ködmön József főhadnagy[108] *százada felől erős lövöldözés és harci zaj hallatszott. Én úgy igyekeztem irányítani a dolgot, hogy a visszajövő orosz járőrbe belepuskázhassunk. Gondoltam, ha nem is lesz különösebb eredmény, de legalább félnek majd arrafelé mászkálni. Tervünk Isten segítségével fényesen bevált. A sötétben, becslés szerint úgy 30-40 főből álló orosz csoport birkamódra összebújva rohant visszafelé. A 37-esek még mindig lőtték őket, noha a sötétség és az egyre növekvő távolság miatt a találati valószínűség már nulla volt. Parancsom ekkor: „Kézigránátot fogj! Lövésemre egymás után hármat dobj!" 40 méter távolságra lehettek tőlünk, amikor meghúztam géppisztolyom elsütő-billentyűjét, amire gyors egymásutánban robbant 3x7, azaz 21 kézigránát a felénk haladó oroszok között. A futásban lévő csapatból csak hárman maradtak sértetlenül. Ennek a három muszkának az volt a szerencséje, hogy jóval a tömeg előtt jöve magukkal hoztak két magyar bakát. Mivel a lövések és a kézigránátok a tömegben pusztítottak, így nekik és a magyaroknak bántódásuk nem esett.*

Az egyik magyar sebesült volt: őt az oroszok puskatussal ütötték le őrhelyén. Sebesülése azonban nem kívánt kórházi kezelést, házilag ki lehetett gyógyítani. Itt 32 orosz – köztük egy halott főhadnagy – került a kezünkbe. A halottakat és súlyos sebesülteket az egészségesekkel és könnyű sebesültekkel vitettük el. Hát, ez sem volt rossz fogás, azt el kell ismerje, de el is ismerte mindenki! Mint később kiderült, a gyalogságnál néhány orosz átbújt a dróton és elkapta a szolgálatát hanyagul teljesítő két őrszemet, akiket mi most visszaszereztünk. Nem mondom, a két bakának megmondtam a becsületes nevét, mielőtt visszaengedtem volna őket Ködmön József főhadnagy úrhoz! Azt hiszem, hogy ő sem terjesztette fel kitüntetésre őket, s gyalogos bajtársaik sem alhattak azontúl nyugodtan, ha tudták, hogy ez a két gyászmagyar áll őrt.

Ezen tényekedésemért a III. hadtest vezérkari főnöke, Sárkány vezérkari ezredes[109] *parancsára sürgönyileg terjesztettek fel Magyar Arany Vitézségi Éremmel való kitüntetésre, de hála a huszárokat annyira gyűlölő bakáknak, csak ezüstöt kaptam. (Megelégedve azért végül is meg voltam, mert később azért az arany is kifutott.)*

1942. december 11.

A századot a hadosztályparancs értelmében a 3. számú harcelőőrsben a 13. könnyű hadosztály 16 h-kor leváltja. Előzőleg hajnali 3 h-kor dr. Szecsődy zászlós és Tapody főtörzsőrmester parancsnoksága alatt a járőrök az akadályoktól 50 m-re ellenséges járőrökkel tűzharcban álltak. Két

---

[108] Ködmön József (Kürtös, 1908. május 1. – Mosztiscse, 1943. január 14.) főhadnagy. A 13. könnyű hadosztály 31. gyalogezredének 37/I. zászlóaljában az 1. puskásszázadot vezette alakulata keleti hadszíntéri harcai során. 1942. szeptember 29-én megsebesült, 1943. január 14-én hősi halált halt.

[109] Sárkány Jenő, vitéz (Budapest, 1899. szeptember 22. – Ivanovka, 1943. február 3.) vezérkari ezredes. 1942 szeptemberétől 1943. február 1-jéig a keleti hadszíntéren a III. hadtest vezérkari főnöke volt. A fogságba esés elől az öngyilkosságba menekült.

jajkiáltást hallottak, az ellenség a sötétben visszavonult. 15 h-kor Versényi százados és Zichy hadnagy ugyanott a járőrökkel kutatott, de nyomon kívül semmit sem talált.

Éjjel 0 órakor járőrszolgálatra indulunk. Ellenséggel nem találkoztunk. Eredmény: csak a fáradtság.

1942. december 12.

A század részben Kalinyinban, részben ettől északra levő állásban. Különös esemény nem történt.

Századparancsnokom egy igen derék, mindenre kiterjedő figyelmű, rendkívül erélyes, kötelességtudó ember. Neve Versényi Tibor, kora 33 év. Hibája, hogy szemüveget visel, és sötétben igen rosszul lát. De jó katonai tulajdonságai mégsem hagyják őt nyugton. Ma reggel, amikor felmentem hozzá a fővédelmi vonalba, a szokásos kedvességgel fogadott, és tőle telhetőleg mindennel ellátott. Beszélgetés közben célzott arra, hogy egy járőrmeneten szeretne részt venni. Megragadtam tehát az alkalmat és indítványoztam, hogy azt még ma hajtsuk végre. Lehet, hogy ő későbbi időben akarta, de kis gondolkozás után mégis azt felelte, hogy jó lesz ma is.

23 óra 20 perc volt, amikor „Isten nevével utánam!" vezényszavamra csikorgó hidegben nekiindultunk a kilátástalan útnak. Azt, hogy baj lesz, már előre tudtam, mert bizonyos voltam benne, hogy Versényi előbb-utóbb fel fog majd bukni egy, a hó alatt csonttá fagyottan heverő orosz hullában. Itt a Don–Potudany szögletben igen sok orosz aludta örök álmát a hó alatt. Ősszel itt hevesen támadtak, és rendesen ki is lettek nyírva. A hullákat összeszedni lehetőségük azonban nem volt, s így azokat a hó temette el.

Jól sejtettem, mert alig hagytuk el az aknamezőt, Versényi máris felbukott. Körtvélyesi[110] *őrvezető kötelessége volt őt vezetni, de a hó alá ő sem láthatott. Versényi nagyon szokott dühöngeni, ha baj éri, de most ő is csendben maradt – jegyezte meg Körtvélyesi. Kb. másfél órai cammogás után még mindig nincs ellenség, amiért is elhatároztam, hogy tartunk egy kis pihenőt. Leültem a hóba, huszáraim pedig nekem háttal, körülöttem kucorodtak le. Versényi és Körtvélyesi azonban állva maradtak, mintha ők külön háztartást vezetnének.*

Czipszer[111] *tizedes súgja, hogy balról hónyikorgást hall. Parancsnokomnak leüljt intek, s figyelünk visszafojtott lélegzettel. A léptek nyikorgása mind közelebbről hallatszik, s az alakok már-már kivehetők a sötétben. „Lövésemre kézigránátot dob mindenki! Széthúzódni!" – volt a parancsom. A huszárok hason kúszva húzódtak szét annyira, amennyire szükséges volt. Körtvélyesinek súgtam még, hogy ügyes legyen. Versényi közvetlen mellettem feküdt. Megfogtam a kezét. Remegett. Megértettem őt. Rosszul lát és így nem is érezhette magát egész embernek. 60-80 méter távolság volt az, ahonnan már megállapítható volt, hogy úgy 30-an lehetnek az oroszok. Megérintettem Versényi vállát. „Kapitány úr! Bátraké a szerencse!" Felelni már nem jutott ideje, mert abban a pillanatban meghúztam a géppisztolyom elsütőbillentyűjét, a huszárok pedig kidobták kézigránátjaikat. Versényi is szót fogadott: ő is kidobta a nála levő két kézigránátot. Körtvélyesi is többet tett, mint kívántam tőle. Ő géppisztolyából is küldött egy sorozatot. Az oroszok anélkül megfutamodtak ugyan, hogy egyet is felénk lőttek volna, de 13-an ott maradtak a rajtaütés színhelyén halottan és súlyosan megsebesülve.*

Versényi szerint ez a járőrvállalkozás élete legszebb élményei közé tartozik. Csak nagyon idegesítette, hogy az oroszok úgyszólván már a nyakunkon voltak, és mi mégsem lőttünk. Mint mondta, pusztán az irántam érzett nagyrabecsülése gátolta abban, hogy parancsom ellenére már jóval előbb ki nem dobta kézigránátjait.

1942. december 13.

A század a december 12-i elosztás szerint. Különös esemény nem történt.

Hadosztályparancsnoki intézkedésre szakaszomat leváltották az előőrsből. Úgy volt, hogy tisztálkodásra egy hét pihenőt kapunk. Nagyon ránk fért volna, hogy kialudjuk magunkat és ruháinkat kimossuk, kivasaljuk, mert férgek is kezdtek holmijainkban mutatkozni.

Egy-egy járőrmenetben csak hat-nyolcadmagammal vettem részt. A 35 főből álló szakasz többi része bent maradt a bunkerben. De ki lett volna az a hitvány magyar, aki aludni tudott volna akkor, mikor bajtársainak élete minden percben veszélyben forgott? Hát ilyen huszár nálunk nem

[110] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[111] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

volt! Nem jött ott álom a szemére senkinek. Ha pedig azt állítom, hogy az otthon maradottak értünk aggódva nagyobb izgalmat álltak ki, akkor a valót mondom. Az, aki ilyenben nem vett részt, vagy ha részt is vett, de nem olyan környezetben, ahol a bajtársiasság annyira a magaslatán állott, mint az ennél a harcban és fagyban összeforrott 35 huszárnál volt, az nem is tudhatja, hogy mit jelent az egy igazi férfiból lett katonának, amikor bajtársait egy-egy veszélyes vállalkozás után szerencsésen viszontláthatja. Aki nem látta, hogy ilyenkor mily boldogan ölelték keblükre az érkezőket a várakozók, aki nem volt szemtanúja, hogy milyen mélységes fájdalom vett erőt ezen a lelkes kis együttesen, ha valaki közülük kidőlt, annál nem is csoda, ha nem tud igazán szeretni, ha nem tudja a jó katona által annyira megbecsültet, az Istent, a Hazát és a bajtársat értékelni és védelmezni. Erre a fennkölt gondolkodásra azonban a fiúnak született gyermeket Édesanyjának, tanítójának, később parancsnokának mind szóval, mind jó példával kell nevelni.

1942. december 14.

A század 2 h 30 I.-tól 7 h-ig riadókészenlétben, mivel a harcelőőrsöt támadás érte. Különben a december 12-i elosztás szerint.

1942. december 15.

Orkonyi Attila zászlós[112] parancsnoksága alatt 32 fő a puskásszázadtól bevonult, este Peskovatkán helyezkedik el. Más különös esemény nem történt.

3 órakor riadó! Ahonnan minket 13-án leváltottak, oda az éjszaka betört az orosz és többen áldozatul estek az előőrs tagjai közül. Nem voltak eléggé éberek a gyalogosok. Azt persze nem tudom, mi lett volna akkor, ha most is mi állottuk volna ott az őrséget, de hinni merem, hogy amint máskor annyiszor megtettük, most is túljártunk volna a támadók eszén.

Befejeztük tehát az egyhetesnek vélt pihenőt egy nap alatt, és nekivágtunk, hogy leváltsuk a megrendített gyalogos harcelőőrsöt. Adjon a Mindenható örök békét az életüket vesztett gyalogos bajtársaknak. Eddig csak Osztás János honvéd – aki itt alussza örök álmát védőkörletünkben – kicsordult vére intett bennünket a kötelesség hű teljesítésére, de most a mellé sorakozott 37-es gyalogosok[113] véres emléke is bosszúra hív, annál is inkább, mert itt fekszik közöttük Csányi Mihály[114] honvéd, unokaöcsém, aki nyitott szemét az örök álomban is rajtam tartja és kéri, követeli tőlem, hogy küldjek utána szolgát a másvilágra.

1942. december 16.

A század a december 12-i elosztás szerint, más esemény nem történt.

A leváltás végrehajtása után védelmi vonalunkban láthatatlanságra törekedtünk. Nem volt szabad mutatkozni senkinek. Egész éjjel feszült figyelemmel vártuk az oroszt, de nem mozdult.

1942. december 17.

Nagy és Orkonyi zászlósok délelőtt 8 h 30 I-kor a harcelőőrsök mögött lévő bokrosból géppuskatüzet kaptak. Ezen területet 30 fős járőrrel átkutatták, de egy elhagyott nádkunyhón kívül semmit sem találtak. Bálint Jenő őrmester gyakorlat közben kézigránáttól megsebesült.

Lövésekre sem válaszolva a legnagyobb csendben várakoztunk. Magam is egész éjjel az őrszemeknél tartózkodom. Szinte éreztem, hogy ma már valaminek történnie kell. Az alvást meg sem mertem kísérelni.

---

[112] Orkonyi Attila dr. (Bagota, 1918. – ?) tartalékos huszárzászlós. 1942. november 10-től – december 15-től az arcvonalban – mint a 7. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka részt vett a 2. hadsereg Don menti hadműveleteiben. Újabb frontszolgálata 1944. június 12-én vette kezdetét, mikor a 2/5. lovasszázad szakaszparancsnokaként az 1. lovashadosztály kötelékében ismét a keleti hadszíntérre került ki. 1944. július 15-én Porzeczénél nyoma veszett (hősi halált halt?).

[113] A 13. könnyű hadosztály 31. gyalogezredébe tartozó kecskeméti 37/I., illetve kiskunfélegyházi 37/III. zászlóaljbeli honvédek.

[114] Csányi Mihály (Alsómonostor, 1919. szeptember 19. – Uriv, 1942. december 13.) honvéd. A kecskeméti 37/I. zászlóalj kötelékébe tartozott. Fejlövés következtében hősi halált halt. Prilepiben temették el.

Hajnal 3 óra körül a középső kettős őrszem jelentette, hogy a drót előtt mozgást észlel. Figyeltem, s magam is ugyanezt tapasztaltam. Egyik őrszemet[115] *elküldtem, hogy csöndben riassza a rajokat. Parancsom, hogy mindenki a részére kijelölt lőrésen figyeljen és várja az eseményeket, illetve első lövésemet. Az oroszok művészien csinálták az átjárót és bújtak át a drótok alatt, de igen lassan mozogtak. Annyira észrevétlenül kúsztak lépésről-lépésre előre, hogy hiába voltam hozzájuk egészen közel, egyértelműen felismerni őket csak közvetlen közelről lehetett. Szerintem hat muszka volt már belül a dróton, amiben nem is tévedtem, mert az ütközet után valóban hat hulla maradt az árkunk előtt.*

Az első alattomos orvtámadó már úgy 6-8 méterre volt, amikor elhatároztam, hogy cselekszem. Az előttem szinte észrevétlenül kúszó fenevadat egy rövid géppisztolysorozattal végiglőttem úgy, hogy a lövések az elején be, a hátulján pedig kimentek, s jajszó nélkül ott ki is adta a páráját. A jobb dobók kézigránátot dobtak. A többi huszárok pedig lőttek, hogy percek leforgása alatt a dróton belül hat, azon kívül pedig nyolc halottat vagy mozdulni képtelen súlyos sebesültet hagyott az orvtámadásra felkészült, alattomos vörös rém. A vállalkozók többi része elszaladt anélkül, hogy egy puskalövést leadott volna. Olyan nagy háborúban, amilyet most vívunk, nem nyom túl nagyot a latban az a 14 istenétől megfosztott, emberi mivoltából kivetkőztetett orosz, de ha minden orvtámadásukra ilyen pofont kaptak volna, akkor előbb-utóbb behúzódnak penészes odújukba, s nem jutottak volna el Közép-Európába. Az eredménynek nagyon örült a hadosztályparancsnok. Jutalmunk pedig az lett, hogy erről a helyről mindaddig le nem váltottak bennünket, amíg a téli nagy visszavonulás be nem következett.

1942. december 18.

A század december 17-i elosztásban. A járőrséggel Hertelendy zászlós által szemrevételeztetett. A Gyevica déli állás harcálláspontja körül 10 tüzérségi lövés és akna esett a délelőtt folyamán. Kalinyintól északra 3 tüzérségi becsapódás.

1942. december 18. és 22. között csak a védőállásban voltunk. Járőrvállalkozás nem volt. A mozgás korlátozását a hadosztály maga követelte. Egyébként pedig ezen a héten olyan nagy olvadás volt, hogy a terepen járni csak vízben lehetett, amely az árkainkba is befolyt.

1942. december 19.

A század a december 17-i elosztásban, más esemény nem történt.

1942. december 20.

A század a december 17-i elosztásban. A Kalinyintól délre levő állásokat a 31. gyalogezred veszi át.

1942. december 21.

A század védőkörletét a IV. hadtest parancsnoka[116] megszemléli. Más esemény nem történt.

1942. december 22.

A század védőkörletére két akna esett. A század a december 19-i elosztásban. Más esemény nem történt.

1942. december 23.

A század a hadosztályparancs értelmében a mai naptól fogva a 35. gyalogezred alá tartozik. Délután úgy a védőállásban, mint Peskovatkán és Kalinyinban karácsonyi ünnepeket rendeznek.

A honvédelmi minisztériumból rendelet érkezett, amely szerint a honvéd tisztikarba való végleges átminősítésemet megelőzően vizsgát kell tennem. A rendelet szerint azonnal be kell vonulnom

---

[115] A szövegből kiderül, hogy a naplóíró nincs tisztában a fogalom pontos jelentésével. Az őrszem ugyanis mindig két főt jelent, egy fő csak felállított őr lehet. Kettős őrszem alatt kell valójában őrszemet értenünk, s Tapody értelemszerűen nem az egyik őrszemet küldte el, hanem az őrszem egyik tagját.

[116] Heszlényi József, vitéz (Igló, 1890. július 24. – Zwetl [Ausztria], 1945. június 2.) altábornagy, 1944. november 1-től vezérezredes. A 2. hadsereg hadműveleti területén 1942. december 6-án vette át a IV. hadtest parancsnoki teendőit, s a harctérről visszatérve 1944. szeptember 19-ig töltötte be ezt a tisztséget. Ezt követően a magyarországi hadműveletek alatt a háború végéig a 3. hadsereg parancsnoka volt.

hátországi alakulathoz Magyarországra. Az iratot századparancsnokom átolvasás végett beküldte hozzám az előőrsbe. Az iktatóbélyegző jobb oldalán írás szerepelt: „A rohamszakasz parancsnokságát átveszi gróf Zichy Endre hadnagy. Versényi százados."

Mindez nagyon gondolkodóba ejtett. Nem tudtam, mit tegyek. Álmom, a honvéd tisztikarba való végleges átvételem lehetősége forgott most kockán. Nem tudhattam, hogy nem teszik-e félre ügyemet örökre, ha most a felkínált alkalmat elutasítom. Másrészt sajnáltam otthagyni szakaszomat. De még inkább erőt vett rajtam a határozatlanság, amikor láttam, hogy leváltásom hírére hűséges harcostársaimon is lehangoltság vett erőt.

Este, úgy 17 óra körül érkezett meg gróf Zichy Endre hadnagy legényével, hogy engem és legényemet leváltsanak. Zichy nem tartozott a nyúlszívű emberek közé, de azért megkönnyebbült és derűsebb arcot vágott, amikor elolvasta jelentéstömbömbe írt, Versényi századoshoz címzett alábbi kérésemet:

„Százados Uram! Gróf Zichy Endre hadnagy úrnak a szakaszparancsnokságot nem adom át, hanem legényével együtt visszaküldöm őt százados úr rendelkezésére a fővédelmi vonalba.

Tudom, jól tudom, hogy 20 évi küzdelmes katonai pályafutásom megkoronázását, a honvéd hivatásos tisztikarba való átminősítésem lehetőségét teszem jelen cselekedetemmel kockára. Azzal is tisztában vagyok, hogy ennek a nagy háborúnak eldöntésére személyem befolyással nem lehet. De azon 35 magyar huszár bajtársam lelkétől az enyém mégsem tud elszakadni, akikkel a sok megpróbáltatásban eggyé forrtam. Úgy érzem, hűtlen lennék mindenkihez, akiket eddig szerettem, s mindenhez amit eddig becsültem, ha most egyéni érdekemet előbbre tartva innen elmennék. Érzem, hogy az itthagyandó 35 huszár lélekben megcsaltnak érezné magát mindannyiszor, ahányszor eszükbe jutna, hogy én otthon lebzselek szép Magyarországon. A vizsgáztató bizottság elé készséggel állok azonnal is, de innen azért elmenni – magamra nézve – becstelenségnek tartanám.

Kérem százados urat, méltóztasson az ironnal leírt, s mellékelt kérvényt a századírnokkal legépeltetni és pártoló véleményével kiegészíteni. Én aláírás végett reggel 8 órára százados úrnál jelentkezem."

A visszatartásom iránt írásban benyújtott kérvényem szövege ez volt:

„M. kir. Honvédelmi Miniszter Úrnak
/: 8/e. osztály :/
Budapest

A folyó évi XI. 25-én 160492/8/e – 1942. szám alatt kelt HM rendelet kapcsán kérem a harctéri szolgálatban való további meghagyásomat.

Jelentem, hogy hosszú katonai szolgálatom alatt a katonai szolgálat minden ágában oly fokú gyakorlati és elméleti tapasztalatra tettem szert, hogy minden megelőző próbaszolgálat nélkül is vizsgára bocsáthatónak érzem magamat.

Tábori posta 270/17 – 1942. XII. 23-án.

Tapody Lajos főtörzsőrmester."

Versényi az a katona, aki fölfelé nem szeret akadékoskodni, hanem végrehajtja azt, amit kívánnak tőle. Most azonban szó nélkül aláírta és elküldte a kérvényemet. Felelet nem jött soha, de a kérelmet helyben hagyták.

1942. december 24.

A század a december 23-i elosztásban. A védőkörletre 3 akna esett. Tisztes iskolába vezényelendők pótlására 12 fő beérkezett a pótszázadtól.

Tudomásomra jutott, hogy tábori papjaink délután a fővédelmi vonalban meglátogatják a harcosokat. Kértem parancsnokomat, hogy ha már mi úgy elöl is vagyunk a főcsapat szemeként kitolva, mégis legyenek arra tekintettel, hogy ezek a fiúk mind dunántúli katolikus emberek, s magam is meleg barátságban élek a Jóistennel. Küldjék le tehát hozzánk is a római katolikus papot. Szende Ernő[117] *tábori lelkész le is jött. Úgy 20 óra körül lehetett az idő, amikor bunkerenként tett látogatását befejezte.*

[117] Szende Ernő (Lajoskomárom, 1912. március 8. – ?) próbaszolgálatos tábori lelkész, 1944. július 1-jétől hivatásos tábori főlelkész. Mint a soproni 4. gyalogezred evangélikus tábori lelkésze 1942. november 15-től

Éppen megköszöntem neki amiért egy kis lelki vigasszal hozzánk is ellátogatott, amikor az árokban őrszemet álló hat huszár közül az egyik riadót jelzett. Minden huszár fegyvert ragadott és a részére kijelölt lőréshez igyekezett. Én a páterrel kezet fogtam és kértem őt a gyors elvonulásra, de másként történt. A páter azon óhaját juttatta kifejezésre, hogy meg szeretné várni ennek a riadónak a fejleményét. Jó – válaszoltam, de tudja-e kezelni a karabélyt? Tudom – felelte. Kezében a szuronyos karabéllyal velem jött. Lőni, szúrni nem akart, illetve csak akkor tette volna meg, ha életét közvetlen veszély fenyegeti. Ő csak mint a Jóisten küldötte volt velünk.

Nem került sor arra, hogy a 4. gyalogezred tábori lelkésze, Szende Ernő önvédelmi harcot vívjon a kezébe nyomott huszár karabéllyal. Mindent elintézett az a 35 huszár, akikhez egy órával előbb elhozta az Istent ide, ebbe az előretolt harcelőőrs állásba. Arra a csettenésre, amikor az első orosz drótunkat elvágta, három golyószóró, hét géppisztoly és 10 karabély ontotta a tüzet, a szakasz legjobb 16 gránátdobója pedig az árok elé kiugrálva úgy szórták közéjük kézigránátjaikat, hogy orosz részről alig dördült el néhány fegyver. Az egész kis ellenlökés tarthatott 10-15 percig, és az orosz máris ott hagyott a drótok között és előtt mintegy 30-40 halottat vagy magával tehetetlen súlyos sebesültet. A többi pedig futni volt kénytelen anélkül, hogy a papi kísérettel vezetett huszárok közül csak egynek is baja történt volna.

Órákon keresztül üvöltöttek a magukkal tehetetlen, súlyosan sebesült muszkák a drótokon túl, vagy éppen azok közé keveredve, míg úgy éjfél tájra már elhallgattak. Ekkorra már ugyanis ha el nem is vérzett, de megfagyott mindegyik. Azon célból, hogy a jajgatók közül egyet is behozzunk, a dróton túlmenni nem volt tanácsos, mert ott a bozótokban leselkedhetett az orosz. Az átjáró kapu pedig jóval odébb volt jobbra, hogy cirka 200 métert oldalt kellett volna mozogni az esetleg ott leselkedő ellenség előtt. Így tehát maradtak, ahogyan a huszárfegyver intézte sorsukat.

[...] Szerencsére a már tegnap megérkezett hideget most hóvihar követte, s úgy betakarta őket, hogy reggelre már csak négyet lehetett látni: kettő fel volt akadva dróton, kettőnek pedig a felhúzott térde emelkedett ki a hóból.

Erről az eseményről sem parancsnokomnak, sem a hadosztályparancsnokságnak ezen az estén nem küldtem külön jelentést. Szende páter volt az, aki végignézte, s ő volt az is, a fővédelmi vonalban gazdámmal közölte, hogy mi történt. [...] Bevonult Kolbinóba a hadosztályparancsnokságra és ott részletesen tájékoztatta vitéz Szabó László vezérőrnagy urat az előtte lejátszódó eseményekről.

1942. december 25.

A század az előző napi elosztásban. A védőkörletre két tüzérségi becsapódás. Rohamjárőr gyakorlatok folynak.

Hadosztályparancsnokom, vitéz Szabó László vezérőrnagy úr este 17 órakor meglátogatott, harcos bajtársaimmal elbeszélgetett. Minden huszárnak hozott 100-100 cigarettát, 2-2 deci rumot és 30-30 deka szalonnát. Engem a szolgálatból levált Versényi százados. Hadosztályparancsnokom autóval Kolbinóba visz, ahol meleg fürdő várt. Fürdés után finom vacsorát kaptam hazai borral, s hajnalig elbeszélgettünk. A hadosztály vezérkari tiszt[118] *úgyszólván minden szavamat feljegyezte. Nem tudom mi sült volna ki ebből a jegyzetből, ha később ő is életét nem adta volna a szent ügyért.*

A meleg fürdő, jó vacsora és a bor kissé megpuhított. Álmos voltam nagyon. Észre vették az urak is, de fel is mentettek. Azt mondotta a vezérőrnagy úr: „Nem baj Lajosom! Ásítozzál, de beszélj és igyál!"

Hajnali 3 órakor vittek vissza gépkocsival szakaszomhoz, ahová elkísért vitéz Szabó László vezérőrnagy úr, Létz József vezérkari százados és Szende páter. Kaptam két liter bort és egy liter konyakot karácsonyi ajándék címén. Ezt Versényivel testvériesen megfeleztem; úgy is illett, mivel távollétem alatt önzetlenül vállalta helyettesítésemet.

---

vett részt a 2. hadsereg keleti hadszíntéri hadműveleteiben. Harctéri szolgálata 1943. június 9-től folytatódott, s november 8-ig a galíciai területen megszálló feladatot ellátó 121. könnyű hadosztály protestáns vezető lelkésze volt. A második világháború utolsó heteiben, 1945. április 3. és 15. között az SS 26. (2. magyar) „Hungária" fegyveres-gránátoshadosztály megbízott vezető lelkészi tisztét látta el.

[118] Feltehetően a 7. könnyű hadosztály vezérkari főnökére gondolhatott a naplóíró. A megfogalmazás azonban pontatlan, mivel egy könnyű hadosztály-parancsnokság állományában több vezérkari tiszt is teljesített szolgálatot.

1942. december 26.
A század a december 23-i elosztásban. Semmi esemény nem történt. Rohamjárőr gyakorlatok folynak.
Nem történt semmi. Ellenség részéről volt ugyan vak lövöldözés, de ez eseménynek nem számíthatott.

1942. december 27.
A század a december 23-i elosztásban. 20 mázsa szénát és 25 mázsa szalmát felvételezett. A rohamjárőr gyakorlatok folynak.
1942. december 27–31. Arra való hivatkozással, hogy már igen sok borsot törtünk a velünk szemben álló, túlerővel rendelkező ellenség orra alá, korlátozták a két drót között elterülő senki földjére irányuló járőrözést. Huszár bajtársaim azonban – előttem akkor még ismeretlen oknál fogva – folyton járőrözni akartak. Nem tudtam mi van velük, hogy folyton hajtanak. A férfiúi bátorságom megóvása érdekében azonban mennem kellett, ha tetszett, ha nem. Századparancsnokom is kénytelen volt a járőrmeneteket engedélyezni, mert a század harci hírnevét ez a szakasz tartotta fent. Annyira szorgalmazták a járőrözést, hogy egy éjszaka kétszer is kihajtottak. Ők könnyebben voltak, mert 35 emberből egy menetben csak hétnek kellett részt venni, de nekem mindig talpalnom kellett, mert ők menni akartak, de mindig csak velem. Ezeken az éjszakákon rettenetes hidegek voltak. Járőrmeneteim pedig annyira balul sikerültek, hogy oroszra nem találtunk. A nekivadult szakasz azonban kitartóan hajtott járőrbe.
Szilveszter éjszakáján ellenálltam, s nem mentem, mondván, hogy holnap megyek, de ma akármi is lesz, ünnepelek. Ezen az éjszakán annál is inkább nem volt kedvem menni, mert Bor Ferenc[119] *(civilben szitakötő mester) őrvezető már tegnap hátrament egy csomó cigarettával a vonal mögötti falvakba, s a lakosságtól vásárolt 10 tyúkot és négy kakast, amiből remek szilveszteri vacsorát varázsolt. Emellé ezen az estén legális úton is kaptunk fél-fél liter bort. Nekem Witzmann Ferenc*[120] *karpaszományos őrmester, a felvételezőnk, még külön szerzett két liter bort és egy hét decis üveg pezsgőt. Gazdag szilveszter volt ez, de ki is tartottam ama elhatározásom mellett, hogy ma nem mozdulunk!*
Lehet, hogy igazam volt, hogy nem mentem, mert minden harcosban bent volt a fél liter borocska és bizony olyankor már könnyebben elhamarkodja az ember a dolgát, ha esetleg ellenségre bukkan. Rengeteg ember fizetett már életével azért, mert harcban ittas állapotban volt.

1942. december 28.
A század az előző napi elosztásban. Állások műszaki berendezésének javítása. Önként jelentkezők gyorslövésben és kézigránáttal való dobásban történő kiképzése.

1942. december 29.
A század az előző napi elosztásban. A műszaki berendezések javítása tovább folyik. Az önként jelentkezők kiképzése folytatva. Az állások mögé két tüzérségi lövedék csapódott be.

1942. december 30.
A század az előző napi elosztásban. A műszaki berendezések javítása tovább folyik. Az önként jelentkezők kiképzése tovább folyik. Más esemény nem történt.

1942. december 31.
A század az előző napi elosztásban. Az állásban a műszaki berendezések javítása folytatva. Az önként jelentkezők kiképzése folytatva. Peskovatkán 19 h-kor az I. és IV. szakasz háza leégett, a felszerelés nagy része bent égett.

1943.

1943. január 1.
A század az előző állásban (4/III. zászlóalj védőkörlete) véd. Műszaki munkálatokat hajt végre és az árkokból a havat takarítja el.

---

[119] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[120] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

Este 21 órakor minden bevezetés nélkül kezembe nyomott Vidák István[121] *őrvezető egy kis papírt, amire hét név volt felírva. Kérdésemre, hogy mi ez, azt jelentette, hogy az éjszakai vállalkozásra az a hét ember jön, akinek a neve a cédulára fel van írva. Parancsoljam meg az indulás időpontját. Nem tagadom, kényszerítve éreztem magamat, de nem árultam el, hogy nincs kedvemre a menet. Parancsoltam: „Indulás 23 órakor! De készüljön fel egy másik járőr is, akikkel – ha baj nem ér az első járőrmenetben bennünket – hajnali 4 órakor indulok! A hajnali járőr neveit is kérem ide." Mindkét járőrmenet szerencsésen lezajlott, de eredmény nélkül.*

1943. január 2.

A század előző állásában véd, a műszaki berendezések megerősítésén dolgozik. Éjjel 23 h 30 I-ra fogolyvallomás alapján nagyobb orosz támadással számol, mely azonban nem következett be. Mosztiscse felé 21 körül erős saját zárótűz, mely kb. 5-6 percig tartott, utána csend lett.

24 órai indulással hajtottunk végre egy járőrmenetet, de eredmény csak a fáradtság volt. A helyzet ugyanis az volt már, hogy a sorozatos megzavarás után az oroszok kiürítették előőrs vonalukat és hátrahúzódtak fővédelmi vonalukba. Ott pedig oly hatalmas drótsövény volt kihúzva és mellé még tele magas hófúvással, hogy azon csendben átjutni lehetetlen volt, ők pedig nem mertek kijönni a két vonal között elterülő Don jegére és senki földjére.

1943. január 3.

A század az előző védőkörletben véd és műszaki megerősítéseken dolgozik. Hertelendy Dezső zászlós 29 fővel és 90 lóval 8 napos gyalogmenetben útba indult a lóátteleltető állomásra. Délután folyamán orosz részről 8 nehéz tűzgép lövedéke csapódott be a század védőkörletébe, s a harckocsi elhárító árok építésén dolgozók közül Papp Sándor tizedest egy szilánk az orrán gyengén megsebesítette. Papp szolgálatképes maradt.

1943. január 3–4. Este, úgy 20 óra körül, mikor már a hátulról behozott meleg ételt elfogyasztottuk, nyírfa dorongokból összeállított ágyamon heverésztem, Papp Sándor szakaszvezető kérdezte, hogy mikor megyünk járőrbe? Parancsom: „Éjjel két órakor indulás hét fővel. Megbeszélés 1 óra 30-kor a jobb szélső bunkerban!"

Papp elment, s magamra maradván ráértem gondolkozni. Ekkor határoztam el, hogy történjék bármi, de ma addig vissza nem jövök, amíg valamit nem cselekszünk. Éjjel 2 óra öt perc volt, amikor nekivágtunk a senki földjének. Csikorgó hideg, s mellé szörnyű szélvihar. Úgy másfél órás bolyongás után leültem. Mellettem Tóth tizedes volt. Jobbra és balra 200-200 méterre 3-3 huszár. A szörnyű hideg miatt 8-10 perc múlva újból nekivágtunk kilátástalan utunknak. Vagy 20 percet bandukolhattunk már megint a bozótos Don-part vidéken, amikor tőlünk balra, de már inkább a hátunk mögé maradva, a hóból előugrott mintegy 14-15 orosz, és rohant felénk a szokásos ordítás kíséretében. Szerencsére ugyanabban a pillanatban, még minket, a veszélyben levőket is megelőzve a tőlünk jobbra, velünk párhuzamosan mintegy 200-250 méterre előrehaladó Kimbauer-csoport megnyitotta a tüzet, s három géppisztollyal középörkölt a felénk rohanó orosz csoportnak. Csakhamar pánik ütött ki a bennünket élve elkapni igyekvő oroszok között, mert mi Tóthtal megadás helyett kézigránátot dobtunk közéjük, s aki a robbanások után még bírt, az menekült is. Most azonban a baloldalt előrehaladó csoport is megnyitotta a tüzet. Végezetül négy halott, négy sebesült és három egészséges orosz a kezünkbe került. Az oroszok bemondása szerint 16-an voltak, tehát ötnek sikerült elmenekülni. A halottak között volt maga a járőrparancsnok, a főhadnagyuk is. A négy sebesült valahogy bevánszorgott a saját lábán. A négy halottat a három egészséges orosz és huszáraim hozták be. Mikor állásainkhoz visszatértünk a négy halottat a bunkerunk elé tettük le, a többit pedig betereltük a bunkerba, hogy ott kikérdezzük őket.

Első lépés volt, hogy kaptak egy-egy kupica rumot és egy-egy cigarettát, s közben folyt a sebesültek bekötözése. Én Sepa huszár tolmácsolása mellett egy orosszal tárgyaltam, a többi addig hátrább állott, illetve velük a kíváncsi huszárok foglalatoskodtak. Mikor az előttem álló orosz a felhörpintett rum áraként mindent kiadott magából amit tudott, akkor egy másikat szólítottam elő. Ez előrébb lép ugyan, de közben a nadrágját húzogatja magára. Nem tudtam miért öltözik a muszka, hát megnéztem, mi történik ott hátul. Nagy meglepődésemre a többi is a nadrágjával bíbelődik. Nem tudtam, miért

[121] Vidák István (Kastélyosdombó, 1920. augusztus 15. – Bolgyirevka, 1943. január 12.) őrvezető. Szívlövés következtében hősi halált halt.

csinálják. Nem is kérdezősködtem, de éreztem, hogy itt valami olyan történt, amit én nem szoktam alkalmazni. Amikor a kikérdezés megtörtént és a foglyokat a fővédelmi vonalba való hátrakísérés végett a bunker elé rendeltem, azt tapasztaltam, hogy a bunker előtt fekvő négy halott orosznak is meg van oldva a fölső és alsó nadrágja. Megkérdeztem, hogy ugyan mire jó ez, de mivel kielégítő választ nem kaptam, nem forszíroztam tovább a dolgot. Nem beszéltem róla többet, pedig foglalkoztatta a fantáziámat.

A három egészséges orosz gyalogszánon húzta a négy halottat maga után fel a fővédelmi vonalba, a négy sebesült pedig ballagott a szán után. Elmentem a szomorú menet után magam is, hogy gazdámnak beszámoljak az éjszakai eseményekről. Ő ilyenkor szerette, hogyha személyesen is elmondtam a történteket, nemcsak írásban. Meg hát ilyenkor kinézett pár kupica rum is, ami most jól is jött, mert az enyémet odaadtam a muszka foglyoknak.

Mikor visszaértem az előőrsbe, már úgy 8 óra lehetett. Illés János[122] *őrvezető egy kis hazai süteménnyel és kolbásszal kedveskedett, s utána jó meleg feketekávé is került, rummal fűszerezve. Amit kaptam, azt elfogadtam és elfogyasztottam. Így cselekedni ennél a lelkileg eggyé olvadt társaságnál kötelező volt. Fennhéjázó, pöffeszkedő alaknak kiáltott volna ki ez a személyemhez oly meleg szívvel ragaszkodó 35 huszár, ha csak egyszer is visszautasítottam volna a nagyrabecsülésük jeleként felajánlott hazai falatot. Befejeztem a reggelizést, meglátogattam a másik két bunker lakóit, s utána lepihentem. Nyírfa rönkökből készült fekhelyemen hevertem már, mikor Tóth tizedes odakuporodott fejemhez és halkan mondotta: „Most tessék rám figyelni, nagyon érdekeset fogok mondani. De azt, hogy megmondtam, senkinek nem szabad kettőnkön kívül tudni! Az a hír terjedt el ugyanis, hogy mi női zászlóaljjal állunk szemben. Ezért kellett járőrbe menni, ha volt rá szükség, ha nem. A szakasz, mikor hírét vette, hogy velünk szemben nők állnak, elhatározta, hogy bármi is történjék, de női orosz katonát fog. Megmondani azonban nem mertük, mert féltünk, hogy úgy majd nem tetszik velünk jönni. Most, hogy az éjjel kézre került az a 11 orosz, elhatároztam, hogy megmondom a valót. Ezért volt az, hogy minden orosszal letolattuk a nadrágját, hogy megtudjuk nő-e, vagy férfi."*

Nem mondom élmény volt ez is, de sok hideget ki kellett állnom és sok fáradtságot voltam kénytelen elviselni, mire a miértjét megtudtam. Nem is bosszantott, sőt, örömmel könyveltem el szívemben, hogy még mindig van életkedv ezekben a hajszolt emberekben.

1943. január 5.

A század előző állásában véd és műszaki megerősítéseket hajt végre. Mékli Lajos őrmester[123] 27 fő és 84 lóval 8 napos gyalogmenetben útba indult a lóátteleltető állomásra. Rohamraj részére kézigránátdobás.

1943. január 4–11. Békésen vagyunk, kiemelkedőbb események nélkül. Nagy olvadások vannak. Járőrmenetek nincsenek. Itt-ott ágyúdörrenés és utána újra hosszú csend. Vihar előtti csend volt ez.

1943. január 6.

A század előző állásaiban véd és folytatja az állás műszaki megerősítéseit, a védőállástól jobbra levő 11 üres bunkerben pedig megtévesztést célzó fűtést végez. 14–15 h között a védőkörlet területén 6 darab ellenséges lövedék csapódott be, embersérülés nem történt.

1943. január 7.

A század előző állásaiban véd és műszaki megerősítéseket végez (harckocsi elhárító hófalat emel), s a védőállástól jobbra levő üres (11) bunkerben megtévesztést célzó fűtést eszközöl.

1943. január 8.

A század előző állásaiban véd és éjjel folytatja az állás műszaki megerősítését, hófalat emel, a védőállástól jobbra levő üres bunkerekben pedig az ellenséget megtévesztő fűtést végez.

1943. január 9.

A század előző állásaiban véd, éjjel pedig folytatja a műszaki megerősítést, harckocsit elhárító hófalat épít. A golyószórós rajok villaállványt készítenek a golyószórós fészkek helyén légvédelmi

[122] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[123] Mékli Lajos (Sopronbánfalva, 1912. – ?) továbbszolgáló szakaszvezető, később őrmester.

tüzelőállásra. 16 h-kor az önként vállalkozókból 16 fő lövészetet hajt végre sötétben. 21 h-kor bombavetők repültek be, egy repülő a Bondor-körletre[124] bombát dobott.

1943. január 10.

A század előző állásaiban véd, éjjel harckocsi elhárítást célzó hófalat épít. 23 h-kor az önként vállalkozók közül 19 fő lövészetet hajt végre.

1943. január 11.

A század előző állásaiban véd, éjjel harckocsit elhárító hófalat emel. 0 h 15 I-kor egy ellenséges repülő a védőkörlet felett kelet-nyugati irányba átrepült, s a körleten kívül „Sztálin-gyertyát"[125] dobott.

1943. január 12.

10 h 30 I-kor riadó. Kalinyinből a századtörzs állásba megy. 12 h-kor a század eltolódásra parancsot kap. 16 h-kor Kalinyinből elindul Bolgyirevkára, beérkezik 20 h-kor, onnan éjfélkor Bolgyirevkától északra (bunker-harcálláspont) védelembe megy. Ellentámadásra oda az éj folyamán német harckocsik beérkeznek. 11 h-kor Tapody főtörzsőrmester alatt 7 fős járőr a Jaryw-Riegel-re[126] és egy 155-ös magassági pontra kimegy, felveszi a Koppány-csoporttal az érintkezést, attól keletre orosz felderítő egységek közé behatol, ahonnan ellenséges tüzet kap.

A m. kir. Honvédség 2. hadseregének fekete napja. Reggel 8 óra körül óriási pergőtüzet zúdított vonalunkra az orosz. Úgy három órás ágyúbömbölés után pedig megindult a harckocsik és a rengeteg ember rohama. A roham a 4. és 35. gyalogezred és a mi állásaink ellen irányult. A 35-ösök és mi fényesen visszavertük a megismétlődő rohamot, de a 4. gyalogezred 2. századánál sikerült betörniük. A betöréstől jobbra és balra pedig felgöngyölítettek egy nagy részt. A gyalogság megingott és az így ütött résen mélyen behatoltak Bolgyirevka felé. E napon minket a 4. gyalogezred megsegítésére rendeltek Bolgyirevkára. Úgy 15 óra lehetett, amikor védőállásomat átadtam Ködmön József 37. gyalogezredbeli főhadnagynak. Osztás János, Csányi Mihály és a múlt év december 15-én éjjel mellékük sorakozott bajtársak síremléke fölött még elmondtam rövid imámat, s búcsúztam tőlük is örökre. Búcsúim végén, keresztvetés közben látni véltem, hogy az előttem sorakozó nyírfa keresztek – amelyek az alattuk örök álmot alvó magyar férfiak becsületét, a magyar hűséget, a magyar hit örök szimbólumát hirdetik [...] – megmozdultak. Tisztelegtem, s tovább mentem. Ekkor már harcostársaim is indulásra készen egybegyűltek, és véglegesen elhagytuk azt a helyet, ahol hat kemény hét leforgása alatt Isten segítségével oly ragyogó sikereket ért el ez a keresztény szellemben élő, Istent, hazát védő 35 huszár; hogyha katona valaha álmodott ragyogó fegyvertényekről, hírnévről, becsületességről és dicsőségről, az csak ilyenről álmodhatott, felemelőbbről nem.

24 óra volt, amikor századunk beért Bolgyirevkára. Érkezésünk után azonnal járőrbe küldtek Uriv felé a Jaryw-on[127] át. Itt egy ügyetlen ember, Nagy Mihály[128] nevű tartalékos hadnagy által adott rossz tájékoztatás folytán rossz irányba mentünk, hogy végül nem a kapott feladatomat oldottam meg, hanem tévelygésemben egész más, a felső vezetés részére felbecsülhetetlen értékű feladatot hajtottunk végre.

---

[124] A 7. könnyű hadosztály 35/I. zászlóalja 2. puskásszázadának Gyevica falu szélén kialakított védőkörlete. Az alakulat parancsnoki teendőit 1942. október elejétől Bondor Vilmos (Hosszúfalu, 1915. szeptember 6. – ?) hadnagy, 1943. augusztus 1-jétől főhadnagy látta el. Kitűnt az 1943. januári védelmi és elhárító harcokban. A magyarországi hadműveletekben 1944. augusztus végétől mint századparancsnok a 8. tábori póthadosztály 12. tábori pótgyalogezrede kötelékében vett részt.

[125] A szovjet hadseregben éjjeli harcok során terület-megvilágításra alkalmazott, repülőgépről ledobott, rendkívül erős fényű, ejtőernyőn aláereszkedő világító patron német és magyar katonák általi nem hivatalos elnevezése.

[126] Az uriv–sztorozsevojei szovjet hídfőállás előtt, a Peskovatka–Bolgyirevka–Novo Uszpenka–Arhangelszkoje vonalban húzódó, védőárkokkal, óvóhelyekkel többé kevésbé kiépített hátsó védőállás korabeli elnevezése.

[127] A Donba ömlő kis patak német elnevezése.

[128] Személyére vonatkozóan adatokkal nem rendelkezünk.

Mikor rájöttem, hogy nem jó irányba jöttünk, már beértünk abba a vonalba, ahonnan a 4. gyalogezredet délben kiverték. Az itt látottak alapján védelmére kelek a 4. gyalogezred 2. századának és jobb- és balszomszéd századainak, akik a betörés gyújtópontjában voltak. Isten és ember előtt állítani merem, hogy ezek a századok nem adták olcsón a magyar becsületet. A 4-esek árka ugyan az orosz tüzérség által tönkre volt lőve, de az árok előtt húzott drótsövény előtt és között rengeteg muszka hevert. Köztük még sokan éltek, de a vadállat nem szedte össze súlyos sebesültjeit. Ezek reggelre mind ott fagytak meg, noha sokan felgyógyulhattak volna, ha segítséget kaptak volna.

Később megtudtam, hogy volt is miből halottat és sebesültet csinálni, mert csak erre az egy ezredre öt hadosztály támadott, ami testvérek között is minden magyarra 10 orosz. Visszafelé jövet több orosz csoportot ugrasztottunk szét, a reggelre tervezett ellentámadáshoz pedig fontos adatokat szereztünk.

1943. január 13.

A század járőreivel a bunker-harcálláspontot biztosítja. Ellentámadás indul 6 h 45 I-kor. A század 10 főnyi járőrt küld Novo Uszpenka felé felderítésre és a horhosokba esetleg beszivárgó ellenség elreteszelésére. A század 2-5 főnyi járőrével a bunker-harcálláspontot körben biztosítja. 12 h-kor parancsot kap az eltolódásra Bolgyirevkára. Ott a gyümölcsösben (Bolgyirevka északkeleti része, az ún. „rohadt sarok") felveszi és rendezi a gyalogságot, ideiglenes védőállást foglal, s az erős ellenséges tűzben kitart. A század Bolgyirevka körül az erős ellenséges tüzérségi és páncélos tűzben 15 h-ig tart ki. Akkor rendezve utolsónak hagyja el Bolgyirevkát. A század vesztesége egy halott (Vidák) és egy sebesült (Buzás?) A visszavonuló német páncélosokkal Novo Ivanovszkijig megy. Ott Versényi százados a német páncélosok parancsnokával az együttműködést megbeszéli, és sündisznóállást foglal Jablocsnojén. Novo Ivanovszkij időközben – az Orkonyi-járőr felderítése nyomán – orosz kézre került. A Tapody-járőr északra derít fel.

Az éjszakai járőrszolgálatból való visszatérés után századunk, a 4. gyalogezred egy zászlóalja, Koppány őrnagy[129] *százászlóalja és Oemichen német alezredes páncélos zászlóalja*[130] *Bolgyirevkától északkeletre ellentámadást hajtott végre. A támadás szépen haladt előre, s már-már azt hittük, hogy miénk a győzelem. Úgy 11 óra körül már a bolgyirevka–urivi úton a 158-as magassági pontot is elhagyta századunk, s a német páncélosok is lépést tartottak velünk. Sajnos balról a 4-esek és a Koppány-zászlóalj támadása elakadt. A 160-as dombvonulaton erős páncélos-csoport tört rájuk, ami megrendítette az arcvonalat. A német páncélos-csoport gyenge volt a nagy tömegben előretörő orosz T–34*[131]*-esekhez képest. Repülőink a sűrű köd miatt fel sem tudtak szállni. Minden, ami rossz volt, az hozzánk csatlakozott. Elhagyott bennünket az Isten. Ő is a sötétben bujkáló oroszt segítette. Ködöt is teremtett neki, hogy az alatt lapulhasson, a mi repülőink pedig tehetetlenül távol maradjanak tőlünk.*

12 óra körül felszakadt a köd. Nagy csapat orosz foglyot hajtottak a 4-esek Bolgyirevka felé. Német és orosz páncélosok égtek Uriv előtt a 160-as és 158-as dombokon. Menekülésszerű visszavonulás Urivtól északnyugatra a patak nyugat felé húzódó völgyében. Szélvészszerűen száguldott a hír, hogy óriási erővel támad az orosz. Délután 1 óra körül érkezett a szomorú parancs, hogy visszavonulás Bolgyirevka északkeletre. Századunk ügyesen, zavarodás nélkül leszakadt az ellenségről és visszavonult. Bolgyirevka északkeleti részét valami oknál fogva rothadt saroknak hívták.

---

[129] Koppány Béla (Budapest, 1901. október 12. – ?) őrnagy. A 2. hadsereg hadműveleti területére, a 4. gyalogezredhez 1942. szeptember 29-én került ki. 1943. január elejétől a III. hadtest – sí-, géppuskás-, tüzér- és utász alakulatokból álló – ún. villámcsoportjának parancsnoka volt. Ezen harccsoport felállítása azon célból történt, hogy amennyiben az arcvonalat nagyobb ellenséges támadás éri, gyorsan mozgatható és bevethető tartalékerőt jelentsen. Január 28-án lábfagyással kórházba szállították.

[130] Az 1943. január 19-én meghalt Oemichen német páncélos alezredes által irányított és a Cramer-hadtest részét képező 700. páncélos-csoport állományába 1943. január 3-án 27 darab Pz. 38 (t) harckocsi és 9 darab hosszú csövű 75 mm-es rohamlöveg tartozott. 1943. január 13-án délelőtt a Bolgyirevkától északra levő magaslaton a szovjet 150. harckocsidandár túlerejű támadása következtében szinte teljes egészében megsemmisült, csak 4 harckocsija és 2-3 lövege tudott megmenekülni.

[131] A T–34/76 típusváltozatról van szó. Szovjet közepes harckocsi, tömege 30 tonna, páncélzatának vastagsága 15-52 mm. Legnagyobb sebessége úton meghaladta az 50 km/h-t, kezelőszemélyzete 4 fő. Fő fegyverzetét egy 76,2 mm-es harckocsiágyú jelentette, melyet két 7,62 mm-es géppuska egészített ki. Ezen típus a szovjet harckocsicsapatok gerincét képezte a második világháborúban.

Ennek a rothadt saroknak az árkaiban foglaltunk mi védőállást. De itt volt már a segítségünkre érkező 7. gyalogezredbeli zászlóalj is Bagi Vilmos százados[132] *parancsnoksága alatt. Itt ellenséget még nem láttunk, csak erős tüzérségi tűzben voltunk, amikor parancs érkezett újabb visszavonulásra. Elvonult a német páncéloscsoport, elvonultak a Bagi- és Koppány-zászlóaljak és a 4-esek egy része és végül pedig elvonult a mi századunk is a Gyevica-patak völgyében Dubovoj felé. Szakaszom pedig azt a parancsot kapta, hogy újabb parancs érkezéséig ott marad és védi Bolgyirevkát. Szakaszunk velem együtt 36 fő, két szán és négy ló, hét géppisztoly, három golyószóró, 26 karabély, hat láda kézigránát, 30 darab tányérakna. Kézifegyverekhez és tűzgépekhez lőszer bőségesen.*

Gyengének találtam ugyan szakaszomat ott, ahonnan már olyan nagy erő visszavonulni volt kénytelen, de egy szemrebbenéssel sem árultam el bajtársaimnak, hogy lelkileg küszködöm. Századparancsnokom utolsónak indult a század után. Mielőtt elhagyott bennünket, harsány hangon kiabálta fáradt, szomorú szakaszomnak: „Fiúk! Most vigyázzatok! Ne hagyjátok cserben a huszár nevet! Vigyázzatok magatokra és parancsnokotokra, de mindenek felett a huszárbecsületre! Tirajtatok a hadosztály és a velünk küzdő német páncélosok szeme!"

Tudtam, hogy egy magasabb cél érdekében fel vagyunk áldozva. Látható volt Versényin is, hiszen a szemembe se mert nézni. Pedig ez a Versényi milyen nyílt, becsületes ember.

Igen? Rajtunk a hadosztály szeme? Hát legyen rajtunk! S ezzel lelkemben helyére ugrott a rugó. Nem éreztem magam elhagyatottnak. Erőt és megbecsülést éreztem magam körül. Hogy valamit mondjak, harsány hangon kérdeztem: „Mi a rohamszakasz jelszava? Bátraké a szerencse!" – jött vissza a felelet. „Isten adja, úgy legyen!" – válaszoltam, és ezzel meg is voltak beszélve az elkövetkezendők részletei. Tudtam azt, hogy most kezdődik a mi háborúnk. Tudtam, hogy azért van a rohamszakasz, hogyha kell, állja is a helyét. Tudtam, hogy az az ember, aki sokat beszél, keveset cselekszik. Nem találtam most sem indokoltnak a sok beszédet, de annál keményebben felkészültem a cselekvésre, mert hát rajtunk a hadosztály szeme!

Elment a főcsapat Dubovoj felé, de megjött az orosz Uriv felől. Négy darab T–34-es bújt elő a 158-as domb mögül és teljes lendülettel nekiiramodott az általunk védett Bolgyirevkának. Rövid idő múlva követte őket az orosz gyalogság is. A páncélosok gyorsan befutottak, de szerencsére a gyalogosok csak lassan tudtak cammogni a nagy hóban. Két páncélos ránk jött, kettő pedig befutott a községbe. Robbantó részlegem Vidák István őrvezető irányítása mellett a ránk jövő kettőt tányéraknával oly gyorsan harcképtelenné tette, hogy azok meg sem tudtak mukkanni. Majd pedig a községben bolyongó másik kettőt vették üldözőbe és sikeresen aláhúzták mindkettőnek az aknát. Így most már négy orosz páncélos hevert tehetetlenül, letépett hernyótalppal védőkörletünkben és személyzetük is búcsút vett örökre az élettől. A hozzánk futó két harckocsi az árokban lévő szakaszt akarta letaposni, de ráfizetett.

Amíg Vidák és társai bent a községben az oda berohanó két páncélossal viaskodtak, mi az árokban láthatatlanságra törekedve vártuk a lassan cammogó gyalogosokat. Csak akkor nyitottuk meg a tüzet, amikor már kb. 200 méterre megközelítettek bennünket. De ekkor oly hatásos tüzet zúdított ez a lelkes kis csapat, hogy a közeledő muszka azonnal futni kezdett. A huszárok tovább lőttek, így a nagy hóban menekülő oroszok el is hullottak.

E kis csetepaté közben a tőlünk északra húzódó völgyből a 4. gyalogezred egyik zászlóaljához tartozó legénység, tisztjeit elhagyva, különösebb cél nélkül futott hátra. De felmenni a dombra nyilván nem mertek, és így a mi balszárnyunk mellett akartak elhúzni. A jó Isten adta talán a gondolatot, hogy ezeket a megriadt, eszeveszetten menekülő embereket felfogjam.

– Hová futnak? – kérdeztem tőlük.

– Nem tudjuk kérem, de jön az orosz és hátra kell menni, mert bekerít bennünket!

– Nem igaz! Nem jön! Hanem nézzenek oda – mutattam a domboldalban fekvő orosz halottakra és a dombtetőn futó oroszokra. Azok ott hátra futnak, ezek itten mind halottak, vagy járni képtelen súlyosan sebesültek. Hát mire ez a nagy izgalom? Mindannyian visszamegyünk, ha kell, de most még nincs itt az ideje. A huszárok vonalában tüzelőállás! – volt a parancsom.

Szívták bakapajtásék a fogukat, de később megjött a kedvük.

---

[132] Bagi Vilmos (Szelevény, 1915. január 25. – Márianosztra, 1960. április 6.) százados. A 2. hadsereg keleti hadszíntéri harcai során 1942. június 22-től október 3-ig a kecskeméti 7/I. zászlóalj géppuskásszázadát, majd 1943. január 13-i sebesüléséig a 7/I. zászlóaljat vezette.

Alig rendezkedett be az első, máris megjelent egy még nagyobb csoport ugyanabból az irányból, de ezek is tisztjeik nélkül. Panaszkodtak, hogy elhagyták őket tisztjeik. Most azt sem tudják, merre kell menniük. „Sebaj fiúk! – mondtam nekik. Itt vagyok én, ne búsuljatok! Nézzetek oda! Ott hevernek már a felrobbantott orosz páncélosok. S nézzétek! Ami a domboldalon fekete, azt mind huszárkéz szögezte oda. De hiszen itt vannak már ezredtársaitok is. Tüzelőállásba indulj!"

Nem sokat kellett türelmetlenkedni a gyalogosoknak, mert újból előbújt három páncélos és most már rengeteg orosz gyalogos. A páncélosok sorsát robbantó részlegemre bíztam. Nem csalódtam, mert felrobbantották mind a hármat, személyzetét pedig felkoncolták maradék nélkül. Többet, ragyogóbbat ettől a részlegtől nem kívánhattam. Áldja meg a jó Isten mindnyájukat, és áldja meg az anyákat, akik a hazának adták őket.

Emitt azonban nehezen ment. A most már cirka 350 főre szaporodott gyalogosom nagyon félt. Türelmetlenkedtek, hogy ott tódul előttünk már 300 méterre az orosz és mi csak hallgatunk. Megjegyzések hangzottak el jobbról is, balról is. Folyton azon duruzsolt ez a hitét vesztett, megriadt tömeg, hogy elfognak bennünket a muszkák. A huszárok rendületlenül lelkesítették őket. Magam folyton azt hajtogattam: „Mindenki válasszon ki már előre magának egy oroszt, és hogyha tüzet vezénylek, azt lője le. Célzatlan lövést le ne adjon senki, mert az nem ér semmit. Vakvilágba való lövöldözés gyávaságot árul el. Életbiztosítást kötsz, amikor célzottan lősz!" Ilyen lelki előkészítés után adtam ki a vezényszót: „Minden magyar nyugodtan célozza meg a kiválasztott oroszát és lője le! Tűz!" Eldördültek a fegyverek, zakatoltak a golyószórók, pattogtak a géppisztolyok. A meglepett oroszok levágódtak a hóba, de a heves tűzben nem sokat tudtak tenni. Mintegy 15 perces küzdelem után az orosz vonal futni kezdett. Bakáim közül sokan kiugrottak az árokból és utánuk iramodtak. „Vissza! Vissza az árokba! – vezényeltem. Ne mozdulj, csak célzottan, nyugodtan lőj tovább, de mindig jól célozz!" Ide-oda kellett futkosnom az árokparton, hogy a rend és a harci kedv fennmaradjon. „Célba! Célba! Mindig célba lőj!" Ezt ismételgettem egész idő alatt. 28-30 fokos hideg lehetett ekkor, de csurgott rólam a víz. De az eredmény meg is lett! Megszámlálhatatlan hulla maradt vissza a Gyevica-patak völgyében és a 158-as domb nyugati oldalán. Robbantó részlegünk munkájának koronája, a hét darab páncélos roncsa pedig ott hevert a rothadt sarokban. Szerencsénk volt, hogy a 158-as és 160-as dombok közötti völgybe, ahonnan a 4-esek visszaözönlöttek, az oroszok nem mentek le, s így nekünk csak egyfelől kellett védekeznünk. Közben még egy 4-es csoport beérkezett az Uriv-patak déli nyúlványa felől, majd követte azt kilenc árva magyar, akiknek fehér hólepeljük egy színben volt már posztóruhájukkal. Törődött, piszkos, elfásult, szomorú kilenc ember volt ez. Látszott rajtuk, hogy ezek harcoltak, ott ült arcukon a vesztett csata minden keserűsége. [...] Tudomásukra hoztam, hogy bajtársaik is velünk vannak, és felhívtam őket a csoportunkhoz való csatlakozásra. Megmutattam nekik az előttünk elterülő domb oldalát borító orosz halottakat, s hozzáfűztem, hogy nekünk eddig még halottunk sincs.

Az orosz gyalogság eltűnt, itt-ott ágyúlövedék csapódik be, de árkunkat mindig elkerüli. Inkább a falut keresi. Jól is teszi, mert ott nincsen egy magyar se. Úgy 15 óra 30 perc körül volt az idő, amikor lovas hírvivő érkezett a következő írásbeli paranccsal: „A 7. könnyű hadosztály utóvédosztag parancsnokának, álláspontján. Az esetleg felfogott gyalogságot csoportokra tagolva küldje Dubovojba. 16 óráig jelenlegi álláspontján tartson ki, s utána vonuljon be ugyancsak Dubovojba. Versényi százados."

Mikor a parancsot elolvastam, aláírtam az átvételi elismervényt, odaadtam a hírvivőnek és így szóltam hozzá: „Nézzen oda a domboldalra, olvassa meg a felrobbantott páncélosokat, az hét darab, s nézze a felfogott gyalogságot. Ezt végeztük, ezt jelentse a kapitány úrnak! Isten vele! Induljon!"

A gyalogosok közt négy tisztest kerestem, mivel azok parancsnoksága alatt négy csoportban szándékoztam őket Dubovojba küldeni. Ekkor egy magyaros bajuszú, szép szál fiú ugrott ki elém az árokból, s tisztelgett: „Ófalvi Kosztka Vilmos százados[133] *vagyok, az itt levő gyalogosok zászlóaljparancsnoka." Hozzá képest kicsi rendfokozatom volt. Meg kellet volna lepődjek, de nem tettem. Mintha semmi sem történt volna, megmondtam nevemet, rendfokozatomat, s elnézését kértem, hogy eddig személyét nem vettem figyelembe. De valóság, hogy nem tudtam, hogy ő is ott van, mert a gyalogosok azt mondták, hogy régen megszökött a tisztikaruk.*

---

[133] Kosztka Vilmos, ófalvi (Budapest, 1912. június 5. – Sopron, 1996. november 12.) százados. 1942. április 24. és 1943. április 1. között mint a soproni 4/I. zászlóalj géppuskás századának parancsnoka vett részt a 2. hadsereg Don menti hadműveleteiben. Harctéri szolgálata alatt két rövidebb-hosszabb időszakban – 1943 januárjában is – zászlóaljparancsnokát helyettesítette.

Ekkor derült ki, hogy az utolsónak beérkező kilenc ember a zászlóalj tisztikara. Tehát nem a tisztek hagyták el a legénységüket, hanem a legénység a tisztjeit. De amellett még előttem és szakaszom előtt azokat, minthogy azt állították, hogy a tisztek szöktek meg, befeketíteni is igyekeztek. És ha a kilenc leharcolt tiszt hozzám be nem érkezett volna, ma is a legénység állítását hinném. Holott a valóság az, hogy a tisztek harcoltak hűtlen legénységük helyett is. Merthogy harcoltak, azt elárulta küllemük. De a legbeszédesebb bizonyíték az volt, hogy csak kilencen voltak, holott egy gyalogzászlóalj tisztikara, még így a háború viszontagságai által megtépve is cirka 25 főből kellett volna, hogy álljon. Ott maradtak hát szegények a becsület mezején, míg legénységük előttem becstelennek igyekezett őket kikiáltani. Kosztka megköszönte, hogy felfogtam embereit és elvonult velük. E naptól fogva tudom, ha egy katona azt állítja, hogy őt tisztje cserben hagyta, akkor annak fordítottja a valóság.

Csodákat művelhet egy ember, [...] de beleszól dolgába a sors is. Ez történt most is. Nem tudtuk simán, veszteség nélkül megúszni [...] a bolgyirevkai küzdelmet. Az orosz állandóan erős ágyútűz alatt tartotta a községet, s egy lövedéknek áldozatául esett a hősök hőse, a T–34-esek réme, Vidák István őrvezető, aki 10 perc alatt kilehelte lelkét. Az egyik lőszeres szán súlyosan sebesült két lovát agyon kellett lövetnem.

Hazaszeretetre, hűségre és a szent kötelesség önfeláldozásig menő teljesítésére intenek Vidák István őrvezető utolsó szavai, melyek a habzó véren át szűrődtek ki ajkai közül: „Körtvélyesi őrvezető! Átadom a rohamszakasz robbantó részleg parancsnokságát!" [...] Ha a jó Isten valóban rendelkezik egy másik világ felett, akkor Vidák őrvezető a másik világon kapta meg az Istenért, Hazáért életét feláldozó hősnek kijáró jutalmat. Mi, itt maradók, katonaszívünk sugallatát követve bámulatunkat, tiszteletünket és hódolatunkat fejezhetjük ki a távozónak. Csak gondolatban kereshetjük fel az áldott anyát, aki világra hozta a hőst, akit most Egek Ura táborába szólított. [...] Isten vezéreljen Vidák István őrvezető! Vonulj be új helyedre, s pihenj meg! [...] Te megtetted ezen a világon, amit lehetett! Te már nyugodtan bevonulhatsz a békésebb világba, de ott jelentsed a jó Istennek, hogy a magyar nemzetről ne feledkezzen meg!

A hős holttestét Plotavára küldtem, ahol Szende Ernő, a 4. gyalogezred tábori lelkésze temette el.

Bolgyirevkáról menet; századunkat már nem találtam Dubovojban. Égett ott már minden, ami számításba vehető volt. Csak az elvonult csapatok által letaposott hónyomokból és a szovjetek közeledésétől remegő orosz lakosságtól tudtam meg, hogy merre kell mennem.

Este, úgy 18 órakor Novo Ivanovszkij községben értük utol századunkat, de innen azonnal tovább meneteltünk Jablocsnij községbe. Itt már német alárendeltségben voltunk. A csoport körvédelemre rendezkedett be. Szakaszomat a község külterületére rendelték járőrözésre. Éjfél után orosz páncélosok jelentek meg a község nyugati szegélyén. Először nem is sejtettük, hogy oroszok, hiszen hogyan is jöhetnének nyugat felől! Szurok sötét volt. Az orosz nem látott, s ez volt a szerencsénk. Közvetlen a harckocsik mellett voltunk, de a kilétüket még mindig nem tudtuk. Hol mentek, hol megálltak, míg végül is az egyikből kijött két ember és gyalog kezdett előre tapogatódzni. Ekkor már gyanús volt a helyzet, s negyedmagammal rárohantam a két gyalogemberre. Oroszok voltak. Két huszár bekísérte őket a községbe, mi pedig tehetetlenül néztük a mellettünk morgó harckocsikat. Nem tudtunk tenni semmit, mert a legnagyobb hatású robbanóeszközünk a kézigránát volt. Az viszont hozzávetőlegesen csak annyit jelentene a harckocsinak, mintha nekem a fejemhez vágnak egy érett barackot. Tehát néztük őket tovább. Végre aztán magától megoldódott a dolog. A harckocsik elindultak a község felé. A mieink nem lőnek, holott a két fogollyal már régen ott kell legyenek a huszárok. Azt viszont tudtam, hogy a községben van 10 darab rohamlöveg és vagy ugyanannyi német harckocsi. Kínunkban kézigránátokat dobáltunk az orosz harckocsik oldalához, amik ugyan semmi kárt nem tettek, de a tájékozatlan oroszok gyorsan megfordultak és elpucoltak. Egyiknek a hirtelen fordulatnál valami szerkezeti hibája történhetett, mert az ott maradt, személyzete pedig gyalog futott el.

Századparancsnokom és a németek ránk fogták ugyan, hogy az egy harckocsit mi tettük tönkre és felfelé is úgy jelentették, de ezt nem tudtam elhinni, mert a kézigránátnak nincs olyan hatása, hogy egy ilyen otromba alkotmánynak ártani tudna. Azt azonban állítom, ha mi nem ügyeskedtünk volna, nagy baj lehetett volna a dologból. Oemichen alezredes, a német páncélosok parancsnoka, nagyon meg volt elégedve szakaszom tevékenységével, s ettől fogva már személyes ismerősök lettünk. Azt azonban, hogy „Tapody", sohasem tudta kimondani, hanem együttlétünk egész ideje alatt csak „Ludwig" volt részére a nevem.

1943. január 14.

Hajnalban a páncélosok a huszárszázaddal Plotavára mennek, s előtte az útkereszteződésnél utána felfejlődnek. Szecsődy zászlós két szakasszal Rubcovojban biztosít észak felé. Délben az egész század és a páncélosok Rubcovojra mennek, s ott sündisznóállást foglalnak. Elfogott orosz főhadnagy szerint északra a domb mögött a 25. orosz hadosztály gyülekezik. 4 h-kor riadó, a Plotava felé vezető úton ellenséges harckocsik és azokat zárt rendben követő ellenséges gyalogság tűnik fel. A huszárszázad a harckocsikon ezek leküzdésére Plotava nyugati része felé vesz irányt. Az emelkedőn a páncélvadászok elakadnak, s az előre menő egység kétfelé szakad. A huszárszázad gyalog Plotava északnyugati szélső házainál gyülekezik, onnan felderítéssel megállapítja, hogy az utat 3 orosz harckocsi lefogta. A visszajövő német páncélos egységgel (Borneman) az áttörést előrelendíti Plotava délnyugati részére. A páncélos egység a horhos mély havában elakad. Ellenséges gyalogsági tűzben a század a horhoson át délnyugatra az ellenséges gyűrűből kikerül, s a műút elérése után Kraszno Lipjére megy. (...) A huszárokat Peskovatka és Kalinyin között járőröknek osztották be. Sebestyén őrmester gyalogsági és tüzér beosztott honvédekkel 4 löveggel Peskovatka északi részén. 8 h 30 I-kor egy harckocsi és két gépkocsi (lövészekkel) jelenik meg. A harckocsit visszavonulásra késztetik, a két gépkocsit kilövik. A III. hadtest (Sárkány vezérkari ezredes) a századtól soron kívüli kitüntetési beadványt kér. 30 fok körüli hidegek.

Egész nap Plotava községtől keletre, Krasznij Pahar községtől délre a 32-es pont körül védtünk, különösebb esemény nélkül. Este azonban váratlan irányból Plotavát orosz páncélos támadás érte. Részünkre kiút csak Plotaván keresztül volt. Választani kellett tehát vagy a gyáva megadást, vagy a férfiasabbat, az ellenségen való átharcolást. Ezen a napon szakaszom nem önállóan működött; kötelékben sodródtunk a tömeggel. Plotava be volt kerítve, már a nyugati szélén is oroszok voltak, de a sötétség és zűrzavar segített rajtunk: rövid harckocsi és kézifegyver lövöldözés után sikerült kihúzni a községből. A rendes úton már orosz páncélosok álltak, és csak a terepen lehetett mozogni.

Itt történt, hogy egy nagy német tehergépkocsi és egy harckocsi összeborult az egyik horhosban és Tomsics Flórián[134] *huszár közéjük szorult. Nem volt rajta Tomsicson a harckocsi vagy a gépkocsi, de amint a dombról csúszva maga előtt tolta a harckocsi a havat, azzal együtt odanyomta Tomsicsot a már fekvő tehergépkocsihoz. Szerinte az összeeséskor el is vesztette eszméletét és csak később, mikor magához tért és nem bírt kiszabadulni, kezdett el kiabálni segítségért.*

Mikor már kint voltunk a gyűrűből, és ki-ki a maga módján hálát adott Istenének, hogy megmentette, Tomsics akkor kezdett kiabálni segítség után. De egészen leleményes volt, mert nevemet kiabálta, s kért, hogy menjek vissza. Jól elhaladtunk már. Innen-onnan lő már csak a muszka, de a segélyért fohászkodó magyar mind elkeseredettebben kiabál. Hát mi legyen most? Szörnyű, az élettel pazarló cselekedet volt visszamenni. Biztos halál, ha az orosz észrevesz. Hiszen itt menekül cirka 300 katona, hát hogy mernék visszamenni azok közé, akik elől ezek menekülnek? Igen ám, de ott volt a szívem és a becsületem, és mindkettő azt mondta: ne tovább előre! Vissza, gyorsan vissza a kétségbeesettért! Meg kell őt menteni, ő is magyar! [...]

Mindenkinek tudnia kell, akinek lesz türelme ezt a kis katonanaplót elolvasni, hogy nagyon kikaptam századparancsnokomtól és Oemichen német alezredestől, amiért egyedül visszamenve kitettem magamat a felkoncolás lehetőségének. De tudja meg azt is, hogyha azért a kétségbeesetten kiabáló huszárért vissza nem mentem volna, akkor bajtársaim gyávának bélyegeztek volna. Mert nemcsak én hallottam ám a nevemre szóló segélykiáltásokat, hanem sok más is a magyar és német harcosok közül. Természetesen akkor nem volt idő a fontolgatásra hanem – „Bátraké a szerencse!" – nekilendültem és sikerrel is jártam.

Tomsics mindaddig kiabált, amíg oda nem értem. De ezt jól is tette, mert a sötétben csak így találtam rá. Csak a feje és egyik karja volt ki a hóból. Én is ideges voltam, és szó nélkül megkaptam kintlevő karját, de megharapta a kezemet! Hát szégyen ide, vagy oda, én bizony ráütöttem a szájára és mondtam még valami huszárosat mellé, majd újból hozzáfogtam a munkának. Első húzásra nem jön. Másodikra megmozdult, hogy a másik karja is kijött ráakasztott géppisztolyával együtt. Lehet, hogy a géppisztoly is gátolta, hogy eddig nem bírta előhúzni másik karját. Harmadik rántásra kint volt az ember. De az a rémült teremtés úgy elfutott, hogy nem is szólt hozzám egy szót

[134] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

sem. Hinni merem, hogy itt kezemre játszotta a szerencsét, hiszen így csak egyedül bolyongtam az orosz vonalon át, mert ha többen lettünk volna, úgy inkább észrevettek volna. [...] Tomsiccsal az esetről sohasem beszéltem, mert pár nap múlva ő megsebesült és kórházba került. Már odahaza, jellemtulajdonságaimat igen kiemelve, levélben köszönte meg, hogy életét megmentettem. Vas megyei fiú volt. Nős, négy gyermekük van.

Ezen az éjjelen Kraszno Lipje községet értük el. Szakaszomnak útközben még fel kellett deríteni Ivanovka községet, ami minden különösebb nehézség nélkül ment végbe. Ellenség nem volt benne. Az orosz gyűrűből való kiharcolás közben a század vesztesége dr. Szecsődy István zászlós és 13 huszár. Az én szakaszomból Kamper András[135] *őrvezető tűnt el. Hogy elestek, fogságba kerültek, vagy más irányba vágták-e ki magukat, még nem tudhatjuk.*

1943. január 15.

Kraszno Lipjén éjféltől 2 h-ig pihenő. 3 h-kor a század a raktárak robbantásakor Repjevkára megy. Ott fedezi a pánikot, s az orosz támadásra halogatva utolsónak hagyja el a helységet. Rádióparancs: „vonuljon vissza a hadosztály területére." A századparancsnok Drakinón át Rosszosra megy. Onnan a gépkocsival a hadosztályhoz, Sztarij Oszkolba megy, s jelentkezik a hadosztályparancsnokságon.

Harcaink egyik legnehezebb napja. Ebbe a községbe századunk úgy 11 óra körül ért be, mint a hadosztály utóvédje. Beérkezéstől számítva kétórai pihenőt kaptunk. Még fedél alá se kerültünk, amikor a község keleti kijárata felől egy hatalmas dörrenés remegtette meg a házakat. Ezt követően, mint valami felrúgott hangyaboly, mozgott a falu. Rohant és menekült a községben lévő 4. és 35. gyalogezred, de magával ragadta a mi századunk három szakaszát is, úgyhogy a pánik végén csak Versényi százados a hírvivőivel, egy tüzér százados és az én szakaszom maradt a községben, a többi a nagy zűrzavarban – tulajdonképpen ok nélkül – elfutott. De ez az eszét vesztett futás oly gyorsan pergett le, hogy gondolkozni sem volt idő. A mi századunk egy keletről nyugatnak húzódó széles utcán lévő négy házban kapta pihenőhelyét. Az én szakaszom az utca bal oldalán, a II., III. és IV. szakaszok pedig a jobb oldalán telepedett meg. És ez volt az egyik oka, hogy el nem ragadott bennünket a tömeg. A másik ok pedig az volt, hogy nem hittem el, hogy riadó van, azaz Versényi százados úr parancsára vártam, minthogy a községbe való beérkezéskor azt mondta, hogy ő szervezi meg a védelmet. Vártam tehát az utcán ácsorogva parancsnokomra, és néztem a futó tömeget. Istenem! Mi lenne, ha ennek az oktalanul futó tömegnek szíve helyére betehetném Vidák István őrvezető szívét?! Amint ott a futókat nézve tűnődöm az emberi gyengeségen, hozzám lép egy 35. gyalogezredbeli hadnagy és megkérdi, hogy miért ácsorgom ott?

– Itt a helyem. – válaszoltam.

– Riadó van! – üvölt rám a gyalogos csapatcsendőr hadnagy.

– Engem még nem riasztott senki. – mondtam.

– Gazember! Itt akar maradni! Át akar szökni az ellenséghez! – ordított rám dühösen, majd jól mellbe vágott a puskatussal. Ami azután következett azt nem teszi ki „barátom" az ablakába. Szerencséjére azonban gazdám is előkerült, és ő vette ki a kezemből. Ekkor tudta meg, hogy kibe kötött bele. Bocsánatot is kért, de én elutasítottam, mondván, hogy én gyáva, futó emberrel nem foghatok kezet! Ezután még párszor láttam ezt az alakot, de szóba sem álltam vele soha. Mindig arra gondoltam, hogy ez az embereknek az a típusa, akire szoknyát kellene adni és katonák helyett pulykák közé kellene küldeni a gyáva kutyát, aki oly mohón forszírozta akkor a menekülést.

Szegény gazdám és a tüzér százados a védelem megszervezésén dolgozott, s ezen munkálata közben érte a pánik. Én tőle vártam a parancsot, ő hozzám jött érdeklődni, hogy mi van. Most megismétlődött a 13-i bolgyirevkai szereplésünk. A tömeg elfutott. Századparancsnokom parancsa: „A rohamszakasz a községben tartson ki! (Hát mi más is lehetett volna, mikor csak mi voltunk ott, senki más?) Én a menekülőket megpróbálom felfogni és Drakinónál harchoz rendezni!" Tiszteleg, szánra ül és hajtat mint a szélvész az eszét vesztett tömeg után.

Eközben a fiúk felmelegítették jéggé fagyott kenyerüket és konzervet, s hozzáláttak az evéshez – háromnapos küzdelem után először. Nekem hűséges harcostársam, Papp Sándor szakaszvezető nyomott a kezembe két szelet meleg kenyeret kibélelve forró konzervvel,[136] *s biztatott, hogy gyorsan egyem meg, mert jó meleg.*

---

[135] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[136] Értsd: konzervhússal.

Az első nagy dörrenés egy híd felrobbantása volt. Ez okozta a pánikot is. Ellenséget senki sem látott. Pedig a körvédelem a gyalogság részéről fel volt már állítva. Jelen pillanatban délkeleti irányból, a 163,9-es és 194,8-as magassági pontok között elterülő mocsaras részről tüzérségi és aknatüzet zúdít az ellenség a községre.

Faltam a konzervvel bélelt kenyeremet, majd elindultam a szomszéd ház felé, ahonnan már délkeleti irányban a terep áttekinthető. Úristen! Cirka 500 méter mélységben, 150 méter kiterjedésben orosz gyalogosok sítalpakon törnek előre Repjevka felé. De az él már itt is van a nyakunkon 300-500 méterre. „Riadó! Tüzelőállás a házak mellett vonalban!" Rohant a szakasz, mintha egy lelke lett volna. Magam már lőttem is az élt. Csakhamar beavatkozott a három golyószóró is. Szerencsére a meleg szobában a befagyott tűzgépek kiengedtek, s így mind működött. Három golyószóró, hét géppisztoly és 19 karabély ontotta a tüzet. Amikor pedig már dobótávolságig beérkeztek, akkor a jobb dobók kézigránátot dobtak. Az orosz a kézigránátok robbanására megtorpant, ami újabb lelket öntött a huszárokba.

Dolgozott mindenki úgy, ahogy azt el lehet képzelni. De kellett is dolgozni, mert itt valóban az életünkért harcoltunk. Volt pár orosz, aki befutott a vonalunkba, de ezeket is kiirtották a huszárok. Szántó István[137] *őrvezető beigazolta, hogy egyedül öt muszkát szúrt le. Egy ilyen beszivárgó orosz, anélkül, hogy közeledését észrevettem volna, hátulról tomporomba szúrta szuronyát, de szerencsére szőrmebundám és egyéb vastag téli öltözetem felfogta a szúrást, így a szurony csak pár centiméternyire hatolt be az izomba. A fő pedig az volt, hogy mielőtt másodszor döfhetett volna, Szántó őrvezető átszúrta a torkát. Ez volt Szántó ötödik orosza.*

Most azt hittem, minden elvész. Valami szörnyű ordítással tört elő az orosz. Jó csak az volt benne, hogy részegek voltak, és fej nélkül cselekedtek. Láttam, miként korbácsolták őket tisztjeik előre. Egy pár ilyen hajcsárt sikerült is leterítenem. De hiába volt a hajcsárok szorgalma is, mert kézigránát-távolságból mindig visszafutott az ordító tömeg. Nekünk pedig az volt bőven; a lőszeres szánokról a két kocsis hordta szaporán.

A harc javában dúlt még, amikor kétszer is motoros hírvivő érkezett, hogy vonuljak vissza. A harci zajban képtelen lettem volna embereimet összeszedni, így a visszavonulást nem kíséreltem meg. Hiába volt az orosz túlerő, hiába volt minden erőlködés. Minden megtört a hűséggel, jósággal és becsülettel felvértezett magyar huszárok fegyverei előtt. Cselhez fordult tehát az orosz. Szerdjuki és Buturki között délnyugatról akarták elvágni visszavonulási utunkat, de erre kutyául ráfizettek. Ugyanis nyugat felé történő futásuk közben hat orosz repülő – nyilván velünk összetévesztve – jól megbombázta és géppuskázta őket. Majd pedig a hat orosz gép után három német is rájuk támadott. Így tehát három részről lettek megnyírva, s ettől a társaságtól már nem kellett félni.

Éppen összeszedni készültem embereimet, amikor – most már harmadszorra – odarobogott a motorkerékpáros német őrmester Dorn Nándor[138] *szakaszvezetővel és jelentik: – Oemichen alezredes úr parancsára azonnal tessék visszavonulni, mert ha nem, az alezredes úr leváltja a főtörzsőrmester urat!*

– Igen, visszavonulok, de nézzenek oda – mutattam az előttünk elterülő, hóval fedett területre –, azt mind a mi fegyvereink intézték, s ha ezek után is kifogása van ellenünk a németnek, hát váltasson le!

A német őrmester arca örömtől ragyogott, és becsülgette, hogy vajon hány halott lehet a hóban. 200-ra becsülte a német az orosz hullák számát, majd begyújtott és elmentek.

Később tudtam meg, hogy a Repjevkánál ránk törő ellenség két századnyi orosz sítalpas lövész volt.

Félve vezényeltem gyülekezőt. Féltem, mert most fog kiderülni, hányan maradtunk. Vidák és Kamper már hiányzott a 36-ból, így reggel 34-en voltunk. Ebből két fő a lőszeres szánoknál volt. Maradt küzdő 32 fő, s ennek a 32 főnek kellene most összejönni.

– Kimbauer! Olvassad hányan vagyunk! – mondtam neki.

23 fő alázatosan jelentkezett. Remegtem. Féltem, hogy már nem jön több.

– Most 27-en vagyunk – szól valamivel később Kimbauer.

Istenem, csak megkerülne még a hiányzó 5 fő!

– Ott jönnek négyen! – kiált fel Szita Jenő,[139] *a keszthelyi kovács!*

Édes Jóistenem! Hát így vigyáztál ránk? Így őrködtél felettünk? Így óvtad fiaidat?

---

[137] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[138] Dorn Nándor (Sopron, 1912. – ?) tartalékos tizedes.

[139] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

– Ki hiányzik fiúk? – kérdezem.

Nézegetik egymást az emberek, de nem felel senki. Az röpködött az agyamban, vajon ki az, akit oda kellett adnom a 200-at kitevő muszkáért, amikor felkiált Szántó őrvezető:

– Ott jön még valaki!

– A Füstös[140] *huszár – szólt bele Kimbauer.*

Szólásra erőm már nem volt. Menetet intettem. Elfordultam. Gyermek voltam, sírás vett erőt rajtam. Nem tudtam magamon segíteni. Gyorsan, nagyokat lépkedtem, nehogy valaki belelásson megfagyott arcomba és meglássa rajta a koszorút, amit könnyeim rajzoltak. Nem mondom, nem voltak azok szégyellni való könnyek, mert a testvéri szeretet könnyei voltak, de mégsem szabad hogy meglássák ezek a mögöttem egy emberként mozgó hősök, hogy sír az, aki őket annyiszor rohamra vezette.

Igen! Az én Jóistenem megsegített bennünket. Erősek voltunk, az ütközetet megnyertük. Mindannyiunkat megtartott, csak engem alázott meg. Tőlem könnyeket követelt a győzelemért és Általa megmentett bajtársaimért. Így adta tudtomra, hogy velünk van, fölöttünk őrködik. Felhívott, hogy jóságában, segítségében bízni soha meg ne szűnjek.

Amikor Repjevkát elhagytuk és biztonságban éreztem magunkat, megállítottam embereimet. Szembe néztem velük. A 30 fokos hidegben négy nap, négy éjjel, fedél nélkül talpon volt már ekkor ez az utóvédsorsra ítélt, ellenség prédájául odavetett kis csapat. Hűséges szemeik mélyen bent ültek éhségtől, fáradtságtól, álmosságtól megviselt arcukban. Ahogy a nap beleragyogott arcukba, úgy néztek ki, mintha mindannyian óriáskeretű fekete szemüveget viseltek volna. Ott állt a két lőszeres szán is, lovaik mellett a két kocsis, akik míg mi harcoltunk, gondoskodtak a lőszerpótlásról. 33 fáradt, becsületes szempár meredt rám várva, hogy csak egyet is szóljak hozzájuk. Vigyázzállást vettem fel, kihúztam magamat úgy, ahogy a szörnyű fáradtságtól összezsugorodott izmaim engedték. Tisztelegtem az emberfeletti küzdelmet hősiesen megvívó katonáimnak. Felemelkedett a 33 fáradt kéz is, s csak az enyémmel egy időben hagyta el a huszársapkák szélét. Aztán beszéltem:

– Fiaim! Megnéztétek-e legalább, hogy milyen eredménnyel végeztük feladatunkat?

– Jól megnéztük – volt a felelet.

– Fiaim! Férfiasan viselkedtetek! Ragyogóan harcoltatok! Mindenki egyformán kivette a részét. Az, hogy mindannyian élünk azért van, mert támogattuk egymást. Édesanyánk, az önvédelmi harcát vívó Magyarország nevében köszönöm Nektek! Külön elismeréssel adózom a két kocsisnak, Födő[141] *és Szabó*[142] *huszároknak, akik önkéntes elhatározásból, életük kockáztatásával is pótolták a lőszert, de főleg a kézigránátot, hogy abban a harc egész ideje alatt hiány nem volt. Tudja mindenki, hogy az orosz támadás a kézigránátokon tört meg. Viszont ahhoz a két kocsis ügyessége kellett, hogy a kézigránát el ne fogyjon. Födő és Szabó huszárok! Ennek az ütközetnek a megvívásában Titeket ugyanannyinak tartalak, mint magamat!*

Ezután számba vettük a sérüléseket. Én kaptam egy szuronyöfést, amit itt a szabad ég alatt hóval kimosott és bekötözött Peresztegi[143] *őrvezető. Több bajtársam ruhája át volt lőve. Füstös huszár hóköpenyének bal alsó része volt lelőve. Ezt egy tűzgép kaphatta el, de neki nem volt baja. Nekem a nyakamban lógó irhakesztyűmön volt 11 lyuk; ezt is egy jól irányított tűzgép találhatta el. Hát ez a nap igazán katonaszerencsében bővelkedő napja volt a 7. könnyű hadosztály huszászázad rohamszakaszának!*

Amikor itt az Isten ege alatt, a csillogó orosz hóban megbeszéltük az előbbieket, kicsit megpihentünk. Volt a szánon két kulacs rumom, azt lenyeltük 34-en, testvériesen elosztva, s utána elindult az árván hagyott csoport. Meneteltünk századunk után, de a folyton ismétlődő, váratlan események zűrzavarában csak 10 nap keserves küzdelmei után, 24-én este 20 órakor értük őket utol Sztarij Oszkolban. Századparancsnokom azt hitte, már nem is élünk. Pedig éltünk és szerettük volna beérni századunkat. De útközben felettes hadosztály-parancsnokságunktól és a IV. hadtest-

---

[140] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[141] Födő Ferenc (Ördöghegy, 1907. február 19. – ?) huszár. Második frontszolgálata során 1944. július 24-én, az 1. hadsereg galíciai hadműveleti területén, Grabicznál, mint a 7. felderítő osztály katonája aknagránátszilánk-sebesülést szenvedett.

[142] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[143] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

parancsnokságtól olyan feladatokat kaptam, amiről a századparancsnokom nem tudott. Ezeknek a háládatlanabbnál háládatlanabb feladatoknak végrehajtásában telt el az a 10 nap, mire csatlakozhattam századunkhoz. Mind a 7. hadosztálynál, mind a IV. hadtestnél tudták, hogy szakaszom január 12-e óta nem volt fedél alatt. Tudták, hogy főtt ételt 12-e óta nem kaptunk. Tudták, hogy az időjárás ezeken a napokon –25–42 fok között váltakozott. Azt is jól tudták, hogy a szakasz 12-e óta minden éjjelt és nappalt térdig érő hóban menetelve, egyik községből a másikba járőrözve, vagy legjobb esetben erdőben megpihenve töltött. Továbbá azt is tudták, hogy parancsnokomat a másik három szakasszal hová rendelték. Mégsem tették meg, hogy kikülönítésünket, utóvédsorsra ítélésünket, az ellenség prédájára való visszahagyásunkat vele is közöljék. Tájékozatlanságában ő pedig azt hitte, hogy Repjevkánál mégiscsak felfalt bennünket az orosz tömeg. Töprengett, tehetetlenül emésztette magát, amiért akkor otthagyott bennünket a község védelmére.

Egy, csak egy ember volt, aki így árvaságunkban is törődött velünk. Ez pedig Oemichen német páncélos alezredes volt. Ő mindig megtalálta a módját, hogy találkozzunk. De sohasem jött üres kézzel: legalább egy kis tömény italt mindig hozott. Főtt étellel persze ő sem tudott szolgálni. Nem is kértem soha mást, csak lőszert. Legyen bármi – mondtam magamban –, de ez a német soha ne tudja meg, hogy kitaszítottnak érzem magamat. Sajnos ez az ember is megfagyott 19-én Dimitrijevkánál, s e naptól már csak parancsokat kaptam, semmi mást.

Repjevkáról Drakinóra mentünk, mert ott véltem csatlakozni századunkhoz. Már nem voltak ott, de a hadosztály-parancsnokság minket ott fogott a község védelmére. Itt a község keleti kijáratánál, az országúton voltunk tábori őrs szolgálatban másnap 10 óráig – különösebb baj nélkül.

1943. január 16.

Pihenő, szervezés. A század a hadosztály gyorstartaléka. Elhelyezés Sztarij Oszkolban.

Tokap, Viszljanka és Preobrazsenyka községek felderítésére rendeltek. Éjjelezés a Rogovatoje–Rosszos országúton, 96,7-es háromszögelési pontnál az erdőben, tábori őrs szolgálatban. Ellenség nem jött. Harcostársaim mind egészségesek.

1943. január 17.

Nagy Mihály zászlós és Orkonyi Attila zászlós felderítésre gépkocsikkal Szoldatszkojéra, illetve Rogovatojéra megy. Nagy Mihály zászlós Szoldatszkojén ellenséges sícsapat tüzébe kerül. Utóbbira Rogovatojén egy ellenséges páncélos tüzel.

Reggel 9 órakor Rogovatoje délkeletre kellett bevonulnom. A községben a 35. gyalogezred védett. Nyomban indítottak Viktorovka község, illetve házcsoport felderítésére, a Potudany folyó három felé ágazásához. Velünk egy időben érkezett egy 60 főből álló orosz járőr is. Ezekkel felvettük a harcot. Hat halottja maradt ott az orosznak és öt került fogságunkba. A többi Kljucsi felé visszavonult. Részünkről egy fő a veszteség. A Plotavánál megmentett Tomsics Flórián huszár megsebesült: nyaklövést kapott. Bekötözés után a hadosztály vezérkari főnöke vitte hátra személyautóval. Most már csak 33-an vagyunk. Éjjelezés Rogovatoje északkeleten, a Potudany kettéágazásánál. Feladat: az ott összehajló három út és a Potudany völgyének lezárása. Ellenség nem mutatkozott.

1943. január 18.

A század Danzinger német tüzér alezredes[144] csoportjához nyer beosztást. 20 fő tüzér és Gyurkovics főhadnagy[145] alatt egy géppuskás hadtápszakasz kerül Versényi százados parancsnoksága alá. Mint gyorstartalék hét gépkocsival rendelkezik, gépkocsikon tűzfegyverek elosztva. Riadókészültség.

Malinova és Osztrjanka felderítése. Ellenséget egyik községben sem találtunk. Most Osztrjanka keleti szegélyén tábori őrs szolgálatban éjjelezünk. Esemény: a reggeli szürkületkor északkelet fe-

---

[144] Danzinger (Denzinger) német tüzéralezredes egy hadtestközvetlen nehéztüzér-csoport parancsnoka volt, mely 1942. december 31-én a 2. hadsereg IV. hadtestének északi arcvonalszakasza mögött alakult. Alárendeltségébe a magyar IV/2. gépvontatású közepes tarackos üteg, a szintén magyar 151. és 152. gépvontatású 30,5 cm-es nehéz mozsár ütegek és a német 861/2. gépvontatású 21 cm-es nehéz mozsár üteg tartozott. A nehézmozsár-ütegek már a magyar arcvonal 1943. január 12-i áttörését követően szovjet kézre kerültek. A német tüzéralezredes személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[145] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

lől orosz járőr tört be a községbe. Visszalöktük őket: nyolc orosz fogságba esett, öt orosz pedig elesett. A nyolc fogoly és a halottak is magyar egyenruhában voltak. Ezért tudtak bennünket megtéveszteni. Ezért sikerült nekik a betörés is. Ezen cselekedetük miatt élnem kellett volna a hadijoggal, mely az ilyen esetekre a helyszínen való agyonlövést is lehetővé teszi. Ezt azonban mégsem tettem, hanem az egyenruhánkat bitorló nyolc foglyot kihallgatás végett bekísértettem azzal a kérelemmel, hogy a kihallgatás megtörténte után egy szálig irtsák ki őket, mivel bizonyára ők is kiirtották a rajtuk lévő magyar egyenruhák hajdani viselőit.

Ebben az ütközetben tőlünk megsebesült a bal lábára **Búzás József** *huszár, és én is kaptam kézigránát szilánkot a hátamba. Őt is a hadosztálynak adtam át kórházba szállítás végett, s tudtommal a vezérkari főnök saját személygépkocsiján küldte őt a tábori kórházba.*

12-e óta most már négy emberemet vesztettem el. 36-ról lefogytunk 32-re. Sajnáltam azt a négy jó katonámat. Vigasztaltak ugyan, hogy nem olcsón adtam oda őket, de mégsem tudtam belenyugodni. Jó, Tomsics és Buzás majd meggyógyulnak, még Vidák is bevonult a Hadak Útján Isten táborához, de arra, hogy – mint később megtudtuk – Kamper őrvezetőt két törött lábával otthagytuk a fagyos hóban, valami szörnyű, szívet tépő volt visszagondolni.

1943. január 19.

További riadókészültség. Hadosztályparancsnok Csoknyai ezredes.

Visszavonulás Dimitrijevka délkeletre, a 82-es magassági ponttól 1 km-re nyugatra lévő erdős dombnyúlványra. Ott tábori őrs szolgálat. Feladat: osztrjanka–rogovatojei út ellenőrzése és Osztrjanka község szemmel tartása. Itt jó dolgunk volt. A hegy horhosaiban, a fák között tüzelhettünk. Nem kellett félni, hogy az ellenség észrevesz bennünket. Hát volt is nagy szalonnasütés, konzervmelegítés és fekete főzés. Körbe raktak tüzet a harcosok, és úgy, a kör közepén tartózkodva melegedtek, és hát bizony horkolt is némelyik. Itt én is aludtam vagy két óra hosszat. Nem is akartam innen elmenni. Ellenség egyáltalán nem mutatkozott.

1943. január 20.

Körletáthelyezés a 109. ellátó oszlophoz, lőszer- és élelmiszervételezés. 6 h-kor Vinkó Ferenc zászlós[146] alatt járőr megy a Siebert-csoporthoz[147] érintkezés-felvételre.

10 órakor történt meg kilenc kínos nap után először, hogy leváltottak. Egy szakasz gyalogos érkezett egy hadnagy vezetésével. Írott parancsot hozott, amely szerint én W. Borovaja Potudanyra menetelek, onnan pedig gépkocsin századunk után szállítanak bennünket. Nagyon fáradt voltam, örültem a bevonulásnak. Hittem gazdám bölcsességében. Tudtam, hogy kapunk legalább 24 órás pihenőt, ha nem is többet. És tudtam, hogy a föld alól is meleg ételt varázsol örömében, ha megérkezünk. Meg-meg sajdult a szívem, amikor az elveszett négy huszárom eszembe jutott. De talán csak megérti majd, hogy nem tehettem egyebet. Nem kapkodhattam el a felénk röpködő lövedékeket. A magam szuronysebére nem is gondoltam, pedig fájt és a bal lágyékmirigyeim is feldagadtak már a láztól. Meg azért is ki fogok kapni, hogy miért nem vonultam be előbb. Bizonyosan azt fogja fejemhez vágni, hogy ha Repjevkát az első visszavonulási parancsra feladom, akkor nem szakadok így le, és azzal kikerülhettem volna ezt a nagy huzavonát.

Ilyen gondolatok között bandukoltam fáradt szakaszom előtt, mikor a Rogovatoje–Dimitrijevka útkeresztezésnél, 138,8-as magassági pontnál a következő írásbeli parancsot kaptam: „A délre,

---

[146] Vinkó (később Szemerédy) Ferenc (Budapest, 1915. február 20. – Budapest, 1992. szeptember 2.) tartalékos huszár zászlós, később tartalékos huszár hadnagy. 1943. január 8. és február 12. között mint a komáromi 22. gyalogezred lovasszakaszának parancsnoka a 2. hadsereg hadműveleti területén frontszolgálatot látott el. 1943. január 25-én Sztarij Oszkol városában sebesülés érte. 1944. augusztus 1-jétől az érsekújvári 6. felderítő osztály huszárszázadának szakaszparancsnokaként újból harctéri szolgálatot teljesített, s szeptember 24-én a Kárpátokban az 526-os magaslaton könyöklövéssel megsebesült.

[147] Siebert német altábornagy csoportja a Don menti arcvonalon 1943. január 15-én alakult. Több német gyalog- és sízászlóaljat, illetve tüzérosztályt, valamint a magyar III. hadtestet foglalta magába. Az urivi harcok során visszavonulásra kényszerült 7. könnyű hadosztály nem tartozott a kötelékébe. Feladata volt biztosítani a német 2. hadsereg voronyezsi hídfőjében lévő alakulatainak kivonását, biztonságos elszakadását és visszavonulását. Siebert, Friedrich (Ludwigshafen, 1888. augusztus 7. – Würzburg, 1950.) altábornagy a fenti beosztását megelőzően 1942. október 10-től a keleti hadszíntéren a német 2. hadsereg 57. gyaloghadosztályának parancsnoka volt.

Sztaro Nyikolajevszkaja felé húzódó erdőparcellából ellenséget jelentettek. Derítse fel az erdőt és az eredményt hozzám Logvinovkára jelentse! 7. könnyű hadosztály vezérkari főnök." Szívemben tele keserűséggel felolvastam a parancsot katonáimnak is, hogy tudják, milyen parancsot kaptam. A két lőszeres szánt továbbküldtem a Borovaja Potudany partjára, Logvinovka alá. 29 oroszlánommal pedig nekivágtam a cirka 500 méter szélességű és három kilométer hosszúságú erdőnek. Hogy átfogjuk az egész erdőt, „Csatárlánc!"-ot vezényeltem 20 méteres távközökkel. Nem volt már kedvem különösebb megbeszélést tartani. Az a földrengető igazságtalanság, amit fölöttes parancsnokságom 15-e óta velünk elkövetett, már-már a kedélyemre ment. Agyoncsigázott, minden elismerést megérdemlő, derék harcostársaimra már rá se mertem nézni. Szívfacsaró volt látni, hogy napról-napra miként mentek össze ezek a derék emberek.

Mentünk tehát előre anélkül, hogy valaki is megmukkant volna. Én azon gondolkoztam, hogy társaim egyszer majd, vagy talán már most is engem okolnak a sok szenvedésért. Azt, hogy háborúban vagyok, nem pedig nászúton, a magam részéről számításba vettem, és a fáradalmakat ennek megfelelően is viseltem. Csak az nem fért a fejembe, hogy ha már annyira ki is használnak, hát miért nem adnak már a kilenc napos talpalás után legalább egy éjszakai pihenőt vagy egy csajka főtt ételt?

Így, tele keserűséggel, kezemben lövésre tartott géppisztolyommal vonszoltam magamat a térdig érő hóban, sűrű, fiatal fenyvesben, amikor rémületemre az egyik fenyőlomb mögül, előttem 4-5 méterre egy orosz géppisztolycső meredt rám. Jóistenem azonban itt is vigyázott rám. Rémületem ellenére is adott annyi lelkierőt, hogy a célzó oroszra rákiáltottam: „Dole pusku!"[148] *Az orosz leeresztette a géppisztolyát. Most újból rászóltam az oroszra: „Dajtye pusku!"*[149] *Erre ő mondott valamit, ismét célba kapta géppisztolyát, de én voltam a gyorsabb: megelőztem a lövésben. Bal karját törte és két vállát találta sorozatom. Ő is kihúzott 5-6 lövést, de azok már elém, a hóba vágódtak, mert törött karja leejtette a géppisztolycső végét.*

Tizenegyed magával volt a megsebesített orosz főhadnagy az erdőben. Valamennyien foglyul estek és a 4. gyalogezrednek adtuk le őket az erdő teljes területének átvizsgálása után. Mi pedig Borovaja Potudany helyett Logvinovkára, a hadosztályparancsnoksághoz vonultunk be, és a község keleti részén éjjeleztünk tábori őrs szolgálatban. A bevonulásból, illetőleg a századunkhoz való szállításból nem lett semmi, megint megcsaltak bennünket.

1943. január 21.

14 h-kor riadó.

Borovaja Potudany községen keresztül Arhangelszkoje nevű községbe rendeltek, ahová úgy 11 óra körül érkeztünk be. Innen azonnal kelet felé irányítottak a Sztaro Nyikolajevszkaja felé vezető útra, a 226,2 háromszögelési ponthoz, ahol a két út összefutását kellett lezárnunk.

1943. január 22.

Terv a fegyveresek Csernyankára való áthelyezésére. A hadosztály marad.

Fenti helyen hajnali öt órakor megjelent egy cirka 50 főből álló orosz járőr. Ezeket sikerült csapdába csalni és tűzrajtaütéssel, valamint kézigránátokkal megsemmisíteni. Négy sebesült oroszt fogtunk el. Ezeket Sepa huszárral kikérdeztük, majd sürgősen beküldtem őket Arhangelszkojébe a hadosztályparancsnoksághoz. A rajtaütés helyén 31 orosz maradt halottan, vagy járni sem tudó sebesülten; a többi elfutott. Szörnyű hideg volt. Félóra elteltével minden halott és sebesült csonttá fagyott.

Reggel, úgy 9 óra körül meglátogatott a IV. hadtest vezérkari főnöke,[150] *s ismételten ígéretet tett leváltásunkra. Ez azonban most is ígéret maradt. Az esti alkonyat beálltával berendeltek bennünket Arhangelszkoje keleti szélére, s itt voltunk harcelőőrsben 23-án reggelig, de ellenség nem jött. A huszárok mind egészségesek.*

---

[148] Le a puskát!

[149] Add ide a puskát!

[150] Nádas Lajos (Pécs, 1902. március 4. – Cleveland, 1968. december 5.) vezérkari ezredes. 1942. december 6. és 1943. május 1. között mint a IV. hadtest vezérkari főnöke részt vett a 2. hadsereg keleti hadszíntéri hadműveleteiben. Ezt követően 1945. március 5-ig a Vezérkar Főnöke 1. (hadműveleti) osztályát vezette.

1943. január 23.

Délután a Vinkó-járőr bevonul. 5 h-kor a Hertelendy-járőr Novo Melovojéra indul. Feladata: érintkezés felvétele a 696. ezreddel.

10 órakor leváltott egy gyalogos szakasz. A hadosztály vezérkari főnök parancsot adott, hogy meneteljünk Sztarij Oszkolba, s ott jelentkezzek századparancsnokomnál a 217-es eligazító állomáson. Nekilendültünk hát az útnak, de szép reményeink most is szertefoszlottak. Most egy ismeretlen vezérkari őrnagy állított le, és egy Kocsatovka nevű község felderítésére küldött. Sohasem láttam ezt az örmény kinézésű embert, ezért kértem, hogy igazolja magát és adja írásba a parancsot. Ezt meg is tette: a velünk, illetve hadosztályunkkal egyesülő 6. hadosztály vezérkari főnöke[151] *volt, és most már ő látta el nálunk is a vezérkari főnöki teendőket, mert szegény Létz vezérkari százados ...-nál* [olvashatatlan településnév – a szerzők] *elesett és így hadosztályunk vezérkari főnök nélkül maradt.*

Átvettem az írásbeli parancsot. Nem kérdeztem a vezérkari őrnagytól semmit. Tisztelegtem és indultam. Igyekeztem nem elárulni, de a vezérkari őrnagy, úgy látszik, leolvasta arcomról a keserűséget, mert megállított és ezeket mondta: „A főtörzsőrmester úr engem még nem ismer. Én sem láttam még Önt soha, csak most. De ismerem. Az Ön neve fogalom a 2. hadsereg vezérkarában. Tudom, hogy igazságtalan, amit most Ön és derék huszárai ellen teszek. De higgye el, hogy harccsoportunk szakaszparancsnokai közül most már csak az Ön személye és derék huszárai azok, akikre építeni merek. Kérem, vegye ezt szó szerint és közölje szakaszával is. Isten vezérelje Önöket!"

Az előlegezett elismerést külön közölni nem kellett, mert ott álltak a fiúk körülöttem és legalább a fele hallotta. Nekivágtunk tehát és lassan vonszolgattuk magunkat Kocsatovka felé. Fáradt volt mindenki. Hogy is ne lettünk volna azok, hiszen ha nem is mentünk, akkor is csak toporogni lehetett, mert különben megfagytunk volna. Délután három óra lehetett, amikor Kocsatovkára értünk. A község üres. Utcáin mozgás nem észlelhető. „Jól van, ezt is könnyen elintéztük" – mondom a fiúknak. Azon gondolkoztam, visszamenjek-e azonnal a vezérkari őrnagy által parancsolt községbe jelentéstételre, vagy megpihenjek itt, ebben a községben? Közel voltunk már Sztarij Oszkolhoz, és sajnáltam visszafelé menni. De mégis arra határoztam el magamat, hogy máris indulok. A község északi kijáratánál szándékoztam egy félórás pihenőt tartani.

Már meneteltünk észak felé, amikor az egyik ház udvarából kibújt öt német, akik lelkendezve integettek, és németül kiabálva, sítalpakon igyekeztek felénk. Amikor úgy 150 méterre értek, gyorsan levágódtak és tüzelni kezdtek. Igen! Jó volt a trükk, de mi is ismertük már az orosz ravaszságot. Kimbauer szakaszvezető még azt is észrevette, hogy ezek csak ugatták a német nyelvet. Tehát résen álltunk, s még csak meg sem tudtak mukkanni, mire Kimbauer csak úgy állva kilőtt golyószórójából egy tárat, de ugyanebben a pillanatban lőtt Füstös huszár is. Két „német" ottmaradt, három futni kezdett, de ezeket is lelőtték a fiúk. A három futó közül egy szörnyet halt, kettő láblövést kapott. Német ruhába bújt oroszok voltak. Az egyiket ki tudtuk még hallgatni, a másik azonban igen nyöszörgött, mert mindkét lábát roncsolta egy jól célzott golyószóró-sorozat. Természetesen itt is érvényesítettük az álruhába öltözöttekre vonatkozó hadijogot.[152] *Több oroszt a községben nem találtunk. A kikérdezett sebesült is azt állította, hogy öten voltak. De ők nem katonák, hanem partizánok. Hát én a legjobb tudomásom szerint azt az öt partizánt láttam egész életemben.*

Hajnali három órakor találtam meg az örmény kinézetű vezérkari őrnagyot, aki jelentésem megtétele után írott paranccsal indított útba Sztarij Oszkolba, a 217-es eligazító állomásra.

1943. január 24.

Délelőtt a Hertelendy-járőr bevonul. Aldrian vezérőrnagy,[153] Sztarij Oszkol parancsnoka dicséretét küldi Versényi századosnak e bizonytalan helyzetben is pontosan végzett járőrözésekért.

---

[151] Szőke Endre (Besztercebánya, 1905. augusztus 5. – Budapest, 1983. december 14.) vezérkari őrnagy, 1944. augusztus 1-jétől vezérkari alezredes. A 2. hadsereg keleti hadműveleti területén 1942. október 15-től a 6., majd 1943. február 17-től a 6., 7. és 9. könnyű hadosztályok maradványainak egyesítését követően az újonnan megalakított, s ezen felállásában rövid ideig működő 7. könnyű hadosztály vezérkari főnöke volt. 1944. február 1. és szeptember 23. között Magyarország szófiai katonai attaséja.

[152] Értsd: agyonlőtték őket. A nemzetközi hadijog lehetővé tette a harctéren elfogott, álruhába öltözött fegyveresek azonnali felkoncolását.

[153] Aldrian, Eduard, (Pola, 1888. április 26. – Graz, 1955. október 1.) vezérőrnagy, 1943. június 1-jétől altábornagy. A német 2. hadsereg kötelékében 1942. február 8. és március 1., illetve július 20. és szeptember 15. között a 95.

Reggel 6 órától, egész napos menet után este 20 órakor jelentkeztem századparancsnokomnál. Versényi hűséges katona volt. Szakaszomért valósággal rajongott. Személyem szent és sérthetetlen volt előtte. Most, amikor váratlanul beléptem szobájába, szinte dadogott, nem talált szavakat. Mindent szeretett volna tudni és mindent nekem adni, ami körülötte volt. Megölelt, elengedett, majd újra magához ölelt és vége nem akart szakadni a [érthetetlen szó].

Amint a fűtött szoba enyhe levegője megcsapott, én is kábult lettem. Nem is tudtam jól kiértékelni gazdám boldogságát. Azt tudom, hogy ezeket kérdezte tőlem:

– Hány embered fagyott meg? Hány embered esett el? Repjevkánál miért nem vonultatok be? Mit ettetek távolléted óta?

– Meg nem fagyott senki! El nem esett senki! Repjevkából a harmadik felhívásra elindultam, hogy bevonuljak Drakinóra százados úrhoz, de már nem találtam meg. Az első két visszavonulási parancsot azért nem teljesítettem, mert azok akkor érkeztek, amikor a csata a leghevesebben dúlt. Összeszedni a harc hevében úgysem tudtam volna szakaszomat, de a gyülekezés alatt úgyis felkoncolt volna bennünket egy szálig az orosz tömeg. [...] Az eredményt Dorn szakaszvezetővel és a német őrmesterrel, akik a halottakat személyesen is látták, megüzentem. Vissza a 7. hadosztály, a IV. hadtest, 6. hadosztály és Oemichen német alezredes úr parancsaira maradtam. Minden esetben írott parancsot kértem, amiket százados úrnak át is adok!

S letettem elé a mozzanatról mozzanatra sorba szedett írott parancsokat. Majd folytattam:

– Ezek a parancsnokságok nekem ismételten ígéretet tettek, hogy százados urat értesítik kikülönítésünkről, és én úgy tudtam, hogy az meg is történt!

– Nem értesített senki! Ez ideig azt hittem, hogy elvesztetek! – volt a válasz.

– Meleg ételt 12-e óta nem ettünk. Kenyeret, szalonnát, konzervet, az elhagyott katonai raktárakból szereztünk, ezekből táplálkoztunk, de leginkább hidegen fogyasztottuk, mert az ellenség elől való rejtőzés miatt tüzet rakni csak ritkán lehetett. Megsebesült Tomsics Flórián huszár nyaklövéssel és Búzás József huszár a ballábára. Magam két ízben sebesültem. [...] Mindkét sebesültet elküldtem a hadosztály segélyhelyre időben, megmaradásuk bizonyosra vehető.

Versényi kemény katona volt. De jelentésem most belemarkolt a szívébe. Könnyei kicsordultak. Szólni nem volt képes. Tisztelegtem és elmentem szakaszomhoz, akiket a század szolgálatvezetője már három orosz házban el is szállásolt. Sőt, már egy-egy csajka babgulyást be is töröltek bajtársaim. Az én ételem is ott gőzölgött már a padlón, ahová Bálint betessékelt. Mert hát nehogy azt higgye ám a magyar, hogy az orosz polgár házában asztal is van. Nem, nem. Náluk az asztal olyan ritkább házibútor, mint nálunk a zongora.

Nem mondom, eléggé családias volt ez a lakás. Az orosz család, mi huszárok 11-en, két malac, egy borjú és három tyúk volt bent. A kisborjú egészen megnyerő volt. Beillett volna magyar borjúnak is. Szép kis tarka ruhácskája volt, és leereszkedően nyalogatta a huszár bácsik bableveses csajkáját. Az a bolondos Szántó őrvezető nem is állta meg szó nélkül:

– Tessék csak odanézni – mondta –, az első rajnak már mosogatólánya is van.

– Igen, hát ilyen a városi élet – válaszoltam.

Bablevesemnek felénél tarthattam, amikor Bálint őrmester belép és rötyögve jelenti, hogy a százados úr parancsára a rohamszakasznak kétnapos pihenő!

– Ez már aztán beszéd Jenő fiam! De aztán alvás közben is gondoljál majd ránk!

Azt mindenesetre jól cselekszi ez az orosz néni, hogy kakast nem tart ehhez a három tyúkhoz, mert így legalább lehet nyugodtan aludni. A fiúk egy része már aludt. Én is gyorsan levetkőztem. Isteni érzés volt levetni a csizmát 14 nap után. Ahhoz, hogy a 15-én és 18-án kapott sebet megnézessem és újra köttessem, már nem volt lelkierőm. Gyorsan lefeküdtem és máris aludtam.

Már húzhattam [a lóbőrt] *vagy két órát, amikor a századparancsnokom egyik hírvivője, Zab*[154] *huszár felrázott és jelentette, hogy szakaszparancsnokig bezárólag minden csapattisztnek jelentkezni kell a német parancsnokságon, a tiszti szállóban. Az a sunyi Papp szakaszvezető félálomból odaszólt:*

– Ne kétnapos pihenő, ne!

Fájt, hogy fel kellett kelnem, de mosolyogni voltam kénytelen Papp mondásán.

---

gyaloghadosztályt irányította, 1942. október 19-től december 14-ig a 88. gyaloghadosztály vezetésével bízták meg, majd 1943. január 18-tól február 19-ig egy neve alatt megalakult hadosztály-harccsoport megbízott parancsnoka volt.

[154] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

Gazdám és a másik három szakaszparancsnok már vártak, s együtt mentünk. Volt a teremben már vagy 90 német és cirka 30 magyar tiszt. De itt volt rémem, az örményképű magyar vezérkari őrnagy is. S volt két tábornok is. Aldrian német tábornok állt most a csoport elé. Mellette állott a német vezérkari főnök, az örményképű és még egy vezérkari alezredes. A két magyar tábornok Ginszkey Oszkár[155] *a 6. és vitéz Szabó László, a 7. hadosztály parancsnoka volt, de ők csak hallgattak, nem szóltak bele semmibe.*

Aldrian tiszteleg és beszél német nyelven:

– Van Sztarij Oszkoltól északkeletre, kb. 13 kilométerre egy Kurszkaja nevű község. Az ottani sztaroszta[156] *fia idejött és jelentette, hogy ott már orosz katonaság van, és a lakosság közül, a német- vagy magyarbarátok közül már többet agyonlőttek, vagy felakasztottak. Eddig külön-külön két magyar és két német járőrt küldtem ki a község felderítésére különböző időben, de a négy járőrből egy sem tért vissza. Most kérek egy olyan önként jelentkező urat, aki elmegy, de megígéri, hogy hírt is hoz Kurszkajából. Amennyiben önként jelentkező nem lenne, úgy tisztekből fogok egy 20 főből álló járőrt összeállítani, és élükön magam megyek Kurszkajába, de meg kell tudni, mi van ott!*

Ezt a német beszédet az örményképű vezérkari őrnagy magyarra lefordította. Aldrian a német tisztekhez fordult, de nem jelentkezett senki. Most hozzánk, magyarokhoz fordult, de itt sem lépett elő senki. Versényi kérő szemmel nézett rám. Nem szólt ugyan semmit, de mégis megéreztem, hogy a kérő tekintet mögött a huszárbecsület megóvásának gondolata rejtőzik. Néma volt a szoba, hallgatott mindenki. „Rajtatok a hadosztály szeme!" – rázott meg Versényi fülemen átsuhanó bolgyirevkai hangja. Rossz érzés volt. Nem bírtam állni a rám tapadó tekintetet. Előléptem.

– Szegény! Megint jelentkezett! – sóhajtotta valaki a magyar urak közül.

Aldrian nevemet kérdezte, a vezérkari tiszt pedig feljegyezte. Most az örményképű magyar vezérkari őrnagy lép Aldrian elé és németül jelenti, hogy én szakaszommal most érkeztem 11 napos vállalkozásból. Magam is, embereim is letörtek. Talán mégsem kellene elküldeni. Most Aldrian hozzám fordult és ezeket mondotta:

– Tudomásom van róla, hogy Ön az áttörés óta csak ma este került szakaszával fedél alá. Ezért nincs lelkierőm éppen egy ilyen veszélyes, fárasztó feladat megoldására, most, a beérkezése után elküldeni.

Ezt az örményképű magyar vezérkari őrnagy szó szerint magyarra fordította, s maga részéről még hozzá is tette, hogy vannak itt olyanok, akik már egy hete itt pihennek Sztarij Oszkolban, menjenek el azok. Igen ám, de akkor már a fáradtságot nem éreztem. Felülkerekedett testemben, lelkemben a katona. Serkentett az önérzet. Hiszen ez a jólelkű vezérkari őrnagy tegnap azt mondotta ott az országúton, mikor Kocsatovkára küldött, hogy a „Tapody" név már fogalom a harcoló 2. hadsereg vezérkarában. Hát csak azért is elmegyek!

Mintha én lennék a teremben ácsorgók közül a legpihentebb, kihúztam magam [...], hadd lássák a németek, hogy magyar huszár áll a tábornokuk előtt, s beszéltem:

– Őrnagy úr! Alázatosan kérem megmondani a tábornok úrnak, hogy tisztában vagyok felőle, hogy senki nem tudhatja, miként végződik a most vállalt feladatom. Tábornok úr se és őrnagy úr se érezzen lelkiismeret-furdalást emiatt! Engem nem a tábornok úr és nem őrnagy úr, hanem a megtámadott Magyarország küld Kurszkajába! [...] Kérem a térképet és indulok.

A vezérkari őrnagy fordította, a tábornok hallgatott, majd elbocsátotta az odarendelteket. Térképet vett elő, és az örményképű őrnaggyal nézegették. Én pedig álltam az asztal mellett; egy kéz nehezedett a bal vállamra: vitéz Szabó László vezérőrnagy keze volt. Ő állt mögöttem Versényivel. Halkan, hogy a térképet tanulmányozókat ne zavarja, mondotta:

– Édes fiam! Amit most tettél, azt tudtam előre, hogy Te megteszed! Nagyon vigyázz, baj ne érjen! Sajnos, én már nem tudhatom meg, hogy mit végzel, mert az éjjel vesevérzéssel kórházba visznek. De ha Isten megtart bennünket, bármi ügyed is legyen az életben, első utad mindig hozzám legyen. Tudok eddigi mellőzéseidről, és tervem mindazt megelégedésedre kárpótolni. Addig is, amíg érdemeidről Arany Vitézségi Érmed tanúskodnék, köszönöm neked mindazt a fáradtságodat, ami-

---

[155] Ginszkey Oszkár (Oravicabánya, 1890. augusztus 11. – Budapest, 1944. március 7.) vezérőrnagy. A 2. hadsereg Don menti arcvonalán 1942. december 6-tól vette át a komáromi 6. könnyű hadosztály parancsnokságát. 1943. február 15-től az egyesített 6., 7. és 9. könnyű hadosztálybeli részek egységes vezetésével bízták meg.

[156] Orosz községi elöljáró.

vel a hadosztályom harci hírnevét emelni igyekezted, és külön köszönöm amit ma tettél, hogy a magyar tisztek becsületét a németek előtt nemhogy megmentetted, hanem azon emeltél! Vigyázz életedre! A Jóisten legyen veled!

Most a tábornok odaszólított a térképhez. Megmagyarázta merre kell mennem, s megígértette velem, hogy hírt hozok Kurszkajából. A részletekre az örményképű vezérkari őrnagy intézkedett. Az ekkor már 32 főre apadt szakaszomból huszad magammal indultam útnak. Visszamaradt a két kocsis és 10 [fő] *a harcosokból. Ezek a nagyon legyengültek, nősök, több családú*[157] *apák voltak. De azért ennek a 12 huszárnak is volt feladata. Ők tettek fogadalmat arra, hogyha az elvonuló 20 ember nem térne vissza, értesítik ezek hozzátartozóit. Erre a célra minden távozó átadott néhány megcímzett tábori lapot annak, akire ügyét bízta.*

Éjfél volt, amikor 10 szánnal – amelybe egy-egy kis orosz póniló volt befogva és minden lovat egy-egy gyalogos vezetett – elindultunk Kurszkaja felderítésére. Kb. 8 kilométert mentünk szánon, mire egy erdőhöz értünk. A térkép szerint ezen az erdőn túl volt a felderítendő Kurszkaja. Innen – nehogy az erdőből meglephessék – a szánokat két huszárral visszaküldtem az erdő szélétől kb. 1 kilométer távolságra abba az irányba, ahonnan jöttünk. Ott kellett nekik ránk várakozni. Mi pedig 18-an nekivágtunk az erdőnek. Nem tagadom, Aldrian német tábornok azon kijelentése, hogy előttünk már ebben a községben négy járőr eltűnt, foglalkoztatta a fantáziámat. Nagyon óvatos voltam, mert nem tudhattam, hogy mivel állunk szemben. De feladatomat mindenképpen meg akartam oldani. Meg is csinálom – gondoltam magamban. Mert hát mit is szólna az édesanyám, ha valamiként fülébe jutna, hogy fia nem teljesítette a kötelességét úgy, ahogy azt esküvel fogadta? Lassan mentünk. Út nem volt. Az erdőben térdig ért a hó. Vígasztalt, hogy emberi nyomokra sehol sem találtunk.

Talán egy órahosszat botorkáltunk már az erdőben, amikor eszembe jutott megnézni, hogy jó irányba haladunk-e? Villanylámpámmal megvilágítottam egy vastag fa oldalát. Jót mutatott, mert a mohos, megrepedezett oldaltól jobbra, 90 fokban mozogtunk. Megnéztem az iránytűt, az is azt bizonyítja, hogy keletnek tartunk. A sötétben két huszárt karon fogtam és ezt parancsoltam nekik:

– Ti ketten itt maradtok! Feladatotok hírt vinni Sztarij Oszkolba százados úrhoz, ha minket baj érne!

Bor őrvezető és Füstös huszár volt ez a vaktában kiválasztott két harcos. Nem volt lemaradni kedvük, de tudták, hogy ilyenkor nem alkuszom, s nem is szóltak semmit. Most 16-an voltunk, s úgy botorkáltunk az erdőben minden támpont nélkül. Amikor már azt éreztem, hogy – ha csak el nem tévedtem – ott kell legyünk a község előtt, leültem pihenni, hitsorsosaim pedig körém telepedtek.

Most még egyszer elsuttogtam, hogy mit akarok:

– Én elöl megyek, utánam Papp, utána Kimbauer, majd a többiek hat-hat lépésre egymás mögött! Mindenki az előtte haladó nyomába lépjen, hogy a fagyos hó ne nyikorogjon! A csoport végén jön Tóth tizedes, neki a feladata bajba jutás esetén hírt vinni Sztarij Oszkolba! Mindenki lövésre készen tartsa a fegyverét! Azonkívül legyen egy-egy kézigránát a bal kézben, hogyha közvetlen közelből tűzzel rajtunk ütnének – ami itt az erdőben könnyen lehetséges – azonnal dobással felelhessünk!

Most tehát hírvivéssel 10 gyalogos és öt huszár volt megbízva. Csak tud ebből a 15 emberből valamelyik hírt vinni?! E feladatom végeztével szinte mosolyogtam rajta, hogy milyen körültekintéssel szerveztem az óvintézkedést. De most már így a jó. De különben is, ha a katona eredményt is akar és élni is szeret, akkor nem lehet csak úgy hűbelebalázs módjára nekimenni az ismeretlennek.

Az utolsó pihenőhelytől 200 méter távolságot haladhattunk előre, amikor azt észleltük, hogy időnként valami úgy odahurzsolódik[158] *valamihez. Minden lépés után füleltem. De még csak sejtettem, hogy sítalpon ácsorgó ember csoszoghat a havon. Hős bajtársam, Papp szakaszvezető most hátulról meghúzta a köpenyemet. Ő is úgy vélte, hogy ott sítalpon csoszog valaki. Igen, én is azt hiszem, hogy úgy van. Bátraké a szerencse! Előre!*

Visszafojtott lélegzettel való lassú, igen hosszúnak tűnő menet után végre kibontakozott előttünk egy orosz viskó körvonala. De [a] *csoszogás is közelebbről hallatszott. Azt azonban ki tudtuk máris fülelni, hogy az a valaki nem az előttünk álló háznál köszörül. Megállj! Új intézkedés:*

– Papp, Kimbauer, Szántó velem jön! A többi ott, ahol éppen van, leül, fülel és vár!

---

[157] Értsd: több gyermekes.

[158] Értsd: odadörzsölődik.

Sokat beszélni nem kellett. Hiszen az effajta műveletekben már szakaszom minden tagja nagyapa volt.

– Itt előttünk sível csoszogó ember van! Ezt lerohanjuk és elkapjuk!

Lassan, lépésről-lépésre mozogtunk. Végre elértük az első faházat; most már mi is fal mellett voltunk. Lestünk, füleltünk, mindenki okos akart lenni. A közvetlen[ül] *következő ház volt az, ahonnan a csoszogás hallatszott. Az alak a ház egyik végéről a másikra járkált és úgy figyelt. Most már tudtuk ki ő. Csak azt nem tudtuk, hogy el tudjuk-e kapni anélkül, hogy előlármázná a többit. Mi akkor tudtunk láthatatlanul mozogni, amikor az orosz a ház déli végéről az északi felé sétált. A szél felőle fújt és a sí eléggé súrlódott. Egy kis fadorong ketrec féle mögött voltunk már, a csoszogó oroszhoz cirka 10 méterre, amikor észrevettük, hogy egy másik alak a ház falához támaszkodva mozdulatlanul áll. Ez az álló alak kétségbeejtő volt, mert nem tudtuk kivenni, hogy céloz-e már ránk, vagy csak figyel, vagy alszik. Sok idő nem volt a gondolkozásra. Háttal fordult felénk a mozgó.*

– Én és Kimbauer az állóra, ti ketten a mozgóra! Indulj!

És már kezünkben is volt a két muszka. Itt meg kell említenem, hogy abból a szempontból is tapintatosnak kellett lenni, hogy nem saját emberünkről van-e szó. Mert ezen a felszakadt, összekuszálódott arcvonalon sohasem tudhattuk, hogy ki hol van.

Az elkapott két sítalpas ember orosz gyalogos volt a 179. szibériai lövészezredtől. Az udvaron járó-kelő orosznál simán ment minden, ő szépen megadta magát, de az álló aludt, s amint álmából felriadt, üvölteni kezdett. Rátenyereltem a szájára, Kimbauer az én kezemre, de hiába nyomtuk bele ketten is vissza a szót, csak nyámmogott. Végül is Papp nem állhatta már és bedöfte szuronyát a hóna a alá. Akkor aztán elhallgatott, de páráját is kiadta. A halott muszkát a szélső ház kertjében letettük egy kis szalmakupac mellé és rálöktük a szalmarakás tetejét, az elevennel pedig igyekeztünk minél előbb és minél gyorsabban eltűnni. Most már nem cammogtunk, hanem közrekapva a muszkát, jól kiléptünk. Nem jutott eszébe senkinek a fáradtsága; ment mindenki, mintha nyári vakáción volnánk.

Istenem! Mire is képes a Te gyermeked! És ezt az erőt mind Tőled kapjuk! Engedd meg én jó Istenem, hogy hálás lehessek jóságodért. Köszönöm Neked, hogy ma és az elmúlt nehéz napokban mellettünk voltál, védtél, oltalmaztál bennünket és a halál villogó kardját elhárítottad fejünk fölül. Légy áldott érte én jó Istenem! Légy áldott Seregek Ura, Istene!

Az erdő szegélyén várakozó huszárok is csatlakoztak. Igyekeztünk visszafelé azon a csapáson, ahol jöttünk. Könnyebb volt valóban a mozgás, mert odafelé már jól letapostuk a havat. Elértük Bort és Füstöst is. Ők már nagyon vártak. Semmi mozgást nem észleltek az erdőben. Sepa huszár ruszin fiú volt, ő beszélt legjobban közülünk oroszul. Most tehát őt vettem elő és segítségével beszéltem a fogoly orosszal. A muszka azt vallotta, hogy ők 84-en jöttek a községbe és mindannyian ott is vannak ma is. Amióta ideérkeztek, őket senki sem zavarta. A községbe sem magyar, sem német járőr nem érkezett. Hát ha ez a muszka igazat mond, akkor az Aldrian tábornok úr által az este említett két német és két magyar járőr él. Csak eltévedhettek a szerencsétlenek, és mint csellengőket hozzácsapták valamelyik harcoló alakulathoz. Az volt abban az időben a szokás, hogy ha egy kisebb csoport kellőképpen igazolni nem tudta, hogy milyen feladattal van kikülönítve, a nagyobb egyszerűen magába olvasztotta. Gyűjtési lázban szenvedtek mind a németek, mind a magyarok.

Most már tudtuk, hogy körülbelül mi lehet Kurszkajában. Nekünk más feladatunk nem is volt csak az. Harcba bocsátkozni felesleges lett volna már, amikor ott volt az élő orosz, aki egy pohár rumért eladta volna a lelkét is. 5 óra 20 perc volt az idő, amikor befejeztük a fogoly orosz kikérdezését, s elindultunk nyugat felé. Elértük a szánokat. Náluk sem volt semmi baj, csak emberek és lovak egyaránt nagyon fáztak. Amilyen iramban csak győzték a kis pónik, úgy hajtottunk befelé Sztarij Oszkolba. Az első szán vezető emberének volt valami drótféléből összetákolt hajtószárféléje, a többi lovacska csak úgy ösztönszerűen, vezetés nélkül kocogott egymás után. Fáztak ők is. Én a hátsó szánon ültem, mert hát innen láthattam mindenkit.

A város előtt voltunk már úgy 3 kilométer távolságra, amikor egy gyalogos főhadnagy leállította az élt, s vele a beérkezés sorrendjében leállt minden szán. Mire a mi kis sárgánk felzárkózott, már Szabó István[159] *tizedes hátrajött a főhadnagytól kapott azon paranccsal, hogy tovább nem mehetünk. Beolvadunk a századába és támpontszerűen megszálljuk a vidéket. Dühös lettem, s futásban előre rohantam. Az első szán előtt ácsorgó tömegre kiáltottam:*

[159] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

– Keresem azt a gyalogos főhadnagyot, aki felderítő különítményemet fel akarja tartóztatni!

– Én vagyok az – lépett elém egy kis, esetlen kinézésű ember.

– Kicsoda Ön? – üvöltöttem rá.

– Piroska Kálmán[160] *tartalékos főhadnagy vagyok az 52. gyalogezredtől.*

– Mikor hagyta el Sztarij Oszkolt a főhadnagy úr?

– Ma 4 órakor.

– Ott volt az esti értekezleten a városparancsnokságon?

– Igen, ott voltam.

– Hát akkor miért nem jelentkezett Kurszkaja felderítésére? És miért csak most henceg, amikor mi már feladatunk végrehajtása után visszatérőben vagyunk? Főhadnagy úr is lehetne ebben a helyzetben, ha az este jelentkezni mert volna a felderítés végrehajtására!

Megdöbbenve állt előttem a kis ember és hebegve mondogatta, hogy nem is tudta, hogy ez a kurszkajai különítmény. És bocsánatot kér stb., stb.

– Ne kérjen tőlem bocsánatot. Úgysem fogok kezet. [...]

Tisztelegtem, s menetet vezényeltem. Azt a jelenetet a kis baka, azt hiszem sohasem fogja otthon elmondani.

7 óra 20 perckor jelentkeztem Sztarij Oszkolban Aldrian tábornok vezérkari tisztjénél és az összekötő szolgálatot végző örményképű magyar vezérkari őrnagynál. Ott állt mellettem a fogoly muszka is. Elmondottam mindazt, amit megtudtam. Átadtam az oroszt és távoztam. Jelentésem nyomán Ilkey nevű tüzér ezredest[161] *rendelték ki négy századdal Kurszkajába. Ő bekerítette a falut és puskalövés nélkül elfogták a bent lakmározó 82 oroszt. Az én egy oroszom igazat mondott, mert ő itt van, egy a szalma alatt alussza már örök álmát, 82 főt pedig az Ilkey-csoport hozott be.*

Gazdámnál nem tudtam jelentkezni, mert utánam őt is kirendelték a bent levő három szakasszal Novo-Kladovoje községbe. Ő szegény nem végzett olyan jól, mint mi. Közülük megsebesült Vinkó zászlós és négy huszár. Orosz kézre került Rábai Rudolf[162] *szakaszvezető és három huszár. Elesett Czipszer István*[163] *tizedes és két huszár. Ők délután négykor vonultak be Sztarij Oszkolba.*

1943. január 25.

18 h-kor parancs két felderítőjárőr szervezésére Kurszkaja II.-re és Novo Kladovojéra. Kurszkaja II.-ben a lakosság bemondása szerint 15-80 főnyi ellenséges sícsapat van. A két felderítőjárőr megalakul. 22 h-kor riadó. Új parancs, melynek lényege:

a., 30 fő málhásan derítsen fel Kurszkaja II.-ben.

b., 60 fő Novo Kladovojéra, ahonnan 30 fő azonnal induljon Luszinovón át Kurszkaja I.-re. A támadás déli irányból indul ki Kurszkaja II.-re. Egy rész a század menetvonaláról, ez Nagy zászlós támadása. A 30-30 fő az ellenség kicsúszását akadályozza meg.

Novo Kladovojéra érve a Vinkó-csoport azonnal indul Luszinovóra, hogy 6-7 h között a parancsolt támadáshoz idejében a helyén legyen. A faluban 3 kisőrs felállítása után a részletes átkutatás indul meg, mikor a falu keleti pár óvóhelyén és bokrosában rejtőző 40-50 fős ellenséges géppisztolyos a keleti őrsöt kiemeli a parancsnokságon megmaradó 14 főjével. Az oldalba és hátba száguldó síelőket bekeríti, ugyanakkor jelenti az északi őrs, hogy 30 fő két szánnal északról közeledik a faluhoz. A század harcolói egyesülnek és közvetlenül a falutól nyugatra levő dombon felvételi állást vesznek fel, erős biztosítással. Rögtön jelentik a biztosítást végző figyelők, hogy a 3-4-es csoporthoz más ellenséges erők igyekeznek a század hátába. A század ennek ellenére újra a faluba hatol be az ellenséget alaposan felderítve. A támadás helyéig előrejutva tovább indul a felderített rejtekhelyek felé, amikor feltűnik kb. 3 km-re a Luszinovóról visszatérő Vinkó-csoport, mely Luszinovó-Kurszkaja I.-et eredményesen felderítette. Az ígért támadás elindítására hiába várva a pa-

[160] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal. Elképzelhető, hogy a név téves.

[161] Ilkey Győző (Gyönk, 1894. július 29. – ?) ezredes. 1943. január 5-től mint a soproni 7. tábori tüzérezred parancsnoka teljesített frontszolgálatot a 2. hadsereg keleti hadműveleti területén. A hadszíntérről történt 1943. április 12-i hazatérését követően 1944. április 15-ig töltötte be ezt a tisztséget, majd a Vezérkar Főnöke 7/m. osztály beosztott tisztje volt.

[162] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[163] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

rancs szerint bevonulóban van. 2500 méterre 3 oldalról éri támadás. A 85 főnyi csoport géppuskatűzbe jutva magát a déli erdőbe kivonja, ahova az ellenség követi.

A falu széléről heves tüzet kapott század teljes gyorsasággal az erdő végződéséhez sietett, hogy a Vinkó-csoportot üldöző ellenséget itt meglephesse és a csapatot felvehesse. A falun áthaladva a század délkeleti iránnyal új lesállást vesz fel, a II. szakaszt magához veszi, az ellenséggel a harcérintkezést felveszi, az azonban a Vinkó-csoporttól messze lemaradva nem támad, inkább a század hátába igyekszik járőrözni. A század ezek után az erdőt és újra a falut kutatja át. A századparancsnok mindezeket a hadosztályparancsnoknak jelenti, s az onnan jött bevonulási parancs után Sztarij Oszkolba megy. A másnap reggel a német parancsnokságnak tett jelentés eredménye ismételt köszönet és dicséret, valamint négy Vaskeresztre való beadatás.

Az erőszakos felderítés vesztesége.

Hősi halottak, s eltűntek: Rábai Rudolf szakaszvezető, Czipszer István tizedes, Rezes Gábor őrvezető,[164] Csonka Gyula őrvezető. Vass Gyula honvéd, Benkő Kálmán honvéd, Cili István honvéd, Major István őrvezető, Rácz őrvezető, Gyurits István honvéd.

Megsebesültek: Vinkó Ferenc zászlós, Bolla őrvezető, Horváth Sándor honvéd, Vörös András honvéd.[165]

Pihenő. Este 21 órakor Aldrian tábornok tiszti megbeszélést tartott. Annak végén a magyar összekötő tiszt átadott neki egy papírszeletet. Aldrian a nevemet szólította és a papírról német nyelven olvasott fel, az örményképű magyar vezérkari őrnagy pedig magyarra fordította. Méltatta a visszavonulás alatti utóvédharcaimat. Kiemelte Kurszkaja község felderítéséért felmutatott áldozatkészségemet. Követendő példaként állított a német és magyar tisztek elé. Az utolsó mondata ez volt: „A magyar huszár nem tagadta meg nevét, a magyar huszár ma is az, ami régen volt!" Beszéde végén magához ölelt, megcsókolta megfagyott, fekete arcomat, és feltűzte mellemre a Vaskeresztet. Abból a magyar csoportból pedig, ahonnan tegnap, annak dacára, hogy mindenki tudta, hogy 12-e óta fedél alatt sem szakaszom, sem én nem voltam, a felderítés végrehajtására rajtam kívül jelentkező nem akadt, most ez a hang ütötte meg fülemet: „Olcsón kapott Vaskeresztet, még csak rá sem lőttek!" Lehet, hogy ugyanaz volt, aki tegnap este ezt mondta: „Szegény! Megint jelentkezett!"

Való igaz. Én állítom, hogy nem lőttek rám. De az is való igaz, hogy én agyaltam ki, hogy feladatomat anélkül oldjam meg, hogy ottlétünket eláruljuk. És az is valóság, hogy a felderítés végrehajtására módjában volt mindenkinek jelentkezni. Sőt, a becsület is úgy kívánta volna, hogy engem – a régen felkoncoltnak hittet – ne engedjenek el, de akkor nem tettek semmit. Tűrték, bírta lelkiismeretük, hogy agyoncsigázott embereimet még most is nekihajtsam egy kilátástalan kimenetelű éjszakai felderítésnek, holott ők 4-5 nap óta már Sztarij Oszkolban lebzseltek, mi pedig az idő alatt is éjjel-nappal az Isten szabad ege alatt harcban álltunk az ellenséggel.

1943. január 12-től 24-ig szakaszom fedél alatt nem volt. Mostohák, kitaszítottak, utóvédsorsra ítéltek, idegen parancsnokok kényére-kedvére odadobottak, feláldozottak voltunk. De az élni akarási ösztön erőt adott. Ebben a szomorú helyzetben is megtaláltuk a módját, hogy emberek maradjunk. Aki 12-étől kíséri harcleírásomat, azt hinné, hogy mi 13 napig nem aludtunk. Pedig aludtunk. Két lőszeres szánunk volt, s mindkettőre magyar országos jármű[166] *felsőrész volt szerelve. A szánok elülső és hátsó végére raktuk a lőszert, a közepét pedig szénával és pokrócokkal béleltük ki. Ebben a két fészekben aludt – az ütközetek kivételével – 15-e óta háromórás váltásokkal 3-3 huszár. Vastagon betakartuk őket pokrócokkal, s ahol mód volt rá, lábukhoz meleg téglát raktunk. Nem mondom, nem volt könnyű az orosz faházak körül téglát találni, de hála a „bölcs" orosz vezetőségnek, itten a templomok mindenki prédájára, félig lerombolt állapotban vannak, s így az egyik község árván maradt, megtépázott templomából mi is elvittünk vagy 20 darab téglát. Igen! Isten házának felszentelt bordái voltak azok, de jót is tettek: nem engedték lábát fagyni a huszároknak.*

---

[164] Rezes Gábor (Sármellék, 1913. január 20. – 1943. január) őrvezető. A háború utáni holttá nyilvánításakor halála vélelmezett időpontjául 1943. február 15-ét jelölték meg.

[165] Vörös András (Szentgotthárd, 1917. június 12. – ?) honvéd, 1944-ben tartalékos tizedes. A 7. felderítő osztály huszárszázadának kötelékében részt vett az 1. hadsereg galíciai hadműveletében is. 1944. július 26-án Pochowkánál aknagránáttól a jobb lapockáján megsebesült. A 7. önálló huszárszázad többi felsorolt elesett, eltűnt, illetve megsebesült huszárjáról nem rendelkezünk adatokkal, a korabeli veszteségnyilvántartásokban nem szerepelnek.

[166] Lovasszekér.

1943. január 26.
Pihenő. Aludtunk és aludtunk rendületlenül.

1943. január 27.
11 h-ra a század hadosztályparancsra a német körletparancsnokság külön hálájával érdemei jutalmazásául Sztarij Oszkolt elhagyja. A német parancsnokság az erőszakos felderítőjárőrt egy tehergépkocsin szállácsinálókkal naponta előreküldi. 20 h-kor a század beérkezik Krasznij Hutorba.
Csend van. Megmosakodtunk, megborotválkoztunk. Én a repjevkai rohamban kapott sebemmel elmentem a tábori kórházba. Kimosta az orvos, és csak ragtapasszal ragasztotta be. Már nem fájt.

1943. január 28.
6 h-kor indulás. 13 h beérkezés Osztanyinóba. Út: 15-ös műút. Irány Korovino. 25 fok körüli hideg.
Orosz élcsapatok szemtelenkedtek be Sztarij Oszkolba. Ezeket visszaverte, azaz megsemmisítette a magyar és német védőcsapat.

1943. január 29.
6 h-kor indulás. 16 h beérkezés Szubotinóba. Manturovo üres, az előző nap a csapatok riadóra elvonultak. Útirány: Korovinón át (ott személyirányítás) Oboján, majd Szudzsa, Szumi, Romni.
A magyar királyi 2. honvéd hadsereg-parancsnokság a német védőcsoport parancsnoksággal egyetértésben, századunkat a visszavonulás utóvédharcaiban teljesített kimagasló vitézségéért a további harcokból kivonta és hátrarendelte. Délután 14 óra 30 perckor hagytuk el Sztarij Oszkolt és Krasznij Hutorra mentünk. [Itt a dátum szerinti naplóvezetés megszakad – a szerzők.]
Ettől fogva komoly harcban már nem vettünk részt. Voltak légitámadások és partizán csipkelődések, de ezeket a múlthoz hasonlítani, vagy háborúnak mondani nem lehet. Nem is tárgyalom. Menet, pihenő és menet volt hátrafelé Nokancev–Gyanin–Krupcsenszk–Baraminszk–Sonseva–Szumi–Romni–Osztanyino–Subajino–Krasznikovo–Fancsjevka-Noszovka (itt Kamper András őrvezető, aki január 14-én éjjel a Plotava-i rohamban eltűnt, viszontagságos hányódás után utolért bennünket)–Nyezsin–Kijev–Korosztenyen keresztül Juszefovka községbe.
Juszefovkán megszálló szolgálatot végeztünk. Ez a munka a békegyakorlattal sem vette fel a versenyt. Vártuk a partizánokat, de nem szólt hozzánk a kutya sem. Istenem! De jó is lehetett megszálló csapatnál szolgálni! Sajnos, nekem itt, a megszállás fényes ideje alatt is beborult. Nekünk, mint önálló századnak, GH-nk[167] *volt. Igen ám, de a Sztarij Oszkol-i harcokban elesett a GH altisztünk és felvételező tisztesünk is. Január 10-e óta zsoldfizetés nem volt, a kassza ki sem volt nyitva. De hogy is lett volna kinyitva, mikor szegény Rábai Rudi magával vitte a kulcsot, amikor Novo Kladovojénál bevonult a másvilágra?*
Április 10-én adta gazdám a parancsot, hogy törjem fel a kasszát. Fel is törtük. Fillérig stimmelt.
– Inkább ne stimmelne, csak a kis Rudi jönne vissza – mondtam.
De hiába sápítoztam, valakinek ezt is meg kellett csinálni. Versényi pedig nyugodtan akart aludni, tehát rám bízta a kasszát. A munkálatok végzésére mellém rendelte Barcza László[168] *karpaszományos őrmestert, Szabó Dénes*[169] *szakaszvezetőt és Varga Sándor*[170] *tizedest. Egyik sem volt közülük számvivő soha az életben. Becsület a szakaszvezetőben és a tizedesben annál több. A karpaszományos őrmester mintaképe volt a begyepesedett fejű, tanult,* [de mégis] *buta falusi úriembernek. Lustasága pedig túlszárnyalta a bivalyét is. Ezt az amúgy jóravaló embert csak felvételezni küldtem el. Ott jól használható volt, mert a hasát nagyon szerette. A zsoldnévjegyzéket felfektettük és kifizettük április 20-ig a zsoldot előre és vissza január 20-ig.*
Postára adtuk az elesettek, sebesültek és eltűntek hozzátartozóinak is a századtól kiválásuk napjáig őket megillető járandóságukat. Szakaszparancsnoki beosztásom mellett nyakamon maradt

[167] Gazdasági Hivatal.

[168] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

[169] Szabó Dénes (Keszthely, 1912. június 16. – ?) tartalékos tizedes, címzetes szakaszvezető. Részt vett az 1. hadsereg 1944. évi hadműveletében is, s mint a 7. felderítő osztály huszárszázadának tisztese 1944. július 26-án eltűnt a galíciai Rosulna községnél.

[170] Személyére vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal.

továbbra is ez a beosztás. Hazaérkezésünk[171] *után én számoltam fel a század ügyeit. Szombathelyre, a III. hadtestparancsnoksághoz rendeltek be e célból, ahogy egy betű hiba nélkül elszámoltam* [...] *visszamenőleg is. Mikor négynapos távollét után Szombathelyről bevonultam Sopronba és jelentettem gazdámnak az elszámolás eredményét, ezt mondta:*

– Látod Lajoskám! Ezért bíztalak meg téged a pénz kezeléssel, mert itt is jó hírnevet akartam biztosítani a századnak!

1943. január 30.
8 h-kor indulás. 17 h beérkezés Uskonkára. Hófúvás. Innen tehergépkocsin Junakovkára.

1943. január 31.
4 h-kor indulás. 15 h beérkezés Hutor Csernyeckijére.

1943. február 1.
5 h-kor indulás. 15 h beérkezés Komofelkára.

1943. február 2.
6 h-kor indulás. 15 h beérkezés Junakovkára. Hófúvás.

1943. február 3.
6 h-kor indulás. 13 h beérkezés Szteckovkára. Hófúvás. Hadosztályparancs: új menetcél Romni.

1943. február 4.
Pihenő Szteckovkán.

1943. február 5.
4 h-kor indulás. 11 h Szimonovkán.

1943. február 6.
6 h-kor indulás. 10 h Granino.

1943. február 7.
Pihenő Graninon. Hófúvás.

1943. február 8.
5 h-kor indulás. 11 h Koszmiszkovka.

1943. február 9.
6 h-kor indulás. 12 h Nedrigajlov.

1943. február 10.
6 h-kor indulás Romnin át. 18 h beérkezés Kropivinojére, a század elhelyezési körletébe. Romni-Kropivinoje: terepút.

1943. február 11.
Kropivinojén rendezés, két szakasz (I. és II.), s a törzs felállítása. Szoba-szállásrend, vételezés.

1943. február 12.
Hadosztályparancs a további menetre. Mikolás százados[172] beérkezése.

---

[171] A 7. önálló huszárszázad 1943. április 12-én visszatért állományának létszámáról nem rendelkezünk pontos adatokkal.

[172] Mikolás Dezső (Szilsárkány, 1912. június 20. – Pécs, 1992. január 31.) huszár százados. 1939. január 23-tól 1943. október 1-jéig Sopronban a III. önálló huszárszázad beosztott tisztje, végül visszamaradó különít-

1943. február 13.
4 h-kor indulás. 15 h beérkezés Beresovkára. Hófúvás, 30 km még a műút.

1943. február 14.
Pihenő Beresovkán. 11 h-kor szent mise. Jó idő. Tisztálkodás.

1943. február 15.
4 h-kor indulás a műúton Pribeki felé. Beérkezés Borsnára 14 h-kor.

1943. február 16.
4 h-kor indulás Borsnáról. A század elszállásol Aleskinón.

1943. február 17.
6 h-kor indulás Aleskinóból. 14 h Krupicspolje.

1943. február 18.
Pihenő, tisztálkodás, rendeződés.

1943. február 19.
Új hadosztályparancsnok Ginszkey vezérőrnagy, vezérkari főnök Szőke őrnagy. A század teljesítményéért dicséretet mond.

1943. február 20.
Versényi százados szemlét tart.

1943. február 21.
9 h 30 I-kor szemle. 11 h-kor Istentisztelet.

1943. február 22.
6 h-kor indulás két lépcsőben, 15 h-kor beérkezés, szállás csinálók lóháton.

1943. február 23.
6 h-kor indulás, 14 h-kor beérkezés Filadojovkára.

1943. február 24.
6 h-kor indulás. 16 h-kor beérkezés Noszovkára. Beérkezés után azonnal Szecsődy zászlós a II. szakasszal Podgajnojére megy partizán-felderítésre. Jelentés: negatív.

1943. február 25.
Riadókészültség. 2 h-kor riadó. Nagy és Orkonyi zászlósok alatt I. és II. szakasz tehergépkocsin, s az I. mozdonyon, a II. szakasz gyalog az állomástól Sztavok magasságában a partizánoktól kisiklatott német szerelvény védelmére megy. Biztosítása az ott levő 60-80 német folytán felesleges. A II. szakasz reggel Sztavokot átkutatja, majd bevonul. A mozdony (I. szakasz) éjjel tüzet kap. Sztavok üres.

1943. február 26.
Tiszti megbeszélés a hadosztályparancsnokságon.

---

ményének parancsnoka volt. Ezen idő alatt 1943. február 12. és április 12. között a 7. önálló huszárszázad parancsnokaként a 2. hadsereg keleti hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. 1943. október 1-től a 7. felderítő osztály huszárszázadának parancsnoki teendőit látta el. 1944. június 1-jétől október 10-ig alakulata élén a galíciai, majd a kárpátoki hadszíntéren ismét harctéri szolgálatot teljesített. A háború utolsó hónapjaiban a 9. újoncképző huszárszázad parancsnoka volt.

1943. február 27.
Belrend. Somorjay százados[173] és Hídvégi hadnagy[174] a 6. huszárszázaddal bevonul. Vonata, lóüdültetői Nirnsee zászlós[175] parancsnoksága alatt előzőleg Versényi százados parancsnoksága alatt a 7. huszárszázaddal szomszédos körletben szállásol el.

1943. február 28.
13 h-tól vasútbiztosító szolgálat. Noszovka vasútállomástól Nyezsin felé és Sztavok felé Szecsődy és Hertelendy zászlósok két-két szakasszal az éj folyamán a vonalat.

1943. március 1.
Délután tüzetes orvosi vizsga. 14 h-kor a II. szakasz 1. raja gépkocsin vezérkari tisztek utazását biztosítja. Bevonul másnap.

1943. március 2.
Rendezés, felkészülés indulásra.

1943. március 3.
További rendezés, tisztálkodás.

1943. március 4.
6 h-kor indulás Noszovkáról, 17 h beérkezés Borovicsire.

1943. március 5.
8 h-kor indulás, 16 h-kor beérkezés Bobrik vasútállomásra.

1943. március 6.
7 h-kor összekötő járőrök Tomasovkára (Nagy zászlós), Budnyára (Hertelendy zászlós).

1943. március 7.
14 h 30 l-kor riadó a menetre. Indulás 16 h-kor délnyugati irányba, 20-25 km-re éjjelezés, lovak szabadban.

1943. március 8.
8 h-kor indulás Brovarin át, éjjeli menettel, a Dnyeper-hídon, Kijeven keresztül.

1943. március 9.
7 h-kor beérkezés Benicsire 60-65 km menet után. 15 h-kor indulás, 20 h-kor beérkezés Petruskire, a zsitomiri műúttól délre.

---

[173] Somorjay Miklós (Szombathely, 1909. augusztus 23. – Budapest, 2004.) huszár százados. 1942. április 17-től 1943. május 1-jéig mint a komáromi 6. önálló huszárszázad parancsnoka a 2. hadsereg keleti hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. Kitűnt az 1943 januári tizenegy napos kocsatovkai védelmi harcokban. 1944. szeptember 1-jén újból harctéri beosztást kapott, mint az I/II. tábori huszár pótosztály, majd mint a 2/II. huszárosztály segédtisztje a dél-erdélyi és az alföldi hadműveletekben vett részt. 1945. május 8. és 1947. október 4. között szovjet fogságban volt.

[174] Hídvégi László (Budapest, 1910. március 24. – Mosonmagyaróvár, 1976. július 19.) tartalékos huszár hadnagy. 1942. április 17-től 1943. május 1-jéig mint a 6. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka, majd arcvonalmögötti tisztje a 2. hadsereg Don menti hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített. 1943. január 15-én Rosszoskinál megsebesült. 1944. december 5-től a debreceni 16. felderítő osztály huszárszázadának szakaszparancsnokaként a felvidéki harcokban is részt vett.

[175] Nirnsee Ferenc, dr. (Ajka, 1916. április 19. – Veszprém, 1985. november 23.) tartalékos huszár hadnagy. 1942. április 17-től 1943. május 1-jéig mint a 6. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka a 2. hadsereg keleti hadműveleti területén frontszolgálatot teljesített.

1943. március 10.
Belrend, kimerült lovak leadása.

1943. március 11.
Rendezés, pihenő, tisztálkodás.

1943. március 12.
14 h-kor a gyalogrész Petropavlovszkajára, a vonatrész és vezetéklovak Gorenicsibe. Előbbivel Versényi százados, utóbbival Mikolás százados, mint a parancsnok. Ugyanitt a 6. huszárszázad. 12 h-kor vezetéklovak Gorenicsiből Petropavlovszkajára.

1943. március 13.
6 h-kor Versényi Tibor százados a századparancsnokságot átadva Kijevből útba indul. A petropavlovszkajai résszel Mikolás százados, berakás Csvatoszkinón, járművek, vezeték lovak Volenszki-Poston. Vonatrész Hídvégi hadnagy (6. huszárszázad) parancsnoksága alatt Gorenicsiben marad. Közlekedési zavarok miatt a szerelvény nem indul, ló és járműszerelvény kisiklás miatt a nyílt pályán vesztegel.

1943. március 14.
8 h-kor a szerelvény elindul. Goronicsiben 15 h-kor parancskihirdetésen Versényi százados búcsúparancsának felolvasása.

1943. január 29-től részletes naplót nem vezettem. Mindig századkötelékben voltam. Külön feladattal nem volt szakaszom megbízva. Mint már előbb leírtam, főtevékenységem a század adminisztrációs ügyeinek intézésében domborodott ki. Most, utólag már sajnálom, hogy nem vezettem [a naplót] hazatérésünk utolsó napjáig, naponként részletezve. Akkor a harcok megszűnésével részben elkényelmesedtem, részben pedig olyan üresnek, egyhangú[nak] tűntek fel a [...] menettel töltött napok, hogy nem találtam bennük feljegyezni valót.

Hazaszállításhoz Koroszteny állomásán vagonírozták be bennünket. Lembergen [át] *jöttünk Lavocsne határállomásra. Itt a vonatunkat ketté szakították. Fele Lavocsne állomáson maradt, másik felét Volócra tolták be. Egy napig fürdés, tisztálkodás volt és másnap indultunk tovább.*

A mi állomásunkon, azaz Volóc községben templom is volt. A szokásos déli harangszó [most] *újdonság volt. Egy éve már, hogy ezek a dunántúli huszárok ilyent nem halhattak. Ezek a huszárok mind harcedzett, kemény katonák, dicső múlttal rendelkező, hőstettekben gazdag férfiak voltak, akik megtámadott magyar hazájuk önvédelmi harcában hűségükről, kitartásukról és áldozatkészségükről megannyiszor bizonyságot tettek. Lám csak, a büszke huszárok, a hős harcosok, akik eddig magukhoz voltak a legkeményebbek, akik végig tudták verekedni az elmúlt kínos esztendőt, akik étlen-szomjan, álmatlanul, szörnyű hidegben megannyiszor visszacsaptak az üldöző orosz óriásra* [...], *azok most a felszentelt harang Istenhez hívogató hangjára vagonjaikban és vagonjaik mellett, leemelt sapkával, összekulcsolt kézzel, térdre ereszkedve küldik hálaadó imáikat Istenüknek életükért és kérnek Tőle új, mosolygó lelket az elvadult helyett. Óh, édes Jóistenem! Micsoda szép így most ez az én kedves rohamszakaszom!* [...]

Versényi református ember. Nem üldözte ugyan a vallást, de maga részéről közömbösen kezelte. De most érezte, hogy valami benne is történt. [...] *Lányos, szép arca márvánnyá meredt, sapkáját leemelte és állt némán a vagon mellett megilletődve, mint odaöntött szobor. Én is levettem sapkámat. Jóistenem! Bocsáss meg nekünk, amiért oly sokszor megszegtük 5. parancsolatodat! Hogy oly sokszor öltünk. Tisztíts meg bennünket, adj nekünk új, tiszta lelket! Hiszen csak a miénket, édes hazánkat, amit Te adtál nekünk, azt védelmeztük. Te mindent tudsz. Te akkor is velünk voltál, s hallottad, amikor leemelt rohamsisakkal, Feléd nyújtott kézzel, képeddel díszített,*[176] *megszentelt zászlónk alatt kimondtuk a férfiszót, hogy: „Isten minket úgy segéljen!" Csak ezt az előtted tett fogadalmunkat igyekeztünk betartani az istentelenek állatias pusztító tömegével szemben. Áldj meg*

[176] A rendszeresített csapatzászlókon nem Isten-ábrázolás, hanem Magyarország patrónája, a Boldogságos Szűz volt látható.

bennünket! Maradj velünk! Mi nem az emberek, hanem az istentelenség ellen vívtunk keresztes háborút, hogy itthon szüleink, családunk, testvéreink, szeretteink békességben élhessenek.

Nem panaszkodom Uram! Nem voltál az idegenben sem mostoha hozzánk. Csatákban, rohamokban, szenvedésekben mindig velünk voltál. Fogadj bennünket fiaidnak most is! Vigyél minket hazánkba, a Duna mentére, s ott ölelj magadhoz szeretettel bennünket! Ámen.

*

Minden tiszteletet megérdemlő, vitéz szakaszomtól az 1943. év júliusában Sopronban vettem búcsút. További sorsukat nem tudom. Azt sem tudom, én neveltem-e belőlük oroszlánokat, vagy ők tettek-e engem a harc fiává? De azt tudom, hogy bizonyos vonatkozásban rokonok, testvérek voltunk. Ez pedig az erős akarat, hajlíthatatlanság, kötelességérzet, bátorság és a kiállás örök szép erénye volt. Ezért hiszem és állítom, hogyha minden magyar, minden német és minden olasz katona így teljesítette volna kötelességét, mint azt a magyar királyi 7. honvéd könnyű hadosztály huszárszázad rohamszakasza cselekedte, akkor a második világháború befejezése méltó lett volna a kezdetéhez.

Tapody

SUBA JÁNOS

NAGYOBB HONVÉDSÉGI ÉPÍTKEZÉSEK HELYZETE 1943. JANUÁR 31-ÉN

A Hadtörténelmi Térképtár gyűjteményében található egy térképvázlat, amely a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium 11. osztályának munkája, címe: „Nagyobb honvédségi építkezések helyzete 1943. jan. 31-én". A térképvázlatnál nincs feltüntetve semmi iratszám, ennek ellenére nem valószínű, hogy egyedi darab volna, valószínű, hogy felterjesztésének kísérő ügyiratdarabja és a borítóíve elveszett, ezért kerülhetett a Térképtár gyűjteményébe 1966-ban a B XV c 405 jelzetszámon.

A térképvázlat összefoglaló jelleggel tartalmaz minden, az ország területén 1943-ban tervezés alatt álló, vagy folyó honvédségi építkezést.[1] Az építkezéseket a minisztérium 11. osztály felügyelte.[2]

Maga a vázlat két összeragasztott papírból áll. Az egyik lap a térképvázlat, amely Magyarországot ábrázolja, nagysága 100×75 cm, a másik (87×75 cm nagyságú) lapon, 11 táblázatban, a vázlaton szereplő települések neve mellett lévő sorszámok és jelkulcsi elemek magyarázata található, kiegészítve az építkezés előrehaladásának jellemzésével és a ráfordítható pénzösszeg nagyságával. A térképvázlat méretaránya 1: 330 000, ez méretarány a másolópapír mérete miatt alakult ki. A vázlaton az országhatár, a Duna, Tisza és a Balaton szerepel.

Az 1943-ban folyamatban lévő, illetve tervezett – 127 tételben felsorolt, 320 000 000 pengő összértékű – építkezéseket három jelkulcsi elem (kör, négyzet, háromszög) 3–4 féle variációja jelöli. Az építkezések időrendben, a hadsereg-átszervezési és fejlesztési prioritások, illetve az épülő objektumok jellege szerinti csoportosításban állnak a táblázatokban.

Az első csoportot az 1941–1942-ben beindított különféle, nagyobb építkezések alkotják. Az e táblázatban felsorolt 23 katonai objektum – a teljes felsorolás 18 %-a – összköltsége a táblázat szerint több mint 45 000 000 pengő. A legtöbb pénzt felemésztő beruházások az összesen 28 000 000 pengőbe kerülő laktanya-építkezések és -fejlesztések voltak. Az Erdélyben felállításra kerülő határvadász zászlóaljak számára készülő/tervezett öt új laktanya felépítésének költsége az összes laktanyák építésére fordított összeg 78 % -a, 22 000 000 pengő volt. A három erdélyi és egy felvidéki laktanya bővítése is több mint 5 000 000 pengőbe került.

---

[1] Az építkezések jobb megértését elősegíti a *Csima János* szerkesztésében 1961-ben megjelent Adalékok a Horthy hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945) című összeállítás két melléklete: a M. Kir. Honvédség békehadrendje (légierő nélkül). HM 43 000/eln. 1./a.–1943., illetve a M. Kir. Honvédség csapatainak területi elhelyezkedése (légierő nélkül). Melléklet a HM 43 000/eln. 1./a.–1943. rendelethez.

[2] A Honvédelmi Minisztérium 11. osztálya a honvédség kezelésében lévő összes kincstári tulajdont képező elhelyezési szükségletek építésétre, átalakítására és karbantartására, valamint építésére vonatkozó összes magasépítési (műszaki) munkálatokat irányította és felügyelte. A 11. osztály ügykörének változásait l.: *Spáczay Hedvig:* A Honvédelmi Minisztérium szervezeti változásai a Horthy-korszakban 1919–1945. *Levéltári Szemle,* 1971. 1–3. sz., 41–47. o.

Az építkezések másik nagy csoportját a szintén Erdélyben felállításra került három központi lőszerraktár befejezése, és még egynek, az érmihályfalvainak, a megkezdése jelentette. Ez a fennmaradó összeg 39 %-át emésztette fel.

A harmadik legnagyobb beruházás a különböző intézetek és tanfolyamépületek bővítése volt, több mint 5 000 000 pengő összértékben. Nagy jelentőségű volt a budakeszi tüdősebészeti pavilon és a 10 sz. kórház fejlesztése, amelyre 4 700 000 pengőt költöttek. Az épületek 65 %-a (tizenöt objektum) a kimutatás szerint 10–90 %-os készültségi állapotban volt, négyet már „vállalatba adtak" (tehát az építkezés már megkezdődött), három előkészítés alatt állt, egy pedig még versenytárgyalás alatt volt.

A következő táblázat, az 1942 októberi átszervezés kapcsán, a különböző helyőrségekben felmerült laktanyabővítéseket, új laktanyák építését, kórházi ágyak szaporítást foglalja magába. A táblázatban szereplő negyvenkét objektum a lista összes tételeinek 33 %-a. Az építkezésekre fordított pénz 11 %-kal emelkedett, meghaladta az 53 000 000 pengőt. Ennek az összegnek több mint felét, 28 000 000-t, tizenkilenc különböző laktanya bővítésére szánták. Két új laktanyát terveztek építeni, egyet Szegeden az V. gépvontatású vonatosztálynak, egyet pedig Aknaszlatinán.

A pénzösszeg 10 %-át kisebb, meg nem nevezett objektumok bővítésére, átalakítására, karbantartására és berendezések beszerzésre fordították. Majdnem 7 500 000 pengőt, az éves költségnek 14 %-át az Erdélyben felállításra kerülő 12 erődszázad számára szánt új laktanya építésére fordították, a tervezés már folyamatban volt.

A miskolci és a kolozsvári helyőrségi kórház bővítésének tervezését is megkezdték, közel 3 000 000 pengő értékben. Külön ki kell emelni a váci központi híradó iskola építését, amelyre az előkészületek már megtörténtek. Ez a beruházás több mint hat és fél millióba került, vagyis 12 %-kal részesedett az évi építési hitelkeretből. Tovább folyt a központi lőszerraktárak bővítése, és megkezdődtek a tokaji árkásztábor építési előkészületei is. A beruházások intenzitását jelzi, hogy mintegy felük még tervezés alatt volt, egyről versenytárgyalás folyt, egyet már vállalatba adtak, a többi az előkészítés valamely stádiumában volt.

A harmadik táblázat az 1942 októberi – a hadsereg motorizációjának szintjét jelentősen emelő – szervezés után építésre kerülő gépkocsiszínek, javítóműhelyek, szertárak és benzinkutak építését foglalja össze. A tíz felsorolt építési feladat 8 800 000 pengőbe került. Ezen összeg közel egynegyedét a különböző helyőrségekben, illetve három barakklaktanyában gépkocsiszínek építésére fordították, amelyek építése már megkezdődött. Majdnem ennyit fordítottak az esztergomtábori páncélos hadosztály vonatműhelyének felépítésére. Bővítették a mátyásföldi gépkocsiszertárt és a debreceni vonatlaktanyát is. Különböző helyőrségekben 55 benzinkutat építettek.

A következő táblázatokban tematikusan foglalták össze az 1943. évi építkezéseket. A D táblázatban az 1943. évi vegyes építkezések szerepelnek. Felsorolásuk a lista egynegyedét teszi ki, 21 tételben több mint 31 000 000 pengő beruházást jelentettek. Az építkezések 58 %-a (mintegy 18 000 000 P értékben) a különböző laktanyák bővítésére, karbantartását takarta. A fennmaradó összeg fele-fele arányban oszlott el a raktárak és szertárak kapacitásának bővítése, illetve a katonai iskolák fejlesztése között. A szertárak közül a budapesti egészségügyi szertár építkezése volt a legnagyobb, 5 000 000 pengő

értékben. A hadapródiskolák fejlesztésére több mint 6 000 000 pengőt különítettek el. A kijelölt építkezések mind előkészítés alatt voltak.

Az első tematikus táblázat a kiképző- és gyakorlótáborok építkezéseit tartalmazza. 1942-ben 3 500 000, 1943-ban viszont 9 300 000 millió pengőt költöttek, vagyis több mint 260 %-kal nőtt meg a gyakorlótáborok fejlesztésére szolgáló pénzösszeg. A honvédség harcszerű kiképzését, a fegyvernemi és az összfegyvernemi együttműködés begyakorlását ugyanis a hadtest-gyakorlótáborokban végezték a csapatok. 1943-ban csak a hadtest-gyakorlótáborok fejlesztésére 2 4000 000 pengőt költöttek. Ebbe beletartozott a II. hadtest új gyakorlótáborának kiépítése Pákozdon. Az e célra rendelkezésre álló pénzösszeg 46 %-át a fegyvernemi – gyalogos, páncélos, lovas, híradós – kiképzőiskolák fejlesztésére fordították. A különböző (légvédelmi, tábori) tüzér kiképzőtáborok és lőiskolák fejlesztése is tovább folytatódott. A bajai műszaki tábor kiépítését 1943-ban befejezték.

A levente vízitáborok kiépítését is elkezdték. Erre a célra 1943-ban 2 300 000 pengőt fordítottak. A különböző helyőrségekbe tervezett és a hadműveleti területen kiszállítandó hordozható barakkok gyártására több mint 11 000 000 pengőt különítettek el, ez 361 darab különböző típusú barakk gyártására volt elegendő.

A háborús szükségletek címszó alatt különböző helyeken tervezett légvédelmi és légoltalmi építkezésekre több mint 8 000 000 pengőt fordítottak. A Debrecenbe tervezett 2000 ágyas sebesültelosztó állomás befejezésére is kikülönítettek pénzt. Ebben a táblázatban szerepel két olyan objektum építése is, amelyek nem az ország területén találhatók: a Kárpátokban lévő Lavocne és Sianki településeken elkezdett elkülönítő állomás befejezéséről van szó.

Az utolsó táblázatban három, összesen 300 m^3-es üzemanyag-tároló építése szerepel, több mint 4 000 000 pengő értékben.

A táblázatokat eredeti helyesírással és rövidítésekkel adjuk közre.

A.) Különféle építkezések

1941.-es és 42. évben megindított nagyobb munkák

Jel	*Folyó-szám*	*Rendel-tetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1	laktanya	Budapest	Gk. tanoszt. Zách u. legs. férőhelyek	500 000	előkészítés alatt
	2	laktanya	Budapest	I. gk. von. o. Szds. u. telepen lgs. férőhelyek	477 000	előkészítés alatt
	3	laktanya	Győrszabadhegy[3]	II. és III. üteg	650 000	Vállalatba adva
	4	laktanya	Kassa[4]	VIII. von. o. Bem Apó lakt. legs. férőhelyek	550 000	előkészítés alatt
	5	laktanya	Borgóprund[5] 33. hv. zlj	Hv. zlj. lakt.	7 450 000	10 % kész
	6	laktanya	Gyergyótölgyes[6] 21. hv. zlj.	Hv. zlj. lakt.	4 900 000	90 % kész
	7	laktanya	Rotunda[7] 2/2. hv.szd.	Hv. zlj. lakt.	1 700 000	75 % kész
	8	laktanya	Borsa[8] 2. hv. zlj.	Hv. zlj. lakt.	5 970 000	75 % kész
	9	laktanya	Bélbor[9] 21/2. hv. szd.	Hv. zlj. lakt.	1 023 000	50 % kész
	10	laktanya	Marosvásárhely[10] IX. lgv. tü. o.	„Tank" lakt. bef.	1 200 000	90 % kész
	11	laktanya	Tasnád[11] XII. Kmsz. zlj.	Lakt. befejezése	1 900 000	20 % kész
	12		Margitta[12] 103. n. tü. o.	Lakt. befejezése	2 100 000	20 % kész
	13	kórház	Budapest	10. sz. kórház fejlesztése II.és III. ütem	1 700 000	Elkészül 1943. évi VI/1.-ig

[3] Ma Győr VI. kerülete.

[4] Abaúj-Torna vármegye, ma Szlovákia, Košice.

[5] Beszterce-Naszód vármegye, Besztercei felső járás, ma Románia, Prundu Birgiului.

[6] Csík vármegye, Gyergyótölgyesi járás, ma Románia, Tulghes.

[7] Borsához tartozó területrész.

[8] Máramaros vármegye, Visói járás, ma Ukrajna, Borsa.

[9] Csík vármegye, Gyergyótölgyesi járás, ma Románia, Bilbor.

[10] Maros-Torda vármegye, ma Románia, Tirgu Mures.

[11] Szilágy vármegye, Tasnádi járás, ma Románia, Tasnad.

[12] Bihar vármegye, Margittai járás, ma Románia, Marghita.

Jel	Folyó-szám	Rendel-tetés	Állomáshely	Szükséglet	Összeg	Megjegyzés
	14	kórház	Budakeszi	Tüdősebészeti pavilon	3 000 000	Vállalatba adva
	15	Lőszer-raktár	Gyergyó-szentmiklós[13]	Lőszerraktár építés	1 300 000	90 % kész
	16	Lőszer-raktár	Szászrégen[14]	Lőszerraktár építés	1 100 000	90 % kész
	17	Lőszer-raktár	Csíkszereda[15]	Lőszerraktár építés	1 100 000	90 % kész
	18	Lőszer-raktár	Érmihályfalva[16]	Új. közp. lőszer-rakt. építés	3 200 000	Versenytárgyalás alatt
	19	Intézetek	Budapest	Térk. Int. bővítése	400 000	80 % kész
	20	Tan-folyam	Budapest	Hír. tanf. épület	850 00	Vállalatba adva
	21	Tan-folyam	Budapest	Tü. szert. tanfolyam és pság-i épület	2 159 000	Vállalatba adva
	22	épületek	Budapest	Orsz. Közp. Igv. isk. épület	1 500 000	60 % kész
	23		Hajmáskér	Bővítés	480 000	80 % kész

B.) 1942. okt. szervezés: laktanyák, kórházak, lőszerraktárak

Jel	Folyó-szám	Rendel-tetés	Állomáshely	Szükséglet	Összeg	Megjegyzés
	1		Aszód e. lov. zlj.	tü. lakt. bővítése	2 804 000	Vállalatba adva
	2		Jászberény 1/II. hk. zlj.	kp. lakt. bővítése	3 630 000	Tervek kész
	3		Vác	közp. hir. iskola	6 523 000	Előkészítés alatt
	4		különböző heő.-ben	I. hdt. hatáskörében. bőv. átal. karb. és beren. tárgyak	3 000 000	Előkészítés alatt
	5		Székesfehérvár 103. Igv. tü. o.	Zámoly úti lakt. bővítése	855 000	Vállalatba adva
	6		Komárom II.u. zlj.	U. vizi és szárazföldi gy. tér és Újvár bővítése	602 000	Előkészítés alatt

[13] Csík vármegye, ma Románia, Gheorgheni.

[14] Maros-Torda vármegye, ma Románia, Rhegin.

[15] Csík vármegye, ma Románia, Miercurea Ciuc.

[16] Bihar vármegye, Érmihályfalvai járás, ma Románia, Valea-Lui-Mihai.

Jel	*Folyó-szám*	*Rendel-tetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	7		különböző heő.-ben	II. hdt. hatás-körében. bőv. átal. karb. és beren. tárgyak	448 000	Előkészítés alatt
	8		különböző heő.-ben	III. hdt. hatáskö-rében. bőv. átal. karb. és beren. tárgyak	389 000	Előkészítés alatt
	9		Pécs IV. gk. von.o.	legs. férőhelyek szaporítása és berendezése.	590 000	Előkészítés alatt
	10		Cegléd 36/I. hk. zlj., 52. pc. gá. zlj	Hu. és pc. laktanyák bővítése	2 160 000	Versenytárgyalás alatt
	11		Kecskemét 36/II. hk. zlj.	Új. gv. lakt. bővítése	5 318 000	Vállalatba adva
	12		Nagykőrös 6. gv. tü. oszt.	tü. lakt. bővítés	329 000	Tervezés alatt
	13		Szeged V. gk. von. o.	V. gk. von. o. részére új lakt.	2 449 500	Vállalatba adva
	14		Szabadka[17] 2/II. hu. zlj.	új hir. lakt. bővítése	1 092 500	Előkészítés alatt
	15		Zenta[18] 1. lov. hk. zlj.	kincstári lakt. bővítése	460 000	Tervezés alatt
	16		különböző heő.-ben	V. hdt. hatáskö-rében. bőv. átal. karb. és beren. tárgyak	490 200	Előkészítés alatt
	17		Debrecen	Heő.-ben férő-hely szaporítás	1 610 000	Előkészítés alatt
	18		Szolnok	Heő.-ben férő-hely szaporítás	850 000	Előkészítés alatt
	19		Miskolc 104. lgv. tü. o.	Heő.-ben férő-hely szaporítás	500 000	Előkészítés alatt
	20		Rétság 2/I. hk. zlj.	lakt.bővítés	1 578 500	Vállalatba adva
	21		Tokaj VII. u. zlj.	árk. tábor fej-lesztése	800 000	Előkészítés alatt
	22		Huszt [19] VIII. u. zlj.	férőhely szaporí-tás és fejlesztés	730 000	Előkészítés alatt
	23		Aknaszlatina[20] 4. hgy. tü. ü.	Új laktanya építése	840 000	Tervezés alatt

[17] Bács-Bodrog vármegye, ma Szerbia, Subotica.

[18] Bács-Bodrog vármegye, ma Szerbia, Senta.

[19] Máramaros vármegye, Huszti járás, ma Ukrajna, Chust.

[20] Máramaros vármegye, Máramarosi járás, ma Ukrajna, Szolotvina.

Jel	*Folyó-szám*	*Rendel-tetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	24		Majszin[21]	2/2. erődsz. lakt.	635 000	Tervezés alatt
	25		Óradna[22]	33/3. erődsz. lakt.	825 000	Tervezés alatt
	26		különböző hő.-ben	VIII. hdt. hatás-körében. bőv. átal. karb. és beren. tárgyak	761 000	Előkészítés alatt
	27		Csíkszereda[23]	2. Székely hgy. hu. szd. részére új laktanya	2 710 000	Tervezés alatt
	28		Marosborgó[24]	33/1. erőd szd. részére új lakt.	1 014 000	Tervezés alatt
	29		Nagyilva[25]	33/a. erőd szd. részére új lakt	1 062 000	Tervezés alatt
	30		Békás[26]	21/1. erőd szd. részére új lakt	829 000	Tervezés alatt
	31		Maroshévíz[27]	21/2. erőd szd. részére új lakt	964 000	Tervezés alatt
	32		Borszék[28]	21/3. erőd szd. részére új lakt	176 000	Tervezés alatt
	33		Tölgyes[29]	21/4. erőd szd. részére új lakt	154 000	Tervezés alatt
	34		Úz[30]	32/1. erőd szd. részére új lakt	1 046 000	Tervezés alatt
	35		Gyimes[31]	32/2. erőd szd. részére új lakt	256 000	Tervezés alatt
	36		Ojtoz[32]	24/1. erőd szd. részére új lakt	222 000	Tervezés alatt
	37		Tusnádfürdő[33]	59/1. erőd szd. részére új lakt	243 000	Tervezés alatt

[21] Máramaros vármegye, Felsővisói járás, ma Románia, Moisei.

[22] Beszterce-naszód vármegye, Óradnai járás, ma Románia, Rodna.

[23] Csík vármegye, ma Románia, Miercurea Ciuc.

[24] Beszterce-Naszód vármegye, Besztercei felső járás, ma Románia, Muresenii Birgau-Lui.

[25] Beszterce-Naszód vármegye, Óradnai járás, ma Románia, Ilva Mare.

[26] Gyergyóbékás, Csík vármegye, Gyergyótölgyesi járás, ma Románia, Bicazul-Ardelean.

[27] Maros-Torda vármegye, Régeni felső járás, ma Románia, Toplita.

[28] Csík vármegye, Gyergyótölgyesi járás, ma Románia, Borsec.

[29] Gyergyótölgyes, Csík vármegye, Gyergyótölgyesi járás, ma Románia, Thulges.

[30] Úzvölgy Csíkszentmárton része, Csík vármegye, Csíkmártoni járás, ma Románia, Sinmartin.

[31] Gyimesi szoros, Csík vármegye, ma Románia, Pasul Ghimes.

[32] Háromszék vármegye, Kézdi járás, ma Románia, Oituz.

[33] Csík vármegye, Csíkszentmártoni járás, ma Románia, Baile Tusnad.

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	38		különböző heő.-ben	IX. hdt. hatáskörében. bőv. átal. karb. és beren. tárgyak	1 054 000	Tervezés alatt
	39		Pécs	Heő. kórház 50 ággyal való bővítés	538 5000	Tervezés alatt
	40		Miskolc	Heő. kórház bővítés	301 000	Tervezés alatt
	41		Kolozsvár[34]	Heő. kórház 100 ággyal való bővítés	1 351 000	Tervezés alatt
	42		Központi lőszerraktárak	Fejlesztés, legs. férőhelyek szaporítása	867 500	Előkészítés alatt

C.) 1942. okt. szervezés: gépkocsi színek, javító műhelyek, szertárak, benzinkutak

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Budapest	Ludovika Akadémia	360 000	10 % kész
	2		Párkány[35] 1/I. hk. zlj.	Barak lakt. 150 gk-ra új szín	375 000	Vállalatba adva
	3		Ipolyság[36] II. lgv. tü. o.	Barak lakt. 120 gk-ra új szín	300 000	Vállalatba adva
	4		Kassa VIII. lgv. tü. o.	Sátortábor 150 gk-ra új szín	375 000	Vállalatba adva
	5		Különböző heő.-ekben	Gk.színek	1 080 000	Nagyobbrészt vállalatba adva
	6		Esztergomtábor 1. pc. gk. von. műh	1. pc. ho. vo. műhely	2 200 000	Tervezés alatt
	7		Mátyásföld	Gk. szertár bővítése lgs. férőhelyek	1 000 000	Nagyobbrészt vállalatba adva
	8		Debrecen	VI. gk. von. o. Károly úti lakt. legs. férőhelyek és gk. színek	1 625 000	Vállalatba adva

[34] Kolozs vármegye, ma Románia, Cluj.

[35] Esztergom vármegye, Párkányi járás, ma Szlovákia, Parkan.

[36] Hont vármegye, Ipolysági járás, ma Szlovákia, Sahy.

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	9		Különböző heő.-ekben	Férőhelyek szaporítása, átalakítás, műhelyépítés	724 000	Nagyobbrészt elkészült
	10		Különböző heő.-ekben	55. db. össz. 950 000 l. ürtartalmú benzinkút	777 000	Versenytárgyalás alatt

D.) 1943. évi különféle építkezések

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Budapest	Károly fhg. laktanya bővítése	7 500 000	Tervezés alatt
	2		Budapest	Gk. tanezred lakt. építésének I. üteme	6 500 000	Előkészítés alatt
	3		Várpalota	Mátyásvár lakt. karbantartás	150 000	Előkészítés alatt
	4		Hajmáskér	Tü. és gk. jav. műh. tanoncai részére legs. épület	500 000	Előkészítés alatt
	5		Sárbogárd	Gyság.-i lakt. karbantartás	200 000	Előkészítés alatt
	6		VIII. hdt.	Hv. laktanyák tetőszerkezetének átépítése	600 000	Részben vállalatban adva
	7		Nagyvárad[37]	Laktanyák hiányosságainak megszüntetése	200 000	Előkészítés alatt
	8		I–IX. hdt.	Honv. épületek karbantartása	1 430 000	Előkészítés alatt
	9		Bp., Pécs, Sopron Nagyvárad, Marosvásárhely	Hadapród iskolák 1943. évi fejlesztése. 1942. évi kiegészítő munkái	6 300 000	Előkészítés és tervezés alatt
	10		különböző heő.-ekben	Nevelőintézetek 1943. évi beruh. jell. karb.	350 000	Előkészítés alatt

[37] Bihar vármegye, ma Románia, Oradea.

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	11		I–IX. hdt.	Lövöldék építése és karbahelyezése	500 000	Előkészítés alatt
	12		IX. hadt.	Székely hv. alakulatok rakt. többletszükséglet	1 000 000	Előkészítés alatt
	13		Mátyásföld[38]	Kp. raktár és műhelyépítés	100 000	Versenytárgyalás alatt
	14		I–IX. hdt.	Patkolóműhelyek építése és karbahelyezése	100 000	Előkészítés alatt
	15		Budapest	Különböző honv. alakulatoknál hiányok pótlása	377 000	Előkészítés alatt
	16		Székesfehérvár	2. sz. élm. rakt. bővítése és karbahelyezése	150 000	Előkészítés alatt
	17		Győr	III. u. zlj. részére raktár építése	350 000	Előkészítés alatt
	18		Máramaros-sziget[39]	Élm. fiókraktár újjáép. I. üteme	100 000	Előkészítés alatt
	19		Budapest	Ezredes u. gk. szín emeletráépítés	160 000	Előkészítés alatt
	20		Budapest	Eü. anyagszertár építése	5 000 000	Előkészítés alatt
	21		Budapest	Timót u. tü. szertár részére löveggyártó műhely építése	600 000	Előkészítés alatt

E.) Táborépítkezések

1942

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Bajai mű.-i tábor	I. ütemben: elhelyezés	1 000 000	Tervezés alatt
	2		Eszterháza-i lgv. tü táb. és lőiskola	I. ütemben: elhelyezés	1 000 000	Vállalatba adva

[38] Ma Budapest XVI. kerülete.

[39] Máramaros vármegye, ma Románia, Sighetu.

Jel	*Folyó-szám*	*Rendel-tetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	3		Bőszénfa-i IV. hdt. gyak. táb.	Területszerzés	1 500 000	Előkészítés alatt

1943

Jel	*Folyó-szám*	*Rendel-tetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Pákozd II. hdt. gyak. táb.	Új tábor	800 000	Előkészítés alatt
	2		Tapoloca-Újdörögd III. hdt. gyak. táb.	Fejlesztés	100 000	Előkészítés alatt
	3		Bőszénfa-i IV. hdt. gyak. táb.	Fejlesztés	400 000	Előkészítés alatt
	4		Bócsa-Orgovány V. hadt. gyak. táb.	Fejlesztés	100 000	Előkészítés alatt
	5		Hajduhadház-i VI. hdt. gyak. táb.	Fejlesztés	1 000 000	Előkészítés alatt
	6		Várpalota-i gyal. közp. isk.	Fejlesztés	1 000 000	Előkészítés alatt
	7		Esztergom táb. pc. lőiskola	Fejlesztés	1 300 000	Részben vállalatba adva
	8		Örkénytábor-i lov. közp. isk.	Fejlesztés	1 000 000	Előkészítés alatt
	9		Baja-i mű. táb.	III.ütem	1 000 000	Előkészítés alatt
	10		Hajmáskér-i tü. kik. táb. és lőiskola	Fejlesztés	500 000	Előkészítés alatt
	11		Eszterháza-i lgv. tü. táb. és lőiskola	Fejlesztés	500 000	Előkészítés alatt
	12		Vác-i hir. közp. isk.	Fejlesztés, berendezés	1 000 000	Előkészítés alatt
	13		Jutas-i [40] csap. thtts. iskola	Berendezés, fejlesztés	500 000	Előkészítés alatt
	14		IX. hdt-nél sí táborok	Fejlesztés	100 000	Előkészítés alatt

[40] Ma Veszprém része.

F.) Levente vízitáborok

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Mosonmagyaróvár, Szatmárnémeti,[41] Mohács	vízitábor	1 500 000	Vállalatba adva
	2		Szentendre	vízitábor	800 000	Tervezés alatt

G.) Hordozható barakok

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		különféle heő.-be és hadműveleti területre	vasvázas tipus 263 db.	7 916 300	Ebből leszállítva 1943. jan. hó végéig 6 db.
	2			Sorg tipus 46 db.	1 600 000	Ebből leszállítva 1943. jan. hó végéig 16 db.
	3			Kisérleti barak 2 db.	105 000	Leszállítva
	4		Kmof	50 db Sorg tipus	2 000 000	Megrendelés előtt

H.) Háborús szükségletek

Jel	*Folyószám*	*Rendeltetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Debrecen	Sebesült elosztó állomás 2000 ágy	900 000	90 % kész
	2		Különféle állomáshelyeken	Lgv. és légo. építkezések	8 134 000	Előkészítve
	3		Lavocne[42]	Elkülönítő állomás	500 000	Folyamatban
	4		Sianki[43]	Elkülönítő állomás	700 000	Folyamatban
	5		Különféle állomáshelyeken	Lőszerrak. legs. férőhelyeinek kiegészítése	5 000 000	Folyamatban

[41] Szatmár vármegye, ma Románia, Satu-Mare.

[42] Lengyelország.

[43] Lengyelország.

I.) Üzemanyagtárolók

Jel	*Folyó-szám*	*Rendel-tetés*	*Állomáshely*	*Szükséglet*	*Összeg*	*Megjegyzés*
	1		Révkörtvélyes[44]	550 m^3 ürt. üza. tároló		Versenytárgyalás
	2		Nagykároly[45]	550 m^3 ürt. üza. tároló	337 000	előtt
	3		Vetés[46]	2000 m^3 ürt. üza. tároló	3 768 000	Versenytárgyalás előtt

[44] Szolnok-Doboka vármegye, Nagyilondai járás, ma Románia, Perii-Vadulu.

[45] Szatmár vármegye, ma Románia, Carei.

[46] Szatmár vármegye, Szatmárnémeti járás, ma Románia, Vetis.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS
A 2007. ÉVI PERJÉS GÉZA-DÍJ ADOMÁNYOZÁSÁRA

A Magyar Hadi Történetírást Támogató Alapítvány Kuratóriuma,
a korábbi évek gyakorlatának megfelelően,
2007-ben is át kívánja nyújtani

A PERJÉS GÉZA-DÍJAT,

a Balla Gábor szobrászművész által készített emlékérmet
és a díjjal járó publikációs támogatást,

ezért, a díj odaítélését elősegítendő, pályázatot hirdet
a történész szakma ismert személyiségei által benyújtandó
ajánlásokra.

Az ajánlások olyan fiatal, 40 év alatti, magyar, vagy egyetemes hadtörténelemmel foglalkozó fiatal történészek támogatása érdekében nyújthatók be, akik az ajánlás benyújtásának pillanatában még nem töltötték be 40. életévüket, elérték a kandidátusi, vagy a PhD fokozatot, és olyan munkássággal, legalább egy monografikus alkotással már rendelkeznek, ami igazolhatja tehetségüket.

Kérjük, hogy az ajánlásokhoz mellékeljék a támogatott jelölt szakmai életrajzát, publikációs listáját, a legjobbnak ítélt tanulmányokat és monográfiákat is. Indokolt esetben még kéziratban lévő művel is lehet pályázni.

A kuratórium fenntartja magának a jogot, hogy a díjat
csak elvárható színvonalú pályázatok beérkezése esetén adja ki.

Dr. Urbán Aladár,
az Alapítvány Kuratóriumának elnöke

Határidő: 2007. május 21.

Cím:
A Magyar Hadi Történetírást Támogató Alapítvány Kuratóriuma,
Dr. Veszprémy László titkár. Budapest, 1014, Kapisztrán tér 2-4.

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

MARTIN KORNÉL

A GIMNÁZIUMTÓL A LUDOVIKÁIG

Egyre fárasztóbb az olvasás így 84 felé. Gyengül a látás, romlik a percepciós képesség. Nem ritkán újra át kell futnom egy-egy mondatot, bekezdést, hogy megértsem. Hát még az írás! Ahhoz már ösztönzőre van szükség. „Senex est laudator temporis acti" mondja Horatius.[1] Így hatottak rám – mint huszárlóra a trombitaszó – vitéz Szabó Aladár egykori honvéd karpaszományos őrvezető, tartalékos tiszti iskolai bajtársam emlékező sorai.[2]

Bár távolról sem dicsérni szeretném, vénségemre, a laudációra kevéssé méltó elmúlt időket, de – mit tagadjam – éppen a viszontagságok szelídülnek több, mint fél évszázad múltával anekdotákká, és jobbára kitörölhetetlen emlékekké. A memória persze szelektál, amit gyakorta felfelidéztünk, megmarad, a többi kiesik. Ami marad, az a visszaemlékezések természetéből eredően – nolens–volens[3] – szubjektív, és egyben önigazolás is. Még szomorúbb, hogy kontrollra alig van lehetőség. A „szilágysomlyóiak" közül már csak ketten élünk,[4] a „rimaszombatiak" közül még Tókay Laci és Szentpétery Miklós.

A címnek, noha analogonja, nincsen köze Kádár Gyula korszakos, nagy ívű munkájához.[5] A következőkben mindössze egyfajta alulnézetről, voltaképp a polgári életből a hivatásos katonatiszti pályához vezető főiskolára jutáshoz megkövetelt egy éves csapatszolgálatról – és az oda vezető útról – lesz szó, a sajátos humorú Szabó Aladár-emlékezés pedig beszédes példát nyújthat a megmaradt emlékek egymást kiegészítő egybevetéséhez.

Mitől lesz az ember katona?

1941. október 11., Keleti pályaudvar. A 424-es mozdony feldohog. Szinte látom – mint annyiszor a balatonmáriafürdői állomáson –, amint megpördíti kerekeit, hogy azután méltóságteljesen húzzon kifelé, ezúttal a nagyváradi személyvonattal. A zsúfolt harmadosztályú kocsiban ketten ülünk egymás mellett Pistával. Vadonatúj katonaládánkra pillantva még nehezebb visszafojtanom a belső remegést: mibe vágtam bele, hova visz a vonat, mi lesz a végállomás?

Pista kedélyes, mint mindig, de látom, ő sem éppen nyugodt. Gyerekkorunk óta barátom – az első elemi iskolai osztályok közös lutheránus hittanóráján ismerkedtünk meg hat évesen. Barátságunk azóta tart s most, a sors különös véletlene folytán, együtt indulunk addigi életünk legnagyobb, sorsfordító kalandjára. „Alea iacta est" ismételgetem magamban a caesari közhelyet, mi-

---

[1] Az öregember az elmúlt idők dicsérője.

[2] A Dél-Afrikában elhunyt szerző fia által a Hadtörténelmi Intézetnek megküldött írásba dr. Bonhardt Attila alezredes, igazgató helyettes úr nyújtott betekintést. Bíztatását, támogatását saját emlékeim papírra vetésére, és értékes szakkiegészítéseit e helyt is szívből köszönöm. Őszinte köszönetem illeti Csákváry Ferenc főszerkesztő urat, a közlési lehetőség felkínálásáért és a sajtó alá rendezésért, dr. Stefániay Vilmos mérnök urat pedig a szöveg számítógépes feldolgozásában nyújtott nélkülözhetetlen segítségéért.

[3] Akarva–akaratlanul.

[4] A kéziratot 2006 Húsvétján fejeztem be. Wels Pista barátom 2007. február 6-án elhúnyt.

[5] *Kádár Gyula:* A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. A szerző a M. kir. Honvédség vezérkari ezredese volt. Írásában az úgynevezett Horthy-hadseregben befutott katonai pályájára emlékezik vissza. Visszaemlékezése az első olyan munka, amely a két világháború közötti időszakról és Magyarország második világháborús részvételéről, volt horthysta katonatiszt tollából, Magyarországon könyv formájában megjelenhetett.

közben arra gondolok, hogy volt-e értelme a hatévi latintanulásnak, és vajon lesz-e valamikor is haszna? – De hiszen most nem ez a fontos! A Hazát akarom, akarjuk szolgálni!

Mitől lesz az ember katona? – Nos ez a slamposnak tűnő kérdő mondat voltaképp két konkrét kérdést takar. Az első: ugyan mi indít egy konszolidált családi körülmények között felnevelkedett 18 éves budapesti – budai – fiatalt arra, hogy ilyen pályát válasszon; a második: mi mindenen kell keresztül mennie, átesnie, hogy katonává váljék.

Életem kilencedik évtizedében, fogyó emlékeim között kutatva, erre próbálok válaszolni.

Hosszú út a bevonulásig

A budai, Attila úti Verbőczy István Reálgimnázium (ma Petőfi Sándor Gimnázium) a tanulmányi versenyek eredményét tekintve a legjobb állami iskolának számított. Az oktatásra, nevelésre (akkor még ez utóbbira is súlyt helyeztek, a fegyelemről nem is beszélve) rányomta bélyegét a megcsonkított, megnyomorított ország állapota. A „Trianoni nemzedék" tagjai voltunk – a kitűnő Eszenyi-könyv címét idézve[6] – mi, civil iskolások is, valamennyien. Ezt bizonyították egyebek közt az ócska, véséssel teli padok, a csonka haza kénes barnaszenétől bűzlő Meidinger kályhák, a lépésmarta lépcsők, a szegénységet leginkább eláruló állapotú mosdókról, vécékről nem is szólva. A kincstár nyomorát mutatta, hogy a fővárosi és egyházi iskolák jobb karban voltak, mint az államiak. Mindezek ellenére a kezdetben irgalmatlanul hosszúnak tűnő nyolc tanév viharos gyorsasággal telt el. Kiváló tanárainknak köszönhetően máig idézgetem a magyar költészet legjavát, értetlenül szemlélve a memoriter manapság divatos üldözését. A Sorbonne-t végzett dr. Tóth Géza matézis és fizika órái, dr. Stimakovits László „szájbarágós" történelemoktatása és remek – ingyenes – külön művészettörténeti előadásai, dr. Várady Zoltán magyar tanítása, dr. Simon László latinórái mind-mind élményszámba mentek. A vasszigorú Várady óráin pisszenés sem hallatszott. Szvengáli[7]-nézése még szuggesztívabbá tette. Egyszer egy renitenskedőre imigyen szólt rá: „Mondd, meg vagy te bolondulva? Ki akarsz kezdeni velem?" Igazgatóhelyetteseként Bárány Tamás koszorús írónkat (egy évvel járt fölöttem) fegyelmi vétség miatt ő távolította el az iskolából. Mindezt azért említem, hogy rámutassak, a rend, fegyelem nem állt távol tőlünk. Igen ám, de fegyelmet követelő tanáraink mögött ott rejtőzött a tekintélyt parancsoló, fölényes tudás! Ez aztán bizony nem mindig volt jelen (hogy finom legyek) a katonaságnál. No, de nem kívánok előre szaladni.

Várady dr. élményszerű magyarázatai során ismerkedtünk meg egyebek közt Taine „milieu elméletével." (H. Taine XIX. századi francia tudós, író, műtörténettanár műelméletében a hegeli dialektikával egyesítette a természettudományos gondolkodást. Tézisei szerint az alkotás maga három fejlődéstörténeti tényező eredője, ezek: a race [ma genomnak mondanánk], a milieu [a közvetlen környezet] és a moment [a történelmi események]). A tézisek – úgy vélem – általánosíthatók. Az ember – az egyén – habitusát, külső, belső lényét a három tényező szuperpozíciójából adódó bonyolult kölcsönhatás szabja meg, egyúttal magában hordva a változás lehetőségét, vagy éppen kényszerét is. Nos, minderről tengernyi példát látva győződhetett meg élete során generációm minden gondolkodó tanúja – kezdve saját magán.

No, de nem erről és nem is a mindannyiunk lényét leginkább formáló középiskoláról kívánok részletesen írni, csupán néhány, a kort olyannyira jellemző megjegyzést hadd tegyek még, elöljáróban.

A nyolcadik gimnáziumi osztályt lezáró tradicionális, szuverén ballagás (ma talán már az óvodások is ballagnak) egy szál virággal a kézben, a Gaudeamus mellett pentatonikus magyar népdalokat (Elindultam szép hazámból, Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek, Ahol én elmegyek) és az elmaradhatatlan Ballag már a vén diák-ot énekelve, áhítatos szerénységgel folyt le, holott a gimnáziumi végzettség és az azt betetőző érettségi annak idején – még 1941-ben is – afféle határkő

[6] *Eszenyi László:* Trianoni nemzedék. Budapest, 1998. Az egykori m. kir. vezérkari tiszt önéletírásában a honvédség tisztikara azon, fiatalabb nemzedékének sorsát, életszemléletét mutatja be, melynek neveltetésére és pályafutására döntően rányomta bélyegét a trianoni békediktátum.

[7] *Gerald du Maurier:* Trilby című regényének (1894) főszereplője; hipnotizőr.

volt. Aki maturált, „úriembernek" számított, nyitva állt előtte az áhított tisztviselői pálya megannyi változata és persze az egyetemek. Ez utóbbiakhoz általában elég volt a jeles, vagy jó érettségi, felvételi vizsga csak a Ludovikához és a kapcsolt intézetekhez kellett. Mi az utolsó éveit értük meg ennek a „boldog békeidőkre" (amint a Monarchia éveit emlegették) sokban emlékeztető, bár összehasonlíthatatlanul szegényebb kornak; ámbár egyre inkább éreztük, hogy recseg-ropog körülöttünk a világ, ez eleinte inkább némi reménnyel töltött el, hiszen úgy tűnt, lazul Trianon béklyója. A legszörnyűbb hagymázos álmokat sokszorosan felülmúló eljövendő évtizedekről sejtelmünk sem volt, nem is lehetett. Annak latolgatása pedig, hogy mindezeken keresztül hova jutottunk, kívül esik írásom tárgykörén.

Nos, a kitűnő bizonyítványokat nem osztogatták olyan könnyen, mint manapság, jó, ha osztályonként néhány akadt. A mi 41 fős osztályunk kivételnek számított, valóságos agytröszt gyűlt benne össze kilenc kitüntetéssel és egy jelesen érettségizettel, ebből öten voltunk lutheránusok (az osztály 14 evangélikusából). Szervezési okból a lutheránusok az A osztályba, a kálvinisták (reformátusok) a B osztályba kerültek. Katolikusok és izraeliták mindkét osztályban voltak, elosztva.

A hazafias nevelés nyolc éven át magától értetődő volt számunkra, hiszen már a négyosztályos elemi iskolában is megismertük hazánk keserű sorsát. Ez a szellem a gimnáziumban nem csak a történelem és a magyar, hanem a többi tantárgy oktatását is áthatotta. Az első tanítási óra elején felállva mondtuk el a Papp-Váry Elemérné költötte, nemzeti imádságnak számító Magyar Hiszekegy első versszakát:

Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában. Ámen.

Ha német óra volt az első, akkor németül:

Ich glaube an einen Gott,
Ich glaube an ein Vaterland,
Ich glaube an eine ewige göttliche Gerechtigkeit,
Ich glaube an die Auferstehung Ungarns, Amen

A napi politika csak lassan szivárgott be a gimnázium falai közé, a világpolitikai események felgyorsulásával, majd a hazánkat egyre inkább érintő sorsdöntő események egymásutánjában.

1934 nyarán – még csak az első gimnáziumi osztályon voltam túl – a balatonmáriafürdői vasútállomáson az újságárus, „mulya" Pista „Hinderbung (sic!) meghalt" kiáltozással kínálta a legfrissebb napilapokat. „A megvénült tannenbergi győző nem tudta megállítani Hitlert, most már ki fogja megállítani?" – tűnődött fennhangon sok vihart megélt Apám. Ez a felejthetetlen epizód hatással volt egész későbbi beállítottságomra. Amint ma jól ismert, a német elnök, Hindenburg parvenünek tartotta a „Böhmischer Gefreiter"-nek titulált, de bizony parlamenti választás útján hatalomra került kancellárt, aki hamarosan elnökké is avanzsált, majd „vezér és kancellár" címmel ruházta fel magát a nemzetiszocialista forradalom élén.

Miközben Hitler a gyalázatos 1919-es Versailles-i békeszerződés korlátait kezdte döntögetni, Mussolini – az első európai jobboldali diktátor – 1934–35-ben elfoglalta Abesszíniát. (1944. december 29-én – amikor hadifoglyokként Nagymaroson keresztül hajtottak ruszki őreink – pillantottam meg először a „halál a fasizmusra" feliratot. – Mi a fenét akarnak ezek Mussolinitól? – vetődött fel bennem a kérdés a „fasces," az egykori római hatalmi jelkép, a szíjjal összefogott bárdos vesszőnyaláb olasz változata, a fascio után elnevezett fascista mozgalom szokatlan, fonetikus írásmódja láttán. Ezt a szovjet által a nácizmusra használt megjelölést – talán, hogy még véletlenül se emlékeztessen a szocializmussal fennállt rokonságára – később a nyugat is átvette, akár a „vastapsot.")

Az Olaszországgal szembeni népszövetségi szankciókban hazánk Itália mellé állt, Ausztriával együtt hármas gazdasági egyezményt is kötöttünk. Mindez már a felsejlő hitleri német „Drang" ellen is irányult. Bennünket, diákokat ebből egyelőre csak a kölcsönös államfői látogatások érintettek, a Hunyadi János úton felsorakoztatva, hosszas várakozás után (ízelítő a katonaságból) vidáman integettünk a kormányzó urunkkal és az olasz királlyal a várba hajtó díszes hintónak.

Hitler egymást követő lépései egyrészt sokakban reményt ébresztettek, hogy talán mi is megszabadulhatunk Trianon és a kisantant béklyójától, másrészt aggódva figyeltük a diktátor Ausztria felé kinyújtott kezét. Az 1934-es náci puccskísérlet és Dollfuss kancellár meggyilkolása intő jel volt. Ausztria után lehet, hogy mi következünk – mondta Apám. Az „Anschluss" 1938 márciusában osztrák üdvrivalgás közepette zajlott, Ausztriából Ostmark lett. A lelkesedést hamar követte a kijózanodás, amit legjobban egy – emlékezetemben megmaradt – verstöredékkel jellemezhetek:

Wir hatten ein Kaiser aus Gottesgnaden
jetzt ist da ein Führer aus Berchtesgaden,
„Ein Volk, ein Reich ein Führer"
und weniger essen, als früher.[8]

Meg kell jegyeznem, hogy Ausztriában már az Anschluss előtt is alacsonyabb volt az átlagos életnívó, mint csonka hazánkban – bármennyire hihetetlenül is hangzik ma ez. (1937 nyarán egy hónapot diákként Grazban töltve személyesen is tapasztalhattam: ott ismertem meg, egyebek közt – vaj híján – a margarint és gyümölcsként a rebarbarakompótot.)

Nos, mi egyelőre megúsztuk a dolgot, de hírek érkeztek arról, hogy Ausztriában is megkezdődött a zsidóüldözés. Egyre markánsabban körvonalazódott idehaza a már említett tragikus kettősség, amely hazánk további sorsát, voltaképp a katasztrófával végződő kényszerpályát jellemzi: rettegés a nácizmustól, de remény Trianon revíziójára. Mi, diákok, ezt persze még nem nagyon éreztük. Tanulmányi kirándulás keretében átlátogattunk az egykori Léka, a burgenlandi Lockenhaus várába, és nevetve, szörnyülködve láttuk az árusoknál a horogkeresztes jelvényeket, karszalagokat.

Közben 1938 májusában Hitler flottaparádéra hívta meg Horthyt. Csak a második világháború után tudtuk meg, hogy egy Csehszlovákia elleni támadásba kívánta beugratni. A kormányzó – megfelelő haderő hiányára hivatkozva – bölcsen ellenállt. Alighanem ez volt az első – de nem az utolsó – lépése, amit Hitler – Ferenc József egykori szárnysegédével és a Monarchia admirális-flottaparancsnokával szembeni „Minderwertigkeitsgefühl"-jével[9] tetézve – soha nem bocsátott meg.

Hitler így azután egyedül készült Csehszlovákia megtámadására a szudétanémetek felszabadításának ürügyén. Chamberlain angol miniszterelnök békéltetési politikája, az 1938 szeptember végi négyhatalmi „müncheni egyezmény" alapján, egyelőre elhárította a világháborús veszélyt. (Megint csak a háború után vált ismertté, hogy a Wehrmacht a tárgyalások meghiúsulása esetére puccsal készült Hitler ellen.)

Ha a nyugat bölcs politikusai sem látták, hogy a gyalázatos Versailles-i béke revízióját egy paranoiás őrült hajtja végre, ugyan hogy lett volna ez a Trianonban még alávalóbban megcsonkított, megalázott szegény hazánktól – vezetőitől, népétől – elvárható? Felsejlett a revízió lehetősége, mindenekelőtt – aktuálisan – a Felvidéket tekintve. Az ifjúság megmozdult. Sok gimnazista is csatlakozott az egyetemisták tüntetéseihez. Az egyiken, hatodikosként, magam is részt vettem. Néhány skandált szöveg megragadt emlékezetemben. Az egyikben az említett kettősség mutatkozott meg:

Piros, fehér, zöld, Pozsony magyar föld! / Piros fehér barna, Hitler le van szarva!

Egy másik rigmust az akkor divatos társas tánc a Lambeth walk dallamára énekelték:

Tisó nem tud tisálni, / Hacha nem tud hachálni,
Jaross nem jar / És Stern Samu sem goj. Haj! [10]

---

[8] „Volt császárunk Isten kegyelméből, / Most van vezérünk Berchtesgadenből. / »Egy nép, egy ország, egy vezér,« / Csak a kaja kevesebb, mint elébb."

[9] Kisebbrendűségi érzés.

[10] Tisó páter szlovák pártelnök, később Szlovákia elnöke. Háborús bűnösként kivégzik. Hacha a müncheni egyezmény utáni csehszlovák elnök, majd „Quislingként" a Cseh–Morva Protektorátus elnöke. 1945 után háborús bűnökkel vádolva börtönben hal meg. Jaross Andor felvidéki magyar politikus, később imrédista. Hábo-

Komolyra fordítva a szót: 1938 november elején, a müncheni egyezmény nyomán létrehozott német–olasz döntőbizottság – Anglia és Franciaország egyetértő távolmaradása mellett – az „első bécsi döntésben" közel 12 000 km^2-nyi területet juttatott vissza hazánknak, egymilliónál több, csaknem 90 %-ban magyar lakóssal, elsőként törve át ezzel a kisantant béklyóját. A csehszlovákokkal a határvonalról folyó alkudozást Teleki Pál vezette, kínos pontossággal ügyelve arra, hogy csak magyar többségű helységek, városok jussanak birtokunkba. A bevonulás csodálatos napjai következtek – megmaradt filmek és sokak, köztük Márai, írásai tanúsítják –, még ha ma már tudjuk is, hogy ezzel kerültünk az első történelmi csapdába.

A tárgyilagosság ugyanekkor azt kívánja, hogy megemlékezzem egy akkori felejthetetlen ügyről. Az első világháborút lezáró békeszerződésekben létrehozott és meggazdagodó Csehszlovákiában bizonyos fajta polgári demokrácia volt, ami jól megfért a magyar kisebbség elnyomásával. Az 1938 őszén felszabadult magyarok, abban a hitben, hogy végre ők is megszólalhatnak, kifogásolták az új hazai adminisztráció egyes lépéseit, meg például azt is, hogy a cukor ára emelkedett. Erre Sztranyavszky Sándor, a képviselőház elnöke leteremtette – „Beneš által inaugurált szellemmel" vádolta – őket. Az országos felháborodást kiváltó incidensre a felvidéki származású pap-költő Mécs László versben válaszolt. A költeményt kitűztük az osztály ajtajára. Tanáraink sorra elolvasták, senki nem kifogásolta. Szövegét írásom végén mellékelem.[11] Ma persze – az elszakított területeken élő honfitársainkkal az élen – kiegyeznénk ehhez hasonlatos nehézségekkel...

Látszólag kissé messze kanyarodtam írásom céljától, valójában a Felvidék magyarlakta részének visszacsatolása volt első, a nemzeti érzést eufórikussá fokozó esemény számomra és bizonyára többünk számára is, aminek hatására felvillant bennünk, hogy a hazát kellene szolgálni. Persze még csak hatodikosok voltunk, messze volt még az elhatározás és a döntés.

Szondi Lipót sorsanalízisében rámutat, hogy nem vagyunk a végzet kiszolgáltatottjai, döntéseinkért – amíg van szabad akaratunk – magunk vagyunk felelősek. Igen ám, de az elhatározás sok apró tárolt–kódolt élmény kölcsönhatására alakul ki – hogy a miliőelméletre visszautaljak. Évtizedekkel később, kutatóintézetben, sok „tojásfejű" között dolgozva döbbentem rá, hogy még a zsenik is menynyire ösztönéletet élnek. Az ősi vegetatív (autonóm) idegrendszer, latens indítékok hatására, gyakran pillanatok alatt dönt, a fejlődéstörténetileg sokkalta fiatalabb gondolkodás – az ész, a logika – csak arra szolgál, hogy a nem egyszer hibás, spontán döntést utólag – képességeinkhez mért színvonalon és meggyőző erővel – megindokoljuk, megmagyarázzuk. (Ebben, ugye, a politikusok járnak az élen.)

Telt múlt az idő, de a „Draufgänger"[12] Hitler nem pihent. 1939 márciusában annektálta a még megmaradt Csehországot Cseh–Morva Protektorátusként. (Szlovákia 1939. március 14-én Hitler-hű államként önállósult). Itt óhatatlanul szembe kerülünk a történészek által elítélt, de nem mindig elvetett „mi lett volna, ha?" kérdésfeltevéssel. Hogyan alakul a világ, Európa és benne hazánk sorsa, ha ez az ember azon a ponton megáll? A nyugati hatalmak előtti hitelét ugyan már végképp elvesztette, de a megnövekedett, megerősödött Németország – figyelemmel a németek közismert fegyelmére, munkabírására és szervezőképességére (N. B. mára mindezek alaposan megkoptak) – még csodákra lett volna képes, hiszen a Nyugat nem akart háborút. A felemelkedés lendülete a Versailles-i nyomorból pedig még tartott.

1966–67-es majna-frankfurti tanulmányutam során az ottani fizikai-kémiai intézet igazgatójától, Hartmann professzortól hallottam egy felejthetetlen mondatot: „Wir Deutschen wurden mit unserem schlechten Schicksal noch immer fertig – mit dem guten noch nie!"[13] A háborút követő „Wirtschaftswunder," a német gazdasági csoda után az Európai Unió létrehozásában oroszlánrészt vállaló, ugyanakkor az NDK-ból újraegyesített keleti tartományok – „Mitteldeutschland" – átgondolatlan, sok százmilliárd márkás szanálása nyomán ma gazdaságilag vergődő hatalmas ország sorsa is igazolja a látnoki szavakat.

---

rús bűnösként végzik ki. Stern Samu vezető személyiség volt az izraelita hitközségben. További sorsát nem ismerem.

[11] Egyébként hasonló gondokról tesznek említést a közelmúltban megjelent „Erdély a hadak útján" című kötet szerzői, Illésfalvi Péter, Szabó Péter és Számvéber Norbert. *Magyar Nemzet*, 2006. I. 14. 34.o.)

[12] Rámenős.

[13] „Mi, németek, rossz sorsunkon eddig még mindig úrrá lettünk – a jón még soha."

Nos, az előbbi „mi lett volna ha?" spekuláció lezárásaként két megjegyzés még ide kívánkozik. Az első: nem tudható, hogy a kezdetben amerikai kölcsönökkel felpumpált és látszatjólétet teremtő hitleri német gazdaság milyen állapotban volt – mennyire volt eladósodva – 1938-ban. A második és talán még fontosabb: a diktatúra s a diktátor természetéből fakad, hogy képtelen megállni; a nemzet jogos sérelmeire épülő lelkesítő politika Németországban egyre kevésbé tudta elfedni a növekvő drillt, a „gleichschaltolást"[14] – benne a kíméletlen zsidóüldözéssel. Mi lehetett mindebből a kiút? További sikerek: hódítás, és ha másképp nem megy, akkor a háború!

Cseh–Morvaország német annektálására visszatérve, szegény hazánknak, mit tagadjuk – jól jött az újabb német lépés. 1939. március 15-én alkalom adódott a Kárpátalja – további 12 000 km^2 ősi magyar terület – visszafoglalására Szlovákiától, amit a németek, ha nem is támogattak, de eltűrtek. (Csak utólag garantálták Szlovákia határait.) Ezzel – kijutva az ezeréves határra – közös lengyel–magyar és szovjet–magyar határszakasz is kialakult.

A hetedik osztályba léptünk a gimnáziumban, amikor Hitler – mivel a lengyelek nem engedtek zsarolásának – 1939. szeptember 1-jén, hamis ürüggyel, megtámadta Lengyelországot, megindítva ezzel a második világháborút. Az azonnali angol–francia hadüzenetre a diktátor – úgy tűnt – egy pillanatra megrettent: a rádióban közvetített beszédében szokatlanul visszafogottan ecsetelte, hogy felveszi a szürke katonazubbonyt. A Blitzkrieg – a lengyel hadsereg lerohanása három hét alatt – bámulatba ejtette a világot, s miközben a világ álmélkodott, a Szovjetunió csendben megszállta Lengyelország keleti felét. A Molotov–Ribbentrop paktumról akkor nem sokat hallottunk, titkos záradékáról végképp semmit. A német atrocitások híre azonban a Kárpátokon át hozzánk menekülő lengyel katonák révén hamarosan elterjedt, az is, hogy a zsidókat sárga csillag viselésére kötelezik.

A Szovjetunió – miközben megtámadta Finnországot (és a világ tétlen csodálkozása közepette hatalmas erőfölénye ellenére is csak kínnal-keservvel győzte le1939–40 telén) felénk egyelőre barátságos arcát mutatta, sőt később – 1941 tavaszán – ünnepélyesen visszaadta az 1849-ben zsákmányolt magyar zászlókat (az, hogy Rákosi kiadása is vele járt, nem volt publikus) – majd a Budapesti Nemzetközi Vásáron önálló pavilont nyitott.

A német hadsereg félévi „Sitzkrieg"[15] után 1940 április elején Dániát megszállva, fél kézzel elfoglalta Norvégiát (először ütközve meg az angolokkal), majd május 10-én megtámadta és páncélosaival két hét alatt lerohanta a franciaországi angol–francia haderőt. A Mannstein tervezte „Sichelschnitt"[16] hadművelet hadtörténelmi jelentőségű. Hitler azonban egyúttal elkövette első kapitális hibáját – no persze a háború megindításán túl –: Dunkerque előtt leállította páncélosait, és a bekerített briteknek a német légitámadások ellenére is sikerült mintegy 300 000 katonát áthajózniuk a csatornán.

Mindez, bármennyire nagyszabású volt is, távol esett tőlünk. Sokkal nagyobb izgalmat váltott ki a tanév végén, hogy a Szovjetunió igényt tart Besszarábiára és Észak-Bukovinára. Talán mi is reménykedhetünk a legfájóbb trianoni veszteség, Erdély visszatértében? Már a holt-dunaág Leventе strandján élveztük a vakációt június végén, amikor meghallottuk a szovjet csapatok bevonulását a két román tartományba. A minisztertanács ülésezett, a honvédelmi tanács részleges mozgósítást rendelt el.

A honvédség felfegyverzése az 1938. évi győri „Darányi" program, közel egymilliárd pengő[17] keretében, fokozódó ütemben folyt. A később hasznavehetetlennek bizonyult olasz Ansaldók[18] mellett büszkén gyönyörködhettünk – egyebek közt – az új Toldi[19] könnyű harckocsikban.

---

[14] Egyenlősítést, uniformizálódást.

[15] Ülőháború.

[16] „Sarlóvágás."

[17] Apámtól tudtam, hogy a magyar aranypengő 28 akkori dollárcentet, illetve 77 Reichspfenniget ért!

[18] Az Ansaldo 3,2 tonnás, kétszemélyes harcjármű, az 1930-as évek kedvelt harckocsi-fajtájának, a kis harckocsinak jellegzetes képviselője. A torony nélküli, mindössze egy ikergéppuskával felszerelt, személygépkocsi nagyságú páncélosból 150-et kapott a honvédség 1935–36-ban. A kis harckocsik a második világháború kezdetére elavult fegyverfajtának számítottak. A honvédség Ansaldóit az 1941 nyarán elszenvedett súlyos veszteségek után kivonták a hadrendből. Megmaradt példányait kiképzési célokra alkalmazták.

A tengelyhatalmak[20] óva intették hazánkat Románia megtámadásától. Majd – román kérésre – a második bécsi döntés keretében, 1940. augusztus 30-án, visszacsatolták Észak-Erdélyt a Partiummal és a Székelyfölddel együtt –, összesen 43 000 km^2-t, két és félmillió, több mint felerészben magyar lakossal. Lelkesedésünk határtalan volt. A filmhíradóban látott szeptemberi diadalmenet, a virágeső, a fogadások a kolozsvári ünnepléssel az élen, mind-mind szívszorító, felejthetetlen élményem azóta is. Énekeltük az Erdélyi indulót, mit sem hallottunk a katonai bevonulás temérdek nehézségéről.

Keservesek voltak viszont hazánk számára a náci Németország által kikövetelt koncessziók: egyfelől különleges kedvezmények a hazai német kisebbségnek, másfelől – ami még súlyosabb – a zsidótörvények egymás utáni kikényszerítése. Az elsőként említett keretében egyebek közt német nyelvű oktatási kényszer szerepelt – az érintettek tiltakozása ellenére –, a Volksbund propagálásával pedig sikerült megszédíteni a hazai németség egy részét, akik még nem sejtették, hogy fiataljaik útja hamarosan a Waffen-SS-be vezet. A második kapcsán néhány mondatban ki kell térnem a később katasztrófába torkolló, máig ható sorskérdésre.

A nácizmus hatására a harmincas évek második felétől hazánkban is egyre erősödő „nemzetiszocialista" mozgalmakat, mindenekelőtt a Szálasi-féle nyilaskeresztes „hungaristákat" Horthy és kormányai féken tudták tartani. Az erősödő német befolyás és a hazai szélsőjobb nyomásának együttes hatása azonban a magyar zsidóságot korlátozó törvényekbe torkollott. Az 1939-es úgynevezett második zsidótörvény már kemény anyagi és erkölcsi diszkriminációval sújtotta a hazain kívül a visszatért területek mindenkor magyar érzelmű zsidóságát is.

Gimnáziumi osztályunkban öt izraelita és néhány áttért társunkkal semmilyen konfliktusunk nem volt. Még az évődéseket is igyekeztünk kerülni. Vallási viták, a történelemórák nyomán, inkább a katolikusok és lutheránusok közt akadtak. Nyílt antiszemitizmusra sem a diákok, sem a tanárok részéről nem emlékszem. A későbbi üldöztetés ellen – noha elborzadva hallottuk – nem tudtunk mit tenni, a háború sodrában segíteni is csak nagyon keveset lehetett. Az érintettek helyzetét, lelkiállapotát pedig igazán csak évtized múltán – a kommunista diktatúrában – tudtam átérezni, különösen, hogy közülük hárman odavesztek.

Az országban erősödő német propagandával szemben az osztály elitje volt a hangadó, a jeles tanulók, élükön Klaniczay Tiborral (a későbbi Eötvös kollégistával, majd egyetemi tanárral és a MTA rendes tagjával). Szekfűt, Illyést („Mi a magyar"), sőt – horribile dictu – Szabó Dezsőt olvastuk. A 7-es cserkészcsapat tagjai HÖK (Honvédcserkész Őrsvezetői Kar) táborozáson vettek részt, hatásukra csak pentatonikus magyar népdalokat énekeltünk. A náci befolyás ellensúlyozásának szellemében már Brahms magyar táncai is „sváb zenének"(!) minősültek.

A hetedik osztályban légoltalmi-gázvédelmi, a nyolcadikban honvédelmi – levente – oktatás vette kezdetét. Vezetője Angyal Károly tartalékos zászlós volt. A kezdet kezdetén a jelentkezést gyakoroltuk. Minthogy addigi életemben csak tánciskolába jártam, a „végeztem" vezényszóra jobbra hajtottam végre a hátraarcot. Az oktató visszarendelt és persze kigúnyolt. Egy másik alkalommal a Szabadság téri országzászlót koszorúztuk meg. Oszlopban, párosan vonult fel a nyolcadik osztály, a járdáról sokan megbámultak minket. Jóleső érzés volt, kihúztam magamat. Évek múltán nem egyszer gondoltam rá, vajon mennyiben járulhatott hozzá a gúny miatt érzett dac, majd a masírozás sugallta összetartozást, erőt kiváltó érzés későbbi, végzetes elhatározásomhoz?

Igazából gimnáziumi éveim során mindvégig az áhított orvosi pálya lebegett előttem, fordulatot 1941 hozott. Két legjobb barátom, a már említett Wels Pista és a kelenföldi evangélikus lelkész

---

[19] A Toldi az első, Magyarországon sorozatban gyártott harckocsi. A 6,8 tonnás páncélos gyártási jogát 1938-ban vették meg Svédországtól. A háromfős, szép vonalvezetésű harckocsi rendszeresítésekor még megfelelt a kor színvonalának, 1940-re azonban, amikor az első példányokat átadták, 5–13 mm-es páncélzata, valamint egy 20 mm-es nehézpuskából és egy géppuskából álló fegyverzete harckocsi-feladatok ellátására gyengének bizonyult. Összesen 190 db készült belőle, s a háború végéig rendszerben maradt. Bár 80 példányának páncélzatát megerősítették és fő fegyverét 40 mm-es ágyúra cserélték, továbbra is csak felderítő feladatokra volt alkalmas.

[20] Németország és Olaszország. Ma talán kevesen tudják már, hogy az „Achse," a Berlin–Róma tengely elnevezés a korán elhunyt magyar miniszterelnöktől, Gömbös Gyulától ered, akit az ellenzéki humor nemzeti radikális programja kapcsán „Gömböliniként" emlegetett.

fia, Szántó János, gimnáziumi osztálytársam tavasszal elárulta, hogy megpályázza a Ludovikát. Ha sikerül, négy év után m. kir. hadnagyként – kész emberként – szolgálhatják a trianoni ájultságából magához tért, gyarapodott hazát. Jómagam, mint a legtöbb fiatal, mindenekelőtt önállóságra vágytam. Szűk volt a családi ház. Igaz, hogy a katonaság kemény megkötöttség, de a szolgálatot letéve szabad ember vagyok, megbecsült pályán. Ma bizony már nehéz elképzelni, mekkora tekintélye volt egy aktív tisztnek. Ahogy félig tréfásan mondták – visszautalva a császári-királyi időkre – udvarképesnek számított. Ezzel szemben unokanővérem közel negyven éves, gyakorló orvos férje borús képet festett pályájáról. „Cselédkönyvesként," sokévi nélkülözés, kiszolgáltatottság után, harmincas évei közepén vált csak partiképessé. Ugyanakkor a honvédségtől háromévi csapatszolgálat után, főhadnagyi rangban, tisztes jövedelemmel lehetett jelentkezni az orvosi egyetemre. Nos, hogy a felsorolt tényezők – szüleim egyetértő támogatása mellett – milyen súllyal estek latba végső elhatározásomban, döntésemben, meg nem mondhatom. Csupán azért részleteztem, hogy ha ezek a sorok mai fiatalok kezébe kerülnének, láthassák: a pályaválasztás mindenkor kínnal, gyötrelemmel járt, az én esetemben pedig, négy kemény, keserves esztendő viszontagságai után, a semmibe vezetett, és még örülhettem, hogy egyáltalán életben maradtam. Egy régi német bölcsesség szerint: „Was uns nicht umbringt, macht uns stärker." – Amibe nem pusztulunk bele, attól erősebbek leszünk. – Nos, ez volt, ez lett – tömören – a hozadék.

Visszatérve a második világháború időközben lezajlott eseményeihez: Hitler 1940 június végén – a „revanche" betetőzéseként – a hírhedt Compiègne-i vasúti kocsiban íratta alá a franciákkal a fegyverletételt, de – felkészültség híján – elmulasztotta a szigetország inváziójá. Helyette, Göringre hallgatva, újabb döntő hibaként, légi háborúba kezdett Nagy-Britannia ellen. Minderről persze vajmi keveset tudtunk, csak akkor kaptuk fel a fejünket, amikor meghallottuk, hogy a britek 1940 augusztus végén megbombázták Berlint. (A diktátor bedőlt a csalnek, elrendelte London és más nagyvárosok bombázását a repülőterek helyett, s ezzel a Luftwaffe el is vesztette a RAF ellenében a légi háborút.)

Churchill tengeri blokádot hirdetett, mire Hitler a korlátlan tengeralattjáró háborúval válaszolt. A hírek elsüllyesztett „bruttó regisztertonnákkal" voltak tele.

Mussolini is megkezdte baklövései sorozatát, hadserege 1940 őszén betört Líbiából Egyiptomba, majd – tízszeres túleredje ellenére – vereséget szenvedett. Októberben pedig a már megszállt Albániából támadta meg Görögországot, de onnan is hamarosan csúfosan visszaszorult.

Mindeközben – 1940 őszétől – a magyar politika a megnövekedett ország stabilizálásán fáradozott. Novemberben csatlakoztunk a szeptemberi német–olasz–japán háromhatalmi egyezményhez. Szlovákia, Románia hasonlóan járt el. Decemberben Belgrádban magyar–jugoszláv örök barátsági szerződést írtunk alá, 1941 elején Jugoszlávia is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

Nagyjából ez idő tájt határoztam el, hogy megpályázom a Ludovikát. Derült égből villámcsapásként érkezett a hír 1941. március 27-én – egy nappal 18. születésnapom után –, hogy a Belgrádban lezajlott baloldali puccs miatt Hitler meg fogja szállni Jugoszláviát. Itt következett hazánk számára az a történelmi pillanat, amit a történészek máig vitatnak, óhatatlanul ismét szembekerülve a történelmietlen „mi lett volna, ha" kérdéssel. Talán nem tekinthető blaszfémiának, ha az elkövetkezett sorsdöntő eseménysort – benne Teleki Pál tragikus öngyilkosságával – egy korabeli keserű viccel jellemzem.

Kérdés: mennyi időbe telik a német csapatok Jugoszlávia elleni felvonulása Magyarországon keresztül, ha honvédségünk ellenáll és mennyibe akkor, ha átengedjük őket. Felelet: első esetben egy napba, a második esetben két napba.– Hogyhogy? – A második változat az ünneplő beszédek miatt nyúlik hosszabbra.

Komolyra fordítva a szót: lehet-e kétsége bárkinek is afelől, hogy az első eset következményeként már akkor náci-nyilas uralom alá kerül az ország és a háború végére a magyar zsidóság még sokkal nagyobb veszteséget szenved, a magyar baloldalnak pedig írmagja sem marad? Ennek fejében a béketárgyaláson, talán, a győztesek oldalára kerülhettünk volna, Csehszlovákiával együtt. Jó lenne, ha egyszer végiggondolnák mindezt azok, akik ma leghangosabban kárhoztatják az akkori döntés felelőseit, élen Horthyval.

Az események ismertek. Bár a honvédség csak Jugoszlávia összeomlása nyomán kezdte meg a hadműveleteket, kizárólag Bácska, a baranyai háromszög és Muraköz visszafoglalásra, a magyar

lakosság védelmére, a brit lépés – a diplomáciai viszony megszakítása hazánkkal – kódolta a háború elvesztése esetére az újabb Trianont.

Vegyes érzelmeink ellenére érdeklődéssel szemléltük a Gellért téren a korlát mellől a rakparton végeláthatatlan sorban, tehergépkocsikon vonuló német csapatokat. Nem nagyon tetszett, de részemről – amint a bevezetőben jellemeztem – a kocka el volt vetve: talán tudok, tudunk majd gyarapodott szegény hazánknak segíteni. A büszke, kitűnően érettségizett ifjú még nem érezte mérhetetlen jelentéktelenségét – ahhoz előbb be kellett vonulnia.

Hitler még 1941 februárban legtehetségesebb hadvezérét, Rommelt küldte páncélos hadtestével Afrikába a megvert, megfogyott olasz hadsereg megsegítésére. Rommel kezdeti, váltakozó eredményű küzdelmek után páncélosaival sikert sikerre halmozott, és április elején elérte az egyiptomi határt.

A magyar fiatalság nagy részét érdekelte, izgatta a motorizáció – hazánkban akkor még személygépkocsikhoz is kevesen jutottak, és a Franciaországi majd afrikai német győzelmek nyomán egyre jobban imponáltak a harckocsik. Nem csoda hát, hogy ludovikás pályázatunkban mindhárman a páncélos fegyvernemhez – a később a lovasságot (huszárokat) és a kerékpárosokat, valamint a gépkocsizó lövészeket is magába foglaló gyors fegyvernem páncélos csapatneméhez – jelentkeztünk első helyen. S persze bekövetkezett a már említett – később sokaknál látott, tapasztalt – jelenség: spontán döntésünket „megideologizáltuk". Mikor józanabb civilek arra intettek, hogy a harckocsiban meg is lehet halni, kifejtettük, hogy mennyivel jobb az, mint a repülőhalál, hiszen ott át kell élni a zuhanást, a tengeralattjáróban a fulladást, míg a kilőtt harckocsiban egy pillanat alatt a másvilágra kerülünk. Az már csak a sors keserű fintora, hogy 1944. augusztus 20-án avatott páncélos osztályunk hat hősi halottjából (októbertől márciusig, 30 %) egyiket sem harckocsiban érte a halál – ámbár kettőnek a sorsa, akik a budai kitörésben részt vettek, máig ismeretlen. Még első hősi halott osztálytársunk, ifj. vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc, „Cini" is kimászott kilőtt Toldijából, és közelharcban, szovjet géppisztolysorozat végzett vele.

Mi hárman pedig, barátok – a végzet játékaként –, túléltük a háborút.

No, de attól még messze vagyunk. Míg az orvosi egyetemre zeneszóval sétálhattam volna be, az akadémiára kétszeri felvételi vizsga vezetett. Később hallottam, hogy a Honvédelmi Minisztérium elégedetlenkedett, mert a régebbi öt-hatszorossal szemben csak háromszoros volt a túljelentkezés és nem tudtak eléggé válogatni. A protekció persze szerepet játszhatott, mindenkinek volt valamilyen összeköttetése, legalábbis az információ szintjén, de az a fajta vesztegetéses, korrupciós vircsaft, amire ma oly gyakran fény derül, abban az időben csupán Romániából volt – hallomásból – ismert.

Június volt. Túlestünk az érettségin, szigorú tanáraink vidáman poharaztak velünk a banketten. Úgy éreztük, miénk a világ! Pista már lent, balatoni nyaralójukban, én a Levente strandon süttettem – jó előre – magam, amikor bombaként robbant a hír: Németország megtámadta a Szovjetuniót.

1941. június 22-ét írtunk. Az első sokkot követő közvéleményre élénken emlékszem. A győztes nyugati hadjárat, a sikeres balkáni és a diadalmas afrikai hadműveletek után a német páncélosokat – a finn háború nyomán „agyaglábú óriásnak" ítélt – szovjet sem tudja majd megállítani. Még öt szibériai telet túlélt, borúlátó apám is csak annyit mondott: ha a németeknek a tél beállta előtt sikerül döntést elérniük, akkor győztek.

A kérdés az volt, mit tesz hazánk? Olaszország, Románia azonnal, Szlovákia, Horvátország, Finnország egy–két napra rá hadüzenettel csatlakozott a németekhez. A máig tisztázatlan eredetű kassai bombázás, egy kárpátaljai szovjet repülőtámadás, de legfőképp a visszatért fél Erdély féltése a Hitler-kedvenc, náci Antonescu vezette, stréber Romániától, hazánkat is belerántotta a Führer végzetes hadjáratába: öt nappal később Bárdossy László miniszterelnök bejelentette a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval.

Ugyan ki sejtette akkor, hogy Hitler már a „déli kalandok" – a balkáni hadművelet, majd Kréta elfoglalása és Rommel dicsőséges afrikai harcai – során az ember- és anyagveszteségeken túl legfőképpen pótolhatatlan időveszteséget szenvedett. Ma úgy vélem, ez az előzmény önmagában is elegendő volt ahhoz, hogy náci Németország elveszítse a háborút.

Mi hárman – amennyire visszaemlékszem – vállrándítással intéztük el a dolgot. Egy pillanatra ugyan felvillant bennem a horatiusi mondat: „Post equitem sedet atra cura" – a lovas mögött ott ül a sötét gond, de még sok-sok mindent kellett végigélnem, hogy ez az aprócska érzés elhatalmasodjék rajtam. Az előttünk álló év csupán afféle bevezető volt.

Még egy boldog nyár, felejthetetlen hónap: Balatonmária, vitorlázás, és szerelem... Szerelem.

Augusztus végén aztán lelkesen készültünk az első felvételire. A vizsgatárgyak közt szereplő ábrázoló geometriára külön tanárt fogadtunk. A felvételi vizsgán néhány további gimnáziumi tárgy – így a matematika, magyar nyelv, főleg helyesírás – mellett a fizikai alkalmasság számított. Orvosi vizsgán fogyatékosságként egyedül a rövidlátást fogadták el – 4 dioptriáig. Úszni, kerékpározni, bizonyos időn belül futni kellett. Némi szertornát is megköveteltek. Emlékszem, hogy a nyújtón a támaszba lendülés sikerült.

Mindez persze még értékesebbé tette az eredményt: Mindhárman megfeleltünk és páncélos alakulathoz kaptunk behívót – mégpedig János a 3/I. harckocsizászlóaljhoz, Munkácsra, mi pedig Pistával a 4/I. harckocsizászlóaljhoz, Szilágysomlyóra Csak jóval később derült ki, hogy szerencsénket az akkor elhatározott, de hamarosan visszafogott páncélos fegyvernemi fejlesztésnek köszönhettük.

„Aksjelöltek" csapatszolgálata

A magyar hivatásos honvédtisztképzés főiskoláira, a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémiára és társintézetébe a M. Kir. Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiára a negyvenes években két irányból lehetett bejutni, nevezetesen: a reáliskolának megfelelő, de katonai előképzést is nyújtó honvéd középiskolai nevelőintézetek egyikét elvégezve közvetlenül, illetve polgári középiskolai érettségi, akadémiai előfelvételi, egy éves tényleges karpaszományos legénységi szolgálat (benne a tartalékos tiszti iskola I. évfolyamának sikeres elvégzése), majd egy második felvételi vizsga sikeres letétele után. Kivételt az 1942. december 6-án felavatott – 1940-ben bevonult – évfolyam képezett, akik közt – a haderő sürgőssé vált bővítése érdekében – fentieken felül a tényleges idejüket leszolgált tartalékos zászlósok is pályázhattak, s kerültek be az akadémiákra, későbbi ranghelyesbítéssel. A hároméves képzést – már a 42 decemberben avatottak esetében is kurtítva – 1943-ban két évre vonták össze, így került sor az 1943. augusztus 20-i, majd – esetünkben – az 1944. augusztus 20-i avatásra.

A tartalékostiszt-képzés az általános hadkötelezettség keretében történt, így már csak apáink emlegették a Monarchiából eredő anakronisztikus „önkéntes" jelzőt. Ebből annyi maradt, hogy a középiskolát eredményesen elvégzett (az érettségi nem volt követelmény) „sorozottak," majd alkalmasság esetén 20 évesen behívottak zubbonyuk ujján – megkülönböztetésül – karpaszományt viseltek, laktanyán kívül kamgarn zubbonyt, fekete pantallót, cúgos cipőt viselhettek, piszkos munkától mentesítve voltak, és két évi szolgálat, valamint a tartalékos tiszti iskola két évfolyamának elvégzése után tisztjelölti – zászlósi – előléptetésre számíthattak. Az akadémikus-jelöltek – röviden „aksjelöltek" – számára – akikre egyébként valóban illett az önkéntes jelző – ebből volt egy év előírva.

Nos, mindezekről – a nagyváradi vonaton – összesen annyit tudtunk, hogy 1941. október 13-án be kell vonulnunk a szilágysomlyói laktanyába, az egy éves katonai („csapat-") szolgálat megkezdésére.

Váradon unokabátyámnál, a M. kir. Posta vezetőjénél éjszakáztunk, majd másnap zsúfolt, öcska vonaton, tekervényes úton érkeztünk meg a Kraszna-parti kisvárosba s kötöttünk ki egyetlen szállodájában.

13-án reggel – baljós szám – még utoljára elegáns civilként, a helyi taxira – konflisra – pakoltuk a katonaládánkat, és elhajtattunk a város szélén épült laktanyához. Impozáns háromemeletes épület volt, sártenger közepette. Találtunk egy bejáratot „10. század" felirattal. Ez állt a behívónkon is, hát ládával a kézben odamásztunk a sárban, de az őr nem engedett be. Jó kezdés! Az előkerült őrparancsnok legorombított és a távolabbi főkapuhoz utasított. (Ezt az első letolást, egyelőre csak finoman, „b" nélkül, még számtalan követte.) Tovább tapicskáltunk a sárban nehéz ládáinkkal, majd a főbejáraton át felkísértek a III. emeletre. Bevonultunk.

Már papírra vetettem ezt a fejezetet, amikor váratlanul sikerült – 1970-ben elhunyt anyám holmijai között – rábukkannom egykori, szüleimnek írt leveleimre. Így most már a bőség zavarával küzdve, helyenként néhány idézettel egészíthettem ki a már leírtakat.

„A laktanyában már nagy tömeg volt. Bevezettek egy kiürített hálóterembe és két csoportra osztottak, mert a laktanyában van a 6/1. tüzérosztály is. Rengeteg volt az egyszerű földműves, akik csupa rongy ruhában jöttek, sőt volt kb. 20 oláh is, akik részben bocskorban, részben mezítláb érkeztek."

A karpaszományosokat különválasztották. Orvosi vizsga következett, sokadszor – megfeleltünk. A harckocsizászlóalj parancsnoka, dr. vitéz Balsay László őrnagy rövid üdvözlőbeszédet intézett a bevonultakhoz, s máris a „századkörletben" találtuk magunkat. Egy Hegyi Aladár nevű karpaszományos tizedes (később hadapród őrmester) beavatott a külön művészetet jelentő ágyazás és polcrend titkaiba. Délután beöltöztünk.

Az egyenruházatot a honvédségnél négy kategóriába sorolták: új, hadi használható, gyakorló, selejt. Katonatörténetekben közhelynek számít, hogy a raktárban mindenki pokrócára odadobtak egy-egy darabot – rohamsisakot, csajkát, kulacsot, kenyérzsákot, zubbonyt, nadrágot, bakancsot, sapkát, köpenyt, váltás fehérneműt, kapcát – persze „gyakorló" minőségben –, aztán cserélgettünk. Aki nem talált megfelelőt, kérhetett másikat, de azt hamar megtanultuk, hogy nem jó feltűnni, nem jó, ha – szakzsargonban szólva – „kiszúrják" az embert.

Külön tanulmányt érdemelt a nadrág. A bürcsösnadrágnak, vagy gyalogbürcsnek csúfolt találmány a régi hadsereg bricseszét és lábszártekercsét váltotta fel – utóbbi szabályos feltekeréséről rémeket meséltek öreg tisztesek. Az új kreáció egybeszabott alsó része a lábszáron három gombbal záródott és, a különböző vádliátmérők következtében, még megfelelő nadrágnagyság esetén is többnyire vagy szűk, vagy bő volt. Magam azzal kezdhettem, hogy átvarrtam a gombokat – de még néhány hiányzó zubbony- és köpenygombot is pótolnom kellett. Ki tudja, miért nem lehetett pantallót rendszeresíteni. Irigykedve néztük az utászokat, árkászokat bokapánttal összefogott, hosszú nadrágjukban, pláne ha még rövid szárú csizmájuk is volt, amit – ugye – nem kellett fűzögetni. A cipőfűző helyetti bakancsszíj el is szakadt, pótlásán a kantinos keresett. Bakancsunk fordított bőrből készült, és ha valaki történetesen újhoz jutott, hetekbe telt, amíg simára, fényesre tudta pucolni. A tükörfényt adó, vízben, nyálban oldódó suvikszot („Lulu" fénymázat) hadbiztosi rendelet tiltotta. Megkeményítette, szárította bőrt, a vizet átengedte, fekete tócsát hagyott maga után. Igen ám, de a bőrápoló Schmoll pasztától nem lett elég fényes a bakancs, márpedig az követelmény volt, így aztán köptünk és suvikszoltunk, megnyitva ezzel a „kincstári" ostobaságok sorát. Köpenyként – helyi specialitásként – a csehektől megmaradt, zöld csalánszövetből készült, rossz szabású szörnyűséget viseltünk – később meg is gyűlt vele a bajom.

Persze vidáman tettük túl magunkat mindezen. Lelkesedésünkből még bőven futotta, pláne, hogy a karpoknak vadonatúj kimenő ruhát ígértek néhány hét után. Civil ruhánkat csomagban hazaküldtük, valamint a ládánk tartalmának jó részét is, mivel kiderült, hogy a „ládarend" is követelmény, a ládán kívül pedig semmi nem tartható.

A századkörlet legénységi hálótermében mintegy negyven, újabban rendszeresített stabil „Árkay" ágy várt bennünket, kettesével csoportosítva. A matracként szolgáló szalmazsákról hamarosan kiderült, hogy nincs sarkosra tömve. Szalma persze volt, így mindjárt ebbe is bele kellett tanulnunk. Az aksjelöltek, rajparancsnokukkal a terem végén kaptak helyet, magam Pistával párban. Fejünk fölött polc az összehajtott köpenynek, rohamsisaknak. Katonaládánkat – köznapiasan „kuffer" volt a neve – az ágyvég alá kellett tolni, „elvágólag." Meleget – később – egy hatalmas fafűtéses cserépkályha szolgáltatott – no meg a testünk. A hideg vizes mosdó és a piszoár a terem végéből, a melléklépcsőházból nyílt. A vizet az udvaron lévő artézi kútból motorral pumpálták fel naponta egy-két órára, de a harmadik emeletre nem mindig jutott. A meleg vizet elfelejthettük. Vécét a románok az új épületbe csak a tisztek és tiszthelyettesek számára terveztek, így „komolyabb ügyek" tekintetében az udvaron létesített, mintegy 40 férőhelyes, nyitott reterátra kellett járnunk. A gerendákon kucorogva szokatlan látványt nyújtott a szélesen elterülő ürülék a tetején mászkáló, eladdig ismeretlen, termetes nyüvekkel, az illatról nem is szólva. (N. B. századparancsnokunk később megengedte a karpoknak a kulccsal zárt tiszti vécé használatát.)

A konyha szintén az épületen kívülre szorult, és persze étkezőről szó sem volt, így mindvégig, hóban, fagyban is ott álltunk az udvaron sorban a „gulyáságyúk" előtt, kezünkben az alumínium „evőcsészével" (a csajka kincstári neve). Hogy mi került bele, arra még visszatérek.

Első rajparancsnokul egy Kiss nevű szakaszvezetőt kaptunk. Istentelenül káromkodott, de alapjában véve jóindulatúan igyekezett bevezetni bennünket az újoncéletet megkönnyítő sok apró „finomságba," néha még uraknak is szólított minket. A káromkodás egyébként a tisztesek, tiszthelyettesek részéről természetesnek tűnt, paradox módon nemegyszer szinte feloldotta a konfliktusokat, és könnyebben viseltük, mint a rideg, rosszindulatú kib..., szóval kitolásokat.

Századparancsnokunk, Zánk Géza százados, jóvágású, elegáns katona volt. Első „hegyi beszédét" (a mindenkori elöljárók részéről elhangzott megszámlálhatatlan szónoklat gyűjtőneve, amiket békésen hallgattunk, mert legalább addig sem kellett mást csinálni) a következőkkel fejezte be: „mert jó ember a magyar ember, csak két hibája van, hazudik és káromkodik – az i... b... meg!"

A század karpaszományosai között, a hadkötelezettségnek megfelelően, civilből behívottak is voltak köztünk az első hetekben, így Bozóti Lajos negyedéves jogász, de az eleinte szétszórt aksjelölteket később a 10. századnál vonták össze, a többi karpot a 11., illetve 12. századhoz helyezték át. (Akkor ismerkedtünk meg a vérbeli antimilitarista Lalival, akit mindjárt megkedveltünk, később a karpiskolán is találkoztunk, majd a háború és kilenc év Gulág után futott össze ismét velünk s a barátságunk elhunytáig tartott.)

Két erdélyi fiú is került az aksjelöltek közé, történetesen névsorunk elejére: Dabóczy Jenő és Faller Tibor. Mi többiek – Ferenczy Pál, Herendi Ödön, Kappel Tibor, jómagam, Valnicsek Lóránt, Wels István – valamennyien anyaországiak, Herendi kivételével budapestiek voltunk.

Mikor az első esték egyikén lemerészkedtünk a kantinba, egy Orbach nevű szakaszvezető pohárral a kezében teli torokból énekelte hogy „Budán, este tíz óra után, csak a szellő a Dunán s a szívünk muzsikál," majd hozzánk fordult: „Nem volt kár otthagyni a szép civil életet?" Amikor később nemegyszer elővett a honvágy, mindig visszagondoltam erre a jelenetre. (Szentségtörés volna részemről bármilyen analógiát keresni a Nagyságos Fejedelemmel, néha mégis eszembe jutott bölcs cigányának mondása, amikor ura 1711-ben búcsút intett hazájának,: „Itthagyod a vagyont, keresed a nincsent.") De hiszen, ha most helytállunk, szép jövő vár, és a hazának szüksége van ránk...!

Alakulatunk számozása kapcsán szólnom kell néhány szót a honvédség páncélosairól. A trianoni békediktátum miatt a páncélosok szervezése „bújtatva," a rendőrújonc-iskolában, a RUISK-ban kezdődött. Onnan eredt a sötétkék paroli, amit büszkén viseltünk, akár a huszárok a világoskéket, hogy azután a kerékpárosokkal és gépkocsizó lövészekkel „gyors fegyvernemmé" olvasztva valamennyien a középkéket kapjuk.

A magyar páncélos alakulatok mind részt vettek a Gyorshadtest 1941 nyári és őszi ukrajnai hadműveleteiben. Eközben a hátországban megtervezték a harckocsialakulatok fejlesztésének újabb ütemét, ami éppen bevonulásunkkor, 1941 októberében lépett életbe. Eszerint a Gyorshadtest kötelékén belül megalakult a 2. páncéloshadosztály-parancsnokság, amelynek alárendeltségébe a 2. harckocsidandár és a 2. gépkocsizó lövészdandár került. A harckocsidandár fő erejét az 1. harckocsiezred 1/I. (Rimaszombat), 2/I. (Rétság), 3/I. (Munkács) és 4/I. (Szilágysomlyó) hadrendi számot viselő harckocsizászlóaljai alkották. A zászlóaljak számozása a páncélos erők további fejlesztésének tervét tükrözte, mely szerint a később felállításra kerülő 2., 3. és 4. harckocsiezred magját a fenti zászlóaljak képezték volna. A két, már meglévő gépkocsizó dandár állományába tartozó 9. és 11. harckocsizászlóalj 31. (Jászberény) és 32. (Nyírbátor) önálló harckocsizászlóalj elnevezéssel megmaradt a dandárok kötelékében. Az újonnan felállított harckocsizászlóaljakat a gyártásból folyamatosan kikerülő új harckocsikkal kívánták felszerelni. Személyi állományukat a megszűnő kerékpáros zászlóaljak legénységéből, illetve a régi harckocsiszázadok új alakulatok közt szétosztott, tapasztalt személyzetéből töltötték fel. Így a mi 4/I. zászlóaljunk a – később soha meg nem alakított – 4. harckocsiezred I. zászlóalja lett volna, habár a századok számozása – 10., 11., 12. –, e logikának ellentmondva, mégis egy ezredre utalt.

Zászlóaljunk magját a szegedi 13. kerékpáros zászlóalj pótkerete (újabb nevén vmk. – „visszamaradó különítmény"), valamint a jászberényi, de a frontról egyenesen Szilágysomlyóra visszatért „Kárpáti" harckocsiszázad képezte. (A századparancsnok, a harcedzett, kitüntetett Kárpáti

Tibor százados, más beosztást kapott.) Jó néhányan csak október végén jöttek meg – ehhez járultak még a behívott újoncok.

A tisztikarból – csak a fiatalok, a szakaszparancsnokok közül emlékszem néhányra, így mindenekelőtt 10. századbeli elöljárónkra, Záhonyi Andrásra. Őt Láng Tiborral együtt 1941. augusztus 20-án avatták, páncélosként. Ugyancsak 1941-ben avatott, de kerékpáros volt vitéz Gérecz Ödön (az 1956-os forradalom és szabadságharcban hősi halált halt költő, Gérecz Attila bátyja), valamint Tóth Sándor, a 11., illetve 12. századnál. Volt a zászlóaljnál még egy továbbszolgáló (tartalékos zászlósból aktivált) Vince nevű hadnagy is.

Október 26-i második levelemben már részletesen beszámoltam szüleimnek újoncéletünkről, a napirendről: 6.00 ébresztő, 6.30 csukló (reggeli torna) – időjárástól függetlenül – az udvaron, 7.00 mosdás (már, ha van víz a mosdóban) 7.30 reggeli, 8.00 sorakozó az udvaron, majd kiképzés a szakaszparancsnokunk vezetésével 11.00-ig. 11. 30 ebéd, 12.00–14.00 között pihenő (cipő- és ruhatisztítás, gombfelvarrás, stb.), 14.00–17.00 között kiképzés, 17.00 parancskihirdetés, levélkiosztás, 17.30 vacsora 18.00-tól 21.00-ig elméletileg pihenő, de a gyakorlatban már 18.00-tól fegyvertisztítás, majd ágyazás, mosdás. 20.45-kor mindenkinek ágyban a helye. Az eleinte terhes időbeosztást hamarosan megszoktuk. Hadnagy urunk, szakaszparancsnokunk – amint írtam – „a lehető legrendesebb ember" volt. Nekünk, karpoknak bevallotta, hogy a héthetes gyalogsági (újonc) kiképzés anyagát egy hét alatt meg tudnánk tanulni, de ő csak annyit segíthet, hogy egy rajba tesz bennünket. A rossz idő esetén tartott elméleti kiképzést – pl. Magyarország földrajzát – bizony untuk. A században 20 analfabéta volt.

Emlékszem, hogy a legtöbb gond a behívott románokkal (oláh parasztokkal) akadt. Annak ellenére, hogy a páncélosok úgynevezett „védett alakulatnak" minősültek, mégis hozzánk kerültek, talán mert magyar nevűek voltak – pl. Pap, Haragos – noha egy szót sem tudtak magyarul. Ki volt adva, hogy türelmesen, emberségesen kell bánni velük, Faller Tibor, aki perfektül beszélt románul, szorgalmasan fordított a kiképzés során – ettől persze még unalmasabb volt az egész. A rajparancsnok tisztesek vért izzadtak a nagy udvariaskodásban, a románok jó része mégis heteken belül megszökött. Hamarosan elfogták őket és büntetőszázadba kerültek. Valószínű, hogy attól sem váltak jó magyarokká.

A karpaszományos raj persze könnyedén lett első a kiképzésben a században. Elsajátítottuk a „zárt rend" alakiságait, azon belül a díszlépéshez vezető „tagozott menetet". Mindez ma nem létezik, az ütem is túl lassú, nem is csoda, hogy a mai díszmenet csak árnyéka a réginek. Megtanultuk és begyakoroltuk a puskafogásokat, és megismertük a puskát – az első világháborúból itt maradt, karabéllyá kurtított, az új, hegyes lőszer miatt felfúrt töltényűrű, 9 mm-es Mannlichert. (A szintén rendszeresített forgó zárdugattyús Mauser puskákhoz csak az Akadémián jutottunk – amikor igazából már a géppisztolyt, meg az automata puskát, vagy gépkarabélyt, a Sturmgewehrt kellett volna forszírozni. Szegény megcsonkított, kirabolt hazánk honvédsége – bármint erőlködött is a kormány – soha nem tudta hátrányát behozni.)

A Kárpáti-század teljes harckocsianyaga a fronton maradt, így állományunkat egy darab Toldi jelentette, egyelőre csak bemutatására került sor. Mondanom sem kell, hogy nagyon tetszett, hiszen akkor még fogalmunk sem volt a német, vagy az orosz, majd amerikai harckocsianyagról.

A legénységet csoportokra osztották – leendő motorkerékpárosokra, személy-, tehergépkocsi- és harckocsivezetőkre, harckocsilövészekre és rádiósokra. A karpaszományosokat később, a karpiskolán, az összes ágazatra kiképezték. Egyelőre a gyalogos kiképzés folyt. Részt vettünk éjjeli gyakorlaton: éjjeli látást, harcot, rakétákat mutattak be.

Záhonyi hadnagy néha külön is foglalkozott velünk, aksjelölt karpokkal. Remek ember volt, mindent megtett értünk, csak szeretettel emlékezem vissza rá. Ő testesítette meg azt a fiatal páncélos tiszti ideált, aki – bevonulásom utáni lelkesedésemben – magam is szerettem volna lenni. Sok mindent kellett az elkövetkező 52 hónap katonaidőmben megérnem, megtapasztalnom, elviselnem, hogy ezt az idealizmust és kezdeti lelkesedést kiölje belőlem; helyét, míg csak az egyenruhát végleg le nem vethettem, a katonai becsület és kötelességteljesítés belső kényszere foglalta el.

De még csak a legelején tartottunk. Kézigránátdobást gyakoroltunk. Pista jeleskedett, a legjobb volt köztünk. Sikerén felbuzdulva kedélyeskedni próbált az amúgy – szolgálaton kívül – közvetlen Záhonyival. A hadnagy (akadémiai becenevei: Mongúz, Gurgula) a szemét forgatta és kicsit racsosolva rámordult: „Ne röhögjön Wels, mert kihallgatásra vágom!" Szerencsére egyikük se gondol-

ta, vette komolyan. Másnap zimankós, szeles havas esős idő volt. Nincs kivonulás, a lovardában lesz oktatás, rendelkezett a hadnagy. Jó egy évvel később, az akadémiai páncélos század irodájában rábukkantam egy fenyítésre. Záhonyi kapott két nap „szigorítottat" mert lázadozott, hogy kegyetlen rossz időben ki kell vonulniuk. Úgy látszik, a fenyítés nem használt. Ez volt Záhonyi András!

Nos, a „kihallgatás" – ha már szóba került. Aki nem tudná: naponta reggel a századparancsnok tartotta. Négy témaköre volt: jelentés, kérelem, panasz, rendelés. Minthogy a „vonalban" felálló kihallgatás afféle mustrát is jelentett, mindenki igyekezett lehetőség szerint elkerülni. A szolgálatba lépők és az azt leadók kezdték, de jelenteni kellett az értékposta – csomag – megérkezését is. A kérelmek főként rendkívüli szabadságra vagy eltávozásra (hét végén, max. 48 óra) vonatkoztak. Ezt már érdemes volt megfontolni, megéri-e a kockázatot. Arra, hogy valaki is panaszt tett volna katonaidőm alatt, nem emlékszem. Azt azonban hamarosan tudomásunkra hozták, hogy többnyire a panaszost is megfenyítik, valamelyik elöljárónk pedig egyszer kifejtette: ahol a legénység panaszkodik, ott laza a fegyelem!

A „rendelés" valamelyik elöljáró, vagy éppen feljebbvaló által függelem-, vagy fegyelemsértés miatti odarendelést jelentett. Olyankor legföljebb a fegyelmi fenyítés mértéke lehetett kérdéses, ami leggyakrabban 30 nap laktanyafogságot, súlyosabb esetben 1–2 nap „szigorított" fogságot jelentett. Utóbbi esetben a delikvens a kiképzésen részt vett, az estét–éjszakát azonban a fogdában kellett töltenie, nadrágszíj és bakancsfűző nélkül.

A raj- és szobaparancsnokok is rendelkeztek a büntetések megannyi legális, vagy illegális változatával, a kimenőelvonástól kezdve. Pista barátom idézett fel egy ilyen esetet: takarodó 9 órakor volt, de szobaparancsnokunk, Missz Lajos szakaszvezető, szeretett korán lefeküdni, így 1/2 9-kor ágyba parancsolta a népet. Már éppen elszenderedtünk, amikor egy honvéd jelent meg a küszöbön, hátán egy ajtószárnnyal, és bánatosan ordította: „Így jár, aki nem csukja be maga mögött az ajtót!" Kiderült, hogy egy tisztes kíséretében az egész épületet végig kellett kutyagolnia.

Hogy valami vidámabbról is beszámoljak, a takarodó után következett az esti mese. Igazi népi mesélőnk volt, egy Kónya nevű, ízes beszédű hajdúsági újonc, szépen „ao-zott". A mesék mindössze annyiban változtak, hogy hol szegény árva parasztlány, hol királykisasszony volt a főszereplő, de a beteljesüléshez – az újoncok hiányérzetének megfelelően – mindig az a kulcsmondat vezetett, hogy az illető nőszemély „igen nagy baszaós vaót!" Szép volt, jó volt az ilyet hallgatni és elképzelni, bár álmainkban királykisasszony helyett legfeljebb a „pollutio nocturnával" találkozhattunk.

Bevonulásunk után, nem olyan hamar, mint az utóbbi évtizedek honvédségében dívott, csak négy hét múlva kaptuk meg az első kimenőt – vasárnap kettőtől nyolcig – de nem a lányok után, hanem a cukrászdába siettünk, ahol megtömtük a bendőnket kitűnő süteményekkel. A zsebünk persze bánta, de bizony, amíg csak pénzünkből futotta, mindig ott kötöttünk ki. A tulajdonos január elején, amikor a karpiskola előtt búcsúlátogatást tettünk nála, hálából a sok fogyasztásért finom áfonyalikőrrel kínált bennünket. A kasszírnő csúnya és öreg volt, csak egy karpról – nem aks. jelöltről – tudtam, aki ráfanyalodott és, úgy mondta, jobb híján még elégedett is volt vele.

A honvédség egyébként ügyelt a nemi egészségünkre, kimenő alkalmával mindig be kellett mutatni a felső zubbonyzsebben a „Vétó" nevű csodaszert – cseppentős fiolát egy töltényszerű tokban. Hogy mennyire nyújtott hatásos védelmet, azt nem tudom, egy bizonyos, hogy óvszert a kincstár nem osztogatott – azt hiszem nem egy kislány bánta.

A Kárpáti-század két hadapród őrmestere is szolgált a 10. századnál, Elek Jenő és Gyila Barnabás. Barna, akit valamilyen, rajta kívülálló okból nem vettek fel a Ludovikára, már bevonulásunkkor ott volt, megkedveltük, de sajnos nem elöljárónkként. Elek Jenő később jött meg a frontról és hamarosan bronz vitézségi éremmel tüntették ki. Az első hivatalos díszmenetet ebből az alkalomból tiszteletére hajtotta végre a század.

Néhány nap múlva furcsa epizód tanúi lehettünk. A már említett zupás hadnagy, Vince, (Vincze?) valamilyen alakiságot kifogásolva visszarendelte maga elé Elek Jenőt, s mert nem tartotta elég fürgének, „palam et publice"[21] futást parancsolt számára. Jenő kissé korpulens ember volt és csak tessék-lássék kocogott, mi azonban így is döbbenten szemléltük, hogy egy nemrég kitüntetett frontharcos hadapród őrmestert így meg lehet alázni, még hozzá a legénység előtt. Később

[21] A nagy nyilvánosság előtt.

nem egyszer tapasztaltuk, hogy a zupások „pápábbak a pápánál". Különösen megmutatkozott ez a Ludovikára 1940-ben, a már említett tiszthiány miatt az évfolyam bővítésére zászlósként felvett, majd 1942. december 6-án felavatott harmadéveseinknél. (Ilyen volt a gépkocsizó lövészként végzett Maléter Pál is.)

A Toldijával több bevetésen részt vett Elek Jenőtől hallottuk az első igazi fronttörténeteket, és azt, hogy az 1941 nyarán–őszén visszavonuló szovjet csapatok milyen kemény ellenállást tanúsítottak, holott akkor a T–34-eseknek – legalább is a gyorshadtest arcvonalán – még nyoma sem volt.

A szombat délután a takarítást jelentette, de az október 25-i különös gondosságot követelt a másnapi zászlóaljparancsnoki szemle miatt. A körlettakarítást a legénység végezte, mi többnyire a századirodán kaptunk egyre szaporodó papírmunkát. A továbbiakban október 26-i levelemből idézek:

„Ma reggel irtó hajsza volt, mert mindenki ideges volt a szemle miatt és ¾ 8-kor jött a parancs, hogy templomba kell menni. Rettentő rohanás kezdődött és az őrmesterek annyit káromkodtak, hogy nem sok értelme volt a templomnak. Pláne, mert 4 km-t kellett gyalogolni formálisan bokáig érő sárban. A templomból természetesen elkéstünk, de kedvünkért a lelkész újra kezdte a prédikációt. (Református templomban voltunk, egész szép.) Utána visszarohantunk és lemostuk az átázott és csupa sár bakancsokat. A szobát a tisztesek közben gyönyörűen rendbe hozták. 10-kor, amikorra a szemle be volt ígérve már ragyogó képpel álltunk a gyönyörűen rendbe tett ágyak előtt. Az őrnagy úr természetesen késett, így 11.30 volt, mire a szobánkba érkezett. Néhány piszkos lábat és rendetlen ládát kivéve meg volt elégedve a szobarenddel, úgyhogy mindenki boldog volt. A szemle után a százados úr beszélt hozzánk és a románokhoz. Utána a szakaszvezető úr beszélt és ezután végre lemehettünk ebédelni."

Mindezzel ízelítőt kaptunk a katonaságtól elválaszthatatlan, egyben elkerülhetetlen három sajátságból, az esetenkénti kapkodásból, a sorban állva véget nem érő várakozásból és a már említett hegyi beszédekből.

Nos, itt az ideje, hogy beszámoljak az eleinte lefitymált, majd – étvágyunk, éhségünk növekedésével – egyre fontosabbá váló kincstári étkeztetésről. Csak később tudtuk meg, hogy az újonckiképzés alatt még „feljavított" kosztot kaptunk! Meg kellett barátkoznunk a komiszkenyérrel. Valamilyen, eladdig nem ismert, savanykás ízű készítmény volt, és mindig másnapos. Kiss szaki elmagyarázta, hogy a friss kenyér ártalmas, mert a honvéd egyszerre befalja, és emiatt nem marad az étkezésekhez, másrészt nagyokat ereget tőle (persze nem ilyen szépen mondta), amivel rontja a körlet levegőjét. Másfél kilót kaptunk két napra – eleinte sokalltuk, bezzeg később! Reggelire fél liter cukros pótkávé („Franck") járt, tejet, vajat bevonulásunk óta nem láttunk. Ebédre lebbencs-, bab-, vagy lencseleves, utána elrághatatlan marhahús és főzelék, vagy krumpli volt a menü; hétfőn és pénteken főtt tészta. A vacsorára valamilyen levest kaptunk, néha húscafatokkal. Vasárnap ehetőbb volt a hús (disznóhús), de a köret hasonló, a vacsorát – darab kolbászt, vagy túrót – már délben kiadták. A „gumihúsokat" Pista összegyűjtötte és estig elrágogatta. Levelem szerint: „Pista minden nagyobb fáradság nélkül megeszik két adagot és az összes karp maradékát, úgy hogy nagy étvágyát még itt is csodálják."

Az ételért, mint említettem, az udvaron álltunk sorba, majd felmásztunk vele a harmadik emeletre – addigra legalább nem égette el a szánkat. A csajkát viszont csak az udvaron lehetett elmosni, amire hamarosan akadt is a legénységből jelentkező, 10 napra 1 pengőért. Ez közel 1 kg cukor árának felelt meg, amit különben akkor már csak jegyre adtak. Mindnyájunknak egyre jobban hiányzott az édesség, a kantinban csak drága és silány csokoládéféleségeket árultak, így azután mind gyakrabban írtuk a könyörgő leveleket haza, csomagokért. Az érkező édességeket megállapodás szerint elosztottuk egymás között, de szégyenkezve emlékszem vissza, hogy egyszer a Pista unokatestvérétől érkező cipősdoboznyi almás pitét szépen eltitkoltuk és takarodó után a sötétben egy óra alatt felfaltuk.

Egy bizonyos: napról napra éhesebbek lettünk, jöhetett hát a cigaretta, a legjobb éhségcsillapító. Először még Királyt, szopókás úri „staubot" vettünk a kantinban, de hamarosan – mire megkaptuk az első zsoldot – következett a „koporsószeg," a Honvéd. Két pengő volt a zsold 10 naponként, mindvégig; hiába lettünk később tisztesek – őrvezetők, majd tizedesek –, rangunk előtt ott állt a „c." azaz „címzetes" rövidítés, amivel maradt a rendfokozat nélküli honvédeknek járó zsold, nehogy romlásba döntsük a kincstárat.

A két pengőért éppen egy „stangli" (100 db) Honvédet kaptunk, el is füstöltük tíz nap alatt. Volt ugyanis a cigarettának az éhség csillapításán felül még egy varázsa. Gyakorlat során szakaszparancsnokunk, Záhonyi hadnagy úr szájából egyszerre csak elhangzott a bűvös mondat: „Tíz perc pihenő, rá lehet gyújtani." Milyen más volt puszta álldogálás helyett elővenni a staubot, rágyújtani, majd az első slukkot mélyen leszívni, s a füsttel kisóhajtani az újoncélet éppen aktuális keserveit!

Volt még egy remek narkotikum, a nóta. A tisztesektől, „öreg legényektől" (egy évet már leszolgált rendfokozat nélküli honvédektől) hamar megtanultuk a leginkább énekelt katonanótákat a „menetelőket." Csak példaképp: Hideg szél fúj édesanyám, Gólya,gólya, hosszú lábú gólya, Erdő, erdő, de szép kerek erdő, Nyitva van a százados úr ablaka, Már minálunk babám, Megüzenem a somlyói bírónak, stb. Valósággal bömböltük nótáinkat, hogy végre valahára mi is ordíthassunk torkunk szakadtából, ne csak velünk üvöltözzenek.

A hideg beálltával lábunkat – az öreg legénység tanácsára – bekötöttük a lepedővel, a két pokróc elég volt. A legénység a fehérneműjében aludt, én az apámtól kapott gyapjú jéger ingben és alsóban. Rosszabb volt a helyzet kivonulásnál, lábamat, fülemet egyaránt megcsípte a fagy. Akkor kezdtem megutálni a telet, pedig a java – a karpiskolán – még hátra volt.

Rádió nem létezett, villany is csak bizonyos napszakokban volt. Újságot bevonulásunk óta nem láttunk, szóban sem tájékoztattak, következésképpen a külvilág – a politika, a háború – jószerével megszűnt számunkra. Kimenőre ugyanolyan posztóruhát és bakancsot kaptunk, amilyet egyébként viseltünk, de újat. Kimenőruhát („extrát") nem adtak. Fürdeni a laktanyában nem lehetett, hiányzott a zuhany, és állítólag a városban sem volt fürdő. Egyelőre hétvégi hideg vizes lemosásokkal csökkentettük az elhatalmasodó bakaszagot. Apám kérdésére, hogy mennyi pénzre lenne rendszeresen szükségem, részleteztem a kiadásaimat: fehérnemű mosatás heti 1 pengő, levelezés havi 2 pengő, csajkamosatás, szabóműhely (nagyobb szakadások javítása), kantin (bakancsszíj, suviksz, édesség) mindez együtt havi 25–30 pengő. Az új kimenőruha adjusztálása külön 30 pengőbe került. (Bankcégjegyző apám havi fizetése nem érte el az 1000 pengőt)

Ezen felül persze meg kellett a már említett kamgarn zubbonyt és a fekete, piros csíkos pantallót csináltatni, hozzá „cúgos" cipőt beszerezni, no meg egy jobb formájú sapkát, így a haza – ma úgy mondanám mazochista – szolgálata távolról sem volt ingyenes apám számára.

A gyalogsági kiképzés egyre nagyobb lendülettel folyt. Az elmélet nem jelentett gondot, no de a gyakorlat! November 16-i levelem szerint: „Most folyton a csatárkiképzéssel foglalkozunk, és sokszor kúszunk és szökellünk több száz métert a sárban. Délutánra természetesen tisztán kell menni a foglakozásra. Este aztán elölről kezdhetjük az egészet. Az ilyen szerelvénytisztítás sokszor napi két órát vesz igénybe. Emellett puskával vonulunk ki és lövünk is (vaktölténnyel) úgyhogy a puskát is minden nap »ki kell húzni« és tisztítani. Egyikünk zsírral zárta le a csövet, és lövés előtt elfelejtette kitisztítani. A következő szemlénél a zászlóalj fegyvermester »csődudort« állapított meg: kihallgatás, fenyítés."

Időnként az ebédosztásnál is fegyelmeztek. Pista emlékezete szerint Szuromi tizedes – aki éppen ügyeletesként vezényelt – úgy találta, hogy fáradtan mozog a század. „Fáradtak? – No akkor: Ülj le!" – A nadrágunk a locs-pocsban úgy átázott, hogy másnap reggelig sem száradt meg az ágyban.

A megkezdődött híradós–rádiós kiképzés – az aksjelöltek számára Hegyi hadapród őrmester tartotta – igazi pihenésnek számított. A szóbeli parancstovábbítással kezdtük. A hadapród a karp libasor első tagjának fülébe súgott egy mondatot, amit tovább kellett súgni. A nyolcadik tag szövege már alig hasonlított az eredetire. Karinthy „műfordítás" karcolata jutott eszembe.

Megtanultuk a morze-ábécét és szorgalmasan gyakoroltuk is. Néhány, jelekből felvett szövegem ma is megvan, de tudományunkat a gyakorlatban soha nem használtuk. Ma már csak egy-két betűnek a tanulást megkönnyítő kódszövegére emlékszem. pl. az „a" (agár = ti-tá), a „k" (kártevő = tá-ti-tá), és ugyan, ki felejtette volna el a „p" betűt (= ti-tá-tá-ti), hiszen később, a Marmon kormányánál vidáman nyomtuk e jelet a dudán, ha csinos hölgyet pillantottunk meg. Sapienti sat.

Megismerkedtünk a Toldiban lévő „R 4" rádióval. Persze annak idején a XX. század csodájáról, a rázásbiztos, miniatűr tranzisztorról még nem is álmodtunk (Valamikor az ötvenes évek elején láttam a Híradástechnikai Kutató Intézetben az első „Shokley" cikket.) A kis koffernyi kényes, elektroncsöves készülék lehangolása külön tudomány volt („füttymélypont," „koppanás"). Megismertük a gégemikrofont. A harckocsirádiókról mégsem ezek jutnak az eszembe, hanem felsőévesünk, vitéz Mérey Zsolt, a páncélos induló szövegének szerzője, az 1943. augusztus. 20-án avatot-

tak páncélos évfolyamának „híradó akadémikusa" (a morzéból eredően „Nyenyere" volt a beceneve). 1944 nyarán az 1. hadsereg harcai során a Kárpátok előterében került „közepes" Turánjával[22] bevetésre. A Turánban a parancsnok a mikrofonvezetékbe épített választókapcsoló révén a harckocsivezetővel és a környező kocsikkal egyaránt tudott beszélni – felváltva. „Peremvonalon állj!" – hallatszott a környező harckocsikban a parancsa, amit a hibás kapcsolóállás folytán a saját vezetője nem hallhatott. A fedezetlen helyzetbe gördült Turánt egy T–34-es kilőtte: kigyulladt és a benne ülők szénné égtek. A T–34-est Zsolt osztálytársa, Kemény György lőtte ki „nehéz" Turánjával.[23] A még a tordai csatában is vitézkedő Gyurka – évfolyama legeredményesebb harckocsiparancsnoka – túlélte a háborút, s hosszú szenvedés után nemrég hunyt el.

Gépkocsi-, elsősorban tehergépkocsi-vezetői kiképzésre számunkra csak a karpiskolában kerül sor, de motortani és harckocsi-szerkezeti alapismereteket már az újonckiképzés keretében oktatott Záhonyi hadnagy úr. A benzinmotor működésén felül megtanultuk egyebek közt – dióhéjban –, hogy a 8,5 tonnás Toldi „L 60-as" svéd licenc, 155 lóerős német Büssing NAG nyolchengeres benzinmotorral. A sikló bronzcsapágyak miatt hatalmas fordulatszámmérő díszelgett a vezető jobb oldalán (a leggyakoribb hiba, a csapágyolvadás megelőzésére – mérsékelt eredménnyel). Bámulva hallottunk a torziós rugózás kényelméről – bár ki még nem próbálhattuk – és nem gondoltuk, hogy ez a másik fő hibaforrás. A gyakori rugótöréseket –a csapágyolvadáshoz hasonlóan – csak műhelyben lehetett javítani. Megismerkedtünk a Toldi – bizony csak a puskalövedék ellen védő – 13, illetve 6 mm-es páncélzatával és fegyverzetével is. Utóbbira, valamint a további motortani ismeretekre a karpiskola keretében még visszatérek.

Közben betört az igazi tél. Zászlóaljparancsnokunk egy díszmenetnél látta, hogy didergünk, így kesztyűket osztatott ki és elrendelte a fűtést. Ezzel a hálótermeket sikerült valamivel 10 fok fölé melegíteni. „Szombaton a mosdóban" – írtam – „legfeljebb 4–5 fok meleg lehetett s a heti nagy mosdásnál csak úgy gőzölgött a testünk, de nem fáztunk. Mindent meg lehet szokni. Ez vonatkozik az egész katonaságra is."

Legnehezebb mégis az igazságtalanságok eltűrése volt: „Sajnos, a második szakaszban lévő analfabéták és románok még most, a kiképzés negyedik hetében sem tudnak lépést tartani(!) Emiatt azután az első szakaszt – ahol az intelligensebb emberek vannak – is büntetik. A büntetés eleinte néhány száz méter futás volt, újabban azonban nagyon divatba jöttek a testhelyzetek (Ülj le! Feküdj! stb.) Ez nem bántja az embert, legföljebb az, hogy ártatlanul bűnhődik." (Alig néhány év múlva a deportálásokban, a malenki robotban, majd a GULAG-ban, a hazánkat sújtó békeszerződésben, a jóvátételekben, az újra megszállt területek lakosságának legyilkolásában, az ország kirablásában, a különféle ki- és áttelepítésekben a sokszorta és összehasonlíthatatlanul súlyosabb, eleve igazságtalan kollektív büntetések sokkal változatosabb formáival ismerkedhettünk meg.)

Mi egyelőre minivilágunk, az újonckiképzés keretében edződtünk, és hátra volt még a fekete leves. A Jászberényből hozzánk vezényelt kiképző keretből tizenkét tisztest visszavezényeltek, köztük rajparancsnokunkat, Kiss szakaszvezetőt is. Kiss szaki Jutast végzett, zubbonya ujján ott

---

[22] A „közepes" Turán a magyar harckocsizó csapatok fegyverzetének gerincét képező 18,2 tonnás harckocsi, melynek licencét Magyarország 1940-ben vásárolta meg a Skoda-gyártól, mivel a Wehrmacht nem tartott rá igényt. A bonyolult futóműves, szegecselt páncélzatú, konzervatív vonalvezetésű, még kiforratlan harcjárművet, jobb lehetőség hiányában, azért vásárolták meg, hogy megkezdhessék a magyar páncélos csapatok felszerelését egy harckocsi-feladatok ellátására is alkalmas harcjárművel. 1942 őszére azonban, amikor az első Turánok a csapatokhoz kerültek, bebizonyosodott, hogy a beépített 40 mm-es ágyú elégtelen a korszerű szovjet harckocsik elleni harcra. Ennek ellenére 1944-ig 285 példányt adtak át az ötfős harckocsi úgynevezett „közepes" változatából, melynek személyzete a lövegen kívül még két géppuskát is kezelt.

[23] Mivel a fronttapasztalatok azt bizonyították, hogy a 40 mm-es harckocsiágyú elégtelen a modern szovjet harckocsik elleni harcra, a hadvezetés nagyobb teljesítményű, 75 mm-es löveg beépítését követelte a már gyártás alatt álló Turán harckocsikba. Azonban, hogy az átadás folyamatos legyen, az előírás szerint az alvázon és a toronygyűrű méretén nem lehetett változtatni. Emiatt csak rövid csövű, ezért kis kezdősebességű, harckocsik elleni harcra kevésbé alkalmas löveg beépítésére kerülhetett sor. A nagyobb ágyú és a nagyobb torony miatt a harcjármű tömege 19,2 tonnára nőtt. Bár ez a harckocsi – méretei, páncélzata (13–50 mm) és teljesítménye alapján – a közepes harckocsik kategóriájába tartozott, Magyarországon – tekintettel 75 mm-es lövegére – nehéz harckocsinak nevezték. A magyar harckocsigyártás 1944 nyarán történt leállásáig a megrendelt 222 db „nehéz" Turánból mintegy 180-at adtak át.

díszelgett a vastag ezüst háromszög. A Markóczy János ezredes parancsnokolta „Kinizsi Pál" altisztképző iskolát végzettek kitűnően képzett, általában szigorú, de igazságos tiszthelyetteseknek bizonyultak, szemben a továbbszolgáló tisztesek nagy részével. Utóbbiak a honvédség fejlesztése során, két éves sorkatonai szolgálat után, többnyire tisztesiskolát végzett őrvezetőként „írtak alá" leszerelés helyett továbbszolgálatot ami azután hamarosan előléptetéssel is járt.

Nos egy ilyen személyt hozott a végzet a karpaszományos raj nyakára Mészáros Vendel továbbszolgáló őrvezető képében. Máig nem tudom, hogy századparancsnokunk jobb híján büntetett-e vele bennünket, aksjelölteket, vagy nevelő célzattal – hadd ismerjük meg a katonaság árnyoldalát – esetleg sikerült őt félrevezetni. Mészáros ugyanis jellegzetes „biciklista" típus volt, fölfelé hajlongott, lefelé taposott. Mint lassanként kiderült, valamilyen parádés kocsisból vált a huszároknál letöltött tényleges ideje után továbbszolgáló őrvezetővé és rajparancsnokként elöljárónkká(!) Adott öltözékére, egyben mérhetetlenül öntelt volt. Ez hamarosan kiderült különféle katonai sikereiről előadott történeteiből, legalábbis eleinte, amikor még beszélő viszonyban voltunk. Többször tett célzást rá, hogy a huszároknál milyen jókat ivott a kantinban az „önkéntesekkel," és alighanem sértésnek vette, hogy közöttünk ilyesmire nem talált partnert. Rögtön látszott a szeme állásából az is, hogy velem nem szimpatizál – talán az okulárém ingerelte – és alig várta a pillanatot, hogy belém köthessen. Meg is tette hamarosan, történetesen az egyik reggeli sorakozó alkalmával, amikor a szokottnál is jobban hajtottak bennünket, s talán ezért, a katonaládámat nem toltam vissza „elvágólag" az ágy alá. Bevonulás után magához rendelt és imígyen szólott: „Martyin (sic) karpaszományos, írgya le nekem harmincszor, hogy a ládát nem szabad a szoba közepén hagyni. Végeztem". Fővetés, hátra arc, leírtam. Nem telt bele tíz perc és jelentkeztem a teljesített büntető feladattal. Ránézett a papírra és feldúltan kérdezte: „Ez magának már le volt írva?" Jelentettem, hogy nem volt. Addigra az őrvezető feje már lilában játszott. Közölte, hogy ezentúl minden fegyelmezetlenséget kihallgatásra rendeléssel fog megtorolni.

A „rendelést" ugyan megúsztam a hátralévő hetekben, de Mészáros érezhette, hogy nevetségessé vált, amiért kifejezetten gyűlölt engem – én meg utáltam őt. Néhányszor, amikor felrótt valamit a rajnak, súlyosbító körülményként nem mulasztotta el, hogy hozzá ne tegye: „pedig magik inteligencsek, éreccségijük van és mégis." Később, amikor már nem volt rajparancsnokunk, még mocskolódott egy bajtársamnak velem kapcsolatban, a hátam mögött. Akkor mérlegeltem, hogy panaszt teszek ellene, de a bajtársam, Faller, nem lelkesedett az ötletért és nekem sem volt kedvem a kockázatos kihallgatáshoz. Még egy jellegzetes eset, amit levélben is megírtam haza. Hadnagy urunk a karpok körletét rendetlennek találta és ezért elvonta a november 30-i, hétvégi kimenőnket. Később elengedte a büntetést – hiába, arany szíve volt – igen ám, de Mészáros (akkor már továbbszolgáló tizedes) mégsem engedélyezte a rajnak a kimenőt, mondván, hogy szégyent hoztunk rá. Ezért-e, vagy nem, hétfőtől már a másik szobába nevezték ki szobaparancsnoknak.

Ezzel az alakkal kapcsolatban jutott először eszembe, hogy micsoda marhaság volt a honvédségnél az „alázatosan jelentem" forma, a monarchiából itt maradt „Ich melde gehorsamst" szolgai fordítása. Egy ilyen tahónak alázatoskodni? Csak sokkal később, a „népi demokrácia" évtizedeiben gondoltam rá hogy ennek az epizódnak is megvolt a maga haszna. Megtanultam, hogy adott kényszerhelyzetben, „bunkókkal" szemben, be kell fognom a számat. Amint kutatóintézeti főnököm, a felejthetetlen Millner professzor mondta: „Mit ér a harag, hatalom nélkül." Azt pedig már Bismarck óta tudjuk, hogy „Gedanken sind zollfrei," gondolataink vámmentesek. A szintén a monarchiából származó másik mondás „Maul halten und weiter dienen" – pofát befogni, tovább szolgálni – pedig még nem is csupán a katonaságra igaz.

Nos, azért szenteltem ennek a figurának ennyi helyet, mert olyan embertípusról van szó, amelynek első példányával ott kerültem szembe és azt gondolom, mindenkinek megvolt életében a maga „Mészárosa."

November 22-én bált rendeztek Szilágysomlyón. Csak aki – az eddig elmondottak alapján – valamennyire is át tudja érezni, mit jelentett számunkra az addig elszenvedett hét hét, az értheti meg igazán a levelemből idézett esemény jelentőségét. „Pista okos volt és még egy héttel a bál előtt írt haza, így el tudták neki küldeni az extra pantallót és cipőt. Én sajnos csak szerdán kezdtem gondolkozni a dolgon, amikor már az egész laktanya a bálról beszélt Szombaton mi karpok mind a nyolcan odaálltunk kihallgatásra és kértünk »kimaradást« reggel ötig. – Megkaptuk. – Irtó boldog volt az egész társaság. Kívülem csak egynek nem volt itt az extra ruhája! Mi ketten gyalog-

bürcsben megvacsoráztunk egy vendéglőben, hazajöttünk és fájó szívvel lefeküdtünk. – A többiek kitűnően mulattak. A tiszti étkezdében vacsoráztak, majd a hadnagyokkal együtt táncoltak reggelig. Pista mindjárt szerzett egy csomó lányismerőst is." Az igazsághoz hozzátartozik – amit persze nem írtam meg a levélben –, hogy még bevonulásom előtt tett ígéretem kötött valakihez, noha már egyre inkább éreztem az első és felejthetetlen kapcsolat irrealitását.

A gyalogsági kiképzés – amint írtam – „hál'istennek" a vége felé járt. Hétfőn éleslövészet, kedden egész napos – 30 km-es – menetgyakorlat, szerdán szakkiképzés, csütörtökön éles kézigránát dobás, pénteken ismétlés és az eskü gyakorlása volt a program.

A szombaton – december 6-án, a Kormányzó úr neve napján – lezajlott esküt a Hadtörténeti Intézetben fellelhető néhány fénykép is őrzi. Az oszlopban felsorakozott századok és a tüzérosztály előtt egy Toldi, egy Ansaldo és motorkerékpárok, valamint egy löveg jelképezi a két fegyvernemet.

A hibátlanul sikerült eskütétel után – a szöveget már jól ismertük, hiszen a sikeres felvételi vizsga után is feleskettek bennünket – extra ebéd következett, még egy pohár bort is kaptunk. Este a zászlóalj karpaszományosai rendezésében – persze tiszti felügyelet mellett – Mikulás-ünnepség zajlott le, ahol Balsay őrnagy úr is megjelent, no és a városka notabilitásai, hölgykoszorúval övezve. Valamilyen színdarab mellett karpaszományos jazz-zenekar és énekkar is szerepelt. Az énekkart egy Dárday István nevű, szimpatikus és hozzáértő erdélyi tanító szervezte. Pistával mindketten az erősségei voltunk. Az Erdélyi induló és öt magyar – pentatonikus – népdal mellett Gérecz hadnagy úr – nem túl kellemes főrendezőnk – óhajára a „hideg szobor vagy, meg sem értenél" vallomást tartalmazó Dankó Pista-nótát is el kellett fújnunk egy, a nézőtéren helyet foglaló ismeretlen hölgynek adresszálva. (Sajnos hatásosságának mértékéről a hadnagy úr nem számolt be.)

Másnap hallottuk a hírt, hogy Japán a hawaii Pearl Harbourban „megsemmisítette" az Egyesült Államok flottáját. Nem sejtettük, hogy az Ázsiában évtizede agresszív szigetország akkor követte el egyetlen, de döntő stratégiai hibáját: a Szovjetunió helyett az Egyesült Államokat támadta meg, s ezzel el is vesztette a háborút, a végén még atombombákkal súlyosbítva. (Jól ismert, hogy miután Hitler – szintén egyik legnagyobb baklövéseként – nem tartott igényt japán segítségre a szovjet ellen – Japán „megnemtámadási szerződést" kötött a Szovjetunióval.)

Minket, beszűkült minivilágunkban, az elkövetkező napokban már csak egy dolog érdekelt: mikor és mennyi lesz a karácsonyi szabadság. Magam a december 20-tól 28-ig tartó első turnusba kerültem, Pista a december 28-tól január 6-ig tartó másodikba, de egy sikeres eltávozási kérelemmel ügyesen kombinálva már 26-án hazaért. Ráadásul addigra megérkezett őrvezetői előléptetése is, így unokabátyja eljegyzésén már csillaggal paroliján jelent meg, én meg „krumplivirág" nélkül szégyenkeztem.

Emellett felszámoltam hamvába holt kapcsolatomat: az eltelt alig két és fél hónap – de micsoda idő – elég volt a kijózanodáshoz.

Kevesebb idealizmussal, bőséges tapasztalattal vonultam be szabadságról, s alig vártam az útba indítást a tartalékos tiszti iskolára, Rimaszombatba.

Karpaszományos iskola

A tartalékos tisztképzésre hivatott tanfolyam az év végi találgatások – Rétság, Munkács, Esztergom(tábor) – után végül is Rimaszombatban alakult meg „Első harckocsi ezred tartalékos tiszti iskola" néven, mindkét évfolyam, az őrvezetővé előléptetett első és a hadapród őrmesteri rendfokozatú második évfolyam számára.

Ide, becenevén a „Batyi"-ba – az 1938-as „hazatérés" utáni megnevezése szerint Horthy Miklós laktanyába vonult be a már említett négy harckocsizászlóalj iskolára vezényelt karpaszományos állománya 1942. január 7-én. Az 1/I. helyben volt, így csak épületet váltottak, annál szokatlanabb volt számunkra, nem kevésbé a 2/I. zászlóaljbeli rétságiak és a 3/I.-es munkácsiak számára is a két–két kettős barakkból álló épületegyüttes – középen budival és hideg vizes mosdóval –, ahol elszállásoltak.

A laktanya területe négyzet alakú volt – éjszakai őrségben jó negyedórába telt egyszer körüljárni –, barakkegyüttesünk a bejárattól jobbra helyezkedett el. A kerítés felé még kisebb futballpályányi szabad hely maradt, alkalmas terep a fegyelmező gyakorlatokra. A sarokban egy halom, a

gyorshadtest által kilőtt-zsákmányolt, elavult szovjet harckocsi és egyéb roncs állt – megtévesztő módon szemléltetve a Vörös Hadsereg fegyverzetét (talán örültek is, hogy megszabadultak tőle). A németek 1941 decemberi, Moszkva előtti vereségéről mi csak „szűrve" értesültünk és bizakodással bámultuk a romhalmazt. Az első évfolyam – társaságunk, vagyis a karpok – az egyik ikerbarakkba került. Az aksjelölteket hamarosan az egyik hálóterembe, illetve a mellette lévő tanterembe gyűjtötték, és máris belekerültünk a „darálóba". Első – január 17-i – levelemből idézek:

„Sajnos csak most tudtam hozzájutni az íráshoz, u.i. elképzelhetetlenül kevés a szabadidőnk. – Sajnos még mindig a gyalogsági kiképzést nyúzzuk. Farkasordító hidegek vannak, tegnapelőtt -30 fok C. volt, egy csomó fiúnak elfagyott lába, füle. Én hál'istennek eléggé megedződtem, csak át vagyok fázva, u.i. »napos« vagyok és virrasztanom kellett a folyosón, ahol nincs túl nagy hőség. Jánossal és Pistával egy szobában vagyunk. Borzasztó vizes, egész éjjel hullik a »csapadék« a plafonról, úgy hogy nem lehet kint hagyni semmit, mert csurom víz lesz. Természetesen két pokróccal és köpennyel takaródzunk. – Az élelmezés se valami príma, öreg katonák azt állítják, hogy sehol nem olyan rossz a koszt, mint itt. Az a szerencse, hogy mindig lehet a kantinban meleg tejet kapni. Állandóan azt isszuk. – Mindezeket nem panaszképpen írom, csak, hogy körülbelül sejtsétek, milyen állapotok vannak itt. Én bizony úgy beletörődtem, mintha világ életemben nedves és fűtetlen barakkban laktam volna. Az a lényeg, hogy az ember a jókedvét soha se veszítse el. Pista is ezt az elvet vallja. Hármunk közül János a legkevésbé víg. Keveset beszél, akkor is szidja a katonaságot és ábrándozik magában." – Óh, ha sejtette volna János barátunk, hogy hadnagyként front, három év szovjet hadifogság, majd koncepciós per és három év börtön vár még rá – előtte a katonapolitikai osztály (a „Hadik") kínzókamráival.

Január 27-i levelem további részletekkel szolgál a megindult oktatásról is: „... nagyon kevés a ráérő időnk. – A komoly tanulás már a múlt hét elején megkezdődött. Naponta hét óránk van, délelőtt 4, délután 3. Kimenő szerdán, szombaton és vasárnap, kimaradással éjfélig. A többi napokon kötelező ismétlés 6–9 h-ig. Hetenként 39 óránk van, közel 20 tantárggyal. Sajnos ezekről nem sokat szabad írni. Mindenesetre tanulunk már autót vezetni, sajnos azonban csak ritkán kerül az emberre a sor."

Az iskola tehergépkocsi-állománya három Ford-Marmonból[24] és egy kölni Fordból[25] állt. A laktanya középső, négyzet alakú udvarán azokon kezdtük a gyakorlást. Szinkron sebességváltóról persze szó sem volt, duplán kellett kuplungolni, a visszakapcsolásnál gázfröccsel bonyolítva. Aki elrontotta az – a sebességváltó éktelenül recsegő fogaskerekei hallatán – számíthatott az oktató tisztes szitkozódására. Az országúti vezetési gyakorlatokra még kitérek. Folytatva január 17-i levelemet: „A tanítás részben mondhatni »egyetemi,« részben »középiskolai« módon folyik. Nem nagyon feleltetnek, inkább előre meghatározott (kis)előadásokat kell tartani és (röp-)dolgozatokat kell írni. – A szabadba hál'istennek csak ritkán megyünk, azonban a tanteremben sincs túl meleg. A társaságon már kezd kiütni a sok fázás, némelyek ingerlékenyek, mások lebetegedtek. Nekem csak a két (különösen a jobb) lábfejem fagyott meg, szégyenszemre a tanteremben. Nem nagyon izgat, mert csak melegben fáj, itt meg meleg soha sincs. Kint most is -15 fok C. van." A tanterem, mint említettem, a barakk-hálóterem melletti helyiség volt, mindkettő alápincézetlen, betonpadlós.

Levelemben két könyv beszerzését is kértem, nevezetesen a Zachár Sándor vezérkari őrnagy szerkesztette, legalább 1939-es kiadású Katonai Zseblexikont, és Molnár Gyula gépkocsizó őrnagy Gépkocsi Alapismeretek című tankönyvét. (Az utóbbi ma is megvan.) Három könyvet – Szolg. Szab., Harc Szab, E-1,[26] – az iskola közösen rendelt meg (10 pengős kiadás). A később beszerzett

---

[24] A kölni Ford-gyárban előállított 2,5 tonnás tehergépkocsi, melyből 1938-ban 1185 darabot vásároltak a honvédség számára. Hogy az eredetileg csak hátsókerék-meghajtású járművek terepjáró képességét növeljék, megvásárolták két amerikai, Marmon és Herrington szabadalmát, amelynek révén meg lehetett hajtani a gépkocsi első kerekeit is. A meghajtó berendezést a csepeli Weiss Manfréd-gyár gyártotta és szerelte be a gépkocsikba.

[25] Az amerikai 2,5 tonnás Ford tehergépkocsinak a kölni Ford-gyárban gyártott változata. Az amerikai gyártású kocsikból 1000, a német eredetűekből 785 darabot rendeltek 1937-ben a honvédség számára.

[26] Szolgálati Szabályzat, Harcászati Szabályzat. E-1. 1. rész: Harcászati elvek, 2. rész: Alaki határozványok és műszaki adatok.

E-2-t[27] ugyancsak máig őrzöm. (A többit, valamint az akadémiai könyvek, jegyzetek nagy részét az ötvenes évek „csengőfrászos" idején – János barátom letartóztatása után – megsemmisítettem.)

A tantermi és hálótermi fűtésre egy-egy ócska kályha lett volna hivatott, de a tüzelő kevés volt, így az iskolaparancsnok Gyertyaszentelő körül, a vasárnappal egybekötve, háromnapos „szénszünetet" rendelt el. Persze boldogan utaztunk haza, hogy azután újult erővel álljuk a további fagyot.

Eddigi két levelemben nincs szó tisztikarunkról, így ideje – emlékezetemre hagyatkozva – erre is kitérnem. Az iskolaparancsnok Marzsó Lóránt százados nem végzett Ludovikát, de őspáncélos volt, a RUISK egykori tagja. Jóvágású, vérbeli tisztet ismertünk meg személyében, harcászati előadásait remek történetekkel fűszerezte. Sokat emlegette a rendőrség keretében töltött időket, így azt is, hogy a harmincas évek elején lezajlott munkástüntetésekre kivezényelve mi mindent kellett – katonatisztnek szokatlan módon – eltűrniük. Dobálták, köpködték őket és nem lehetett – amint mesélte – „ki kardom a rántom"-mal válaszolni.

Ennek kapcsán érdemes megemlíteni azt a – ma talán már kevesek által ismert – tényt, hogy a Horthy-hadsereg egyenruhás tisztjének – becsülete védelmében – szigorúan korlátozott fegyverhasználati joga volt. Bármennyire anakronisztikusnak is tűnik ma, de kétségtelen, hogy olyasfajta provokációkról, amelyek elkerülése érdekében, amint azt egy parancsnok elmondta, az elmúlt évtizedekben nem egy tiszt inkább polgári ruhában járt laktanyán–akadémián kívül, annak idején nem lehetett hallani...

A Ludovika jogismereti tantárgyának keretében „betéve" kellett tudnunk az erre vonatkozó paragrafust: „Nem számítható be a cselekmény annak az egyenruhát viselő tisztnek, tisztjelöltnek, aki a becsülete ellen, más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából az őt megillető fegyvert azonnal használja, feltéve, hogy a kívánt célt másképp el nem érhette és a fegyverhasználatban az elkerülhetetlen szükségességet nem lépte túl." A jogban valamennyire járatosak láthatják a fegyverhasználat szigorú korlátait.

Szóba kerültek Marzsó százados előadásain a jelentésformák is. Felhívta a figyelmet, hogy nem elég a szöveget a legénységgel bemagoltatni, hanem meg kell magyarázni az egyszerű embereknek, hogy mi mit jelent. Példaként előadta, hogy a huszárszázadnál – ez is volt a laktanyában – az ügyeletes őrvezető ekképp jelentett a vizsgáló elöljárónak: „Százados úr alázatosan jelentem, az éj folyamán semmi különös esemény nem történt" – eddig a jelentésformula, majd így folytatta – „csak egy ló megdöglött."

Sajnos, a közszeretetben álló Marzsó Lóránt március közepén elhagyott bennünket, úgy hírlett törzstiszti tanfolyamra ment. Még kétszer találkoztam vele: vizsgabiztosunk volt a májusi tehergépkocsi-vezetői, majd 1943 nyarán, az Akadémián, a személygépkocsi-vezetői vizsgán. Háború után a budapesti francia követségen talált munkát gépkocsivezetőként. Az ötvenes években koncepciós perben halálra ítélték és kivégezték.

A kiképzést, oktatást dr. Alkay Ferenc főhadnagy – később százados – fogta össze. Sajátságos figura, szerintem pályát tévesztett ember volt. Szívesen kérkedett jogi ismereteivel. A „tartalékos" karpok közt is volt egy jogvégzett, dr. Merényi Lóránt. Alkay szónoki kérdésére: „mi erősebb a jognál?" nem tudott válaszolni. A százados büszkén vágta ki: „az igazság!" Valahol – talán Sikorszki Vértes Béla vezérkari százados német nyelvű, 1985-ben Bregenzben kelt emlékirataiban – olvastam, hogy Alkay vele egy időben vett részt vezérkari felvételi vizsgán és bár előzőleg brillírozott hatalmas lexikális tudásával, mégsem jutott be a Hadiakadémiára.

Kissé félszeg járású, ferde vállú ember volt, de mindenáron szeretett volna kemény katonának látszani. Húszfokos hidegben kivonulást rendelt el, velünk tartott és levétette a fülvédőket. Miután „jó" példával járt elől, úgy elfagyott a füle, hogy még májusban is fülvédővel takarta sebeit. Váratlan körletvizsgán még váratlanabbul minősített. Ötöst kaptam, mert – felszólítására – meg tudtam mutatni a bekenőkefémet. (A honvédségnél már akkor 0-tól 5-ig értékeltek, közbensőként +, vagy – jelöléssel, amikor a gimnáziumban még 1-es volt a jeles és 4-es az elégtelen, köztük tört számokkal.) Kappel Tibinek természetes hullámos haja volt. Alkay ránézett és közölte: „kolnizott" haj, „pincs" (egyes.). A százados úrral később a csapatnál is összefutottunk. Erre és tragikus baleseté re még visszatérek.

[27] Szolgálati Szabályzat, Harcászati Szabályzat. E-2: Csapatgyakorlati Utasítás a M. kir. Honvédség részére.

A gépkocsi- és harckocsi-szerkezettant, motortant lébényi Chapó Gyula hadnagy oktatta. Számunkra ő testesítette meg az iskolán a „reménybeli fiatal ludovikás tiszt" ideálját. Magas, jó felépítésű, jól öltözött, bár kissé merev mozgású és beszédű férfi volt. Ez utóbbiakat eleinte szolgálati manírnak véltük, később kiderült, hogy ez sajátossága. Jól felkészült jó előadó volt, igényes tanár, a „zárthelyiket" szigorúan osztályozta. A későbbi, országúti gépkocsi vezetési gyakorlatokat is ő szervezte, vezette – általában az első Marmon nyitott vezetőfülkéjében állt. Ha valaki a sebváltót recsegtette, vagy egyéb hibát vétett, annak csontos kezével nagyokat ütött a fejére. Magam ezt a „rítust" szerencsésen megúsztam, de például Bozóti Lali 50 év múltán is emlegette.

A gyalogos kiképzést Füleki József hadnagy vezette. Tiszttársai „Dübönek" becézték. Alacsony, bulldogképű, zupás tiszt volt, „égbenyúló" Bocskai-sapkát és sajátságos, csatos fekete csizmát hordott. Ordított, káromkodott időnként megbicsakló tenorján, de alapjában kedélyesnek, jóindulatúnak mondhattuk. (1944. december 23-án a fronton is összefutottunk egy pillanatra, ő a visszavonuló 2. páncélos hadosztály egyik, embereit vesztett századának volt a parancsnoka, én a Szent László felderítő osztály páncélos szakaszának.)

A fegyvertant vitéz Reök Attila hadnagy oktatta. A nevén kívül nincs emlékem róla, csupán az, hogy a Toldi Gebauer géppuskáját bekötött szemmel is tudni kellett szétszedni és összerakni, s alkatrészeit ma is fújom: „cső, csőtoldalék, gázhenger, zár, zárfeszítő, kivető, tok, tokfedél az adogatószerkezettel." A 20 mm-es nehézpuskára viszont alig emlékszem, holott később még oktattam is.

A Kárpáti-század hadapródjai már riogattak Bátkai törzsőrmesterrel, persze hogy megkaptuk az iskolán szolgálatvezetőnek. A palócosan beszélő barna cigány – Bagó névről magyarosított – hírhedt karp-gyűlölő volt. Egy sorakozó alkalmával véleményét a következő tömör kijelentésben összegezte: „Urák máguk a lófászt!" S még mondja valaki, hogy akkor rasszizmus volt!

Szerencsére a zártrendi oktatásban, kiképzésben nem vett részt, ez Sípos őrmester „Vigyí" feladata volt, akit különben „osztályfőnökünkké" is kineveztek. Sajátos módon vezényelt vigyázzt, onnan volt a beceneve. A kackiás bajszú, kissé öntelt jutasi tiszthelyettes gúnyosan mosolygós képpel lökött ki velünk. Amint február 22-i levelemben írtam: „ezzel alaposan bevásároltunk. A »szobarend« egészen félelmetes, annyit nyúznak vele." Sípos egyik rögeszméje a sarkosra tömött szalmazsák volt De ez még hagyján zártrendi perverzitásaihoz képest. Tíz fokos hidegben, hóban „kesztyűt le" után vagy húsz „feküdj"-öt vezényelt, s mindezt a „fekete nadrág-piros csík" mondókával fűszerezte. Egy pszichológus becsvágyával figyelt, jellemzett bennünket. Magam, vég nélküli sorakozóinknál, sokszor el-elgondolkodtam azon, vajon mi értelme van az egésznek és menynyivel hasznosabban tudnám tölteni az időt. Úgy látszik, ez kiülhetett a képemre, mert Sípos elnevezett „az ábrándos Martin Kornél"-nak.

A zártrendi – fegyelmező – gyakorlatokat többnyire az „A" osztállyal – a „tartalékos" karpokkal – együtt végeztük. Persze őket is figyelte Vigyí. A legsajátosabb viszonyt éppen Szabó Aladárral alakította ki. Máig nem tudom, hogy a saját maga, vagy a társaság szórakoztatására, de folyvást belekötött és büntetésként a kerítés melletti fára mászatta fel. (Mint látható, nem csak Petschauer Attilának – 1936-os olimpiai vívóbajnokunknak – jutott ki később ez a megalázó fenyítésforma munkaszolgálatosként a keleti fronton, hanem a tiszti városmányos „karpaszományos őrvezető úrnak" is.) Igazán tiszteltük Alit, hogy mindezt mosolygós képpel viselte-végezte el, és annak tulajdonítottuk, hogy papnak készült. Akkor ért igazán meglepetés, amikor hátrahagyott soraiból kiderült, hogy tényleg nem haragudott Síposra. Számomra hasonló vegzatúra megbocsáthatatlan sértést jelentett volna. (A XX. század vége felé divatos túszszedő akciók egyike során, illetve után vált ismertté egy meglepő új jelenség, a „Stockholm-szindróma:" a kiszabadult túszok a nyomozás, majd bírósági tárgyalás során a túszszedők partnereivé, védő tanúivá váltak.) – Jellegzetes emlékem még, hogy vasárnaponként Sípos fényképezőgéppel az oldalán ment kimenőre, és néhány – nem aksjelölt – „nyali" kísérte. Megvetéssel szemléltük őket. Félreértések elkerülése végett: Ali nem volt köztük!

Volt még néhány tiszthelyettes: Jasper őrmester, a másik karpaszományos szakasz osztályfőnöke, Nutter őrmester, a „műmester" (gépkocsi- és harckocsi-karbantartó) és még egy őrmester, szolgálatvezető helyettes, akinek nevére nem emlékszem, de még szó lesz róla.

Hálótermi „szobaparancsnokunk" Tihanyi szakaszvezető volt. Az intelligencia nem bántotta, de – ami ennél fontosabb volt számunkra – a rosszindulat sem. „Ars poeticáját" tömören foglalta össze, mindjárt az elején: „Engem is b...nak, én is b...om magukat." Amúgy el volt magában, a

kályha melletti ágyával. Egy ízben pentatonikus népdalokat énekeltünk a magunk és kicsit talán az ő – amint véltük, az ősi nép romlatlan falusi gyermeke – szórakoztatására is. Váratlanul megszólalt: „Nem tuggyák a tangó-bolerót?"

Igazán a hálóteremben éreztük jól magunkat, pláne ha már a takaró alá bújtunk. Dupla alsóruhában, zokniban, sőt fülvédőben aludtunk, de volt köztünk olyan is, aki húsvétig nem vetette le a nadrágját. Emeletes ágyakban aludtunk, egy fentit sikerült foglalnom, ott melegebb volt ugyan, de a jéghideg plafon kondenzvize a fejemre csöpögött. A bakancsom viszont reggelre deres lett a betonpadlón. Január 27-i levelem szerint: „az ágy az egyetlen jó meleg hely, tehát mindig sietünk ágyba bújni. Mikor mindenki ágyban van, akkor a legemelkedettebb a hangulat. Vég nélküli viccek hangzanak el, éneklünk, mesélünk, szóval mindenki a legjobban érzi magát."

Az aksjelölteket a „B" osztályban gyűjtötték össze, ahhoz tartozott a tanterem melletti hálótermünk. A reggeli mosdás úgyszólván lehetetlen volt: alig, hogy összekaptuk magunkat, mehettünk csuklózni. Este azután egy lavórban melegítettünk a kályhán vizet. Egy kályha, egy lavór, kb. 30 fő. Így bizony gyakorlattá vált az „egyszer átjátszott" sőt „kétszer átjátszott" mosdóvíz. Szerencsére a városban létezett a „Zöldkereszt" nevű intézmény, ahol szerény díjazás ellenében kádban (!) megfürödhetünk. Idő és pénzkímélés okán ott is bevezettük az átjátszott vizet. – Mindenesetre tetvesek nem lettünk, azt csak a hadifogságban ismertem meg.

Nos, végre hadd emlékezzem meg néhány mondat erejéig a négy zászlóaljból verbuvált aksjelölt társaságról, a „B" osztályról. Ma is fel-felködlik bennem a kép, amint az első napon az előtérben, zászlóaljak szerinti csoportokban ismerőst keresve egymást méregettük, s tettetett jókedvvel, vontatottan szóba elegyedtünk. Nem így egy zömök, mokány fiú, aki kedves közvetlenséggel hol ehhez, hol ahhoz fordult. A neveket persze nem ismerte, ezért mindenkit a lenyűgözően barátságos „Te, apa!" megszólítással illetett. Így ismertem meg Tókai László rétsági aksjelöltet, Laci Apát. 64 év távlatából bízvást mondhatom, a legigazibb katonát.

Sajnos a teljes aksjelölt létszámról nem maradt feljegyzésem, közel harmincan lehettünk. Végül is az akadémiára – amint azt később még részletezem – húszan nyertünk felvételt. Az osztályterem nem csak az előadások, hanem – míg meg nem dermedt a kezünk – a levélírás helyszíne is volt, no meg az étkezésé, mert persze az eleinte ígért étteremből semmi nem lett. De a csajka legalább melegítette a kezünket. Vacsora után – ha tiszta volt a levegő – itt is énekeltünk pikáns, vagy obszcén nótákat, dalokat. („Nóta" alatt a honvédségnél a menetelőket értettük, hiszen erre a vezényszóra kezdtünk énekelni. Néhány ilyen nóta címe: Már minálunk babám, Őrmester úr fekete subája, Őrmester úr fasza gyerek, Őrmester úr fényes kardja. Dalok: Van nekem egy órám, igen drága kincs, Jeremiás próféta kiment a pusztába. Szövegrészleteket csak külön kérdésre ismertethetek). A fő mókamester egy Dani nevű karp volt. Sajnos nem jutott be az akadémiára.

Kezdtünk belerázódni a karpiskola viszonyaiba, bár a koszt egyre nyomorúságosabb lett. Amint február 9-i levelemben írtam: „Pénteken a mákos tészta miatt formális verekedés volt, úgyhogy már szó sincs tantermi étkezésről." Ez persze főleg az ebédre és a kedvenc ételekre állt. A vacsorára kapott főtt burizst már békésebben tömtük magunkba. A hazai csomagok természetesen rengeteget segítettek, úgyszólván életmentőek voltak. Minden levelemben kunyeráltam, főleg édességet, meg időnként pénzt is, mert „az étkezés félelmetes összegeket emészt fel, de a hangulatunk hál'istennek kitűnő."

Extra ruhánk külön, száraz raktárban volt elhelyezve. Kimenőkor kötelező lévén, bonyolult volt mindig kikérni. Különböző elöljáróink sokszor el is vonták büntetésből kimenőnket, így a heti három alkalom inkább csak papíron létezett. Pénzünk amúgy sem maradt duhajkodásra, hiszen a koszt-feljavítás elvitte. Így még kísértésbe sem eshettünk, hogy vendéglőben italozzunk, a „tiltott" helyiségekről pedig – amilyenek minden városban voltak a honvédség tagjai számára – legföljebb csak hallhattunk.

Egy ízben bál volt a Három rózsához címzett étterem emeleti nagytermében. Elhunyt nagyapámat gyászolva nem táncoltam – hamvába holt szerelmemet amúgy sem hevertem még ki – de Pistának, Jánosnak sikerült ismeretséget szereznie. Egyetlen emlékem a bálról, a csárdás: a fal mellől nézve aggódva éreztem, hogy a padló a nagy tömeg ütemes dobogására egyre jobban leng – a táncolók ezt persze nem vették észre –; szerencsére a tánc időben abba- s így a katasztrófa elmaradt.

A moziba járást ugyancsak az anyagiak korlátozták. Bár otthon szenvedélyes mozilátogató voltam, itt a látott egyetlen film, a „Szűts Mara házassága" felejthetetlen élményem maradt (Óh, Heller Farkas határhaszon elmélete: egy kifli – sok kifli .)

Szakmai előadáson egyszer vettünk részt, ugyancsak a moziteremben. Resch Rudolf páncélos alezredes ismertette Rommel és „kísértethadosztálya" (Gespensterdivision) diadalmas afrikai hadjáratát; El Alamein – mármint a brit erőfölény és a Montgomery vezette visszacsapás és áttörés – még messze volt. Elragadtatással hallgattuk beszámolóját a „28 tonnásokról" – bár Chapó másnap közölte, hogy a később Pz–IV-ként ismertté vált harckocsik valójában 23 tonnát nyomtak. Nem szólt az előadó a 8,8-as légvédelmi ágyúk („Acht-achter") páncélosok elleni, elsöprő sikerű alkalmazásáról sem, pedig még George Marshall, az Egyesült Államok vezérkari főnöke is a Wehrmacht legeredményesebb fegyvereként emlékezik meg róluk háború után megjelent művében (Report – Így győztünk).

Belerázódtunk hát a karpiskola mindennapjaiba, de a sors hamarosan gondoskodott róla, hogy elmenjen a maradék jókedvünk. Március vége felé megérkezett az új iskolaparancsnok Barthalos Zoltán százados személyében. És – minő balszerencse – mindjárt útjába akadtam. Hogy elölről kezdjem, csomagot kaptam, aminek átvételét minden alkalommal kihallgatáson kellett jelenteni „értékpostámat hiánytalanul megkaptam" szöveggel, a tetejében (egy vezetési gyakorlatról lemaradva) napos is voltam, tehát a szolgálat átadását is jelentenem kellett. Barthalost megelőzte félelmetes híre és amikor első hegyi beszédét intézte hozzánk, láttuk, hogy szinte jampecosan sokat ad az öltözékére. Baby-Browning pisztolytáskáját félig a fenekére tolta, köpenyét többnyire kihajtva viselte – ami csak a tábornokoknak dukált. Csizmája tükörfényes volt. Mindezt látva úgy gondoltam, hogy egy számmal kisebb, amúgy is ronda cseh köpenyemben mégsem állhatok oda elé, elkértem hát Jánostól vadonatúj – igaz egy számmal nagyobb – magyar köpenyét.

Na itt következem el a döntő hibát. A továbbiakat – noha ma is élénken élnek emlékezetemben – március 20-i levelemből idézem: „Ez volt az első kihallgatás amit ő tartott és én álltam a sor élén, így mindjárt belém kötött. Lelógott egy szál cérna a köpeny válláról és a makkgombról is kilógott két szál." (Tükör híján nem mindent vett észre az ember.) Persze mindjárt elkezdett ordítani: »Szolgálatvezető, ha legközelebb ilyen embert kihallgatásra enged, magát is becsukatom vele együtt« – aztán felém fordult: »Most csak magát csukom be, meg fogom fenyíteni.« Az egész kihallgatáson szörnyű dühös volt és két embert mindjárt a kihallgatásról bevitetett a fogdába."

Nehéz ma ecsetelni, vagy átérezni azt a lelkiállapotot, amibe kerültem. Egy kicsit „Nyilas Misinek" éreztem magam. Én jó akartam lenni és ez az eredmény? A dolog végül is szerencsésen csengett le, mert a két lépéssel hátrább álló szolgálatvezető – kivételesen Bátkai helyettese, egy őrmester volt éppen – úgy meg volt rémülve, hogy megfeledkezett rólam, és így szépen elaludt az egész. Persze azonnal írtam haza, nehogy megint csomagot küldjenek, inkább koplalok. Hetekig drukkoltam, hiszen közeledett a húsvéti szabadság és nagyobb csapást nehezen tudtam volna elképzelni, minthogy azt elvonják.

Jászberényi katonáktól még megtudtunk Barthalosról egyet-mást, például, hogy a fronton a szállása ajtajától a budiig kideszkáztatta az utat, nehogy sáros legyen a csizmája. A jászberényi zászlóalj gyorshadtestbeli szereplését olvasva – a Hadtörténeti Intézet könyvtárában megtalálható – pedig kiderül, hogy a harcokban sokkal inkább a Kárpáti-század jeleskedett.

Tovább folytatva március 20-i levelemet: „Természetesen az iskolaparancsnok-változás az egész szellemet megváltoztatta az iskolán. A tiszteket és altiszteket is nyomják, azok persze minket nyomnak. És minthogy alánk már nincs rendelve senki, mi isszuk meg a levét. – Ez a katonaság! – Folyton szoba- és szerelvényvizsgák vannak, és nem csak ½ 5-től 5-ig, tehát parancskihirdetés előtt van fegyelmező, hanem délben ½ 12-től 12-ig is. Mindez egyáltalán nem izgat, csak nevetünk, de ha az embernek elveszik a szabadságát, az már kellemetlenebb dolog."

Apám, aki természeténél – állóképességénél, önfegyelménél, bátorságánál – fogva békében, háborúban, fogságban egyaránt a tartalékos tiszt mintaképe volt (nyomába sem jöhettem), időszerűnek látta, hogy egykori tapasztalataiból, életbölcseletéből átadjon valamit. Németül beszélt és levelezett velem, hogy a nyelvet megtanuljam – haló poraiban is áldom érte – így a levelet fordításban közlöm.

„Kedves leveledet örömmel vettük. Mellékelten küldöm a kért 10 pengőt. Nem küldöm express a levelet, mert az feltűnő és emellett nincs lopás ellen biztosítva. Egy közönséges levél sem veszik el normális körülmények között. Reméljük, ez is odaérkezik. – Írod, hogy a századosod nagyon szigorú. Tulajdonképpen a katonaságnál ez a normális és csodálkoztam eddig, hogy ilyen könnyen úsztátok meg. Egy dologra feltétlenül figyelmeztetni szeretnélek: Te aktív tiszt akarsz lenni. Ezért figyelj meg mindent, a legpontosabban. Amit jónak találsz, azt majd annak idején ugyanúgy csináld, amit azonban rossznak, igazságtalannak és ügyetlennek tartasz, azt, ha hatalmadban áll, javítsd ki. Sok katonád hálás lesz ezért és jó szolgálatot teszel vele hazádnak. Mert a katonai szellem egészen másképp alakul a laktanyában, ha mindenki, bár szigort, de igazságosságot és tisztességet talál. – (Otthoni hírek, majd születésnapi jókívánságok.) *A Mindenható adjon neked jó egészséget, bátor kedélyt és szorgalmat. Soha nem csüggedni! És ha húsvétra nem tudsz hazajönni, akkor sem kell kétségbe esned. Fogat összeszorítani és bátran tovább szolgálni. Az embernek hozzá kell edződnie az élethez. A csüggedést és jajgatást hagyjuk a vénasszonyokra."*

Mondanom sem kell, hogy Apám sorai, intelmei mindig erőt adtak. Egyébként – ma már szégyellem leírni – egész katonaidőm, mintegy 52 hónap alatt egyetlen személyre szóló fenyítésem nem volt. Kollektív büntetés persze bőségesen akadt, de az inkább megkeményítette az embert.

Még március 21-én írtam egy, a tanulmányi előmenetelünket tárgyaló konferenciáról. Eredményeképp néhány bajtársunkat visszavezényelték csapatához, de – ha jól emlékszem – aksjelölt nem volt köztük.

A húsvéti szabadság is rendben lezajlott, következő levelem egy héttel visszaérkezésem után, április 14-én kelt: „A múlt hét folyamán még tantermi foglakozás volt, állandóan térképeket rajzoltunk. – Tegnap és ma megkezdődött a gyakorlati kiképzés, s ezt be is vezették két nagy gyalogsági gyakorlattal. Első nap mint támadó, második nap mint védő szerepeltünk és mindkét nap gyalogoltunk vagy tíz km-t." A továbbiakban leírtam, hogy miközben a távol lévő gyakorlótérre gépkocsival szállítottak, egy ág vágódott a szemöldökömnek és noha ledöntött, a szemem nem sérült meg. „Az iskolán nagy előléptetések voltak. Barthalos szds. úr őrnagy, Alkay fhdgy úr pedig százados lett. Most jóformán ő itt élet-halál ura, tekintettel arra, hogy az őrnagy úr nem sokat érintkezik velünk."

A rosszhiszeműséget kerülve – „jobb Pesten, mint Rimaszombaton" – voltaképp örültünk, hogy iskolaparancsnokunkat egyre ritkábban látjuk. Valamilyen pozitív emléket keresgélve megint csak anekdotába illő történet jut eszembe. Minthogy a jelentkezésekben–jelentésekben kötelező „alázatosan" jelző kissé hosszú volt, sokan lerövidítették. No, több sem kellett Barthalosnak. Minthogy ezzel kapcsolatos kifogásával nem akart leereszkedni hozzánk, a végrehajtást kiadta a szolgálatvezetőnek. Bátkai sorakoztatta a népet és közölte velünk: „Őrnágy úr páráncsá: »Álássan« jelentem nincs, az megszűnt. Ezentúl »Álá-záto-san jelentem ván«" – közben majd kitört a nyelve, mi meg nehezen tudtuk visszafojtani a röhögést.

Közben megjött a tavasz és gyakorlati kiképzésünk egyre inkább a terepen folyt, többnyire a dimbes-dombos Pokorágyon, amint Füleki nevezte a „Zergebaszta Felvidéken". Hadnagyunk éppen a harckocsirádiós üzenetek lehallgathatóságáról beszélt, és hogy ezért virágnyelven kell kommunikálnunk. Például, ha géppuskalőszerre van szükségünk, akkor valahogy így kérjük: „Sípos őrmester hozzon nekem apró kecskeszart, hogy legyen mivel játszanom!" Sípos, aki mint osztályfőnök és vezénylő tiszthelyettes, velünk tartott, nevét hallva felébredt álmodozásából és elrikkantotta magát: „parancs!" Itt már nem lehetett visszafojtani a nevetést – Sípos nem kis bosszúságára.

Éleslövészetre is sor került – puskával – de harckocsiról szó sem volt a terepen. Csak a laktanyában álló két Toldiba bújhattunk és tanulhattuk meg alkatrészeit töviről hegyire, mint pl. „a teherhárító gombos karjának rugós lövőkéje" és hasonló nyalánkságokat. A fegyverek – géppuska és nehézpuska – kezelését főleg kiszerelve gyakoroltuk be. A terepgyakorlatokon a három kezelő – elől a harckocsivezető, mögötte a parancsnok, és lövész párban – gyalog futkározott. Hogy ennek a harckocsik kímélése, vagy üzemanyaghiány volt az oka, meg nem mondhatom.

Füleki a maga módján tette a dolgát, a karpiskola végére meg is kedveltük. Neki is voltak kiválasztottjai, akikkel szívesen évődött. Bozóti Lalit például – talán valamilyen ifjúkori emlék nyomán – „gyermekgyógyásznak" nevezte el. Ide illik még egy jellegzetes „Füleki"-történet, ami a fentebb már említett, 1944. december 23-i szomorú fronttalálkozónk alkalmával esett meg. Megemlítettem Dübőnek, hogy V-t augusztusban hadnaggyá avatták. Volt ugyanis egy felettébb kato-

nátlan, amolyan balfácán aksjelölt bajtársunk, akire Füleki egy terepgyakorlaton – türelmét vesztve – így ordított rá: „Ide hallgasson V., ha magából hadnagy lesz akkor én telesz...om a csákómat és a maga fejére borítom!" Dübő rám bámult, majd – tőle szokatlanul – halkan szólalt meg: „El is veszítjük a háborút." De nem ezért, főhadnagy úr, replikáztam neki, katonaszerencsét kívánva.

Rimaszombathoz visszatérve, hamarosan eldőlt, hogy az iskola Nyergesújfalura települ át, kihelyezésre–gyakorlatra. Ez valamikor május elején meg is történt. Az iskolában helyeztek el bennünket, szalmazsákok a padlón. Számunkra a legfontosabb változást az jelentette, hogy hétvégeken eltávozásra mehettünk Budapestre! Jánossal már első alkalommal elhoztuk hazulról a kerékpárunkat, Pista is szerzett kölcsön biciklit, úgy tekertünk haza. Jellemző akkori állóképességünkre, hogy a 60 km-es távolság meg se kottyant. Visszafelé személypoggyászként vittük a bringákat vonaton Dorogig, csak onnan kellett megtenni a néhány kilométert.

Parancsnokunk, Barthalos őrnagy úr mind kevesebbet zavart, de aki rapszodikus megjelenései során – kihallgatáson, váratlan ellenőrzésen – útjába akadt, az többnyire megbánta. Kiképzésünk főleg a már szokott gyalogos és kvázi-páncélos terepgyakorlatokból állt. Közben kaptunk ugyan még két Toldit és néhányszor be is indították őket, harckocsivezetésre azonban csak az Akadémián került sor. A sekély dunaparton gázoló Toldikat – ahol mosásukra is sor került – két fénykép is megörökíti. – Élmény volt látogatásunk a közeli Esztergom-táborban a frontra készülő 30. harckocsiezrednél, mert megtekinthettünk egy Pz–IV-et.[28] Elképedtünk rajta, hogy a tornyot külön motor forgatja. Üdítő változatosságot életünkben a tehergépkocsi vizsgára előkészítő „vezetési gyakorlatok" jelentettek, azokat Chapó kirándulássá szervezte. Egy máig emlékezetes, kellemetlen incidens mégis éppen ehhez kötődik.

Misére voltunk kivezényelve, a mélyen hívő Chapó vezetésével. Mi, protestánsok is áhítattal vettünk részt a szertartáson, de Úrfelmutatáskor nem térdeltünk le. Chapó a körletbe visszaérve sorakoztatott és alaposan lehordott bennünket fegyelmezetlenségünkért. Ez még nem lett volna baj, de – hiába hivatkoztunk protestáns voltunkra – kizárt a másnapi vezetési gyakorlatból. Helyette a négy lutheránusnak – Kappel Tibinek, Jánosnak, Pistának és nekem – egész napon át a tagozott menetet és a díszlépést kellett gyakorolnunk az iskolaudvaron. Még az sem vigasztalt, ha arra gondoltam, hogy mennyivel olcsóbban úsztuk meg, mint gályarabságot szenvedett őseink.

Május 19-én, hétfőn vizsgáztunk forgalmi szabályzatból (ma KRESZ-nek hívják), pénteken szerkezettanból, szombaton vezetésből. A karpiskolát, az előzetes hírekkel ellentétben – hogy viszszamegyünk Rimaszombatba vizsgázni – május végén hirtelen bezárták. Alkay – 10 napos nősülési szabadságáról visszatérve – eredményt hirdetett.

Csak a rangsor elejére emlékszem – igazán nem panaszkodhattunk. Iskolaelső Kappel Tibi lett, utána dr. Merényi Lóránt, jómagam, Tókai Apa, János, Bozóti Lali, Pista volt a sorrend. Búcsúünnepségről nincs emlékem, kaptuk a menetlevelet és mehettünk vissza Szilágysomlyóra.

Újra a csapatnál

Szilágysomlyóra visszaérkezve eredményünket kihallgatáson jelentettük Zánk százados úrnak. Nagyság szerint álltunk, engem megdicsért, Kappel Tibivel pedig kezet fogott, úgy gratulált. Valamennyien kaptunk 10 nap jutalomszabadságot, két csoportban.

Újonckiképző hadnagyunk a közszeretetben állt Záhonyi András páncélos tanfolyamon volt, egy „zupás," Parragh hadnagy helyettesítette. (A legénység következetesen Parlagnak hívta). Per-

[28] A második világháborúban a legnagyobb számban használt német harckocsitípus. Különböző változataiból 1936–1945 között 10 000 db készült. A 22,3 tonnás, ötfős harcjármű 75 mm-es, rövid csövű ágyújával 1942-ig a legnagyobb tűzerejű német harckocsi volt. A szovjet T-34 és KV harckocsik megjelenésével 1942 márciusától nagy teljesítményű, hosszú csövű páncéltörő ágyúval szerelték fel. 1942 tavaszán a frontra induló magyar 2. hadsereg páncélos hadosztálya 22 db, a Pz.IV.F1 sorozatba tartozó, rövid csövű ágyúval felfegyverzett páncélost kapott 108 db 10,5 tonnás, 37 mm-es ágyúval felszerelt PzKpfw 38(t) harckocsi mellett. Lövegük kalibere miatt a honvédségnél a PzKpfw 38(t)-t a közepes, a Pz–IV-et a nehéz harckocsik közé sorolták, ami annál is inkább érthető, mert Magyarország 1942 tavaszán csak a 8,5 tonnás, 20 mm-es nehézpuskával felfegyverzett Toldi könnyű harckocsikkal rendelkezett.

sze mindjárt érdeklődtem, hogy milyen ember, van-e olyan remek, mint Záhonyi. Erre egy Kurfis nevű tizedes közölte: „Záhonyi, az egy gatyás pali". (Kívülállók kedvéért: a „gatyás" nem az alsóneműre utal, hanem a gatyázó [kicsinyes, szőröző] rövidített változata.). Amint június 22-i levelemben írtam: a hét egy napján gyalogsági kiképzés folyt, a többi napokon a rádiós csoporthoz voltunk beosztva. A kiképzés nem bizonyult túl szigorúnak, félhivatalos hírek szerint július elején az egész zászlóalj kihelyezésre kerül Esztergom-táborba."

A rádiós csoportot egy továbbszolgáló próbaszolgálatos zászlós vezette. A „Lobi" (a zászlósok „lobogós" becenevéből kurtítva) reggelenként összeállította a csoportot, majd rádiókkal a hátunkon kivonultunk a somlyói Magura oldalán húzódó dús füvű rétre. Ott lehangoltuk az egymástól kellő távolságban elhelyezett készülékeket, néhány mondatot váltottunk, utána jókat aludtunk délig. (Végre gyakorlatban is megismerhettem a honvédségről szóló gonosz, destruktív mondás tartalmát: „Fő feladat a tétlen semmittevés, úgy, hogy lázas tevékenységnek látsszék".)

Az élelmezés még a karpiskolainál is silányabb volt. Az újonckiképzés heti két-háromszori főtt tésztájáról már csak álmodhattunk. A krumplit is elfelejthettük. Amint július 3-i levelemben írtam: „Rendszerint szárított zöldségfőzelék van, amibe minden bele van aprítva, amit egy növényevő állat csak megeszik". Felködlik előttem egy – talán kelkáposzta – főzelék emléke is, amit keserű humorral „zabosbükkönynek" neveztünk el. A már csak mutatóba kapott gumihúsokat magam is kéjjel rágogattam. Persze a honvéd élelmezés legjava akkor már a keleti arcvonalra kivonuló 2. hadsereg után ment, hogy a féltékenyen őrzött raktárakban az 1943 januári áttörés után felgyújtásra, vagy az ellenség kezébe kerüljön. Nekünk minderről – a szovjet elleni háború tényleges állásáról és a 2. hadsereg nácik által kikényszerített irreális feladatairól – fogalmunk sem volt, nem is lehetett. Végül az akkor már csemegének számító komiszkenyérhez vásárolt drága tehén-, vagy bivalytej (litere 40–50 fillér), no meg a „hazai" mentett meg bennünket az éhezéstől.

Június végén megérkezett előléptetésünk: „már egy hete tizedesek vagyunk, csak a szerencsétlen Valnicseket nem léptették elő.

Zánk százados úr is »leminősített« bennünket. Mindnyájunkat dicsért, csak kit jobban, kit még jobban. Tehát most már három lépcső megvan a Ludovikához, az első felvételi, a tiszti iskola és a csapatparancsnoki minősítés. Így már csak a második felvételi hiányzik, ami remélem menni fog."

„A foglalkozás még könnyebb, mint eddig. A század fele Péter–Pál óta aratási szabadságon van 2–3 hétre, ha visszajönnek, váltanak. Mi karpok kijártunk egy raktárba, ahol – iszonyú felfordulásban – mintegy 500 kerékpárt kellett a hozzátartozó szerelvénnyel lajstromozni, így írhattunk napokig." Sokat dolgoztunk a századirodán is, még a százados úr is egészen megbarátkozott velünk. Nemegyszer – miközben a század munkán volt –időt adott a felvételire történő készülésre, sőt rendelkezésünkre bocsátotta a század könyvtárát is. A Ludovikáról megkapott „második felvételi vizsga anyagból" láthatóan bizony ránk fért a készülés, tanulás. „Mindebből láthatjátok, hogy príma életünk van – írtam – amit azt hiszem a Ludovikán még vissza fogunk sírni." – Látnoki szavak!

A legénységgel kitűnő volt a kapcsolatunk, élveztük a sarzsinknak kijáró tiszteletet és kölcsönös segítségnyújtás alakult ki köztünk. Két embert is megmentettem az egyébként megérdemelt fenyítéstől. Sajnos az aksjelöltek között is akadtak ketten, akiknek a honvédek macerálásában telt örömük, mondván, hogy csak kitolással lehet nevelni. Ezen aztán jól összevesztünk.

Június 28-án, vasárnap, honvédnap volt. Soraim szerint: „ennek nem mindig a honvédek örülnek legjobban, mert sisakba és posztóba kellett öltözni és úgy díszelegni az árnyékban is 30 fokos hűvösben. Igaz, hogy feljavított ebéd volt, még egy nagy lekváros buktát és 2 dl bort is kaptunk."

Két fiatal páncélos hadnagy is érkezett a zászlóaljhoz a két hónappal előrehozott, június 18-i avatásból: Marschalkó Béla és Korbuly István. „Egyelőre meg vannak illetődve" –írtam. Hozzá kell tenni, hogy Zánk százados urunk – meglepő módon – a beosztott tisztjeivel keményebben bánt, mint a század legénységével.

Visszaérkezésünk óta keringett a hír a zászlóalj esztergomi kihelyezéséről. Végül is augusztus elején bevagonírozták és némi viszontagságok után – a pilisvörösvári alagútban elakadt a vonat, még egy mozdonyra volt szükség – kirakodtunk és beköltöztünk a kőtábor melletti kenyérmezői barakktáborba. A poloskairtó szagú barakkok hemzsegtek az élősdiektől, reggelre kelve valamennyien vakarództunk, egyik őrmesternek még a szeme is bedagadt. Földre terített szalmazsákokon alud-

tunk, egymás hegyén hátán, és talán még kedélyessé is vált volna az egész, ha meg nem érkezik két régi „kedves" ismerősünk, Alkay százados úr és Bátkai főtörzs. (Ő is még az iskolán lépett elő).

A nyitány frappáns volt. Nem sokszor lógtam életemben a reggeli csuklóról, de hétfőn – a budapesti eltávozás után – valahogy nem volt kedvünk Pistával a szabadgyakorlatokhoz, így elvonultunk a „rötyibe." Mondanom sem kell, hogy még el sem fáradhattunk a guggolásban, máris megjelent Bátkai. Az, hogy mégis csuklóznunk kellett, hagyján de persze beárult Alkaynak, aki egyébként mindjárt a kiképzés vezetője lett.

Meleg nyári napon vonult ki a század a közeli Strázsa hegy oldalán elterülő rétre. Alkay persze mindjárt magához rendelt bennünket és zord képpel közölte: „Kharpaszományosok, fogjanak nhekem nagy hirtelen harminc darab thöcskét!"

Nem volt nehéz dolgunk, mert a virágos réten sűrűn ugrándoztak a szöcskék, így sapkánkkal eredményesen vadászva hamarosan teljesítettük a feladatot. A szöcskéket – dohányzók lévén – két gyufásdobozba gyűjtöttük és máris haptákba állhattunk „Százados úr alázatosan jelentem 34 darab szöcske és egy fekete tücsök." Akkor láttam Alkayt először és utoljára mosolyogni.

„Shorakoztassa őket!" hangzott a további parancs. Minthogy a szöcskék nem hallgattak vezényszavamra – egy-kettő mindjárt el is ugrott – kénytelen voltam őket a tábori széken ülő Alkay lába előtt térdelve, egyenként agyonnyomni. A százados úr szerencsére hamarosan megunta a műveletet kísérő recsegést és kegyelemben elbocsátott bennünket. Ez volt az utolsó emlékem erről a szerencsétlen, pályát tévesztett, jobb sorsra érdemes emberről. Balvégzetéről Szabó Ali is megemlékezik írása végén, de pontatlan adatai miatt csupán az általam ismertekre támaszkodom.

A 4/I. harckocsizászlóalj nem tért többé vissza Szilágysomlyóra, hanem Kiskunhalasra helyezték, ahol számozása 3/III-ra változott. Ott került sor egy „éles" gyakorlat keretében a harckocsi elleni közeltámadás elhárítására. Alkay – résztvevőként – Toldiba ülve egy kibiztosított kézigránátot olyan ügyetlenül próbált kidobni, hogy az visszaesett, felrobbant és megölte. Hogy a tragédia még nagyobb legyen, a mellette ülő Simonkay Nándor, 1942. december 6-i avatású páncélos hadnagy a robbanás következtében elvesztette szeme világát. Nándi a háború után Ausztriában gyógymaszszőrként kereste kenyerét. Valamikor a nyolcvanas években hunyt el.

Augusztusi heteinkre, például a három páncélos karpiskola rövid közös gyakorlatára, alig emlékszem. Szeptember 1-jén 30 nap vezénylési szabadságot kaptunk, így búcsút mondtunk a 4/I. harckocsizászlóaljnak. A Budapest felé tartó vonaton még egyszer hatalmas nótázást rendeztünk, majd elváltunk a szeptemberi második akadémiai felvételi vizsgáig.

A létszámokat tekintve – a 8 fő 4/I-es aksjelöltön kívül – egyedüli konkrét adatom az, hogy hányan jutottunk be az akadémiára. Szabó Aladár írásában az „összevont tiszti iskola" létszámaként 168 főt ír. Ha ez az adat pontos, akkor benne kell, hogy szerepeljenek a – hadapród őrmesteri rangban lévő – másodévesek is. Róluk azért nem írtam, mert alig volt kapcsolatunk, legfeljebb néhány harcgyakorlaton vettek velünk együtt részt. (Említést érdemel, hogy a mi „tartalékos" társainkat már nem léptették elő egy év leteltével hadapród őrmesterré, hanem csak hadapród szakaszvezetővé.)

Arról sincs adatom, hogy hány aksjelöltet hívtak be a második felvételi vizsgára. Ezen – a mi karpiskolánkból – húszan feleltek meg, köztük a nyolc 4/I-es. Ha feltételezzük, hogy mindegyik zászlóaljnál nagyjából ekkora volt a létszám, akkor legalább tíz főt vissza kellett, hogy küldjenek a csapathoz.

A további bonyodalmak még ez után következtek. A páncélos csapatnem 1941-ben tervbe vett nagyarányú fejlesztését 1942 őszére alaposan visszafogták. Ennek okát csak találgathattuk (a háború elhúzódása, a támadó csapat helyett a védekezők, a légvédelmi tüzérség, a vadászgépek fejlesztése, fegyverkezési gondok). Tény, hogy – az előző évi közel 70 fővel szemben – csupán 22 főt vettek fel elsőéves páncélosnak. A keret felét a honvéd nevelőintézetekben végzettek számára biztosították, Így a csapattól érkezett eredményesen vizsgázóknak 11 hely maradt. Igen ám, de Jászberényben és Kassán is volt páncélos tartalékos tiszti iskola, aksjelöltekkel. Ezek – feltehetően a második felvételi vizsga rangsorán – 6 helyet nyertek el, a rimaszombatiak pedig ötöt. A további 15 fő „megfelelt"-nek – és bizonyára még a másik két tiszti iskoláról is voltak ilyenek – felajánlottak helyeket a gépkocsizó lövész és gyalogos osztályokban, ideértve a hegyivadászokat, valamint a csendőröket is.

Mindezek alapján az 1. harckocsiezred tartalékos tiszti iskolából a második felvételi vizsgán megfelelt és így az akadémiára felvett húsz fő beosztása – névsorban – az alábbiak szerint alakult.

Az akadémiai páncélos századhoz került:

Ignáczy Dezső	3/I. harckocsizászlóalj
Kappel Tibor	4/I. harckocsizászlóalj
Martin Kornél	4/I. harckocsizászlóalj
Rosta Ödön	1/I. harckocsizászlóalj
Tókai László	2/I. harckocsizászlóalj

Az akadémiai gépkocsizó lövész századhoz került:

Szántó János	3/1. harckocsizászlóalj
v. Umbrai Ferenc	2/I. harckocsizászlóalj

Az akadémiai gyalogzászlóaljhoz került:

Dabóczy Jenő	4/I. harckocsizászlóalj (hegyivadász)
Duliskovich Sándor	3/I. harckocsizászlóalj (hegyivadász)
Faller(Oltványi) Tibor	4/1. harckocsizászlóalj
Ferenczy Pál	4/I. harckocsizászlóalj (hegyivadász)
Herendi Ödön	4/I. harckocsizászlóalj (csendőr)
Mészöly György	1/I. harckocsizászlóalj (nem avatták)
Pekáry György	1/I. harckocsizászlóalj
v. Skultéty Zoltán	1/I. harckocsizászlóalj
Szentpétery Miklós	3/I. harckocsizászlóalj
Tóth János	1/I. harckocsizászlóalj
Valnicsek (Vasadi)Lóránt	4/I. harckocsizászlóalj
Wels István	4/I. harckocsizászlóalj (csendőr).

Különleges eset Kevey Andrásé. (2/I.) Bandi megfelelt a felvételin, de nem akarta elfogadni, hogy más fegyvernemhez kerüljön. Így visszament a csapathoz, majd 1943 nyarán felvették páncélosnak és 1944 novemberében avatták.

Végül is az 1. harckocsiezred tartalékos tiszti iskola 1942-es aksjelöltjei közül 1944. augusztus 20-án 18 főt avattak hadnaggyá a Ludovika Akadémián.[29]

Befejezésül – szubjektív szemléletű, kritikai hangvételű írásommal együtt is – vallom, hogy a felvázolt egy esztendő alatt *katonákká* váltunk!

Szegény, szerencsétlen hazánktól több nem telt, és ha voltak is itt és másutt bőven gondok, vallom, hogy a háború Magyarország számára nem ezért veszett el.

[29] Történetük a *Pénzes János* szerkesztésében Ausztráliában, Melbourne-ben, 1990-ben megjelent „Emlékek útját járva: 1942–1944" című kötetben olvasható.

A bányafüttyös válasza[30]

Boldogság bánya volt Nagy Magyarország
s hogy beomlott a felvidéki tárna
sötétben éltek magyar szívek orcák,
a mélyben testvérekként tömörültek
s a bányafüttyösök napfényt fütyültek.

Húsz napja még csak, hogy napfényre jöttünk,
s kegyelmes úr a magyar parlamentben
ön leckéztetve pálcát tört fölöttünk,
elhagyta ajkát a szörnyű badarság,
hogy magyarságunk csak Benes magyarság.

Ha temetésen kántor torka zengi
búcsúztatóját s félliterszám önti
a könnyet benne, nem tudhatja senki,
hogy mennyi benne hát a tiszta részvét.
A könnyekért mindég megkapja pénzét.

Kegyelmes úr, az ön magyar mivolta
kétségtelen, de nem tudjuk lemérni!
Míg magyarságát tósztokba dalolta,
barokkos cím és ranguszály kísérte
és bársonyszék is csurrant-csöppent érte.

Mi magyarságunk, melyet úgy leintett,
mint a feltámadt Krisztus igazsága,
mezítelen világít: sebeinket
tapogathatja halk kegyelmes ujja.
Rajtunk a Benes szenny is allelujája!

Magyarságunkat csak kálváriával,
könnyektől áradt folyók zsoltárával,
cseh börtönökkel, júdások hadával
anyák húszévi jajjával lehet csak
megmérni, aki mást mond az fecseg csak.

Kegyelmes úr, pohárköszöntők hőse
ezt üzeni a Felvidék regőse:
mint frontharcost harctéri fecsegések,
az ön magyarkodása minket untat
és felidézi golgotás utunkat!

[30] *Mécs László* összes versei. Budapest, 1943. 678.o.

TISZTI ISKOLA

Vitéz Szabó Aladár írása

A tiszti iskola bemutatása, oktatók

1942. január 7-én bevonultunk a tisztiiskolára. Ott voltak a mieink, az I/I. zászlóaljtól, ott voltak a jászberényiek, ott voltak a rétságiak és ott voltak a szilágysomlyóiak Erdélyből.

És cakli-pakli – voltunk 168-an az összevont tiszti iskolán, Rimaszombatban. Az iskolaparancsnok Barthalos Zoltán őrnagy, a kiképzők parancsnoka Alkay főhadnagy úr volt, aki húsvétkor lett százados. Vitéz Reök Attila főhadnagy és Chapó Gyula hadnagy – volt a két fő tiszt, továbbá Füleki József, az is hadnagy. Chapó két méter magas, stramm ember volt, Füleki meg alacsony. A két oktató őrmester közül az egyiket Síposnak hívták, a keresztnevét már nem tudom, nagyon jóvágású, kackiás, magyar bajuszos ember volt. Hogy miért lettem én a „kedvence", nem tudom. Mindig belém kötött! Ha a puskát így tartottam: „Nem jó, úgy kell!"

„Igenis" – feleltem, de már jött is a következő parancs: „Fel a fára!" Egy fa volt összesen, én azt a fát annyiszor megmásztam, hogy az nem igaz. Nem volt nagy fa. Felugrottam, elértem. De Sípos őrmester sosem hagyta ki: „– Szabó!" „– Parancs!" „– Fel a fára!!" És megint mentem..

És volt még egy másik. Annak az volt a mondása, hogy „Úgy állnak az urak, kérem, mint a gólyák!" Sokat nevettünk rajta. Ezek voltak az oktatók.

Az első tiszti iskola marha nehéz volt. Volt olyan nap, hogy reggel ébresztő 5 órakor, takarodó fél 6-kor – ez azt jelentette, le kellett vetkőzni, lefeküdni – ébresztő 6 órakor, és ezt csináltuk este 9-ig! Huszonötször, vagy hányszor levetkőzni–felöltözni–sorakozni, levetkőzni–felöltözni–sorakozni. Volt, hogy menetöltözetben, szerelőruhában, mit tudom én miben, kellett körbeszaladni a laktanyán. Ezt egész nap csináltuk. Néha a menetöltözetre föl kellett tenni a derékszíjra a tölténytáskákat, mindegyikbe járt valami húsz töltény. Ez maga volt vagy öt kiló, a puska négy és fél kiló, a hátizsákba bele kellett tenni két pokrócot, egy tartalék fehérneműt; bukósisak, másik sisak, sapka, 6 zsebkendő – cakli-pakli 36 kiló volt az egész. És megnézték, hogy ott van-e!

Bagó főtörzsőrmester

A tiszti iskolán nagyon érdekes karakter volt egy főtörzsőrmester, a szolgálatvezető. Őrmester, törzsőrmester, főtörzsőrmester, alhadnagy – ezek voltak az altisztek a magyar hadseregben. Bagónak hívták – cigány volt különben. Húsz éve szolgált, és olyan katonás katona volt, hogy öröm volt nézni! Már majdnem elérte a legnagyobb altiszti rangot. Csuda pofa volt! Nem egyszer gyakoroltatta este hat órától este 9-ig a riadót. „– Takarodó:" lefeküdtünk, „– Riadó:" fel! Egy ilyen alkalomkor Nagy Árpád nevezetű bajtársunkra, aki egy kicsit lassabb gondolkozású ember volt, az öreg Bagó ráordított: „Magát meg az oláh hadseregtől szalajtották?! Hogy néz maga ki?!" Mert nem tetszett az öregnek a köpenye állása!

Nem voltak ezek rossz emberek, csak keménykötésűek, és el nem néztek semmit! Egyszer, már késő este, névsorolvasás következett. Alkay százados parancsolta, Bagó meg elkezdte: „– Alkay!" Persze a százados nem jelentkezett. Amikor még egyszer ordított egy nagyot, a százados rászólt: „– Az én vagyok!". Bagó erre: „– Szá'dos úr, alá'ssan bocsánatot kérek!"

Pokorágy

Még Rimaszombatban voltunk, a hegyek alján. Volt ott egy domb, oldalában a lőtér. Úgy hívták, hogy Pokorágy, a várostól vagy 6–8 kilométerre esett. Egyszer kivittek bennünket oda. Tél volt, esett a havas eső, nem volt ott a világon semmi, csak a fedelek, ahonnan lőni kellett. Reggelit, ebédet, vacsorát mindig hoztak, de vagy két napig ott voltunk, éjszaka se feküdtünk le. Mindenki

dögfáradt volt, egész éjjel nem aludtunk. Amikor ránk került sor, akkor lőni kellett tizet, vagy mit tudom én mennyit, egy óra múlva pedig, amikor megint ránk került a sor, újra. Valami huszonöt fekpad volt. Végül, hála Istennek, nagy boldogan indulunk haza!

Úgy félúton járhattunk Pokorágy és a város között, egyszer csak jött egy katonai autó, Mercedes, és kiszállt belőle Alkay százados úr. Csizmában, bundában volt és otthon aludt, mi meg nem aludtunk semmit. Elkezdett ordítani, hogy „– Állítsa meg!" Egy őrmester megállította a jónépet, Alkay pedig: „– Ezek akarnak tisztek lenni?! !" És ordított, mint a fene. „– Fordítsa meg, menjenek vissza két kilométert!" Mindenkiben az volt, hogy „Uram, hát sose érünk haza!?" –, de hát a parancs az parancs.

„– Vigyázz, hátra arc! Menet utánam!" És szépen mentünk visszafelé. Erre volt a laktanya, mi meg arra mentünk. Aztán megfordítottak, mentünk megint hazafele. Egy kilométer után Alkay megint kiszállt, és kezdte elölről!

Amikor nagy keservesen megérkeztünk a laktanyába, fél óra múlva sorakozó, tiszta ruhában, tiszta fegyverrel, és így tovább. Nagyon megcsavarták ott a jónépet, de senkit ki nem dobtak. Aki a tiszti iskolára ment, az mind kibírta, mert nem volt mese! Összeszorított foggal, de végig kellett csinálni. Később, Oroszországban, sokat segített.

Negyvenkettő januárjában különösen hideg volt. A magyar 2. doni hadsereg is nagyon hideg telet kapott kint Oroszországban, nálunk is az volt, Rimaszombatban. Úgy borotválkoztunk például, hogy hoztak három gyertyát, és egy csajkát. A három gyertyát meggyújtottuk, valaki – rongygyal – tartotta a csajkát, amíg tűrhető lett a víz, akkor mindenki kapott belőle egy pohárra valót, annyival borotválkoztunk. Különben mosakodni jeges vízben kellett, mert nem volt más!

Tiszti iskolai tantárgyak

Rimaszombatban elméleti és gyakorlati kiképzés egyaránt kaptunk, volt harckocsi szerkezettan, lőelmélet, szolgálati szabályzat, gépjármű szerkezettan, utána motorkerékpár szerkezettan, és így tovább. Olyan jó kiképzést adtak, hogy például Balázs Viktor („Viki") autójavító műhelyt nyitott, amikor vége lett a háborúnak. Engem nem érdekelt, én más iránt érdeklődtem. Volt hadseregszervezés, gépkocsi szerkezettan, ez utóbbit tanította Chapó, a fegyver- és lőszerismeretet Reök Attila. A parancsnok, Alkay, nem tanított semmit.

Ott mutatták be az akkor még aránylag újnak számító különböző járműveket, persze, a harckocsikat is. Mivel a páncélosoknál volt harckocsi, teherautó, személyautó, motorbicikli, hát igyekeztek mindenkit kitanítani arra, hogy valamit mindegyikhez értsen! Füleki hadnagy úr mondta, nem tehetjük azt, amit egy híres színésznő valamelyik filmben, amikor bedöglött a kocsija az Andrássy úton: kiszállt, és otthagyta azzal, hogy majd küld egy szerelőt! „– A harcra indulás előtt, jön valaki, hogy nem indul a motorja. Nem tudja mi baja, és maguk sem. Így ez nem megy! Ezért kell tanulni" – mondta.

Vezetési gyakorlat

Kisütötték, hogy a vezetési gyakorlatra két megoldás van: vagy felkelünk korán reggel, és elmegyünk az ország különböző részeibe vezetési gyakorlat ürügyén, vagy pedig felkelünk rendes időben, és itt, a gyakorlótéren vezetünk körbe-körbe!

Mindenki ordított, hogy „– Fölkelünk mi korán!"

Így hát aztán az lett a rendszer, hogy hetente egyszer–kétszer, amikor vezetési gyakorlat volt, fél kettőkor, vagy fél háromkor elindultunk Rimaszombatból Sopronba, Veszprémbe, Pécsre, mindenfelé. Egy valaki vezette a teherautót, négyen–öten ültek hátul, és minden 5–10 kilométer után cseréltek. Valamilyen gyalogsági, vagy nem tudom milyen laktanyában megálltunk, elmentünk várost nézni, ebédet kaptunk, visszaültünk és mentünk haza.

Egy ilyen alkalommal fordult elő – Sopronból jöttünk visszafele –, hogy egy belógó ágat kikerülendő Kalocsai bajtársunk félrerántotta a kormányt, a teherautó meg imbolyogni kezdett az úttesten mindenfelé. Persze az oktató ordított vele, mint a fene!

Ezen az első tiszti iskolán csak Toldi harckocsink volt.

Chapó családjának Lébényben volt nemesi birtoka, ahova egyszer meghívta az egész tiszti iskolát! Jöttünk vezetési gyakorlatról vissza, és bementünk hozzájuk. Meg volt terítve minden asztal, és szépen megteáztunk!

Motorkerékpáros baj

Nyergesújfalun voltuk éppen, amikor, többek közt, motorkerékpár-vizsgát is kellett szerezni.

Ott ment a bécsi műút, Nyergestől egy kicsit arrébb meg volt egy gyár, ahová mellékút vezetett, de az is ugyanolyan széles volt, mint a bécsi műút. Mivel ott nem volt forgalom, oda mentünk gyakorolni, ott is vizsgáztunk vezetésből, ami annyiból állt, hogy nyolcast kellett leírni. Ha bedöglött, azaz lefulladt a motor, már ki is hajítottak, szóval ügyeskedni kellett. Deák Lulu ráült egy 525-ös fekvőhengeres BMW-re. Ha azon meghúztad a gázt, ment ám! Hát meghúzta, de úgy, hogy a motor ment, ő meg maradt, és a karja bánta, úgy hogy hívták a mentőket, és vitték a kórházba.

Valamikor 1942 májusában átköltözött a tiszti iskola Nyergesújfalura. Elvben Esztergomtáborban kellett volna lennie, de akkor ott volt még a 30. ezred, az ideiglenesen felállított 1. tábori páncélos hadosztály részeként. Valószínűleg ezért volt a páncélos tiszti iskola Nyergesújfalúban.

Az őrnagy úr váratlanul érkezik

A tiszti iskolán történt Nyergesen, hogy vasárnap déltől hétfőn délig én voltam szolgálatban. Pestről 9 órakor indult egy vonat, ami fél egy –egy óra tájban ért Esztergomba. 30–35 kilométer volt az út addig, Nyergesig csak egy vagy két megállót kellett menni. Nem tudom mi volt, a vonat késett, vagy mi, de 11-kor még nem jött meg. Éjszaka, tizenegy – fél tizenkettő fele érkezett meg Barthalos őrnagy úr. Jelentkeztem nála. A 168 ember négy nagy szobában volt elhelyezve a földön, szalmazsákokon, ágyak nem voltak. Jelentkeztem tehát, és mondtam, hogy én vagyok az ügyeletes. „– Igen" – mondta– , „megnézzük a szobákat!" Kirázott a hideg! Mondtam is magamban „Uram Isten, mit csináljak? Mert ha 5–10 ember hiányzik, akkor felköltök valakit, hogy menjen át a másik szobába, szóval ki lehet »driblizni« a dolgot, de ha 120–130 hiányzik a 160-ból, akkor mit sem tehetek." Itt aludt kettő, ott három, ott meg tíz, és így tovább. Elkezdett ordítani, hogy mit képzelek, és kihallgatásra rendelt.

A hétfő reggeli kihallgatáson szinte mindenki ott volt, az őrnagy úr pedig elkezdte, hogy ő majd megtanít minket! Érdekes, mindig mindenki kész volt arra, hogy bennünket tanítson!

„– Menetöltözet, ébresztőtől takarodóig, egy hétig!" Ha bármi kifogás lesz, meg fogja hosszabbítani. Így aztán reggel 5 órakor szépen fölkeltünk, és este 9 óráig 36 kilóval megterhelve ettünk, mentünk mindenhová – vécére is. Keserves egy hét volt!

Kúszás!

Füleki hadnagy úr, mint említettem, alacsony ember volt, Máday Sanyi meg a legnagyobb a században, vagy két méter tíz, deltás vállakkal. Szokása szerint Füleki hadnagy úr ráordított Mádaira, hogy: „– Kitiprom a bélét!" Mádai meg lenézett rá, és szelíden válaszolt „– Igenis, főhadnagy úr!"

Két iskola volt Nyergesújfalun, az egyik a falu egyik szélén, a másik a másikon. Mi nótaszóval mentünk – a magyar hadseregben az volt a divat. A parancsnok megfordult, „– Nóta!" , amire el kellett kezdeni a nótát a negyedik lépésre! Az iskolának hosszú drótkerítése volt, a gyerekek meg rohantak a kerítéshez a nótaszóra, a tanító néni is jött. Akkor a hadnagy úr, hogy alacsony létére mégis kinézzen valahogy, elkiáltotta magát: „– Kúszás! Vonalamig előre!" Levágtuk magunkat a földre és kúsztunk, ő meg nagy daliásan odaköszönt a tanító néninek! Persze, hogy magasabb volt nálunk. Kúsztunk legalább egy kilométert, de ez is „katonadolog" volt, nem haragudott érte senki.

Miért nem jöttek gratulálni?

Balázs Viktor debreceni egyetemi hallgató volt, úgy mint én, vagy három évet végzett. Vele történt meg a következő eset. Egyik hadapródunk, Baranyai Endre hadapród őrmester, pont szolgálatban volt, amikor kijött a zászlósi kinevezése (egyébként nem szerettük). Nos, Baranyai zászlós úr bejött a szobába, négy karpaszományos itt, négy ott, én a belső helyen. Az egyik oldalon kezdte, hozta a napost:

„– Majd én megtanítom magukat, hogy a zászlósi előléptetésemre nem jöttek gratulálni!"

„– Napos!"

„– Parancs!"

„– Egy csajka vizet ennek!" (A csajka másfél liter volt, az első nagy keservesen valahogy legyűrte.)

„– Napos!"

„– Parancs!"

„– Másikat!"

És így tovább. A negyedik pont Balázs Viki lett volna, ám ő azt mondta, hogy nem csinálja! Az újdonsült zászlós erre elordította magát, hogy letartoztatja, de mindhiába.

„– Nem bánom – mondta Viki –, de másfél liter vizet én nem tudok meginni! Holnap azonban szívesen iszom egy pohár sört a zászlós úr egészségére!" Erre abbahagyta Baranyai, rám már nem is került sor.

Az első tiszti iskola vége

Negyvenkettő május valahanyadikán feloszlatták a tiszti iskolát. Végeztünk, mindenki megkapta a menetlevelet az irodától, hogy bevonuljunk a csapathoz. Nekünk nem kellett messze menni mert időközben a mi csapatunk, az 1/I. zászlóalj, már átköltözött Párkány-Nánára. Ez Nyergesújfalutól lehetett olyan 20 kilométerre, szóval, jött a katonai teherautó, felpakoltunk, mentünk, kész. Mindenki visszament a csapatához. Chapó visszament Jászberénybe, a szilágysomlyóiak elmentek haza Erdélybe és így tovább, mi is visszamentünk a zászlóaljhoz.

SZEMLE

VON DER REVOLUTION ZUR REAKTION

Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49

A bevezető tanulmányt írta, a forrásokat összegyűjtötte, válogatta, sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser és Lenkefi Ferenc közreműködésével

Szerkesztette Christoph Tepperberg és Szijj Jolán
az Osztrák–Magyar Akcióalapítvány támogatásával

(Argumentum Könyvkiadó, Budapest – Bécs, 2005. 878 o.)

A közel ezeroldalas kötet hosszú idő óta az első kézzelfogható kísérlet, hogy osztrák és magyar történészek egymással karöltve kezdjenek közös múltunkkal foglalkozó részletes bemutatás kidolgozásába. A dolog szépségét csak tovább növeli, hogy nem „a boldog békeidők" korszakából (a folyamatosan feldolgozás alatt levő közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek idejéből) választottak témát rendkívüli vállalkozásukhoz, hanem a közös múlt (mindkét fél számára) egyik legfájóbb és a legeltérőbb megközelítési módokra lehetőséget adó időszakát, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc röpke másfél évét dolgozták fel.

A monumentálisnak mondható kötet egyfelől egy rendkívül érdekes tanulmányban összegzi történetírásunk legújabb nézőpontját az eseményekkel kapcsolatban, másfelől pedig a kötetet összeállítók közlik a tanulmány mondanivalóját alátámasztó legalapvetőbb forrásokat is a korszakból. Ezzel a vállalkozás folytatja a Hadtörténelmi Levéltár által – a 150. évfordulóra – már 1998-ban megkezdett forráskiadási koncepciót, mely szerint minél szélesebb kutatói, olvasói és érdeklődői körrel kell megismertetni magukat az eredeti iratokat. (Lásd: *Saját kezébe, ott, ahol ... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból.* Szerk. Farkas Gyöngyi) Jelen német nyelvű forráskiadvány azonban, megelőlegezve recenzensi véleményünket, messze túlmutat a korábbi magyar vállalkozás keretein, és így joggal mondhatjuk, hogy nagymértékben megkönnyíti a korszak kutatóinak további munkáját és hiánypótló vállalkozásként számos újabb, elmélyült vizsgálódás kiindulópontjává válhat.

A kötet jelentőségére való tekintettel e helyütt pár gondolat erejéig érdemes megemlékeznünk keletkezéstörténetéről, illetve szerzőiről is. A kötet ötlete – a már említett 1998-as forráskiadványból kiindulva – a budapesti Hadtörténelmi Levéltár és a bécsi Kriegsarchiv vezetőinek elszántságából született, melyet az Aktion Österreich–Ungarn alapítvány is támogatott. Így a kiadás főleg a két igazgató, Szijj Jolán és Christoph Tepperberg érdeme.

A forráskiadvány törzsanyaga valójában két szaktekintély munkáját dicséri, ugyanis a források kiválasztása, a tudományos igényességgel, ugyanakkor olvasmányosan megírt bevezető tanulmány és a rendkívül részletes irodalomjegyzék Hermann Róbert és Thomas Kletečka tollából származik, akik hosszú évtizedes szaktapasztalattal rendelkeznek a történeti források publikálása terén. Munkájukat Bécsben Elisabeth Gmoser, míg Budapesten Lenkefi Ferenc segítette a források átírása, feldolgozása és kiadásra előkészítése során.

A közel ötven oldalas bevezető tanulmány nem csak a magyar forradalom és szabadságharc szemszögéből vizsgálja a forrásállagokat, hanem sokkal szélesebb látókörbe ágyazva, az egész birodalomra kitekintve igyekszik felvázolni a végbement eseményeket. Külön érdekességet ad a tanulmánynak, hogy a Habsburg-birodalombeli forradalmak kirobbanását megelőző reformkorszak (illetve Vormärz) bizonyos engedékenységét a birodalom rendkívül rossz pénzügyi helyzetére vezeti vissza. A szerzők szerint Karl Friedrich von Kübeck báró pénzügyi tervei magukba foglalták a

rendeknek adandó különböző engedményeket is, melyek az adott pillanatban „a politikai rendszerrel szemben gyakorolt kemény kritikának" voltak tekinthetők. Sőt, új fénybe helyezve Metternich eddigi karakterét, a szerzők elképzelhetőnek tartják, hogy a pillanatnyi helyzet megoldása érdekében hajlandó lett volna a rendi ellenzéknek tényleges engedményeket tenni, mint azt a március 12-én szentesített legfelső kézirat is mutatja. Azonban akkor már késő volt. „Kitört a vihar," mely a császárvárosban véres küzdelmek során, míg a magyar fővárosban a jól ismert úton és módon hozta meg a politikai fordulatot. A szerzők ugyanakkor rávilágítanak, hogy a pesti forradalom önmagában „kevés lett volna a változások keresztülviteléhez. Az eredmények rendszerbe foglalásához szükség volt a Bécsbe utazó országgyűlési delegáció sikerére," melyet természetesen elősegítettek a birodalom minden részéből érkező hírek. Az áprilisi törvények részletes ismertetését követően egy roppant érdekes problémára világít rá a tanulmány, bemutatja a birodalmi egység és a birodalmat alkotó egyes országrészek önállóságának tisztázatlan kérdéseit. Itt nem csak a létrejövő független magyar kormányzat törvényileg le nem fektetett kompetenciáiból adódó vitákra (hadügy, pénzügy, unió Erdéllyel, a horvát kérdés, külpolitika) térnek ki a szerzők, de tárgyalják Lombardia és Velence kérdését, valamint a Habsburg Birodalom egységétől elválaszthatatlan német kérdést is. Az utóbbi, a magyar irodalomban kevésbé feldolgozott kérdéskörrel kapcsolatban igen fontos a tanulmány János főherceg szerepével és indirekt módon a Frankfurti Nemzetgyűléssel kapcsolatos megállapítása: „...egy nem felelős kormányzó megválasztásával, aki ráadásul még osztrák herceg, egyértelműen támogatta a nagynémet elképzelést és elutasította a radikálisan demokratikus tendenciákat." A német egység frankfurti elképzelések szerinti megvalósítása, a nagynémet megoldás (mely magába foglalta volna a kelet-porosz tartományokat és Schleswiget is), azonban elfogadhatatlannak mutatkozott Bécs számára, „Mivel az osztrák császári állam azon területei, melyek nem voltak részei a Német Szövetségnek (Deutscher Bund), az új német birodalmon kívül maradtak volna, ez rövidebbhosszabb távon a Habsburg Birodalom szétHullását jelenthette volna." Ebből a részben paradox alaphelyzetből érthető meg a bécsi kormányzat német kérdéssel kapcsolatos politikája. (A recenzens ugyanakkor e helyütt hiányolta a magyar külpolitikai törekvések felvillantását, a Budapest és Frankfurt között eleinte fennálló kiemelkedő viszonyra történő utalásokat, valamint azt, miként is foglalt állást a magyar kormányzat a nagynémet elképzelésekkel kapcsolatban.)

A tanulmány második része a fegyveres konfliktus kitörésével és eseményeivel foglalkozik – melynek német nyelvű összegzését nagymértékben megkönnyítette Hermann Róbert erre vonatkozó korábbi kiterjedt történetírói munkássága. Az itt tárgyalásra kerülő kérdések közül érdemes kiemelni azt a „semleges, külső szemlélő" típusú megközelítést, melyet a szerzők mindvégig alkalmaznak, a pozitivista történetírás hagyományait feleleventve –, nemzeti és érzelmi hovatartozás nélkül – a tények előtérbe állításával mutatják be a történteket. A recenzens itt csak az események gyors egymásutániságát és ismételten a főhadszíntérre történő koncentrálódást tudja kifogásolni, miszerint nem kerül részletesebben bemutatásra a horvát sereg felvonulása, a pákozdi és schwechati összecsapás, az erdélyi és felvidéki események, valamint Windischgrätz herceg tábornagy téli hadjáratának mozzanatai. (Épp a közölt rengeteg forrásanyag tekintetében éreztük volna szükségét bővebb – egy-két mondaton túlmenő – tárgyalásnak, hiszen a dokumentumok megértését is segíthette volna, ha többet megtudunk a tanulmányból, minthogy „Miután a kérdés rendezése a fegyveres konfliktus irányába mutatott, Alfred von Windischgrätz herceget szemelték ki a konfrontáció végrehajtására. Windischgrätz 1848. december közepén kezdte meg hadműveleteit és már 1849. január 5-én bevonult Budapestre.")

Az 1848 őszi-téli események igen szűkszavú taglalásával ellentétben „A fordulat, avagy a magyar csoda" alcím alatt bemutatásra kerülő 1849 eleji események már sokkal több információval szolgálnak – a történések lezajlásában nem túlzottan járatos érdeklődők számára is. Nem csak a főparancsnok és a bécsi kormányzat konfliktusáról értesül az olvasó az elfoglalt területek berendezkedésével kapcsolatban, megismerheti a magyar hadseregben végbemenő fejleményeket, a tisztikar felbomlásának veszélyét, Görgei ezzel összefüggő váci nyilatkozatát, a Debrecenben berendezkedő magyar kormányzat elképzeléseit

és a tényleges hadügyi lépéseket az egyes seregtesteknél. Ugyancsak – a korlátozott keretek között – részletesen ismerhetjük meg a sikeres magyar tavaszi hadjárat nyomán kibontakozó bécsi kormányzati kritikát és Windischgrätz leváltásának körülményeit.

Ezt követően a szerzők a cári intervenció kérdését taglalják, ebben is kiemelt figyelmet fordítanak Felix Schwarzenberg herceg miniszterelnök szerepének, aki – a források és a szerzők szerint – titokban, a teljes kabinet megkerülésével folytatta tárgyalásait. „Így miniszterkollégái még abban a szakaszban is, amikor már nem az volt a kérdés, hogy lesz-e, hanem hogy mikor és milyen körülmények között következik be az orosz intervenció, ellenezték ezt a beavatkozást." Igaz, eredménytelenül, hisz a szerzők is rámutatnak, hogy a kérdés, részben az új főparancsnok, Ludwig von Welden báró altábornagy sürgetésére, részben Ferenc József és Schwarzenberg háttértárgyalásai nyomán, már rég eldőlt, amikor a miniszterelnök „lakonikus rövidséggel" tájékoztatta a kabinetet a segélykérésről. A várható orosz intervenció ellenére Weldent felmentették, mint ismert, helyére Julius von Haynau báró került. Az azonban már kevésbé ismert, hogy a katonai vezetés rendezésével párhuzamosan sor került a civil közigazgatás átalakítására is. Alexander Bach belügyminiszter nyomására (az erdélyi szász) Carl von Geringer bárót nevezték ki miniszteri biztosként az ország élére, valamint hogy Bach és köre kidolgozta az ún. „eljátszási elméletet" (Verwirkungstheorie), mely szerint a későbbiekben szó sem lehet bárminemű magyar önállóságról. Törekvéseik célja az volt, hogy „a hagyományos magyar alkotmányos rendet megszüntessék, a magyar ókonzervatívok gondolatait és befolyását kiküszöböljék és a közigazgatást teljes egészében a hadsereg, valamint a császári kabinet felügyelete alá helyezzék."

A szerzők ezen fejtegetései – noha a történetírás számos ismert momentumára támaszkodnak – összességében mégis korszerű és új szintézisét adják az eseményeknek. Ugyanezt mondhatjuk el a Kossuth által keresztülvitt trónfosztást követő események részletes tárgyalásáról is, melyek során ismételten széles látókörbe ágyazva, az egész birodalomra kitekintve olvashatunk a magyar külpolitikai törekvésekről, az olmützi oktrojált alkotmányról, a magyar-román közeledésről. Érdekes, hogy noha a források hadtörténelmi szempontok alapján kerültek kiválogatásra, a tanulmány e helyütt ismét „sántít," hiszen úgy tűnik belőle, mintha a magyar nyári hadjárat eseményei mindössze a főparancsnokság körüli különböző hercehurcákra korlátozódtak volna, és igazából sem a szembenálló felek erejével, sem a különböző csapatmozgásokkal nem ismerkedhetünk meg. Annál fontosabb és érdekesebb a világosi fegyverletétel előzményeinek részletes taglalása, majd pedig a tanulmányt záró kitekintés, „Arad: a leszámolás" cím alatt.

A bevezető tanulmányt majd ötven oldalas (!) szakmai irodalomjegyzék zárja, melyben megtalálhatók a szabadságharc történetére vonatkozó legfontosabb (elsősorban) magyar, német és angol nyelvű munkák, így segítséget nyújthat a korszak kutatóinak az elmélyültebb vizsgálódáshoz. Ugyanilyen funkciót tulajdoníthatunk a számos forrásközlésből hiányzó alapos „glosszáriumnak" és rövidítésjegyzéknek, melyben a szerzők a forrásokban előforduló idegen nyelvű, vagy mára már elavult kifejezéseket, fordulatokat, valamint az egyes korabeli (illetve általuk alkalmazott) rövidítéseket gyűjtötték egybe.

Az ezt követő források szinte teljes egészében lefedik a szabadságharc eseményeit, az első dokumentum 1848. május 7-éről datálódik, míg az utolsó, 384. irat (!) 1849. szeptember 27-ével, Komárom kapitulációjának előkészítésével zárja a kötetet. A források feldolgozása, jegyzetelése a legszigorúbb forráskritikai elemzést is kiállja. Az egyetlen felróható (?) hiányosság, hogy a szerzők nem követték nyomon az egyes források sorsát, így nem jelzik, hogy mely esetekben van szó másod-, harmadközlésről, illetve, hogy a korábban már megjelent dokumentumok hol láttak napvilágot. (Mindez persze érthető, ha figyelembe vesszük a közölt források számát, és azt a szinte megszámlálhatatlan forráskiadványt, mely a forradalom és szabadságharc korszakával foglalkozik.) A források igazából – érthető módon – szeptember hónaptól kezdődően szaporodnak meg, az azt megelőző időszakból csak néhány jelentés és stratégiai terv szerepel a közlések között. Ugyanakkor az 1848 szeptember és december közötti időszakra mindösszesen 50 forrás vonatkozik, ami, az összforrásszámot tekintetbe véve, számunkra kevésnek tűnt, ám ezek a beszámolók és jelentések alapjaiban végigkövetik az erdé-

lyi, délvidéki, felvidéki, valamint a főhadszíntéren végbemenő történéseket. Az 1849-es esztendőre válogatott források a főbb események mellett a korszak kutatói számára apróbb részjelentések halmazát és megszámlálhatatlan, a további kutatásokat elősegítő, kiegészítő forrást tartalmaznak.

Az apróbb kritikai észrevételeket teljes mértékben ellensúlyozza az a hihetetlen apparátus, mellyel a kötet zárul. Forráskiadványok esetében is ritkán találkozni ily aprólékosan, szakmai odafigyeléssel és a források iránti „szeretettel" összeállított regiszterekkel. Nem csak egyszerű személy- és helységnévmutatót állítottak össze a kötet szerzői (szerkesztői), de ezt kiegészíti egy igen alapos tárgymutató (olyan címszavakkal, mint pl. pénzügyek, betegségek, kitüntetések, kormányzat [külön osztrák, magyar], hajók, ellátmány, stb.), valamint ezen túlmenően egy mutató az egyes katonai szervekről, hadseregekről, kötelékekről és csapattestekről. Ez utóbbi az, amely minden további kutató munkáját roppant mértékben megkönnyítheti, hisz immár ki-ki könnyűszerrel megkeresheti a feldolgozandó témájában előforduló egyes (gyalogos, lovas, tüzér-, népfelkelő-, nemzetőr-, műszaki, kisegítő- önkéntes) egységekre vonatkozó forrásokat!

A kötet végül 16 korabeli ábrázolás reprodukciójával zárul, melyekről azonban a rajtuk látható események kivételével nem tudhat meg semmit sem az olvasó.

A recenzens e helyütt – szakmai elfogultsága és kiolthatatlan érdeklődése következtében – szívesen olvasott volna a közétett források lelőhelyéhez hasonlóan a képek eredetéről, szerzőségéről és fellelhetőségéről is néhány sort.

Összegezve mindazt, mit elmondtunk, ismételten csak gratulálni tudunk a kötet alapötletéhez, a kiválogatott források széles skálájához, a feldolgozás kiemelkedő szakmaiságához és a külalakjában is igényes munka elkészítéséhez. Utóbbi megállapítás egyúttal a kötetet gondozó kiadót is dicséri.

Zachar Péter Krisztián

JOCHEN OLTMER (HRSG.)

KRIEGSGEFANGENE IM EUROPA DES ERSTEN WELTKRIEGES

(Verlag Ferdinand Schöningh Gmbh., Paderborn – München – Wien – Zürich, 2006. 309 o.)

A mai kor embere számára szinte elképzelhetetlen, hogy hónapokra, sőt akár évekre megfosszák szabadságától és egy idegen országban hadifogolyként raboskodjon, meglehetősen sanyarú körülmények között várva sorsának jobbra fordulását, bízva az éppen zajló háború, illetőleg hadjárat mielőbbi befejeződésében és reménykedve a hőn áhított hazatérésben.

Az utóbbi időben a történészek körében igen elterjedt kifejezéssel „a XX. század őskatasztrófájának" nevezett első világháborúban az óvatos becslések szerint is nyolc–kilencmillió katona esett az egymással szemben álló hadviselő felek fogságába. A világégésben részt vett államok számára ennek a hatalmas embertömegnek a tömeges internálása korábban ismeretlen mértékben vetett fel katonai, szervezeti, biztonságpolitikai kérdéseket. A különböző kül- és belpolitikai érdekek érvényesítéséhez az idegen katonák fogva tartása új eszközt kínált. A foglyok kényszermunkásokként történő alkalmazása a munkaerőhiányban szenvedő hadigazdaságoknak további, új perspektívákat nyitott. A világháború befejezése nem jelentette egyben a probléma megoldását is. Az utolsó német, osztrák, magyar, orosz hadifoglyok például csak 1922-ben tértek vissza régi, vagy időközben már új határok közé szorított hazájukba.

A német nyelvű tanulmánykötet szerzői és szerkesztői az első világégés alatti hadifogság különböző nézőpontokból történő vizsgálatát tűzték ki célul. A könyvben három nagy témakör köré csoportosítva találunk írásműveket.

Az előszó után *Jochen Oltmer* bevezető tanulmányát olvashatjuk, amelyben a hadifogság szerepét és annak tapasztalatait foglalja

össze az első világháborús Európában. A szerző az 1914–1918 közötti kényszerű raboskodás katonai és katonapolitikai, kül- és nemzetiségi-politikai, bel-, és biztonságpolitikai, valamint gazdaság-, és munkaerő-politikai aspektusait foglalja össze tényszerűen, egyben historiográfiai áttekintést is ad a témáról.

Annette Becker rövid esszéjében az első világégés során hadifogságba esett katonák helyzetének abszurd voltát mutatja be.

Az első nagy témaegység a hadifogságot az európai államok problémájaként állítja a középpontba.

Hannes Leidinger és *Verena Moritz* tanulmánya az Osztrák–Magyar Monarchiában 1914–1918 között hadifogságban tartottakról szól. Az auktorok bemutatják az 1914-es háborús év őszének szűkölködését, az ellenséges katonák elszállásolásának problémáit, írnak a „jobb hadifogság" mítoszáról, számba veszik a dunai birodalom területén létesült fontosabb hadifogolytáborokat, az osztrák-magyar bürokrácia gyengéit, a fogvatartók gazdasági megfontolásait. Ismertetik, hogy az 1917-es két orosz forradalom milyen hatást gyakorolt a foglyokra. Megtudhatjuk, hogy az 1918-as évben a Monarchia és értelemszerűen a hadifoglyok ellátása mennyire hiányossá vált, majd részletezik a hadifoglyok elhúzódó hazatérésének lefolyását.

Jochen Oltmer összefoglaló táblázatok segítségével ismerteti meg az olvasóval az első világégés idején német hadifogságba esettek számát és nemzetiségét. Tudomást szerezhetünk arról, hogy a német gazdaság mely ágazataiban foglalkoztatták őket (pl. az iparban, a mezőgazdaságban, a hadicélú építkezéseken stb.). Külön foglalkozik a foglyok közhasznú munkára (általában mezőgazdasági kultivációs munkák, csatornaépítés, folyószabályozás) fogásával, akik 1915-re már nélkülözhetetlen munkaerővé váltak a császári Németország számára, majd 1916–1918 között munkaerő-tartalékot képeztek a hátországban. Végezetül összefoglalja az általa korábban megfogalmazottakat.

Georg Wurzer tanulmányából kiderül, hányan estek orosz hadifogságba a központi hatalmak katonái közül, milyen jogi hátteret biztosított a cári birodalom a fogság igazgatásához. Bemutatja a fogságba esett katona útját a hadifogolytáborig, a tábori életfeltételeket és az ott kialakult járványokat, a hadifoglyok munkára fogását, foglalkoztatásának különböző módjait, a fogva tartottak táborokon belüli saját szervezeteit. Kitér a foglyok szexualitáshoz való viszonyára, olvashatunk a velük való bánásmódról az Ideiglenes Kormány és a bolsevikok uralma idején. A szerző az összefoglalásban elsősorban a távol raboskodók által átéltek sokszínűségét hangsúlyozza.

Panikos Panayi bemutatja a britek első világégés alatti hadifogoly-politikájának alakulását, végigköveti a túlnyomó többségükben német katonák közül kikerült fogva tartottak számának változását a háború idején, a fogolytáborok megszervezésének folyamatát. Felsorolja, milyen típusú lágerek léteztek, leírja, hogyan látták el az ott tartottak jogainak védelmét, milyen ellátásban részesültek a központi hatalmak egykori katonái, valamint megtudhatjuk azt is, hogy a gazdaság milyen területein foglalkoztatták őket.

Bernard Delpal írásművében tájékoztatja az olvasót arról, hogy Franciaországban az 1914–1918 közötti időintervallumban földrajzilag hová kerültek az idegen hadifoglyok, a különböző táborokat hogyan igazgatták, milyen munkákra vették igénybe őket. A szerző ír a soraikban természetszerűleg előfordult szökési kísérletekről és azok megtorlásáról, a különböző humanitárius akciókról, főleg a Vöröskereszt tevékenységéről. Megismertet az 1918. november 11-i fegyverszünet után francia területen maradt német hadifoglyok sorsával, megemlíti a hadifogság jogi vonatkozásait és felveti a felelősség kérdését, végezetül kitér a német hadifoglyok 1920-ig elhúzódó hazaszállítására.

A második nagy témakör tanulmányai a humanizmust és a nacionalizmust, mint a hadifogoly-politika aspektusait veszik górcső alá.

Reinhard Nachtigal az osztrák-magyar hadifoglyokkal szemben megnyilvánuló orosz nemzetiségi politikát vizsgálja részletesen közleményében. A dunai birodalom kilenc millió mozgósított katonájából összesen 2 800 000 fő esett (90 %-ban orosz) fogságba, akiknek a fele szláv nemzetiségű volt. A szerző vizsgálata tárgyává teszi az orosz nemzetiségi politikában követett gyakorlatot a háború korai szakaszában a szláv és más népcsoporthoz tartozó foglyokkal szemben. Beszél a privilégiumok rendszerének létrehozásáról, pl. arról, hogy a szlávok valamivel jobb ellátást kaptak. Részleteket tudhatunk meg a fogva tartottak között lezajlott, az anyaországuk elleni harcra történt toborzási kísérletekről, amelynek egyetlen

eredménye az úgynevezett Csehszlovák Légió felállítása volt. Végül megvonja az orosz nemzetiségi politika mérlegét, amely, szerinte, új paradigma a hadifogoly-politikában.

Giovanna Procacci az Osztrák-Magyar Monarchiában és Németországban kényszerűségből tartózkodó, összesen mintegy 600 000 főnyi olasz hadifogolyról írt tanulmányában úgy véli, közülük 100 000-en haltak meg a hadifogságban. Kitér arra, miért volt magas soraikban a halandóság. Elemzi az olasz világháborús politikai célokat, Luigi Cadorna vezérkari főnök hadvezetésének gyengéit, ír a hadifogságba esett olaszok saját katonai vezetésük részéről történt segítésének problémájáról. Részletesen bemutatja az olasz hadifoglyok mindennapi életfeltételeit a központi hatalmak (túlnyomórészt Ausztria-Magyarország) hadifogoly-lágereiben, kitér az 1918 őszén lezajlott hazatérésükre.

Uta Hinz a nemzetközi Vöröskereszt és a hadifogoly-segélyezés első világháborús gyakorlatáról írt esszéjével szerepel a kötetben. Áttekinti a hadifoglyok segítésének történelmi fejlődését és annak a XIX. század második felétől kialakult nemzetközi jogi alapjait. Bemutatja a segélyezés 1914–1918 közötti szervezeti fejlődését és hálózatának kialakítását. Elemzi és példákkal támasztja alá a nemzetközi Vöröskereszt kezdeményezéseit, sikereit és a humanitárius beavatkozások határait a háború ideje alatt. Összefoglalásképpen kitekintést ad a világégés utáni időszakra és levonja a tanulságokat.

A harmadik nagy témaegység a hadifoglyok hazatelepítését és a világháború utáni időszak tapasztalatait foglalja össze.

A *Reinhard Nachtigal* által írt első tanulmány a központi hatalmak hadifoglyainak a forradalmi Oroszországból történt hazatelepítését, hazaszállítását tárgyalja az 1918–1922 közötti időszakban. Bemutatja az első időszakban –1917 december és 1918 június között – lezajlott ún. „vad" hazatérést –, majd a következő, 1918 júliusa és 1918 októbere közötti, már a központi hatalmak visszafogadó missziói által szabályozott mozgásokat.

Kitér az 1919-es orosz polgárháború és az intervenció időszakának stagnáló állapotára, továbbá a Vöröskereszt-missziók által 1920-ban újra megindított hazatelepítésre. Ír a későn hazatérőkről és az 1921 után Oroszországban maradottakról, végül az összefoglalásban a hazatérést, ezt az újfajta tömegjelenséget nemzetközi jogi problémaként fogalmazza meg.

Jochen Oltmer tanulmányában az 1918–1922 közötti években Németországban élő hadifoglyok helyzetét vázolja fel. Ismerteti az antant szövetségesek által az 1918. november 11-i fegyverszünetben megfogalmazott hazaszállítási követeléseket. Bemutatja, hogy az orosz hadifoglyokra milyen hatást gyakorolt az 1918–1919-ben követett német antibolsevik politika. Részleteket tudhatunk meg a hadifoglyok 1919–1920 során mezőgazdasági munkaerőként történt alkalmazásáról, továbbá a hazatérés vagy a maradás dilemmájáról.

Odon Abbal a két világháború közötti francia társadalom és az egykori hadifoglyok problémáját veszi górcső alá tanulmányában. Áttekinti a hadifogság utolsó napjait, ír a hazatérés által okozott sokkról, az emlékezés jogáról, a kártalanításért folytatott hosszas harcról. Részletesen felsorolja, mik voltak a kártalanítás kudarcba fulladásának okai, végezetül a hadifogság témakörének francia irodalmi feldolgozásáról tudhatunk meg többet.

A nemzetközileg ismert és az egyes témákban szaktekintélynek örvendő szerzők alapos összefoglaló tanulmányait felvonultató kötet feltétlenül számot tarthat a történész kollégák, valamint a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére. Értékét főként az adja, hogy a mű íróinak számos kérdést először sikerült megnyugtatóan tisztázniuk a világégés ideje alatt mindkét oldalon hadifogságba esett katonák számával, életkörülményeivel, hadigazdasági alkalmazásával, háború utáni sorsával kapcsolatban.

Örvendetes tény, hogy a téma magyar vonatkozásairól az utóbbi néhány évtizedben több, elsősorban az orosz vagy olasz hadifogságba esett katonák sorsát összefoglaló szakmunka és visszaemlékezés látott napvilágot, amelyek száma a jövőben remélhetőleg növekedni fog.

Balla Tibor

ANDREAS BIRKEN – HANS-HENNING GERLACH

ATLAS UND LEXIKON ZUM ERSTEN WELTKRIEG. BAND I–II.

(Philatek Verlag, Königsbronn, 2005. 114 és 120 o.)

Manapság egyre fontosabb és nagyobb jelentőségű a világban zajló hadiesemények, hadjáratok térbeli elhelyezése, pontos földrajzi körülhatárolása. Elég, ha csak az európai fül számára meglehetősen idegenül csengő afganisztáni, iraki, közel-keleti, kaukázusi földrajzi nevekre gondolunk, amelyek szinte nap mint nap felbukkannak a médiák tudósításaiban. A XX. század kiemelkedő hadtörténeti eseményeit, többek között a két világháború menetét, fontosabb csatáinak, hadjáratainak lezajlását, a frontvonalak változását szintén érdemes nyomon követni atlaszok, térképek segítségével, hiszen így érthetőbbé válhat példának okáért az egyes hadvezérek döntéseinek háttere, jobban áttekinthetjük az egyik vagy másik hadviselő fél által meghódított terület kiterjedését.

A német szerzőpáros által összeállított munka első kötete az első világháború történéseit tematikus atlasz formájában tárja az olvasó elé. A művet első világháborús világtérkép nyitja, amelyen jól kivehető, hogy a különböző államok közül, melyek tartoztak az egyik vagy másik nagy szövetségi rendszerhez (antant, Központi Hatalmak), illetve maradtak semlegesek. A következő ábrán feltüntetik a német hadtestek békeállomáshelyeit, továbbá bemutatják Németország és a szövetséges Osztrák–Magyar Monarchia felvonulását 1914 nyarán, az ellenségeskedések megindulásakor. A világégés fő hadszínterének végig a főként Franciaország és Belgium területén húzódó nyugati front számított, ezért magától értetődő módon a mű írói is elsősorban az ott zajló események bemutatására összpontosították figyelmüket, azt nagy részletességgel, összesen harmincoldalnyi terjedelemben tárgyalják. Az orosz vagy keleti front eseményei tizenegy oldalon kerülnek bemutatásra, együtt az osztrák–magyar hadműveletekkel, kiemelve a német szempontból fontosnak tartott történéseket, pl. a tannenbergi, valamint a Mazúriában 1914 szeptemberében és 1915 februárjában lezajlott csatákat.

A mellékhadszíntérnek számító balkáni, olasz és török frontokon, valamint az Európán kívül, Afrikában és a Távol-Keleten zajlott események, hadműveletek is megelevenednek az atlasz lapjainak segítségével, azoknak azonban a mű készítői kevesebb figyelmet szenteltek. A balkáni front eseményei mindössze nyolc oldal terjedelmet kaptak, amiben már a Románia elleni 1916-os hadműveletek is benne foglaltatnak. Az olasz hadszíntéren zajlott harcokat mindössze öt oldalon mutatja be az atlasz (jellemző módon ott csak 1917 október végén jelentek meg nagyobb tömegben a német csapatok), a török front eseményei szintén öt, a tengereken zajlott háború hatoldalnyi helyre szorult. A volt német gyarmatokon lefolyt események valamint a háború utáni Európa területi változásainak bemutatására egyaránt három oldalt szenteltek.

Több különleges, más művekben eddig nem, vagy csak részleteiben látható, kétségtelenül rendkívül hasznos tartalmú és érdekes térkép, ábra is bekerült a kötetbe: így például a török hadsereg iraki és kaukázusi fronton végbement harcai; a kínai Csingtau német hadikikötő 1914 őszi japán ostroma, ahol az SMS KAISERIN ELISABETH osztrák–magyar cirkáló több mint 300 haditengerésze a németekkel együtt küzdött és esett japán hadifogságba; a belgiumi Antwerpen 1914 október elején, németek által történt elfoglalása; az 1917 novemberi Cambrai-i tankcsata történései.

Ha meg kellene fogalmaznunk, hogy menynyiben tér el a mű első kötete a korábban, főleg a két világháború között megjelent, a felhasznált irodalomjegyzékben is szereplő különböző tematikájú hadtörténeti atlaszoktól, vázlatkönyvektől, vezérkari munkák mellékleteitől, a katonai akadémiák, tanintézetek számára készült oktatási segédletektől, akkor a következő választ adhatnánk: elsősorban modern szemléletében, kiállításában, adatgazdagságában és megbízhatóságában. Utóbbira kiváló példa, hogy a feliratként előforduló magyar személyneveket (pl. az orosz fronton hadsereget vezénylő Tersztyánszky Károly, illetve Kövess Hermann tábornokokét) mindenütt helyesen írják. Az atlasz azt nyújtja az olvasónak, ami a célja: áttekint, tájékoztat, orientál, további kutatásokra, böngészésre

ösztönöz, valamint bemutatja hol is jártak német csapatok az első világháborúban.

A kötet többek között ráirányítja a figyelmünket arra is, mennyire fontos és szinte nélkülözhetetlen napjainkban a különféle számítógépes programok alkalmazása a térképek, vázlatok, ábrák és könyvek elkészítése során.

A számítógép segítségével készített színes térképek és ábrák segítségével könnyedén tájékozódhatunk a Központi Hatalmak és az antant szemben álló erőinek frontvonalait illetően. A jól bevált szokásnak és a hagyományoknak megfelelően a német hadseregeket, csapattesteket kékkel, az antant-csapatokat pirossal jelölik.

Birken és Gerlach kevesebb hangsúlyt helyeztek az osztrák–magyar szövetséges harcainak bemutatására, így pl. a tannenbergi csata és gorlicei áttörés fontosabb, mint az 1914 őszi galíciai harcok ábrázolása; az osztrák–magyar hadiflotta adriai tényekedéséről, pl. az 1917. május 15-én lezajlott otrantói csatáról szó sem esik, ennyi elfogultság azonban a részükről talán még megengedhető.

A könyv használatát megkönnyíti, hogy a jelmagyarázatok segítségével az alkalmazott rövidítések könnyen feloldhatók. Nagy erénye a műnek, hogy a földrajzi neveket általában helyesen tüntetik fel, bár a magyar földrajzi nevek írásmódja néhol kívánni valót hagy maga után. A munka első kötetét részletes helységnévjegyzék és tárgymutató egészíti ki.

A második kötet igen sommásan (mintegy három oldalon) foglalja össze az első világháború kitörésének okait. A világégés előzményeit az 1866-os porosz-osztrák háborútól kezdődően táblázat segítségével vázolja fel, egy ábra a hadkötelezettség kor- és a haderőnemek szerinti megoszlását részletezi Németországban és Ausztria–Magyarországon. Egy-egy ábra segítségével megismerhetjük a német hadtest, illetve hadosztály béke- és háborús állományát, valamint az egész német szárazföldi haderő szervezeti felépítését, létszámát, a német gyaloghadosztály és a német gyalogszázad menetoszlopának tagolódását. Megtudhatjuk, hogyan állt fel a német tüzérosztály tüzelőállásban, milyen lövegtípusokkal rendelkezett a német tüzérség, továbbá milyen fegyverek, anyagok, eszközök felett rendelkezett a német utásztelep az 1916-os Verdun elleni támadás során.

A következő táblázat segítségével megismerhetjük a német császári hadiflotta hajóinak nevét és vízkiszorítását, egy további összeveti a Központi és az antant-hatalmak szemben álló szárazföldi és tengeri erőviszonyait, egy másikból a főbb hadviselő országok hadseregeiben, illetőleg haditengerészeténél használatos rangokat követheti nyomon az olvasó. Megismerkedhetünk a brit, a francia, a török, az osztrák–magyar fegyveres erő béke-, és az 1914-es mozgósítás utáni, valamint Ausztria–Magyarország hadiflottájának mobilizálás utáni hadrendjével. Az olvasó megtudhatja a német ezredek hadseregen belüli hagyományos elnevezéseit, egy táblázat a nyugati front 1917-ben lezajlott néhány nagyobb csatájában szemben álló brit, francia és német lövegek számát veti össze. Egy táblázat a német tengeralattjárók által elsüllyesztett kereskedelmi és hadihajók tonnatartalmát részletezi, egy másik a nyugati fronton mindkét oldalon elszenvedett repülőveszteségeket taglalja, egy pedig a világháborúban részt vett országok teljes emberveszteségét veszi számba.

Néhány számítógépes grafika, szerkezeti rajz a különböző német, illetve brit lövegeket (pl. a híres német 42 cm-es „Dicke Bertha" mozsarat), a német gyalogság fő fegyverét képező 98 M Mauser-puskát, az 1914–1918 között használt német és brit géppuskákat, harckocsikat, repülőgépeket, továbbá a DREADNOUGHT brit csatahajót és az U-139 német tengeralattjárót mutatja be.

A második kötet lexikon-részében a világégés csatahelyeiről, ismertebb földrajzi és személyneveiről, szervezeti, hadászati és harcászati alapfogalmakról, a szembenálló felek által gyakorta használt fegyverekről, a leggyakrabban adományozott kitüntetésekről, hadiszállító cégekről találunk egy-egy rövid, néhány soros magyarázó szócikket mintegy hatvan oldal terjedelemben, amelyekhez néhány korabeli fénykép, dokumentum, számítógéppel készült táblázat, magyarázó ábra járul illusztrációként.

Fel kell hívnunk a figyelmet a mű második kötetének hiányosságaira is. A szerzők mindössze két, 1990 után megjelent német nyelvű szakirodalmat használtak fel a kötet összeállításakor. A szövegben kisebb tárgyi tévedésekre is rábukkanhatunk, pl. osztrák-magyar részről nem 7 800 000, hanem közel 9 000 000 ember vett részt a világháborúban, a gyalogsági tábornok, lovassági tábornok és táborszernagy azonos rangosztályt képezett a Monarchia haderejében, a könyv írói azonban

helytelenül csak a lovassági tábornokot és a táborszernagyot tüntetik fel a rangok ismertetésénél. A lexikonból hiányoznak a dunai birodalom első világháborús szereplésére vonatkozó tárgyszavak.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy feltétlenül hiánypótló, mindenki által jól használható, az eddig megjelent hasonló jellegű angolszász munkákhoz képest szemléletében és tárgyilagosságában többet nyújtó ismeretterjesztő mű született, amely, bár elsősorban nem a szakmai közönségnek íródott, történészek számára is hasznos lehet. A középiskolai és a felsőoktatásban viszont kiválóan hasznosítható: az 1914-es mozgósítástól a háborút lezáró békerendszerig ad átfogó képet a világháborúról – német szempontból.

A könyv használhatóságát és eladhatóságát még inkább növelte volna, ha a szerzők CD-ROM mellékleten is hozzáférhetővé teszik a térképeket és a lexikont, így a kötetben bemutatott csaták, események, személy- és helynevek, adatok könnyen visszakereshetők lennének.

Ez a munka is felhívja a figyelmet arra, milyen nagy szükség volna egy kifejezetten az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús hadműveleteit hadszínterenként részletesen tárgyaló, az elfoglalt területek nagyságának változását, a frontok alakulását, a magyar kiegészítésű csapattestek szereplését részletekbe menően, *magyar nyelven és magyar szempontból* is bemutató, sok kiegészítő információt nyújtó atlasz, térképgyűjtemény megjelentetésére: nagy segítséget jelenthetne a kutatóknak, a hallgatóknak és a tanulóknak, valamint a hazánk hadtörténelme iránt érdeklődő olvasóknak a világháború történései közötti eligazodásban.

Balla Tibor

ALEXANDER GRUJOV

PUSKAPOROS TAVASZ

(Balkani, Szófia, 2005, 358 o.)

A történészek számára az első és a második világháború egyformán fontos. A közérdeklődés azonban nem követi – sosem követte – a szakmát (s nem is biztos, hogy követnie kellene). Az első világháborút messze sodorta az idő, a figyelem lassan elfordult felőle. A történelem aktuálisabb témákat vetett fel, így az 1956-os forradalmat és szabadságharcot vagy a kommunista-szocialista éra közelmúltját. A második világháború iránti érdeklődés ezzel együtt is napjainkig élénk.

A XX. század közepén az emberiséget sújtó hatéves világégés szakirodalma több termet megtölt. Az e tárgyban megjelent műveket négy fő csoportba lehet sorolni, annak ellenére, hogy „tiszta" csoportok sosem léteztek, s akkor még nem szóltunk az alcsoportokról és az átmenetet képező alkotásokról.

A legtöbb történész bizonyos szempontok szerint sorrendbe állítja a fő csoportokat, ám nyilvánvaló, hogy bármely besorolás bírálható. Nem is biztos, hogy szükség van sorrendre: mind a négy fő kategóriának megvan a maga helye és elvitathatatlan szerepe a történelemtudományban.

A rendelkezésre álló adatokat minél nagyobb mennyiségben, különféle elvek alapján csoportosító, ám megítéléseket nem szükségszerűen adó, s folyamatokat kevéssé felvázoló összefoglalók sorába tartozik például a „Magyarország a második világháborúban" című lexikon, amely ábécérendben foglalja össze a korszakra vonatkozó ismereteket, még a lexikonoktól is szokatlan adatgazdagságban. A rendszerváltozás után ez volt az első olyan munka, amely objektívan igyekezett megközelíteni és bemutatni a Magyarország területén 1944–1945-ben harcolt idegen haderőket és tevékenységüket, köztük – nem utolsósorban – az 1945 késő telén–kora tavaszán a Dél-Dunántúlon harcolt, egyidejűleg katonai megszálló hatóságként is működő bolgár 1. hadsereget.

Megvan a maga helye a memoár-irodalomnak is, amelynek közös jellemzője a részletes leírás, ám a memoárok adatai nem min-

den esetben helytállóak, miként értékeléseik sem mindenkor azok, és – tisztelet a kivételnek – legtöbbször egyoldalúak. Két szempontból is egyoldalúak, részint kiragadják az általuk bemutatott eseménysort az általános összefüggésekből, ha viszont magasabb szintű kitekintést adnak (például az állami vagy a katonai vezetés döntéshozatali folyamatairól), akkor azok következtetéseikben nem mindig tükrözik a történeti valóságot. Másrészt nem minden esetben mutatják be a szemben álló fél tevékenységét, ami nélkül egy-egy eseménysor nem teljesen érthető vagy ítélhető meg.

Az általános (már amennyiben ez a legjobb kategória e fő csoport megjelölésére) munkák alapvetően az átfogó kép nyújtását, az összefüggések feltérképezését és boncolgatását, a folyamatok bemutatását, az elemzéseket, az összehasonlításokat stb. vállalják fel. Ez természetesen nem zárja ki, hogy elmerüljenek bizonyos részletekben, ám ez egyáltalán nem nevezhető mindennapos gyakorlatnak. Az e kategóriába tartozó, 1989 előtti művek használhatóságát a leginkább az korlátozza, hogy minél korábban keletkeztek, annál erősebben közvetítették a rendszer által elvárt politikai megítéléseket – nem egyszer a szakmai anyag terjedelmének, tartalmának vagy minőségének rovására. Bizonyos részeik ennek ellenére a mai napig alkalmasak az ismeretközlésre.

A friss kiadású általános művek, többkevesebb sikerrel, igyekeznek megszabadulni a régebbi beidegződésektől. Új összefüggéseket feltárva mutatják be a folyamatokat, illetve Magyarország helyének és szerepének alakulását a második világháború Európájában. Erre – éppen a korábbi általános munkák ideológiai töltete nyomán keletkezett hatások kiiktatása végett – igen nagy szüksége van a hazai történelemtudománynak. Arra azonban a legtöbb esetben továbbra sem alkalmasak, hogy az Olvasó (más könyvek nélkül) részleteiben is elmélyedhessen az általa megismerni kívánt eseményekben.

Az általánosként aposztrofált munkák közös jellemzője, hogy „felülnézetben" közelítenek a vizsgált témához. A legfelső, legáltalánosabb szint (politikai és katonai vezetés, katonapolitika, hadászat) elemzésétől haladnak a részletek irányába.

Ennek éppen ellentettjét képezik a szakirodalom negyedik csoportjába tartozó, úgynevezett „alulnézetben" író munkák. Ezek aprólékos kutatások után, precízen leírják a legapróbb részleteket, azok alapján tárják fel az fel összefüggéseket, és haladnak az általános, illetve a felsőbb szintek felé.

A „felülnézeti" szemléletmóddal író szerzők előbb foglalkoznak nemzetközi és állami szintű jelenségekkel, folyamatokkal, döntésekkel, majd a hadseregeken, hadtesteken, hadosztályokon, ezredeken keresztül jutnak el a zászlóaljakig, századokig, egyes esetekben az emberekig, ha eljutnak egyáltalán idáig.

Az „alulnézetiek" az egyes katonától, a szakasztól, a századtól indulnak, s az egyre magasabb szintű parancsnokságokon keresztül érik el az államvezetés szintjét, ha egyáltalán elérik. A két szemlélet között nincs értékrendi különbség, a „felülnézet" nem magasabb rendű az „alulnézetnél" és fordítva. Sőt: csak egymást kiegészítve, csak együtt alkothatnak egységes hadtörténelmet.

A negyedik kategóriába tartozó munkák jellemzője a részletesség és az igen nagy adatgazdagság. Általában egy adott történelmi eseményre vagy eseménysorozatra koncentrálnak, törekedve annak minél teljesebb feltárására és bemutatására. Használatuk ezáltal a (had)történészek számára elengedhetetlen. A korábbi művek megjelenésük idején hiánypótló jelleggel bírtak, ám kiadásuk óta adataik több-kevesebb részét meghaladták az új kutatások. Enyhes túlzással ezt a jelenséget akár a történetírás „22-es csapdájának" is nevezhetnénk. Jellegükből adódóan az e csoportba tartozó művek tartalmazzák a legtöbb tényszerű adatot és (számszerűségét tekintve) ezek mögött áll a legtöbb „kutatási történés", ennélfogva – feltételezve a tudományos igényességet – ezeket lehet a legnagyobb energiaráfordítással és időbefektetésével megalkotni. Ám éppen a bennük leírt adatok mennyiségéből következik, hogy esetükben fordulhat elő a leghamarabb és a legtöbbször egyes konkrét tényeik új tudományos eredményekkel való meghaladása. Igen nagy szükség van tehát arra, hogy rendre újabb és újabb „alulnézeti" munkák szülessenek.

A negyedik kategória új generációját képezik azok a rendszerváltozást követően megjelent, igen részletes „alulnézeti" művek, amelyek már szemléletükben is megújultak, s a különféle ideológiák követése helyett a történettudomány XIX. századi „hőskorának" pozitivizmusára törekednek. Ezek közé tartozik Alexander Grujov munkája.

A bolgár származású, Magyarországon élő filológus és történész kettős vállalkozásra adta fejét. Egyfelől összefoglalja a bolgár 1. hadsereg magyarországi tevékenységét a háború utolsó fél esztendejében, másfelől összegyűjti a hazánk területén eltemetett bolgár katonákat. Tulajdonképpen nem is lehetne „tisztán" kategorizálni művét, hiszen az első rész inkább „felülnézeti", a második viszont egyértelműen „alulnézeti". E kettősség azonban nem gyengéje, hanem egyenesen erőssége a munkának, hiszen majdnem egyedülálló, hogy egy kötetben a hadműveletek és harcok bemutatását a hősi halottak számbavétele követi. Hadsereg és kegyelet. Ma már egyre inkább összetartozó fogalmak. A katonaélet elválaszthatatlan része a katonahalál, kivált háborús időszakban. A katonát pedig, ahol érte a katonavég, megilleti a végtisztesség.

Úttörőnek persze nem igazán lehetne nevezni Alexander Grujov könyvét, hiszen a közelmúlt éveiben kézbe vehetett már az olvasó hasonlóan a katonaélet minden területére, így a hősi sírok sorsára is kiterjedő monográfiákat és összeállításokat. A teljesség igénye nélkül talán elegendő, ha dr. Szabó Péter, dr. Bús János vagy Puskás Béla munkásságára gondolunk, vagy kézbe vesszük a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2004-ben és 2005-ben megjelentetett két testvér-emlékkönyvét a XX. századi világháború két fegyveres szakaszáról, az 1914–1918 közötti Nagy Háborúról és az 1939–1945 közötti Totális Háborúról. Még címük is egymásba kapcsolódik: „Boldogtalan hadiidők...", illetve „...És újfent hadiidők".

Az első fejezet – igen hasznos módon – rövid historiográfiai áttekintéssel kezdődik. Igaz, ez a Magyarországon megjelent munkákra korlátozódik, ámbár az a Szerző fogalmazásából egyértelműen kiderül, hogy ismeri a téma Bulgáriában kiadott szakirodalmát is. Amellett azonban a recenziót készítő hadtörténész már nem mehet el szó nélkül, hogy a hazai összeállítás a könyvekre korlátozódik. Nem is igazán az a probléma, hogy egy „alulnézeti" műből hiányoznak a magyar nyelvű tanulmányok, sokkal inkább az, hogy ha a Szerző átolvassa azokat is, a bolgár 1. hadsereg hadműveleteit és harcait bemutató fejezet részletgazdagabbá sikeredhetett volna. Kérdés persze, hogy egyáltalán kitűzött-e maga elé ilyen célt. Meglehet, hogy nem, hiszen könyvének elsődleges célja – s az a fő részek közötti terjedelmi arányokban is megmutatkozik – a bolgár hősi halottak névjegyzékének és temetkezési helyének összeállítása volt.

Az első rész a bolgár hadseregnek a szovjet haderő kötelékébe való besorolásával indít. Ez igen dicséretes, miután a legtöbb – hazai – szakmunka bolgár csapatokra vonatkozó leírásai azok Magyarországra történő belépésével kezdődnek. Ám éppen ennek okán szerencsés lett volna, ha a Szerző rövid áttekintés ad a politikai döntéshozó folyamatokról is, hiszen Bulgária 1944 augusztus végéig még a német szövetségi rendszerhez tartozott.

A szovjet direktívák leírását a bolgár 1. hadsereg hadrendjének bemutatása követi. A Szerző a gyalogságot illetően ezred-szintig „megy le", a többi fegyvernem vonatkozásában zászlóalj–század-szintig, megadva az egyes csapattestek elhelyezkedését is az arcvonalban, vagy amögött. Félreértésekre adhat azonban alapot, hogy a hadsereg kiteljesedett, „végső" struktúráját adja meg, s nem feltétlen következetességgel követi a hadrendben időközben bekövetkezett változtatásokat. Ennek legkiugróbb példája, hogy a két hadtestparancsnokság felsorolásakor elfelejti megemlíteni: a bolgár 1. hadsereg Magyarország területére történt belépésekor kétlépcsős seregtest-szintű vezetési struktúrával bírt, a hadosztályok közvetlenül a hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe tartoztak, az irányítási rendszer csak 1945. február 17-től vált háromlépcsőssé, amikor a hadsereg-parancsnokság és a hadosztály-parancsnokságok közé beépítettek két hadtestparancsnokságot. Márpedig a bolgár 1. hadsereg 1944. december 31. és 1945. január 18. között vette át a számára kijelölt arcvonalszakaszt hazánk területén. Igaz, a mellékletek között szereplő hadrendi táblázat megadja, hogy a február 17-i állapotot rögzíti, ám az sem utal az eredendően kétlépcsős hierarchiára.

A hadműveletek és harcok leírását színesítik a visszaemlékezések, amelyeket a Szerző beledolgozott a törzsanyagba. Ugyancsak értékes betéteket jelentenek a táblázatok, példának okáért az a kimutatás, amelyet a siklósi járás községeiben a harcok következtében elszenvedett anyagi károkról (a házak rongálódásáról) állított össze a járási főszolgabíró. Ezek beillesztése egyben annak is ékes bizonyítéka, hogy a Szerző kutatásai során nem állt meg a nagyvárosi levéltárak és könyvtárak csendes termeinél, hanem a fáradtságot

nem kímélve, végigjárta az egykori csatatereket, „feltúrta" a helytörténeti gyűjtemények anyagait, megkereste és megszólaltatta az események szemtanúit. Mindez természetesen óriási erénye a munkának, ám generál egy – nem feltétlenül kiküszöbölhető – problémát is. A történések leírása minduntalan megszakad, s az olvasó, aki egy adott eseménysort szeretne végigkövetni, folyamatos olvasás helyett gyakori lapozgatásra kényszerül.

S ha már a hadműveletek és a harcok bemutatásánál tartunk, talán nem érdektelen hiányolnunk a fejezetből a bolgár csapatokkal szemben álló magyar és német seregtesteket, ha nem is részletes harctevékenységükben, de legalább megemlítésükben. Bizonyos történések megértése és helyesebb értékelése múlhat azon, hogy ki ki ellen, milyen harci teljesítmény felmutatására képes, hiszen az egymásnak akaszkodó felek erőviszonya, feltöltöttsége, ellátottsága vagy éppen harci morálja alapvető meghatározója a végkimenetelnek.

További erénye a kötetnek, hogy foglalkozik a magyar–bolgár viszony kérdéskörével is – az „egyszerű ember" szintjén. Rendre leírja, hogy a bolgár katonák nem tekintették ellenségnek a magyar bakákat és a lakosságot, s ez a hadifoglyokkal szemben tanúsított bánásmódban, valamint a bolgár katonai közigazgatási közegek és a magyar polgárok napi kapcsolatában egyértelműen kimutatható. Mindezt idézetekkel támasztja alá. Felületesen átolvasva a könyvet ez a cselekmény „mellékszálának" volna tekinthető, ám ha jobban belegondolunk, sokkal inkább az egyik legfontosabb tartalmi eleme a monográfia mondanivalójának. Bizonyítja ugyanis, hogy két sokat szenvedett nemzet fiai akkor is képesek voltak az emberi szóra, amikor körülöttük a háború tüzes forgószele süvített, s noha a politika a „fejük felett" elintézte, hogy a frontvonal két, ellenséges oldalára kerüljenek, mégis emberek tudtak maradni az embertelenségben, nem váltak egymás ellenségeivé.

Sőt, a végletekig és a „totális" jelzőig elmérgesedett utolsó háborús fél esztendőben a magyar lakosság olyasminek lehetett átélője, amire addig legfeljebb a magyar haderő által megszállt orosz és ukrán területeken adódott példa, ám a magyarországi hadszíntéren példa nélküli volt: a bolgár katonák a harcok szünetében, az arcvonal mögött fegyver helyett szerszámot ragadtak és segítettek az idényjellegű mezőgazdasági munkák elvégzésében. Ennek pedig nem csupán gesztusértéke volt – az is –, hiszen a legmunkaképesebb férfilakosság katonai szolgálatát a frontokon töltve nem térhetett haza e munkálatok idejére, márpedig ha nincs vetés, aratás sem lesz.

Az első részben – a már említett kegyeleti kérdéseken túl – további járulékos elemeit ismerhetjük meg a hadműveleteknek és harcoknak. A Szerző bemutatja azon körzetek aknamentesítését, amelyek a bolgár 1. hadsereg ún. hadműveleti területébe estek. Azt pedig tényszerűen tudjuk, hogy miután a hadakozás ott három hónapra az első világháborúra oly jellemző állásharcokat idézte, a legtöbb aknát (gyalogságit és harckocsi ellenit egyaránt) éppen a Dél-Dunántúlon rakták le a harcoló felek.

Az olvasó megismerheti továbbá azt az időszakot is, ami a háború, pontosabban a harci cselekmények befejeződése és a bolgár csapatok Magyarországról történt kivonása között telt el, amikor is a bolgár katonai parancsnokságok segítettek például a polgári közigazgatás újjászervezésében, s – a hazánk területén megfordult idegen haderők közül egyedülálló módon – mindent megtettek, hogy még hazatérésük előtt szabadon bocsáthassák a magyar hadifoglyokat.

Az első fejezet bemutatásánál nem szabad elfeledkezni a munka egyik alapvető pozitívumáról: a kétnyelvűségről. Nem lett volna rossz, ha a második fő rész sem csak bolgár, hanem magyar nyelven is olvasható, ám egyfelől a személynevek felsorolása imígyen is követhető, másfelől az elsőnél sokkal terjedelmesebb második fejezet kétnyelvűsége erősen „megdobta" volna a könyv kiadásának költségeit. Ennélfogva ez nem igazán ront a kötet elvitathatatlan értékein.

A második fő rész bemutatásánál a recenzens sokkal többet nem mondhat el, mint dicsérő szavakat a Szerző kitartásáról, pontosságáról, rendszerező képességéről, illetve elrebegheti imáját, hogy a hősi halált halt magyar katonákról is mihamarabb állna bár rendelkezésre hasonló veszteségi lajstrom... Persze azt is tudja, hogy a fennmaradt és rendelkezésre álló korabeli dokumentumok hiányossága okán ma már sokkal inkább objektív oka van annak, hogy ilyen, a teljességre törekvő lista magyar vonatkozásban eleddig nem készült, pontosabban nem készülhetett. Marad a meglévő, erősen hiányos összeállítások folyamatos kiegészítése és pontosítása,

amelynek során a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársai sok esetben egyetlen katona azonosításába is szinte már hihetetlen energiát fektetnek bele.

Vitathatatlan érdeme a munkának, hogy a Szerző bemutatja a bolgár katonasírok és katonai emlékhelyek életét azok létesítésétől napjainkig, ideértve egyes temetők összevonását vagy a siklósi, majd harkányi múzeum tündöklését és hányattatását. Kibontakoznak annak körvonalai is, hogy a mindenkori politikai kurzus miként befolyásolta azok sorsát, nem feltétlenül helyeselhetően, hiszen egyfelől a hősi halott egyszerű katonákon, akik személyükben nem tehetők felelőssé a háborúért, s nem tettek mást, mint szemtől szembe harcoltak, nem etikus „elverni a port" a felelős döntéshozók helyett, másfelől a kiállítóhelyek a múlt bemutatását szolgálják, s lehet és kell is azok objektivitására törekedni, ám a történelemben mesterséges fehér foltokat teremteni a társdalom eljövendő generációival szemben elkövetett vétek. Szokatlan dolog idézetet illeszteni egy recenzióba, ám a filozófus George Santayana szavai ide kívánkoznak: „Aki nem tud emlékezni a múltra, arra van átkozva, hogy megismételje azt."

Egy könyvismertetés elengedhetetlen elengedhetetlen része a bírálat. A hadtörténész Alexander Grujov művének bemutatása során legszívesebben eltekintene ettől, hiszen a munkát kifejezetten értékesnek, hasznosnak tekinti, s közben nem győzi dicsérni értékeit. A követelményeknek azonban kénytelen eleget tenni, még ha – okkal – visszafogottan is.

A fentebb már említett hiányosságokon túlmenően, a hadműveleteket és a harcokat térkép és hadszíntérleírás nélkül legfeljebb azok képesek követni, akik maguk is részesei voltak azoknak, illetve akik az adott térségben laknak. A kötetben ilyeneket azonban hiába keres az olvasó.

A Szerző kiválóan beszéli és használja a magyar nyelvet, s könyvében – eléggé nem dicsérhetően – néha olyan irodalmi szófordulatokat alkalmaz, amelyek még született magyar szerzőktől is szokatlanok. Ezzel együtt sem lett volna felesleges a kéziratot egy magyar nyelvi lektorral átolvastatni, ami egyébként a legtöbb magyar író kéziratára is ráfér(ne), így semmiképpen sem e kötet szerzőjének személyes bírálata ez, sokkal inkább a kiadóé. Ugyanez mondható el egy hadtörténész lektor „szolgálatainak" igénybe vételére is. Ez esetben elkerülhető lett volna, hogy példának okáért az „Első Bolgár Hadsereg" vagy a „31. Szilisztrai gyalogezred" nagy kezdőbetűkkel, a „magyar II. hadsereg" arab helyett római hadrendi számmal írattassék, illetve hogy a hadosztály-tüzérezred „hadosztályi tüzérezred" formában szerepeljen.

A rezenzens tudja, hogy „a tökéletes könyvet még nem találták fel," így be is rekeszti kifogásainak sorát – többet amúgy sem nagyon találna Alexander Grujov minden szempontból kiváló alkotásában, amelyet őszintén ajánl a szakemberek (kutatók, történészek, hadisírgondozók), tanárok, diákok, és minden érdeklődő figyelmébe.

Ravasz István

STARK TAMÁS

MAGYAR FOGLYOK A SZOVJETUNIÓBAN

Kisebbségkutatás Könyvek

(Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 259 o.)

Magyarország második világháborús embervesztesége kutatásának egyik legismertebb hazai szakembere Stark Tamás, aki immáron több mint két évtizede keresi a választ a kérdésre: vajon hányan váltak az egykori/akkori Magyarország lakosai közül – felekezeti hovatartozásra, nemzetiségre, életkorra, nemre való tekintet nélkül – a második világháború áldozataivá.

A téma kutatását a rendelkezésre álló – illetve nem álló – források nem igazán könnyítik/könnyítették meg, hiszen a legtöbb esetben

a különböző településeken 1945 után felvett statisztikai adatok, korabeli veszteségi kimutatások, emlékezések egybeeséseit és nem egy esetben azok ellentmondásait is fel kell oldani. Ez úgy tűnik, hogy a nehézségek ellenére is a legtöbb esetben sikerült Stark Tamásnak. Kutatási módszerére jellemző a források iránti tisztelet, de egyben a kritika is, az alaposság és a legapróbb jelzés, anyag felderítése iránti igény.

Legújabb munkájában a második világháborús emberveszteséghez szorosan köthető témát dolgozta fel, nevezetesen azt, hogy vajon hányan, mikor, honnét és miért kerültek fogolynak a Szovjetunióba a második világháború évei alatt és annak befejeztét követően?

Stark Tamás könyvében – ahogy a címben is olvashatjuk – következetesen foglyokról ír s teszi azt, megítélésem szerint, helyesen. Stark ugyanis jól érzékelte és jelezte egyúttal, hogy a valamikori Szovjetunióba került magyarok, illetve magyar állampolgárok – a megkülönböztetés azért is lényeges, mert utóbbiak között jelentős számban voltak németek és más nemzetiségűek is – jelentős része nem katonaként, az akkori magyar királyi honvédség tagjaként került fogságba és lett hadifogoly, hanem polgári személyként került a szovjet hatóságok „jóvoltából" a távoli világba.

Hogy ez miért következhetett be, s miért nevezhetnénk az elhurcoltakat akár „modernkori rabszolgáknak?" Úgy vélem, azért, mert az akkori Szovjetunió politikai vezetése, illetve annak egyik meghatározó személyisége már 1943-ban tett olyan kijelentést, amelyből lehetett következtetni a később bekövetkezettekre.

Vjacseszlav Molotov, a Szovjetunió külügyi népbiztosa 1943. június 7-én a moszkvai brit nagykövethez, Sir A. C. Kerrhez írott levelében így fogalmazott: „A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, valamint azokért a gyalázatosságokért, amelyeket a megszállt területeken követtek el, a felelősséget nem csak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is."

Molotov véleménye a későbbiek során akár megvalósult „kormányprogramnak" is tekinthető. Az akkori Magyarország területére 1944 augusztusának közepén benyomuló szovjet Vörös Hadsereg csapatai azonnal megkezdték a magyar, illetve magyar állampolgárságú lakosság tömegeinek különböző munkára való felhasználását – részben lakóhelyüktől nem túl távollévő területeken – és a hadifogságba esett katonák mellett megindult a civilek „összegyűjtése és elhurcolása" is.

Az első ilyen cselekményekre Észak-Erdélyben és főleg a kárpátaljai területeken került sor. Utóbbi esetben nem kevés politikai szándék is szerepet játszott/játszhatott a lépések megtételében, hiszen a területre – amely a trianoni békediktátum következtében a létrejövő Csehszlovák államhoz került, majd 1939. március 18-a után ismét Magyarország részét képezte – a sztálini Szovjetunió (is) igényt tartott, s mint kiderült „az ott élők döntő többsége a Szovjetunióhoz való csatlakozás híve volt." (Az 1945 tavaszán már éledező benesi csehszlovák adminisztráció Kárpátalján megjelent képviselői rövid és eredménytelen kísérlet után befejezték tevékenységüket, feladták a kilátástalannak tűnő „harcot.")

A Szovjetunió által megfogalmazott cél egyébként egyértelmű volt: mindazoknak, akik a Szovjetunióba kerülnek, a lerombolt ország helyreállításában kell „közreműködniük." Út-, vasút- és hídépítés, bányaművelés, mezőgazdasági munka és minden elképzelhető tevékenység várt az elhurcoltakra. A hadifogságba kerültek és az elhurcoltak száma természetesen nagyon nehezen határozható meg, de Stark Tamás és más kutatók is úgy vélik, hogy a Szovjetunióba került magyarok, illetve Magyarországról elhurcolt személyek száma összességében elérheti a hétszázezret, s közülük mintegy kétszázötvenezerre tehető a szülőföldjükre soha vissza nem tértek száma. Azaz ennyien veszítették életüket a fogolytáborokba történő szállítás során, a kényszermunkában, a fogságban.

Stark Tamás – amint azt fentebb már jeleztem– foglyokról és nem hadifoglyokról, illetve nem csak hadifoglyokról ír, s teszi ezt szerintem helyesen. Azért is fontos hangsúlyozni ezt, mert különbséget kell tenni a hadierő kötelékében szolgáltak, és a harcok következtében hadifogságba kerültek, és az elhurcoltak között, akik közül nem kevesen már elfogásukkor, illetve a Szovjetunióba történt szállításuk után, hadbírósági ítéletek következtében, elítéltekké is váltak. Ők lettek azok az elfogott, elhurcolt személyek, akik csak az 1950-es évek közepén térhettek vissza a Szovjetunióból ahol a döntő többségüket háborús bűnösként ítélték el a különböző

szovjet bíróságok és Magyarországra történt visszatérésük után még nem kevés szenvedés, megaláztatás várt rájuk.

Stark Tamás könyve kapcsán szólni kell arról is, hogy a szerző a fogságba kerülés különböző körülményeiről ugyanúgy beszámol, mint a különböző gyűjtő- és fogolytáborok belső életéről, a munkáról, az „ellátásról," a szovjetunióbeli tapasztalatokról. Nagyon helyesen – és az olvasó számár érthetően – vázolja fel a szovjet táborrendszert és tesz különbséget a különböző típusú táborok között. Az olvasó így megtudhatja, hogy nem minden tábor – pontosan a többségük nem – képezte a GULAG részét, de a tábori körülmények többnyire mégis azonosak voltak.

Az emlékezésekből, melyek közül nagyon sokat felhasznált munkájában a szerző, néha egy-egy emberibb pillanat is kiderül, őrről és őrzöttről egyaránt, de képet kaphatunk a mindennapok apró „örömeiről" is, amelyek nem egy esetben a túlélés reményét villantották fel a foglyok számára.

Úgy vélem, a könyv igazi értéke, hogy tudományos munka mivolta ellenére is, illetve azzal együtt, emléket állít azoknak a százezreknek, akik a második világháború áldozataiként szovjet fogságot kellett, hogy elszenvedjenek és azoknak is, akiknek az élete a szovjet táborok világában ért véget. Valamennyiük emlékének a megőrzése kötelességünk és nagyon fontos, hogy sorsuk alakulása, életük, szenvedésük mindannyiunk előtt ismert legyen. Ehhez segít hozzá bennünket Stark Tamás kitűnő könyve, amely a magyar történetírás egyik értékes alkotása és fontos, hogy megjelent!

Szakály Sándor

RAVASZ ISTVÁN (SZERK.)

EMLÉKEK A HADAK ÚTJA MENTÉN

Avagy: hadtörténelem, kegyelet és hagyományőrzés

(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2006, 304 p.)

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum immár negyedik esztendeje bocsát útjára olyan kiadványokat, amelyek legnagyobbrészt munkatársai tollából születtek. A sorozat – most már bátran használhatjuk ezt a szót – első kötete a 2003. november 16-án, az intézmény 85. születésnapjára kiadott, annak történetét bemutató kötet volt, amit 2004-ben az 1914–1918-as Nagy Háborúról megjelentetett, majd 2005-ben az 1939–1945 közötti Totális Háborút feldolgozó kiadvány követett. S most, ismét csak a születésnapra időzítve, íme itt van a legújabb emlékkönyv.

A sorozat főszerkesztője, Dr. Holló József altábornagy, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója, illetve a 2., 3., és e mostani kötet szerkesztője, dr. Ravasz István alezredes, a Hadtörténeti Múzeum tudományos titkára, a Hadisírgondozó Iroda korábbi vezetője mind 2004-ben, mind 2005-ben tudta, hogy nem állhat meg a világháborúkat feldolgozó emlékkönyvek kiadásával, hiszen nem csak a honvédek helytállása érdemli meg a bemutatást, de hősi halált halt bajtársaik emlékének megőrzése és ápolása is. A 2006-ban útjára bocsátott könyv mintáját egy 1938-as kiadvány képezte, amely a hősi emlékművek és a katonasírok közé kalauzolja el olvasóit.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum 88. születésnapjára megjelenő kötet apropóját az adja, hogy a második világháborút követő hat évtizedben sorra jelentek meg a tudományos publikációk, elemzések, monográfiák, ám nem kerültek kiadásra az első világháborút követő két évtizedre oly jellemző emlékkönyvek. A most megjelenő emlékkönyv célja – e koncepció jegyében – tudományos ismeretterjesztő jelleggel a hősi halált halt vagy a háború következtében életüket vesztett magyar katonák emléke ébren tartásának bemutatása. S ez legalább olyan fontos, mint maguknak a háborúknak a feldolgozása. A kegyelet küldetés, amely hidat képez múlt és jövő, háború és béke, gyűlölet és megbékélés között. Miként

Pierre Teilhard de Chardin tanította: „Látni annyit tesz, hogy többnek lenni. A látás és a jóság fontosabb a bölcsességnél, s ennek felismerése már maga is bölcsesség."

Az emlékkönyv azonban még ennél is többet közvetít. Többet, hiszen – éppen a kölcsönös megbékélés és egymásra találás jegyében – más nemzetek Magyarország területén végső nyugalomra lelt katonái emlékének ápolását is bemutatja. S az érdekességek felvillantásával átfogó képet ad a katonai hagyományőrzésről is, amely egyre inkább elválaszthatatlan a kegyeleti tevékenységtől. S ha mindezzel a szerzői gárda tett valamit a hősi kultusz ápolásáért és annak átörökítéséért a következő generációknak, már érdemes volt belefogni a vállalkozásba.

Sajnos, Magyarország és a magyar nemzet embervesztesége a XX. század világháborúiban kiemelkedően magasnak bizonyult, így egyetlen kötetbe lehetetlen volna mindent beszorítani. S nem is biztos, hogy kellene: 2007. november 16-ára tehát, ha Isten is így akarja, következik a mostani emlékkönyv testvérkötete. Ami böngészés közben esetleg hiányérzetet okoz a Tisztelt Olvasóban, azt bizton keresheti majd a következő emlékkönyvben. Csupán egyetlen példát hadd említsünk: a magyar katonák központi temetőit a távoli Don-kanyarban és hadifogoly-emlékhelyeit a végtelen orosz területeken.

Az intézmény önerejéből megjelentetett emlékkönyv négy fő részből áll. Az első általános áttekintést nyújt e nemes küldetés kialakulásáról és fejlődéséről, a második rész a hazánk területén, a harmadik külországokban mutatja be a katonai vonatkozású emlékműveket és a katonasírokat, illetve az azokhoz kapcsolódó kultuszt, a negyedik pedig a hagyományőrzés területére kalauzol.

A kötet – miként a sorozat előző tagjai is – a főigazgató, Dr. Holló József altábornagy beköszöntőjével és bevezető tanulmányával indul. Ez utóbbi annak kifejtése, amit minden jóérzésű embernek magáévá kell tennie, itt Magyarországon és szerte a nagyvilágban egyaránt: a hősi halottak és a katonaáldozatok már nem ellenségek.

Az I. fejezet a hazai hadisírgondozás, a hősi emlékművek, a Hősök Emlékünnepe, illetve a katonai kegyelet és a katonai temetési rend történetét foglalja össze; áttekintést ad Magyarország veszteségéről és a hadifogságról a világháborúkban, a magyar veszteségi nyilvántartás, valamint a hadigondozás rendszeréről. Igaz, a veszteségekről és a hadifogságról a sorozat előző két kötetében is szó esett, ám egyfelől felvillantásuk nélkül egy kegyeleti jellegű emlékkönyv nem lehetne kerek egész, másfelől ez az a témakör, amelyről – többek között éppen a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, illetve a Nemzeti Kegyeleti és Emlékhely Bizottság kutatásai eredményeképp – egyetlen év alatt is újabb és újabb adatok kerülnek napvilágra.

Az olvasó az I. fejezetben nyerhet betekintést a katonai kegyelet szigillisztikájába, a Katolikus Tábori Püspökség, a Protestáns Tábori Püspökség és a Tábori Rabbinátus kegyeleti szolgálatába. Itt olvasható továbbá még két igen érdekes tanulmány és egy visszaemlékezés. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum két munkatársa megkísérli körüljárni a kérdést, hogy vajon megállapítható-e teljes bizonyossággal: ki volt a XX. század első, világháborús hősi halottja (mert hogy több adat szerint is bizony magyar katona volt). Egy külső szakértő a humanitás problematikáját boncolja a háborúban, a visszaemlékezést pedig egy olyan ember írta, aki – fiatal koránál fogva – nem volt ugyan katona, ám elvitték „málenkij robotra", s végül éveket töltött hadifogságban.

A II. fejezet temetőkről, emlékhelyekről, emlékművekről, egyéni sorsokról ad számot. Mindez természetesen válogatás, hiszen ha minden bekerült volna a kötetbe, amiről Magyarország területén – teljes joggal – írni lehetne, akkor most egy forgathatatlanul vastag emlékkönyv húzná le az olvasó kezét. A temetők közül találkozhatunk a szolnoki, a szombathelyi és a kaposvári katonatemetővel, valamint az ostffyasszonyfai hadifogoly-temetővel. Az emlékhelyek sorában ott áll a kaposvári hősök temploma, amely egyedülálló Hazánkban, továbbá Tapolca és Salgótarján emlékhelyei. Ez utóbbi szerzője egy – a tanulmány készítésekor még – elsős gimnazista, ami önmagában is figyelemre méltó, hiszen írása tanúsága a történelmi távlatnak: van, aki saját élményei alapján, érzelmektől sem mentesen emlékezik a múltra, ám a jövő reményteli történészpalántái számára ugyanazok az események már „csupán kutatási terepet" jelentenek, amelyekről objektív írást igyekeznek alkotni. S hogy kinek van igaza? A történelmi távlat dönti majd el.

Az előbbi csoportba tartozik a magyarországi második világháborús hadifogolytábor-

emlékhelyeket bemutató tanulmány, majd következnek az emlékművek Debrecenben, Makón és környékén, valamint Délnyugat-Zalában. Az egyéni sorsokból három példán keresztül kap ízelítőt az olvasó: találkozhat egy repülőtiszt két utolsó útjával, egy hosszú ideig ismeretlen katonasír azonosításával a hidegpataki erdészháznál, továbbá a határőr hősök emlékezetével.

A III. fejezet Nyugat-Galícia, Olaszország, Szlovénia, Kárpátalja, a Felvidék, Erdély és a Délvidék tájaira kalauzolja az olvasót. Az egyes tanulmányok a lengyelországi első világháborús katonatemetőket, az olasz hadszíntéren lévő magyar és a magyarországi olasz temetőket mutatják be, valamint a magyar katonai emlékhelyeket a szlovén hegyekben, a kuruc kor emlékeit és a vereckei ezredéves emlékművet Ukrajnában, a magyar emlékhelyeket a Garam és az Ipoly alsó folyásánál, a hadisírok gondozását a Szlovák Köztársaságban, a magyar katonai emlékeket Erdélyországban, valamint a délvidéki első világháborús magyar katonatemetőket és -szobrokat – és mindezek hányatott sorsát.

Ebben a fejezetben is olvashatók olyan tanulmányok, amelyek – tematikai okból – ide soroltattak ugyan, ám elütnek a fejezetben szereplő írások általános hangvételétől. A „Jó lenne már egy kis béke..." egy, az olasz fronton hősi halált halt magyar tartalékos tiszt életét és sorsát mutatja be levelezésének tükrében. Külön jelenik meg egy nemzetközi kegyeleti megemlékezés története Szlovéniában, a magyar haditengerészek emlékezete, s végül, de nem utolsó sorban a magánszféra részvétele a kegyeleti tevékenységben.

A IV. fejezetben szó esik a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szerepéről a katonai hagyományőrzésben, majd egy korszakokon átívelő tanulmánysorozat következik a magyarországi katonai hagyományőrzés és a kegyelet kapcsolatáról: a török világ, a kuruc-kor, a napóleoni háborúk időszaka, az 1848–1849-as forradalom és szabadságharc, a „jó öreg" monarchia kora után a két világháború katonai hagyományőrzése zárja a sort. „Csemegeként" a fejezet végére került egy olyan tanulmány, amely egy alföldi gyalogezred emlékhelyeit és az ahhoz kapcsolódó katonai hagyományőrzést mutatja be.

A kötet szöveges része utószó helyett Viszszaváróval zárul, hiszen – miként említettük – a sorozatszerkesztő, s szerkesztő és a szerzői gárda feltett szándéka az emlékkönyv-sorozat folytatása. Legvégül következnek a színes mellékletek, 32 oldalon.

Az egyes fejezetek alcímei – miként a könyvsorozat előző két tagjánál is – versidézetek. Olyan kiragadott sorok, amelyek mintegy rezüméjét adják az adott fejezetet alkotó tanulmányok összesített tartalmának, vagy inkább mondanivalójának. Talán nem érdektelen néhány szót szólni e versek alkotójáról is.

Ravasz István 1938-ban látta meg a napvilágot Makón. A család a második világháború utolsó esztendejében Salgótarjánban telepedett meg. István ott végezte középiskolai tanulmányait, a Madách Imre Gimnáziumban. Az irodalmat kedvelő fiú gondolatait, érzelmeit rímekbe faragta. Szűkebb pátriájában már gyerekemberként ismertté vált. S miről is írhatott egy gimnazista? Szerelemről, leányokról, barátokról, erdők-mezők illatáról, a kócos szél csókjáról a gallyakon. Néhány versében azonban a ború is feltűnt: abban a bizonyos utolsó háborús esztendőben két kishúga vált az esztelen pusztítás áldozatává...

Érettségi után felvételt nyert az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, s szeptemberben már mint magyar–történelem szakos diák költözött az Eötvös Kollégiumba. Élte volna az egyetemisták életét, ám közbeszólt a történelem, 1956. Mint oly sokan, ő is belevetette magát a forradalom forgatagába, sorra születtek az események hevében fogant költeményei. A család azonban úgy döntött, hogy hazahívja őt. Két gyermeküket már elvesztették, s ez az érv Istvánra is hatott: október végén hazaköltözött, de türelmetlenül várta, mikor mehet vissza Budapestre, hogy folytathassa tanulmányait. A sors azonban közbeszólt.

December 8-án Salgótarjánban a helyi munkástanácsok szervezésében tüntetés kezdődött, s a tömeg a megyei rendőr-főkapitányság és a megyei tanács épülete elé vonult. Szerencsétlen véletlen, hogy a szenet éppen aznap reggel szállították a rendőr-főkapitánysággal éppen szemben lakó családnak: István és bátyja, Dezső szórta be a kicsiny pinceablakon. A tüntetőkre leadott sortűz egyik lövedéke éppen szíven találta Istvánt. Élt 18 és fél évet, írt 180 verset.

Noha nem vett részt a tüntetésben, s a sortűz vétlen áldozata volt, irodalmi munkásságáról évtizedeken át hallgatni kellett – hiszen megénekelte a forradalmat. Verseskötetét, Levél címmel, 1999-ben jelentette meg a Ba-

golyvár Könyvkiadó. 2002-ben halálának helyén emléktáblát avattak, az egykori Alma Mater, a Madách Imre Gimnázium pedig 2001-ben felújíttatta sírkövét a városi temetőben, és útjára indította az azóta évente megrendezésre kerülő Ravasz István szavalóversenyt, melyen a költő unokaöccse, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum emlékkönyveinek szerkesztője is tagja a zsűrinek. Innen hát az idézetek; közülük talán a második fejezet előtt álló adja vissza a legjobban a most kiadott emlékkönyv mondanivalóját:

„Mert csönd maradt csak, hallgatag magány,
s ha jön talán tavasz a tél után:
számomra nincs már szerelem..."

Négyesi Lajos

KRÓNIKA

KOVÁCS ZSOLT

JEAN BÉRENGER ELŐADÁSA TURENNE MARSALLRÓL A HADTÖRTÉNETI INTÉZETBEN

Jean Bérenger 2006. szeptember 21-én a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Tóth Ágoston termében a XVII. század nagy francia hadvezéréről, Turenne marsallról tartott előadást. Az előadáson magyar történészek mellett megjelentek tanítványai és a francia nagykövetség munkatársai is. Díszletül az asztalra kitett műve szolgált: A Habsburg Birodalom története, 1279–1918.

A neves francia történész előadása során a következőket mondta el: Turenne marsall (Henri de la Tour d'Auvergne, vicomte de) 1611. szeptember 11-én Sedanban született, és 1675. július 27-én, Baden mellett halt meg. Ágyúgolyó végzett vele a Montecuccolival vívott harcban. Az ancien régime egyik legnagyobb hadvezére, Napóleon előfutára volt; XIV. Lajos Saint-Denis-ben temettette el, Napóleon átvitette az Invalidusokba. Arisztokrata, karrierista katona volt, udvari főnemes és külhoni herceg. (A „külhoni herceg" titulus a királyi hercegek és a hercegek között helyezkedett el.) Ősi nemesi családból származott, apja IV. Henrik bajtársa, a hugenotta Henri de Bouillon marsall volt, aki előnyös házasságával tovább növelte birtokait. Apja első felesége, Charlotte de la Marck halála után megörökölte Sedan és Bouillon hercegségét, majd házasságot kötött Nassaui-Óraniai Erzsébettel, I. Óraniai Vilmos leányával. E házasságból született Henri de la Tour d'Auvergne, a későbbi híres hadvezér, aki, Óraniai Vilmos unokája lévén, számos protestáns családdal került rokonságba Mivel már 11 éves korában árvaságra jutott, és második fiúként csak szerény birtokokat örökölt, egyházi pályára nem léphetett, csak a katonai karrier maradt előtte nyitva. Halálakor azonban már gazdag embernek volt mondható: mintegy kétmillió livre vagyonra tett szert királyi kegydíjak és különböző pénzügyi tranzakciók révén. (Ez az összeg megfelel XIV. Lajos miniszterei átlagos vagyonának, de elenyésző például Richelieu negyvenmilliójához képest – Mazarin-nak még ennél is több volt, szinte felbecsülhetetlen.)

Turenne nevelését apja Sedanban egy kálvinistára és egy szileziai származású protestáns humanista nevelőre bízta. Tizennégy éves korában lépett be a hadseregbe. Párizs egyik legnevesebb katonai akadémiájára került, ahol alapos gyakorlati és elméleti képzésben részesült (vívás, lovaglás, matematikai, nyelvi ismeretek stb.). Először nagybátyja alatt, Hollandiában is teljesített katonai szolgálatot. 25 évesen XIII. Lajos kinevezte vezénylő ezredesnek, 1633-ban pedig egy ezredet adott a parancsnoksága alá Piemontban. Ezzel végleg a francia király szolgálata mellett döntött, noha holland rokonsága révén Hollandiában is komoly katonai karriert futhatott volna be. Erős volt benne a karriervágy. Bár hithű protestáns volt, La Vallette kardinális közvetítésével gyorsan Richelieu bíboros közvetlen környezetébe került. 1643-ban már marsalli kinevezést kapott. Kinevezésében komoly szerepet játszott barátja, Mazarin: hiába áskálódott ellene bátyja, a bíboros közbenjárására és Ausztriai Anna segítségével megkapta a régóta vágyott marsallbotot.

Gyakorlatilag az összes hadszíntéren megfordult, sohasem sebesült meg, a legyőzhetetlenség mítosza lengte körül; csak egyetlen egyszer érte sérülés, de az halálosnak bizonyult (egy Koch nevű tüzér lőtte meg). Katonáival közvetlen viszonyra törekedett, élelmezésüket pl. személyesen intézte. Tisztjei előmenetelére és képzésére külön odafigyelt. A veteránok is hamar elfogadták, katonái szinte apjukként tekintettek rá, noha szigorú fegyelmet tartott, és sokat követelt tőlük. Szabadságra csak nagyon ritkán ment.

Óvatos hadvezér volt, bizonytalan küzdelmekbe nem bocsátkozott. Condé herceghez hasonlóan a manőverekben hitt, az ostromháborút nem szerette. A hadrend felállításában Gusztáv Adolf követőjének számított. A gya-

logságot a középre helyezte, két oldalról páncélos nehézlovassággal erősítette meg. Nem törekedett az ellenséges hadsereg megsemmisítésére, de a menekülő ellenséget igyekezett a végsőkig legyengíteni, hogy tárgyalásra kényszeríthesse. Montecuccolival ellentétben csak kevés katonaelméleti munkát hagyott hátra. Fennmaradt viszont levelezése és megőrződtek – talán holland neveltetése következtében száraz stílusban írt – memoárjai. Művelt férfiú volt, jól tudott latinul, az ókori katonai szakírók műveit is jól ismerte.

Igazán a harmincéves háború végén esett át a tűzkeresztségen. 1643-ban a németországi francia csapatok főparancsnoki tisztét töltötte be. Hadserege a német hadszíntéren főleg weimari zsoldosokból, kisebb részben francia alakulatokból állt. 1644-ben Condé herceggel együtt elfoglalta Philippsburgot, a rajnai átkelés fontos stratégiai pontját. (Sajnos mára az erődből már semmi nem maradt.) 1645-ben, ugyancsak Condéval és a szász-weimari herceggel győzelmet aratott Nördlingennél. 1646-ban nagyszabású tervet nyújtott be Mazarinnak: a svédekkel együtt el szándékozta foglalni Bajorországot, a különbéke reményében a bajor választót le akarta választani szövetségeseitől. Mazarinnek azonban nem tetszett az ötlet, és Turenne-t a Németalföldre indította a spanyolok ellen, a bajor Miksa pedig tovább folytatta hadmozdulatait. 1648-ban a svéd Vrangellel döntő hadjáratot indított, amely Bajorországban győzelemmel zárult, az országot teljesen elfoglalták. Turenne Bécset is el akarta foglalni, de 1648. október 21-én megkötötték III. Ferdinánddal a münsteri békeszerződést, amely komoly francia sikernek volt tekinthető. A spanyolok azonban tovább folytatták a háborút.

A Fronde alatt Turenne elhagyta a király szolgálatát, és csatlakozott a lázadókhoz, 1651-ben azonban kibékült Ausztriai Annával és Mazarin-nal, és újra a Bourbonok rendíthetetlen híve lett. (A Fronde idején egyértelműen egyéni érdekeit helyezte előtérbe a király érdekeivel szemben.)

A francia-spanyol háborút végül Turenne fejezte be a franciák számára kedvező módon, az ellenségeskedést IV. Fülöppel az 1659-es pireneusi béke zárta le. A háború alatt minden hadszíntéren megfordult: a Németalföldön, Itáliában, Katalóniában, Mazarin-t még egy szövetségi szerződés megkötésére is rávette Cromwellel. A spanyolok elleni háború során, 1658-ban, a „dűnék csatájában"megverte a spanyolokhoz átállt Condét. Részt vett a devolúciós háború küzdelmeiben is.

Az 1672–1679-es hollandiai háború idején már 61 éves volt. 1675-ben, élete utolsó háborújában, Badenhez közel, egy ágyúgolyó oltotta ki az életét.

Turenne nem csak a század egyik legnagyobb hadvezére volt, hanem politikusként is jelentős szerepet töltött be. 1660-ban külön titulust kreáltak neki. Főmarsall, ún. „szupermarsall" lett és vezérkari főnök. A könnyűlovasság főezredese is volt. Miniszteri posztot is betöltött, a királyi tanácsban is helyet kapott, külügyi tárgyalásokon vehetett részt. Mazarin őt szánta utódának, ezt meg is ígérte neki, XIV. Lajos azonban Mazarin halála után nem nevezett ki többé első minisztert, ennek ellenére a királyi tanácsüléseken, ahol az állam legfontosabb katonai és külügyi döntéseit meghozták, Turenne rendszeresen helyet kapott. Családi és baráti kapcsolatai miatt különleges külügyi feladatokat is megoldott: külügyi szakértőnek tekintették. Barátai közé számíthatta a yorki herceget is, a későbbi II. Jakab angol királyt.

1651-ben, negyvenévesen nősült, Charlotte la Force-t vette feleségül, ám gyermekük nem született. Unokaöccsei örököltek utána, később mindkettőjükből marsall lett. Idős korában Turenne áttért a katolikus hitre, amivel hatalmas felzúdulást keltett protestáns körökben, amelyek pedig vezető szerepet szántak neki. Vélhetőleg nem karriervágyból térhetett át, hiszen elég későn szánta el magát erre a lépésre: áttérését hosszú elmélkedés előzte meg. Elhunyta nagyon sok embert felkavart, még maga XIV. Lajos király is meghatódott halála hírének hallatán, ami pedig nem volt rá jellemző. Párizsi lakóhelyén is gyászolták az emberek (a Marais negyedben lakott).

Turenne halála után azonban a király szakított a marsall által képviselt stratégiával. Offenzíva helyett, Louvois egyetértésével, a defenzív stratégiát és az ostromháborúkat részesítette előnyben.

Előadása végén Jean Bérenger válaszolt a hallgatói kérdésekre. Elmondta, hogy Franciaország különösen az északi határ mentén volt sebezhető, amelyhez Párizs igen közel fekszik. Vauban marsall hármas erődrendszere azonban jól védte ezt a határszakaszt. Ez az erődrendszer a mai napig látható. Egy másik kérdésre válaszolva kifejtette, hogy a francia

főtisztek között, Turenne-hez hasonlóan, számosan voltak protestánsok. Megtudhatta továbbá a hallgatóság, hogy XIV. Lajos kísérletet tett egy törzskar létrehozására, melynek révén adminisztratív módon irányíthatta volna az egész hadsereget. Ez utóbbival kapcsolatban még kutatások folynak.

Jean Bérenger előadása nagyon sok érdekességet tartalmazott a XVII. századi francia történelemmel foglalkozók számára.

Sajnálatos, hogy előadását viszonylag kevesen tisztelték meg, pedig személyében olyan történészről van szó, aki kiemelkedően érdeklődik Magyarország történelme iránt is. (Magyarországgal foglalkozó művei: Parlament et vie parlamentaire en Hongrie 1608–1918; a Sorbonne Documents sorozatban megjelentek a magyar diéták sérelmei 1655-től 1681-ig. 1975-ben az osztrák abszolutizmus pénzügyi politikájáról írt monográfiát. 1990-ben látott napvilágot a Habsburg Birodalom története, 1279–1918 című kötete, 2000-ben pedig a Tolerancia vagy vallásbéke Közép-Európában? (1415–1792) című munkája. Legújabb műve I. Lipóttal foglalkozik, az Osztrák hatalom meglapítója címmel.)

TULIPÁN ÉVA

HADVISELÉS A KÖZPONTI SZEKTORBAN, 1948–1968

Nemzetközi konferencia, Münster, 2007. március 22–23.

A hágai Holland Hadtörténeti Intézet és a potsdami Hadtörténeti Kutatóintézet együttműködésével, a Holland Tanulmányok Központja, a münsteri Westfälische Wilhelms-Universität, a NATO münsteri HQ 1 (Német/-Holland) Hadteste és Münster városa támogatásával megrendezett konferenciának a vesztfáliai német egyetemváros biztosított helyszínt.

A konferencia programjában a volt szovjet blokk országai közül – Németország mellett – az Orosz Föderáció képviseltette magát két előadással, a résztvevők pedig főként a szervező országokból és az angolszász nyelvterületről érkeztek. Noha a tanácskozás programjában a tematikai felosztás mellett – hadműveleti tervezés, hírszerzés, logisztikai tervezés és előkészítés, a nagyhatalmak viszonya a középső szektorhoz, a NATO Északi Hadseregcsoportja és a kettéosztott Németország helyzete a két szemben álló katonai szövetségben – hangsúllyal szerepelt a megosztott Európa mindkét térfelének hadtörténete, a korabeli NATO és a volt Varsói Szerződés (VSZ) katonai szövetségei történetének bemutatása a tárgyalt korszakra vonatkozóan. Ez akkor is igaz, ha a konferencia során végig érezhető volt – az előadók hangsúlyozták is –, hogy a Varsói Szerződés történetében (a nyugati katonai szövetséghez viszonyítva) számtalan feldolgozatlan, vagy kevéssé feldolgozott terület mutatkozik, az átfogó vizsgálathoz nemzetközi összefogás szükséges, amelyben kívánatos volna valamennyi volt VSZ tagország részvétele.

Az alábbiakban a tanácskozáson elhangzott gondolatokat és az előadók által jelzett, vagy az igen aktív hallgatói részvétellel zajló viták során felmerült kérdéseket, problémákat szeretném röviden összefoglalni. „A központi szektor, mint hadszíntér" címmel tartott nyitó előadásában *Lawrence S. Kaplan,* a kenti Állami Egyetem és a Georgetown Egyetem nagy tekintélyű professzora Európa katona megosztottságának állandósulását, annak a brüsszeli egyezménytől (1948) a NATO megalakulásán (1949) és Nyugat-Németország felvételén (1955) keresztül a VSZ megalakulásáig (1955) tartó lépéseit foglalta össze, valamint a létrejött két katonai blokk közötti valódi konfliktushelyzeteket tekintette át. Ez utóbbiak közé sorolta az első berlini válságot és a prágai tavasz eseményeit. A legforróbb krízishelyzetként a kubai rakétaválságot emelte ki, amely megmutatta, hogy az atomfegyver nem vethető be, mivel alkalmazása használójára is veszélyt jelentene.

A konferencia hozadékait összefoglaló előadásában *Gregory W. Pedlow,* a Szövetséges Haderők Európai Főparancsnoksága (SHAPE)

Történeti Hivatalának vezetője visszatért erre a problémára, kiemelve, hogy a kubai válság után a NATO egyre inkább úgy látta: „a nukleáris háború megnyerhetetlen," és a 60-as évek második felére kikristályosodó „rugalmas reagálás" keretében egyre inkább a hagyományos hadviselés eszközeire helyeződött a hangsúly. Ugyanakkor a nukleáris egyensúly fenntartását, elrettentés céljából, továbbra is létfontosságúnak tekintették.

Donald C. Carter, az Egyesült Államok Hadserege Hadtörténeti Központjának munkatársa az 1960-as évek közepétől az atomfegyverrel szemben az amerikai hadseregben is érezhető növekvő szkepticizmus okát a második világháborúban a felső katonai vezetésben szolgáló generáció nyugdíjba vonulásában látta: a következő generáció már óvatosabban közelített a kérdéshez, amelyet a nyugatnémetek is örömmel fogadtak. A nyugatnémetek kezdettől fogva ellenérzésekkel viseltettek az atomfegyverek alkalmazása iránt, mivel egy esetleges háború, nagy valószínűséggel, éppen a német területeken zajlott volna. A konferencia több előadója egyetértett abban, hogy a fegyverkezési verseny paradox módon éppen az atomfegyverek alkalmazhatatlanságának felismerése *után* kezdődött. Mint *Gregory W. Pedlow* hangsúlyozta, a hidegháború „az a háború volt, amely szerencsés módon soha nem történt meg", ám amelynek fenyegetését mindkét fél halálos komolysággal átérezte.

A távollévő *Viktor A. Gavrilov,* a moszkvai Hadtörténeti Intézet Külföldi Hadtörténeti Részlegének vezetője a konferenciára eljuttatott előadásában annak a nézetének adott hangot, hogy az Egyesült Államok csak azért nem indított háborút Európában, mert a Szovjetunió erős csapatokat állomásoztatott Közép-Európában.

Jan Hoffenaar, a Holland Hadtörténeti Intézet munkatársa a VSZ hírszerzéséről szóló előadásában kiemelte: a keleti szövetségben az a meggyőződés uralkodott, hogy a háború az „imperialisták" támadásával kezdődik majd. 1963-ra a STASI kiderítette, hogy a NATO taktikát váltott (a már említett rugalmas reagálás keretében), amit a VSZ gyengeségként értékelt.

Matthias Uhl, a moszkvai Német Történeti Intézet fiatal munkatársa nagyszerű előadásában bemutatta, hogyan tolódott el a hangsúly a szovjet katonai tervezésben és felfogásban az 1950–60-as évek folyamán a területvédelemtől a totális nukleáris háborúra készülés irányába. 1957-ben Zsukov kelet-berlini titkos beszédében úgy vélte, hogy egy offenzíva esetén a szovjet csapatok a támadás második napján elérik a La Manche csatornát. Még az 1961-es „Burja" hadműveleti tervben is az áll, hogy a csapatoknak öt napon belül át kell kelniük a Rajnán (Bonn és Mannheim között), „a villám-hadművelet garantálhatja a győzelmet," ezért meglepetésszerű támadást kell végrehajtani, két nap leforgása alatt.

Kérdésként merült fel a vitában: a VSZ tagjai és a Szovjetunió valóban hittek-e abban, hogy a NATO fog először támadást intézni államaik ellen. Több hozzászóló ezt a korszak egyik kulcskérdésének minősítette, a választ azonban korántsem ítélték könnyen eldönthetőnek. *Torsten Diedrich,* a potsdami Hadtörténeti Kutatóintézet munkatársa szerint az agresszív NATO-kép egyik funkciója az volt, hogy annak segítségével lehessen egyben tartani a VSZ szövetségét.

A kutató emellett csatlakozott *Matthias Uhl* álláspontjához, rámutatva, hogy az 1960-as évek előrehaladtával egyre inkább támadó felfogású haditervek készültek a VSZ keretében. Ennek megfelelően a keleti blokk legjelentősebb logisztikai hálózata a kelet-német területeken épült ki, ahol az úthálózatra és távközlési eszközökre fordított beruházások 70 %-át háborús célokra fordították.

A megosztott Németország történetét tárgyaló rész vitájában a konferencia legdrámaibb kérdése fogalmazódott meg: vajon milyen szerepe volt a nemzeti érzelmeknek a hidegháború időszakában, megtámadta volna-e az egyik Németország a másikat, és ha igen, engedelmeskedtek volna-e a hadsereg tagjai. A potsdami intézet két munkatársa – a nyugatnémet történelmet kutató *Helmut R. Hammerich,* és a keletnémet területekkel foglalkozó *Thorsten Diedrich* – véleménye megegyezett az igenlő válaszban: a katonákat úgy képezték ki, hogy ne kérdőjelezzék meg az adott parancsot. Ugyanakkor ebből a szempontból különösen örvendetes, hogy a németeknek sohasem kellett a valóságban mérlegelniük e döntés súlyát.

A másik oldalról közelítve a kérdést, több előadás során – többek között VSZ döntéseinek erőteljes központosítottsága kapcsán – felvetődött, hogy a Szovjetunió és szövetségesei valóban képesek lettek volna-e villámtámadást végrehajtani a nyugat-európai terü-

letek ellen. *Richard J. Aldrich,* a Nottinghami Egyetem professzora szerint a NATO hírszerzése és ennek következtében a Nyugat meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió és a VSZ tagországok képesek végrehajtani egy esetleges gyors támadást. Ezt erősítették meg 1956, 1968 és különösen az izraeli Yom kippur-háború (1973) eseményei: az utóbbinál az egyiptomi–szíriai mozgósítás mechanizmusa a VSZ rendszeréhez hasonlóan működött, és igen gyors támadás kivitelezésére volt képes.

A program során, „pihenésképpen," a résztvevők megtekintették a münsteri városházának azt a termét, amelyben a közép-európai régió fejlődési irányát évszázadokra meghatározó 1648-as vesztfáliai békét kihirdették.

A gyönyörű, gótikus terem története szimbolikusan kapcsolódik a konferencia témájához, hiszen a vesztfáliai béke, más korszakban, más vonatkozásokban, de Közép-Európa megosztottságát eredményezte – tovább erősítette a Német-Római Császárság széttagoltságát – csakúgy, mint a hidegháború évei.

Tisztelettel kérjük,
hogy adója egy százalékával
támogassa

a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumot
Adószámunk:
15701202-2-51

vagy

a Magyar Hadi Történetírást Támogató
Közhasznú Alapítványt
Adószámunk:
18071339-1-41

TARTALOM

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND — Vörös János a M. Kir. Honvéd Vezérkar élén Magyarország német megszállásának időszakában (1944. április 19 – – 1944. október 16.) ... 3

SZÁMVÉBER NORBERT — A kontra kontrája. A komáromi páncélosütközet, 1945. január 6 – 22. ... 73

KÖZLEMÉNYEK

SZABÓ MÁRIA — Honvéd nevelőintézetek kettős irányítása a két világháború között ... 157

SALLAY GERGELY PÁL — Japán–magyar katonadiplomáciai kapcsolatok, 1938–1944 ... 183

BONHARDT ATTILA — Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok ... 203

MŰHELY

NÉGYESI LAJOS — Hadtörténelmi példák felhasználása a katonai oktatásban ... 221

GERMUSKA PÁL — Kutatás-fejlesztés és nyugati licencek a magyar hadiiparban az 1970-es, 1980-as években ... 233

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

ILLÉSFALVI PÉTER – – SZABÓ PÉTER — A soproni 7. önálló huszárszázad harctéri naplói, 1942–1943 ... 247

SUBA JÁNOS — Nagyobb honvédségi építkezések helyzete 1943. január 31-én ... 315

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

MARTIN KORNÉL — A gimnáziumtól a Ludovikáig ... 329

SZEMLE

* * * — Von der Revolution zur Reaktion – Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49 *(Zachar Péter Krisztián)* ... 363

JOCHEN OLTMER (HRSG.) — Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkrieges *(Balla Tibor)* ... 366

ANDREAS BIRKEN – – HANS-HENNING GERLACH — Atlas und Lexikon zum Ersten Weltkrieg. Band I-II. *(Balla Tibor)* ... 369

ALEXANDER GRUJOV — Puskaporos tavasz *(Ravasz István)* ... 371

STARK TAMÁS — Magyar foglyok a Szovjetunióban *(Szakály Sándor)* ... 375

RAVASZ ISTVÁN (SZERK.) — Emlékek a Hadak útja mentén, avagy hadtörténelem, kegyelet és hagyományőrzés *(Négyesi Lajos)* ... 377

KRÓNIKA

KOVÁCS ZSOLT — Jean Bérenger előadása Turenne marsallról a Hadtörténeti Intézetben ... 381

TULIPÁN ÉVA — Hadviselés a központi szektorban, 1948–1968. Nemzetközi konferencia, Münster, 2007. március 22–23 ... 383

CONTENTS

STUDIES

LÓRÁND DOMBRÁDY — János Vörös, Chief of Staff of the Royal Hungarian Armed Forces in the Period of Hungary's German Occupation, 19 April to 16 October 1944 ... 3

NORBERT SZÁMVÉBER — Impeding a Counterattack. The Tank Battle of Komárom, 6–22 January 1945 ... 73

PUBLICATIONS

MÁRIA SZABÓ — Hungarian Military Schools under Dual Control in the Interwar Period ... 157

GERGELY PÁL SALLAY — The Military Aspects of Japanese-Hungarian Diplomatic Relations, 1938–1944 ... 183

ATTILA BONHARDT — Ferenc Kisbarnaki Farkas and the Available Archival Sources ... 203

WORKSHOP

LAJOS NÉGYESI — Quoting Military Historical Examples in Military Education ... 221

PÁL GERMUSKA — Development of Research and Western Licences in Hungarian Munitions Industry in the 1970s and 1980s ... 233

HISTORICAL SOURCES

PÉTER ILLÉSFALVI – – PÉTER SZABÓ — The Dispatches of the 7th "Sopron" Independent Hussar Squadron, 1942–1943 ... 247

JÁNOS SUBA — The State of Major Military Building Operations on 31 January 1943 ... 315

MEMOIRS

KORNÉL MARTIN — From the Grammar School to the Military College ... 329

REVIEW

* * * — Von der Revolution zur Reaktion – Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49 *(PéterKrisztián Zachar)* ... 363

JOCHEN OLTMER (ED.) — Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkrieges *(Tibor Balla)* ... 366

ANDREAS BIRKEN – HANS--HENNING GERLACH — Atlas und Lexikon zum Ersten Weltkrieg. Band I–II. *(Tibor Balla)* ... 369

ALEXANDER GRUJOV — A Tense Spring *(István Ravasz)* ... 371

TAMÁS STARK — Hungarian Prisoners in the Soviet Union *(Sándor Szakály)* ... 375

ISTVÁN RAVASZ (ED.) — Memories along the Triumphal Way – Military History, Tribute and Traditions *(Lajos Négyesi)* ... 377

CHRONICLE

ZSOLT KOVÁCS — A Lecture by Jean Bérenger on Marshal Turenne in the Institute of Military History ... 381

ÉVA TULIPÁN — Warfare in the Central Sector, 1948–1968. International Conference, Münster, 22–23 March 2007 ... 383

TABLE DES MATIERES

ETUDES

LÓRÁND DOMBRÁDY — János Vörös, chef d'état-major de l'armée royale hongroise lors de l'occupation allemande de la Hongrie (19 avril 1944 – – 16 octobre 1944) 3

NORBERT SZÁMVÉBER — Le contre du contre. La bataille blindée de Komárom, 6–22 janvier 1945 73

PUBLICATIONS

MÁRIA SZABÓ — La double administration des écoles militaires «honveds» entre les deux guerres mondiales 157

GERGELY PÁL SALLAY — Relations de diplomatie militaire entre le Japon et la Hongrie, 1938–1944 183

ATTILA BONHARDT — Ferenc Kisbarnaki Farkas et les documents d'archives disponibles 203

ATELIER

LAJOS NÉGYESI — Exploitation d'exemples d'histoire militaire dans l'enseignement militaire 221

PÁL GERMUSKA — Recherche et développement et des licences occidentales dans l'industrie militaire hongroise au cours des années 1970 et 1980 233

PUBLICATIONS DE SOURCE

PÉTER ILLÉSFALVI – –PÉTER SZABÓ — Les journaux de guerre de la 7e compagnie indépendante de hussards de Sopron, 1942–1943 247

JÁNOS SUBA — État des principales constructions militaires le 31 janvier 1943 315

MEMOIRES

KORNÉL MARTIN — Du lycée à l'Académie militaire Ludovika 329

REVUE

* * * — Von der Revolution zur Reaktion – Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49 *(Péter Krisztián Zachar)* 363

JOCHEN OLTMER (HRSG.) — Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkrieges *(Tibor Balla)* 366

ANDREAS BIRKEN – HANS- -HENNING GERLACH — Atlas und Lexikon zum Ersten Weltkrieg. Band I–II. *(Tibor Balla)* ... 369

ALEXANDER GRUJOV — Printemps explosif *(István Ravasz)* 371

TAMÁS STARK — Prisonniers hongrois dans l'Union soviétique *(Sándor Szakály)* 375

ISTVÁN RAVASZ (RED.) — Mémoires sur la route des Armées ou bien Histoire militaire, recueillement et le respect des traditions *(Lajos Négyesi)* 377

CHRONIQUE

ZSOLT KOVÁCS — Conférence de Jean Bérenger sur le maréchal Turenne à l'Institut d'Histoire militaire 381

ÉVA TULIPÁN — La guerre dans le secteur central, 1948–1968. International conférence, Münster, 22–23 mars 2007 383

INHALT

STUDIEN

LÓRÁND DOMBRÁDY — János Vörös an der Spitze des königl. ung. Honved-Generalstabs zur Zeit der Besetzung Ungarns durch die Deutschen, 19. April 1944 – 16. Oktober 1944 3

NORBERT SZÁMVÉBER — Das Kontra des Kontras. Die Panzerschlacht bei Komárom, 6 – 22. Januar 1945 73

MITTEILUNGEN

MÁRIA SZABÓ — Die doppelte Leitung der Honved-Militärschulen in der Zwischenkriegszeit 157

GERGELY PÁL SALLAY — Japanisch-ungarische militär-diplomatische Beziehungen, 1938–1944 183

ATTILA BONHARDT — Ferenc Kisbarnaki Farkas und die zur Verfügung stehenden Archivdokumente 203

WERKSTATT

LAJOS NÉGYESI — Die Verwendung von militärhistorischen Beispielen in der Militärausbildung 221

PÁL GERMUSKA — Forschung und Entwicklung, sowie westliche Lizenzen in der ungarischen Kriegsindustrie in den 1970er und 1980er Jahren 233

QUELLENPUBLIKATIONEN

PÉTER ILLÉSFALVI – – PÉTER SZABÓ JÁNOS SUBA — Die Tagebücher der 7. selbständigen Husarenkompanie von Sopron vom Kriegsschauplatz, 1942–1943 247
Die Situation größerer Bauarbeiten bei der Honved-Armee am 31. Januar 1943 315

ERINNERUNGEN

KORNÉL MARTIN — Vom Gymnasium bis zum Ludoviceum 329

RUNDSCHAU

* * * — Von der Revolution zur Reaktion – Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49 *(Péter Krisztián Zachar)* 363

JOCHEN OLTMER (HRSG.) — Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkrieges *(Tibor Balla)* 366

ANDREAS BIRKEN – HANS-HENNING GERLACH — Atlas und Lexikon zum Ersten Weltkrieg. Band I–II. *(Tibor Balla)* 369

ALEXANDER GRUJOW — Schießpulver-Frühling *(István Ravasz)* 371

TAMÁS STARK — Ungarische Gefangene in der Sowjetunion *(Sándor Szakály)* 375

ISTVÁN RAVASZ (RED.) — Erinnerungen entlang des Kriegspfades, oder Militärgeschichte, Pietät und Traditionspflege *(Lajos Négyesi)* 377

CHRONIK

ZSOLT KOVÁCS — Der Vortrag von Jean Bérenger über Marschall Turenne im Institut für Militärgeschichte 381

ÉVA TULIPÁN — Kriegführung im Zentralsektor, 1948–1968. Internationale Konferenz, Münster, 22–23 März, 2007 383

СОДЕРЖАНИЕ

	СТАТЬИ	
ЛОРАНД ДОМБРАДИ	Янош Вереш во главе Генерального Штаба Венгерской королевской хонведской Армии в период немецкой оккупации Венгрии (с 19 апреля по 16 октября 1944 года)	3
НОРБЕРТ САМВЕБЕР	Контра контры. Танковая битва при Комароме. 6–12 января 1945 года	73
	СООБЩЕНИЯ	
МАРИЯ САБО	Двойственное руководство хонведскими военными училищами в период между двух мировых войн	157
ГЕРГЕЙ ПАЛ ШАЛЛАИ	Японско-венгерские военно-дипломатически отношения в период с 1938 по 1944 гг.	183
АТТИЛА БОНХАРДТ	Ференц Кишбарнаки Фаркаш и имеющиеся в распоряжении архивные дрокументы	203
	МАСТЕРСКАЯ	
ЛАЙОШ НЕДЬЕШИ	Использование военно-исторических примеров в военном обучении	221
ПАЛ ГЕРМУШКА	Исследования, развитие и западные лицензии в венгерской военной промышленности, 1973–1983 гг.	233
	ИСТОЧНИКИ	
ПЕТЕР ИЛЛЕШФАЛВИ – – ПЕТЕР САБО	Дневники с полей сражений шопронской 7 отдельной гусарской роты, 1942–1943 гг.	247
ЯНОШ ШУБА	Состояние строительства более крупных военных объектов на 31 января 1943 года	315
	МЕМУАРЫ	
КОРНЕЛЬ МАРТИН	От гимназии до Людовики	329
	ОБЗОР	
* * *	Von der Revolution zur Reaktion – Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. *(Петер Кристиан Захар)*	363
JOCHEN OLTMER (HRSG.)	Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkrieges *(Тибор Балла)*	366
ANDREAS BIRKEN – HANS--HENNING GERLACH	Atlas und Lexikon zum Ersten Weltkrieg. Band I–II. *(Тибор Балла)*	369
АЛЕКСАНДЕР ГРУЙОВ	Весна с запахом пороха *(Иштван Равас)*	371
ТАМАШ ШТАРК	Венгерские военнопленные в Советском Союзе (*Шандор Сакай)*	375
ИШТВАН РАВАС (РЕД.)	Память вдоль путей прохождения войск. Военная история, отдание почестей погибшим и сохранение традиций. *(Лайош Недьеши)*	377
	ХРОНИКА	
ЖОЛЬТ КОВАЧ	Доклад Жана Беренгера о маршале Тюренн в Военно-Историческом Институте Венгрии	381
ЕВА ТУЛИПАН	Ведение войны в центральном секторе, 1948–1968. Интернациональная конференция, Мюнстер, 22–23 марта 2007 г.	383

MILITÄRGESCHICHTLICHE MITTEILUNGEN

Vierteljahresschrift des Instituts und Museums für Militärgeschichte

Gründungsjahr: 1888

Chefredakteur: Ferenc Csákváry
Verantwortlicher Redakteur: Gábor Hausner
Leiter der Rubrik Rundschau: Ferenc Pollmann

Redaktionskomitee:

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), József Holló, Miklós Horváth, Ferenc Lenkefi, József Lugosi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy, József Zachar

Herausgegeben vom Institut und Museum für Militärgeschichte des Ministeriums für Landesverteidigung
1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4.
Postanschrift: Budapest, Pf. 7., H-1250.
Tel.: (36-1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-04

Redaktion und Verlagsbüro:

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4. Postanschrift: Budapest, Pf. 7. H-1250.
Tel.: (36-1)-325-16-44, Fax: (36-1)-325-16-46

E-Mail-Adresse: hkszerk@gmail.com
Internetversion: www.epa.oszk.hu/hk

Abonnement:

2000,- HUF/Jahr. 500,- HUF/Vierteljahr

Vertrieb:

Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központ

Abonnement für das Ausland:

im Büro für Zeitungsabonnements
Központi Hírlap Centrum
1089 Budapest VIII., Orczy tér 1.
Postanschrift: H-1900 Budapest,
E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Поквартальный Журнал Института и Музея Военной Истории

Год основания: 1888

Главный редактор: Ференц Чаквари
Ответственный редактор: Габор Хаушнер
Ведущий раздела Обзора: Ференц Поллманн

Редакционная коллегия:

Габор Агоштон, Тибор Балла, Габор Бона, Аттила Бонхардт, Иштван Цигань, Тамаш Чикань, Лоранд Домбради, Тибор Хайду, Роберт Херманн (председатель), Йожеф Холло, Миклош Хорват, Ференц Ленкефи, Йожеф Лугоши, Дьердь Марко, Имре Окватх, Геза Палффи, Ференц Поллманн, Эрвин А. Шмидл, Владимир Сегеш, Шандор Сакай, Дьердь Секей, Ференц Тотх, Аладар Урбан, Янош Й. Варга, Ласло Веспреми, Йожеф Захар

Издает: Институт и Музей
Военной Истории
Министерства Обороны
1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4
Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250
Тел.: (36-1)-325-16-00, Факс: (36-1)-325-16-04

Редакция и Издательство:

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4
Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250
Тел.: (36-1)-325-16-44, Факс: (36-1)-325-16-46

Адрес E-Mail: hkszerk@gmail.com
Электронный вариант: www.epa.oszk.hu/hk

Абонементная плата по подписке:

На 1 год 2000, на 1 квартал 500 форинтов

Распространяет:

Коммерческий и Логистический Центр
А/О Венгерская Почта

Подписка за границей:

В Бюро подписки на газеты
Központi Hírlap Centrum
1089 Budapest VIII., Orczy tér 1.
Почтовый адрес: H-1900 Budapest,
e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu.

Ára: 500,– Ft

E számunk tartalmából

„Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek a katonapolitika osztályon 1945 novemberében tett vallomásában kifejtett véleménye Vörös János vezérezredesnek, akkori honvédelmi miniszternek a háború alatti szerepéről lesújtó volt. Kihallgatói örömmel hallgatták az elmarasztaló szavakat, hiszen Vörös tudtán kívül már maga is megfigyelésük alatt állt...

Szombathelyinek ez a személyes ellenszenven alapuló megnyilvánulása egyik döntő meghatározója volt a Vörös háború alatti szerepéről kialakult képnek. Egy merőben más Vörös Jánost ismerünk meg belőle, mint amilyennek ő magát 1945 előtt és után tudta és láttatni akarta... Szembesítve az őt németbarátsággal, szélsőjobboldali szimpátiával és az ezekre épített céltudatos karrierista törekvésekkel vádoló, elfogult véleményekkel, valamint a rendelkezésre álló dokumentumokkal, megkíséreljük objektíven bemutatni a kétségkívül karriervágy orientálta, a kudarcot nehezen viselő Vörös János 1944. évi tevékenységét a M. Kir. Honvéd Vezérkar élén."

(Dombrády Lóránd: Vörös János a M. Kir. Honvéd Vezérkar élén Magyarország német megszállásának időszakában, 1944. április 19 – 1944. október 16.)

„Amikor a komáromi páncélosütközet véget ért, a »Konrad 3« hadművelet nyomán kialakult harmadik székesfehérvári páncéloscsata már teljes intenzitásában tombolt. A Dunától északra azonban átmeneti nyugalom állt be, noha a vidéket elborította az elmúlt hetek harcainak minden borzalma. Ahogy ezt egy szemtanú megélte:

»A lakosságot pedig kivezényelték az elesettek temetésére. De temetni nem lehetett a januári télben. Így, mint a hasábfát szokták, ölekbe rakták az elesetteket. Szénné égett emberi testek, emberi testrészek hevertek szanaszét: itt egy kéz, ott egy láb tanúskodott a háború borzalmairól... Ez a látvány tett pontot – részemről – a januári szovjet támadás végére.«"

(Számvéber Norbert: A kontra kontrája. A komáromi páncélosütközet, 1945. január 6–22.)

„Az utóbbi hónapokban heves indulatokat váltott ki egy egykori tábornok, kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes (1892–1980) rehabilitálásának kérdése. Az üggyel kapcsolatban a sajtóban és az elektronikus médiában számos igazság, féligazság és téves állítás jelent meg, illetve hangzott el. Írásomban a levéltárakban található adatok alapján szeretném bemutatni, mi áll róla a korbeli dokumentumokban, hogyan vélekedtek felőle kortársai, személyes és politikai ellenfelei, végül, miként ír önmaga saját tevékenységéről, cselekedeteiről."

(Bonhardt Attila: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok)